Afdaling in de vulkaan

Albert Helman

bron
Albert Helman, *Afdaling in de vulkaan*. Amsterdamsche Boek- en Courantmaatschappij, Amsterdam 1949

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/helm003afda01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

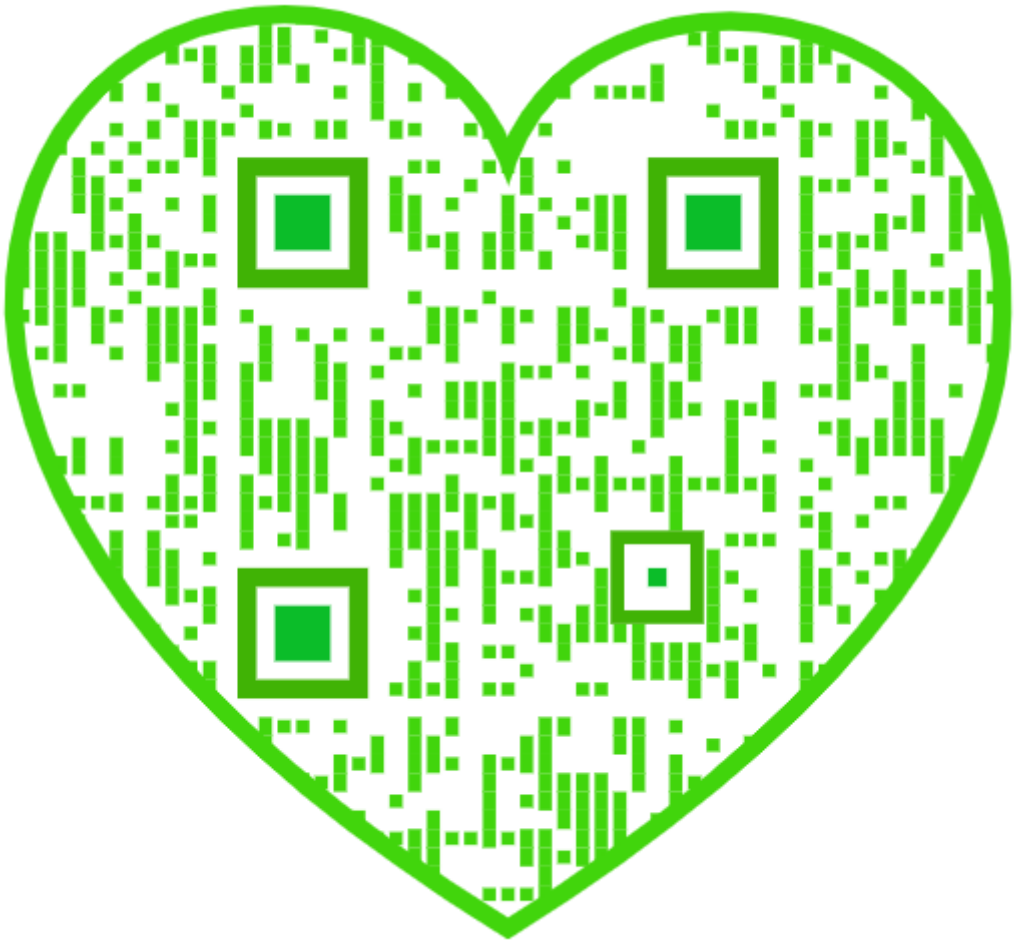

Esta es la tercera parte,
Y yo les pido perdón,
Que lo que le falta en arte
Le sobra de corazón.
Corrido mexicano

Dit is het derde gedeelte
en ik vraag u excuus ervoor,
want wat er aan kunst in ontbreke,
daar zorgt het hart wel voor.
Mexicaanse volksballade

Afwachting

Niet eerder dan toen het land zelf, met zijn eendere steden en uniforme mensen zich tijdens de lange reis aan mijn voeten ontrold had en het wisselende, maar altijd boeiende landschap ondanks de zakelijk-kleurloze wijze waarop het bevolkt werd, mij bleef herinneren aan de bonte, geheimzinnige wereld die ik kort tevoren verlaten had, begreep ik waarom men dit gedeelte van de Verenigde Staten Nieuw Mexico was gaan noemen. Bergen, valleien, een deel der planten zelfs, waren nog volkomen Mexicaans; de grenslijn getrokken door harde, onbelangstellende beambten bestond in werkelijkheid niet. Maar alles wat mensenhanden aan dit land hadden kunnen uitrichten was nieuw, zo nieuw en koud en gespeend van iedere bevalligheid, als ik mij nauwelijks één plek in het welbekende Europa kon te binnen brengen. Over de ravijnen sprongen soliede, kunstig geconstrueerde spoorbruggen. De kleine stations met hun daken van gegolfd plaatijzer leken in serie gefabriceerd en in één dag opgetrokken. Alles was netjes in de verf en fonkelnieuw, en hadden zich niet wat negers als bagagedragers tussen de onverschillige mannen in hemdsmouwen, meest met een sigaar of sigaret tussen de vierkante kaken geklemd, goedmoedig en luidruchtig op en neer bewogen, ik had kunnen denken dat dit land uitsluitend bestond uit één grote uitstalling van kleine steden, pasklaar gemaakt voor een verkoop en gros, zoals ze door brede vlakten van elkaar gescheiden, daar lagen neergesmeten, met hun volkomen gelijke, veelal houten landhuizen, vierkante kasten op een hoge fundering met een open voorgalerij waarheen een trap leidde, een paar hoge vensters aan weerzijden van de deur, een rij lagere vensters daarboven, een enkel hoog-opschietend bakbeest van een huis in steen, dat natuurlijk een officieel gebouw was, ergens in het midden, en op de hoeken van de loodrecht elkaar kruisende straten de onvermijdelijke drugstore, met grote, luidruchtige opschriften.

De hemel mag weten hoeveel van die kleine, karakterloze steden er liggen, en uit hoeveel van zulke zorgvuldig genummerde huizen elk van die stadjes bestaat, waarvan Ashfork-Arizona er een is, in het hartje van Nieuw Mexico.

Maar toch nog altijd in Mexico, want even buiten de vlakte waarin een paar gummi-kauwende ondernemers het stadje moeten hebben neergestrooid, stonden ongerept en onaantastbaar nog de berg-silhouetten, met een waas van blauwe, uiterst fijne nevel overtogen; toppen die wel nieuwe namen droegen: Floyd

Peak, Sitgreave Peak in het Noorden en Zuid-westelijk de twee Gemini Peaks en Hope Peak, maar die toch behoren tot hetzelfde bergmassief, dat nog meer Zuidwaarts Sierra Madre heet en in het oude, nog behekste Mexico millioenen indianen en half-verwilderde peones herbergt.

Verbannen wel, maar nog niet gans verloren in een onherbergzaam-zakelijk land was ik hier, waar mevrouw Harris mij met haar uitbundige gastvrijheid een karakterloze kamer en op vaste tijden driemaal daags een goede maaltijd gaf, in juist zo'n huis als Ashfork bij dozijnen telde. Want onweerstaanbaar bleven mij de bergen aan de horizon aan Mexico herinneren; en meer dan slechts die verre, schijnbaar onbereikbare verhevenheden van blauwachtig bruin met donkere schaduwgroeven. In de vlakte toch, niet ver van Ashfork - welk een juiste naam, vol van afgrijselijkheid - stroomde een rivier, de Rio Verde, die nog heette zoals in de dagen toen geen enkele Angelsaks dit land nog had betreden, maar Mexico als ongedeeld en eindeloos rijk van Tehuantepec tot Grand Canyon lag uitgestrekt.

De Rio Verde was mijn troost, daar niets ter wereld overal zichzelve zo gelijk blijft als het water. Het stijgt op in Afrika en daalt neer in Amerika; het stroomt dwars over grenzen en trekt om gebergten; het komt en gaat ontembaar. Zodat telkens wanneer ik met Marjorie, de dochter van mijn gastvrouw, in haar gloednieuwe auto stapte en ze vroeg: ‘Waar zullen wij vandaag naar toe gaan?’ ik weer in de richting van de brede groene streep wees, waaraan de kleine stroom klaarblijkelijk zijn naam te danken had.

Marjorie zei altijd, met datzelfde plezier in stereotiepe uitdrukkingen dat onze conversatie, evenals die met de meeste Amerikanen, zo beperkt deed zijn: ‘Je weet niets beters te bedenken, hè?’

Maar desondanks deed ze gewillig wat ik vroeg. Ze liet niets na om mij de weken, welhaast maanden dat ik in hun huis logeerde, aangenaam te zijn. Ze was ook over het geheel genomen wel aantrekkelijk en een en al welwillendheid, niet anders dan haar moeder.

Bij mijn aankomst, ietwat wrevelig omdat de troebelen in Mexico mij het verblijf onmogelijk maakten in dat blakerende, steeds meer zich verstillende Tampico waar ik opgesloten zat, werd ik niet alleen overstelpt door de vriendelijkheid van mevrouw Harris, die nog groter was dan ik al had verwacht na haar herhaalde invitatie, maar vooral getroffen door de zeer vrijmoedige kameraadschappelijkheid waarmee de dochter mij be-

jegende, al van het ogenblik dat ik de trein verliet, door beide dames opgewacht. Het was opvallend na de ietwat Spaanspuriteinse gereserveerdheid van de Mexicanen, waaraan ik mij gewend had, en die de samenleving daar zo sterk voor mannen tot een mannen-maatschappij maakt. Bijna had ik er meer achter kunnen zoeken dan alleen maar de gastvrijheid waarvoor heel Amerika bekend staat; en ik zou dat stellig ook gedaan hebben, was Marjorie ook maar een beetje anders dan de anderen geweest, - een ook maar in de kleinste mate opvallend type. Maar die eerste dag van mijn aanwezigheid in Ashfork reeds ontmoette ik drie, vier jonge vrouwen, die niet slechts in uiterlijk, de wijze van haar opmaak, kleden en bewegen, zusters van het meisje hadden kunnen zijn, maar die tevens eenzelfde ongedwongen tegemoetkomendheid aan de dag legden, al na vijf minuten met dezelfde melodieuze uithaal ‘Albert’ tegen mij zeiden, en na een half uur - net als Marjorie - deden alsof zij mij al jaren kenden.

Het had iets prettigs, maar het bracht haar onvermijdelijk in de onopvallende positie van een eerste nummer in een serie die zich dagelijks uitbreidde, daar de familie Harris tal van kennissen ontving en nooit iets naliet om mij met zoveel mogelijk mensen in aanraking te brengen. Mensen die mij verder ijskoud lieten. Zowel moeder als dochter schenen voor niets méér bevreesd, dan dat ik mij zou vervelen, en zij bleken het al gauw een zonderlinge eigenschap van mij te vinden, dat ik urenlang alleen kon zijn en er bij het uitgaan verreweg de voorkeur aan gaf, met zo weinig mogelijk gezelschap naar de stilste plaatsen buiten te rijden, ver van de bewoonde wereld, van de fabrieksschoorstenen vandaan, die de omgeving van Ashfork met hun walm verpestten, liefst de richting van de bergen of de Rio Verde uit.

‘Als je een Mexicaan was, zou ik je van heimwee verdenken,’ zei mevrouw Harris meer dan eens, terwijl ze haar grijze hoofd zo vriendelijk naar mij toe boog als was ze ook mijn en niet slechts Marjorie's moeder, en ze haar zwarte japon gladstreek met wéér zo'n stereotiep gebaar, dat men hier voor een uitdrukking van veel persoonlijkheid scheen te houden. ‘Was je werkelijk zo gelukkig op de rancho van don Salustiano? Het *is* een heerlijk oord, maar langer dan een week of wat kan *ik* het er niet uithouden.’

‘Omdat niemand van die heren daar bridge speelt,’ stelde Marjorie vast. ‘Maar Albert spéélt dan ook geen bridge; jammer voor hem.’

Ik hield alle commentaar maar vóór me, ook over het bridgen dat de beide vrouwen tevergeefs geprobeerd hadden mij aan te praten. Ik had ook in mijn gedwongen werkeloosheid toch nog wel wat beters te doen. Natuurlijk had ik heimwee, als men dat zo noemen wil, en zat ik feitelijk reikhalzend te wachten op een wat opwekkender bericht van mijn Mexicaanse vriend don Salustiano, na de trieste brief waarin hij mij - al in Tampico - had doen weten, hoe men hem en al de zijnen van zijn rancho (bijna kon ik zeggen: *onze* rancho) had verdreven, wreed ons beider vriend de Argentijn vermoord en wie weet welke wandaden nog meer bedreven had. Was dit werkelijk het eind van alles? Ik weigerde erin te berusten en wist ook, dat don Salustiano onophoudelijk zou strijden voor zijn levenswerk. Had ik hem daarbij terzijde kunnen staan, ik zou geen ogenblik geaarzeld hebben. Maar wat kon ik als vreemdeling beginnen? Wat anders doen dan afwachten? Het was alleen de bereidheid om aanstonds bij de eerste roep weer naar hem toe te snellen, die mij had doen besluiten hier in dit akelige, maar verder tegemoetkomende stadje aan de rand van Nieuw Mexico te komen kleven, en bij onbelangrijke hoewel vriendelijke mensen week na week te verdoen.

Ofschoon, zodra ik mevrouw Harris en haar dochter met Mexico in verband bracht, er wel enkele dingen waren, die mijn aandacht bezighielden, wijl ik ze niet goed verklaren kon. Daar was bijvoorbeeld die foto van Marjorie, die haar moeder mij naar de Rancho der Tien Mysteries gezonden had en die mister Thompsen mij in Tampico afhandig maakte, omdat hij in de heilige overtuiging verkeerde, dat het zijn dochter was. Zijn verhaal had aannemelijk genoeg geklonken: de vrouw die een kind van hem verwachtte, was op aandrang van haar familie, toen hij geruïneerd was, met een ander gehuwd. Maar sindsdien had hij haar uit het oog verloren, en wat wist hij feitelijk? Een vermoeden slechts, een vaag gevoel kon het zijn, al deed hij nog zo overtuigd. Doch *was* het werkelijk zo? Ik had het gaarne willen onderzoeken, maar begrijpelijke kiesheid hield me ervan terug om zonder geschikte aanleiding zo diep in de stellig pijnlijke familie-besognes van mevrouw Harris door te dringen. En bij al de opgewekte oppervlakkigheid van onze omgang bleef de aanleiding voortdurend uit. Ik moest ook hiermee afwachten, totdat het toeval mij vandaag of morgen misschien helpen zou. Dan was er die zonderlinge nadruk waarmee eerst de oude mevrouw Harris zelf, en daarna haar dochter die ik nooit tevoren had ontmoet, mij uitgenodigd hadden om naar Ashfork te

komen. Waarvoor mocht de hemel weten en hoewel ik hun allerminst aanleiding daartoe gegeven kon hebben, ontoeschietelijk als ik geweest was van het eerste ogenblik af, dat zoiets ter sprake kwam.

Was Tampico maar een beetje dragelijker geweest, had Thompsen - mijn enige bekende daar - er met zijn dronkemans-manie niet zo op aangedrongen dat ik gaan zou, hij ook, - stellig zou ik mij nog langer bedacht hebben. Maar nu ik er eenmaal was, moest ik oppassen, niet in al te veel vriendelijkheid verstrikt te raken, te verwekelijken. Al kon ik evengoed hier als elders op een nadere boodschap van don Salustiano wachten, en na de maanden van een hard, maar verrukkelijk leven op de Rancho de los Diez Misterios mij hier door de twee zorgzame en innemende vrouwen eens lekker laten vertroetelen in zalig nietsdoen. Het is waar, dat hun vriendelijke zorg mij niet altijd plezierig stemde, doch soms veeleer irriteerde. Doch wilde ik redelijk zijn, dan moest ik dit meer aan mijzelf wijten, aan mijn teleurstelling om de gang van zaken in Mexico waar nu zo bitter gestreden werd, en aan mijn kommer om de vrienden die daar omkwamen of zoveel ellende moesten uitstaan, aan de onzekerheid omtrent de afloop van hun strijd, dan wel aan het beredderige van de oude dame die geen gelegenheid verzuimde om mij te doen merken *hoe* graag zij had dat ik van haar gastvrijheid genoot, of van haar dochter die nooit dat joviaal-inpalmende verloor, dat te luidruchtig was om iets zusterlijks te hebben en te onbevangen was om een erotische prikkeling teweeg te kunnen brengen.

Op een soortgelijke wijze gingen ook mevrouw Harris en Marjorie met elkaar om, en ik werd eenvoudig binnen diezelfde sfeer getrokken, klaarblijkelijk om mij duidelijk te laten merken dat ik als huisgenoot en niet als gast werd beschouwd, ofschoon ik niet meer van hen afwist dan ik indertijd toevallig van hen had vernomen. Het is op deze wijze dat de States een volk kweken uit zoveel heterogene mensengroepen.

Een keer, er was een kleine cocktail-party geweest met allerlei mij onverschillige gasten die gelukkig niet al te lang waren blijven hangen, zodat er nog een heel stuk van de avond overschoot, zaten wij nog met zijn drieën wat na te praten in een van die oppervlakkige conversaties, welke geen herinnering nalaten, maar die de enige waren die hier, zelfs in zulk een intimiteit als de onze, gevoerd werden. Mevrouw Harris, in een van haar talrijke gevarieerde, maar steeds zwarte japonnen die zij als weduwe, sinds wie weet hoe lang nog altijd meende te moeten dragen,

had kennelijk met haar voorbeeld de gasten flink aangemoedigd om van de ruimschoots voorhanden dranken gebruik te maken. Ze was tenminste spraakzamer dan ooit en zelfs een beetje opgewonden. Marjorie daarentegen bleek na haar aanvankelijke vrolijkheid toen er nog gezelschap was, veel stiller dan anders geworden en misschien zelfs wat teruggetrokken voor haar doen, ofschoon ze haar best deed gewoon te schijnen. Tenminste haar moeder maakte een paar maal de opmerking: 'Is er wat aan de hand, kind?' waarop zij telkens met een graadje meer ergernis antwoordde: 'Wat zou er aan de hand kunnen zijn? Niets dat ik weet.'

Ik was juist besloten mij naar mijn kamer terug te trekken, omdat in deze toestand het gezelschap van geen van beiden mij erg aanlokkelijk leek, toen mevrouw Harris, plotseling met zachtere stem en bijna koddige ernst tegen mij zei: 'Ik denk dat Marjorie zich wat gedrukt voelt, omdat vandaag de sterfdag van haar vader is. Ik vind dat wel wat overdreven.'

Geprikkeld schoot het meisje omhoog: 'Als je iets *denkt*, is het nog geen reden om het te *zeggen.*'

'Het viel me nu pas in,' antwoordde mevrouw Harris mild.

'Je weet hoe vergeetachtig ik met datums ben. En met jouw fijngevoeligheid had je mij kunnen waarschuwen, de party op een andere dag te stellen. Albert zal nog wel een poosje hier zijn, neem ik aan.'

'Hij was toch evenveel jouw man als mijn vader, zou ik zo zeggen,' klonk het bits uit Marjorie's mond.

Mevrouw Harris zweeg even, terwijl zij haar handen samengevouwen in haar schoot hield. Daarna sprak zij langzamer dan anders en haast mijmerend: 'Wat weet jij ervan? Het is al zo lang geleden en je was nog geen vijf toen hij stierf. Je kunt je beslist niet veel herinneren, niet veel meer dan ik je zelf verteld heb. Je moet namelijk weten,' ging ze voort, terwijl ze zich nu naar mij wendde, 'dat Harris, hij ruste in vrede, een heel teruggetrokken man was, volkomen het tegengestelde van mij, en van Marjorie trouwens, die alles van *mijn* familie weg heeft, het goede en het kwade, en niets van de zijne. Hij ging helemaal in zijn zaken op en bemoeide zich nooit met huiselijke aangelegenheden. Meestentijds was hij op reis, in Texas en in Mexico, en pas de laatste jaren voor zijn dood, toen ik Marjorie alleen kon laten bij haar nurse, ging ik weleens met hem meer. Zo heb ik ook don Salustiano leren kennen, met wie hij veel op had, - en over die schakel weer jou, dat heeft de Voorzienigheid zo gewild. Maar alles bijeen genomen hebben wij niet veel aan elkaar

gehad, mijn man en ik. En sindsdien heeft hier in huis altijd de man ontbroken, of liever, er is nooit een man geweest, want Harris was, zoals ik al zei, meer elders dan hier. Je had nog een broer moeten hebben, Marjorie. Vandaag zou *hij* de man geweest zijn... ik bedoel natuurlijk behalve Albert.'

Het meisje had zich alweer hersteld. 'Ik vraag me af, waarom je dan niet hertrouwd bent,' zei ze haast op dezelfde mijmertoon als haar moeder.

Mevrouw Harris maakte een moedeloos gebaar dat eindigde met het gladstrijken van haar glanzende rok. Maar ze bleef het antwoord schuldig.

Mij was het pijnlijk zo onverwachts getuige te zijn van dit brokstuk ener intimiteit die, juist omdat ze zoiets zakelijks had, alleen bestemd diende te zijn voor wie al de gevoelens die daarachter moesten schuilen, naar hun juiste waarde wist te schatten.

Ik stond dus op om heen te gaan. Maar mevrouw Harris hield mij aan mijn mouw vast, en ook Marjorie, die nu haar hoofd ophief uit de gebogen houding waarin zij gezeten had, keek mij zo smekend aan, dat ik bleef staan en zei: 'Het is wel jammer dat de cocktail-party samenviel met dit. Maar voor de onachtzaamheid betalen *wij* gelukkig, en niet de overledenen die nergens meer van weten.'

'Denk je dat? Gelóóf je dat? vroeg mevrouw Harris gretig. Dan na een seconde van bezinning, ging ze voort: 'De doden zijn niet altijd zo afwezig als we denken. Neen, we moeten soms voorzichtig zijn.'

'Ach, Albert heeft gelijk,' antwoordde Marjorie met iets van dankbaarheid in haar nu klaardere stem.

Daarna spraken wij over een menigte andere, nu weer onverschillige dingen, hoewel vaag in mijn bewustzijn de vraag weer opdook, eigenlijk al opgedoken was, wat Thompsen dan nog met dit alles uit te staan had. Stellig had hij zich vergist. Wat zegt tenslotte de gelijkenis van een portret, de gelijkenis na meer dan twintig jaren van een dochter op haar moeder, in de zieke, troebele verbeelding van een drinkebroer? Want dat was Thompsen; een avonturier op zijn retour, in eeuwige terugval feitelijk. En heetten in de States de vrouwen niet bij honderdtallen Marjorie?

'Zo kalm als ze schijnt, dat meisje is een nerveus type,' zei mij later mevrouw Harris van haar dochter. 'En ze heeft zo'n veneratie voor haar vader, ongelooflijk. Wel, dat is de romantiek die aan haar jeugd vastzit. Je moest proberen haar wat van

je nuchterheid te geven.' Zonderlinge koudheid straalde van haar uit, terwijl ze deze woorden sprak.

De dag daarop ging ik, als al zo vaak, naar buiten, naar de Rio Verde met het meisje aan mijn zijde, dat behendig achter het stuur de auto door het druk, ofschoon slechts tot de binnenstad beperkt verkeer van Ashfork, naar de highway bracht, en toen met snelle vaart langs overal moedwillig-slordig neergezette bungalows, de geur van groene plantengroei in, waar het ruisen van de bladeren mij als muziek in de oren klonk, zodra de motor afgezet was.

Naast elkaar, zij in iets kleurigs dat de uitbundigheid van bloemen had, liepen wij over het oeverpad. Als altijd liet ik haar maar praten, met een half oor luisterend, omdat ik toch van tevoren wist wat ze te zeggen had, en ook iets nieuws nooit zo belangrijk zijn kon als de dingen waar ik zelf aan dacht; toen zei Marjorie opeens: 'Zal je 't mij niet kwalijk nemen als ik je een confidentie doe?' Ze keek mij daarbij strak aan, met een bijna bang vertrouwen, alsof zij een groot geheim op het hart had.

'Zeg op,' antwoordde ik zakelijk-Amerikaans, maar zonder aandacht, want wat interesseerden mij haar jurken of vriendinnen, of een nieuwe party, of wat zij van meneer Zus of mevrouw Zo dacht. Ik verlangde haar vertrouwen niet.

'Soms geloof ik, dat je mij moet haten,' sprak het meisje voor zich uit.

'Is dat je confidentie?' vroeg ik. 'Haat veronderstelt mislukte liefde, denk je niet?'

'Ik veronderstel dan maar, dat jij me toch niet haat,' hernam ze.

'Maar wat ik je wou vertellen, zou ik niet graag zeggen tegen iemand die een hekel aan me had. Daarom. Maar ik heb niemand. Neen, in werkelijkheid geen mens die ik vertrouwen kan.'

'Je moeder...' opperde ik.

'O moeder... wel, je kent haar niet. Natuurlijk, ze is vreselijk lief... maar ze heeft... ik twijfel of je ooit iets opmerkt... maar ze heeft haar eigenaardigheden... Wel, ik weet dat het te sterk is uitgedrukt, maar soms lijkt het me alsof ze mijn moeder niet is. Zo vreemd. Zo ver sta ik van haar af.'

Ik trachtte haar te troosten: 'Dat is immers niets ongewoons. De meeste kinderen krijgen dat gevoel op zekere leeftijd; in latere jaren gaat dat weer vanzelf weg. De psychologen vinden het natuurlijk. Heel wat kinderen gaan zich zelfs verbeelden dat ze feitelijk vondelingen zijn, voor wie men dit verborgen houdt.'

Verrast bleef Marjorie staan, terwijl ze mijn beide armen vastgreep op de spontane wijze die haar eigen was.

‘Dat wilde ik je niet zeggen,’ riep ze uit, ‘maar nu je het zèlf zegt, - dàt is de achtergrond van al mijn moeilijkheden.’

‘Dacht ik wel. Je bent gek.’

Lachend, maar met een poging wat strengheid in mijn stem te leggen, ging ik voort: ‘Je moest als jonge vrouw van twintig, een en twintig, eigenlijk beter weten. Je bent kinderachtig.’

Maar ze schudde zo heftig van neen, dat al de krullen om haar nu wat ouwelijk-vertrokken gezicht begonnen te dansen, terwijl ze verklaarde: ‘Maar ik *heb* aanleidingen om zoiets te denken. Nu weer nieuwe. Moeder doet soms zulke zonderlinge dingen. Zo geheimzinnig, alsof ik een vreemde voor haar ben. En daardoor dwingt ze mij ook als een vreemde op te treden. O, afschuwelijk. Zoals dit weer, wat ik je wou vertellen, alleen om mijn geweten te ontlasten, want het *is* iets lelijks, zo te wroeten en te snuffelen in dingen van een ander. En om uit je mond te horen wat je ervan dacht. Jij bent toch anders dan de mensen hier, misschien dat jij het kunt verklaren.’

‘Wat is het dan?’

Marjorie slikte even en begon toen te vertellen, dat ze ongeveer een week geleden naar het postkantoor geweest was voor een boodschap. Daar vroeg een van de beambten haar - ‘want iedereen kent iedereen in Ashfork’, zoals zij het uitdrukte - of ze in goede orde dat grote pakket ontvangen had, dat voor haar uit het buitenland was aangekomen. Daar ze er niets van wist, had ze om verdere bizonderheden gevraagd, en de beambte had het in zijn boeken en papieren nagezien. Het was deugdelijk en wel afgeleverd en voor ontvangst afgetekend door haar moeder. Het was afkomstig uit Tampico.

‘Natuurlijk was ik nieuwsgierig,’ vervolgde zij, ‘en verbaasd tegelijk, dat mijn moeder er met geen woord over gerept had. Zelfs al had men zich bij de post vergist - maar ze zijn daar vrij secuur - en was het pak voor háár bestemd geweest, dan had ze er toch wel iets van kunnen zeggen. Ofschoon, dan was het wel haar goed recht geweest om te verbergen wat ze wou. Maar ik was in twijfel en nieuwsgierig bovendien. Wel, dat is vrouwelijk, nietwaar; en ik ben al van kindsbeen af erg bemoeizuchtig geweest, dat weet ik wel. Toch had ik deze keer gelijk, en zou ik anders vast nooit iets te weten zijn gekomen, als ik niet gedaan had wat ik deed. Ik schaam me en toch... heb ik geen gelijk? Want toen ik eindelijk een dag of drie terug gelegenheid had om in haar kasten te gaan snuffelen, vond ik het pak, dat kenne-

lijk niet voor haar bestemd was, en ook deugdelijk geadresseerd was aan *mejuffrouw* Marjorie Harris en niet aan *mevrouw.* Het was geopend en de inhoud was niet voor een oudere dame, maar juist voor een jongere geschikt. Alleen, ik ken geen sterveling in Mexico, nu zeker niet, nu jij hier bent. Ze slikte even en ging voort:

'De inhoud van het pak bestond uit allerlei heel lieve bloesjes, van die kleurige kleren zoals je hier nooit te zien krijgt. Alles gloednieuw. Een ceintuur van slangenleer, heel prachtig, en een damestasje, ook van een heel prachtig leer. Dan nog een doos met zilveren sieraden, een menigte van dingen.'

'En wat deed je verder?' vroeg ik.

'Ik heb alles weer gelaten zoals ik het aangetroffen had, en verder afgewacht. Maar je begrijpt dat dit toch erg gek is. Wat bezielt mijn moeder?'

'Zij zal hebben willen wachten, om je op de een of andere geschikte dag er plotseling mee te verrassen,' opperde ik als de meest logische verklaring.

Zeer beslist antwoordde Marjorie echter: 'Zij niet. Want hoe verklaar je dan dit andere, dat gebeurde toen ik achttien werd. Op mijn verjaardag gaf ze mij een gouden hangertje, heel mooi, ofschoon een beetje ouderwets. "Op deze dag geef ik het je, zoals ik het van je vader kreeg," zei ze geroerd en zoende mij zo hartelijk als nooit tevoren. Ik had het dingetje ook nooit tevoren onder ogen gehad en wist niet dat ze het bezat, wat gek genoeg is voor een moeder en haar enige dochter, is het niet waar? Want je meent toch alles van elkander af te weten. Ik was er erg blij mee, en nam het zo dikwijls in mijn handen, dat ik op een keer ontdekte, dat het open kon. De ene helft kon je van de andere schroeven, maar wanneer ze weer tezamen zaten, kon je er niets van merken, volstrekt niets. Toen ik de beide stukken van elkaar had, zag ik dat er aan de binnenkant van de ene helft gegraveerd stond: "Voor M. mijn hart, F.T." Die M. dat was natuurlijk moeder, die net als ik heet. Maar F.T. was mijn vader niet, dat is duidelijk. Mijn vader heette trouwens Nick. Ik met mijn stomme kop - ofschoon, het was begrijpelijk, nietwaar - ben dadelijk naar moeder toe gegaan, om haar te vragen: Wist je dat dat gouden hartje open kon? "Neen," zei zij, "neen, je vader was zo vergeetachtig. Laat eens zien." Ik gaf het haar en zei natuurlijk: "Wat betekent F.T." Waarop zij niets anders wist te zeggen dan: "Ik noemde hem weleens Federal Trooper in die dagen, om hem te plagen omdat hij er zo soldatesk uitzag." Wat beslist gelogen was, want mijn vader was

een tengere, schuchtere man. Toch zou ik haar geloofd hebben, als niet kort daarop het hartje op een onverklaarbare wijze en spoorloos verdwenen was. Hoe ik ook zocht, ik vond het niet terug, en om er een eind aan te maken, kocht mijn moeder een ander voor mij, heel duur, met briljanten bezet, die ik nòg heb, maar die ik nooit draag. Want weken later, toen ik net als nu eens in haar rommel snuffelde, vond ik mijn eigen gouden hart, dat met F.T., heel netjes opgeborgen in een weggestopte doos terug. Natuurlijk was er opzet in het spel, en ditmaal weer.'

Ik keek haar aan. Er leefde toch wel meer bekommernis onder dat gladde, maskerachtig-vriendelijke gezicht, dan ik tot dusver had vermoed. En hoe begrijpelijk.

'Nu moet je mij maar raden,' drong ze aan.

'Ik heb het recht niet, Marjorie.'

Ze schudde weer van neen. 'Wat zou je dan in mijn plaats doen?'

'O, ik geef altijd de voorkeur aan een open uitspraak.'

'Dat loopt op een breuk uit,' zei het meisje. 'Want tenslotte heb ik haar bespionneerd. Maar goed, het moet dan.'

Er was zo iets smartelijks over haar gekomen, dat het mij ontroerde en deed besluiten haar te helpen.

'Heb geen zorgen voorlopig,' zei ik. 'Misschien dat ik je kan helpen. Wacht in elk geval tot morgen, voordat je iets doet of zegt.'

Met haar snel vertrouwen keek ze mij weer hoopvol aan en knikte. 'Ik wist wel dat het goed zou zijn met jou te praten,' was haar enige opmerking. Haar meisjesachtig optimisme dwong mij wel tot actie, hoezeer ik er ook tegen opzag, en des avonds na het eten, terwijl wij nog gedrieën aan tafel zaten, Marjorie alweer schijnbaar heel gewoon, zei ik tegen mevrouw Harris: 'Ik verwacht uit Mexico een pakket, of beter gezegd, ik heb een kennis in Tampico gevraagd Marjorie een pakket te sturen. Het verbaast me, dat het nog niet is aangekomen. Duurt de post hier altijd zo lang?'

Met een rukje hief de oude dame haar gezicht op, en keek mij scherp aan. Ook Marjorie hield haar verwonderd-vragende blikken op mij gericht, maar een vaag glimlachje van verstandhouding speelde om haar dunne mond.

'Waarom doe je zoiets,' sprak mevrouw Harris langzaam. 'Je moest beter oppassen op je geld, nu de oorlog in Europa voor de deur staat.'

'Mijn kennis schiet het wel voor,' loog ik. 'Voor Thompsen maakt het niets uit.'

Mevrouw Harris scheen een zucht te slaken en met haar vrien-

delijkste stem zei ze: ‘Thompsen... die naam heb ik meer gehoord.’ Maar het kwam mij voor alsof ze huiverde.

‘Het is een heel gewone naam. Honderden mensen heten zo,’ bracht Marjorie in het midden.

‘Wat voor een man is het?’ vroeg mevrouw Harris, nu weer zakelijk.

Ik vertelde haar, dat Thompsen een douane-agent was, die ik heel toevallig had leren kennen, en dat hij soms scharrelde in petroleum-concessies. Maar ik verzweeg op welke wijze ik hem had ontmoet, en eindigde alleen met: ‘Zijn persoonlijke geschiedenis ken ik ook. Maar dat doet hier niets ter zake.’

‘Je wist dus al die tijd...’ sprak mevrouw Harris bijna toonloos. Ik knikte, maar zei: ‘Een vermoeden, meer niet.’

Marjorie was opgesprongen. ‘Wat wist je?’ vroeg ze hard.

‘Wat wisten jullie beiden, dat *ik* niet weten mag?’

Ik maakte een hulpeloos gebaar naar haar moeder en zweeg. Mevrouw Harris was opgestaan en liep de deur uit. Marjorie kwam naar me toe, pakte mij bij de schouder en riep uit: ‘Je mòet het mij zeggen. Nu wil ik alles weten, alles, wat het ook is. Ik heb je zo vertrouwd...’

‘Wacht,’ zei ik, ‘geduld. Ik ben toch bezig je te helpen? Maar bijt niet in een groene appel als je aanstonds rijpe kunt krijgen.’ En ik dacht onwillekeurig aan de Boom der Kennis.

Toen kwam mevrouw Harris terug met een groot pakket in haar armen. Blijkbaar beheerste zij de situatie weer, want ze zei kalm en afgemeten: ‘Als dit het is, waar al die drukte om was...’

Er was geen drukte, moeder.’

Marjorie stond nu tegenover haar, ook beheerst, maar de spleet van haar mond sneed hard in haar verzorgd gezicht, en ik wist niet met wie van beide vrouwen ik méér begaan was.

Mevrouw Harris zette het pakket op de tafel neer. Het was inderdaad geopend. Maar ze wendde zich tot mij en zei: ‘Toeval... als je ten minste zeker bent dat deze Thompsen...’

Nog liet zij zich niet overwinnen, en bijna dwong haar hardnekkigheid mij bewondering af.

‘Fred Thompsen,’ antwoordde ik. ‘Ben ik verkeerd?’

Ze boog het hoofd en mompelde: ‘Vertel jij maar aan Marjorie zijn persoonlijke geschiedenis, als je die werkelijk kent.’

Doch nu ik ze daar zo zag staan, moeder en dochter, met zoveel gelijkenis, alleen een wereld van gebeurtenissen tussen hen, maar toch, zo duidelijk één in wezen, van één vlees en bloed, - nu kwam alles in mij in opstand om nog verder bij hun drama's betrokken te worden, ik die uit een mannenmaatschappij kwam,

waar de dingen al die maanden juist zo klaar en zuiver geweest waren, zodat ik bars antwoordde: ‘Dit is uw zaak, niet de mijne. U vertelt het haar nu maar meteen.’

En mij omkerend, liep ik op mijn beurt de kamer uit.

Boven in mijn eigen woonvertrek probeerde ik wat te lezen. Maar natuurlijk bleven mijn gedachten telkens hangen bij hetgeen zich nu beneden bij de twee vrouwen af moest spelen. Marjorie die ging vernemen dat haar vader leefde, - iemand die zij nooit gekend had. Dat al haar verering voor de man die zij beschouwd had als haar vader, slechts de kleine zin had, die fantastische herinneringen hebben. En de moeder die een bouwwerk van wie-weet welk redelijk, gemotiveerd bedrog thans zelf in puin moest trappen, nadat het vermolmd en gescheurd gebleken was. Toevallig. Want hoe talrijk zijn de leugens niet, die nooit ontdekt, nooit opgehelderd worden? Zou er iemand wel bij varen? Thompsen, aan wiens leven weinig meer viel goed te maken, zwak en flodderig als hij was? Of Marjorie? Of mevrouw Harris zelve, die begraven had wat zij maar kon? Het was alsof een vuile graflucht opsteeg tot naar hier, in het kraakzindelijke vertrek, waar ik vergeefs in een geopend boekdeel zat te staren. Waarom had hij zich bemoeid met dat wat hem zo duidelijk niet meer aanging? O, die wonderlijke sentimenten...

Een hele poos moest er verlopen zijn, toen ik mij hoorde roepen. Het is gebeurd, dacht ik en ging de trap af. In de kamer vond ik Marjorie, veranderd, uitgedost in de wijde, kleurige kledij van een Mexicaanse *china poblana.* De witte, met bonte bloemen bollende *huipil*, die haar schouders bloot liet, als een gazen omhulsel om haar bovenlijf; de donkere, groen-en-zwarte rok in vele plooien om haar benen, bijna tot de grond. Ze had een kam met zilver in haar haar gestoken en een snoer van donkerrode kralen om haar hals. Ze leek getransformeerd, als met de donkere, ernstige blik der Mexicaanse vrouwen. Naast haar stond de moeder, een en al bewondering.

‘Heeft mijn daddy geen voortreffelijke keus gedaan?’ vroeg Marjorie. En op wat een al heel verbaasde, een buitengewoon domme wijze van kijken moet geweest zijn, antwoordde zij zelf: ‘Moeder heeft mij alles verteld. Tenslotte. Het is heel verkeerd van haar geweest, mij niet al lang de waarheid te vertellen. Maar ze had haar redenen, om te willen wachten tot ik meerderjarig was, of nooit misschien. De familie Harris had mij moeilijkheden kunnen maken met de erfenis en zo. En nu heb ik mijn auto, weet je.’

Mevrouw Harris lachte gelukzalig, en ik voelde mij onnozel.

‘Nu moet ik alleen bekennen, dat het pak volkomen buiten mij gezonden is,’ was alles wat ik nog te zeggen had. Maar mevrouw Harris weerde opgetogen af: ‘Dat hindert niet. We zijn je allebei toch dankbaar. Zie je wel, dat de Voorzienigheid je hierheen heeft gezonden? Ik wist het wel, ik heb het altijd geweten, van het eerste ogenblik af op de Rancho van don Salustiano, toen ik je ontmoette en je - weet je nog? - die droom had.’

En ze zei dit met zo'n vaste overtuiging, dat ik er niet tegen in ging.

Thompsen had zich werkelijk uitgesloofd, en op zijn wijze, zonder zich bekend te maken, aan zijn dochter alles wat hij maar bedenken kon, gezonden. Met een kinderlijke trots vertoonde Marjorie de rest: het leerwerk, zilveren armbanden, ook een gouden ring.

‘En dit... ik weet niet wat het is...’

Ze wikkelde iets smals open uit een bundel zijdepapier en hield het voorwerp op haar vlakke hand. Ik herkende het meteen, daar het een korte poos in mijn bezit geweest was, voordat ik het aan Thompsen had teruggegeven. Het oud-aztekische offermes van obsidiaan!

‘Weet jij wat het kan zijn?’ vroeg Marjorie.

Ik zei het haar, en ook dat het iets heel antieks was, dat het eens van mij geweest was.

‘Ik geef niets om zulke oude vieze dingen,’ zei het meisje.

‘Zullen wij het maar aan Albert teruggeven, moeder? Als het al van hem geweest is... Wanneer jij dan ook wat neemt, - de kralenketting, die staat vast bij zwart.’

En in de gulheid van een plotseling rijke, deed zij reeds de ketting af en om haar moeders hals. Daarna gaf ze mij het offermes.

Het verdere verloop van deze avond weet ik niet meer te vertellen, want onmiddellijk toen het glazig-koele voorwerp in mijn hand lag, was het of niet slechts ikzelf veranderde van stemming, maar de kamer om mij heen zich eindeloos verwijdde, en door het raam daarachter zich een onafzienbaar verre, bleke vlakte uitstrekte, vanwaar de geuren van steppen en vee, vermengd met een vage brandlucht mij tegenwoeien. De *china poblana* aan mijn zijde sprak woorden waarvan alleen de betekenisloze muziek aan mijn oren murmelde; maar de zwarte gestalte aan haar zijde had iets schaduwachtig-sombers dat aan dood en ondergang herinnerde.

Ik ben allerminst mediamiek en verzette mij tegen het denk-

beeld, dat het offermes dat ik nog altijd vasthield, het vermogen bezat mij anders dan door mijn eigen, zichzelf opwekkende verbeelding, naar de plaats terug te voeren, waar het voor het eerst in mijn bezit gekomen was, - op de rancho van mijn vriend don Salustiano. Maar tenslotte leven wij allen van symbolen, en dit is de waarde der souvenirs, dat zij in hun tastbaarheid associaties wekken, zo hevig, dat de herinneringen bijna lijfelijke gestalten krijgen. Die herinneringen voeren een autonoom bestaan; zij ontwikkelen zich verder, volgen eigen innerlijke wetten, met een logica die wij niet altijd kunnen bevatten, maar die soms merkwaardig parallel loopt met de wetmatigheid der gebeurtenissen in het andere, zogenaamd werkelijke leven. En zien wij plotseling hoe de slotsom der zich voortspinnende herinnering samenvalt met de ver van ons zich afspelende gebeurtenissen, dan menen wij te doen gehad te hebben met voorgevoelens en profetieën. En misschien is dat ook wel zo, daar de wereld buiten ons slechts als herinnering binnen in ons voortleeft, maar toch nog niet geheel is losgekoppeld van de werkelijkheid, de nuchtere, fysieke.

Doch hoe dan ook - en tevergeefs trachtte ik in dit zakelijke land de dingen te beredeneren - het was of ik mij niet langer meer in Ashfork bevond, maar ergens in een broeiende, geladen wildernis, die ik weliswaar nog kende uit een vroegere tijd, maar die thans in een onheilspellende geheimzinnigheid, vol vreemde, ondoorgrondelijke gevaren, was veranderd; aantrekkelijk en akelig tegelijk was.

Daarover gleed ik weg, als opgenomen in een vluchtige avondnevel, die de scherpte der bedreiging waar ik kwam voor mij verborgen hield, zodat ik wel gevaar liep, maar toch ongedeerd bleef en beschermd door een grotere macht dan ik beseffen kon. En scherend over deze vlakte, opgetild zonder zwaarte, kwam ik tot aan heuvels, bergen, kammen, bracht de nevel mij door hoge passen, naar een groot, komvormig dal, waar in het midden rosse schijn lag, bij het naderen waarvan ik uitgespreide wittigheid ontdekte, van een stad, van avondlijke straten, hoge strenge huizen, zoals ik nog nooit gezien had, oud, maar sterk. En nu, nog altijd in de klein geworden nevel als een tovermantel om mij heen, trad ik voor een der huizen door een grote ronde poort een patio binnen, waar terzijde een stenen trap naar boven voerde, die ik opging, dan een open galerij langs, naar een zware houten deur. Ik klopte aan. De deur ging open. ‘Hier ben ik,’ zei ik, en werd omhelsd, terwijl ik in de jaskraag van de man die daar zijn armen om mij heen sloeg, maar wiens trekken

ik nog niet gezien had, geuren rook van vee en paardenstallen en oud zadeltuig, en met een diep geloof verzuchtte: ‘O, vriend don Salustiano.’

Vaker heb ik mij er op betrapt, een dagdroom voort te spinnen. Maar dit was veel levendiger, duidelijker dan ooit. Ik moet de kamer uit gegaan zijn en terug naar mijn vertrek, de trap op. Want toen ik ontwaakte, nog gekleed en wel, dwars op mijn bed gelegen, scheen de vroege ochtend, vaal en kleurloos zoals elke dag in Ashfork, door het wijde raam naar binnen. Naast mij, op de vloer, lag uit mijn hand gegleden het aztekische offermes.

Reveil

Zoals ik stellig had verwacht, met heel die redeloze, maar daarom juist diepe overtuiging die een droom, of wil men: openbaring uit het onbewuste, bij ons nalaat, kreeg ik enkele dagen later via Thompsen een kort briefje uit de Mexicaanse hoofdstad, van de enige van wie ik al mijn verder doen afhankelijk gesteld had, - don Salustiano. Het luidde zakelijk genoeg:

‘Mijn beste vriend. Indien je nog niet naar Europa bent vertrokken, en ik denk van niet, dan kun je mij behulpzaam zijn. Probeer je, als het kan, zo spoedig mogelijk in de hoofdstad te vervoegen aan het onderstaande adres. De zaken staan wel slecht, maar nog niet hopeloos. Misschien hangt alles van jou af. Zie echter wat je doet en zwijg. Als steeds, je toegenegen S.I.’ Daaronder was een straatnaam en een nummer. Meer niet.

Hoe verstandig dat ik niet was weggegaan, juist nu, terwijl de oorlog in Europa elk moment beginnen kon, en ik geen gelegenheid meer zou hebben om de oceaanreis te ondernemen. Van de States uit kon ik elke dag naar Mexico en ondanks troebelen in het Noorden, waar de kranten spaarzaam van vertelden, zou ik met wat veine en overleg toch wel de Mexicaanse hoofdstad weten te bereiken. Met mijn laatste beetje geld... nou ja, door materiële moeilijkheden zou ik mij wel heenslaan. Meer dan ooit, nu don Salustiano mij gebruiken kon, mij riep!

De enige moeilijkheid die ik te overwinnen had, lag hier in Ashfork, waar ik een aannemelijke reden geven moest voor zulk een overhaast vertrek, en niettemin moest zwijgen, zoals don Salustiano had bevolen. De stemming was in huis aanmerkelijk veranderd, sedert mevrouw Harris aan haar dochter tekst en uitleg had gegeven. Haar reactie was merkwaardig: zij was naar een warenhuis gegaan en had zich tal van nieuwe kledingstukken

aangeschaft, haast jeugdige, in heldere, lichte kleuren. Zelfs in huis liep zij niet meer in het zwart, maar in iets grijs-gestreepts, iets blauws met moesjes, en wanneer zij uitging, meer dan vroeger nog, droeg zij een wijde hoed met witte veer, een lichte boa. En ze zag er tien jaar jonger uit, zeer tot haar voordeel.

Marjorie was haast luidruchtig. Door het huis heen schalden soms de modieuze liedjes die ze zong, en slechts wanneer ze met mij samen was, alleen, was ze heel stil, bijna beschaamd, heel anders dan tevoren. Dikwijls zat zij mij maar aan te kijken, met iets ernstigs om haar mond en iets dat op een vraag leek in haar ogen. En toen ik haar een keer plagerig vroeg: 'Ben je nu eindelijk voldaan?' antwoordde zij met nadruk: 'Nog niet. Maar ik heb geduld geleerd.'

'Wat is er dan?' vroeg ik. 'Wat wil je nog?'

Zij deed echter of ze lachte en zei: 'O, je bent traag, traag van begrip, jij!'

En ik had mijn reden, traag te zijn in de ogen van Fred Thompsen's dochter. Haar vertrouwelijkheid was toegenomen. Zelfs de dankbrief die zij naar haar vader schreef, toen zij mij zijn adres had afgetroggeld, liet ze mij eerst lezen voor ze hem verzond. Kies was deze brief juist niet, maar ja, de kinderlijke opgetogenheid daarvan verzachtte veel, en Thompsen had mij nooit door fijngevoeligheid getroffen, zodat ik haar rustig liet begaan.

'Je bent al meer familie dan ik ooit gedacht had,' zei het meisje nog, en ging grif in op elk voorstel dat haar moeder deed om samen met mij uit te gaan, met als motief: 'Vertel haar onderweg wat van haar vader. Want daar krijgt ze nooit genoeg van.' Zonder nog iets van mijn aanstaande vertrek te hebben losgelaten, ging ik al aan het pakken. Marjorie kwam binnen.

'Wat ben *jij* aan het doen,' riep ze, nog in de deur.

'Ik moet vertrekken. En al heel vlug.' Ik trachtte zo natuurlijk mogelijk voort te gaan met pakken.

Even bleef ze staan en kwam toen binnen, na de deur voorzichtig dichtgedaan te hebben. Ze ging op de sofa zitten, vlak bij mij, en bleef een poosje zo, het hoofd nadenkend in de hand gesteund, naar mij kijken.

'Luister,' zei ze opeens. 'Ik heb je al zoveel confidenties gedaan en er nooit spijt van gehad. Ik zie niet in, waarom ik er niet nog een zou doen. Al is het ongebruikelijk.'

'Laat dat!' riep ik van mijn kant uit. 'Ik ben al bijna weg.' En ik had er krijgshaftig aan willen toevoegen: Ik moet misschien een half werelddeel gaan veroveren, ik heb andere zorgen. Maar ik zei natuurlijk niets.

‘Dit lijkt op een vlucht,’ begon ze weer.

‘Misschien.’

‘Je bent verliefd op het een of ander meisje.’

‘Neen. Of wacht eens, misschien toch.’

‘Op mij?’

Het was haar ontsnapt voordat zij het wist, en zij kreeg er een hoogrode kleur van, zo sterk dat het door haar make-up heen te zien kwam. Maar nog voordat ik antwoorden kon - en mijn antwoord zou in elk geval een grofheid geweest zijn, hoe dan ook - corrigeerde zij zichzelf: ‘O, ik wil niet onbescheiden zijn.’

‘Beter van niet,’ zei ik, met een poging om kalm te blijven.

Marjorie begon zachtjes voor zich uit te trappelen.

‘Amerikanen begrijp ik,’ zei ze opeens weer. ‘Maar jullie...’

‘Wees een lief meisje,’ troostte ik. ‘Lieve meisjes behoeven niet alles te begrijpen.’

Ze stond op. ‘Heb je er iets op tegen,’ zei ze, ‘dat ik moeder vertel dat je weggaat?’

‘Neen, doe het maar in mijn plaats.’

Even bleef ze nog dralen en verdween toen stilletjes, mij met een gevoel van verlichting achterlatend. Nu alleen nog maar de moeder, dacht ik.

Toen mevrouw Harris op haar beurt een weinig later binnenkwam met de woorden: ‘O, ik heb het al gedacht, ik heb het al geweten,’ kon ik niet anders dan verrast opkijken.

‘Ik weet het zelf pas sinds een paar uur,’ zei ik verontschuldigend, ‘en ik wist nog niet eens hoe het u aan te kondigen.’

‘Dan wist ik meer dan jij,’ antwoordde mevrouw Harris. ‘Gisteren toen ik hier bezig was je kamer af te stoffen, wist ik het opeens. Ik zag het duidelijk gebeuren. Weet je hoe? Ik zag opeens don Salustiano voor me, juist zo kort en stevig als hij is, met zijn brede vilthoed op en zijn paard achter hem. Hij wenkte en zei: “Albert, kom eens even. Ik heb je nodig voor een klein karwei.” En toen zag ik jou haastig komen aanlopen. Je had een geweer in je arm, zoals men een stang suikerriet draagt, en je riep: “Waar is de vijand?” Toen begon don Salustiano te lachen, met een heel vreemde lach. Wel, het was allemaal heel vreemd, want ik zag het levendig en duidelijk vóór me, en wist meteen dat jij op reis zou gaan... naar iets gevaarlijks.’

‘Inderdaad, ik moet plotseling weg, hoewel ik mij van geen gevaar bewust ben.’

Mevrouw Harris haalde haar schouders op en keek rond in de nu wat rommelige kamer, waar mijn geopende valies stond en

een reiszak. Haar blik viel op het offermes dat nog boven in de koffer lag. ‘Juist,’ zei ze, ‘het gebeurde toen ik bezig was dat ding daar schoon te wrijven. Maar het is niet schoon te krijgen, het spijt me.’

Toen ze ging, heb ik het offermes diep weggestopt, tot onder in de reiszak. Ik wilde niet dat het nogmaals mijn geheimen zou verraden.

Mevrouw Harris was zo verstandig niet te trachten mij terug te houden. Haar visioenen hadden haar blijkbaar meer dan overtuigd van de onvermijdelijkheid van mijn vertrek. Ze zei alleen maar een paar maal: ‘Wees toch voorzichtig en let goed op.’ Dit zal wel de reden zijn, waarom Marjorie mij bij het afscheid toevoegde: ‘Wees braaf, en als je niet braaf kunt zijn, wees verstandig, en als je niet verstandig kunt zijn, ga dan tenminste naar een verdraaid goeie dokter!’

Ze zei het met al de lachende onschuld, het onpersoonlijk-welwillende dat ze herkregen had bij een weggaan dat zowel ik als haar moeder als iets zo vanzelfsprekends aanvaardden.

‘Je *bent* een lief meisje,’ zei ik, toen ik voorzichtig haar beide wangen gezoend had, en ze wierp haar hoofd achterover in het trotse bewustzijn van haar jeugd en de aanwezigheid van millioenen aantrekkelijke jonge Amerikanen.

Uit het coupéraam van de sneltrein blonken mij de kartelranden van de Gemini Peaks en Hope Peak tegemoet. Wij snelden door het dal van de Rio Verde, en ditmaal was ik gelukkig helemaal alleen, op weg naar dat waaraan ik nu eenmaal mijn hart verloren had. Pas toen ook dat achter mij lag en de vlakten van Texas zich aan weerszijden van mij openden, nadat ik was overgestapt in een plaats die als twee druppels water op Ashfork leek - zo erg dat het mij voorkwam alsof de trein in een cirkel gereden had - begon ik mij werkelijk weer los en bevrijd te voelen, en ging mijn aandacht zich ook richten op de enkele medepassagiers, die zich klaarmaakten voor de nacht, in deze coupé waarin wij op zijn minst een paar dagen zouden moeten huizen.

Wij hadden het ruim, daar wij slechts met zijn vieren waren: tegenover mij een echtpaar, al wat op jaren, en links bij de ingang, daar ik bij het raam had plaatsgenomen, een man met een geruite reispet op, die zat te lezen in een heel dik boek, klaarblijkelijk een woordenboek. Hij had een echte Amerikaanse kop, massief met vierkante kin en een lange, even afhangende neus boven de kortgeknipte snor. Traag bewogen zich zijn kaken, half prevelend, half gom-kauwend, terwijl hij las, dan

weer heel even in gedachten opkeek, met lichtblauwe ogen die ons, zijn medepassagiers niet zagen, dan weer een paar minuten verder lezend, om opnieuw te kijken, in een constante, geluidloze ongedurigheid.

Het echtpaar sprak geen woord. De dame hield haar ogen meestentijds gesloten, leek ietwat vermoeid; de man balanceerde een uitgedoofde halve sigaar op zijn wat vooruitgestulpte onderlip, maar zat verder onbeweeglijk en kaarsrecht, alsof hij elk ogenblik moest opstaan. Niet bepaald opgewekt reisgezelschap, geen van drie.

Het gelijkmatige rhythme van de trein, slechts nu en dan heel even gevarieerd wanneer hij over wissels schoot, gaf iets zo rustigs aan de snelheid die mij iedere seconde nader tot mijn doel bracht, dat het mij weinig hinderde dat het daarbuiten donker was geworden en er niets meer te zien viel van het land dat nu doorkruist werd. Ik lag in mijn hoek wat weg te dommelen, toen de dame die tot dusver niemand nog een woord gegund had, luidop vroeg: ‘Ik veronderstel, dat niemand er bezwaar tegen heeft, als het licht wordt uitgedraaid?’

De man die zat te lezen, sloot zijn boek gelaten, en als enige antwoord knipte hij de lamp uit, daar het knopje zich vlak bij zijn linkerhand bevond. Mij was het beter zo. Ik kon nu ongehinderd dromen van de dingen die mij straks in Mexico te wachten stonden, en mijn hersens aan het werk te zetten, om alvast eens uit te vinden, wat het zijn kon, dat een zelfgenoegzaam, vindingrijk man als don Salustiano van mij, onbekende vreemdeling verwachtte. Neen, hoe gaarne ik ook ging, hij moest zich toch vergissen; kleinigheden kon ik doen, maar zeker niet iets dat misschien beslissend was, zoals hij schreef. Wat had hij in de zin? Ik kon het zelfs niet gissen, en ik kreeg er ook de tijd niet voor, want eensklaps hoorde ik de man die een klein eindje van mij af zat en daarstraks gelezen had, stil voor zich uit, alsof men hem er om gevraagd had, zeggen:

‘Dit is een heel gek traject, dit stuk van Texas. Wist u dat? Niets van dat spul van cowboys, treinroof door gewapende bandieten, zoals in de Wild-West-films. O neen, dat zijn onnozele geschiedenissen, bakerpraatjes. Maar wat werkelijk gebeurt, althans één keer gebeurd is, niet zo lang geleden, daarvan rept men al heel gauw niet meer, men tracht het te vergeten, en de grote maatschappijen gaan zelfs zover, dat ze fikse sommen uitbetalen aan de kranten, om zo'n zaak de doofpot in te stoppen, nooit meer te herinneren aan zo'n catastrofe. Want een catastrofe was het. Zonder botsing of ontsporing. En geloof niet dat het

kleine sommen zijn, die zulke maatschappijen naderhand betalen moeten, ook aan de familieleden van de slachtoffers, - tenminste zij die werkelijk bewijzen konden, dat er iemand van hun parentage aanwezig was in die trein, wat niet gemakkelijk was, want geen bewijsstuk, zelfs geen bot of flard, geen enkel stuk bagage werd teruggevonden. Maar alleen het zwijggeld heeft iets in de buurt van een millioen dollar belopen. *Ik* kan het weten, want ik was destijds zelf journalist.'

Hij zweeg even, en ik hoorde om mij heen een onrustig geritsel. Het was duidelijk dat het echtpaar aan de overkant, precies als ik, gespannen zat te luisteren. De dame kuchte, en dat scheen de prater aan te moedigen, want hij ging voort:

'Ditzelfde traject was het, en zowat om dezelfde tijd ook, moet die trein vertrokken zijn. Tenminste zolang het nog licht was, hadden al de wisselwachters waar hij langs kwam hem gezien, dat hebben zij eenparig onder ede naderhand verklaard. Omtrent hetgeen je *ziet,* kan er geen twijfel bestaan, nietwaar? Maar met de dingen die je enkel hóórt of maar gedeeltelijk ziet, is het anders, dat is duidelijk. Je hoort bijvoorbeeld dat er iets voorbijgaat en je denkt: het is een trein, maar het is de donder. Of ook omgekeerd. Je ziet twee lichten en een heldere streep bewegen, en omdat je elke nacht hetzelfde ziet, daarom geloof je dat het deze keer alweer de trein is, maar het kan van alles zijn: het weerlicht, of sint-elmsvuur, of een vluchtend beest. Zodat men het getuigenis der wisselwachters van het nachtgedeelte niet zo ernstig behoeft te nemen. Uit gewoonte denken zij iets waar te nemen, dat er in het geheel niet was.'

Weer zweeg hij even, voor hij verder ging: 'U zoudt mij natuurlijk voor volkomen gek verklaren, wanneer ik beweerde dat de trein waarin wij nu zo rustig rijden, in het geheel niet reed en in het geheel geen trein was, maar eenvoudig niet bestond en daarom ook nooit aan zou komen. En u zoudt misschien gelijk hebben met die verklaring. Maar de zaak is niet zo simpel. 't Is een feit dat men die trein, niet deze, maar die andere voor een jaar of wat, waarover ik het had, nooit heeft zien arriveren. Nooit of nimmer. Dat men nooit geweten heeft waar hij gebleven is. Hij is verdwenen in de nacht, volkomen spoorloos, in de letterlijke zin. Een trein verdwijnt niet zomaar in de aarde, tenzij door een tunnel die een uitgang aan de andere kant heeft. Hij verheft zich ook niet in de lucht, als een chinese draak of als een rijtje aan elkaar gehaakte zeppelins. Een trein is iets dat altijd op een vaste bodem rijdt, of stilstaat, of aan gruizelmenten langs de baan ligt. Maar niet iets dat zonder schim of schaduw

plotseling weg is, zoek, verdwenen, en nooit meer teruggevonden wordt.'

Ik hoorde hoe hij zuchtte en verschoof, voor hij zijn ongevraagd verhaal voltooide:

'En natuurlijk komt nu de gedachte bij u op, dat ik mij moet vergissen. Dat zoiets niet waar kan zijn. Waarom niet? Waarom eigenlijk niet? De hele dag, en meer nog elke nacht, gebeuren zonderlinge dingen. Ja, de zonderlingste. Maar ik vraag niet om geloof, ik die een onbekende voor u ben. U kunt de zaak zelf onderzoeken in de kranten van een jaar of drie geleden, voordat men nog tijd gehad had om haar helemaal de doofpot in te stoppen. De eerste navraag... de berichten van vertraging en nog meer vertraging... van de samenstelling der commissie die het onderzoek moest doen. Er viel niets te onderzoeken, want men vond volstrekt niets. Zodat toen gemakshalve geconcludeerd werd, dat die trein nooit was vertrokken. En men stapte over het getuigenis der wisselwachters heen, alsof dat kleine kinderen waren. En de honderden passagiers, die eerste, tweede, derde klas betaald hadden om ergens aan te komen, van die zei men ook maar voor 't gemak, dat ze nooit waren ingestapt. Maar zij die vertrokken waren, wisten dat natuurlijk wèl. Verbeeld je dat zoiets met onze trein gebeurde; wij zouden dan toch bliksemsgoed weten dat we vertrokken waren, nietwaar? En *ik* weet, dat het hachelijk is op reis te gaan, en dat je nooit "Amen" moet zeggen voordat je bent uitgestapt, daar waar je komen wil. Want je kunt evengoed God-weet-waar arriveren. In de hel bijvoorbeeld.'

De betrekkelijk saaie stem die dit verteld had, zweeg voor lange tijd. Ik moest in het donker lachen om deze zonderlinge fantasie van een modern-vertechniekte vliegende Hollander, immers stel je voor dat de machinist van zo'n trein inderdaad een ahasverusachtige gevloekte was, dan zou het overige volgens de regels der legendevorming ook heel best moeten kunnen.

Maar daar knipte alweer de lamp aan, die onze hele coupé in licht zette en mijn overburen met de ogen liet knipperen boven de barse gezichten die ze trokken. De man die het gedaan had, sloeg zijn woordenboek weer open en begon ijverig daarin te bladeren. Klaarblijkelijk zocht hij verschillende dingen op, die hij nadenkend met elkaar vergeleek. Niemand zei iets, elke commentaar op zijn verhaal bleef uit. Des te vreemder klonk het, toen hij opeens opkeek en zei: '*Nincompoop* is werkelijk een zonderling, een onverklaarbaar woord, zelfs een woordenboek als dit, dat toch een van de beste is, en woordenboeken in hun

soort zijn al de beste aller boeken, geeft geen uitsluitsel dat helemaal bevredigt. Een dwaas en een onnozelaar, een kletskous, en vermoedelijk afgeleid van het latijn, staat er. Maar ik vraag: hoe men er opeens toe is gekomen om zo'n woord te maken en dan algemeen te gaan gebruiken. Waarom is het werkelijk Amerikaans, een woord als *nincompoop*?'

De dame in haar hoek was overeind geschoten, zodat haar echtgenoot verschrikt opzij schoof. En ze vroeg: 'Hoe weet u, dat ik *nincompoop* gedacht heb?'

'Ik *wist* het niet,' hernam de ander. 'Ik dacht het zelf en was toen zo nieuwsgierig. Excuseer mij, ik zal het licht weer uit doen.' Nadat wij weer een poos in het donker zaten, begon hij nogmaals op de zeurderige toon van zijn alleenspraak:

'Deze treinen gunnen je niet veel gelegenheid tot slapen, en wanneer je wakker bent in het donker, schiet je allerlei te binnen wat je lang vergeten was. Zoals dit, wat mij eens overkomen is, toen ik ook een lange treinreis maakte. Ik zat alleen in de coupé, en niemand had dus hinder van me, en na een poos verscheen de conducteur, die naar mijn kaartje vroeg. Ik gaf het hem en hij bekeek het heel zorgvuldig en van alle kanten, zodat ik wel vragen moest: "Is er iets niet in orde?" Het was een man met een rare, vrij sombere blik, broodmager, en hij had een grijs puntbaardje. "Dat niet bepaald," zei hij, "maar ik moet toch iets aan dit biljet veranderen. De reglementen eisen dat, en het is merkwaardig, maar de meeste mensen reizen met biljetten, die niet helemaal in orde zijn." Ik was verbaasd, want ik had het mijne aan het stationsloket gekocht, en ik zei het hem. "Ik zeg ook niet dat het uw schuld is," antwoordde hij, "maar juist dezelfde maatschappij die zulke strenge reglementen instelt en dan eist dat wij zo stipt contrôle op hun naleving uitoefenen, stuurt tal van reizigers met een verkeerd biljet de wereld in. Wel, zij zijn nu eenmaal de grote heren en wij moeten ze gehoorzamen. Daarom maak ik u verder ook geen moeilijkheden. Maar ik zal het biljet wel meenemen en straks veranderen, dan breng ik het u terug." Hij zei het vriendelijk en ik dankte hem, ik bood hem nog een sigaret aan, die hij weigerde.

Nu moet u weten, dat ik in de laatste wagen van de trein zat. Ik was nog vlak voor het vertrek op het perron geweest en had het duidelijk gezien. Het heeft zijn voordeel achter in de trein te zitten, bij ontsporingen of botsingen bijvoorbeeld, en wij zitten nu wat al te veel in het midden, zou ik denken. Maar het is ook niet waarschijnlijk dat ons wat overkomt. Toen echter is iets vreemds gebeurd, zo vreemd, dat ik het mij vandaag nog niet

verklaren kan, nu het mij weer na jaren in de gedachte komt. Die wat zonderlinge conducteur kwam namelijk niet terug, ofschoon ik uren wachtte. Als de man het druk heeft, is hij mij misschien vergeten, dacht ik. En als inderdaad zovelen met verkeerde kaartjes reizen, kan dat best gebeuren. Maar voordat ik aankom, en daar moeilijkheden bij de eindcontrôle krijg, kan ik hem beter zelf gaan zoeken. In een trein die niet gestopt heeft, kan ik hem onmogelijk missen, vooral niet als ik eerst naar het einde loop, dat vlakbij is, daar kijk en dan terugga naar het voorstuk van de trein. Heel logisch, nietwaar, zoals iemand redeneert, die al zijn positieven bij elkaar heeft. En zo deed ik ook.

In het gedeelte achter mij, dat ik heel gauw had doorlopen, vond ik hem niet. Ik ging tot aan het einde, tot je niet meer verder kunt, zonder uit de trein te vallen. Ik zag duidelijk dat de trein daar ophield, en de spoor-weg die wij met een grote snelheid achterlieten. Toen ging ik terug, weer mijn coupé langs, naar de volgende wagon, en weer de volgende, om hem te zoeken. Nergens was hij te bekennen. Ik liep door, naar eerste-klaswagons en restauratiewagens, weer door andere met passagiers, door goederenwagens. Nergens was de man. Maar wat mij nog veel meer verbaasde dan het feit dat ik hem niet kon vinden, was heel de vervloekte lengte van die trein, waarin ik bij het lopen door de corridors van hot naar her geschud werd. Ik had er geen flauw vermoeden van gehad, dat deze trein zo lang was, want ik liep maar en er kwam geen einde aan. Ik liep een half uur - en gelukkig was hij niet zo vol, zodat ik snel vooruitkwam en gemakkelijk kon zoeken - nog een half uur, een uur, steeds door de trein, dezelfde richting uit als die hij reed, - dat was de reden, denk ik achteraf. Maar hoe dan ook, er kwam geen eind, of liever, geen begin aan. Altijd waren er nog méér wagons, en ik werd doodmoe, en dacht: hoe kom ik nog ooit bijtijds terug aan het eind, waar mijn coupé is; deze trein is iets oneindigs, beter dat ik het maar opgeef, dan in eeuwigheid te lopen zoeken. Beter dat ik dan maar zonder kaartje aan de uitgang kom en dan in 's hemelsnaam maar moeilijkheden of een flinke straf riskeer. Ik liep dus weer terug, wat wel een poosje in beslag nam, maar volstrekt niet zo geweldig lang als ik gedaan had over de heenweg. Zeker omdat nu de trein onder mijn voeten wegschoot, of weet-ik-veel, ik ben Einstein niet. Maar ik was uitgeput en wel zeer vreemd te moede toen ik eindelijk in mijn coupé terugkwam. Want wie reist graag in een trein die eindeloos is, eindeloos al is het maar de voorste helft?

Ik kreeg geen moeilijkheden, want in mijn coupé lag op mijn

plaats heel netjes mijn biljet. Dat had in mijn afwezigheid die conducteur daar neergelegd, die vast bij tijd en wijle zich onzichtbaarder dan lucht kon maken, anders had ik hem toch *moeten* zien. Hij had er krabbels op gezet, die ik, hoe ik ook keek, niet kon begrijpen, maar die in elk geval voldoende schenen, want toen ik de trein verliet, had ik geen moeite bij de uitgang. Wel keek ik op het station hoe lang die trein was, en opeens scheen het mij niet zo overdreven toe, heus niet zo overdreven lang, tot mijn verbazing.

U zoudt kunnen denken dat ik mij vergist had. Maar waarom? Wij merken van ons leven ook, dat het een einde heeft, precies op die dag en dat uur. Maar waar het is begonnen, weet geen mens, want onze levenskiemen leefden al in onze ouders, en de hunne weer in die van hun twee ouders, enzovoorts. Er komt geen eind aan, hoever je ook teruggaat. En over die trein die geen begin heeft, zegt men, speelt God, die meestal onzichtbaar is, voor conducteur. En, - o, men zegt zoveel. Maar slapen jullie al?'

De stem brak plotseling af met deze vraag, en als een echo klonk het even aarzelend nog: 'Ach ja, ze slapen.' Toen zweeg, daar geen van de anderen antwoord gaf, de stem voorgoed, en was er alleen nog maar het ademen van vier mensen in het kleine hok, onhoorbaar door het daveren van de trein die mijlen ondoorgrondelijke nacht verslond.

Op deze onwelluidende, maar regelmatige muziek konden wij rustig dommelen.

Des ochtends toen het eerste daglicht rossig en onwerkelijk binnenviel, begroette ons de man van de geruite pet met een beminnelijk-glunder: 'Zeker goed geslapen, allemaal?'

'Na uw verschrikkelijke geschiedenissen,' zei de dame in haar hoek, zo gemelijk sarcastisch als maar mogelijk was.

De ander liet zich echter niet uit het veld slaan, en verklaarde: 'Vroeger in het donker, als mijn moeder mij maar een verhaaltje wou vertellen, dan sliep ik meteen en heerlijk in. Ik dacht dus...'

Doch de furieuze blikken die de dame op hem richtte, lieten hem maar verder zwijgen. Daarenboven kwam haar echtgenoot, die nog geen woord gesproken had, haar plotseling te hulp.

'Ik zal u een andere vertelling doen,' zei hij, 'die is te goed voor het donker. Daarom heb ik maar gewacht tot wij elkander beter kunnen zien. Je moet elkander in de ogen kunnen kijken, om te zien of er gelogen wordt of niet. Maar mijn verhaal houdt het ook uit in volle zonneschijn. En ikzelf ben er weinig op gesteld

dat men mij voor de gek houdt, dus ik zeg een ieder die het horen wil, de waarheid.'

'Uw verhaal. Terzake,' sprak de ander onverstoorbaar, en hij greep weer naar zijn woordenboek, alsof hij daarvan al bij voorbaat redding uit een eventueel ongerief verwachtte.

'Zwijg maar liever,' ried de vrouw haar echtgenoot, die niet alleen door het morgenlicht iets roods begon te krijgen. Met een beweginkje van drift weerde hij af: 't Is nu *mijn* beurt. En als dit toch een reis wordt met verhaaltjes, dan wil ik niet achterblijven. Dus, mijn beste heer, hier heb je het. Ik reisde op een keer ook in een trein precies als deze. En precies als nu, zat tegenover mij een man, die stapels dikke boeken bij zich had, nog dikker dan het uwe. Een onmogelijk lange tijd zat hij te lezen, toen hij eensklaps opkeek en mij vroeg: 'Heeft *u* al eens gehoord van het vermogen dat enkele mensen heten te bezitten om zich onzichtbaar te maken? Door iets te eten of te drinken, worden ze doorschijnend als glas, kleurloos als de lucht, zodat niemand hen ziet, ofschoon ze aanwezig zijn. In Indië en ook in Mexico waar we naar toe gaan - het is jammer dat we er niet al zijn - heb je van die lieden die de kunst verstaan...'

Terwijl mijn overbuurman dit zei, bedacht ik, dat het een heel oud thema is, dat men telkens weer ziet opduiken. Cervantes reeds schreef een novelle van een Licenciado die zich verbeeldde dat hij van glas was. En eeuwen na hem kwam Wells met zijn verhaal van 'De Onzichtbare Man'; maar ook in het volksgeloof van vele streken der aarde, ja zelfs in het vroom geloof van zeer beschaafde volkeren (de ontsnapping van Petrus uit de kerkers te Rome bijvoorbeeld) keert het denkbeeld terug. De man tegenover mij scheen het echter een buitengewoon dwaas iets te vinden, want hij ging voort:

'Natuurlijk antwoordde ik het oude heertje, dat mij zoiets op de mouw wilde spelden, dat in onze verlichte eeuw een verstandig mens beter deed met zich niet in zulke sprookjes te verdiepen. Maar hij hield vol, dat de zaak te vaak door betrouwbare lieden was waargenomen, dan dat er nog twijfel mogelijk kon zijn. En hij beriep zich op al de dikke boeken die hij bij zich had.

Ik was juist besloten hem maar stilletjes te laten leuteren, toen hij zei: "Ik kan u trouwens zelf het bewijs leveren, want ik ken het geheim. Het is gevaarlijk om het toe te passen, daar men ook moet weten wat te doen, om tot zijn gewone gedaante terug te kunnen keren, en dat is niet zo eenvoudig. Maar omdat u blijkbaar een van die verstokte rationalisten bent, die onze tijd van het ene onheil naar het andere sleuren, wil ik u bewijzen dat er

meer is dan de ordinaire wetenschap verklaren kan." En hij stond op, zocht in de koffer die hij bij zich had naar iets dat mij een flesje toescheen, en dat hij meteen in zijn jaszak liet verdwijnen. "Ik ga nu even naar het toilet," zei hij, "dan zult u zien." "Doe het liever hier," zei ik, "voor de contrôle." Maar hij weigerde, met het argument, dat wat een diep geheim was, slechts aan weinigen bekend, ook een geheim moest blijven, om de mogelijkheid tot misdaad in de wereld niet nog groter te maken dan ze al was. Ik liet hem lachend gaan, en wachtte heel geduldig, in de overtuiging dat ik hem niet anders dan hij was vertrokken, terug zou zien komen.

Ik wachtte lang, en dacht bij mijzelf: die malloot weet natuurlijk met zijn figuur geen raad, waarom moest hij ook zo opscheppen, - toen ik opeens iets als een hand aan mijn schouder voelde schudden. Maar er was geen hand, ik zat moederziel alleen in de coupé. 't Is zeker een nerveuze tic, meende ik, zoals men die weleens meer krijgt, en wreef eens over mijn schouder. Op hetzelfde ogenblik voelde ik een por in mijn ribben, zoals je die krijgt van een goede kennis, die je onverwachts tegenkomt. Ik schoof opzij, maar mijn voet bleef haken aan iets dat er toch niet was, ofschoon ik bukte om er naar te kijken. En voordat ik mij weer had opgericht, kreeg ik een drietal tikken op mijn hoofd, alsof een hand uit het bagagenet mij zocht te pakken. Maar mijn eigen koffers lagen daar, toen ik omhoog keek, om op hetzelfde moment te voelen, dat iets aan mijn das begon te rukken.

Stel je voor, dat je, als man nog wel, zo wordt belaagd van alle kanten, en je kunt niet zien door wie of wat. Terwijl de zon naar binnen schijnt, en je precies weet: Ik zit in de trein en op mijn eigen plaats. Onwillekeurig vloog ik dan ook overeind, met het instinct tot vluchten dat een ieder heeft bij onbekend gevaar, en stortte naar de deur die openstond. Maar iets weerhield mij, iets dat ik niet kan beschrijven, als een watermassa, vloeiend en toch niet te grijpen, maar zo krachtig dat ik om me heen begon te slaan, totdat het week en ik verfomfaaid en verward de gang bereikte, die ik bijna hollend doorliep, tot ik in de restauratiewagen neerviel, en daar hijgend, bijna zonder stem, om een driedubbele whisky vroeg.

Dat bracht me weer een beetje op mijn verhaal. Ik ben misschien, bedacht ik, slachtoffer geweest van zelfbedrog of van hypnose. 't Is niet mogelijk dat mijn medereiziger onzichtbaar is teruggekomen en die grappen met mij uitgehaald heeft. Neen, ik ga terug, en wat er ook gebeuren mag, ik zal wel trachten uit te vinden wat er feitelijk aan de hand is.

Toen ik, zó wat opgeknapt, terug bij mijn coupé kwam, zag ik, dat het oude heertje er alweer zat. Hij was bezig door zijn gouden bril te turen in een van zijn dikke boeken.

"Wel?" zei ik, "en wat?" - "U heeft niet durven wachten," was zijn antwoord, "want u twijfelde. Ik *ben* teruggekomen, als onzichtbare, maar u was er niet. Dat is iets dubbel pijnlijks voor een wezen dat zich niet kan laten merken, en de zonderlingste dingen moet bedenken om een ander te overtuigen dat hij werkelijk aanwezig is."

Ik snapte er niets meer van. Vergiste *hij* zich, en had hij dus toch niet opgeschept? Of had *ik* mij vergist, en was wat hij beweerd had, niets dan humbug?'

'Apropos,' kwam plotseling de man met ruitjespet ertussen, 'iets in uw verhaal klopt niet. Ten tijde van de prohibitie *kon* je in de restauratiewagens helemaal geen whisky krijgen, laat staan een driedubbele.'

De ander, die weer op een halve, uitgedoofde sigaar was gaan kauwen terwijl hij sprak, liep opnieuw rood aan en zei wrevelig:

'Gisteravond heb ik u ook niet onderbroken en gezegd: Zwijg stil! Laat mij nu ook in vrede uitvertellen. Ik ben bijna klaar. De oude heer ging toen hij uitgepraat was, kalm voort met lezen, en wij waren bij de grens gekomen, waar wij stopten voor formaliteiten en de rest. Maar tot mijn verrassing kwamen geen gewone ambtenaren binnen om de paperassen na te zien, maar wel twee ziekenbroeders in het wit, die zeiden: "Daar is hij!" toen zij het oude heertje zagen. En hoewel hij zich probeerde los te rukken, grepen zij hem onder de arm en riepen: "Eindelijk hebben wij je! Net op het nippertje! We hebben hem van Washington tot hier gezocht," verklaarde een van hen op mijn verbaasde blik, "en bijna was hij ons ontgaan." En ik, ik kon niets anders zeggen dan: "Waar blijf je met je flesje, hè!" Hij wierp me een vernietigende blik toe, terwijl ze hem wegsleurden. En nu zeg ik tegen u,' - kwaadaardig stak hij hierbij zijn vinger uit naar de man met de ruitjespet - 'nu zeg ik tegen u: pas op dat hetzelfde u niet straks aan de grens gebeurt!'

'O, maar je kunt niet zo ruw tegen de mensen zijn, John,' kwam de vrouw er bezwerend tussen, terwijl haar man met nijdige beten op de sigaar begon te kauwen, die hij daarbij tussen zijn lippen heen en weer liet rollen. Hij deed verder geen mond meer open.

Op het gezicht van de Amerikaan met het woordenboek was een serene glimlach gekomen. 'Ik heb u allemaal alleen maar be-

hulpzaam willen zijn, gisteravond,' stamelde hij, en zweeg verder ook.

Geen woord werd meer gewisseld, tot wij aan de grens kwamen, waar het echtpaar met bagage en al de coupé verliet. Ze waren al bijna weg, toen de man met ruitjespet hen achterna riep: 'Nog wel bedankt voor uw verklaring van het woord *nincompoop.* Ik zal het bijschrijven in mijn woordenboek!'

Urenlang hadden deze lieden mij laten vergeten, dat ik op weg was naar een land waar de zonderlingste avonturen niet verteld, maar geléefd werden, en waar ik heen ging om zelf deel te nemen aan zulke avonturen, want vast stond boven alles, dat don Salustiano mij niet voor niets naar de hoofdstad ontbood.

En nu ik aan de andere zijde van de grens gekomen, weer overal om mij heen de even karige als onbegrijpelijke taal der Indio's hoorde, ze weer zag in hun wit-katoenen kleding, met de brede strohoeden op en de half-ontblote benen in sandalen gestoken, nu merkte ik duidelijk hoe ontzagwekkend ver de States, niet in de afstand die men meet met mijlen, maar in de veel reëlere afstand die bepaald wordt door verschil van geest, van hier verwijderd lagen.

De bergen die het landschap nu omsloten, soms bedekt met hevig woekerend groen, dan weer van doodse kaalheid en verlatenheid, met hier en daar een boom slechts of een verre hut, die eindeloze reeksen bergen, zij omvingen mij en deze trein die langs hun wanden raasde, als de muren van gevangenissen om gevangenissen heen gebouwd, als vestingen geweldig groot, waarvan het garnizoen bestond uit duizenden mysteries, levend in millioenen mensen, in een menigte van vreemde dieren, tot zelfs in de hoge cactusplanten en agaves, die soms op een rij langs een ravijnwand stonden, pelotons van een onsterfelijke vegetatie.

Dan weer vluchtten onze ramen midden door een staat met zulk een wilde naam als Chihuahua, door de hoge vlakten, dor en woest, vaalbruin, verlaten. Met het schamplicht van de avonden als bloedschuim over haar verhevenheden uitgesprenkeld. Om na een uur of wat weer in het donker openheden door te snellen, waarvan slechts de geur die binnendrong tot in de trein, verried dat het prairie en grasland was. En daarna weer de bergen, kenbaar aan het zwaardere geluid waarmee de trein nu langs hun flanken of door smalle passen joeg.

De volgende ochtend reden wij door Zacatecas. Kort na middernacht was er een troepje Mexicanen ingestapt: een viertal man-

nen en twee vrouwen. De coupé zat vol, en de Amerikaan met ruitjespet was weggedrukt achter de tassen en de dekens van de nieuwe medepassagiers, die hoewel zij elkaar niet goed bleken te kennen, dadelijk in een druk gesprek geraakten, dat zich onophoudelijk verderspon, heel de nacht door, en des morgens onvermoeid werd voortgezet. Ze spraken van een revolutie, en van de mogelijkheid dat het gevecht van Federalen en Agrariërs ook oversloeg naar Zacatecas. Dan liep vast de trein en iedereen die hier geen vriend had, ernstig gevaar. ‘Maar het kan nog dagen duren, weken...’ troostte een van hen. ‘Dit land komt nooit tot rust, mijn God!’ verzuchtte de oudere vrouw. Doch een der mannen verklaarde: ‘Mexico is als een cactus. Ondanks al zijn scherpe dorens, kapt een ieder die er langs komt maar een stuk af waar hij zin in heeft. Toch groeit de cactus voort en telt geen wonden.’ En een ander weer zei: ‘Nergens zijn de cactussen zo groot als hier. De kinderen eten van hun vijgen en de arme indio's van hun groene handen; dichters dichten van hun bloemen en men stookt er brandende tequila van, die ook de nuchterlingen inspireert. Toch is de cactus hier de meest verworpen plant.’

‘Daarom staat hij op het wapen van dit land,’ hernam de eerste man. ‘Maar boven op de cactus zit de adelaar...’

‘Die van de States...’ smaalde een vierde, en wierp een snelle blik op de man met de ruitjespet die weer geduldig zat te lezen.

‘Een adelaar die in zijn klauw een slang houdt. Meen je soms de slang?’ was het antwoord. ‘Pas op hetgeen je zegt.’

Maar de vrouw zei: ‘Met de slang zijn zeker de opstandelingen bedoeld, denk je niet?’

Doch de mannen zwegen voorzichtig en begonnen over wat anders. Ze hadden echter een sfeer van ongedurigheid en agitatie met zich meegebracht, die niet meer week en duisterder achtergronden had dan hun gepraat en druk gedoe alleen veroorzaakte. Een heimelijke onrust trachtten zij lawaaierig te verbergen. En ze werden steeds voorzichtiger met wat ze zeiden, vast om mij die met mijn donker uiterlijk voor Mexicaan kon doorgaan, en misschien als lid van god weet welke andere partij verdacht werd. Hun steelse blikken naar mij troffen mij tenminste vaker dan in het begin. Ik maakte dan ook maar een opmerking, zodat ze konden horen dat ik vreemdeling was. Dat hielp, want dadelijk vroeg een der mannen: ‘U is niet van hier?’

‘Neen, uit Europa.’

‘Daar is het ook al begonnen,’ zei hij.

‘De oorlog?’

‘Ja meneer. Juist voor ik wegging, heb ik het door de radio gehoord.’

Een gevoel van somberheid beving mij. Nu pas zat ik werkelijk in de val. Want oorlog, dat betekende: geen vrije scheepvaart meer over de oceaan. Hier zat ik, hier, of op zijn best kon ik weer naar de States, die ik juist zonder spijt verlaten had.

De man moet iets aan mij gemerkt hebben, want hij zei half lachend: ‘Zodat u van het ene ongeluk in het andere geraakt bent. Maar u kunt u troosten. Gaat u niet naar Mexico, de hoofdstad? Daar is alles rustig. Neen, zo makkelijk zal daar niet iets ernstigs kunnen gebeuren. En voor vreemdelingen is het hier een goed land. Iedereen wordt rijk en gaat dan weer. Wat is u komen doen?’

‘Toerist,’ loog ik.

Zachtjes floot de ander voor zich uit; het fluitje dat verwondering betekent in dit land. Maar een der andere mannen, die het beeld gebruikt had van de cactus, zei: ‘Het is een prachtig land. U zult niet uitgekeken raken. Elke staat is anders: Zacatecas, en Jalisco waar wij straks door komen, en waarvan het heet dat daar de vrolijkste der Mexicanen wonen.’

‘En met recht,’ sprak nu de jongste dame lachend. ‘Want ik kom ook daar vandaan. Jalisco verliest nooit...’

‘En als het verliest, herleeft het,’ vulde een derde aan.

‘Dan komen wij door Guanajuato,’ ging de ander voort. ‘Een staat van louter mijnen en van industrie. Gebergten. Dáár is rijkdom. En Querétaro, waar wij ook dwars doorheen gaan, voordat wij in de staat Mexico zelf zijn. Maar dat is nog een hele reis.’

‘Ik wou dat wij er al waren,’ zuchtte de oudere dame met een angstige blik naar buiten.

Ze waren nu een en al vriendelijkheid en betrokken mij telkens in hun gesprekken, meest met geruststellende of bemoedigende opmerkingen, alsof zij zichzelf moed in wilden spreken.

Ik werd vermoeid en duizelig van bergen en nog eens bergen. Blauwachtig-grijze menigmaal, met hoge, steile wanden. Afgewisseld vaak met heuvels die bevallig glooiden, ingeduffeld in de kroezigheid van donkere bossen. Een vermetel ingenieurswerk was de baan soms, aan de smalle rand van diepe, dampige ravijnen. Hoeveel van die afgronden en bergen, dalen, bergen, vlakten, nieuwe bergen scheidden mij van het Oosten, waar de Rancho lag?

Ik had een voorgevoel, dat ik die hele afstand nog eens door zou trekken. Misschien wel met don Salustiano. En eerst dan zou ik

het land goed leren kennen. Dit was inderdaad nog maar toerisme, zo uit een coupéraam.

Nieuwe avond, met een van die schemeringen, zoals slechts een keerkring-land ze biedt: karmijnen kammen aan de hoge einder, met een boord van goud die langzaam uitdooft tot diepgloeiend vuur, dan paarse as, dan donkergrijze zilverstof. Waarna een zachte schaduw over alles trekt, en alles, iedereen zeer stil wordt. En opeens een ster als vlakbij staat te blinken.

Nog een nacht... de volgende zou ik in Mexico zijn, bij mijn vriend.

Wij stopten 's ochtends in de stad Querétaro. Indio's met grote bakken vruchten stalden heel de weelde van het land uit, in een orgie van oranje, geel, zacht-groen en donkerrood; een orgie ook van zoete, rinse, wonderlijke geuren. Dát was Mexico, waar ieder zintuig méér dan het volle pond kreeg, zelfs op zo'n kaal perron. Want uit de bomen dicht bij het station steeg een gefluit op van ontelbaar vele vogeltjes, die concerteerden met het melodieus geroep der vruchtenventers. En van wat verder schalde eenzaam, afgedempt geschetter van een militaire hoorn, die het réveil blies, - een vergeefse kreet die afgleed langs het vroege blauw des hemels en alleen maar vage, éven-schrijnende verwachting werd. Mijn hand greep naar de zachte huid van een reeds berstende banaan, die door een Indiaanse vrouw werd aangeboden, aangeprezen, minder door haar schuchtere mond dan door twee tintelend-zwarte ogen, donker-glanzend als haar zwarte haarvlecht. Dit was Mexico, - geen land van revoluties, maar van lieflijke verlorenheid.

Pas toen de trein was weggereden en de morgen uitgegroeid was tot een scherpomlijnde dag, begon ik weer de inhoud te overdenken der twee brieven, die ik met zo grote tussenruimte van don Salustiano had ontvangen. De eerste, nog in Tampico, waarin hij mij de ramp van zijn verloren koninkrijk berichtte, die eerst recht haar smartelijke proporties kreeg door wat die dwaze Efraín Carranza mij daarbij verteld had, plechtig als de boodschapper in een tragedie: dat de Argentijn gesneuveld was, de anderen, de Ingeniero, Candelario, Teobaldo en de vrouwen, wie weet waar naar toe gevlucht, het grote landgoed door Rurales en gespuis bezet, misschien verwoest, - een levenswerk te niet gedaan... En dan de tweede brief waarin ik werd geroepen omdat *ik* misschien iets doen kon. Was het inderdaad een hemelse beschikking die mij daarom naar de Rancho had gezonden, in die maanden welke mij nu al zo ver en wonderlijk gelijk een droom toeschenen?

Nog maar enkele uren, en ik zou het weten. Doch de druk die mij tevoren had bevangen, kwam terug, en onder het daveren van de trein die onvermoeid zijn weg vervolgde, ging heel de korte impressie van besloten lieflijkheid teloor, en was het warm geluksgevoel dat mij straks even had getroost, alweer vervaagd en opgelost, net als de morgennevels. Het was als hoorde ik in de verte nog de schetterklank van het réveil, - een ernstige waarschuwing, een sombere voorspelling. En het schokken van de trein sloeg snelle roffels bij het optrekken van veel soldaten. Klonken op een afstand al niet dreunend zware schoten van kanonnen, ginds achter de rotsenstapelingen opgesteld?

Verbeelding... Met een ruk dwong ik mijzelf terug te keren tot de werkelijkheid: het hoogland met zijn oogverblindend licht dat alles platsloeg, maar waarin zich soms een dorp in schitterwit, een enkele maal een glinsterende weg of het geblink van een riviertje kronkelend vertoonde. Als er strijd moest zijn, dan was hier ruimte, openheid voor eerlijke gevechten. In dit licht zou nooit het kwaad, het duistere, blijvend kunnen overwinnen. En ik ging mij wijden aan een eerlijke, een mannelijke zaak.

De trein zigzagde weer omhoog, beklom een bergpas; en toen daar boven weer nieuw licht ons tegenstroomde, zei een van de medereizigers: ‘Dit is de laatste kam. Nu komen wij in de uitgestrekte dalkom van Anáhuac, de bakermat van Mexico.’ Er waren heel ver aan de horizon besneeuwde toppen, die hij de oude Mexicaanse namen gaf: Ixtlaccihuátl, Popocatépetl, - namen die als sprookjes klonken.

Met blij geroep begroetten deze lieden in hun stadskleding het oude rijk van keizer Moctezuma. Droog, weerbarstig land, maar waar veel mensen zich met generatieslange moeite hadden afgebeuld, om het op grote plekken vruchtbaarheid te geven. Met hun hagen van agaves afgezet, lagen daar onafzienbare akkers, welbeplant. Een korte ronde toren of een bedehuis, grijs en bestoven, stompte hier en daar omhoog. Maar uitgestrekte stukken lagen toch ook braak, bezaaid met stenen, of verweerd en lavazwart. Op enkele afgelegen plaatsen zwierven trechtervormigsmal, alsof ze op hun punten balanceerden, hoge pluimen wervelend stof: de *tolvanera's* die dit hoogland teisteren, spookachtig scheren langs de grond en alles overtrekken met een vale laag van stoffigheid, die in de verte iets schier donzigs heeft. Agavevelden met hun geometrisch-rechte spikkeling van groene puntjes; velden lichtgroen-wuivende mais; daar tussendoor de kale grauwere kegel van een heuvel; kolossale brokken domweg neergesmakte rots; wat hutten van adobe met de schilfers van

leiachtige grauwe steen bedekt, rondom een laag blank kerkje... telkens anders, telkens weer iets nieuws, en toch alleen maar variatie binnen een en dezelfde orde, van gelijke stijl. En oud. Ook wat de mensen eenmaal hier gebouwd, geploegd, verworven hadden, toonde iets onherroepelijks, iets eeuwigs, net zoals het land, het puin, de bergen. En waar ergens een figuurtje te bekennen was - een man met breedgerande hoed en witte plunje waaromheen de donkere sarape gedrapeerd lag, of een vrouw in lange rok, gebogen door de last die op haar rug woog - had ook hun versneld maar haasteloos gaan iets eeuwigs, onherroepelijk als het noodlot.

'Tegen de avond zijn wij in de stad.'

'Gelukkig. Eindelijk.'

'Niets gaat er boven Mexico. De winkelstraten. De Paseo. Ga vooral ook naar het grote park van Chapultepec. Geen plein in heel Amerika is mooier dan het Zócalo. Verzuim niet naar de Kathedraal te kijken.'

Opgetogen werd de hoofdstad door de Mexicanen aangeprezen, zelfs de man met ruitjespet, die blijkbaar toch geen Spaans verstond, glimlachte aandachtig bij hun geestdrift.

Talrijk werden nu de dorpen, huizen binnen welig-groene tuinen, wegen, niet meer slingerend, maar recht. Zelfs wat fabrieken stonden in het land verloren. Hoe kon zó ver, in dit wijde dal, omringd door hoge bergen, een enorme stad bestaan, - de grote stad die Mexico moest zijn? Ik zag slechts Indianen lopen langs de weg, een enkele ruiter. Maar toen eindelijk de trein langs lange rijen lage huizen reed, en ik bemerkte hoe ze elkander om een plaats verdringend in het vierkant van de stratenblokken stonden, armzalig maar opeengeperst, wist ik, dat wij nu al bij het einddoel waren. Het voorlopig einddoel van een zwerftocht, die waarheen nog voeren zou, en eindigen waar... en hoe?

Even vluchtig afscheid van de medereizigers; een groot gedrang op het perron. Geroep van blauw-geboezeroende dragers op sandalen, oorverdovend toeteren van auto's, - en ik stond op straat, in het midden van een grote stad, waarin de daagse drukte nòg niet door reeds dreigende avond was verslagen.

Adelaar en slang

Zonderling was de vermenging van hoge, moderne gebouwen die bijna Noord-Amerikaans aandeden, met de stratenlange lage huizenreeksen, zonder verdieping soms, waartussen weer de zware, sombere koloniale woningen, paleizen uit vervlogen eeuwen, en een weinig scheefgezakt, barokke kerken met hun dubbele torens vol gekrulde ornamenten. Nieuwe zakelijkheid en speelsheid uit een liefelijker tijdperk; dorpsheid naast grotestads-allures van de ruime pleinen, hoge donkere plantsoenen, waarheen boomloos brede boulevards maar ook een menigte van smalle, schaduw-koele straten leidden. Steedse mensen en een wemeling van auto's, bussen, trams, die met een oorverdovende luidruchtigheid zich wrongen tussen horden schamele lieden, krantenventers op sandalen, kramers in de witte indio-plunje, mannen met sarapes om de schouders heen geslagen, volksvrouwen in hun luchtige kledij, met glimmend zwarte haren en een rode bloem opzij, en kinderen die rustig op de stoepen speelden, met de ruggen naar het verkeer gehurkt. Een heterogene stad, dit Mexico, - zo was mijn eerste indruk.

En met die impressie van het hedendaagse, vertechniekte innig door iets ouds, haast primitiefs gehutseld, iets dat schrijnde omdat het onvolgroeid was, nog geen eenheid; dat een pijn kon worden, welke al begon met vleugen van zwaarmoedigheid; door dit verse, maar daarom vermoedelijk juiste beeld bevangen, klopte ik aan in het oude gebouw - een van die middelgrote koloniale woonkazernes in een tamelijk stille straat - waar het adres was, dat mijn vriend mij opgegeven had.

Een heer op leeftijd naar het scheen - hij had een witte baard, een handpalm lang, vierkant geknipt, en kleine felle oogjes achter brilleglazen - deed mij open. Ik vroeg of hier don Salustiano Iriarte was te vinden.

‘Komt u even binnen,’ zei hij. En toen ik in het schemerdonker van een kale ruimte stond, vroeg hij, nog voor een antwoord op mijn vraag te geven: ‘Namens wie?’

Ik vertelde wie ik was, waarop hij zich met bijna overdreven plechtigheid aan mij voorstelde: ‘Professor Amaral, uw dienaar. Don Salustiano is er niet, helaas. Hij woont niet hier. Maar wel wordt hij vanavond vroeg verwacht. Wanneer u straks terugkomt... of hier op hem wachten wil?’

Vermoeid en zonder verder doel, gaf ik de voorkeur aan dit laatste, en professor Amaral liet mij nu in een kamer die er rijkelijk ouderwets uitzag, zo onwaarschijnlijk ouderwets als

men maar zelden in Europa aantreft buiten de musea. Rode pluche stoelen, waarvan elke denkbare lijn gebogen was, stonden langs de wanden, strak symmetrisch opgesteld, een glimmende mahonie tafel met alleen een kaartencoupe in het geometrisch centrum neergezet, nam in het midden van het vertrek de grootste ruimte in. Maar de meeste aandacht trok een olifant van een buffet vol houten kronkeltjes en zuiltjes, waarop een pendule stond, door krullerige kandelabers geflankeerd, met kaarsen die nog nooit hadden gebrand. Er hingen enkele schilderijen aan de wand, portretten van een man en een vrouw uit vorige generaties, van elkaar gescheiden door een landschap, een gezicht op Mexico's beroemde twee vulkanen, die een ieder wel van plaatjes kent.

Toen ik een ogenblik alleen gelaten werd, bekeek ik de pendule nader. Er stonden boven op de marmeren klok twee bronzen goden in de suikerbakkersstijl: een hermafrodiet-achtige Mercurius en een Diana, met de ene borst ontbloot, zedig op een kleine afstand van elkaar. Mercurius luisterde aan een hoorn en de jachtgodin sprak door de wijde opening van net zo'n hoorn, die met de andere was verbonden door een krinkeling van bronzen draden. Aan hun voeten lag, gegoten op het voetstuk, een magneet met wikkelingen om de polen, ook van brons. En in het voetstuk stond met ferme letters gegraveerd: ‘Hallo-hallo.’ Het was heel duidelijk een kwasi-klassieke allegorie op het telefoneren! Met een onbedwingbare lach op het gezicht stond ik dit moois nog te bewonderen, toen achter mij de deur weer openging en professor Amaral terugkwam. Hij had een blad bij zich, waarop een fles en glazen, kwam gemoedelijk bij mij zitten, maar bleek door zijn vele vragen, waar of ik vandaan kwam, waar ik hier in Mexico mijn intrek had en hoe ik had gereisd, niet zonder achterdocht. Pas nadat ik uitvoerig op zijn wel bescheiden maar toch zeer nadrukkelijk insisteren alle mogelijke informaties had gegeven, scheen hij zeker van zijn zaak en zei: ‘Ik denk dat don Salustiano blij zal zijn dat u er is.’

‘Als ik hem ergens mee van dienst kan zijn,’ antwoordde ik, ‘kan hij volkomen over mij beschikken.’ Er was niets of niemand waaraan ik mij dat moment meer toegewijd gevoelde. En hij knikte vaderlijk: ‘Goed zo. Dat siert u. Don Salustiano en zijn zaak zijn het waard, dat zelfs een vreemdeling zich daarvoor inspant.’ Met veel nadruk zei hij ‘vreemdeling’ en ondanks zijn beminnelijkheid trof mij dit wat onaangenaam.

‘Ik vrees alleen, dat ik te weinig weet van Mexico, de wegen en de middelen hier,’ bracht ik in het midden.

Maar met een gebaar alsof hij vliegen wegjoeg, zei hij: ‘In dit land zijn het alleen maar de slaapwandelaars die nooit struikelen. De onnozelen alleen, die overwinnen. Wij die weten, zien zóveel, dat het ons onophoudelijk verwart en doemt tot machteloosheid. Want wij, de Mexicanen van vandaag, hebben te vechten tegen al de schimmen en nakomelingen van Tolteken en Azteken, tegen heel het werk en de nalatenschap van de Veroveraars en Spaanse avonturiers, de kolonisten die dit land veranderden en de verraders van ons eigen land die hen daarbij geholpen hebben, tegen de creool en de mesties, tegen onszelf, die nog niet duidelijk beseffen wat wij willen, waar wij heengaan, wat ons einddoel is. Gij in Europa hebt uw Wagner, hebt uw Parsifal, de reine dwaas. Dat is de man die hier mankeert.’

‘En zou *ik* moeten spelen voor de boerenjongen Parsifal bij zulke ridders van de Tafelronde als de *charro's* zijn? Dat loopt op niets uit,’ riep ik uit, - in eigen ogen wel de allerlaatste om de rol te spelen van een Reine Dwaas.

‘U krijgt natuurlijk uw instructies,’ suste Amaral. Hij had iets van Amfortas of zo'n andere oude sagen-koning, en hield telkens weer zijn achter de twee kleine brilleglazen zeer bewegelijke blikken onderzoekend, scherp op mij gericht. ‘U bent nog jong,’ vervolgde hij, ‘dat is een voordeel. De teleurstellingen die zeker niet zullen uitblijven, zullen u niet uit het veld slaan.’

‘Niet zo lang ook don Salustiano hoop heeft,’ zei ik, en hij knikte zijn goedkeuring bij die woorden.

Kort daarop ging weer de deur voorzichtig open, op een kier. Professor Amaral riep: ‘Kom maar binnen,’ en een kleine, wat gezette man, in keurig donkerblauw costuum trad heel parmantig in de kamer. Ik had werkelijk een paar seconden nodig, voor ik hem herkende, zozeer had zijn uiterlijk zijn strak, gebruind gezicht veranderd. Tussen toen en nu, - ach, welk een afstand...

‘Ha, Alberto!’

‘Don Salustiano!’

Op de Mexicaanse wijze sloegen wij, in halve omhelzing, elkaar op de rug, met kleine klopjes die elk vreugde, ontroering, hartelijkheid beduidden. Van mijn kant tenminste, en van de zijne zeker ook, al was zijn blik, zijn kop met gladgekamde haren, zijn postuur, verborgen in colbert met boord en das, mij ietwat vreemd.

‘Het spijt me, dat ik je zo'n overlast bezorgd heb,’ was de eerste volzin die hij zei, en iets verlegens sprak uit heel zijn vroeger toch zo fiere, zelfbewuste houding.

‘Maar daar is geen sprake van! Het was toch overeengekomen!’ riep ik uit.

‘In de nood leert men zijn vrienden kennen,’ zei hij simpel en schoof aan de tafel bij. Professor Amaral schonk hem een glas in en hij dronk mij toe: ‘Welkom in Mexico! Dat het je niet berouwen mag!’

‘Hij zal wel slagen,’ zei professor Amaral, terwijl hij mede aanstiet. En meteen vroeg hij aan don Salustiano, op de toon van een vertrouweling: ‘Hoe was het vandaag? Heb je iets bereikt?’

‘Alleen dat Albertito is gekomen. Maar dat is voldoende, zou ik denken.’

Het verkleinwoord voor mijn naam, dat don Salustiano voor de eerste maal sinds ik hem kende, in zijn mond nam, drukte heel zijn vreugde en vriendschap uit. En het ontroerde mij meer dan de langste welkomstspeech, de uitbundigste begroeting.

‘Het is hopeloos,’ vertelde hij. ‘Die schurken hier, die bende. Als ik elke morgen niet met opzet mijn revolver wegsloot in mijn kast, zou ik al lang mijzelf vergeten hebben met die kerels. Ambtenaren, bah, er is geen smeriger gespuis. *Coyote's* - prairiehonden, jakhalzen - en wolven zijn het! Nauwelijks een behoorlijk schot waard. En je moet zelf tijger zijn om deze schoeljes aan te kunnen.’

‘Juist,’ sprak Amaral. ‘Een tijger... of een slang. Slim en voorzichtig als een slang. En daar jij evenmin als ik een tijger bent, rest ons niets anders.’

‘De adelaar van Mexico,’ bracht ik in het midden. ‘Zou die niet...’

‘Die adelaar is vleugellam,’ zei don Salustiano. ‘Uitgetrokken zijn zijn pennen.’

‘En geketend zit hij op de cactus der corruptie,’ vulde de ander aan. ‘Hij houdt de slang nog vast, maar...’

‘Niet zo lang meer,’ zei don Salustiano, en trok met het onhandige gebaar van een buitenman zijn das recht. ‘Maar laat ons geen tijd verliezen en zakelijk zijn. De beschouwingen zullen wij overlaten aan geschiedschrijvers zoals jij, mijn beste Amaral. Ik moet mijzelf tot handelen bepalen.’

Daarna begon hij mij op de oude toon die ik van hem gewoon was, in te lichten hoe de zaken stonden. Een decreet dat jarenlang bestaan had, maar nooit toegepast was, om de grote landerijen waarvan een gedeelte braak lag, onder kleine boeren, indianen en *peones*, te verdelen, was men plotseling, met willekeur gaan toepassen. Dat is: bij de ene wel en de andere niet. Het toppunt van de willekeur was echter, dat men ongebruikt en braak ging noemen, wat niet was beploegd, beplant of in

cultuur gebracht. Bijvoorbeeld prairiegrond en grasland, ongeacht of deze grond gebruikt werd voor enorme kudden vee, als die van zulk een groot-bedrijf, met zoveel variatie, als de Rancho der Tien Mysteries. Braak is braak, zo redeneerde men in die gevallen, waarin de eigenaar niet werd beschermd door zijn invloedrijke vrienden in de stad, door machtige politici uit zijn omgeving of door schaamteloze omkoperij, wat trouwens altijd samenging. Was integendeel zo'n landgoed eigendom van iemand met veel vijanden, het voorwerp van de afgunst van een gouverneur of machtige, dan werd de wet desnoods met overdrijving, met geweld van wapens, met de grootste onrechtvaardigheden toegepast.

Het spreekt vanzelf dat de *hacendado's* die getroffen werden door zoiets, in opstand kwamen. En wanneer in een bepaalde streek hun aantal sterk genoeg was, sloegen zij de handen ineen, rebelleerden, en er volgde opstand, revolutie. Altijd waren er ook wel politici, en wat nog meer betekende, een reeks van ontevreden generaals, zij die niet tot de groep behoorden die toevallig aan de macht was, die profijt verwachtten van een dergelijke omwenteling, en dus de zijde kozen van de opstandelingen. Dikwijls was in de historie op die wijze al een andere regering en een nieuwe macht in Mexico ontstaan. Maar even dikwijls ook was zulk een opstand, of *pronunciamiento* zoals dat hier heette, jammerlijk mislukt. Doch hoe de strijd ook uitviel, altijd was de wraak der winnenden verschrikkelijk en bleef het grondbezit in handen van maar enkelen: de overwinnaars. De indianen en peones waren steeds, hoe ook de revolutie afliep, kinderen van de rekening geweest, en slechts wanneer verdeling van het land op grote schaal en algemeen, met veel credieten, voorlichting en hulp voor de arme boer zou worden toegepast, kon het van nut zijn en rechtvaardig heten. Tot zó lang was iedere verandering een domheid en een daad van willekeur.

Zo was het oordeel van don Salustiano vroeger geweest en luidde het ook nu. Hij was er tegen in het geweer gekomen, dat men hem en enkele anderen zijn land afnam - dat bovendien voor het grootste deel gebruikt werd voor zijn vee - en anderen, rijkeren dan hij, met werkelijk onontgonnen terreinen, in het ongestoord bezit liet van hun rijkdom. Vriendjes! En omdat men hem misgunde wat hij eerlijk, met zijn zweet en zijn vernuft, door jarenlange arbeid had gemaakt tot wat het was. Want kon niet elke indio bij hem terecht, en meer verdienen dan ooit mogelijk zou zijn wanneer ze op eigen kracht - en hoe gebrekkig! -

aan het ploeteren gingen, ergens op een hoekje van zijn grond? Hoe makkelijk werden zij geen slachtoffers van exploitanten, sjacheraars die met hun woeker gauw genoeg zichzelve tot de nieuwe eigenaars der landerijen maakten?

Het was waar, niet alle hacendado's waren zoals hij. Maar al te velen bleven echte slavendrijvers, die met hun systeem van erfelijke schulden, kleine onuitdelgbare leningen bij huwelijk, geboorte en dood, die overgingen van de vader op de zoon, van ouders op de kinderen, de indio's tot hun lijfeigenen maakten, onderworpen aan de ergste willekeur; tot levenslange slaven, die mishandeld en geranseld werden, uitgebuit voor hongerloon; die weerloos moesten toezien hoe hun vrouwen en hun dochters door de meesters en hun opzichters werden misbruikt. Bij wie peones minder telden dan het redeloze vee. Maar hij was anders, en goddank niet hij alleen! Hij stapelde geen jaarlijkse fortuinen op, verdiend met mensenbloed en mensenleed, zoals de meesten. En hij achtte zich, terecht, de laatste om gedwongen een begin te maken met schijnheilige hervormingen, die niets dan loze vorm, gesjacher of gemene wraak en waanzin waren. Daarom had hij zich verzet, toen men eerst had geëist dat hij vrijwillig, goedschiks afstand doen moest van hetgeen hem rechtens toekwam, niet alleen als eigendom, maar ook, vooral, omdat hij het tot nut beheerde van de hele maatschappij. Of niet soms? Maar dat was de kwestie ook niet. Wraak en afgunst zat er achter; van degenen die zijn tegenstanders waren, al zo lang. Hij was al meer dan eens tot candidaat gepromoveerd voor het gouverneurschap in zijn staat, Tamaulipas. Weliswaar niet met zijn eigen wil - hij wist wel beter - maar een reeks van anderen die hem achtten, in zijn kracht en eerlijkheid geloofden, hadden het verlangd. En dom genoeg had hij maar toegestemd. Men had hem, met de machinaties die daar altijd de verkiezingen bederven, elke keer verslagen, tot hij had geweigerd nog iets anders dan de baas van eigen land en vee en van wat honderdtallen indio's te zijn, die konden gaan en komen zoals zij verkozen, en die meestal bleven, daar hij hen menswaardig, soms zelfs gul behandelde. Hij was meer dan tevreden met slechts gouverneur te zijn op het beperkte domein dat hij zijn volle eigendom kon noemen.

Maar de anderen, die hem versloegen in de politiek, vergaten noch vergaven. Jarenlang bereidden zij de slag voor, in de tijd dat hij hen onverschillig liet begaan, nog zeker van zijn zaak. Toen was - juist in de dagen dat ik op de rancho was - de slag gevallen. Goedschiks afstand doen van bijna twee-derde van zijn land, en zo gedwongen zijn het vee voor bijna niets aan anderen

van de hand te doen, neen, het ze in de hand te spelen? Niet een man als hij. Nooit. Nimmer zonder tegenweer en het uiterste aller uitersten!

De tegenstanders hadden hem geen tijd gelaten. Met *Rurales* eerst, de nieuwe plattelands-gendarmes, weinig meer dan ordeloze horden en daarna nog bijgestaan door Federale troepen, hadden zij getracht hem van zijn rancho te verdrijven, tot hij toe zou geven en genoegen nam met wat men hem wou overlaten. Maar hij was ze vóór geweest. De rancho werd een vesting, zijn peones weerden zich als dappere soldaten, en hij had gehoopt niet de enige te zullen zijn. Er waren hacendado's in de buurt van Villa Ceo en nog meer naar het Noorden, die ook van dezelfde chicanes - want wat waren het anders? - te lijden hadden. Samen konden zij de strijd aanbinden, met een grote zekerheid dat deze weldra als een *chapopote*-vlek zich uit zou breiden tot een revolutie. Generaal Ortíz in Monterrey was heimelijk op hun hand - het presidentschap van de hele Republiek had hij in het hoofd - en wachtte op zijn kans.

Helaas, hij had gedaan wat hij vermocht, maar was tezeer alleen geweest, te vroeg misschien. Hij en zijn mensen hadden het wel tegen de Rurales, maar niet meer tegen een heel regiment van woeste *Federales* uitgehouden. Dat zou zelfmoord geweest zijn en vernietiging van alles. Hij moest, toen hij zich overmeesterd en verlaten wist, toch redden wat te redden viel. Vooral toen meer en meer gewonden en zelfs doden om hem vielen. Het eerst van allen, de Argentijn, Antonio de trouwe... En nog menige andere, Olegario, Narciso... Niet tot deze prijs, op deze wijze wou hij winnen. Daarom had hij de indio's maar laten vluchten, wie tenminste wou, - de meesten, zoals hij verwacht had. Slechts een enkeling bleef, om te profiteren van de vijand. Met de Ingeniero en nog enkele anderen was hij zelf ontkomen; oude Fordjes zijn in die omstandigheden helaas méér waard dan het beste paard, zoals de Federalen tot hun woede moesten merken. Daarna was hij, voor een laatste poging tot een minnelijke schikking, hierheen, naar de hoofdstad afgereisd. En hier juist was het ergste begonnen, dat wat hem de grootste woede had bezorgd, zijn verdriet en haat tot bruisend schuim van onbeheerste woede had doen koken.

Want hij merkte aanstonds hier, waar de regering zat en de decreten in elkaar flanste, wat een vriendjeskliek van schoften aan het werk geweest was; hoe hij, als hij maar met duizenden de peso's in hun poten speelde, ongehinderd weer zijn land betrekken kon. Tot er weer nieuwe schurken kwamen, met de-

zelfde streken. Hopeloos. En dan... opnieuw op die manier betalen voor zijn eigen land? Dat nooit, zelfs niet wanneer hij ook het geld daarvoor bezeten had, wat toch niet het geval was, want zijn rijkdom was de Rancho, zijn fortuin de velden suikerriet, de malerij die nu in puin lag, en zijn munt het vee. Het vee... dat nu maar liep te dwalen, vogelvrij en prijs voor iedereen. En zelfs wanneer hij geld gehad had, zóveel geld, - de inhaligheid der ambtenaren had geen grenzen, en... wanneer hij zich met zulk een schurkenhandel inliet, werd hij zelf een schurk. Hij zou zich ook terwille van de Rancho niet verlagen tot hun eigen peil van boeverij en intrigantendom.

Daarin herkende ik hem ten volle. Don Salustiano was weer de oude na zijn lang relaas: een man die steeds geleefd had op de wijde vlakten welker horizon geen breuk vertoont. Die meer bevriend met wind en zonneschijn en regen was, dan met verraderlijke mensenkinderen. Maar in wiens oog, wanneer hij in twee andere keek, een man een màn was, onomkoopbaar, trouw, en zelfs als vijand nog: een man!

‘Dit slijmerige nest van zopilote's en coyote's dat de wijk van de regeerders met hun hele aanhang hier in deze stad is,’ zo besloot hij, ‘is iets dat *mijn* lasso niet omvangen kan, laat staan bemeesteren. Geef mij een stier om te bestrijden, maar geen poel vol slijmerige *axolotls*.’

‘Juist,’ zei Amaral, die evenals ik, zwijgend had geluisterd naar zijn lang verslag. ‘Daarom juich ik het slangenplan toe.’

‘Dat eigenlijk ook van jou afkomstig is,’ sprak don Salustiano.

‘Het gaat mij niet goed af, al dit slinkse. Maar wanneer het lukt... Je hebt gelijk, we moeten het proberen.’ En naar mij speciaal gewend, vervolgde hij: ‘Het kàn, nu jij er bent. Het is hiervoor dat ik je geschreven heb. Het is het volgende, en Amaral moet mij maar aanvullen, als ik niet duidelijk ben, want het is ingewikkelder dan de berekening van een suikeroogst die nog op het veld staat.’

Een goed uur later pas wist ik, wat er precies van mij verwacht werd. Inderdaad iets, dat niet zo eenvoudig was. Er waren een menigte mensen mee gemoeid, die hij mij een voor een met hun eigenaardigheden trachtte te kenschetsen, zonder dat ik in staat was het al dadelijk te onthouden. Maar in het kort kwam het hele plan hier op neer:

Met de onteigende terreinen werd soms een rare, duistere handel gedreven; zelden of nooit werden ze aanstonds onder de indianen en peones van de streek verdeeld. Men had meestal duizenden uitvluchten, redenen van formele aard gewoonlijk, om dit

zo lang mogelijk uit te stellen. Inmiddels gebeurde het vaak, dat onder het een of ander voorwendsel, grote brokstukken van de gronden die op deze wijze een soort van voorlopig staatsbezit waren geworden, verhandeld werden aan allerlei lieden die in de pas stonden, recht op een gunst konden doen gelden of om andere redenen geholpen moesten worden. Van deze wetenschap nu waren Amaral en don Salustiano uitgegaan.

De corrupte ambtenaren waren namelijk het makkelijkst bereid zulk land, waarvan de rechten twijfelachtig waren, aan een vreemdeling in handen te spelen, die dan bij disputen vrijwel machteloos stond, terwijl aan de andere kant de regering steeds het demagogische voorwendsel bij de hand had, op deze wijze vreemd kapitaal en buitenlandse ondernemingslust naar Mexico te lokken en het land op snelle wijze te ontginnen. Als zo'n vreemdeling maar over geld genoeg beschikte en geen Mexicaanse concurrenten hem het spel bedierven - maar voor hen was immers elders land in overvloed te vinden - dan maakte hij een grote kans te slagen als hij iets beschikbaars op het oog had. Hier begon de rol die ik moest spelen, en waarbij een eerste eis was, dat geen mens mocht weten dat ik don Salustiano kende, met de vorige eigenaar in betrekking stond. Ik zou met behulp van een advocaat, een zekere licenciado Leyva, die de rol moest spelen van mijn raadsman, dingen naar het grondgebied dat ‘vrijgekomen’ was, daar in Tamaulipas, toevallig juist terreinen van de vroegere ‘Rancho de los Diez Mysterios’. En fingerend dat ik tegen elke prijs wou kopen, best bereid was ieder die ermee te maken had, zijn steekpenningen te betalen, moest ik het komediespel voort laten gaan tot aan het laatste ogenblik van overdracht en notariële koop. Dan zou opeens de vroegere, onteigende bezitter, don Salustiano, op de proppen komen, de regering met behulp van enkele politieke vrienden op wier hulp hij rekende, hoewel hij hun natuurlijk nu nog niets verteld had, openlijk beschuldigen en desnoods in het Parlement verwijten, dat zij zo het goed van Mexicaanse burgers aan een vreemdeling verkwanselden, met leugenachtige beloften aan het arme volk. Dat bleef beslist niet zonder resultaat. Dan maakte hij een laatste kans, maar niettemin een grote, dachten beide mannen en vooral professor Amaral, dat men om maar een eind te maken aan de schande en het openlijk schandaal, de hele zaak weer ongedaan zou decreteren en de Rancho aan zijn vroegere eigenaar terug zou geven, noodgedwongen, daar de schurkerij publiek werd.

Het was mij duidelijk dat deze ingewikkelde opzet niet afkom-

stig kon zijn van don Salustiano; iemand als professor Amaral, een intellectueel die in de steden leeft, kon slechts op de gedachte van zo'n omweg komen, die desondanks tot het doel kon leiden, als de redenering, de berekening der menselijke boosheid klopte. En die werd wel door een mensenkenner als don Salustiano onderschreven. Zelfs wanneer het zou mislukken, kon het volstrekt geen kwaad; hij was gekomen op een punt waar weinig te verliezen, alles echter te winnen viel.

Mij kostte het daarom geen moeite, in beginsel in te gaan op dit sluwe plan. Hoewel, te moeten doorgaan voor een rijke Hollander in Mexico, het allerlaatste was waaraan ik ooit gedacht had, en het allerlaatste ook dat me lag. Ik moest gaan wonen in een tamelijk duur en toch niet luxueus hotel, - iets deftig-degelijks. En verder de instructies volgen van licenciado Leyva. Met don Salustiano zou ik slechts via professor Amaral contact houden, en ik moest voorzichtig zijn, want stellig zou men ook mijn schreden nagaan om te weten wie of wat ik was. Ofschoon, wanneer ik maar flink rinkelde met geld, men verder wel geen muizenissen hebben zou, verblind door hun inhaligheid als al die lieden waren.

‘Fraai is niet bepaald het beeld dat ik hier krijg van Mexico's centraal gezag en hoogste heren,’ zei ik, toen ik goed de hoofdzaak door had.

‘O, het zal nog erger worden, elke stap, hoe dichter je bij het doel komt; reken daar maar op,’ was don Salustiano's bittere troost. ‘Alleen, op geld behoef je niet te kijken voor de eerste kosten die wel onvermijdelijk zijn. Leyva heeft een groot bedrag van me, waaruit je putten kunt wanneer het nodig is. Daar word ik toch niet rijker van, of armer. En je zult wel zo verstandig zijn om toch het meest te werken met beloften, boter bij de vis, nietwaar?’

Het was wel pijnlijk hem hier plotseling te horen spreken over geld, iets dat ternauwernood genoemd, en nooit gezien werd op de Rancho. En meteen bedacht ik, dat het leven er wellicht daarom zo zuiver en sereen was, wijl het geld er in de zakken van de mensen weinig, in hun geest nooit met zijn vals gerinkel de oude harmonie van primitieve broederschap verstoorde. Wat daar omging aan financiën was een verborgen zaak, alleen voor don Salustiano, achter zijn buro in het kantoortje boven, - alsof het een noodzakelijk kwaad was, waarover men zich eigenlijk schaamde. Iets als excrementen. Maar nu werden anderen er in betrokken, werd het openlijk en dreigde het, wie er ook mee te doen kreeg, te besmetten met iets hopeloos vulgairs. Hoe

jammer... maar hoe onvermijdelijk, dat was zonneklaar.

Bij al mijn blijdschap om het weerzien van mijn oude vriend, voelde ik mij treurig toen ik laat des nachts mijn kamer in een goed hotel in het centrum van de stad betrok. Professor Amaral had mij er heen gebracht; hij kwam mij ook de ochtend daarop halen, om meteen naar Leyva, de advocaat te gaan. Het trieste gevoel dat mij bekropen had, was niet verminderd door mijn slaap vol drukke dromen, waarin ik met geld smeet, mij op harde toon met barse lieden onderhield en mij gedroeg als was ik zelf een gangster. Met iets blauwigs, ijl en pril, en toch doorzond lagen de morgenstraten nog niet al te druk, vrij proper, door de nacht vernieuwd. Soms gaven ze uitzicht op een grote verte, waar de twee vulkanen zich verhieven boven alle einders: breed, met zachte welvingen de Ixtlaccihuátl, met een lange zoom van sneeuw bedekt; en conisch, met gewelfde spits, wit als het hoofd van een bejaarde grijsaard, de Popocatépetl, iets verhevener dan zijn gezellin. Ze stonden als de verre wachters over deze stad die allengs grommelend en dan rumoerig werd, maar waar ondanks het vroeg al steile licht dat strakke scherpgetrokken schaduw gaf, daar waar de straten smaller werden of een huis vooruitsprong, een dunne sfeer van oude en droefgeestige herinneringen hing, - iets van een nacht die ook nu, achter alle dingen bleef bestaan.

Professor Amaral wees mij al wandelend hier en daar herkenningspunten in de stad aan; dat ik snel de weg zou kennen. Over onze zaken sprak hij mij niet meer, zelfs niet toen wij bij licenciado Leyva moesten wachten in een nieuw gebouw vol zakelijk-sobere kantoren achter matglas, waar de advocaat van don Salustiano zijn buro had.

‘De licenciado komt altijd om tien uur,’ zei het meisje dat de telefoon in zijn kantoor bediende, maar het werd al half twaalf en hij kwam nog niet. Professor Amaral's geduld bleek eindeloos, alsof hij het gewoon vond, lang te moeten wachten. ‘Niemand is op tijd in Mexico,’ verklaarde hij, ‘vooral des morgens niet. U moet maar daaraan wennen. Haast is vrees, - kijk naar Europa.’

Om mijzelf met een gesprek de tijd te korten, zei ik hem, hoezeer de beide bergen die de stad beheersten, mij getroffen hadden door hun majesteit, die schaduw, neen, meer nog een weemoedige afglans over alle menselijk gedoe hier wierp.

Hij keek mij even weer met onderzoekend gluren aan, voor hij vertelde: ‘U moet niet vergeten, dat die beide bergen al sinds mensenheugenis getuigen waren van wat zich op deze plek heeft

afgespeeld. Nomadenstammen kwamen, gingen, toen het hier nog wildernis en woest was, als op andere plaatsen in ons land vandaag nog. Enkele van die stammen bleven, eeuwenlang, en voedden zich met wilde mais. Ze werden sterk en machtig, die Tolteken of hoe men ze noemen wil. Ze bouwden hoge stenen tempels, vol met kunstig beeldhouwwerk, richtten pyramiden op, als eigen beelden van de beide bergen die met vuur en rook, want beide zijn vulkanen, blaam of lof verkondigden over het menselijk gedoe, de mensenoffers die men bracht, de zelfkastijdingen, de feesten. Tot de woeste horden der Azteken binnenvielen en het oude rijk vernietigden, de tempels overdekten met gesteente en zand, en daarop zelf hun nieuwe, onbehouwen heiligdommen bouwden, verse mensenoffers brachten, onheilspellend dansten in de schaduw van die beide bergen. Waarna eindelijk Cortés verscheen, aan het hoofd van een paar Spaanse benden, en dit troepje dapperen het hele keizerrijk veroverde en vernietigde. De tempels der Azteken werden afgebroken, en hun zware fundamenten kregen nu de Kathedraal te dragen, de andere kerken en paleizen die u om u heen ziet.

Onderkoningen en grandes, rijkgeworden boeven en avonturiers begonnen toen hun grote huizen langs de nieuwe, geplaveide straten aan te leggen, en in plaats van de muziek der oude offerfeesten, klonk hier die van Palestrina en Victoria, terwijl processies door de wijken trokken en de Heilige Inquisitie op de pleinen andere mensenoffers bracht.

En steeds maar keken beide bergen toe, blies de Popocatépetl zware wolken rook omhoog, maar zweeg de Ixtlaccihuátl voortaan. Toch, het Spaanse rijk is eveneens vermolmd, en wat kolonie was werd republiek. De nieuwe kinderen van het land, creolen en mestiezen, werden op hun beurt de baas, en breken tot op heden langzaam af, wat vroegere geslachten hebben opgebouwd. Er komen strakke wolkenkrabbers in de plaats van de barokke huizen, overal. En nu houdt ook de Popocatépetl - niet voor lang misschien - zijn rook in, zwijgt, net als zijn vrouw, de Ixtlaccihuátl. Maar ze kijken beiden toe en weten: ook dit nieuwe zal vergaan, door nog veel nieuwere dingen overrompeld worden. Betere mensen, of misschien ook slechtere, zullen die van nu verdrijven, maar zelfs deze tijd zal voor hun eeuwigheid slechts een minuut zijn, net als het verleden, vluchtig, kort... Het is geen wonder dat hun afglans een zwaarmoedigheid verspreidt, die Mexico alleen tracht te verdrijven met luidruchtigzijn en woeligheid, krakeelziek om zich heen slaan, zich verwerend tegen deze doem...’

Hij sprak als een profeet, en door het stalen raam viel zon op het krinkelwit van zijn geknipte baard en op de flonkerende glazen van zijn bril.

‘Ze hebben nog de oude namen, die twee bergen. Die zijn niet gekerstend,’ merkte ik op.

‘De vrouw die slaapt, en de oude man die rookt, dat is wat letterlijk Ixtlaccihuátl en Popocatépetl willen zeggen. Nog kent iedereen hier hun legende, die al uit de indiaanse voortijd stamt: Zij, eens de jonge, wonderschone dochter van een keizer, die belaagd werd door vazallen, toen hij oud en afgeleefd was. Hij, een dappere krijger, die zijn keizer bijstond en de dochter tot beloning zou ontvangen, wanneer hij in staat was om de vijanden des keizers te verslaan. Demiurgen, goden van de vruchtbaarheid waarschijnlijk, waren zij vóór alles in die grijze tijd nog mensen; en het levensdrama trof ook hen.

Popocatépetl trok uit ten strijd, hij vocht verwoed en bitter, en was op het punt te zegevieren, toen men een voorbarige boodschap naar de keizer bracht, dat hij verslagen en gedood was. Ixtlaccihuátl was getuige van de noodlotsboodschap; de prinses viel neer in zwijm, en niemand was in staat haar meer tot leven op te wekken. Weggegleden was ze in een eeuwige slaap. Zo vond haar Popocatépetl toen hij triomfant, met zijn gevangen vijanden het keizerlijk paleis bereikte. In zijn onbeschrijflijke smart omhulde hij zich met een donkere *sarape*, hurkte neer en sprak geen woord meer, rookte slechts en rookte, naast zijn opgebaarde vrouw onder het witte dek, wier vormen men nog steeds in het profiel ziet van de langste der twee bergen. Ixtla noemt de volksmond ze nu, en Popo, heel gemeenzaam. Maar er is hier niemand zonder diep ontzag voor beiden.’

Amaral vertelde het zo ernstig als iemand die een stuk van zijn geloof belijdt. Het was voor hem klaarblijkelijk méér dan slechts een mythe, het was de geschiedenis van zijn geteisterd en toch prachtig vaderland zelf.

Ik had hem nog meer over deze oude dingen willen vragen, als niet de licenciado eindelijk gekomen was. Hij liet ons roepen naar zijn werkkamer, bleek een tamelijk jonge man, een dier moderne Mexicanen die er modieus uitzien, met een dun snorretje boven een soms beminnelijk, soms hautain gebogen mond, beweeglijk en onrustig.

Mijn geleider lichtte hem alleen maar in, dat ik de vreemdeling was, die men verwachtte, en vertrok al gauw. Ik kon hem altijd in zijn woning vinden, indien ik hem nodig had, zei Amaral, en don Salustiano zou er af en toe des avonds ook

wel komen, als het wenselijk was dat wij elkander spraken. Leyva maakte niet bepaald een zakelijke indruk, hij besprak bizonderheden voor nog op de hoofdzaak in te gaan en sprong van de hak op de tak, terwijl ik schuchter eerst, daarna wat dringender, probeerde wat concrete instructies van hem los te krijgen. Na een half uur was het enige duidelijke wat hij zei: die namiddag met mij te zullen gaan naar iemand die een kennis was van een van de regeringsmannen, die de zaak van vrijgekomen landerijen en concessies min of meer in handen hielden. En daarmee begon de lijdensweg, welke ik de eerste week te strompelen had.

Want noch Amaral, noch don Salustiano hadden in hun pessimisme over Mexico's corruptie maar één woord teveel gezegd. Ik werd eerst van het kastje naar de muur gestuurd. ‘U wilt u hier in Mexico gaan vestigen? Voortreffelijk! Reken maar, ik zal u helpen, ik ben helemaal tot uw beschikking. Kijk, ik zal u aanbevelen bij licenciado Die-en-die of meneer Zus-en-zo, die nog veel meer voor u kan doen. Bespreekt u eerst de zaak met hem, en kom dan weer bij mij terug. Want er zijn moeilijkheden, die - nou ja - ze kunnen overwonnen worden met wat goede wil van beide kanten.’

Dat was wat ik ongeveer van iedereen te horen kreeg, terwijl de een mij naar de ander stuurde. En hun nadruk op de ‘goede wil’ betekende natuurlijk, dat ik niet moest aarzelen een flink bedrag aan geld te laten op de tafel van de man die mij zou helpen. Voor ‘de kleine kosten’ heette dat. Die kon ik ook makkelijk bestrijden, daar Leyva mij naar zijn bank bracht en mij machtigde, om naar behoefte uit de som te putten, die hij daar voor don Salustiano had gedeponeerd. De taak van Leyva was voor het overige voornamelijk, om tussen hoffelijke zinnen door, te suggereren dat ik schatrijk was, en niet op honderd, of als het nodig was, zelfs duizend peso's keek. Hij zei het nooit rechtuit, maar speelde zelf zo duidelijk de tevredene met mij, zijn principaal, dat het onmiskenbaar aanstekelijk werkte, en zelfs aan mij soms de suggestie gaf, dat ik een rijkaard met een gulle hand moest zijn.

Maar gauw al bleek mij, dat er een systeem verscholen zat in dit van Pontius naar Pilatus gestuurd worden door al die gemelijke, vriendelijke, strakke of joviale mannen die ik te bezoeken had. Ze hadden allen op de een of andere verborgen maar intieme wijze met elkaar te doen; de ene wierp de andere de bal toe, in de hoop dat die inmiddels groter werd, en allen samen ervan konden profiteren. Nog was ik in werkelijkheid met kleine

dingen gul, maar zo werd juist hun hoop op heel veel meer versterkt en aangewakkerd. Leyva liet mij al na enkele dagen meest alleen gaan - het was immers nu nog loos gepraat - en beperkte zich tot introducties. Blijkbaar was ik nog niet bij de man beland, met wie ik werkelijk tot een klare handelszaak kon komen.

Niettemin gaf mij de omgang met die Castro's en Castillo's en hoe die kerels allemaal ook mochten heten, een gevoel van onbehagen, van vervuiling zelfs, om hun inhaligheid, hun ijdelheid, hun streken en hun onverbloemde geldzucht. Ik kon met mijn handen en mijn voeten voelen, hoe een ieder van hen best in staat was mij te plunderen, te bedriegen ondanks al hun vriendelijkheid en hun strijkages soms. Daarom bleef ik voortdurend op mijn hoede, zonder uiterlijke argwaan. Het kostte mij alleen veel meer dan ik had gedacht, mij te beheersen en het spel te blijven spelen van de rijke, domme stijfkop. En dat elke dag, op ministeries en buro's, bij zogenaamde landbouwspecialisten, advocaten die ik in café's ontmoeten moest, en ander goedgekleed gespuis. Enkel des avonds, in de kamer bij professor Amaral, kon ik aan wat mij zo geërgerd had, een weinig uiting geven. En zelfs daar niet al te veel, want hoeveel Amaral ook zelf van Mexico beweerde, hij kon slecht verdragen dat een vreemdeling hetzelfde zei, met andere woorden.

'Wat wilt u,' riep hij een keer toen ik mij weer had laten gaan, 'wij worden in dit land nog altijd door de oude goden der Azteken overheerst. Aan de ene kant Quetzalcoátl, hij die bouwt en wrocht en zegen op de aarde brengt; aan de andere kant Huitzilopóchtli, de vernietiger, de wreedaard, de afgrijselijke oorlogsgod. Quetzalcoátl is gevlucht in de gedaante van een slang met bonte veren, maar beloofde dat hij eens terug zou komen. Toen Cortés met zijn veroveraars verscheen, werd deze eerst met vreugde ingehaald, omdat men meende dat de god van goedheid was teruggekeerd. Men was vergeten dat de andere, Huitzilopóchtli, was gebleven, en dat ook de Spanjaarden niet anders dan de Azteken, *zijn* trawanten waren. Huichilóbos, zoals hij met een wolfachtige benaming door de aangekomenen werd omgedoopt, is tot vandaag de god van Mexico gebleven, de enige, almachtige, onsterfelijke god, die hier de wetten stelt. Wat wilt u? De ene *charro* schiet de andere dood om beuzelarijen: Huichilóbos! De corruptie in het groot, de kleine dieverijen: Huichilóbos! Onze revoluties zonder duidelijk doel, de massamoord op Indianen: alweer Huichilóbos! Om te zwijgen van de Indio's zelf, die wreed zijn binnen hun bescheiden zachtheid, - alles

Huichilóbos, beste heer. In mij, in don Salustiano, in elk landskind leeft hij; bij de beteren onderdrukt, ik zal niet zeggen hoe; en bij de slechteren vrij en aanstonds klaar tot daden, slechte daden! O, men heeft ons in de eeuwen die verstreken zijn sinds hier in het gevolg van de veroveraars ook priesters kwamen, toch niet kunnen kerstenen. Huichilóbos bleek veel sterker dan het kruis, omdat het werd gebracht onder escorte van soldaten, Huichilóbos' eigen kinderen.'

En ook de goede don Salustiano, die te ongeduldig was om lang te wachten met rechtstreeks van mij te horen hoe het met de krijgslist stond, beaamde wat professor Amaral mij zei. Het had alleen maar tot gevolg, dat ik nu werkelijk in ieder van de Mexicanen die ik spreken moest over de landaankoop, ook de lijfelijke Huichilóbos ging ontdekken. Achter hun strijkages, in hun grijns, hun hebberig ontbloot gebit, hun joviale schouderklopjes en verzekeringen dat zij vrienden waren, dat ik slagen zou, al moesten zij de hemel naar de aarde trekken. In het gemak waarmee zij roofden en bedrogen.

'Ik kan tot mijn spijt niet inzien dat ik opschiet,' zei ik na een week, ontmoedigd.

Maar professor Amaral verzekerde, dat Leyva overtuigd was dat de zaak goed stond.

'Je moet jezelve niet te zwak zien,' ried mij don Salustiano, en hij legde zacht zijn hand - die korte, sterke hand, gewend om teugels strak te trekken - op mijn schouder. 'Enkel dat waaraan je zelf gelooft, wordt op de duur ook werkelijkheid. Een week is kort, een maand niet overdreven lang, hier in dit land. Je kùnt het...'

'En u doet het goed, heeft Leyva zelf gezegd,' beaamde Amaral. Meer was niet nodig om mij nieuwe moed te geven en - tenminste voor een poos - de druk te doen verdwijnen die mij allengs meer en meer bevangen had in deze, ondanks alle opgewektheid van theaters, kroegen, mensenmenigten, toch melancholische en troosteloze stad. Ik vond er weliswaar wat van die halve vrienden - Leyva was er een, die mij bij tijd en wijle kon verbazen door zijn snelle intelligentie, zijn belezenheid, zijn kennis van een menigte details - maar in hun omgang miste ik de onbevangenheid, de zuivere toon waarvan ik, zonder het te weten, zo genoten en geteerd had op de Rancho. Nu pas ging ik, door de tegenstelling, duidelijk beseffen, hoeveel zuiverder het Mexico daarginds was, in die halve wildernis. Dit hier was hybridisch, een en al bederf.

Een van de mannen bij wie ik voor mijn onderhandelingen

terechtkwam, was een zekere licenciado Artégui, het type van een débauché, al was hij tamelijk jong nog. Sluw en fatterig ventje dat mij erg antipathiek was, van het eerste ogenblik af, dat ik met hem te doen kreeg, had hij niettemin een soort van koude autoriteit bij alles wat hij deed of zei.

'Volgens mij is Artégui de man,' zei Leyva toen ik hem mijn indruk weergaf. 'Ik weet best dat hij een vrouwenjager is - je kunt hem beter geen minuut alleen laten met je zuster - en men zegt zelfs, een gemene hoerenloper, zo-een die om middernacht de Calle Guautémoc-tzin gaat bezoeken. Maar wat hindert dat? Hij is een formidabele slimmerik; *coyote* nummer een, want al zijn streken kosten geld, met handenvol natuurlijk. Ik weet ook dat hij al eens in een schandaal betrokken was, van handel in *mariguana* of iets anders. Zelf zal hij waarschijnlijk ook wel aan dit of een ander van die fraaie euvelen verslaafd zijn. Maar daaraan dankt hij waarschijnlijk juist zijn durf bij tijden en de helderheid waarmee hij voor zijn hachje vecht. En met succes vecht. Hij is op het Ministerie van Landbouw feitelijk de man geworden van de grond-verdeling; door wiens handen alles gaat. Hem moet je hebben, koste wat het kost. Dan zijn we weldra waar we moeten wezen.'

Dat ik juist bij deze Artégui in het gevlij moest zien te komen, was iets dat mij walgen deed. Niets is erger dan zoetsappig om te moeten gaan met iemand van wie men een instinctieve afkeer heeft. Maar don Salustiano's zaak... de slecht-verborgen hoop waarmee hij mij des avonds uitvroeg, het onhandige, haast stuntelige dat hij hier had, waar hij weer zo snel mogelijk vandaan moest, en de Rancho - in mijn ogen langzamerhand een ideale, bovenaardse plaats - die wachtte op zijn terugkeer, en de mijne... Redenen genoeg om al mijn tegenzin te vloeken en een kloek besluit te nemen, - doen alsof ik Artégui vertrouwde en sympathiek vond.

'Ha, die zaak van u,' zei hij, toen ik hem voor de tweede keer ontmoette, 'laat eens kijken. Heeft u reeds uw kapitaal naar hier gebracht?'

Ik knikte onbeschaamd van ja.

'Nu ja, het wordt een lange onderneming. Zeg: een half jaar, voordat u de stukken heeft, de koop geregistreerd krijgt en bezit kunt nemen van het land. *Als* u het krijgen kunt, wat nog een vraag is...'

'Maar ik wil nog dit jaar de eerste aanplant laten zetten, zo niet de eerste oogst daar binnen halen,' riep ik met mijn beste wanhoop uit. 'U *moet* mij helpen, licenciado. Als u het niet officieel

kunt, en ik snap dat u aan handen en voeten gebonden bent, dan vraag ik het u als particulier. Een advies in de eerste plaats, een tactisch, politiek advies. U bent toch advocaat? Ik wil er gaarne voor betalen; alles wat u billijk oordeelt. Als cliënt.'

Op die wijze moest ik telkens handelen met dit gespuis; het ging mij dagelijks gemakkelijker af, ondanks de ergernis die groeide; maar Artégui was een taaie.

'Ik dacht dat licenciado Leyva voor u zorgde,' zei hij ontwijkend.

'Leyva... och, de dagelijkse dingen. Maar hier waar het om zo'n groot belang gaat... U begrijpt, de som die ik hier ga investeren, is zelfs voor mij niet weinig, hakt er in. Ik dien te weten dat de zaak in goede handen, in de beste is.'

'En zijn de mijne dat?' vroeg hij vosachtig, met een glimlach.

'De beste handen zijn die welke mij de stukken kant en klaar op tafel leggen.'

'Daarna zijn die handen leeg,' zei Artégui nadenkend.

'Tenzij ik... Voor wat hoort wat. Een heel klein checkje in de plaats van al die grote stukken,' zei ik met gewrongen grappigheid. 'Het behoeft nog niet zo'n vreselijk slechte ruil te zijn.'

Hij begon te lachen en zijn dunne mond, die als hij zweeg, iets vinnigs had, vertrok. Het was een hoge, schelle lach.

'Niet al te klein... niet al te klein... dan gaat het niet,' zo spotte hij, nog altijd schaterend als een juffer.

Minuten later noemde ik terloops een hoog bedrag, dat hij - ook weer terloops - herhaalde, zonder nu ook maar een wimper te bewegen. En ik speelde met mijn potlood.

Het is wel verbazend, hoe gemakkelijk men zichzelf het kwaad kan leren. Schaamte meer dan trots vervulde mij, toen ik heel dit gesprek voor Amaral en don Salustiano moest herhalen. Maar de laatste zei alleen: 'Uitstekend. Met die ploert zijn wij een heel eind op de goede weg. Een check? De duivel zal hem halen.'

Grimmig lagen zijn gebalde vuisten op zijn knieën. Moet dit alles? dacht ik. Moet het werkelijk met zoveel vuiligheid? Zelfs hij... Maar het kan niet anders.

Van zijn onbehouwen op de stoel gedoken lichaam dwaalden onwillekeurig mijn blikken naar de pendule in Amaral's onmogelijke kamer, waar we zaten. 'Hallo-hallo,' schoot mij te binnen, 'alle goden, wat een dwaasheid.' En ik sprak de rest van mijn gedachten uit: 'Als wij maar niet op de verkeerde weg zijn, net als de idioot, die twee Romeinse goden met elkaar laat telefoneren, daar op die pendule.'

Amaral stond op en stapte, alsof hij het beschermen wilde, naar

het uurwerk toe. Liefkozend streek zijn hand langs de Mercurius.

‘Deze klok,’ zei hij, ‘wat is er op te zeggen? Niets, dan dat wij meegaan met de tijd. Een nieuwe vorm die geboden is, gebruiken ondanks onze oude, ingewortelde persoonlijkheid. Ik weet niet of dit inderdaad een kunstwerk is; van kunst heb ik gelukkig geen verstand - jij soms, Salustiano? - maar ik weet wel, dat dit uurwerk, sinds ik het gekregen heb, altijd voor mij de allegorie van deze eeuw betekend heeft. De wijze waarop wij nu moeten leven en ons weren.’

‘Ik wou niets vervelends zeggen,’ stamelde ik dom. Maar Amaral had vlam gevat. Een weinig plaagde hem zijn beter-weten ook, dat moest, net als bij don Salustiano het geval was, die ik nooit zo stil had meegemaakt als hier in Mexico. Stil en onzeker. En dit laatste was ook Amaral, die voortging: ‘Ieder ding wordt met zichzelf het best bestreden. Daarom: kwaad met kwaad.’

‘Het vuur integendeel met water,’ bracht ik in het midden.

De professor echter weerde vol verachting af: ‘Klein vuur... maar niet een grote brand.’

‘Neen, zeker niet,’ kwam don Salustiano hem te hulp. ‘Wanneer bij ons in het Noorden de prairie brandt - en dat is pas vuur, een zee van vuur! - dan helpt geen water, aangenomen dat er water was. Dan graven wij een greppel op een grote afstand er vandaan, dwars op de richting waar de wind naar toe waait. En een brede strook vóór die greppel steken wij moedwillig zelf in brand. Dan valt er niets meer te verbranden als de vuurzee tot zover is doorgevreten. Dáár dooft het vanzelf uit.’

‘Juist. Vuur met vuur bestrijden. En het kwaad met kwaad,’ hernam professor Amaral, gesterkt in zijn overtuiging. ‘En hun schurkerij, van die daar’ - hij wees in de richting van de ministeries en de grote Zócalo - ‘*moeten* wij met eigen, grotere schurkerij bestrijden. Als het kwaad is uitgeroeid, maar dat zal heel lang duren, zo het ooit gebeurt, dan zal het goede iedereen tot goedheid dwingen. Maar niet eer.’

Zijn stem klonk vinnig, en hij stond naast de pendule weer gelijk een soort profeet, een machteloze, die alleen nog woorden had.

Toch heb ik deze redenering bij mijzelf herhaald, toen ik opnieuw licenciado Artégui bezoeken moest. Het leek ditmaal alsof wij wel tot zaken zouden komen, want hijzelf had mij een boodschap in het hotel gestuurd, om bij hem aan te lopen ‘als ik even tijd had.’ Alsof ik één dag of één uur teveel zou willen wachten. Maar hij hield van tergen, van wat spelen met zijn prooi. Tenminste toen ik bij hem was, begon hij met te zeggen,

dat hij niet gedacht had, dat ik al zo gauw terug zou komen. Hij had nu niets bij zich van de interessante documenten, die hij mij wou laten zien.

'Laat ons maar overmorgen...'

Zijn verwijfde hand streek langs de glimmend-glad gekamde haren en zette heel precieus de hoornen bril recht, die zijn valse neus met de opgetrokken neusvleugels nog meer markeerde.

'Liever morgen,' riep ik uit. En toen dit afgesproken was, vroeg hij mij kalm, zoals men om een bagatel vraagt, of ik hem ook duizend peso's lenen kon.

'Natuurlijk,' zei ik. 'Morgen. Heel toevallig heb ik in mijn haast mijn checkboek laten liggen in het hotel.'

Ik liet mij immers door zo'n vent niet bij verrassing nemen.

En des avonds vroeg ik don Salustiano: 'Moet ik Artégui die duizend peso's geven?'

'Laat hij er de zwarte dood voor kopen. Maar het zal wel onvermijdelijk zijn. Kijk echter eerst, wat voor papieren hij vertoont. Wanneer hij werkelijk al de stukken heeft...'

'Dan kunnen wij onmiddellijk gaan toeslaan,' zei professor Amaral in handenwrijvende verwachting.

'Duizend peso's... Bij de prijzen van vandaag, haast honderd koppen vee... Het schoelje! En dat is natuurlijk maar de eerste afbetaling. Heel een kudde vee... Voor zo'n coyote!'

Even was toch don Salustiano weer de hacendado van voorheen, een veeboer en een koning tegelijk in zijn berekening en zijn verontwaardiging om zulk een koopbaarheid.

De stukken die Artégui mij liet zien, betekenden heel veel en niets. Eén was een resolutie, dat het land voorheen behorend tot de 'Rancho de los Diez Misterios' verkocht kon worden en gesteld werd buiten de verdeling volgens het decreet van datum zus en nummer zo. Alleen, de ministeriële ondertekening ontbrak. Het tweede stuk was een petitie, opgesteld met reeksen argumenten, waarin - bovenal in het belang van Mexico en van de toekomst - uit mijn naam gevraagd werd op de grond, die daar-en-daar lag, een bedrijf te mogen vestigen, uitsluitend voor de landbouw met de daarmee samenhangende industrieën.

'Maar ik zei u toch, dat ik ook dacht aan vee,' bracht ik in het midden, trouw aan de instructie van don Salustiano.

'Als u eenmaal maar het land heeft, kunt u net doen wat u wilt. Die dingen zijn altijd te regelen,' antwoordde Artégui en gaf me een slim knipoogje. Blijkbaar wilde hij ook voor de toekomst zorgen dat hij wat aan mij verdienen kon. 'Zoals dit opgesteld is,' zei hij verder, 'zal er geen bezwaar zijn, dat er gunstig op

beschikt wordt. Trouwens, de minister is mijn vriend, *es muy amigo mio.*'

Al zo dikwijls had ik dit de laatste tijd gehoord, van zwakkeren die sterkeren '*muy amigo mio*' noemden. Welk een vriendschap moest er, als er maar een grein van waar was, heersen in dit land. Maar 'vriendschap van coyote's,' had professor Amaral dit soort verbondenheid genoemd, en werkelijk, zoals Artégui daar met zijn verzorgde en beringde handen op de paperassen rustte, leek hij op een jakhals, op een prairiehond.

'Het beste stuk is echter dit,' vervolgde hij, en schoof me een derde groot papier toe. Dit was een advies aan de minister, dat hij uitbracht over heel de aangelegenheid. Het kon niet gunstiger natuurlijk. Maar een enkele blik, nog voor ik uitgelezen had, naar het eind van het schriftuur, liet mij zien, dat ook dit nog ongetekend was.

'De ondertekeningen,' zei ik. 'Vóór die tijd, waar zijn we? Nergens nog. De uwe plaatsen, is een kleine moeite.'

'Net zo weinig als de uwe.'

'Geef me dan maar de petitie,' sprak ik opgetogen terwijl ik hem het advies overreikte en mijn vulpen alvast begon open te schroeven.

Hij was mij evenwel te slim af en glimlachte fijntjes: 'Oefent u eerst maar uw handtekening... in uw checkboekje bijvoorbeeld. Als u het tenminste niet wéér vergeten bent.'

Ik schreef 'duizend peso's' met de grootste tegenzin en tekende. Leyva had het tevoren ook goed gevonden en mij op het hart gedrukt, niet bang te zijn op het goede ogenblik Artégui te betalen. Maar nooit heeft mij mijn handtekening zoveel moeite gekost.

Artégui nam de check aan alsof ik hem een sigaret gaf en legde hem neer alsof hij het roken moe was.

'De uwe,' drong ik aan. 'En morgen... de minister?'

'O, zo vlug gaan deze dingen niet. Het is geen kleinigheid, zo'n ongelooflijk bezit, dat over een jaar misschien al het dubbele waard is,' zei hij opeens gewichtig. 'Ik moet het gunstige ogenblik ervoor afwachten. Dat de minister gedisponeerd is. Haast zou alles kunnen bederven, - ondanks mijn beste pogingen. Daarom...'

Hij wachtte even, in een soort van nadenken verzonken en ging toen zalvend voort: 'Maar de zaak is zo goed als in orde, dat ziet u nu wel. U kunt rustig gaan slapen, de rest komt vanzelf. Maar slapen, te vroeg tenminste, is onverstandig in een stad als Mexico, die u misschien ook nog niet kent zoals een Mexicaan...'

Er scheen hem iets te binnen te schieten, want nu zei hij joviaal: ‘Ik zou u wel willen uitnodigen, vanavond met mij uit te gaan. Zo maar eens hier en daar, de stad in.’

‘Morgen. Morgenavond graag.’ Ik wilde eerst naar don Salustiano toe, die zeker ongeduldig op mij wachtte in het huis van de professor.

‘Dan overmorgen liever,’ zei hij op zijn beurt. ‘Ik heb iets morgenavond, een gewichtige bespreking. Overmorgen, dat is afgesproken.’

Daarmee kon ik gaan. Ik was helaas vergeten, dat in Mexico ‘mañana’, het woord voor morgen, ‘overmorgen’, - overmorgen echter ‘nooit’ betekent. En ik was besloten ook dit laatste - uitgaan met Artégui - te doen ter wille van de goede zaak en om de ander verder te bewerken, gunstiger nog te stemmen dan al het geval scheen.

Don Salustiano was tevreden toen hij hoorde wat er was bereikt. Hij was van oordeel, dat Artégui nu niet meer terug kon. Al de andere, kleinere coyote's, die tot dusver nog niet veel ontvangen hadden, zouden hem wel dwingen voort te gaan, wanneer zijn eigen hebzucht niet voldoende was. Ze hingen van elkander af en hadden elkaar nodig; al was duizend peso's veel, de hele bende hoopte stellig op een nog grotere buit.

Ook Amaral was van dezelfde opvatting. ‘U leert het aardig,’ zei hij, ‘en het zal u veel meer moeite kosten, het weer af te leren als u hier blijft. Maar dat zal wel niet.’

‘In geen geval,’ verklaarde ik van harte. Deze trieste stad, de zonderlinge druk die op mij woog, en die alleen een weinig was geweken door de lof van don Salustiano en zijn duidelijke tevredenheid, - daar moest een eind aan komen, liever nog vandaag dan morgen. Neen, ik zou de stad zo gauw ik kon verlaten, meegaan naar de Rancho. Ik had er nu recht op, ongetwijfeld...

Toen ik echter van mijn afspraak vertelde, om een avond uit te gaan met Artégui, toonde don Salustiano zich minder tevreden.

‘Waarom zou je het doen?’ vroeg hij. ‘Dat is overdreven. Hou de hele ondernemig liever in een sfeer van strikte zakelijkheid. Dat tuig is geen gezelschap; niet om je er méér dan noodzakelijk is, mee in te laten.’

Amaral was niettemin een andere mening toegedaan. Hij vond het juist een prachtige gelegenheid om Artégui nog meer aan mij te binden. ‘Als je eenmaal Ave zegt, moet je ook Maria zeggen,’ meende hij. ‘U bent geen kind meer en hebt al een goede kijk gekregen op de mensen hier. Het kan geen kwaad, integendeel.’

‘Het kan geen kwaad, maar het is me toch, ik weet het niet, onaangenaam,’ zei don Salustiano met iets zorgelijks. ‘Je encannailleert je zo. Wat denk je er zelf van, Alberto?’

Ik vertelde dat ik eenmaal afgesproken had voor overmorgenavond, en dat ik het raadzaam achtte, Artégui niet door een uitstel of een weigering te krenken. Dat het in mijn leven niet de eerste keer was dat ik, desnoods heel een nacht door, aan de boemel ging, en dat het ditmaal zeker gerechtvaardigd was. Dat ik er heel veel goede resultaten van verwachtte.

Daarvoor zwichtte hij. ‘Drink niet teveel, dan zeg je niet teveel,’ was nog zijn laatste raad, en ik beloofde het oprecht.

Huichilobos

Licenciado Artégui liet ruim een half uur op zich wachten in het tamelijk luxueuze restaurant waar wij elkaar zouden ontmoeten, en waar ik was besloten - in de geest van wat mij stond te doen - hem op het beste te onthalen, dat er te krijgen was. Toen hij eindelijk verscheen, op Mexicaanse wijze met een verontschuldiging, maar verder even rustig alsof hij te vroeg was, begon hij al meteen mijn plannen te verijdelen, door niet alleen, maar in gezelschap van een vriend te komen, een zekere Elizondo die iets minder fatterig gekleed en vrij serviel in zijn gedrag, veel weg had van zijn slippendrager, zo niet van de klassieke parasiet. Hij was een half hoofd groter dan Artégui, mager, en zijn ogen stonden hol. Zijn achter een nadrukkelijke beleefdheid weggemoffelde arrogantie, paste slecht bij het sjofele van zijn uiterlijk, dat zich in kleinigheden verried: de sleetse mouwen van zijn jas, de ordinaire en toch pronkerige ring waarmee hij telkens speelde, zijn schreeuwerige das. En zijn gesprek verried ook niet erg veel beschaving, althans minder dan zijn metgezel vertoonde.

Artégui verklaarde, dat hij hem maar meegebracht had, anders zou hij nog veel later zijn gekomen, en daar bleef het bij. Voor het overige was hij van een beheerste vrolijkheid, die telkens wanneer Elizondo wat luidruchtig of te familiair ging worden, afgedempt werd, zodat de ander dan vanzelf inbond, volgzaam als een hond zijn meester. Van het eerste ogenblik af maakte Elizondo de indruk op mij van een straathond, een verlopen, maar misschien ook wel geslagen hond.

De maaltijd, waarbij ik opzettelijk maar weinig dronk, verliep voor het overige niet ongezellig. Artégui deed of wij goede oude kameraden waren, lieden die al vroeg geslaagd in het leven,

zelfs dan nog een zekere waardigheid en afstand houden, wanneer zij vertrouwelijk en schijnbaar ongedwongen bij elkander zijn. En het paste wonderwel bij mijn bedoeling. Hij vermeed zorgvuldig elke toespeling op onze zaken en vertelde allerlei van het uitgaan en de feesten in de hoofdstad, de verveling die het buitenleven hem bezorgde, zijn verlangen om ook eenmaal in de States, liefst in New York te wonen, ofschoon naar zijn overtuiging toch niets boven Mexico, de hoofdstad, ging.

Wij namen ruimschoots onze tijd, alvorens op te staan.

'Waar zullen wij naar toe gaan?' vroeg hij toen.

'De weg ter rechterzijde voert ten hemel, die ter linkerzijde naar de hel. Maakt thans uw keus, o christenen,' grinnikte Elizondo. Ik betrapte net nog even het flitsje van een strenge blik die Artégui hem toewierp.

'Ik verkies iets rustigs, iets gezelligs...' was zijn ietwat aarzelend voorstel. 'Maar het is mij om het even.'

'Mij ook,' zei ik.

'Houdt u van muziek?'

'Wanneer ze niet lawaaierig is.'

'U heeft gelijk. Ik weet iets typisch mexicaans. Muziek precies zoveel je wilt, à discrétion. Wat denkt u?'

'Anáhuac?' vroeg Elizondo.

'Neen. Maar wel daar in de buurt. Laat ons een taxi nemen.'

Hij floot er een, en met zijn drieën reden wij de helverlichte straten door; ik onverschillig waar het zijn zou, slechts bezorgd dat Artégui zich amuseerde.

Langs het zonderlinge, al een paar voet in de slappe grond gezonken Stadstheater, dat daar groot en wit, vereenzaamd op een overigens druk plein stond, hoog geboomte en een plantsoen voorbij, een straat vol lichtreclame en bioscopen door, zo kwamen wij op een vrij donker plein, waar niettemin een aantal groepjes mensen liepen, slecht-verlichte kraampjes stonden, en het op een late kermis leek.

'We kunnen het laatste stukje beter lopen,' zei Artégui, die ons uit liet stappen en de taxi wegzond. Op het plein herkende ik kleine troepjes *mariachi's*, dat zijn muzikanten die als buitenmensen opgedirkt, in rijkbestikte hemden en de lange strakke rijbroek van de charro's, met een breedgerande vilthoed op het hoofd en een ineengevouwen sier-sarape over de ene schouder, liedjes zingen, koortjes die zij zelf op de gitaar en meestal ook met klarinet, viool of saxofoon begeleiden. Overdag staan ze soms op de hoeken van de straten hun muziek te maken, en des avonds trekken zij de kleinere café's langs, waar ze een kleinig-

heid ten beste geven voor wat iedere bezoeker in hun hoed werpt. Nu het al nacht was, bleken zij hier hun verzamelplaats te hebben, waar ze aan de kraampjes aten, dronken, en zich verder niet meer om muziek bekommerden.

Maar toen wij eenmaal in een zijstraat een klein kroegje binnenstapten, zag ik dat in de achterzaal, die groter was dan het smalle voorstuk liet vermoeden, juist zo'n troepje mariachi's in postuur ging staan, om aanstonds met een vrolijke wijs te beginnen, goed gezongen en getokkeld, en met vaardigheid omspeeld door een die op de saxofoon blies. Typisch mexicaans, al klonk het wat versteedst.

'Bevalt het u?' vroeg Artégui. 'Dan blijven wij een poosje. Het is toch overal hetzelfde.'

Wij zochten een goed plaatsje. Elizondo echter ging niet zitten, maar vertelde dat hij even wegging, dadelijk terug zou komen om ons hier weer op te halen. Dankbaar zag ik hem vertrekken. Met Artégui alleen kon ik allicht toch ongemerkt op onze zaken komen, en hem in deze andere, ongedwongen sfeer nog duidelijker dan tevoren pressen om wat op te schieten en te zorgen voor het grote belang dat ik hem toevertrouwd had. Hij van zijn kant zou ook, makkelijker dan ooit, nog kunnen zeggen wat hij op het hart had. Grote zaken worden dikwijls zo gedaan, vertelde ik mijzelf. En op deze wijze schept men de vriendschappelijkheid, die onder lieden die van wanten weten, de ingewikkeldste transacties mogelijk maakt.

Artégui wenkte een der mariachi's naderbij en vroeg om een bepaald gezang. De achterzaal was halfvol; aan simpele houten tafeltjes zaten wat mannen, enkele vrouwen, mensen zonder duidelijke rang of stand, het soort dat 's avonds laat nog uitgaat en door een bizondere mimicry altoos gelijkenis met elkaar in uiterlijk vertoont, iets nachtelijks heeft, iets ondoordringbaars. En al gauw kwam het troepje muzikanten bij ons staan en bracht zijn stuk ten gehore, daarna nog een, dat *ik* noemen moest, en nog weer een.

Zo joviaal als ik hem nog niet had gezien, bood Artégui ze een dronk aan; dat was blijkbaar zede. Ik die pas mijn glas geledigd had, moest noodgedwongen met hen drinken, en toen even later weer een andere groep mariachi's binnenkwam - waarop de eerste dadelijk vertrok - gebeurde weer hetzelfde. Ik prees mijn sterke maag in stilte, en ook Artégui scheen door de drank veeleer een sprankelende geest te ontwikkelen. Was hij in het eerst bij vlagen stil en soms zelfs saai geweest - wat ik aan Elizondo's tegenwoordigheid had toegeschreven - nu werd hij bepaald

vertrouwelijk en amicaal, en dat was juist waar ik hem hebben moest.

‘Wanneer u straks daarbuiten op uw landgoed zit,’ begon hij, toen de mariachi's weer bij anderen gingen zingen, na hun peso en hun dronk, ‘dan zult u in de wildernissen van Tamaulipas nog weleens met weemoed aan de hoofdstad denken.’

‘Is het daar zo wild?’ vroeg ik onnozel. ‘Men heeft mij heel andere dingen ervan verteld.’

‘Wie? Leyva? Weet hij veel. Maar u is daar toch zelf gaan kijken, neem ik aan.’

‘Natuurlijk. In het voorbijgaan. Toen ik uit de States kwam, is die streek mij opgevallen. En ik was toch al van plan mij hier te vestigen. Die oorlog in Europa, - maar dat heb ik u vroeger immers al verteld? Daarom heb ik Leyva laten zoeken... nu ja, tot ik u gevonden heb.’

‘Instinct. U heeft een goede ster,’ zei hij, zijn fel gebit ontblotend in een glimlach.

‘Och, ons geld heeft hier een goede koers,’ pareerde ik.

‘'t Is waar. Meer dan vijf peso's voor één dollar. 't Is barbaars.’

‘Je bent als buitenlander makkelijk millionnair in Mexico,’ lachte ik terug, met al de onnozelheid die ik fingeren kon. ‘Toch speel ik met het denkbeeld om de een of andere geschikte Mexicaan te zoeken, om mij met hem te associëren. Een betrouwbaar man. Het kan zijn voordeel hebben. Wat denkt u ervan?’

‘Ik weet het niet. Wij Mexicanen houden niet van investeren in de landbouw.’

‘Het is mij om de man begonnen, niet om kapitaal. Hij zou desnoods...’

Ik liet in het midden wát, maar Artégui begreep mij aanstonds en zei: ‘Dat is wat anders. En misschien niet gek. Wij moeten er een andere keer eens over praten. Overigens, heeft u er aan gedacht dat de minister... hoe zal ik het zeggen... gunstig moet gestemd... De ene dienst is de andere waard, en kleine vriendschapsblijken binden. Niet dat u ervoor betalen moet, vanzelf niet. Het kan ook zó...’

‘Maar ik kan toch niet de minister iets in handen stoppen,’ riep ik bijna schor van verbazing uit. ‘Gesteld al dat ik hem ontmoeten zou. Hoe moet dat dan?’

‘Ik kan er wel voor zorgen,’ zei Artégui op een toon alsof hij mij de grootste dienst bewees. ‘U geeft mij maar de check, - aan toonder, om geen argwaan bij hem te wekken.’

‘Hoeveel? Duizend?’

‘Het is een mi-nis-ter.’ Artégui scandeerde precieus dit laatste

woord. ‘U moet het echter zelf beoordelen. U bent een mis-ter.’

Hij begon zoetsappig om zijn eigen calembour te lachen.

Ik haalde mijn checkboek voor de dag om mijzelf een houding te geven, en begon erin te bladeren. Ofschoon ik geen seconde van plan was iets eigenmachtigs te doen, en niets mij meer ergerde dan dat ik misschien ooit werkelijk de bedoelde check zou moeten schrijven. Doch op deze impertinentie - neen, chantage! - was ik niet verdacht geweest, en ik moest mij een ogenblik bezinnen.

Toen stak ik bedachtzaam het checkboekje weer in mijn binnenzak en zei: ‘Neen, ik kan er beter een nacht over slapen. Om de gulden middenweg te vinden. En ook, omdat voor mijn gevoel die minister - hij mag zijn wie hij wil - geen recht heeft op méér dan u, licenciado. Wat voor de een geldt, moet heel zeker voor de ander gelden, die mij een veel grotere dienst bewijst.’

Artégui knikte, en ik vond mijzelf een meesterlijk acteur.

Wij waren juist zover gekomen, toen ik Elizondo weer zag verschijnen, geflankeerd nog wel, door een paar dames, kennelijk Mexicaansen, waarvan minstens de ene al met Artégui bekend moest zijn, daar ze hem ‘Jaime’ noemde. De andere echter zei: ‘Licenciado.’ Ze waren donker, een klein tikje volks, maar niet onknap; de jongste zowat twintig en heel slank, met sierlijklange taille en een zekere zwier; de andere al een paar jaar ouder, korter en ietwat gezet, maar veel goedmoediger en minder opgeverfd. Alleen haar stem was veel te schel, zelfs als ze ‘Jaime’ zei.

‘Ik heb ze voor de deur getroffen,’ verontschuldigde Elizondo zich. ‘En ik dacht... Neen, ik dacht niets. Deze liefjes laten me niet los, dat is het.’

‘Zeker niet,’ verklaarde de oudste, die Amparo heette. ‘Je moet eerst je plicht doen, je belofte houden, kleine boef. Ik kan niet langer wachten. Lupe ook niet. Is het niet waar, Lupe?’

‘God alleen weet, hoe ik snak,’ zei Lupe, de andere, slanke vrouw.

‘Hou liever je fatsoen voor die meneer daar,’ hernam Elizondo.

‘Neen, ik wil mijn tante zien. Heb je mijn tante meegebracht of niet, dat is het enige wat ik wil weten,’ hield Amparo vol.

Elizondo keek heel schichtig naar Artégui, die eerst de wenkbrauwen gefronst had, maar begon te grinniken toen Lupe zei: ‘Begrijp dan toch, mijn tante is mijn moeder, wreedaard! En mijn vader als je wilt.’

‘Ze is van zóveel mensen tante. Veel te veel,’ antwoordde Elizondo, nog onzeker.

‘Heb je of heb je niet?’ vroeg Artégui, terwijl hij wat naar Lupe opschoof.

‘Natuurlijk,’ Elizondo keek eens om zich heen. ‘Maar dan niet hier. We kunnen achter zitten. Daar is nog een kamer.’

‘Goed.’

Nog voordat Artégui het goed en wel had uitgesproken, stonden beide vrouwen al vol ongeduld weer overeind. En juist zouden wij de achterzaal door lopen, toen ik met schrikachtige verbazing don Salustiano binnen zag komen, of liever niet binnen, want hij bleef half bij de ingang staan, besluiteloos. De onvoorzichtige! Ik ging een weinig van de anderen af staan, dat hij mij beslist moest zien, en zou begrijpen dat hij beter uit de buurt moest blijven. Maar de beide vrouwen en de mannen gingen al, en zonder nog te wagen om te kijken, volgde ik hen naar een tamelijk ruime, schemerdonkere kamer, die wel met de grote zaal verbonden was, maar waar geen mens zat. Elizondo deed de deur dicht toen wij allen binnen waren en rondom de tafel in het midden hadden plaats genomen.

Hij was blijkbaar kind in huis hier, en toen even later onze dranken door de kellner waren rondgedeeld en deze zich verwijderd had, zei Artégui, die tussen Lupe en Amparo zat: ‘Nou, voor de dag met tante Juana. Deze duifjes smachten zo, ik kan het niet meer aanzien.’

Nog begreep ik niet waarover zij het hadden. Doch toen Elizondo uit de diepte van zijn zakken een paar ordinaire pakjes sigaretten haalde en met veel plechtigheid op tafel legde, snapte ik het opeens. Ik had al op de Rancho en ook in de States afkeurend of met geheimzinnigheid over de *mariguana*-sigaretten horen spreken, die door velen, zoals elders opium of cocaïne, worden aangewend voor zoete dromen of een schadelijke verdoving. Maar ik had ze nooit gezien, laat staan geproefd, en nooit een sterveling ontmoet die had bekend dat hij ze rookte of er aan verslaafd was.

‘Mariguana... noemen jullie dat hier tante Juana?’ vroeg ik, om mij ingewijd te tonen.

‘Ja. Houdt u ervan?’ zei Artégui, niet zonder gretigheid.

‘Neen, ik geloof dat het voldoende is dat ik gewoon maar rook en drink,’ antwoordde ik. ‘Zo ver is mijn nieuwsgierigheid nog niet gegaan.’

Hij gaf geen commentaar. Toen Elizondo aan ieder van de vrouwen nauwgezet de helft van een pakje had uitgedeeld, en pas op hun hevige aandrang ook het andere pakje afstond, hield Artégui Lupe een vlammetje voor, en nadat beide vrouwen

hadden opgestoken, vroeg hij Elizondo: ‘Heb je niets meer?’

Met een triomfant gebaar werd nog een pakje neergelegd, waaruit Artégui mij een sigaret bood.

Even aarzelde ik. Maar hij stak zelf ook op, en Elizondo eveneens. Met wellust haalden zij de rook naar binnen; de twee vrouwen keken als verzaligd. Lupe had haar arm om Artégui heen geslagen. En nadat Amparo naar mij toegeschoven was en fleemde: ‘Wees niet flauw. Je wilt hier toch geen spelbederver zijn?’ begon ik te bedenken dat één enkele sigaret geen kwaad kon, dat ik best kon doen alsof ik rookte, zonder werkelijk te slikken, en ook met een halve sigaret volstaan kon. Toch... neen, liever niet.

Amparo echter, onder het gezucht van ‘Ach, hoe heerlijk! Goddelijk! Nu voel ik me pas een mens!’ en het gekir van ‘Wil je heus niet, *guapo*? O, je weet niet wat je mist,’ begon zich aan mij zij te nestelen en eenzelfde aanhaligheid te tonen als een weinig verder Lupe, bijna op de schoot van Artégui. Ze nam voorzichtig uit haar eigen koker nog een sigaret, ontstak die aan haar bijna opgerookte en stopte hem met een koket gebaar en halve omhelzing in mijn mond.

‘Bravo!’ riep Artégui. En Elizondo: ‘Rook gerust. Eén enkel schot is nog geen eend, zoals de jagers zeggen.’

‘Je moet in het leven alles minstens eens proberen,’ paaide Lupe. En Amparo vulde aan: ‘Soms zelfs twee keer. Smaakt het je, guapo?’ Waarop zij mij aan haar boezem drukte.

Ik die al die weken in de hoofdstad nauwelijks één woord gewisseld had met enig vrouwelijk wezen, voelde mij niet afgestoten. Ik wilde heus niet braver schijnen dan ik was. En wat de mariguana-smaak betreft, het viel me mee. Ik kon wel een stootje hebben, voelde zelfs geen duizeligheid, en om de waarheid eerlijk te bekennen, - eerder voelde ik mij dronken worden van Amparo, dan van deze herfstige, zoetelijke rook. Neen, ik wou tot het laatste een good-sport zijn, en Artégui's bemoedigende wenken - hij zei nu zelfs ‘Albert’ tegen mij - bewezen, dat ik door braaf mee te doen, méér dan alleen zijn zakelijke vriendschap won. En *moest* ik dat niet? Voor de grote zaak... de Rancho... don Salustiano... Ik zou overwinnen en hem misschien morgenavond al de boodschap brengen: ‘Nu is alles zeker. Onvoorzichtige! Maar eind goed, alles goed! Straks naar de Rancho de los Diez Misterios, en eindelijk leven!’

Ja, het goede leven. Dit hier was ook niet zo kwaad... bij tijden dan. Je hoefde toch het ene om het andere niet te verachten.

‘Jaime,’ riep ik naar Artégui, ‘als ik ooit een associé neem, dan ben jij, geloof ik, juist de man.’ En ik moest om mijn eigen sarcasme grinniken, en ook omdat Amparo zei: ‘Je associeert je toch niet met een man, hè? Doe het liever met een vrouw. Al is het één keer, om eens te proberen, zoals Lupe zegt.’

Er werd gelachen en geschertst. Voordat ik het besefte, had ik al een tweede sigaret, - of was het nog de eerste? Ach, geen nood, ik zou straks vrij zijn en weer draven in de zuivere lucht. Als Candelario mijn paard maar goed verzorgd had... met hem draven, daar, over die schemerende vlakte, naar de horizon van nu nog lage heuvels, waarop vee als zwarte stippen... kijk maar, kijk dan! Je herkent ze toch. En ginds de fijne torenspits... van Villa Ceo... neen, San Pedro de Ixtla. Welk een zoele, zoete wind. En draven maar. Hou jij me bij, mijn beste Candelario? O neen, don Salustiano. Jammer dat Antonio de Argentijn nu dood is. Of vergis ik mij? Beslist, hij leeft nog. Goede don Antonio, wij zullen samen naar de Westelijke Afwatering gaan. Nu meteen. Laat al de anderen maar weggaan. Lupe en Esmeralda, ach je heet nu Luz en jij Amparo, dat is waar; en ga nu maar, of blijf, net als je wilt. Adios! Als ik maar verder rijden kan over mijn rancho. Goed, geef nog maar een van jullie sigaretten, tegen het hoppen van dit paard, omdat het nu veel kalmer wordt en schemer melkachtig van de velden aandrijft, wijd... En het tijd wordt om naar huis te gaan en te gaan slapen. O, wat heb ik nu een slaap. Behoef ik slechts mijn naam te zetten om te kunnen slapen? Twintig pesos maar... een klein cadeau voor zoveel vriendelijkheid... Neen, laat mijn hand los... denk je dat ik dronken ben?... Het is alleen maar slaap, ik wil gaan slapen... Allright Marjorie, hou me dan vast. Ik denk dat ik omlaagglij langs een bergwand...

Meer dan dit, wat er precies gebeurd is, kan ik niet vertellen. O vervloekte mariguana! Ergens is een gaping, iets gelijk een bodemloze put ontstaan in mijn bewustzijn. En het eerste wat ik daarna wist, verwijderd en als door dik glas gezien, was, dat ik uit de laagte, waar ik op de grond zat, in een hoek gesteund, de deur zag openvliegen en don Salustiano binnenstormen.

‘Alberto! Alberto!!’

‘Don...’

Neen, ik weerhield zijn naam. Want Artégui stond half over mij gebogen, en de ander, Elizondo, vlakbij. Ik kon enkel in een glazige verbazing staren naar de man die zeker niet op deze plaats moest zijn. Of waar was ik? Het laatst waren toch ook twee vrouwen hier geweest? Raar hoofd! Ik was niet bij machte

mijn gedachten bij elkaar te houden. Was don Salustiano nu al met Artégui slaags, of wat?

‘Kom! 't Is genoeg geweest, ga mee!’ sprak don Salustiano streng. Maar ik was evenmin bij machte op te staan of zelfs mijn armen te bewegen. Alles wat ik zag en hoorde, leek op grote afstand te gebeuren, waargenomen door een vloeiend waas.

Artégui riep iets - ik weet niet wat - en Elizondo maakte een bruuske uitval naar don Salustiano. Er ontstond tumult en handgemeen. Ik moest erbij zijn, maar ik had geen zwaarte meer en daarom ook geen kracht.

‘O don...’ Niets zeggen, neen.

En eensklaps was daar een politie-agent met een revolver in de hand, waarop het hevige lawaai bedaarde en iedereen heel stil stond. Zodat ook uit mij de ergste wazigheid begon te trekken, draderig naar opzij, als spinnewebben die men wegveegt, een beslagen schilderij dat schoongewreven wordt. Waarna ik mij van wat er nu passeerde, eindelijk weer wat rekenschap kon geven.

‘Wat gebeurt er?’ riep de agent, en zwaaide met zijn schiettuig. Toen hij zag dat er geen andere wapens waren, stopte hij het zijne weg en vroeg: ‘Eerst uw papieren maar...’

‘Ik ben licenciado Artégui, departementschef op het Ministerie,’ zei de man die naast mij stond en kalm zijn kleren recht trok, voordat hij iets overreikte aan de agent. ‘Ik en mijn beide vrienden - deze hier is wat onpasselijk geworden, dat kan iedereen gebeuren met de slechte whisky die de gringo's ons in handen stoppen - wij zijn al een uur hier kalm bijeen. Plotseling komt ons als een krankzinnige... deze meneer!’

Hij wees naar don Salustiano die, de armen op de borst gekruist, maar stond te kijken. Hard en zwijgend.

‘Dank u.’ De agent gaf Artégui zijn document terug.

‘En die van u?’ vroeg hij bars aan don Salustiano.

‘Ik... ik heb er geen.’

Gelukkig. Artégui zou niet te weten komen wie hij was.

‘Dan gaat u mee. En dadelijk,’ zei de agent. ‘Ik zal u eerst fouilleren.’

‘Als die-daar ook meegaat,’ zei don Salustiano, op mij wijzend.

‘Samen!’

Maar Artégui knarste uit de hoogte: ‘Waarom? Wij zijn samen uitgegaan. U heeft mij overigens teveel papier teruggegeven, *señor guardia.*’ Tegelijk stak hij de agent een gevouwen briefje toe, met de twee helle kleuren van een bankbiljet. De ander pakte gretig aan.

Ik trachtte overeind te komen, hield mij wankelend aan de muur vast.

‘Blijft u rustig samen, heren. En bedankt... En u gaat mee,’ beet de agent mijn oude vriend toe.

‘Stellig niet. Ik heb tòch mijn papieren bij me,’ zei don Salustiano, eensklaps vastberaden en met al de autoriteit waarmee ik hem in vroegere dagen had zien optreden. ‘Hier. Daar heb je ze!’ Hij haalde uit zijn binnenzak de *cédula*, die iedere Mexicaan behoort te hebben, gaf ze de agent, die het kaartje argwanend eerst van voren en van achteren bekeek, en daarop moeizaam, maar op ambtelijke toon begon te lezen: ‘Salustiano Iriarte... hacendado... Rancho de los Diez Misterios... San Pedro de Ixtla... Tamaulipas...’

‘En hier is de andere helft,’ onderbrak mijn vriend hem. Vol verachting gooide hij een hand vol zilveren pesos in die van de politieman, die nog de cédula vasthield.

‘Dan is het in orde,’ zei de agent. ‘Wie gaat er en wie blijft?’

‘Ah, dit is een kapitale grap. U bent...’ Artégui's tanden glinsterden. ‘U kent elkaar? Juist. Ik begrijp.’

‘O, don Salustiano, waarom...’ Ik was naar hem toe gestrompeld.

‘Als een vriend gevaar loopt, dan wijkt alles,’ zei hij simpel. De agent stond in de deur geduldig af te wachten, wie er gaan zou, scharrelde uit zijn zak een sigaret op en kreeg dadelijk vuur van Elizondo, die zich overigens heel klein gemaakt had en zich maar afzijdig hield, - een echte hond.

Met zijn arm stevig om de mijne nam don Salustiano mij mee naar buiten, zonder iemand van de anderen nog één woord te gunnen. De achterzaal was leeg. Een steen-geworden kellner stond aandachtig bij de tapkast toe te kijken, en ik snapte dat het al heel laat moest zijn, - ‘de kleine uren’ zoals hier de tijd na middernacht genoemd werd.

‘Die vervloekte beesten,’ bromde don Salustiano bij het weggaan. ‘Ik heb wel vermoed dat er iets gaande was met jou. Waarschijnlijk was ik juist op tijd.’

‘Maar... alles... is... bedorven,’ hakkelde ik met droge snikken.

Op het plein bevonden zich nog altijd troepjes mariachi's, maar zeer stil nu. En gelukkig; want hun aanblik zelfs kon ik niet meer verdragen, zo als ik slaapwandelend ging aan don Salustiano's arm.

Hij duwde mij een taxi in en zei: ‘'t Is beter zo.’ De verdere weg sprak hij geen woord. Maar met vaderlijke zorg bracht hij me, niet naar mijn hotel, maar ergens in een verre buurt, daar waar

hij zelf zijn kamer had. Hij vroeg niets, was alleen maar vriendelijk en behoedzaam, liet mij slapen in zijn eigen bed en ging zelf op een veldbed liggen, dat gevouwen in een hoek stond.

'Morgen zullen wij wel praten,' zei hij, telkens als ik wou beginnen met verklaren of met vragen. 'Slaap nu. Ik ben bij je, en er kan je niets gebeuren, dat is het voornaamste,' zei hij met bemoedigende klopjes op mijn rug.

Ondanks alle verschrikkelijke emoties viel ik dadelijk in slaap.

Droefgeestiger was nooit een morgen, dan de late ochtend die mij door het raam verraste in die onbekende kamer. Don Salustiano was er niet, maar mijn gestommel moet hem onmiddellijk uit een aangrenzend vertrek geroepen hebben, want ik stond ternauwernood wat licht en duizelig op mijn benen, of hij kwam al naar binnen, een serene glimlach om zijn mond, terwijl hij in zijn hand een dampende kop koffie hield.

Ach, wat een trieste dag, na de miserie van de nacht tevoren. Meteen, na mijn ontwaken, had ik reeds wantrouwig al mijn zakken nagevoeld of ik van niets beroofd was. Neen, ik had al mijn geld, mijn checkboek, mijn horloge en mijn vulpen nog. Gelukkig! Al zou het verlies van dat persoonlijke de laatste van mijn zorgen zijn geweest, naast het verschrikkelijke: dat ik de Rancho had verspeeld, het plan van don Salustiano door mijn zwakheid had verijdeld, nu Artégui zeker wist voor wie ik optrad.

'Drink,' zei don Salustiano, 'en begin vooral niet te piekeren. Ik heb die oude Amaral altijd voorspeld dat het mislukken zou. Maar goed, je doet het uiterste, nietwaar. En wanneer dat gedaan is, dan,' - hij zuchtte - 'dan ben je weer eindelijk vrij.'

'Ik...'

'Neen, je hoeft me niets meer te vertellen. Ik heb wel begrepen wat er is gebeurd. De kamer stonk naar mariguana toen ik binnenkwam. Ik dacht het trouwens wel, toen ik die troep daar in dat hokje zag verdwijnen, met jou achterop. Daarom bleef ik een oogje houden, in de verste uithoek van de achterzaal. En toen ik na een hele poos die beide vrouwen zag verdwijnen - ik heb veel te veel respect voor het vrouwelijk geslacht, om ze de naam te geven, die ze feitelijk verdienen - toen begon ik ongerust te worden.'

'Overdreven,' stotterde ik.

'Misschien. Neen; wanneer jij als vriend om mijnentwil je blootstelt, - enkel en alleen om mij? Neen, er zijn grenzen voor een man van eer, zelfs als hij zo gekropen heeft als ik in deze

schurkenstad. Toch heb ik nog wel een kwartier gewacht, voordat ik binnendrong.'

Hij zei het bijna verontschuldigend.

'Mijn eigen schuld,' bekende ik bitter.

'Niemands schuld. En als je iemand toch met alle geweld de schuld wilt geven, dan is het de mijne, want ik heb je blootgesteld. Het is geen schande, dat jij tegen zulk geboefte niet bent opgewassen, en ik kon het weten. Jij bent jij, en heus, ik ben er blij om.'

'Ik, een stommeling... van nature, net zoals u niet anders handelen kon. Maar tegen welk een prijs. De rancho is verloren. Artégui...'

'Praat me niet meer van die ellendeling. Vroeg of laat krijgt hij de strop wel, die hem toekomt.'

Het was duidelijk: al don Salustiano's zorg was slechts op mij gericht. De rancho telde plotseling niet meer. Hij was weer de oude, - nobel, groot in alles. En hoe klein en hoe geslagen voelde ik mij daarbij, stomkop die ik was.

'Kleed je aan, dan kunnen wij ontbijten,' zei hij nog, alsof we net als vroeger op zijn landgoed waren.

In de eetzaal van wat blijkbaar een soort van familiepension moest zijn, bevonden zich alleen twee mannen, halverwege met hun maal. Don Salustiano stelde ons aan elkander voor: de oudste en voornaamste, een kleine, magere heer met een al grijzend puntbaardje en een bril, een en al hoffelijkheid, werd aangediend als 'generaal Graciano Veytía,' maar zag er uit als een notaris uit een schamel dorp. De ander heette Robles, was een opgeschoten knaap van hoogstens vijf-en-twintig, en had kennelijk aan negerbloed zijn donker maar aantrekkelijk en opgewekt uiterlijk te danken, zó als hij daar in een kleurig hemd met korte mouwen, ongedwongen en onvormelijk voor mij stond. Was hij bescheidener geweest en in een uniform gestoken, ik had hem voor een adjudant van generaal Veytía kunnen houden. Maar ook deze laatste, ofschoon wat stram en steeds plechtstatig in gebaar of woord, had weinig van een militair en was gekleed in een *saco*, zoals hier doorgaans een colbert genoemd werd. Hij scheen op goede voet te staan met don Salustiano, want deze begon hem aanstonds te vertellen wat mij de vorige avond overkomen was, en concludeerde: 'Hier is het broeinest van alle kwaad, de hoofdstad.'

Generaal Veytía streek eens langs zijn baard. 'Met uw verlof, het wordt de hoogste tijd voor de welmenende Mexicanen,' zei hij, 'om hoe dan ook, met ieder middel hier een einde aan te

maken, en de grote hond te zuiveren van zijn ongedierte.'

'Dat anderen voor hetzelfde aan de beurt zullen komen?' spotte Robles. 'Zoals de mannetjes-vlo de wijfjes-vlo trachtte te paaien: je krijgt van mij een eigen hond voor jou alleen, wanneer je me trouwt.'

'Ik zei - misschien ben ik onduidelijk geweest - maar ik bedoelde: de welmenende Mexicanen,' hernam Veytía keurig.

'Er zal weinig anders overschieten,' sprak don Salustiano.

Ik had niet veel lust in mijn ontbijt. Een ziek gevoel, een vage misselijkheid en meer nog een melancholie, zo hevig als nog nooit, vervulde mij, en onwillekeurig schoof ik mijn bord van mij af.

'De mariguana... vuiligheid!' zei don Salustiano, die het zag.

'Wanneer je er niet aan gewend bent. Coca-bladeren zijn beter,' lichtte generaal Veytía in. 'Of *toloachi*, in het begin tenminste.' Ik voelde mij te naar om zelfs te vragen wat dit laatste was, en begon slechts, om mij niet te ziek te tonen, zacht te schelden op de geldzucht, die mij hier getroffen had, vooral bij ambtenaren, zelfs bij de politie. Zoals gisteravond die agent bij het incident.

'Er wordt bij hun salaris al tevoren mee gerekend,' wist mij Robles te vertellen. 'Wat verdienen ze? Een peso, hoogstens twee per dag. De heilige Jozef zelf zou als hij hier agent was, moeten zien op andere wijze aan de kost te komen.'

'Bovendien, het zijn zonderlinge lieden, als u mij dit woord vergeven wilt, don Salustiano,' zei de generaal beminnelijk. 'Heeft u dan niet gehoord wat nog geen maand geleden hier gebeurd is, - die geschiedenis bij de politie? Uiterst leerrijk, als u mij het toestaat te vertellen. Dat ging zo. Er was een groot kabaal ontstaan in een van de achterbuurten van de stad. Een oude vrouw, doña Fulana zal ik haar maar noemen, want ik ken haar naam niet, werd vanwege *brujería*, hekserij, vervolgd door de buren. U weet, hoe hard de mensen hier aan zwarte kunst geloven, en er ook aan doen. De hele buurt had honderden bezwaren tegen die Fulana, en omdat er iemand doodgegaan of ziek geworden was, denk ik, kwam heel de buurt tenslotte in opstand. Stenen werden naar het huisje van de oude vrouw en daarna naar haarzelf gegooid; men schold haar uit, begon haar te mishandelen, en al heel gauw stond de hele wijk in rep en roer. Vanwege voor en tegen, doodslaan of maar laten lopen. Want ze had natuurlijk ook haar klanten en haar vrienden, mensen die niet duldden dat ze werd gemolesteerd. Kortom, er ontketende zich strijd, en niet zo weinig, in die wijk.

Het werd zo erg, dat ook de politie die zich anders meestal

buiten zulke dingen houdt, nu wel gedwongen was zich er mee te bemoeien. Er rukte een half dozijn agenten op en sloeg de bende uit elkaar. Maar de beschuldigingen tegen de geramponneerde heks - als ik het zo mag zeggen - bleken zo verwoed en ernstig, dat men wijselijk besloot haar mee te nemen naar het buro, omdat ze anders toch wel door de menigte verscheurd zou zijn, en ook natuurlijk om te onderzoeken wat ze op haar kerfstok had.

Geëscorteerd door vier agenten, met hun gummistokken of pistolen in de hand, werd zij zo weggevoerd. Terwijl de troep daar met haar voortliep, andere wijken door, waar niemand haar meer kende en het oude vrouwtje strompelend zich repte tussen de politiemannen, vroeg er plotseling een: “Hé, waar is doña Fulana?” En een tweede: “God-bewaar-me, waar is ze gebleven?” En een derde: “Maar ze was één tel geleden toch nog hier?” Want, dat stond onomstotelijk vast, - doña Fulana was opeens verdwenen! *Brujería*! Werkelijk een toverkol!

De agenten sloegen een groot kruis en holden weg naar het buro. Vaal van schrik en buiten adem stormden zij naar binnen, bij de inspecteur, aan wie ze opgewonden, door elkaar vertelden wat hen overkomen was, - dat wat zij pas voor enkele minuten hadden meegemaakt met doña Zus-en-Zo.

Hoofdschuddend, ongeduldig brak de inspecteur hen af. “Schei uit met dat geleuter,” zei hij streng. “Ik ken doña Fulana nu al jaren, en ik weet dat ze geen heks, geen *bruja* is! Je hebt je vast vergist en heel verstandig gedaan met haar niet mee te nemen.” En daarmee was de zaak volledig van de baan.’

‘Hij was natuurlijk *zelf* haar klant,’ veronderstelde Robles.

Generaal Veytía zei: ‘Ik weet niet, hoe de Mexicanen het verklaren, maar in elk geval is het verhaal voor de politie niet zeer vleiend, - hoe dan ook, als u het met mij eens kunt zijn.’

Don Salustiano, als enige Mexicaan aanwezig, lachte slechts. Doch kort. Want ernstig bracht hij nu in het midden: ‘Dat van gisteravond, wat met *hem* gebeurd is,’ - en hij wees naar mij - ‘heeft ergere gevolgen, denk ik. Voor ons beiden.’

‘Hoezo?’ vroeg Veytía.

‘Wel, die Artégui zal niet meer rusten voor hij alles heeft verpest, als er tenminste nog iets te bederven valt. Ons spel is afgelopen hier.’

‘Dan rest u nog het andere,’ sprak de generaal.

‘Juist. Maar dat hangt helaas niet af van mij alleen.’

Veytía streek weer langs zijn sikje en scheen na te denken. ‘Zodat u weer naar het Noorden gaat,’ zei hij opeens.

‘Ik denk van wel. Maar kom, je eet niet meer, Alberto? Laat ons dan vertrekken. Want ik heb vandaag nog heel wat voor de boeg.’

Met deze woorden stond don Salustiano op, en na een stramme, zeer beleefde groet van generaal Veytía en zijn secondant, verlieten wij het huis, om naar professor Amaral te gaan.

‘Wie is die vreemde snoeshaan, die Veytía?’ vroeg ik onderweg, nog altijd gemelijk en terneergeslagen.

Don Salustiano keek mij even onderzoekend aan. ‘Een heuse generaal,’ zei hij niet zonder vrolijkheid. ‘Niet maar zo'n zelfgemaakte, - iemand van beroep. Maar niet van hier. Het is een *gachupin*, een Spanjaard, niet zo lang nog in de Republiek, maar een strateeg, dat is me wel gebleken. Ja, je weet hoeveel van zulke mensen hier in Mexico belanden, wachten op een mogelijkheid en zoeken naar een nieuw bestaan. En zulke als Veytía slagen, reken maar! Ik durf erom te wedden, dat hij nog van zich zal laten spreken.’

En die ander... Robles, meen ik, heet hij toch?’

‘Ja, Robles. Ze zijn altijd samen. Als je over snoeshaan spreekt, dan geldt het meer voor hem. Soms zeer verstandig, soms ook uiterst zot. In elk geval een zeldzaam koppel, deze twee.’

Hij liet niets anders los, wist wellicht ook niet meer, en ik begon weer aan de afgelopen nacht te denken, waarin alles wat wij in de laatste weken zo zorgvuldig hadden opgebouwd, gelijk een zandkasteel van kinderen aan het strand was uiteengewaaid. Terwijl ondanks deze deerlijke mislukking don Salustiano zo kalm naast mij voortliep, zonder één verwijt.

Die kwamen van de kant van professor Amaral, zodra hij de noodlottige toedracht vernomen had. Maar don Salustiano sneed hem de pas af, resoluut en bijna krenkend, vond ik:

‘Ik heb het zèlf gewild, mijn beste Amaral. Zèlf ben ik handelend opgetreden, toen het mij te bar werd en de jongeman gevaar liep. Jij weet net zo goed als ik, hoe deze schurken zijn. En ik heb nooit zo erg veel in die verwrongen list geloofd. Een weg van professoren is niet goed voor mensen van het land, als ik. Wij hebben ruimte nodig om te werken, zijn onhandig in de kamers en verprutsen alles wat gedaan wordt in het geniep. Ik heb de goede raad van een verstandig man als jij niet willen veronachtzamen, maar eerlijk gezegd ben ik bijna blij dat alles zo gelopen is. Nu kan ik tenminste met een gerust geweten doorgaan op *mijn* manier, als er tenminste nog een kans is.’

‘Maar dat is het precies. Je had geen andere kans meer,’ zei Amaral bitter. ‘Ik had gedacht dat meneer Alberto...’

‘Ik heb me niet in hem vergist,’ onderbrak don Salustiano hem.

‘Hij is zoals hij is. Op zijn manier misschien ook geleerd - en daarom is hij aan ons plan begonnen - maar geen professor. En daarom is het mislukt.’

Mij was het bijna aangenaam, dat Amaral mij zo duidelijk zijn boosheid liet merken. Ik voelde mij hopeloos schuldig, des te meer, naarmate don Salustiano mij rondborstiger in bescherming nam. Maar hij liet mij eenvoudig niet aan het woord komen, telkens wanneer ik met een zelfbeschuldiging beginnen wou.

‘Wat zal Leyva ons een stel hulpeloze axolotls vinden,’ concludeerde de professor.

‘Wat kan hij ons verder schelen?’ meende don Salustiano. ‘Doe me een groot genoegen, Amaral, een laatste voordat ik vertrek, en laat ons niet meer over deze hele aangelegenheid spreken, want ze is me pijnlijk, en ik ben niet gewoon mij lang te moeten schamen.’

Alsof ik het woord had, zo sprak hij. En daarbij had hij weer het bijna stuntelige, dat mij bij ons wederzien getroffen had, - dat van niet-op-zijn-plaats-zijn, een onhandig-dwaze rol te moeten spelen, ergens waar hij nog veel vreemder was dan ik.

Professor Amaral moet het ook zo gevoeld, of misschien iets eigenaardigs in zijn stem opgemerkt hebben, want met een zucht van zelfbeheersing veranderde hij van houding en vroeg kalm, of wij niet liever met hem naar zijn studeerkamer wilden gaan. Ik had nog nooit bij mijn reeds vele bezoeken aan zijn huis de eer genoten, daar toegelaten te worden, en zag mij opeens omringd door een paar wanden vol boeken, zodat er nauwelijks plaats was om er nog meer op te bergen. Bij het raam stond een werktafel vol paperassen en de enige versiering was op de deur: een grote kaart van Mexico. Er stonden nog juist twee fauteuils, die aangeschoven werden bij de hoge leunstoel voor Amaral's werktafel. Uit een donkere hoek tussen de boekenkasten haalde hij een tequilafles voor de dag en schonk ons in, toen wij rustig zaten.

‘Je gaat dus binnenkort,’ zei hij, nadat hij ons toegedronken had.

‘Nu kan ik alleen nog maar hopen, dat de ruzie in het Noorden voortgang heeft. Arm Mexico! En u, meneer, wat denkt u nu te doen?’

Ik keek don Salustiano aan. ‘Daar zit mijn patroon,’ zei ik. ‘Hij beslist.’

Don Salustiano zei echter niets, hield alleen de lichtbruine tequila tegen het licht en nam daarna een grote slok.

‘U zult anders nu wel uw bekomst van Mexico hebben. Na deze

rechtstreekse kennismaking met de Huichilóbos. Heb ik u onlangs teveel gezegd?'

'Inderdaad, de hoofdstad heeft mij erg teleurgesteld. Maar dat is niet Mexico,' antwoordde ik de professor. 'Voor mij is Mexico de Sierra Madre, waar ik doorheen gekomen ben, de vlakten van Tamaulipas, waar ik misschien de gelukkigste maanden van mijn leven geleefd heb, Tehuantepec, waarvan men zegt, dat daar nog onbedorven mensen wonen. Deze stad van ijselijke melancholie is iets aparts, geloof ik. Neen, wie kan hier leven, tussen de coyote's overdag en de zwaarmoedigheid die elke avond neerdaalt van de beide bergen en des nachts je omwikkelt als een lijkkleed? Weet u, dat ik bijna elke nacht heel in de verte kreten hoor, een lang gejammer, zoals van een beest dat huilt, een schreeuw van pijn die langzaam wegsterft, over alle daken heen. Zodat ik wegkruip, evenals mij overdag elk optimisme wegkruipt.'

'Dat is heel gewoon. Wij noemen dat hier *la Llorona*,' zei professor Amaral. 'De vrouw die niet alleen hier door de hoofdstad, maar in alle grotere steden van dit land des nachts, na middernacht, de straten door ijlt, op de hoeken toeft en verder vlucht. Die hoort u en die blijft u molesteren. Dat is al eeuwen zo. Iets onverklaarbaars; uit de diepe treurigheid van deze steden moet het zich tot werkelijkheid, tot dit zintuigelijk-waarneembare hebben verdicht. Waarvoor dan de legende een verklaring in elkander flanst.'

'Welke legende?' vroeg ik, blij dat niet de eeuwige Rancho meer het thema vormde.

Professor Amaral ging achterover zitten, en zijn blik naar buiten door het raam gevestigd op de daken van de lagere huisjes aan de overkant, begon hij:

'In de eerste jaren van de koloniale tijd al, waren er tal van Spanjaarden die Indiaanse vrouwen namen. Dit is het geheim der sterkte van hun Imperium geweest, en ook de reden waarom er vandaag hier in Amerika een aantal welbevolkte republieken zijn. Cortés is al begonnen met zich bij zijn aankomst, aan de kust nog, te verbinden met Malinche, een prinses, die zich liet dopen en zijn tolk werd, hem bijstond op zijn tochten en - haar volk verried terwille van de Spanjaard. Maar dat is een andere historie, geen legende, maar de puurste werkelijkheid. Ook dat Malinche een kind van Cortés kreeg, maar toch zijn wettige vrouw nooit werd; hij heeft haar uitgehuwelijkt aan een van zijn kapiteins. Want de voorname zoons van de hidalgo's, ook al waren zij hier slechts armzalige avonturiers, beschouwden

zich te nobel en te hoog om de Indiaansen anders dan als concubines te gebruiken. Dat is feitelijk nog zo gebleven tot vandaag, en zeker een der grootste euvelen van dit land. Er zijn millioenen kinderen ontstaan van Spaanse vaders, maar die vaders hebben er zich weinig om bekreund.

Welnu, al in die eerste eeuw van de Verovering, de oude aztekenstad Tenochtitlán werd nog herbouwd tot wat ze voor het grootste deel vandaag nog is: de hoofdstad Mexico, was er een Spaanse jongeling, die evenals zovele anderen een Indiaanse bijzit had, een mooie, nog heel jong vrouw, nakomelinge van een vorst, aan wie hij - als zo vaak gebeurt - beloofd had, dat hij vroeg of laat met haar zou trouwen, als hij eenmaal zijn fortuin gemaakt had. Met de liefde en aanhankelijkheid, die bij geen anderen zo groot is als bij Indiaanse vrouwen, zorgden ze voor hem in het buitenhuisje aan de stadsrand, waar hij dagelijks kwam, de nacht doorbracht en haar omhelzingen genoot. Ze was aanbiddelijk, vroeg nooit iets en wachtte heel geduldig tot de man zou zeggen, dat hij haar kon trouwen. Ofschoon jaar na jaar verliep. Ze zag in hem alleen wat goed en edel was, en haar geloof in zijn betrouwbaarheid was onbegrensd.

Zelfs toen ze hem een kind ter wereld bracht, drong ze niet aan en wist te wachten. Ook nadat een tweede kind geboren werd. Totdat hij op een keer eenvoudig wegbleef en niets meer van zich liet horen. Juist zoals zo menigmaal gebeurd is en nog steeds gebeurt, hier, en misschien wel overal.

Na dagen wachten, ging ze hem natuurlijk zoeken in de stad, en daar vernam ze, dat hij juist diezelfde dag ging trouwen in de Kathedraal. De blanke dochter van een der bestuurders van de stad, een schatrijk meisje van voorname huize, stond op het punt zijn vrouw te worden.

Met de haast van iemand die een ramp voorkomen wil, ijlde de arme vrouw de straten door, over de Zócalo, de Kathedraal in, die gevuld was met de deftigheid van Mexico en met het volk dat zich nieuwsgierig daarin propte om de huwelijksplechtigheid te zien. Slechts met de grootste moeite drong ze naar binnen, door de menigte heen, tot vooraan, - en zag juist hoe daar de priester, door veel goud en kaarsenschijn omgeven, over bruid en bruidegom de zegenende handen strekte.

In die weidse Kathedraal, bij al die praal van flonkerende uniformen, zijde en fluweel en hoge kapsels, en bij zulk een mensenmenigte, gevoelde zij zich plotseling zeer klein en nietig, als ineengeschrompeld, met alleen een diepe pijn die groeide in haar binnenste en vrat als vuur. Zoals ze was gekomen, ongemerkt,

verdween ze weer. Ik kan u niet beschrijven wat er in haar omging onderweg, maar het is gemakkelijk te begrijpen: haar ontzetting, haar teleurstelling, haar wanhoop en haar haat. Ja, haat vooral. Want als een grote liefde omslaat in haar tegendeel, dan wordt ze grote haat. Zoals ook trouweloosheid wordt gemeten naar de maat van trouw die eerst bestond.

Toen zij haar buitenhuis bereikt had, kenden haar ontsteltenis en haat geen grenzen meer. Verachting, pijn en woede mengden zich tot razernij, en om hem in haar machteloosheid dáár te treffen waar hij nog aanwezig was, greep zij de beide kleine kinderen en vermoordde ze in haar verblinding, smeet de beide lijkjes naar de zon, in zijn gezicht, naar Huichilóbos! Doch op hetzelfde ogenblik was ook haar haat gebroken, week de toverban van woede en wanhoop, zag ze wat zij in haar razernij had aangericht, en stiet een schreeuw uit, - de eerste, infernaal en dierlijk. Huilend stortte zij zich weer op straat en holde door de stad, de pleinen over en de stegen door, voortdurend schreeuwend om haar kinderen. Totdat de nacht viel en haar schreeuwen in de straten hangen bleef, de echo over alle daken wegklonk, doordrong tot in het bruidsvertrek waarin de trouweloze man vermoeid lag. Daar herkende hij haar stem, begreep, en bracht, gedreven door die onophoudelijke kreet, zichzelf de straf toe voor zijn euveldaad: hij stiet de dolk zelf door zijn harteloze borst.

Sindsdien klinkt elke nacht opnieuw het schreeuwen van de klaagster, de *Llorona,* zoals ze genoemd wordt, door de straten van de stad. En daar in welhaast iedere stad van Mexico hetzelfde treurspel zich heeft afgespeeld, huilt deze stem ook elders, nacht aan nacht, al eeuwenlang.'

'De Electra van Amerika,' zei ik met lichte huivering. 'Nu weet ik, wat mij 's nachts zo in mijn slaap stoort, als ik juist in sluimer raak met een gedachte aan die lieve Indiaansen van de Rancho, - God mag weten wat van hen geworden is. Maar het is vreselijk hier te moeten leven, tussen de Llorona en de Huichilóbos.'

'Alles went,' zei Amaral, een beetje oneerbiedig tegenover wat hij zelf verteld had. Steeds liet hij mij in het onzekere of hij geloofde aan de vele mythen die er leefden in zijn hoofd, dan wel een rationalist was, die dit alles meer bekeek als curiositeit. 'Ik niet. Ik blijf in geen geval hier hangen,' zei ik. 'Als u gaat, don Salustiano, ga ik ook meteen.'

Mijn vriend had al die tijd niet meer gesproken. In gedachten zat hij voor zich uit te kijken; iemand die iets uitbroedt, plannen

smeedt. En pas toen ik hem aansprak, hief hij, nog verloren in gedachten, weer het hoofd op, en vroeg: ‘Waar hadden jullie het eigenlijk over?’

Zodat Amaral moest lachen, en ik zeer benieuwd was, wat er in de hacendero omging.

De professor hield ons voor het middageten bij zich. Maar ook toen zelfs was don Salustiano weinig spraakzaam. Begon nu pas tot hem door te dringen dat de laatste kans waarvoor hij mij naar hier gehaald had om de Rancho te herwinnen, grondig en voorgoed verspeeld was? Reageerde hij zo langzaam?

‘Ik moet tot mijn spijt nu weg,’ zei hij opeens aan het einde van de maaltijd. ‘Maar ik kom terug, over een uur of wat. Als jij zolang hier wilt wachten, Alberto? Amaral zal je wel niet wegjagen. Maar ik heb liever dat je niet alleen de stad in gaat, vandaag. Je kunt nooit weten.’

Op de Rancho had hij mij nooit iets verboden, niet het minste of geringste; hier klonk echter wat hij ditmaal vroeg als een bevel haast. En ik deed natuurlijk wat hij wenste, grasduinde in de boeken van professor Amaral, waardoor de tijd mij kort viel en het avond was voor ik het wist. De bibliotheek van deze oude vrijgezel - een huishoudster op sloffen zorgde voor het maal - was rijk aan oude boeken over Mexico, - de lange brieven die Cortés zelf naar zijn vorst schreef; het volumineus journaal van Bernal Díaz, een soldaat die met hem mee kwam; de dikke delen van Fray Bernardino de Sahagún, een van de vroegste missionarissen, die heel zijn werk eerst in het aztekisch schreef; de boeken van Gómara, van Don Alva Ixtlichóchitl, een aztekische geleerde en vorst die in het Spaans schreef; van De Landa die een bisschop was; van De las Casas die de onvriendelijkste dingen van de Spanjaarden geschreven heeft en desondanks een bisschop werd; en van nog een hele reeks anderen. Maar het was toch noodgedwongen dat ik las; wie kijkt er in een kookboek als hij in een restaurant zit, waar de fijnste schotels om hem geuren? Al had ik ook nog zo'n hekel aan de stad gekregen, ik was nog niet uitgekeken in dit land, waarvan ik maar zo'n heel klein deeltje kende. Ik zou verder reizen, op de een of andere manier; wanneer ik maar de plannen wist van don Salustiano; liefst met hem, en anders maar alleen. Het lot dat mij tot hier gevoerd had, zou mij ook wel verder helpen.

Don Salustiano keerde kennelijk vermoeid terug en was ook nu weer even weinig mededeelzaam als tevoren. Slechts zijn zorg voor mij verried, dat hij me toch niets kwalijk nam; hij liet mij namelijk ook des avonds niet alleen en wilde niet dat ik naar

mijn hotel ging om te slapen. In het huis waar hij verblijf hield, had men al een kamer voor mij ingericht, en bij het avondeten had ik weer een vluchtige ontmoeting met de generaal en Robles, zonder dat ik meer van hen te weten kwam dan ik al wist. En ik vroeg mij af, of zij wellicht ook zulke avonturiers waren, als die oude Spanjaarden waarvan ik de verhalen vluchtig in mij opgenomen had, en die de *Llorona's* van het land in het ongeluk kwamen storten?

Doch eigenlijk had ik geen reden om zo erg over hen te denken, want noch Veytía met zijn vlugge oogjes en iets van een blos op zijn gebruinde wangen, altijd even keurig, hoffelijk en weldoordacht in al zijn spreken, noch de jonge Robles met zijn bijna jongensachtige beweeglijkheid, gaven mij aanleiding tot zulk een veronderstelling. Wel was er iets aan hen, dat ik niet begreep, iets om hen heen dat zich bij mij vertolkte in een vleug van licht wantrouwen. Maar dat kwam vermoedelijk omdat zij vreemdelingen waren, en niet lang genoeg hier om zich, zoals vroeger don Antonio, de Argentijn, te hebben aangepast. Het waren niet-geabsorbeerde elementen.

Doch hoe het ook zij, de enkele dagen dat ik samen in het huis met don Salustiano was, zijn onafscheidelijk in mijn herinnering verbonden met hun beider ietwat vreemde aanwezigheid, - iets als een valse schaduw over die bewogen en ook zeker onverkwikkelijke slottijd in de hoofdstad.

De zwavelzoekers

‘Ik wou morgen al vertrekken. Zodat ik de dag vandaag besteden wou om alle gelden op te nemen, die ik hier heb. Al te veel is het helaas niet, en daar nu bijna alles op jouw naam bij de bank staat, moet je maar een check uitschrijven voor het saldo.’

Met die woorden kondigde des morgens don Salustiano mij het besluit aan, dat hij stellig gisteren al genomen had, maar niet te overhaast had willen uiten. Niet alleen dat het mij niet verraste, maar het was mij zelfs welkom. Weg, na de mislukking, dat was verreweg het beste, en dan: hoe eer hoe liever. Voordat ik hem echter, nu nadrukkelijk, durfde vragen of wij samengingen, haalde ik mijn checkboek voor de dag om hem meteen te geven, wat hij wenste. Ik bladerde de stok door, om het saldo te berekenen, toen ik tot mijn verbazing en ook heimelijke ontsteltenis ontdekte, dat één strookje oningevuld was. Er ontbrak een check, er uit gescheurd, hoewel ik na de duiz nd pesos aan

Artégui niets had opgenomen. Een angstwekkende argwaan rees zo sterk in mij op, dat het op mijn gezicht te zien moet zijn geweest, want don Salustiano vroeg dadelijk: ‘Wat is er? Voel je je niet goed?’

‘Er is een check verdwenen. Iemand heeft hem uitgescheurd,’ bekende ik. ‘Het is onmogelijk dat ik hem zo-maar verloren ben.’

‘Dat is het!’ riep don Salustiano uit. ‘Ik heb de hele tijd al moeten denken, wat toch hun bedoeling kon geweest zijn. Nu is het duidelijk. Laat ons meteen een taxi nemen naar de bank. Hoewel, als er iets mis is, we wel de staart kunnen pakken, maar niet de stier.’

Ook dat nog. Als ik niet alleen zijn Rancho, maar ook nog zijn geld verspeeld had, - o, ik moest er niet aan denken! Het bedrag dat er op de bank moest zijn - meer dan het tienvoud van hetgeen al was besteed - leek mij opeens een groot, heel groot fortuin. En dat ik het niet eerder had gemerkt, gisteren al, toen ik, door dadelijk de bank te waarschuwen, een ongeluk beslist nog had kunnen voorkomen. Maar het kon niet waar zijn. Ik had misschien, toen ik Artégui zijn geld gaf, in mijn opgetogenheid een tweede check mee afgescheurd. En zonder ondertekening had hij niets aan een blanco formulier. Zelfs in geval hij - maar dat zou hij vast niet wagen - wilde trachten mijn handtekening te vervalsen. Men kijkt scherp bij de banken, en men ziet meteen of iets nagemaakt is. Dat gaf hoop. Hoewel - heel vaag in mijn bewustzijn, maar ik durfde het mijzelf niet te bekennen, het leek haast of ik waanzinnig werd - kwam het me voor, dat ik tòch ondertekend had. Voor een vertering of zoiets... of een geschenk... een klein geschenk van twintig peso's aan Amparo... neen, vervloekt, ik had niets met dat schepsel uit te staan gehad. En ik wist zeker, heel zeker, dat ik niet mijn checkboek voor de dag gehaald had in het laatste deel van die fatale avond. Wel een poos tevoren, toen Artégui over de minister sprak. Maar ik wist toch, dat ik het daarna weer zorgvuldig weggestopt had. Ik had immers geld genoeg op zak, waar weinig aan ontbrak toen ik het nageteld had, gistermorgen nog.

In het voorbijgaan haalden wij ook licenciado Leyva op, die somber keek bij ons relaas, maar zich van veronderstellingen onthield. Toch ging hij aanstonds mee. En met zijn drieën werden wij uitvoerig ingelicht door iemand van de bank. Het ergste bleek maar al te waar. Er stonden sedert gisteren nog maar een paar honderd pesos ter beschikking. Daags tevoren waren twintigduizend uitbetaald. De check? Hij werd gehaald. Een tikkeltje onzeker stond de ondertekening, maar wis en degelijk van mij,

en met dezelfde paarse inkt waarmee ik destijds altijd schreef. Hij luidde aan toonder - twintigduizend peso's, en aan toonder! - was voor ontvangst afgetekend door een zekere Rufino López, iemand die èn mij, èn don Salustiano, èn licenciado Leyva onbekend was, - zoals te verwachten viel. Men haalde de kassier, die zich nog vaag wist te herinneren hoe de man er uitzag, die het geld ontvangen had. Een soort van bode of kantoorbediende, dacht hij; zijn beschrijving maakte ons hoegenaamd niet wijzer. Lang en mager, een gewoon gezicht. Rufino López kon een ieder zijn. De kassier wist het nog, omdat die man een van de eersten was geweest die hij geholpen had. Ja-ja, natuurlijk, gisteren-morgen. Hij had ook geen enkele reden gehad om te twijfelen aan de echtheid van de check, - er was niets doorgehaald of toegevoegd, al was het handschrift ook wat slordig, wat hij toegaf. Maar de bank wees iedere aansprakelijkheid bij voorbaat af, als wij er werk van wilden maken. Vreemdelingen moesten maar voorzichtiger met deze dingen zijn, vooral in Mexico. Door schade en schande werd men wijs. En daarmee was voor hen de zaak voorlopig afgedaan.

Met het schamele restant der rekening in don Salustiano's zak, vertrokken wij. ‘Naar de politie?’ vroeg ik. Don Salustiano zag er hoegenaamd geen heil in, en licenciado Leyva viel hem bij: ‘Het geeft alleen maar last, heeft hoegenaamd geen nut.’

‘Wanneer ik hun vertel hoe het die nacht is toegegaan?’

‘Dan wordt u zelf voorlopig vastgehouden,’ meende Leyva. ‘Al vanwege wat u weet, zo niet vanwege mariguanahandel. Artégui heeft ongetwijfeld daar zijn vrienden.’

‘Denk aan het verhaal van generaal Veytía,’ sprak ook don Salustiano. ‘Naar mijn mening is hier niets meer aan te doen. De boeven!’

‘Dan ga ik direct naar Artégui,’ riep ik wanhopig. ‘Je kunt toch deze schurkerij niet zomaar laten doorgaan. Ik voel mij verplicht het uiterste...’

‘Om een kogel uit een donkere hoek straks te incasseren?’ onderbrak mij don Salustiano. ‘Is dat twintig duizend peso's waard? Loop rond!’

Weer moest ik zijn zelfbeheersing, neen zijn vriendschap en zijn stoïcijnse aard bewonderen. Hoe ik ook aandrong en betoogde dat ik het alleen al aan mijzelf verplicht was Artégui om rekenschap te vragen, en zo mogelijk ook te zoeken naar die ander, Elizondo, die getuige was en medeplichtige, don Salustiano wilde er niet van horen, en vond tot mijn spijt volledig steun bij Leyva.

‘Als je deze lieden beter kende,’ was zijn argument, ‘dan zou je weten, dat dit wel het laatste is, wat je moet doen. Vooral als vreemdeling. Verbeeld je, een beschuldiging, terwijl geen recht of wet achter je staat. Neen, waarde vriend, dat is gelijk aan zelfmoord. En deze aangelegenheid heeft al genoeg gekost.’

‘Zo heb ik dus degene moeten zijn, die u volledig heeft gelikwideerd,’ ontviel het mij verbitterd.

‘Gelikwideerd? *Qué va*! Dat ben ik pas, wanneer ik in jouw plaats zo'n kogel heb geïncasseerd. Niet eer! Niet eerder!’ zei hij, met een kracht die plotseling scheen te exploderen uit zijn stevig en parmantig lijf. ‘Ik dacht dat ik was uitgepraat. Misschien *ben* ik het ook. Maar ik leef nog en ik loop op vrije voeten. Ik heb tòch nog plannen. Goede plannen, die alleen maar lijden aan het euvel, dat ze nog van anderen afhankelijk zijn. Maar niettemin, we zullen zien.’

‘Zo is het. Reken steeds op mij,’ zei Leyva, die klaarblijkelijk meer ervan verstond dan ik. En hij verliet ons.

Samen liepen wij terug; ik, werkelijk gebroken; don Salustiano echter juist naarmate ik mij ellendiger gevoelde, zelfbewuster dan voorheen, haast optimistisch, zonder veel te zeggen, maar alsof al wat er was gebeurd, hem net heel goed van pas gekomen was, het overtuigend argument had opgeleverd, dat hem nog ontbrak. Hij leek mij ondoorgrondelijker dan ooit. In de tunnel zonlicht van een der smalle straten stond daar in de verte de Popocatépetl, omhangen met het fijne gaas van lichte nevel. Grijsblauw verhief hij zich tegen het glasharde azuur.

Onwillekeurig bleef ik, net als telkens, weer getroffen staan en hield don Salustiano ook zijn schreden in. Ik zei: ‘Hoe is het mogelijk aan de voet van zo iets moois, zo lelijk en gemeen te leven. Heel een stad, heel een historie door.’

‘Omdat je je vergist,’ antwoordde don Salustiano met iets zachts dat hij soms in zijn stem had, als hij zelf ontroerd was. ‘Je hebt de ene kant nu leren kennen van dit land en zijn geschiedenis. Maar er is nog een andere kant, die je niet kent, net als die berg ginds ook een andere kant heeft, die hier niet te zien is, afgewend van deze hoofdstad blijft. Wel,’ vervolgde hij terwijl we verder liepen, ‘onze Popo heeft me veel geleerd, juist gisteren en al eerder, toen ik hem ook zo in twijfel en verslagenheid opeens bekeken en opnieuw ontdekt heb. Niet voor niets - dat kan straks Amaral je beter nog dan ik vertellen - hebben onze indiaanse voorouders die berg aanbeden, aan zijn voet en op de laagste hellingen hun offerplaatsen en hun kleine tempeltjes gehad. Maar niet alleen zij, ook de anderen van wie wij de na-

komelingen zijn, de Spanjaarden, beschouwden de Popocatépetl als een bizondere vulkaan. Met al zijn oorlog en zijn strijd, was een van de eerste dingen die Cortés deed, toen hij tot hier in Anáhuac doordrong, tien soldaten af te vaardigen om tot de top te klimmen. Waarom wist hij zelf nog niet. Maar een instinct, misschien het diepste instinct van alle mensen, dat ontwaakt als zij iets groots moeten verrichten, liet hen schijnbaar zomaar streven naar het hoogste. Streven naar het hoogste is de boodschap van die berg al toen geweest.'

'Van alle bergen,' zei ik. 'De Alpen en de Pyreneeën gaven mij datzelfde gevoel. Maar hier is nog iets anders.'

'Inderdaad. Dat wou ik juist gaan zeggen. De verkenners dachten slim te zijn en namen indiaanse gidsen mee en dragers. Maar hoe hoger ze de berg bestegen, hoe weerspanniger de indio's werden om nog voort te gaan. Geen mens heeft ooit de berg beklommen, zeiden ze. De God die hem bewoont en die hij zelf is, zal toornig worden en ons straffen, ons verslinden. Hun ontzag voor dat wat is, streed met de durf der blanken en hun overgaaf aan dat wat wordt. Wij Mexicanen hebben beide dingen in ons bloed, dooreengemengd. Ontzag voor het onkennelijke en overmoed ten aanzien van de werkelijkheid. Maar dat is niet wat ik je nu wou zeggen.

De tien Spaanse krijgers dwongen de indio's voort te gaan, totdat opeens de berg begon te grommelen en te schokken en nog meer dan eerst zijn rook uitstiet, en as en stenen vallen liet. De indio's wierpen zich ter aarde, weigerden nog één stap voort te gaan, al moesten zij het met de dood bekopen. En de Spanjaarden vervolgden hardnekkig zonder gids hun weg: alleen. Ze overnachtten op de sidderende flank en klommen verder. Ademnood benauwde sommigen die moesten achterblijven, anderen werden door de kou bevangen, vielen uit. Maar enkelen bereikten toch de top, en zagen van die plaats geheel Anáhuac en de stad Tenochtitlán, die hier de stad was, aan hun voeten uitgestrekt. Ze zagen ook de wijde, diepe krater, waaruit onophoudelijk dichte walm steeg en een prikkelende damp die hen verstikte als ze aan de windkant stonden van de kraterwand. Bij tussenpozen werd ook puin en as omhooggeslingerd, maar ze keken, en ze maten als de eersten de omvang van die ketel der verschrikking.

Toen ze weer beneden kwamen, werden zij als wonderwezens door de indio's aangestaard en door het volk vereerd als goden. Niets heeft misschien zozeer de overtuiging van de onaantastbaarheid der Spanjaarden bevestigd bij die Tlascalteken en

Azteken, als dit schijnbaar zinloos stuk toerisme, midden in een oorlog. Stijgen tot het hoogste. Dit heeft bij de vijand het vermoeden dat zij goden waren, juist bevestigd.

Maar ik zei je al, dit is niet wat ik eigenlijk wou zeggen. Ik dwaal telkens af, ik ben vandaag verstrooid.'

'Geen wonder,' onderbrak ik hem.

Doch hij ging zitten nu wij bij een bank in de Alameda, het plantsoen in het middelpunt van heel de stad gekomen waren, en vervolgde rustig:

'Wat ik eigenlijk vertellen wou, gebeurde maanden later. Toen Cortés van alle kanten werd belaagd, niet enkel door de indio's maar ook door eigen landgenoten die van elders kwamen. Bijna was zijn ondergang voltooid; zijn proviand, zijn wapens en munitie waren onvoldoende, uitgeput, want hij had veel verloren. Wapens kon hij smelten, laten gieten. Proviand kon bij elkaar geschraapt, rantsoenen konden ingekrompen worden. Maar aan kruit was niet te komen. Hoewel... daar stond rokend de Popocatépetl. En Cortés was niet alleen een dapper, maar ook schrander man. Hij zond twee kanonniers met lange touwen naar de berg. Slechts twee man, tot de top. Daar lootten zij, wie met het touw gewikkeld om zijn middel, in de krater af zou dalen om er zwavel te gaan zoeken. Zwavel, voor het maken van het kruit.

En een van beiden daalde werkelijk af. Driehonderd ellen diep, tot in de buik van de vulkaan. Tot in het hart van Mexico, tot in zijn ingewanden. En hij vond er wat hij zocht, - de laatste redding. Zwavel, oorlogskans en overwinning. Emmer na emmer werd door de andere soldaat omhoog gehaald. Maar die was afgedaald, heeft heel wat uit te staan gehad. Alleen, Cortés heeft daarmee toch zijn slag gewonnen en gans Mexico tenslotte onderworpen. *Dát* is wat ik zeggen wou. Als er niets meer overblijft: afdalen in de krater, al is het die van een rokende vulkaan. Het klimmen is heel mooi, maar niet voldoende; het stijgen is prachtig, maar alleen zolang er nog te stijgen valt. Daarna moet je de durf hebben, af te dalen in de heksenketel, en als alle middelen zijn uitgeput, in de ingewanden van je eigen land, vanaf de hoogste top de sulferpoel in te duiken, met niets dan een simpel touw desnoods, - en zwavel zoeken. Met niets dan een enkele kameraad tot helper.'

'Als ik de aardbewoners niet meer roeren kan, dan zal ik Acheron zelf bewegen,' citeerde ik zacht, ontroerd door de verstrakte, innige manier waarop hij veeleer tot zichzelf dan tot mij sprak. Op zo'n doordringende manier ook, ondanks het getoeter

en gerinkel en geratel om ons heen, op al de boulevards die het open park begrensden.

‘O, je leert altijd van deze berg iets nieuws, van alles trouwens,’ ging don Salustiano nu ook zachter, bijna mijmerend voort. ‘Alleen, zo'n berg ontdek je telkens plotseling, op het goede ogenblik. Ik ben gestegen, hoog gestegen met de Rancho, nietwaar? Soms heb ik me daar gevoeld als God-zelf in de hemel zich zou moeten voelen, wanneer hij gevoel had. Daarmee was ik op de top. Ik vroeg mij toen niet af: Wat verder? Maar opeens zag ik de kraterrand zich openen, de afgrond, vuile dampen, rook, verstikking. En ik kreeg de wetenschap: Salustiano Iriarte heeft geen kansen meer. Al heb je ook met moeite, opgewektheid, zweet en moed de berg beklommen, tegen alle angst en aarzeling van anderen in, nu sta je voor de afgrond. Juist daar waar de top is. Ga dan zwavel zoeken, en maak buskruit, vecht... Daal eerst de krater in, voordat je naar de vlakte daalt, waar heel gewone mensen wonen, sterfelijk en overwinbaar. Misschien word je dan van man in nood weer een soort halfgod. Wel, ik zal die weg gaan. Dat is alles.’

Plotseling brak hij af en zweeg, de handen op zijn knie gevouwen. Zwijgen dat ik slechts in eerbied voort kon laten duren, net zo lang als hij behoefte had te mijmeren. Want ik begreep, dat hij op zijn manier zijn hele hart had uitgesproken - nu juist, nu ik hem de laatste slag had toegebracht - en dat wanneer een man als hij zó sprak, zó nobel zijn kon tegen mij, alleen maar een eerbiedig zwijgen paste.

Nadat hij zo een poos gezeten had, maakte hij een bruuske armbeweging, als van iemand die opeens bemerkt dat zijn paard een tijd lang al geen gang meer heeft en hem weer met een rukje op draf brengt.

‘Ay, ik heb nog veel te doen wanneer ik morgen weg wil,’ zei hij, terwijl hij op zijn benen veerde en van zijn broek het stof afsloeg, zoals gebruik is op het land. Hij zei niet waar naar toe hij dacht te gaan, maar vroeg wel: ‘Maak jij je ook niet klaar om af te reizen?’

‘Met u mee... natuurlijk.’

‘Neen, dat heeft geen zin. Het zou je slecht bekomen. Ga terug naar huis, want wat er hier gebeuren gaat, komt als een stortvloed, onverwacht, misschien al gauw. Je hebt al veel te veel gewaagd. Waarom moest ik je ook roepen? Dwaasheid. Ga terug naar huis.’

‘De oorlog...’ bracht ik in het midden, want ik zag wel in dat ik hem alleen met tactiek ontwapenen kon.

‘'t Is waar, je kunt niet naar Europa, met die oorlog. Ga dan naar de States, waar je vandaan komt. Had je 't daar niet goed, bij beste mensen? De oude mevrouw Harris zal je willen houden, net zo lang als je verkiest.’

‘De jonge Marjorie is daar een moeilijkheid,’ bekende ik vaag. Hij grinnikte en zei: ‘Je hebt gelijk. Met vrouwen moet je heel voorzichtig zijn. Zoals met vlinders. Waarom ga je dan niet naar je geboorteland in Zuid-Amerika. Aan het reisgeld kan ik je ook nu wel helpen.’

‘Luister eens, don Salustiano,’ antwoordde ik resoluut, ‘ik hou van mijn geboorteland, meer dan ik u kan zeggen; van dat arm, verloren hoekje van Guyana met zijn vriendelijke mensen en zijn zeer onvriendelijke wouden. Maar nog zijn daar dingen die mij onverdraaglijk blijken. Een kolonie... *u* kunt dat begrijpen.’

‘Dat is waar, je hebt gelijk,’ gaf hij mij toe. Maar koppig hield hij vol: ‘De States zijn groot. Je kunt...’

U *wilt* mij niet meer bij u hebben.’

‘Wat ik doen ga, is gevaarlijk, moeilijk en onrustig. Daarom.’

‘Juist. En u gelooft dat ik uw onderneming ga verprutsen en u hinderen, juist zoals ik hier de zaak bedorven heb!’

Met opzet speelde ik deze troef uit. Al bij voorbaat en met zekerheid wist ik, hoe zijn reactie hierop zou zijn. Ik kènde hem toch... En prompt antwoordde hij ook: ‘Neen, Albertito, dat moet je niet denken. Het zou me spijten als je dat dacht. Ga dan maar mee, wanneer je dat beslist wil. Maar ik kan je geen garantie geven, dat je het niet soms benauwd zult krijgen, niet veel dat je amuseren zal, wel tal van moeilijkheden...’

Midden op de weg greep ik zijn hand en drukte die. En toen wij weer een hoek voorbij, de Popocatépetl nog even terug zagen, kon ik mij niet langer weerhouden te zeggen: ‘Met z'n tweeën zijn die zwavelzoekers immers hun werk gaan doen? Laat ik dan op zijn minst die ene zijn, die aan de kraterrand bleef staan en vol ontzag en spanning in de diepte keek, totdat zijn makker weer te voorschijn kwam.’

‘Je hebt gelijk,’ was slechts zijn antwoord.

Toen hij zijn boodschappen gedaan had, die bestonden in het halen van wat brieven en een tweetal pakjes, op adressen waar ik buiten op hem wachten bleef, en die vermoedelijk betrekking hadden tot zijn verdere plannen, en wij ook enkele kleinigheden hadden ingekocht, die enkel in een grote stad te krijgen zijn, was bijna reeds de hele dag verstreken. Zodat wij tegen de avond afscheid gingen nemen van professor Amaral, aan wie, uit kiesheid tegenover mij, mocht ik wel aannemen, don Salus-

tiano met geen woord iets van de check zei. Dus hield ik het ook maar voor me. Wel besprak hij allerlei over de politiek die op dat ogenblik gevoerd werd door partijen en regeringsmannen, lieden die ik wel had horen noemen, maar niet verder kende, en waar ik ook verder niets van weten wou.

Don Salustiano scheen er tenslotte zelf ook zo over te denken, want zijn slotsom was: ‘Het blijft hetzelfde, of je door de tijger of de jakhals wordt gevreten. Maar zo lang je schieten kunt, zorg dan door geen van beiden.’

Wat professor Amaral op zijn manier bevestigde: ‘Het is zaak om tussen Scylla en Charybdis door te varen, noch op Rouge je kop te spelen, noch op Noir, - je snapt wel: noch de sociale schreeuwers, noch de klerikale dompers in de klauwen te vallen. Dat is moeilijk, want hetgeen daartussen ligt, de Liberalen, zijn òfwel de vreters van twee wallen, en dus dubbele schurken, ofwel de Ik-was-mijn-handen-in-je-weet-wel-wat-onschuldigen, dus huichelaars en lafaards. Maar hoe wijder de afgrond tussen de extremen wordt, hoe groter ook de ruimte voor nog anderen, voor ons. En daarom moeten ze op elkander los gelaten worden, al die helden, opdat wij gemakkelijker zelf kunnen overwinnen. Met de weke massa daartussen, spelen wij het dan ook wel klaar.’

Ik snapte nog maar half wat hij bedoelde, maar don Salustiano gaf een duidelijker formule. ‘De ene groep,’ zei hij, ‘is talrijk en zo voos als suikerriet. De andere hard en machtig als de walsen van een suikermolen. En de grote rest is uitgeperste pulp, alleen maar droge brandstof. Laten wij degenen zijn die uit het sap de suiker koken... Mensen zijn en mannen!’

De beide Mexicanen schenen het volkomen met elkander eens te zijn op dit punt, waar ik hen niet meer nauwkeurig volgen kon. Dat zou misschien wel komen op de duur. Professor Amaral scheen het evenmin verwonderlijk te vinden, dat ik meeging met don Salustiano, en ik vroeg mij af, hoeveel van zulke avonturiers als ik misschien niet op een soortgelijke wijze zich verbonden aan een grote onderneming, met een klein doel als de Rancho slechts voor ogen. Zoals ook Veytía, Robles...

Voor het laatst bleef nog mijn blik gevestigd op het dwaze uurwerk dat daar op de kast stond, - monument in miniatuur van het nog altijd onoplosbare probleem: de nieuwe tijd te koppelen aan de oude, nieuwe loten op de oude stam te enten, zonder dat wanstaltigheid ontstond; en telefoons niet te verachten, maar ook niet te geven aan Mercurius en Diana, wezens die al lang verdwenen moesten zijn. Ze leken mij met valse spot te lachen

bij hun spel met al de winst van ons moderne technisch kunnen, en elkander te vertellen: ‘Laat de avonturiers maar gaan; ze krijgen ons niet weg; zelfs hier bij Amaral en don Salustiano leven wij nog voort en worden zelfs vereerd.’

Wij gingen. Pakken was maar weinig werk in het pension. Noch ik, noch don Salustiano namen veel bagage mee, die slechts belemmering veroorzaakt als men geen gewone reizen maakt.

‘En weet je al waarheen?’ vroeg generaal Veytía, toen we 's nachts, geheel reisvaardig, hem nog even gingen groeten.

‘Eerst Guadalajara. En dan verder, naar het Noorden,’ zei don Salustiano.

‘Hier is nog een brief voor Zulueta. Kan ik er op rekenen, dat hij niet in verkeerde handen komt?’

‘Wees onbezorgd. Hij krijgt hem uit mijn eigen hand. Tot ziens.’

‘Ik hoop het,’ zei de generaal. Maar duidelijk hoorde ik Robles zeggen - of ontviel het hem misschien? - ‘Tot spoedig.’

Beide mannen drukten mij met kracht de hand, de oudste ernstig, de jonge Robles lachend. Zou ik ze inderdaad nog ooit terugzien?

Niets dan vragen wemelden mij door het hoofd, terwijl mijn reisgenoot en ik op onze smalle plaatsen naast elkander zaten in de autobus, die in een lange dag, wanneer men al een paar uur vóór het eerste ochtendlicht vertrekt, Guadalajara tegen de avond haalt. De plaats was ongeschikt om dingen te bespreken, waar geen ander mee te maken had. Want dicht opeengedrongen zaten hier wel veertig mannen, vrouwen, stedelingen maar ook enkele indio's met hun sarape's die hen onafscheidelijk op alle tochten vergezellen, om zich heen gewikkeld.

Op de enkele haltes, waar haast iedereen de bus verliet om even zich met stijve benen te vertreden, was mijn metgezel ook zwijgzaam. Net als onderweg had hij ook daar slechts oog voor de akkers, aanplant van maguey en mais, de toestand van de landerijen. Het was lang geleden dat hij hier voorbij gekomen was, vertelde hij; de wegen van Tamaulipas naar Mexico liepen een heel stuk verder Oostwaarts, en om daar naar toe te gaan, was Guadalajara, in het Westen, wel een hele omweg. Waarom nam hij die?

Ik vroeg niets, in die schaarse ogenblikken dat wij samen vrijuit konden spreken. Mijn besluit stond vast: geduldig af te wachten, nooit verbazing of ontsteltenis te tonen, het vertrouwen dat hij mij bewees te overtreffen met het mijne. Toen wij dan ook 's avonds tamelijk laat aan het eindpunt kwamen, wist ik nóg niet, wat hij van plan was.

Guadalajara, liefelijk gelegen in een wijde vlakte aan de voet der hoge ketens van de Westelijke Sierra Madre, maakte na het grootse Mexico op mij veeleer de indruk van bescheiden dorpsheid, dan van een ontwikkelde en voorname stad. De straten hadden meestal lage huizen, blauw of zanderig bruin, en wat er nog aan avondlijk vertier was, kwam uit open kroegen en van voetgangers die de promenades en een vierkant plein bevolkten, dat meer Spaans dan Mexicaans aandeed.

'Het is te laat,' zei don Salustiano, 'om nog bij bekenden aan te kloppen. Beter maar naar een hotel te gaan. Hoewel ze morgen zullen protesteren.'

Wij namen dus onze intrek in een klein maar prettig logement en brachten de rest van de avond door in het open voorportaal daarvan, waar men een vijftal rieten armstoelen had neergezet voor de gasten. Niets is aangenamer dan zo'n luwe en toch milde Mexicaanse avond. In de verte klonk gezang en als een fijne regen het getokkel van een paar gitaren. Af en toe kwam slenterend een paartje langs of liepen zonder haast wat vrienden keuvelend voorbij. De laatste etensgeuren waasden weg.

Bij onze aankomst zat in het portaal maar één gast, en toen wij, vermoeid maar zonder slaap nog, daar ons luchtje gingen scheppen, zat hij er nog steeds. Het was een bocheltje, met hier ook, net als overal, een scherpe, slimme kop, die maar ten dele werd beschaduwd door de breedgerande vilten hoed die hij zelfs nu nog droeg. Zijn grote benige handen speelden ietwat zenuwachtig op zijn schoot, en even makkelijk kon hij, zoals hij daar zat, een jaar of dertig, dan wel vijftig zijn. Zijn leerachtig bruin gezicht verried zijn indiaanse afkomst, zeker voor een deel; en meer nog de altijd aarzelende wijze van de indio's en mestiezen, waarmee zij gesprekken entameren, en die hij ook bezigde met ons:

'U bent zo juist gekomen...'

'Deze avond.'

'Laat al. Zeker van heel ver...'

'Van México,' antwoordde don Salustiano.

'Ay, heel ver. Een erg mooie stad. Ik ben er eens geweest, maar lang geleden. Is er veel veranderd?'

'Voor een goed deel lijkt het tegenwoordig wel een gringo-stad.'

'Ay, wat u zegt. Die gringo's dringen zich ook overal in, wordt beweerd. Maar destijds was het nog niet zo, toen ik er was. U beiden woont daar, veronderstel ik.'

'Neen, gelukkig niet. In het Noorden. In Tamaulipas.'

'Ay, dat is ver. Daar ben ik nooit geweest. Ik kom ook uit het

Noorden, maar van de andere kant, uit San Tiburcio.'

'Waar ligt dat?' vroeg op zijn beurt don Salustiano. 'In Durango?'

'Neen, in Zacatecas. Wanneer men te paard van hier naar Monterrey reist, kom je er noodzakelijk langs. Maar het is ver.'

'Begrijpelijk. En u woont daar?'

'Neen. Ik heb een kleine rancho - niet zo heel klein - in de buurt van hier, een plaats die Tepetates wordt genoemd.'

'Aha. Veel aanplant? Mais?'

'*Frijoles*, bruine bonen. Ik verwacht niet veel van mais dit jaar. U wel?'

Een poos ging zo - heel Mexicaans - het spel van vraag en antwoord voort, maar telkens kwam de bultenaar op Mexico terug, de stad die in zijn jeugd een onuitwisbare indruk op hem gemaakt moest hebben. Hij beweerde tenminste: 'Ik heb altijd het verlangen gehad er nog eens naar toe te gaan, maar niets hoor.'

'Waarom niet?'

'Ik durf niet.'

'Men heeft u kwaad gedaan? Het is nog steeds een slechte stad.'

'O neen. Maar één keer is genoeg geweest. Ik zal die kant nu niet meer uitgaan. Liever niet. Zowel het goede als het kwade van mijn leven heb ik dáár gehaald. Liever niet. *Ya basta.* Neen, ik durf niet.'

'Dan moet het wel iets heel bizonders zijn geweest, wat u daar overkomen is,' mengde ik mij op uitnodigende toon in het gesprek.

'*Ay, si señor.* Dat zou ik denken. Zoals ik u al gezegd heb, ik ben opgegroeid in San Tiburcio, een kleine plaats, maar toch, er komt wat langs, en elke Woensdag is er markt, een drukke markt waarheen een ieder uit de omtrek komt. Als jongen van een jaar of zestien, was ik wel niet erg uitgegroeid nog, maar gezond van lijf en leden. Zonder *dit*, begrijpt u. *Dit* heb ik aan Mexico te danken. Hoewel... ook mijn rancho. Ja, het kwade en het goede.'

Met zijn 'dit' bedoelde hij klaarblijkelijk zijn bult.

'Hoe is dat gegaan?' vroeg ik. En ook don Salustiano schoof wat nader om mijn invitatie zwijgend te ondersteunen.

'Ay, dat is een wonderlijke, lange historie, señor. Als in de Bijbel. Ze is begonnen juist toen ik geloven ging dat ik al heel wat kon. Ik was niet veel naar school gegaan, maar één ding had ik goed geleerd, daar bij ons in San Tiburcio. Ik kon de vrachtauto van don Albán chaufferen, en wanneer er iets aan haperde - wat vaak gebeurde - ook repareren. Don Albán, dat was de *gachupín* die daar de grootste winkel had, net op de

hoek van het plein. Ik geef u de verzekering, dat ik het vak verstond en niet alleen de vrachtauto van don Albán, maar ook het oude karkas waarin de burgemeester reed, behoorlijk aan kon. Ik heb hem menigmaal naar Pacheco weggebracht, waar hij de trein nam, om zo naar de *capital* te gaan, naar Zacatecas. En met al zulke kleine werkjes kwam ik aardig aan verdiensten, voor mijn jaren dan. Maar het is niet goed, zo jong al centen in je zak te hebben. En vergeet niet dat één peso in die tijd meer was dan nu een hele hand vol. Mij heeft het geen goed gedaan... of misschien toch wel. *Quién sabe.* In elk geval, er was een meisje waar ik erg verliefd op raakte; een dochter van een ranchero uit de buurt; en met de centen in mijn zak en de verbeelding dat ik heel wat mans was, dacht ik toen meteen aan trouwen. Zoals ik u al gezegd heb, ik was wel niet groot van stuk, maar zag er heel goed uit en zonder *dit*, begrijpt u. Daarom durfde ik te beginnen met dat meisje heel voorzichtig-aan het hof te maken.

Ze was zowat van mijn jaren, zag er goed uit, stevig opgegroeid, en naast haar leek ik misschien klein, maar toch, ik had het voordeel dat ik geld verdiende en gemakkelijk werk zou kunnen krijgen in een grotere plaats, wanneer dat moest. Ik sprak haar aan, niet één keer, maar herhaaldelijk. Ze stond me echter nauwelijks te woord - zo gaan de dingen soms in die omstandigheden - neen, ik had geen schijn van kans. En dat, terwijl ik naast de oude Celestino die mij het vak geleerd had, de enige in San Tiburcio was, die auto's repareren en chaufferen kon. Want Celestino was een echte brompot, die met niemand overweg kon; maar voor mij had hij een bizondere voorliefde opgevat, omdat hij zei, dat ik geschikte, vlugge vingers had. Helaas, mijn tong was minder vlug, en ongeschikt om het meisje te bepraten.

Wat kon ik doen? Ik had alleen maar háár in het hoofd en dacht tenslotte aan niemand en niets anders meer. Ik moest en zou haar hebben. En ten einde raad deed ik, wat zoveel mensen daar bij ons in San Tiburcio doen, wanneer ze niet meer weten wat ze moeten beginnen. Ik ging, toen het al donkere avond was en niemand het kon zien, de buitenweg af, die naar de Cerro Muerto voert, de bergen die geen mens bij ons beklimt, en zeker niet des nachts, omdat men zegt - maar Christus zal het ze vergeven dat ze zoiets denken - dat daar niets dan de doden wonen, al de kleine doden van heel Zacatecas. Alsof niet de doden naar het vuur gaan, dat door Christus is bezocht op Zaterdag vóór Pasen.

Op die weg, dicht bij de Cerro die daar zwart omhoogrijst, woonde Tia Concha, moederziel alleen in een klein hutje, de enige die zo dicht bij de Cerro Muerto durfde slapen. Want ze was een heel bizondere oude vrouw, die niet alleen als *curandera* elke ziekte met haar kruiden en bezweringen genezen kon, bij liefdeszaken middelen wist om een onwillige te dwingen of een weggelopen vrouw terug te brengen, maar die ook de toekomst kon voorspellen en de dingen wist, die niemand anders weet dan Christus zelf. Ze was al oud en moet nu dood zijn, denk ik. Hoewel zulke vrouwen misschien honderd jaar en langer kunnen leven, wanneer God het toelaat.

Zoals ik u al gezegd heb, iedereen ging in zijn nood naar Tia Concha. Maar des nachts, omdat als het bekend werd, iedereen ook dadelijk begreep waarvoor, en het niet meer hielp. En ook omdat de geestelijke het dan zou horen en er kwaad van zeggen. Maar het werd gedaan, en wat ze zei kwam altijd uit, omdat ze het, denk ik, van de doden hoort, met wie ze omgaat en die alles weten. Ook in mijn geval is alles uitgekomen. Want toen ik zelf meer dood dan levend bij haar aangekomen was en op de grond gehurkt zat bij het vuur, en alles had verteld wat mij het hart bezwaarde, zo erg dat ik er niet meer van slapen kon, toen heeft ze mij precies gezegd wat ik moest doen.

"Je zult haar niet eerder krijgen," zei Tia Concha, "dan nadat je in de grote stad geweest bent, helemaal in Mexico. Want daar is je fortuin en zul je pas het goud verdienen, dat dit meisje waard is. Maar pas op, dat je daar nooit of nimmer ijzer aanraakt, want dat maakt je handen ongeschikt voor goud, het goud dat je verwerven moet, daar, in de buurt van de Vulkaan die vol met goud is van de oude keizers, die het hebben weggestopt voor al de gachupines. Als je ijzer aanpakt, zal het ongeluk je achtervolgen, zo niet, wees er zeker van, dat rijkdom en geluk je wachten op die plaats." Ze gaf mij ook een zalf waarmee ik, dadelijk als ik in de hoofdstad was, de zolen van mijn voeten in moest smeren, om de juiste weg te gaan die naar het goud toe leidde, en ze drukte mij op het hart, niet al te lang te wachten, want hoe eerder of ik ging, hoe eerder of ik slagen zou.

In San Tiburcio begreep niemand waarom ik diezelfde week al wegtrok. En niet met een van de auto's, die immers van ijzer zijn; niet achter het stuur, maar op een ezel van Bartolo, die er vier had, maar een hele som vraagt om er ééntje mee op reis te mogen nemen. Met die ezel, later lopend, soms te paard en dan weer achter op een kar, heb ik eindelijk na weken Mexico be-

reikt. Ik was verbijsterd door die stad, en daar ik weinig geld meer over had, ging ik er slapen bij de markt en het kanaal, u weet wel, waar de indio's komen en op grote binnenplaatsen kunnen huizen bij het vee, en waar je voor een paar centavo's een *petate* huurt om op de grond te liggen. Niets van gringo's, zoals u gezegd heeft dat de stad vandaag moet zijn. Hoewel er toen ook veel *posada's* en hotels te vinden waren.

Ik ging uit om werk te zoeken. Maar het enige wat ik geleerd had, kon ik niet gebruiken, en het lukte mij maar niet. Behalve dat ik af en toe een pak voor iemand dragen mocht en zo een beetje aan de kost kwam. Ik begon te twijfelen en dacht al: Tia Concha heeft me voor de gek gehouden, laat ik liever naar het vak teruggaan, dat ik ken. Als je jong bent, ben je veel te ongeduldig, en ik had een man ontmoet, die een chauffeur zocht en me nemen wou, al vond hij mij wat tenger. Maar ik deed het niet, omdat ik toch geloofde wat die oude vrouw me had voorspeld, want ouderen weten meer dan jongeren en zien veel verder. Dus ik bleef maar pakjes en valiezen sjouwen en leed dikwijls honger.

Op een vroege morgen, bij de markt, ik was pas opgestaan en wist niet hoe ik zou ontbijten, want ik had geen cent meer in mijn zak, zag ik een troepje charro's, wel een man of zes, te paard, met nog een paar reserve-paarden bij zich, in een levendig dispuut. Ze keken naar een vrachtauto die was volgepakt met mannen, ruwe kerels, die van ongeduld stonden te trappelen op de houten bak, omdat de chauffeur op zich liet wachten. Ze hadden duidelijk grote haast, en ook iets tegen de charro's die op een afstand verzameld waren.

Terwijl ik zo naar dat alles liep te kijken, riep een van de ruiters mij, en toen ik naast zijn paard stond, vroeg hij: “Heb je soms verstand van auto's, broedertje?” Ik zei van ja. “Kun je chaufferen?” vroeg hij weer. Ik antwoordde, dat ik het kon, maar het liever niet wou doen. “Wil je vijf peso's en een rijkelijk ontbijt verdienen?” vroeg hij weer. “Ja,” zei ik, “maar niet met chaufferen.” Hij vertelde mij, dat dit ook niet nodig was, maar dat ik enkel naar de vrachtauto moest gaan en er iets aan moest doen, zodat hij niet vertrekken kon. Meer niet. “Maar haast je,” zei hij.

Nu, vijf peso's en een goed ontbijt verdienen met zo weinig, minder werk dan een Onze Vader bidden, dat was niets waarover ik had na te denken. “Goed,” zei ik, en slenterde, om niet op te vallen, naar de auto toe. Maar juist was de chauffeur er in gestapt, zette de motor aan, begon te rijden. En al wat ik doen

kon, was: te springen op de treeplank en te vragen of ik naast hem in de wagen zitten kon. Maar daar de hele wagen vol zat, weigerde hij, en ik bleef op de treeplank, schoof half liggend op het spatbord, sloeg de motorkap omhoog, en rukte op de juiste plaats waar ik moest rukken, de contacten uit elkaar.

Voordat de auto stilstond, was ik al eraf gesprongen, holde naar de charro's, die mij lachend en zeer vriendelijk ontvingen. De ene hield al twee biljetten in zijn hand, maar achter mij, daar waren al die kerels, die opeens niet verder konden en juist uit de auto sprongen. Ze zouden mij tot veevoer kloppen, als ik in hun handen viel, dus wipte ik zonder meer gepraat op een van de reserve-paarden, en terwijl de charro's nog meer lachten om mijn vrees, stoof ik vooruit naar de enkelen die zich reeds een weinig naar de weg langs het kanaal begeven hadden. De overigen volgden aanstonds.

Onderweg al gaven zij mij twaalf peso's, ieder twee, in plaats van in het geheel maar vijf; en toen we in Xochimilco waren, kreeg ik een ontbijt tot aan het kuiltje van mijn nek. Daar begreep ik, uit hetgeen ze samen spraken, dat het mannen van Carranza waren, en de anderen die ik gehinderd had, een bende van Zapata, die op een bepaalde plaats de zaak op stelten wilde zetten. Nu waren de charro's ze vóór, en kon er niets meer gebeuren, wat niet mocht.

Ik durfde niet meer terug, en vroeg of ik bij hen mocht blijven. Zij stemden erin toe, en bij al de herrie die er toen volgde, van revolutie en plundering, vergat ik wat Tia Concha gezegd had, of liever, gaf ik haar bewonderend gelijk, want ik kreeg geld in handen, meer dan waarvan ik ooit gedroomd had. Want generaal Carranza was destijds nog rijk en liet ons dikwijls nemen wat we wilden, wanneer we maar eenmaal ergens de baas geworden waren. Hoewel ik al na een paar maanden niet meer mee kon, omdat toen wij ergens moesten vluchten, mijn paard struikelde en ik de ellendige val maakte, waaraan ik *dit* te danken heb. Ik was voorgoed voor de revolutie gelikwideerd, dacht ik. Maar naderhand heeft generaal Carranza mij toch goed bedacht; hij heeft me zelfs een keer bezocht, hij zelf, met zijn lange baard, in het hospitaal waar ik maanden lag. Met dat wat ik had, heb ik daarna meer verdiend, al heb ik me van *dit* niet kunnen bevrijden. Ik dacht al lang niet meer aan het meisje uit San Tiburcio, mijn geboorteplaats, ter wille van wie ik dit alles had ondernomen. Maar wel aan de woorden die Tia Concha gesproken had, en die een voor een waren uitgekomen. Immers het goud was naar me toe gestroomd, zelfs de gouden

strepen van kapitein, maar ik was in het ongeluk gestort met *dit*, omdat ik toch ijzer had aangeraakt in Mexico, het ijzer van die vervloekte vrachtauto, waarmee alles begon.'

De bultenaar rekte zijn veel te lange armen uit, vermoeid door zijn uitvoerig verhaal. 'Ay, ja señor,' zei hij tot besluit, 'zo gaat het in het leven.'

'Toch is die Tia Concha ergens fout geweest,' bracht ik lachend in het midden, 'want u zou met het goud dat bewuste meisje krijgen, waarvan ik veronderstel dat ze de moeite waard was. En in plaats van haar, kreeg u *dit.*'

'Dacht u dat?' hernam de ander. '*Dit* heeft niet verhinderd dat ik ben getrouwd, en zelfs een kind gehad heb. Met háár, de bewuste vrouw. Toen ik na jaren, zonder nog aan haar te denken, mijn geboorteplaats bezocht, was zij ook juist een dag of wat tevoren daar teruggekomen. Ze was al die tijd in Torreón geweest, daar getrouwd geraakt met iemand van het stadsbestuur, want het was een vrouw die er mocht zijn. Maar al kort daarna was hij gestorven. Door de Zapatisten doodgeschoten als zovelen. Als ze niet een weduwe geweest was, had ik misschien nooit een kans gehad met *dit.* Maar nu herinnerde ze zich haar jonge jaren, en toen ik haar aansprak om haar met haar droevig lot te condoleren, keek ze naar mijn ogen en niet naar mijn rug en mijn gestalte. Ik was een man geworden, ondanks alles, en ik had juist ginds in Tepetates mij die rancho, die toen nog veel kleiner was, gekocht. Zodat ze al met al toch met me trouwde, en een brave vrouw was. Bij het tweede kind is zij helaas gestorven. Tia Concha heeft gelijk gehad. Als ik geen ijzer aangepakt had, zou de stakker misschien nu nog leven, en zou ik volmaakt gelukkig zijn, in plaats van weduwnaar met *dit.*'

Hij zei het niet bepaald verdrietig; meer als iemand die al lang geluk en ongeluk tegen elkander afgewogen en verwerkt had tot een eigen soort geresigneerde wijsheid. Daarop verklaarde het scheefgegroeide, knoestige mannetje dat hij naar bed ging, want hij moest morgen al vroeg weer terug naar Tepetates.

Toen hij ons verlaten had, zei ik lachend: 'Nu, don Salustiano, heeft u er begrip voor, wat een curandera hier al niet bereiken kan?'

Maar met een ernst die ik niet had verwacht gaf hij tot antwoord: 'Als die bochel zich niet met dat occult gedoe had afgegeven, zou hij in de eerste plaats vandaag geen bultenaar geweest zijn, en zou in de tweede plaats zijn vrouw vermoedelijk nog leven. Want de hemel is rechtvaardig, op de lange duur, en straft het misbruik dat we maken van die oude toverkunsten van

de indio's. Is daarom niet hun hele rijk verwoest? Bij mij geen hokuspokus. Daar heb ik grondige afkeer van gekregen, om een reden die ik je een andere keer wel zal vertellen. Als die man geen bultenaar geweest was, had ik hem al dadelijk het zwijgen opgelegd. Maar bultenaars zijn aanstonds driftig, en ik had geen zin in ruzie. Niet terwijl ik hier ben.'

Hij scheen werkelijk verstoord, en ik was zeer benieuwd wat daar de diepere reden van kon zijn.

Het eerste wat wij de volgende dag ondernamen, was tot mijn verrassing en genoegen een bezoek aan mensen die ik al van vroeger kende, toen zij in de eerste tijd van mijn verblijf op don Salustiano's rancho, daar voor enkele dagen te logeren waren. Lieve, hartelijke lieden inderdaad, het echtpaar Sánchez-Girón met hun beide kinderen: Julio, die al een flinke knaap geworden was, met reeds de eerste donkere haartjes op zijn kin en de onhandige gebaren van een bijna-man, en Rómea, die al de charme had waarmee in Zuidelijke landen zestienjarigen hun bijnavrouw-zijn speels en ernstig tegelijkertijd omhullen. Het was wederzijds een allerhartelijkst weerzien, en daar het gezin op de hoogte was van don Salustiano's tegenspoed, werd ik - hoezeer nog onverdiend - beschouwd als trouwe paladijn van een bizonder man, die om zijn rechtsherstel de wijde wereld in getrokken was.

Welk een verademing, in het huis te zijn van een gelukkige familie! De goedaardige plagerijen te horen, waarmee de jongen en het meisje elkaar de wonderlijke genegenheid toonden - die tussen broer en zuster - welke zoveel diepere wortels heeft dan de toevallige tussen twee gelieven. Rijkelijk was het maal waarover mevrouw Sánchez-Girón presideerde als een ware matrone van grote allure. Don Salustiano had gelijk gehad: ze vond het meer dan dwaas dat wij onze intrek genomen hadden in een van die hotelletjes, waar men het nooit zo goed heeft als ten huize van een zorgzame huisvrouw. Maar toen don Salustiano, die zich een poos met de heer Sánchez-Girón verwijderd had, met hem terugkwam, bleken deze twee het roerend met elkander eens, dat wij zouden blijven waar wij waren. Hetgeen niet wegnam dat ik, omdat de beide mannen nog allerlei met elkander te doen hadden, aan de goede zorgen van mevrouw bleef toevertrouwd, en samen met haar en de beide kinderen een kijkje in de stad zou gaan nemen. Want Guadalajara, zo verzekerden zowel de gastheer als de gastvrouw mij, was in alle bescheidenheid een veel aangenamere stad dan Mexico, waar alles veel te groot en roezemoezig was.

Ik moest dit toegeven, toen ik met het drietal door de zonnige blanke straten liep, waar het verkeer niet al te druk was en het tempo der voorbijgangers wel opgewekt, maar rustig. Voorbij een fraaie Kathedraal, in de barok die hier te lande steeds een Indiaanse statigheid bezit; langs al de lage witte huizen die nog aan de vorige eeuw herinneren met hun ijzeren tralies voor de grote vensters; over lommerrijke pleintjes, waar de leegte geen verlatenheid maar rust was, kwamen wij - steeds onder vrolijk babbelen van de jongen en het meisje, waar hun moeder evenzeer als ik geamuseerd naar luisterde - tenslotte bij een soort van buiten aan de stadsrand, waar de weidse vlakte openlag en aan de andere zijde het profiel der bergen boven de einder kartelde.

Daar zaten wij genoegelijk bij een frisse dronk, en kon ik, om niet bij de vrolijke gesprekken van de jongeren tekort te schieten, de vertelling van de bultenaar herhalen, die mij zo vermaakt had ondanks don Salustiano's ernstige reactie.

Ook de jongen en het meisje moesten er om lachen, maar hun moeder zei, toen ons plezier een weinig was geluwd: ‘Dit is misschien wel dwaasheid, als je goed nagaat, maar er zijn soms toch ook van die dingen, niet bepaald van waarzegsters, maar tekenen zou ik ze misschien moeten noemen, tekenen van de hemel of van bovenaardse wezens, die je later veel te denken geven, omdat ze zo wonderwel uitkomen. Zo heb ik nooit kunnen vergeten wat mijn eigen vader overkomen is, al lang geleden, toen ik nog een stuk jonger was dan Rómea en Julio nu. Hij heeft het ons in de familiekring zo vaak verteld, dat ik het me nog even duidelijk herinner alsof ik het zelf had bijgewoond. Mijn vader was bezitter van een zilvermijn, een van die kleine mijnen, die de staat San Luís Potosí rijk is. Niet meer dan twintig, dertig indio's werkten daar, onder het toezicht van een Spanjaard. Op bepaalde tijden ging mijn vader er met een of twee peones en een aantal muilezels naar toe, om het zilver weg te halen en te inspecteren hoe het met het werk liep. Hij stond er op, dit vervoer aan niemand anders over te laten, al had hij ook een groot vertrouwen in de Spanjaard die zijn taak voortreffelijk vervulde, maar nooit weg mocht als mijn vader er niet was. Eens, toen papa weer de mijn bezocht en hoorde dat de Spanjaard voor iets heel noodzakelijks naar de stad wou, zei hij: “Goed, ga jij dan met het zilver weg, maar wees voorzichtig onderweg, want altijd kunnen ergens op verlaten plaatsen in de bergen plotseling bandieten uit een schuilhoek springen, om je van de kostbare vracht te beroven.” Om die reden juist had hij

er steeds de voorkeur aan gegeven, zelf met de opbrengst van de mijn op reis te gaan. En omdat hij en de knecht heel goed bewapend waren, was hem ook nog nooit iets overkomen.

De Spanjaard, die al jarenlang zo goed de zaken had behartigd, zei natuurlijk, dat mijn vader onbezorgd kon zijn. Hij zou wel zorgen dat hij veilig aankwam, en zou zeker in een maand terug zijn. Dus vertrok hij, en bleef papa alleen bij het werkvolk achter, waar hij profiteerde van de langere tijd dat hij er was, om alles van de mijn tot in de kleinste kleinigheden te onderzoeken, wat hij al een hele tijd niet had gedaan. Haast iedere dag ging hij de groeve in, en niet alleen daar waar de indio's werkten, maar ook op andere plaatsen, waar men niet meer groef, omdat er in het geheel geen zilvererts meer werd gevonden. Hij deed alles even grondig, weet je.

Op een dag, de Spanjaard was misschien zowat een week op weg met al het zilver op de ruggen van de ezels, klauterde mijn vader weer door zo'n verlaten stuk, waar hij eens met zijn kleine hamer klopte op de stenen, bukte, schraapte en alles goed bekeek, toen hij weer, bij het kloppen tegen stenen die hij zeker ongewoon op deze plaats vond, een merkwaardig hol geluid dacht waar te nemen. Alsof achter dat stuk steen een holte in de wand was, duidelijk te horen toen hij nogmaals klopte en nog een keer, terwijl hij ook nog meende licht gedruis waar te nemen, alsof binnen in die rots wat steengruis naar beneden rolde, ofwel water zachtjes stroomde. Hij begreep er niets van, maar natuurlijk werd in hoge mate zijn nieuwsgierigheid gewekt. Hij merkte de plaats met een stukje krijt, en ging terug om een paar indio's te halen, die met hun gereedschap makkelijk konden onderzoeken wat er aan de hand was.

Tot zijn verbazing weigerden de eerste de beste twee peones die hij geroepen had, om op die plaats te hakken met hun pikhouwelen. “Neen, padrón, het is hier veel te gevaarlijk,” zeiden ze, en hoe mijn vader ook aandrong, hij kon ze er niet toe brengen. Boos stuurde hij hen weg en riep een paar anderen. Dezelfde geschiedenis, ze wilden niet, zelfs niet toen papa hun een extra dagloon beloofde. Geen van de indio's was er, met welk middel dan ook, toe te bewegen. Dat vond mijn vader natuurlijk hoogst verdacht, omdat hij het bijgeloof van deze mensen heel goed kende, maar ook wel wist, dat ze daar altijd iets op vonden als hij ze een peso of meer in het vooruitzicht stelde. Deze keer echter hielp geen enkele belofte, en daarom vroeg hij hen net zo lang uit, totdat zij bekenden, dat op die plaats de Grote Berggeest huisde, aan wie zij een van hun rare indio-namen

gaven; een verschrikkelijke god, die hen allemaal zou doden en de hele mijn vernietigen, wanneer ze hem met hun houweel durfden te hinderen in zijn woonplaats. Zelfs de *capatàz*, de Spanjaard, geloofde er aan en had ontzag ervoor, beweerden zij. Daarom had hij hen destijds op die plek ook laten ophouden met de mijn verder te ontginnen. Verscheidene peones die toen daar gewerkt hadden, waren plotseling ziek geworden en een van hen was zelfs gestorven. Ze vroegen of de padrón het zich dan niet meer herinneren kon...

Natuurlijk moest papa er om lachen en hij zond ze weg met hun heidens bijgeloof. Hij zou de zaak zelf wel onderzoeken en hun meteen bewijzen, hoe onzinnig de voorstellingen waren, die ze er op na hielden. De dag was al bijna verstreken met al dit gedoe, maar hij wilde niet wachten, nam een houweel en klom weer in de groeve, naar het verlaten deel en de plek die hij met krijt gemerkt had. Hij begon te hakken en had de grootste moeite, want de steen was bizonder hard en hij was dit werk natuurlijk niet gewend. Boven, aan de rand van de mijn, stonden de indio's met ontzette gezichten te kijken, en omdat papa wel wist, hoe fanatiek ze soms konden worden, wanneer men zich niets van hun bijgeloof aantrok, maar integendeel hun afgoden aantastte, had hij alle wapens beneden in de groeve meegenomen. Dat bleek een verstandige maatregel, want terwijl hij daar aan het ploeteren was, werden de indio's boven hoe langer hoe oproeriger en dreigender. Hij kon het horen, wanneer hij even ophield met hakken. Ik heb nooit begrepen, waar hij de moed vandaan gehaald heeft om er mee door te gaan, maar het was een onverschrokken man, zoals ook blijkt uit het feit, dat hij anders altijd zelf met het zilvertransport meeging.

Het werd al donker, en met zijn revolvers en het jachtgeweer en al de munitie naast zich, hakte mijn vader verder, tot zijn armen en rug bijna stijf waren van de pijn. Maar steeds holler klonk het geluid bij elke slag. Eindelijk zag hij kans een groot stuk steen dat hij losgehakt had, van zijn plaats te wrikken. En jawel, daarachter bevond zich een grote holte, die als een omgekeerde trechter naar boven scheen te lopen. En onder in de holte lag allerlei gruis naar het scheen.

Papa maakte licht, en keek. Zilver! Geen zilvererts, maar hele brokken gedegen zilver, staven en kogels, grote en kleine stukken zonder bepaalde vorm. Zo als bijna nooit, en zeker niet in die hoeveelheid of op zo'n vreemde plaats, gevonden werd. Hij zag meteen dat die rijkdom daar niet vanzelf door de natuur, maar alleen door mensenhanden kon gekomen zijn. Hij nam de

grootste staaf die hij zo op de tast kon vinden, mee en verliet de groeve. Misschien, dacht hij, is dit wel een verborgen schat van de oude indio's of de Spanjaarden van vroeger.

De indio's boven hadden al gedacht dat hij voorgoed verdwenen was in het binnenste van de berg, en ontvingen hem als een dode, die uit de andere wereld is teruggekeerd. Toen zagen ze de staaf zilver die hij bij zich had, en vielen bijna op de knieën van verbazing. “Wacht maar,” zei mijn vader, “morgen zullen jullie zien, wat de Grote Berggeest mij gegeven heeft.” En de volgende dag liet hij ze al het zilver weghalen, dat daar lag opgestapeld, - een paar zakken vol, een klein fortuin dus. Voorlopig had hij echter meer belangstelling voor de holte zelf, en de wijze waarop het zilver daar gekomen kon zijn. Hij onderzocht nauwkeurig de richting naar boven, en vond toen op het terrein van de mijn, op een kleine afstand van de rand waaronder hij had staan hakken, dichtbij waar de wastrog stond, een zware keisteen, die hij weg liet wentelen en die een diep, smal gat bedekte. Toen hij zijn mes, aan een steen, zo groot als een vuist verbonden, in het gat gooide, vond hij het beneden, in de holte die hij had opengemaakt, terug. Dat liet hem alles begrijpen. Zijn eigen capataz, de Spanjaard, had hem waarschijnlijk jaar-in, jaar-uit bedrogen, een deel van het ontgonnen zilver achtergehouden en het heimelijk daar verstopt. De indio's had hij wijsgemaakt dat ze op die plaats niet moesten komen, en vroeg of laat zou hij zelf al het zilver hebben weggenomen, hij wachtte alleen maar zijn kans af, dat was duidelijk.

Maar met deze wetenschap begonnen tegelijkertijd ook de grote moeilijkheden voor mijn vader. In de eerste plaats was hij er niet volkomen zeker van, dat de capataz het werkelijk gedaan had, hoewel dat het waarschijnlijkst was. In de tweede plaats had hij in dat geval juist met zo'n bedrieger zijn zilver naar de stad gestuurd, gewapend en wel. Wie wist of hij niet, door gebruik te maken van de rijkdom die hij bij zich had, trawanten zou huren om terug te komen, papa te overvallen, zich van de mijn en het verstopte zilver meester te maken, om dan met de noorderzon te verdwijnen? Hoe moest papa zich tegen zulk een bende verdedigen? Zouden de indio's te vertrouwen zijn, als hij ze op een aanval voorbereidde en een paar van hen wapens gaf? Hij twijfelde er aan, en wist alleen zeker, dat de man die zijn vertrouwen zo misbruikt had, ook tot alles in staat zou zijn. Maar zelfs in geval de Spanjaard alleen terugkeerde, wat zou hij anders kunnen doen dan, zodra hij zou zien dat hij ontdekt was, zich verweren en zijn leven trachten te redden, door papa van

het zijne te beroven? Wanneer hij alleen terugkwam, was het enige wat mijn vader doen kon, hem neer te schieten als een hond, en een boodschap naar San Luís Potosí te zenden voor aflossing. Zou hij nu al een boodschap sturen, dan zou de Spanjaard iets gaan begrijpen, zeker niet terugkomen, maar ook zeker met het zilver dat hem was toevertrouwd, verdwijnen. Papa wist werkelijk niet wat te doen, en bereidde zich op het ergste voor, in geduldige afwachting. Met onverwachte rijkdom had hij ook onverwachte zorg en vrees gekregen.

Toen gebeurde dat, waarom ik deze geschiedenis vertel, en kwam de vingerwijzing die wij niet altijd begrijpen kunnen, maar die soms zo wonderbaar uitkomt. Mijn vader was gewend om elke avond voordat hij ging slapen, op de wijze zoals andere mensen bidden, een paar bladzijden, of soms maar een halve bladzij te lezen, uit een heel oud boekje van de een of andere Spaanse monnik; een boekje dat thuis altijd op het tafeltje naast zijn bed lag, en dat hij steeds met zich meenam, wanneer hij op reis ging. Want wat er ook gebeurde, hoe vermoeid of hij ook was, hij sloeg nooit over, iets er uit te lezen voordat hij ging slapen. Dat was zo zijn eigen, ouderwetse manier van vroomheid. Door deze trouwe gewoonte kende hij het boekje van de eerste regel tot de laatste van buiten, maar hij vond het zo mooi en het was hem zo dierbaar, dat dit hem niet belette het dagelijks weer ter hand te nemen, en ik geloof niet dat hij ooit een ander boek had willen lezen, al had men hem ook gezegd dat het nóg zo mooi en wijs was.

Ook deze keer had hij het in zijn reiszak gestopt, toen hij met zijn ezels en zijn knechts naar de mijn ging, op die dagenlange tocht; en ondanks al de zorgen die zijn hart vervulden op de dag dat hij ontdekte wat de Spanjaard hem had aangedaan en in welk groot gevaar hij zich bevond, ging hij des avonds voor het naar bed gaan, bij zijn kaars in het boekje lezen. Om zijn geest tot rust te brengen, gelijk hij later zei. Hij sloeg het open op een willekeurige plaats, zoals hij meestal deed wanneer hij kommer had, omdat hij wist dat hij dan altijd net het juiste troostwoord of de juiste wijsheid vond. Ditmaal niet. Want waar hij het opensloeg, zag hij tot zijn ergernis dat een stukje van de bladzij afgescheurd was. Niet meer dan een hoekje, even groot als een *tostón*; niet meer. Maar het ergerde hem vreselijk, omdat hij zo gesteld was op het boekje en zelfs nooit kon velen dat een ander het in handen nam. Onwillekeurig las hij op die plaats, en zag voor het eerst in zijn leven, dat wat hij las, op niets betrekking had van wat er in hem omging. Voor het eerst

liet hem zijn boekje in de steek, zelfs al wist hij precies, wat op de plaats gestaan had van het stukje dat ontbrak. Zes woorden maar; van de onderste regel drie, van die daarboven twee, en van daarboven een, zoals allicht gebeurt, wanneer een hoek wordt afgescheurd. In zijn gedachten vulde hij ze aan. Eerst: “altijd”, dan: “te vergeven”. En het onderste: “brengt het voordeel”. En eensklaps, met een flits, verbonden zich die woorden in zijn geest: “Altijd te vergeven brengt het vordeel”.

Dat klonk als een vermaning, hoewel zonder duidelijke zin. Nieuwsgierig keek hij op de keerzij van het blad, wat daar de woorden waren, die ontbraken. “Laat”. Dan: “hart verbergen”. Daarna: “Met de wijsheid”. Dat had in het geheel geen slot of zin. Dwaasheid, dacht mijn vader; dit is geen diepzinnigheid of goede raad. Maar om te voorkomen dat er nogmaals iets gebeurde met het boekje waar hij zo van hield, stak hij het voortaan bij zich in zijn binnenzak, en wachtte dag na dag de dingen af die onvermijdelijk gingen komen.

En ze kwamen weldra.

Op een avond was de Spanjaard er plotseling. Alleen, met een paar beesten. Hij vertelde, zonder argwaan nog, dat hij het zilver veilig door de bergen had gebracht, totdat hij tamelijk dicht al bij San Luís Potosí had overnacht in een corral, die hij de ochtend daarop in alle vroegte verlaten had. Mijn vader was heel goed met deze plaats bekend, hij had er zelf ook dikwijls met zijn kleine karavaan geslapen. De Spanjaard zei, dat pas toen hij was aangekomen in de stad, en daar het zilver af wou geven, hij gemerkt had, dat men heimelijk het kostbare metaal verwisseld had met stenen. Dadelijk was hij met een kleine troep gendarmes weer teruggegaan, maar tevergeefs, de vogels waren al gevlogen, - sluwe rovers die zijn moed verschalkt hadden met hun list.

Mijn vader deed, alsof hij hem geloofde, vroeg om meer bizonderheden en zei op het eind, dat hoewel dit een ernstig ongeluk was, God die geeft en neemt naar zijn behagen, al gezorgd had voor een schadeloosstelling. Hij vertelde hoe en waar hij zoveel zilver had gevonden, en hield onderwijl de Spanjaard scherp in het oog. De schurk vertrok geen spier. “Met dit voorwerp,” zei mijn vader, en hij nam zijn mes en legde het op tafel, “heb ik toen ontdekt, hoe het zilver daar gekomen is.” En hij vertelde van de steen dicht bij de wastrog, die hij weggewenteld had, en hoe hij door het gat daar, met zijn mes had uitgevonden op welke wijze het zilver was verborgen. “Door de man die ik het meest vertrouwd heb, door jou, schurk!” riep hij daarop, en

greep meteen naar zijn pistool, om de ander van zijn lijf en in bedwang te houden.

Maar de Spanjaard was er op verdacht geweest. Nog voor mijn vader goed en wel had uitgesproken, had hij met één sprong het mes te pakken, wierp zich met zijn volle kracht tegen de borst van papa en begroef het mes daarin. Mijn vader echter viel niet, drukte alleen de loop van het pistool tegen het hoofd van de verrader en riep met zijn strengste stem: "Val op je knieën, of je bent een kind des doods!" En de ander, helemaal verbijsterd door het feit dat papa niet dodelijk getroffen in elkaar zonk, deed meteen wat hem bevolen was en begon luidkeels om genade en vergiffenis te smeken. Want de messteek die mijn vaders hart had moeten treffen, was onmogelijk gemaakt door het boekje dat hij daar sinds zijn ontdekking van het uitgescheurde hoekje op zijn borst droeg, in zijn binnenzak. Het mes was erin blijven steken.

Nu had papa het recht de Spanjaard neer te schieten als een hond, en stellig had hij het ook gedaan, wanneer de redding door het boekje hem niet aanstonds had doen denken aan de woorden die hij niet begrepen had, maar die hem nu in de oren klonken als een profetie: "Laat hart verbergen met de wijsheid." Inderdaad, het wijze boekje had zijn hart geborgen voor de messteek, die hem anders zeker het leven zou hebben gekost.

En terwijl hij daar stond met het pistool nog op de jammerende Spanjaard gericht, moest hij nu ook denken aan de woorden, die op de keerzijde van het afgescheurde hoekje hadden moeten staan: "Altijd te vergeven brengt het voordeel." Was dit misschien ook een profetie, een bovenaardse raad? bedacht hij. En als door een ingeving genoopt, zei hij: "Wanneer je mij vertelt waar je het andere zilver hebt gelaten, dat wat ik je meegegeven heb naar San Luís Potosí, zal ik je het leven laten om je ziel te redden."

En jawel, de Spanjaard haastte zich nu te bekennen, dat de diefstal inderdaad afgesproken werk geweest was met twee andere schurken die hij kende, en dat hij wel wist waar het zilver verborgen was. En indien papa hem het leven wilde laten en ook liefst uit handen houden van de overheid, dan zou hij meegaan en er zorg voor dragen, dat mijn vader alles wat hem toekwam, weer terugkreeg.

Dat is ook gebeurd. Er kwam een ander uit de stad, die het werk van de Spanjaard overnam, en met een goed geleide en het zilver dat hij had gevonden, en de ontwapende, geboeide Spanjaard is mijn vader toen naar huis gekomen. De Spanjaard

heeft ervoor gezorgd, dat hij ook al het andere zilver terugkreeg, want hij wist dat als hij bij de overheid werd aangebracht, de strop het allerminste zou zijn, waarmee men hem zou laten boeten voor zijn boevenstreken. Met de gachupines maakten ze destijds al heel korte metten in San Luís, maar nu was het voldoende dat hij uit het land ging, zoals papa hem bevolen had. Je ziet, met tekenen die van boven komen, niet het dom gedoe van waarzegsters en tovenaars, maar echte raad en profetieën die door machten die wij niet begrijpen, tot ons komen, daarmee moeten we niet spotten. Zelfs niet, al blijft het ons altijd raadselachtig en onachterhaalbaar.'

Mevrouw Sánchez-Girón stond op om naar huis te gaan. Maar onderweg bleven wij nog lang napraten over deze geschiedenis. 'Waarom heb je het ons nooit eerder verteld?' vroeg Julio.

Glimlachend antwoordde mevrouw: 'Jullie waren nog veel te jong, om het niet verkeerd te begrijpen. Het had jullie tot bijgeloof kunnen brengen, op zoek naar zulke tekenen. En dat is niet goed. Bovendien hadden jullie kunnen denken, dat alle Spanjaarden zo slecht zijn, en dat is beslist niet zo. Ik hoop dat jullie nu tenminste voldoende onderscheid hebben om het goede eruit te putten en geen verkeerde gevolgtrekkingen te maken.' Rómea echter vroeg: 'Wie heeft dat boekje geërfd toen grootvader stierf? Ik zou het best eens willen lezen.'

'Dat boekje is verloren gegaan,' zei haar moeder, 'net als trouwens de hele rijkdom van mijn vader. Met de revolutie aan het eind van Don Porfirio's regering. We woonden toen niet meer in San Luís Potosí. Ja, anders had ik wel de naam geweten van die schrijver en dat boek.'

Ze raakten er niet over uitgepraat, en thuis waar don Salustiano en de vader op ons wachtten, waren zij er nog mee bezig. 'Kent u al die geschiedenis, don Salustiano?' vroeg Rómea. De hacendado knikte en zei: 'Ja, die histories van de goud- en zilvermijnen, ze zijn legio. Maar ik ben slechts een zwavelzoeker, weet je.'

Alleen de heer Sánchez-Girón scheen te begrijpen wat hij bedoelde, want hij glimlachte en keek de spreker veelbetekenend aan.

Nog enkele dagen bleef ik in het vriendelijke huis en zag maar weinig van mijn metgezel, behalve 's avonds, wanneer wij ons samen naar het hotelletje begaven. Dan was hij zo vermoeid, dat hij niet veel vertelde van zijn gaan en komen overdag, alleen of soms ook samen met de heer Sánchez-Girón. Totdat ik even onverwacht als ik in deze rustige oase was terechtgekomen,

weer vertrekken moest, nadat hij aangekondigd had, dat wij nu noordwaarts zouden gaan, te paard.

Guadalajara is mij altijd bijgebleven als een plaats waar stille blijdschap en tevredenheid, zoals een zeldzame aroma in een tuin, de atmosfeer vervullen. Misschien dat wie er woont, er anders over denkt, - waarschijnlijk wel. Maar in de enkele dagen dat ik hier vertoefde, was ik deel van een verrukkelijk gezin en bijna kind met de twee welgeschapen kinderen. De hele tijd daarvoor en nog heel lang daarna, ben ik niet meer in een gezin geweest, een echte familiekring, waarin de gast geen vreemdeling bleef. Daarom was dit de oase; een verademing in Mexico. Wat don Salustiano mij ook toegaf, toen we gingen.

'Als ik ooit jaloers op iets of iemand zijn moest,' sprak hij, 'dan zou het hier zijn. Maar het is aan weinigen gegeven, en *mijn* lot, wel... laat ons liever aan de toekomst denken. Ik ben blijkbaar voor iets anders in de wieg gelegd.'

Een lichte weemoed klonk mij tegen uit zijn stem, ofschoon hij trachtte het te zeggen op de ietwat bruuske wijze die hem meestal eigen was.

Belijdenis

Vroeg in de morgen van een nog wat grijze, licht-benevelde dag zijn wij vertrokken; met zijn vieren, want don Salustiano die in Guadalajara blijkbaar de beschikking over ruime middelen gekregen had, huurde twee peones, een mesties en een indio, die met ons mee gingen. Zolang wij ons nog op de klinkerwegen van de stad bevonden, klonk vrolijk het hoefgetrappel van onze vier paarden, en daar doorheen nog een laatste echo van de hartelijke woorden waarmee de familie Sánchez-Girón, de jongen het uitbundigst, de avond tevoren van ons afscheid genomen had. Maar toen wij op de rulle paden kwamen, die noordwaarts uit de vlakte voeren, half en half het aarzelende zonlicht tegemoet, werd dit begin van onze tocht een stil vertrek. Wij kwamen slechts een enkele indio tegen, die van de wegkant ging, de wind in, om geen last te hebben van de stofwolk die ons kleine troepje trouw van achteren bleef vergezellen.

Remigio, de mesties, was al een oudere man; ik schatte een jaar of veertig. Bruin en tanig, met een fiere houding wanneer hij te paard zat met zijn slappe texas-hoed half in de nek. Men zou hem zo haast voor een kleine hacendero en niet voor een knecht gehouden hebben. Pas wanneer hij op de grond stond, liep of

neerzat op een steen, kreeg zijn gestalte iets ineengedokens, wat voorover in de schouders, bleek zijn hoofd ietwat te groot, door de gerekte neus die mij herinnerde aan sommige Aztekische sculpturen. Ook was hij dan heel anders in zijn doen: zeer dienstbaar, onderdanig bijna en slaafs, terwijl hij zich te paard meer op een afstand hield, zich weinig van ons aantrok en het liefst zijn eigen weg ging. Alsof hij door het paard zijn zelfbewustheid kreeg, en zich verloren of gebonden voelde wanneer hij geen ruiter was.

De indio, die ‘Chino’ werd genoemd, had werkelijk iets weg van een chinees. Zijn smalle en een weinig scheef geplaatste ogen, zijn breed rond gezicht met platte neus, de glimmend-zwarte, harde haren die zijn als een vrucht gewelfde kop bedekten, deden hem zijn bijnaam meer dan waard zijn. Hoewel van die kop het meeste alleen te zien kwam, wanneer hij zijn brede strohoed - wel de breedste die ik iemand ooit zag dragen, en het was er een met hoge, spitse punt - eerbiedig naar zijn knieën zwaaide. Wat hij altijd deed, als don Salustiano het woord tot hem richtte, of zelfs wanneer ik hem iets vroeg. Hij was nog jong, zo op het oog een jaar of vijfentwintig, hoewel men zich bij indio's gemakkelijk hierin kan vergissen. Met zijn verlegen grinniken, zijn vatbaarheid voor humor, die nooit van hem zelf kwam, maar die hij dadelijk bij anderen door had, en ook wel een soort van vlugge kameraadschap (die mij denken deed aan Candelario, mijn makker vroeger op de Rancho) dit, en het meest zijn spraakzaamheid bij vlagen, toonde mij dat hij nog iets van jeugdige toegankelijkheid bezat. Heel ongewoon sprak hij don Salustiano nooit aan met ‘patroon’, zoals gebruikelijk was, maar met ‘mi jefe’, wat wel op hetzelfde neerkwam, maar alleen gebruikt werd door soldaten tegenover meerderen met onbestemde rang, zoals dat bij de troepen in een revolutie gaat, waar menigeen zichzelf tot kolonel of generaal maakt, en het lagere volk zich met ‘mi jefe’ uit de moeilijkheden redt. Ik werd door El Chino meestentijds maar ‘señorito’ - jonge heer - genoemd. Zijn zelfstandigheid in het gebruik van aanspreekvormen leek mij het goed recht van iemand die zichzelf steeds met een bijnaam hoort bejegenen. Zijn ware naam bleef een geheim.

Wat eindelijk geen geheim meer voor mij bleef, was het voorlopige doel van onze tocht, en ook de reden waarom wij juist ver van de gebaande wegen, dagenlang noordoostelijk zouden gaan, tot naar de Rancho de la Trinidad, die aan de grens lag van Tamaulipas en Nuevo León. De avond voor we gingen, werd het mij door don Salustiano kort en bondig meegedeeld. Hij had

van vele vrienden uit de staat Jalisco hulp gekregen en beloften die hij kon vertrouwen, en die aan hetgeen hij al in Mexico had afgesproken, pas de volle waarde gaven. Binnenkort, het viel niet op een week, zelfs op geen maand te zeggen, maar toch binnenkort, zou overal, maar zeker in het Noorden, dat wat al begonnen was in Coahuila en Chihuahua, verder om zich grijpen, - de opstand, revolutie, of om het even hoe men het wou noemen. De ontevredenheid was groot, aan alle kanten; waar het nu om ging, was een aaneensluiting van al die ontevreden generaals en hacendado's met hun aanhang. De onmogelijkste *caciques* wat tot rede brengen, een gezamenlijk plan ontwerpen, en op vaste punten middelen en manschappen verzamelen om toe te slaan. Iedereen liefst in zijn eigen streek, waar men bekend was en zijn eigen doelen had, die ook de eenvoudigsten van geest zouden begrijpen. Maar wel in een groot en gemeenschappelijk verband, zodat de zuidelijke staten zouden snappen wat bedoeld werd en ook zouden volgen, en er zo in Mexico een nieuw bewind *moest* komen, dat de revolutie wettigde, een einde maakte aan de ondragelijke toestand overal, opdat er eindelijk weer orde en vrede en recht zou zijn.

'Mijn plaats is in mijn buurt,' zei don Salustiano aan het eind van zijn relaas, dat korter was dan zelfs het noemen der voornaamste punten. 'Ik ga dus naar de beste trefplaats daar in de omtrek, naar de Rancho de la Trinidad, hoewel ongaarne. Maar er is geen betere plek, en ik zal er welkom zijn... als zwavelzoeker. Daar, is afgesproken, zal ik zien wat ik kan doen. Organiseren meen ik.'

Wat de weg betreft, die hij wou volgen, met hetzelfde doel waarvoor hij eerst naar Guadalajara was gekomen, wilde hij ook nog naar Aguas Calientes gaan, en daar de grote spoorlijn kruisen, om de binnenwegen door, de Oostelijke Sierra Madre over, zo de rancho te bereiken, die ik vroeger al had horen noemen. Want hij wou de stand van zaken onderweg verkennen, en de kans vermijden met degenen die hij misschien meenam, en vooral de dingen die hij bij zich had, in het gedrang te raken, of temidden van een andere kleine revolutie waarin hij voortijdig, noodgedwongen partij zou moeten kiezen, terwijl hij elders een taak te vervullen had.

Vandaar die schijnbaar rechte weg, dwars door Jalisco en San Luís Potosí, een onverschillige diagonaal over de kaart van Mexico getrokken, maar welk een weg! Vandaar die vele kronkelingen, heuvel op en heuvel af, dan weer een beek door, kleine dorpen uit, nog vóór je er goed en wel was aangekomen, en

weer langs de hellingen omhoog, of duiken in het diepe groen van een barranco, langs een wentelpad, in zigzag-lijn waarvan je maar geloven moest dat dit de rechte weg was en de kortste afstand tussen het punt van uitgang en dat van het einddoel. En vandaar dat rijden, rijden maar, totdat je pijn had, overal, in kruis en rug en schouders, en je armen zwaar als lood zelfs op de zadelknop geen steun meer vonden. Onderweg reserve-paarden kopen, dóórgaan. Overnachten waar het maar geschikt was, desnoods met een zadel onder het hoofd en in de altijd warm-omhullende sarape voor de nacht beveiligd. En vóór dag en dauw weer verder.

Heerlijk rijden. De drie anderen, maar niet ik, die al na de eerste dagmars uit mijn voegen was en tegen de avond nauwelijks twintig stappen kon verzetten, en toch al vóór het ochtendkrieken verder moest, - omdat ik het zelf had gewild en niet terug kon. Ook niet *wou*, om niets ter wereld, al moest ik aan flarden voortgaan. Maar hoe goed ik mij ook hield, de anderen moesten het wel merken, en... ik schaamde mij en hield mij dapper op die eerste dag, toen wij geen honderd woorden spraken, enkel maar onafgebroken reden, reden.

Bij de laatste halte, tegen het vallen van de nacht die luw en rijkbesterd was, maakte de peón Remigio een brouwsel klaar, dat hij mij bracht en aanbood. Om zijn bijna smekende gebogenheid dronk ik het bittere drankje, zonder zelfs te vragen wat het was. Met ons eenvoudig avondeten in mijn maag, viel ik meteen in slaap, en werd pas wakker toen ik in de vochtige ochtend aan mijn arm geschud werd door don Salustiano. De twee peones waren alweer bezig met de paarden op te tuigen, en mijn morgenkoffie stond reeds klaar. Maar ik was uitgerust, volkomen. Neen, geen zweem van pijn of van vermoeienis meer in mijn leden. Monter kon ik verder gaan, en zelfs betrapte ik mijzelf er op, dat ik in de verstild-bedauwde ochtend zachtjes voor mij uit floot, en voorop reed, bij de Chino die de weg hier kende en op zijn plat gezicht de genoegelijkheid der wereld scheen te spiegelen.

Inderdaad, de eerste uren reed ik als herboren, en pas later kwam weer de vermoeienis, begrijpelijk. Maar ik was niet meer zo wanhopig als die eerste dag, want met Remigio's brouwsel zou ik morgen, overmorgen, wekenlang opnieuw in staat zijn voort te gaan, - dat wist ik nu.

Die eerste dagen valgden wij de loop van een rivier, stroomopwaarts, naar het heuvelland, dat nog geen grote hindernissen bood, soms wijd en welvend lag, dan weer tezamenkromp tot

een nauw dal. De naam van de rivier wekte herinneringen: Rio Verde. Het was dezelfde als die van de veel minder wilde stroom waarlangs ik placht te wandelen met Marjorie... Haar auto in de verte wachtend, en in Ashfork, mevrouw Harris met haar keurig opgediend maal. Jawel, - étappes rijden van drie uren achtereen, soms vier. En op een steen gezeten, aan een boom geleund, wat harde hapjes, in de schaduw kort maar een siësta, en weer voort, niet haastig, maar onafgebroken. Rio verde, rio verde... hoe bedriegelijk is een naam.

Maar dit was México! De rulle, rossig-bruine aarde. Steengruis hier, en weke groene oeverbodem ginds. En overal cacteeën; grote ronde koppen op de grond, met stekels volbezet, en hoge, als een boom vertakte, kantig-lange. Rechte stengels hier en ginds een wirwar van aaneengereide schijven. Honderd soorten, waar maar steen was. En dan weer een heel stuk vlakte, vol met struikgewas, naar de rivier toe dicht en donkergroen, zodat wij hogerop slechts doortocht vonden, met een omweg die je zo hardnekkig als alleen maar ruiters zijn, de rechte lijn bleef noemen. Brave paarden. Welk wonderkruid ontvingen zij, wanneer Remigio hen voederde uit de grote haverzak? Ze stapten zeer voorzichtig daar waar losse stenen langs hun hoeven gleden; maar waar groene vlakte was, versnelden zij vanzelf hun gang. Ze roken waar de pleisterplaats zou zijn en hinnikten bij voorbaat als een doortocht werd gezocht naar de barranco, waar ze konden drinken. En je leerde de verstandigste en flinkste van de minder goede paarden onderscheiden, zoals vrienden bij een ongeluk of op reis.

Alleen, met nog steeds bijna veertien dagen rijden in het vooruitzicht, werd het beste drafje zelfs een kwelling. Slechts een lange rust in Aguas Calientes, - om te wennen, zoals don Salustiano zei... Geen wonder dat wij weinig spraken. Toch, dat eerste lokkend-naderende punt werd eindelijk bereikt, en vrede zij die kleine, maar herbergzame stadjes, ook al zijn ze ver. Een bed, een stoel, een tafel worden meubels zonder weerga, die je herontdekt na zulk een tocht, als wonderbaar-vernuftige en aangename dingen, van een nut waarvan hun maker nooit gedroomd heeft! En een dak te hebben, en de muren van een kamer om je heen, - een meid die je het eten opdient, geurig, goed-verwarmd! Wat een weelde plotseling... Hoewel het waar was, dat een glas mezcal je beter smaakte onderweg en minder brandde als je stof had in je keel. En het je al slenterend door de straten, eensklaps vreemd was, nu geen paard meer onder je te voelen en de dingen van zo laag te zien.

De onvermoeide don Salustiano was de hele tijd in Aguas Calientes weg. De eerste nacht kwam hij zelfs niet terug in onze herberg. Nu ik wist wat hij besprak en waarvoor, was het mij een lief ding waard geweest als ik bij zijn bezoeken tegenwoordig had mogen zijn. Het was echter zeer begrijpelijk, dat hij er geen oningewijde, en zeker geen vreemdeling bij gebruiken kon. Zijn tevreden blik toen hij terugkwam en ons zei reisvaardig te zijn voor morgen, toonde dat de Rio Verde ons naar een goede plaats gebracht had.

Nu ging het binnendoor, naar een groot dorp, dat Salinas heette. Met zijn vijven verder, maar na een dag of wat zou nog een groep van minstens vijf man volgen, deelde hij mee. Beproefde kerels, die al in een vorige revolutie wonderwel hun man hadden gestaan.

Onze vijfde tochtgenoot was maar een invalide, met de simpele naam van Juanito. Hij hinkte, en niet zo weinig. Elke stap die hij verzette, sloeg hij overstag, zoals een zeilschip bij een hoge zee. Ook wonnen op zijn kin de grijze stoppels het al verreweg van de zwarte, en was zijn hoed verrafeld. Hij droeg wel schoenen, niet zoals de Chino en Remigio sandalen, maar zijn leren jas vertoonde jarenlang gebruik, en hij had holle ogen, die hij dan nog samenkneep wanneer hij in de zon reed. Maar wat voor een ruiter! Dat zag ik al zodra hij op zijn paard steeg. Zo rap, en met de zwier waarmee een ander zich in bed smijt. Nog voor wij het laatste huis van Aguas Calientes achter ons gelaten hadden, wist ik reeds met zekerheid, dat hij even zeldzaam in zijn rijkunst was als weergaloos in het hinken. Zijn kromme benen eenmaal om de paardeflanken vastgeklemd, leek hij op een centaur, één met het dier, waarvan hij ook ongaarne afsteeg. Eten en zelfs slapen deed hij onder het rijden, evenals zijn sigaretten draaien uit roetachtige tabak. En om zich verder schadeloos te stellen voor zijn hinderlijk gebrek, had hij een paar revolvers van de grootste soort, die zwaar op beide heupen in hun holsters hingen.

Juanito had ook niets van de onderdanigheid der beide andere peones. Hij voelde zich een halve, misschien hele heer, was ergens op een landgoed *caporal mayor* geweest, zoveel als opzichter of hoofd van de peones, en er straalde als hij met El Chino of Remigio sprak, een soort gemoedelijk gezag uit van zijn kop en zijn gebaren. Wanneer ik toevallig naast hem reed, was hij steeds spraakzaam, enkel op de grond niet, - 's avonds bij het kamperen. En hij was degene die ook steevast weigerde te drinken van Remigio's brouwsel, botweg, om zijn eigen kracht

te tarten en te tonen dat de langste tocht voor hem slechts kinderspel betekende. Ook toen wij na een vluchtig oponthoud in Salinas, begonnen aan de grote wildernis.

Geen andere naam past voor dat tweede, lange stuk. De grote wildernis. Aanvankelijk nog een enkele rancho, in de woestenij verloren, arme plaatsen waar men ons wel met welwillendheid ontving, een vriendelijkheid die echter kwalijk de argwaan en de vrees verborg, die ons bezoek aan zo'n verlaten plaats noodzakelijk moest wekken. Mogelijk toonden de bewoners zich daarom armer dan ze werkelijk waren. De vraag: 'Komt er een revolutie?' keerde steeds terug bij die verlaten mensen, evenals het stereotiepe antwoord dat hun don Salustiano gaf: 'Quién sabe?' waarbij slechts een kleine modulatie kon verraden, dat hij een bevestiging bedoelde.

Weldra echter volgden er geen rancho's meer, omdat de grond te slecht werd, voor niets anders meer kon dienen dan de dorre groei van lage dorenstruiken, harder en gemener dan een kluwen prikkeldraad, en een ellende voor de paarden. Doorngewas en de eeuwige cacteeën, die genoegen nemen met het kaalst gesteente of wat puin.

Rijden maar. Zolang de ochtend koel was, op een draf. Rechts voor ons uit de jonge zon, die gouden schijnsels over alles wierp en violette schaduw gaf. Maar die al gauw venijnig stak, al klimmend, op gezicht en hals en handen horzelachtig prikte en begon te branden als een netel, tot het zweet te voorschijn drong in grote druppels, beken werd en weke korst; vermengd met stof de zalf werd die vermoeid maakte en ons dwong nu langzamer, een eindweegs stapvoets, dan weer iets versneld te gaan. Nooit medelijden met de paarden meer, want wat een mens verduren kan, houdt ook een beest uit. Rijden maar, en op de étappes hoogstens enkele klopjes om het trillen van de paardedijen wat te doen bedaren en het eigen kreunen te onderdrukken. 'Chino, komen wij niet spoedig aan een schaduwplaats?'

'Quién sabe, jonge heer.'

De zee van puin en gruis die welvend vóór ons lag, in een verstrakte storm terwijl de wind woei - warme wind - sloeg hoger, welfde korter, werd weer heuvelland, met dicht rbije horizon. Wij klommen moeizaam, daalden in de middag, klommen, daalden in de nadag. Als toevallig ergens goede schaduw was, dan sliepen wij een uur, of soms wel twee. En klommen weer en daalden, tegen de avond, naar het donker toe. Zwoel duister, uit de eerst nog brandend-rode, daarna grijzig-paarse einderkammen opgestegen; stoffig-tastbaar duister dat een traagheid gaf,

waartegen men zich weren moest om niet te blijven staan en neer te vallen, vastgetrokken en verward door de millioenen vezeldunne lasso's, de haast zichtbare tentakeltjes der eerste duisternis. Om eindelijk te overnachten met de wetenschap: nog vóór de nieuwe dag aanbreekt, weer klimmen, dalen, klimmen over dan nog vochtig, sluimerend gesteente, maar dat straks weer warm wordt en kurkdroog je tegengrijnst, goudbruin eerst, dan donkerbruin, dan gloeiend als de slakken in een haard. Daarachter steeds de andere, slechts half-verdrongen wetenschap: Het ergste komt nog, - later; dit is nog bij lange na niet het gebergte. Eerst nog een morgen, zwaarder nog dan deze dag; een overmorgen, nóg veel zwaarder; dan...

Geen wonder dat je dadelijk insliep, niemand zin had nodeloze woorden te verspillen, en de grappen onderweg een enkele maal gewisseld, zeer eenlettergrepig bleven, - haast niet minder chinees dan het gezicht van El Chino die ze opriep. En van wat er bij de grimmigheid die op de duur ontstond door al dat rijden, door de grimmigheid van het landschap zelve, nog aan vriendelijke woorden overschoot, kwam slechts de paarden toe, die toen het heuvelland voorgoed begon, van uur tot uur zwaarder begaanbaar werd, voortdurend zulke woorden nodig hadden bij het wrikken van hun voet, het plotseling glijden of het oversteken van een beek die al te woest voorbijstoof.

De grote woestenij... voorbij de hoge toppen van de Cerro Cruz begon ze pas. Al het voorafgaande was liefelijk geweest in vergelijking met wat ons toen wachtte, in de bergen van San Luís Potosí, waar wij achter een reeks van ketens wisten dat de stad moest zijn, een heel stuk oostwaarts, deze kleine stad van een gedroomde rust en vriendelijke geborgenheid, maar niet voor ons bestemd. Want veel meer noordwaarts trokken wij de flanken langs, over de smalle passen, blij eens even op de hoogte te verademen, om dan weer weg te duiken naar de diepten, het verlokkend groen van de barranco die toch steeds een hinderlijke wildernis bleek, waar wij enkele malen zelfs met de *machete* ons een doortocht moesten banen.

Kauwend op ons hard-geworden brood, en steeds meer stijgend, korter dalend, kwamen wij zo in het geweldige massief van de Sierra Madre, moeder der gebergten, een wreedaardige, verschrikkelijke moeder. Immer steiler, hoger werden nu haar wanden, koel maar hard, en schier onmogelijk om er de smalle plaats te vinden, die door het ravijn, de droge bedding van een beek, een pad voor wilde geiten, hoger voerde. Zelfs het brouwsel van Remigio bood weinig baat meer op die hoogte. Enkel

Juanito zat nog recht te paard, zo fier als bij het begin. En toen we zo geradbraakt waren, al tien dagen - of misschien wel twaalf; wie wist nog te zeggen hoe lang? - toen pas gunde don Salustiano ons een langere rust, en bleven wij een hele dag daar boven in de bergen hangen.

Toen pas strekten wij ons breeduit, voor een heel lang etmaal, in de schaduw van een top, en sliepen, aten eindelijk rustig, sliepen weer, terwijl de paarden stilletjes naar hier en daar verspreid het schrale groen besnuffelden. En na de middag kondigde Juanito aan, dat hij ging jagen voor een christelijk avondmaal. Maar niemand vergezelde hem, ternauwernood bewoog men zich, nadat hij hinkend in het gebergte was verdwenen.

Tegen de avond aten wij het reetje - pasgeboren leek het - dat hij meebracht, dronken lang aan de tequila-fles, waarop Juanito zich alweer verwijderde, maar nu ook met El Chino bij zich en Remigio, die beiden uit de grote zak geweren zich een wapen van hun gading kozen, zonder dankje aan de muilezel die ze tot hier getorst had in de achterhoede.

Deze rust eerst gaf mij kans om mijn gedachten ietwat te verzamelen. Onder het rijden vliegen zij als schilfers weg, je wordt gedachteloos en droomt alleen maar strakke dromen, zonder vorm of inhoud, ziet alleen de weg, en denkt niet, handelt alleen automatisch op de lange duur. Er was geen tijd tot denken, in je hoofd was enkel plaats voor de vermoeide strakheid die maar één solaas kent: de ogen sluiten, - liggen, - slapen.

Nu ik echter weer wat uitgerust was, kropen een voor een al de in diep donker weggezakte, half-bewuste dingen beurtelings te voorschijn, en het duidelijkst: ons einddoel. Rancho de la Trinidad, een naam die mij bekend was, maar een onbekende plaats, het eigendom van iemand, juist, een vrouw, een jeugdvriendin van don Salustiano, inderdaad. Ja, waar die stier vandaan gekomen was - hoe heette hij ook weer - die meesterlijke vechtstier toen in Monterrey, die niet gedood werd... En op deze stierenfokkerij was doña Anamaria baas. Anamaria Valdés, juist. En als wij uit het gebergte waren, zouden wij er zijn. Ik was benieuwd.

Slechts enkele schreden van mij af lag don Salustiano, uitgestrekt op zijn sarape. Met zijn hoofd op de onderarm gesteund. Hij sliep niet meer. Rondom ons sloop de avond al uit hogere kloven, achter de getande pieken, uit een verder dal te voorschijn. Stervend licht, waarin nog enkele vegen rood, streed met de fijne grijze nevel, die straks schemering en daarna duisternis zou worden. Alles scheen opeens zeer ver, zeer hoog en zeer ver-

laten; don Salustiano een vergeten mens, verloren in het gebergte; en ik, een die wel heel erg ver verdwaald was.

In dit stille, avondlijk-zwaarmoedige, ten dele toch verkwikt, begon ik zachtjes voor mij uit te hummen.

‘Zodat je wat opgeknapt bent,’ onderbrak mij don Salustiano, op de wijze van de indio's en zonder één beweging.

‘Ja. Ik dacht juist: of ginds op de Rancho de la Trinidad een soortgelijke goede sfeer zal heersen als destijds bij u, toen alles op de Rancho der Tien Mysteries nog bij het oude was.’

De hacendado zweeg een poos, voor hij zijn antwoord gaf: ‘Vergeet niet, dat het daar een vrouw is, die de teugels voert. Ik ken haar. Misschien zoals ik geen andere vrouw gekend en waargenomen heb. Ze is een zeer bizonder wezen; alles blinkt er, loopt gesmeerd en is in orde. Maar toch heb ik dikwijls bij mijzelf gezegd: Dit is geen vrouwenwerk. Een vrouw moet... wel, natuurlijk lukken buitenissigheden soms en komen er op alle dingen ook uitzonderingen voor. In elk geval, zij is er een.’

‘Ik dacht ook,’ zei ik na een pauze, ‘aan wat u mij vroeger eens verteld heeft, - dat u haar lang geleden eens ten huwelijk gevraagd heeft en dat zij u afwees, omdat zij toen in soortgelijke omstandigheden verkeerde als u vandaag, en ze u niet in de moeilijkheden wou betrekken met haar land.’

‘Zo is het,’ antwoordde don Salustiano rustig. ‘Nu je het toch daarover hebt, het is goed dat je tevoren weet, hoe daar de zaken staan; de hare en de mijne. Want ik ga nu wel daarheen, maar enkel om haar zo te tonen, dat ze ongelijk gehad heeft. Niet ongelijk omdat zij me afwees, - dat kan ik begrijpen van een vrouw, na meer dan twintig jaren snapt een ezel zelfs zoiets. Maar dat ze mij toen niet vertrouwd heeft. Want misschien heeft ze toch wel van mij gehouden; een mens vleit zich graag met de beste mogelijkheid, nietwaar? Maar wat haar dwars zat, was het denkbeeld dat ik haar uit medelijden vroeg; om haar te helpen. En haar trots is groter dan dat andere geweest. Dat zal wel.’

Zonder bitterheid, maar met de diepe ernst waarmee een man de dingen prijsgeeft waar hij lange nachten, lange jaren over nagedacht heeft, zei hij dit.

‘Het moet wel zijn, dat liefde zelden onvermengd, maar altijd samen met nog andere gevoelens optreedt,’ merkte ik op. ‘En wij verwarren ons in die vaak strijdige gevoelens.’

Don Salustiano kwam een weinig overeind, keek in gedachten om zich heen, misschien naar het donkeren van de toppen of naar nog veel verdere donkere dingen, en zei, bijna vragend: ‘Als

amor nooit wordt geschreven met de *h* van *hacendado,* is het dan verwonderlijk, dat dit niet ging? Indien ik haar getrouwd had, zou ik zeker onze beide rancho's tot één grote hebben verbonden. Het brede, woeste stuk tussen ons beider land zou ik op de lange duur misschien wel hebben kunnen krijgen. Des te groter zou ons ongeluk vandaag geweest zijn, met nog meer onteigening en onrecht. Wat ze voor zichzelf gered heeft, is nu veilig. Neen, ze is inderdaad een heel verstandige vrouw geweest. Het heden heeft haar groot gelijk gegeven.'

'Zakelijk gesproken, misschien wel. Maar wie zal het zeggen voor de toekomst? Iedereen wordt ieder jaar een stukje ouder, en gaat denken aan wat middelerwijl verzuimd werd.'

''t Is dat iedereen meer grijpen wil, dan hij kan houden,' sprak de hacendado. 'Kijk, ik heb natuurlijk veel hieraan gedacht, sinds ik in Guadalajara van Sánchez-Girón, die haar ook heel goed kent, van vroeger al, de raad kreeg daar bij haar te gaan en alles van-daar-uit voor te bereiden. Maar het was geen raad alleen, - dan zou ik het toch niet hebben gedaan. Ze had het hem laten weten en uitdrukkelijk verzocht het mij te vragen; ik heb zelf de brief gelezen. Dat verandert, is het niet? Wanneer ik niet zou gaan, dan zou ik haar behandelen zó als zij mij destijds, - en haar daarmee tonen dat ze werkelijk indertijd gelijk had. Meer dan twintig jaren hebben wij die aangelegenheid vermeden, zijn wij met geen woord er op teruggekomen, de enkele keren dat ik bij haar was, of zij bij mij. Nu is het *mijn* beurt om haar te bewijzen, dat het toen verkeerd was, wat ze deed. En nu natuurlijk ook, maar anders. Want het is geen klein gevaar dat zij zich hiermee op de hals haalt. Daarom al *moet* onze revolutie slagen, koste wat het kost.'

'Ik geef toe, dat het pijnlijk is,' antwoordde ik. Maar don Salustiano maakte een van zijn brede en toch zo ontheatrale armgebaren, terwijl hij verklaarde: 'Wat ik voor mijn eigen rancho niet zou doen, moet ik nu wel voor haar. En het is goed om zo'n doel te hebben, groter dan je eigenbaat. Voor wanneer tegenslag komt, of de moeilijkheden zich nog hoger stapelen dan de bergen hier. Soms lijkt het me ook, alsof ik al die jaren heb gewacht op deze kans. Maar dat is slechts verbeelding, het is niet waar. Alleen de omstandigheden hebben het uitgelokt.'

De schemering was voorbij. De avond ruiste ons uit onzichtbare ravijnen tegemoet, terwijl de avondster al toekeek. Dat was het uur waarin soms vrienden, anders zwijgzaam of een beetje onverschillig, voor een enkele keer vertrouwelijk worden. Hij ook, deze kleine man, wiens omtrek reeds vervaagde in de grote

stilte, eeuwenoude rust, waarin hetgeen hij mij zo simpel en oprecht zei, klonk als een belijdenis. Hield hij misschien nog van die doña Anamaria, die ik mij niet anders dan heel struis en mannelijk voor kon stellen? Had hij nog steeds niet met zijn illusies afgerekend? Wanneer ik bedacht hoe hij daar op zijn rancho was geweest, kort-aangebonden, energiek, alziend en streng, en toch, hoe goed voor iedereen; en hoe hij zelfs in Mexico geweest was, zo beheerst, en onderweg, alleen maar zelfbewuste kracht, een soort van rots, zo zwijgzaam en onwrikbaar, wetend wat zijn doel was, - dan leek het niettemin absurd, dat hij nog uit zijn jeugd een bijna kinderlijke illusie had behouden. In een vrouw, die nu misschien al vijftig was.

Het kon alleen de nachtelijke verlorenheid zijn, die hem dit weke deed bekennen, dacht ik, en ik zei, gewild de stem nabootsend van El Chino: ‘Ja, mi jefe, hij die aanvoert, moet zeer hard zijn en illusieloos. En daardoor eenzaam.’

Gelijk zo dikwijls vatte hij meteen wat ik juist wou verzwijgen, en hij zei: ‘Belijdenissen in het donker zijn soms onvermijdelijk. Je spreekt ze tot jezelf, en wie ze verder aanhoort, kan ze beter snel vergeten. Mij is het ook een keer gebeurd, dat ik zo'n biecht moest horen, heel wat interessanter dan wat ik je hier heb voorgekauwd, mijn waarde. En toch ben ik erbij in slaap gevallen. Het verwondert mij, dat je nog niet bent ingedut.’

‘Ik ben klaar wakker,’ antwoordde ik, ‘na deze hele dag van rust. Wat was het?’

‘Zonderling. Het is al lang geleden, voordat ik nog doña Anamaria kende; ik zal amper twintig zijn geweest, was avontuurlijk en geladen met lichaamskracht waar ik nog geen raad mee wist. Als een jong paard, dat zelden nog de billen van een behoorlijk ruiter op zijn rug gevoeld heeft - van die strenge ruiter die het leven is - en nog wat holt waarheen het wil. Ik werkte destijds op de rancho van mijn oom, die er een hand van had met gouverneurs, politici en regeringsambtenaren overhoop te liggen. Je ziet, dat dit in de familie steekt. Voor al die moeilijkheden moest hij destijds telkens naar Victoria, wat toenmaals, vóór de aanleg van de spoorweg, een barbaarse reis was. Vandaag, al zou men het op deze plaats niet zeggen, is de Republiek tot één provincie ingekrompen door al die rails, en kun je in een week van Chihuahua naar Quitana Roo; maar destijds, toen mijn oom nog leefde, had je met een behoorlijk paard een even lange tijd nodig om over de slechtste wegen op aarde Victoria te bereiken. Dat kwam vooral door het gebergte dat je moest omtrekken, deze zelfde Sierra Madre, die daar volkomen ontoegankelijk is,

met niets dan twee palm brede voetpaden, zelfs niet wijd genoeg voor een ezel langs de steile rotswand. Ze waren uitsluitend voor de indio's begaanbaar, die kans zagen met een last van een paar *arroba's* gewicht, in drie dagmarsen Victoria te bereiken. Het had mij al van jongs af aan geïntrigeerd, hoe ze dat deden, en toen mijn oom weer klaagde dat hij de hacienda een halve maand alleen moest laten voor een idiote formaliteit in het stadje, stelde ik hem voor, in zijn plaats te gaan. Ik zou al in een week terug kunnen zijn, want terwijl ik de tocht reeds menigmaal te paard gemaakt had, wilde ik ditmaal van de gelegenheid gebruik maken om als een indio dwars door het gebergte te trekken. Bergop, bergaf, drie dalen door, en in het vierde, waar de wereld een klein beetje vlakker werd, daar lag Victoria.

Mijn oom haalde eerst de schouders op en vroeg of ik gek was. Daarna begon hij met de gedachte vertrouwd te raken, want hij zag zelf erg op tegen de reis, en enige dagen later vertrok ik in gezelschap van een paar povere lastdragers die dezelfde richting uit moesten, voorzien van twee stevige laarzen, een dikke wandelstok, een warme sarape tegen de nachtkoelte, en proviand voor drie dagen. Daar ging hij, de ondernemende jongeman! In de verte zag ik al in bleekblauwe nevel de ruggen van het gebergte schemeren: als kantige reeksen van afgebroken waaiers, telkens hoger en verder achter elkaar.

Zoals je weet, zijn die indio's geboren lastdragers, gelijk men alleen vindt in een land dat vroeger noch paarden, noch ezels, noch llama's of kamelen of buffels gekend heeft, en waar niemand op het denkbeeld gekomen is een wiel te vervaardigen. Dat is een van de redenen, waarom Mexico zo achterlijk gebleven is. Maar des te meer hebben zich daarbij sommige dierlijke eigenschappen van de mensen ontwikkeld: soberheid, aanpassingsvermogen, richtingszin, uithoudingskracht. Heb je er niet op gelet? Hoe zwaarder een indio beladen is, des te sneller loopt hij, want des te korter behoeft hij dan te sjouwen. Sommige, wanneer ze geen last te slepen hebben, rapen een grote, waardeloze steen langs de weg op, en dragen die op hun rug; ze beweren dat ze dan beter in evenwicht zijn, wat gek genoeg lijkt met hun lege buiken, en dat ze dan vanzelf vlugger kunnen lopen. Ik die in mijn jonge leven toen al meer mijlen te paard dan te voet had afgelegd, had moeite genoeg om hen bij te houden, ofschoon mijn rugzak een nietigheid was, vergeleken met de vrachten die zij torsten om een paar onnozele centavo's te verdienen. Het lijkt wel, of ze met alle geweld een kruis willen

dragen, zoals ze zien bij de processiebeelden in hun kerkjes. En waarachtig, ze zijn daarbij even zwijgzaam en geduldig als echte beelden!

Een hele dag en een goed stuk van de nacht gingen wij zo samen langs de steile paden, tegen de bergwanden aangedrukt, klauterend langs brokkelige trappen die te smal geweest zouden zijn voor een muildier, en dan weer dalend langs de spleten waar nauwelijks een beekje ruimte genoeg had gevonden. Maar een indio-voet, in een grauwbeslofte, aan alle zijden geschaafde *guarache* gestoken, verenigt de grijpkracht van een klauw met de stabiliteit van een hoef. Heb je ooit een peón zien struikelen of zien uitglijden? Ik niet. Als er een tuimelt, valt hij meteen morsdood op de bodem van het ravijn, tegelijk met het stuk van de bergwand waarop hij gestaan heeft. Net als een ezel.

Maar de weg die wij namen, was betrekkelijk veilig, en er gebeurden geen ongelukken. De tweede dag was ik al aardig gewend aan deze dierlijke manier van reizen, die - net als ik verwacht had - ook zijn bekoringen bood. Want het was alsof je zelf deel werd van het landschap; een beweeglijke steenklomp tussen de bergwanden, een roofvogel langs de steilten, het ruisen van de bergbeken tot in het bloed langs je slapen, de verwachting der diepe dalen hongerig binnen in je, de gapende nachtstilte uitstromend in je lichte sluimer.

In de namiddag van de tweede dag scheidden onze wegen zich. De indio's moesten naar een dorp in de richting van Zorrilla. Zij duidden mij nauwkeurig aan, langs welke toppen, door welke insnijding in de kartelrand vóór mij, ik de weg kon vinden om het vlugst in Victoria te komen. Een boom, een steen, een grot... dat waren de enige aanwijzingen over wie-weet-hoeveel *legua's* afstand nog.

Het maakt overigens een heel verschil uit, moederziel alleen te gaan, of in gezelschap van levende wezens, al wordt ook urenlang geen stom woord gesproken. Daarom geef ik tenslotte de voorkeur aan een paard, onder alle omstandigheden. De mijne hebben nog nooit wat gezegd... en toch, het is goed gezelschap, altijd. Te paard heb ik mij nog nooit eenzaam en verlaten gevoeld; te voet... spreek ik mijzelf altijd aan met “mijnheer”, om minder alleen te zijn.

Toen de indio's uit het gezicht verdwenen waren, scheen het gebergte nog eens zo groot geworden, en de stilte nog eens zo zwaar om mij heen te ruisen, als een verre, onzichtbare stortbui. Van mijn besluit om langzamer te gaan zodra ik alleen zou zijn, kwam niets. Ik haastte mij evenzeer als tevoren, en rustte alleen

wanneer het hart mij tot in de keel bonsde. Ik had trouwens daarbij een doel: vóór donker op de bergkam te zijn, waar ik dan overnachten kon, boven de vochtige dampen die zich tegen de avond daar in de dalen verzamelen en die maken dat je des morgens met een landerig en klam gevoel ontwaakt. De zon was nog niet onder toen ik boven aankwam en aan de andere zijde onder mij een wijd en heerlijk dal aanschouwde, waarin de wolken als enorme, visachtige vogels een nest kwamen zoeken voor de avond; een diepte vol vrede en liefelijkheid, aanlokkelijker dan het ruwe bergland dat ik achter mij gelaten had. Besluiteloos bleef ik staan. Kon ik niet beter nog een paar uur mijn weg vervolgen? Ik meende ergens diep beneden mij een dunne rookpluim te bemerken. Als daar mensen waren, des te beter. Maar het kon ook een wolksliert zijn; en het scheen mij inderdaad toe, dat het niets anders was, want na een wijle viel niets meer te onderscheiden, loste zich alles op in een nevel die zichzelf het dal in blies.

Langzaam, meer uit automatisch voortzetten van de beweging van mijn ledematen dan uit behoefte om nog nieuwe afstanden af te leggen, bleef ik verder gaan totdat de schemer viel, en de wereld dieper scheen weg te zinken onder mijn voeten; niet zoals hier, waar het schijnt alsof de bergwanden juist dichter naar je toe geschoven komen. Toen pas begon ik ernstiger aan mijn nachtleger te denken. Er was na het uitsterven van de laatste zonnestralen een koude wind opgestoken, en het was nu zaak, een welbeschutte plek te vinden, om geen àl te onaangename nacht tegemoet te gaan. De lucht werd zwaarder en zwaarder bewolkt, zowel onder als boven mij; er was geen maneschijn, geen enkele ster. Dicht in mijn sarape gewikkeld, zat ik voor mij uit te staren in de alzijdige duisternis, zelf een stuk duisternis geworden. Ik was erg vermoeid, maar de geweldige stilte en eenzaamheid die rondom mij kolkten, met dat geheimzinnige gedruis dat je alleen 's nachts in het gebergte hoort, beletten mij in slaap te vallen. Als je zo jong bent, huizen nog allerlei vreemde energieën in je bloed, die nog heel lang een verwoede kamp kunnen voeren met je vermoeienis. Je gelooft nog aan avonturen, je wacht op een wonderbare gebeurtenis die voorgoed richting zal moeten geven aan je leven, en je tuurt in het duister.

Daar! Ik knipperde met mijn ogen om duidelijker te kunnen zien. Was dat niet een lichtje dat ik in de verte, onder mij zag flikkeren? Het kon toch geen ster zijn... Was het niet in dezelfde richting als de rookpluim die ik had menen te bespeuren?

Dom dat ik er niet heen gegaan was. Dat zou beter geweest zijn, dan hier te zitten en uren lang voor mij uit te staren.

Ik zag het lichtje weer; nu eens duidelijker, dan weer vervagen en geheel en al verdwijnen. Toen het opeens weer opflikkerde, sprong ik op, met het kloeke besluit er toch nog heen te gaan. Het was nog vroeg in de avond, het hinderde niet dat ik een of twee uur langer liep; zo duister was het niet, of ik kon met mijn jonge ogen nog een stuk van het pad zien. Dat had ook zijn eigenaardige aantrekkelijkheid. En bovendien, ik had nu eer vast doel, dat mij de energie teruggaf van een zwemmer die eindelijk de kust in zicht krijgt. Zo scheen ik te zwemmen in de nevelachtige duisternis rondom mij.

Het licht in de verte was ongestadig. Nu eens stond het minutenlang stil en vast te glanzen, om plotseling weer volledig uit te doven voor een wijle. Het kon niet anders, het moest een menselijke aanwezigheid zijn. Ik liep er recht op af, maar de doortocht die ik zocht, kon men ternauwernood meer een pad noemen. Het waren de hier en daar terzij gestoten stenen die mij aangaven dat ik veilig ging en niet plotseling voor gapende afgronden zou komen te staan.

Opeens, toen ik er het minst op verdacht was, stond ik op een werkelijk voetpad van fijn steengruis, en kon ik aannemen dat ik bij het begin van het dal was aangekomen. De duisternis was hier nog dichter geworden; het enige wat mij behalve mijn richtingsgevoel nog leidde, was het lichtje, dat nauwelijks groter geworden was bij mijn naderen. De nevel van het dal verwaasde het met een kleine regenboogkleurige krans. Ik verhaastte mijn stappen over de weg die naar het schijnsel voerde; in de damp had mij opnieuw mijn vermoeienis gepakt, en ik wenste nu eindelijk aan te komen.

Bij een draai van de weg struikelde ik bijna over een hond die jankend wegliep, ofschoon mijn voeten hem haast niet geraakt hadden. Het vreemde was, dat het beest bleef janken, bijgestaan door al de gedempte echo's van de bergen, tot het naargeestige geluid heel in de verte wegstierf. Op hetzelfde ogenblik was het licht dat mij leiden moest, uitgegaan, en al de tijd dat ik over het voetpad voortliep, bleef het weg.

Eindelijk kwam hetgeen ik verwacht had: een lage hut van adobe, gelijk men weleens in de bergen aantreft, niemand weet precies waarvoor of van wie. Met een zucht van verlichting stiet ik de ruwe houten deur open.

"Buenas noches, goedenavond!" riep ik.

Er kwam geen antwoord. In het stikdonker dat daar bijna brijig

de alleen maar voelbare ruimte vulde, kon ik ook niemand onderscheiden. Ik streek een lucifer aan, en onderzocht het enige vertrek zo lang het houtje tussen mijn vingers bleef branden. Leegte, armoede, verlatenheid. Wat stro in een hoek, onder de vensterbank, vormde alle huisraad. Niets weer erop dat kort tevoren iemand hier gehuisd had, gelijk het verdwenen licht mij toch met voldoende zekerheid liet weten. De laatste bewoner was spoorloos weggegaan, en ik moest het zonder nachtelijk gezelschap stellen. Hoe dan ook, ik was blij tot hier te zijn gekomen, waar ik tenminste beschut zou kunnen slapen en in mijn sarape gerold, aangenamer op stro kon liggen, dan ergens buiten, op de harde, koude stenen.

Op de tast maakte ik verder mijn slaapplaats gereed, zocht de gemakkelijkste ligging en sloot mijn ogen. Morgen zou ik wel verder zien...

Ik kon echter niet in slaap komen, ook hier niet. Het was alsof ogen naar mij staarden, oren naar mij luisterden, een onhoorbare adem het duister zachtjes op en neer liet bewegen in de naar stro geurende ruimte. Ik kreeg het eigenaardige gevoel van nabijheid, of - hoe moet ik het noemen? - van warmte-uitstraling misschien, die een menselijke aanwezigheid geeft, welke onbemerkt wil blijven, maar die zelf tot in alle vezels gespannen is om op te merken. Maar was dat geen verbeelding? Mijn slapen klopten van vermoeienis, een pijnlijk, spinnewebachtig gevoel in mijn benen bewees mij, dat ik meer gelopen had dan verstandig geweest was; de beelden van het helle landschap overdag schemerden mij nog voor ogen. Stellig vergiste ik mij.

Maar de slaap wilde niet komen; ik lag te woelen en keerde mij om en om. Plotseling, van heel dichtbij, klonk vastberaden en toch half-fluisterend een mannestem: “Als je licht maakt, schiet ik!”

“Zo...” antwoordde ik, zonder mij meer te bewegen. Ik was blij te weten, dat ik mij niet vergist had. Elke zekerheid is beter dan zulk een bijna lichamelijke twijfel.

“Je bent natuurlijk gekomen om mij te jagen,” sprak de donkere, ietwat rauwe mannestem.

“Neen, dat ben ik niet,” antwoordde ik heel gedecideerd, en niet in staat een geeuw te onderdrukken. Het was de laatste volzin die ik die nacht sprak.

“Als dat waar is,” zei de onbekende in het duister, met nog een trillende twijfel in zijn stem, “leg dan je wapens neer op de vensterbank daar...”

Er bleef mij natuurlijk niets anders over dan vechten in de duis-

ternis met een volslagen onbekende tegenstander - vechten, zo loom en vermoeid als ik was - of aan zijn verlangen voldoen. In het eerste had ik geen zin; ik lag nu zo lekker uitgestrekt... Ik gespte dus mijn revolver los, diepte mijn mes uit mijn broekzak op, en legde beide voorwerpen zonder overeind te komen op de vensterbank neer.

Het bleef een hele tijd doodstil, met geen andere onderbreking van de stilte dan ademen en kloppen van het bloed. De slaap begon ondanks alles te wegen op mijn oogleden. Als de ander nu ook maar wou gaan slapen, dacht ik; we konden thans immers beiden gerust zijn...

Doch na een poos begon de onbekende te praten; zachter en geruster dan eerst, en met bijna datzelfde veraffe wat een telefoongesprek heeft.

"Al wekenlang heb ik geen mens gesproken, heb ik niemand kunnen zeggen dat het niet anders ging, dat ik hem doden *moest*, omdat het wapen mij brandde in mijn handen. Heeft een mens dan niet het *recht* een ander te doden als hij hem op heterdaad betrapt bij het gemeenst bedrog? Hoeveel te meer dan niet een eigen broer, nietwaar?"

"Hm," bromde ik.

En verzekerd vervolgde de ander: "Dat moet wel iedereen toegeven. Maar niemand heeft naar me geluisterd. Ze zijn meteen hun drijfjacht begonnen, op leven en dood. Oog om oog in hun waanzin. Als je eens wist hoe mijn broer tegen mij gekuipt heeft, al van toen we kinderen waren... Hij haalde allerlei streken uit, en ik kreeg de straf... net als nu. Een eigen broer is dikwijls je ergste vijand, wat?"

"Aya," was alles wat ik uitbracht. Maar de stem ging voort: "Als je geen broer hebt, weet je dat natuurlijk niet. En velen hebben een goede broer. Maar zou Kaïn geen gelijk gehad hebben, als Abel met zijn vrouw op het veld was gaan liggen, terwijl hij op jacht ging? Wat staat er in het boek der boeken over het verraad van broeders? Kun je lezen? Ik kan niet lezen, anders had ik wel geweten wat te doen. De priesters vertellen je niet alles wat in het boek der boeken staat, anders had ik het net zo goed begrepen als dat andere van Kaïn en Abel. Ik weet, dat wat ik gedaan heb, slecht is, en toch goed, nietwaar?"

"Hm... ah..." Ik vocht met mijn slaap. Wat vertelde hij eigenlijk? Zijn stem was klagend en ver, als in een droom.

"Je begrijpt me... Ik zal je precies vertellen, dan kun je zelf oordelen... En zeggen aan wie het horen wil..."

"Uh," bracht ik nog met moeite uit, al bijna overmand.

Maar onverstoord praatte hij door. Wat weet ik niet precies meer; enkel brokstukken van wat hij zei, drongen nog door tot in mijn sluimer: “Daarom... het kleine vruchtbare dal... om de hacienda... we hadden immers samen gekocht... Neen, hij wilde niet... geen vrouwen... geld verdienen en naar de stad gaan... Kinderen?... Je weet niet waarvoor je werkt... het eigene... het eigendom... maar ik zeg dom... Wat is de toekomst zonder... Ze heeft zwarte ogen, donkere, vurige... geen woorden... het sluipt als een slang aan je voeten voorbij... een zwart en platgebrand veld... zo hoge, vurige vlammen... en beneveld... zo gauw gebeurd... klein, rond... ze zeggen kogel, maar het is een vogel... vogel, zeg ik... weet je waar hij ooit terechtkomt?... Villen... neen, het is gillen... maar het staal werd koud... in zijn koud bloed... Natuurlijk... En toen...”

Zijn stem had de ruimte gevuld, de ruimte van mijn slaap, en was ook duisternis geworden; een menselijke, warme, treurige dichtheid om mij heen, iets ondoordringbaars dat mij geheel omhulde, waarin mijn vermoeienis zich oploste en waarin ik weggleed naar een diepe, droomloze slaap.

Wie weet hoe lang hij nog gesproken heeft en zijn hart zal hebben uitgestort voor een slapende, voor de dove oren van de nacht, voor een levende aanwezigheid die hem toch niet berechten kon, niet oordelen of vergeven of straffen... en die hem onbereikbaar ver bleef.

Toen ik wakker werd, scheen het helle daglicht door de reten van de deur. Tegen de grauwe adobe-wand kropen een paar kleine spinnen omhoog. Op de vensterbank lagen mijn revolver en mijn mes. De man was weggegaan, zonder nog iets van zich te hebben laten merken. Ik had onmogelijk kunnen zeggen hoe hij er uitzag; ik ben hem misschien menigmaal tegengekomen, voordien of later, zonder hem te herkennen. Van zijn biecht wist ik mij niets meer te herinneren dan de brokstukken die ik genoemd heb. En zelfs dáárvan ben ik niet heel zeker meer. Alleen dat hij een broedermoordenaar was, bezig met zijn schuld en wroeging te belijden. Neen, ik heb het niet gedroomd... ik was niet alleen geweest die nacht. Dat voelde ik nog duidelijk. Buiten lag het dal vochtig-blauw in de zonneschijn te schitteren. Geheel vernieuwd. En ik kon uitgerust en ongestoord mijn tocht voortzetten naar Victoria, slechts begeleid door de vage, deerniswekkende herinnering aan de onbekende moordenaar.’

Don Salustiano stond op, rekte zich uit in de nacht, die al met heel haar net vol sterren blonk.

‘Ik begrijp, waarom u dit verteld heeft, nu juist,’ zei ik.

Achter mij was licht gerucht. Ik merkte thans eerst dat het drietal dat vertrokken was, op kleine afstand ook al zat te luisteren. Onhoorbaar waren ze teruggekomen, zonder hun meester te storen in zijn verhaal.

‘Ik heb een man gekend, die zo zijn broer vermoord heeft,’ merkte Juanito op. ‘Maar hij is treurig aan zijn eind gekomen.’ ‘Nooit had ik mijn wapens weggelegd. Hoe makkelijk had de moordenaar ze in het donker kunnen nemen,’ was El Chino's commentaar.

‘Nu heb *ik* slaap. Het heeft mij slaperig gemaakt, dit donkere verhaal,’ hernam weer Juanito. ‘Welterusten, heren en *muchacho's*.’ Hij liet zich op zijn zijde rollen en snurkte al na enkele minuten.

‘Wat zeg *jij* ervan, Remigio?’ vroeg ik de zwijgzame mesties, van wie ik nog maar weinig hoogte had.

‘Mijn moeder zei altijd: als er geen zuchten waren, zou het hart ons barsten, padroncito.’ Meer was er niet uit hem los te krijgen. Verkwikt en bijna opgewekt aanvaardden wij de laatste ruk: de toppen over, die zodra het licht was, vergezichten openden op lange, diepe dalen, waar nog nevel hing. Daar, na de hoogste kammen, daar begon de staat Tamaulipas. Ik snoof de lucht op, alsof die een andere was dan elders, als een paard dat ruikt hoe hij zijn stal al nadert. Don Salustiano echter was net als tevoren weer in zwijgzaamheid gehuld, en scheen zelfs meer en meer te duiken binnen zijn massieve zelf. Zodat ik overtuigd werd dat hij nog steeds streed met zijn gevoelens, zijn illusies; nóg niet uitgestreden was.

Jawel, Tamaulipas... Het was nog altijd dagenlang de ketens over trekken, geen respijt daar in die dalen vol van zoete, gronderige reuken. Haast begon ons voort te jagen, spoed van lieden die het einddoel naderen en willen winnen op de tijd. De bergen, kaal waar zij zich als ontzaglijke bastions boven hun brede sokkels verhieven, van een lilabruin waarvan onze ogen reeds meer dan verzadigd waren, doch met kroezig groen begroeid waar maar een helling was, lieten ons nauwe passen open, waarin soms een wolk verdwaalde. De barranco's stonden nu vol struikgewas, veel hoge bomen zelfs, en waar de wind viel, werd het ruisen zwaarder nog dan dat der beken die ons menigmaal begroetten met geschater van cascades. Menselijke wezens - hoeveel dagen hadden wij er geen ontmoet - maakten zich hier en daar bemerkbaar, waar een rookpluim opsteeg, of Juanito ze het eerst ontdekte met zijn diepe ogen: een paar zwarte stippen,

onherkenbaar haast, beneden ons, als er geen nevel was.

Het leek alsof de bergen ons voorgoed hadden gevangen, zich vermenigvuldigden om ons niet prijs te geven; nieuwe bressen, dalen en valleien, slechts ontsloten om zich nogmaals grimmiger op onze weg te plaatsen. Sierra Madre, onbarmhartige en wrede moeder der gebergten, beschermster van de grote woestenij! Het rolgesteente won het van de paardehoeven, tuimelde op de maat van onze stappen, sneller daarna, de ravijnen in. En met kil ontzag keek je de diepte in, om dadelijk even de ogen dicht te knijpen tegen duizeling. Maar zwaarder, geuriger en warmer werd de lucht weer; met hun puntige, breed-uitgestrekte loten en hun rechte witte bloemenstandaards verwelkomden ons de agave's, deze eerste wachters van de vruchtbaarheid der diepte. Zodra het sneller dalwaarts ging, gaf elke stoot van het rijden mijn vermoeienis een kleine por van moed. De steppe naderde, de onafzienbare prairie, een indio-nederzetting van slechts enkele schamele hutten, waar wij *pulque* dronken, minder walgelijk dan de stofsmaak onderweg. Al was ik hier nog nooit geweest, een blij herkennen van het landschap, van de kleur van het land, de schikking van het miniatuur-gebergte dat hier de prairie ingeperkt had, hield mij overeind.

Toch heeft don Salustiano op die laatste dag het zwaarste van de hele reis van ons gevergd. Want na een korte rust des avonds, reden wij de nacht in, om een dag te winnen en nog voor het einde van de nacht misschien een bed. Hij was hier thuis en kende immers iedere steen van vijftig mijlen in de omtrek.

Rijden maar, - het allerlaatste stuk. De aangevreten maan begeleidde ons en wierp haar schijnsel op de weg; genoeg voor mensen die het einddoel naderden. Een lichte koelte, kruidig van verwachtingsgeuren, woei ons tegemoet. De sterren aan de einder wenkten met hun twinkellichtjes als een verre stad, en in de hoge nacht sloeg voor het laatst de onafgebroken warreling der paardenstappen als een zachte roffel de bedwelming van haar stilte stuk.

Rancho de la Trinidad

Wat in de verte eerst niet meer dan een der talloos vele lage heuveltjes geschenen had, een schemerige steenhoop in het late maanlicht, en daarna een grijswit, spookachtig, breed silhouet, bleek eindelijk inderdaad de Rancho da la Trinidad.

Het leek een droom-kasteel, zo op een afstand, uit de tunnel

van de nanacht, door de spitse vensternis van mijn vermoeidheid heen gezien, rechtlijnig in de weekheid van het late uur, en toch onwerkelijk. De kruinen van de bomen als vervlietende arkaden; laag en lang een muur. En wat zovele dagen, nachten zelfs, de poort van mijn verwachting was geweest, werd nu de grote stenen ingang die wij binnenreden naar een patio vol sluimer. Slaperig verspreidde een lantaren op een paal zijn goudrood licht, en slaperig begroette ons de wachter. Klein en priesterlijk omhangen met de toga van het volk, zijn donkere sarape, en de brede strohoed vlak daarboven, zodat zijn gezicht alleen maar stem was.

'Vijf ruiters, is dat alles?' vroeg hij, voor hij weer de poort zorgvuldig sloot. En zonderling, opeens had niemand haast om af te stijgen, hield de nieuwe omslotenheid van deze plaats ons lange en geduldige minuten in haar ban. Totdat een donkere vrouwestem van ergens boven vroeg: 'Wie zijn het, Heliodoro?'

'Don Salustiano en vier anderen,' riep de wachter hees omhoog. 'Weest welkom!' klonk het weer van boven.

Daarna pas steeg don Salustiano af, en volgden wij zijn voorbeeld, drukten voor het eerst mijn voeten zwaar op de aangestampte grond, vanwaar de geur van vee, van vochtig hooi, misschien van koffie zelfs, mij tegemoet steeg. En nog steeds verlieten wij elkaar niet, vielen we in een lage brede ruimte neer, waar banken stonden en wat lange tafels in het spaarzaam licht dat door de wachter was ontstoken. Eetzaal der peones, dacht ik bij het horen van de schuifelstappen over stenen vlak ernaast. Geen van ons sprak. Wij sliepen wakend, wachtten zonder haast, nu het einddoel was bereikt.

Toen kwam ze binnen, doña Anamaria, groot, in een wijd, donker kleed, een doek om het hoofd geslagen.

'Welkom,' zei ze nogmaals.

Haar gezicht... ik zag het nog niet. Want vlak achter haar dook uit het duister buiten, de gestalte op van een welbekende.

'Ingeniero!'

'Ay, caray, Alberto!'

De verrassing zulk een goede oude vriend van ginds, de Rancho de los Diez Misterios hier terug te vinden, luwde alleen maar door de vele klopjes die we elkander op de ruggen gaven. Met hem hier werd het toch nog een thuiskomst, nu al.

Onderwijl begroette doña Anamaria, wat terzijde, don Salustiano. De Ingeniero met zijn veel te lange snor bracht mij bij haar.

'Ik ken u al,' zei ze, 'men heeft mij al van u verteld.' De slaap

die nog haar stem omfloersde, gaf er iets innemends aan, iets van een diepe alt. Maar het gezicht was streng; de trekken, regelmatig maar toch wel zo oud als ik geschat had, werden enkel door de spiegeling van haar grote ogen wat verzacht. Ondanks dat, - vooral de mond, gewend om te bevelen, had iets hards. Een eerste indruk, dus met voorbehoud, dacht ik. Hoewel gewoonlijk juist. Ontegenzeggelijk klonk haar stem mij sympathiek, zoals ze omgewend naar het zijvertrek riep: 'Is de koffie nog niet klaar, Elodia?'

'Ja, padrona.'

Even later kwam het meisje binnen, ranke indiaanse, huiverend nog in haar haastig aangetrokken jurk, maar met vijf kommen waaruit hete koffie dampte. Lang geslurp ontstond.

'Zo kunnen jullie nog een paar uur slapen,' moedigde doña Anamaria ons aan. En tien minuten later sliep ik werkelijk in het kleine kamertje dat mij werd toegewezen. In een bed, prinsheerlijk uitgestrekt.

Omdat geen sterveling mij kwam wekken, sliep ik met de droom der reizigers na een behouden thuiskomst: in een stille, landelijke morgen, kalme kanovaart, de spiegeling van zacht groen in kabbelend water. Het geklingel van een dorpje in de verte, klokkenspel.

Het bleken koeien langs het buitenvenster, toen ik opstond en bemerkte, wat een gat ik in de dag geslapen had. De zon stond reeds op middaghoogte. Stralend over de prairie, de lichtgewelfde klingen in de verte. En toen ik, ongewassen nog, mijn hoofd stak door de kamerdeur, keek ik van onder de overdekking der benedengalerij recht op de binnenplaats, die mij nu heel wat groter scheen dan 's nachts. Verblindend zonlicht blonk er op de grond, en van de overkant klonk het gerinkel en het brommende gepraat van vele mannen, bezig aan hun maaltijd. Even later verscheen de Ingeniero om te kijken hoe het met mij stond. Hij nam mij mee om te gaan eten. Zijn snor stond schriel en rafelig aan de punten, dwars over zijn gezicht. Onmogelijk lang. Hij zag dat ik er met iets van een lach naar keek, en gaf mij de verklaring: 'Ik heb, toen we van de Rancho moesten vluchten, bij mezelf gezworen, mijn snor niet te zullen knippen, voordat ik er weer terugkwam. Met don Salustiano natuurlijk. En al wordt hij nu een meter lang, het zal mij een zorg zijn. Mijn vrouw is er toch niet om mij te bevitten; ik heb haar in Monterrey gelaten, bij haar familie. Ik heb bezwaren tegen vrouwen in de legertros.'

Wij liepen door de zij- en achtergalerij naar het zaaltje waar

we eten moesten. Onderweg, terwijl hij telkens stilstond en mij vasthield aan mijn arm, vertelde hij nog, dat het tegenwoordig hier meer van een kampement had, dan van een gewone rancho. Wat voorbijtrok, vond hier een gastvrij onthaal en kreeg instructies bovendien. ‘Je zult wel lachen, als je Moctezuma ziet,’ zei hij nog, ‘maar het is een pientere kerel, reken maar. Ze krijgen aardig wat met ons te stellen, wanneer de zaak hier eenmaal begint. Ik ben benieuwd wat voor berichten don Salustiano heeft meegebracht.’

Het viel mij niet moeilijk in de kleine eetzaal te ontdekken, wie Moctezuma zijn moest, - nog voor hij zijn naam gezegd had, opstaand naast doña Anamaria, tegenover wie don Salustiano zat. Inderdaad, een keizerlijke gestalte had deze indio met rechte haviksneus en lichte, ronde ogen, als die van een vogel. Indio van gezicht, maar verder met het uiterlijk half van een hacendado, half van een krijgsman, met een gordel vol patronen dwars over zijn bestikte hemd. De nauwe rijbroek van de charro's, grijs-gestreept, sloot tot onder zijn enkels op zijn schoenen aan, waarachter de veelpuntige sterren van zijn sporen. Doch de buiging waar ik mee begroet werd, had iets soepels en slangachtigs, zonder dat het afbreuk deed aan het majestueuze dat hij had, wanneer hij rechtop stond. Naast hem was don Salustiano haast een dwerg of een kobold. Zijn donkerbruin gezicht was olieachtig glad, net als zijn zwarte lokken, waarvan er een weerbarstig langs zijn voorhoofd hing en daar - telkens vergeefs - werd weggestreken met een kort, maar driftig handgebaar.

‘Uw vriend en kameraad, kolonel Moctezuma!’ zei hij, zo gewoon alsof ik reeds tevoren zijn goed recht beaamd had op die even tragische als glorieuze naam van de Aztekenvorst, die Mexico aan Cortés had verloren, eeuwen her. Iets onbegrijpelijks, wanneer de oude keizer er ook maar bij benadering zo uitgezien had.

‘Veel genoegen u te kennen, kolonel,’ zei ik, van het eerste ogenblik af voor hem ingenomen.

Doña Anamaria reikte mij de schotels aan, en zorgde dat ik veel at ‘om weer op mijn kracht te komen na de lange tocht,’ zoals ze haar aansporingen verdedigde. Ze zorgde trouwens met een soort van strenge vriendelijkheid ook even oplettend voor haar overige gasten. Niets ontging haar, zelfs niet toen de kolonel in druk gesprek geraakte met don Salustiano, en ikzelf in een niet minder drukke conversatie met de Ingeniero, die mij nauwelijks de kans liet om de gastvrouw, nu bij daglicht, wat nauwkeuriger te observeren.

Neen, het leed geen twijfel dat ze twintig, dertig jaar geleden mooi moest zijn geweest. En zelfs nu nog had ze over zich iets onvolgroeids, gelijk zovele vrouwen die - omdat ze kinderloos gebleven zijn - heel anders ouder worden dan de meesten, met iets meisjesachtigs nog in hun gebaar en gang, en hun gezicht vooral, dat zelfs door rimpels en verslapte spieren heen, zich als de schaduw van een blos bemerkbaar maakt. Iets kinderlijknaïefs misschien. Er was aan haar iets tengers, niet zozeer in haar gestalte, die de middelmaat van de Ingeniero nog wat overtrof, maar in haar hals en schouders waaromheen de luchtige huipil - een vierkant uitgesneden hemd - bijeengehouden werd door een heel fijne, geborduurde sluier, de rebozo, die de trots der welgeklede vrouwen op het land is. Er lag ook meer klaarte in haar stem; zelfs als ze fluisterde was het niet mogelijk haar mis te verstaan, zo duidelijk articuleerde zij met de twee rijen blanke, nog zeer gave tanden. Slechts haar armen en haar volle, grote handen toonden kracht; dezelfde die men soms vermoeden kon wanneer haar mond zich samentrok en zij haar grote ogen vast op één punt richtte, in de ogen van degeen tot wie ze sprak of op het ding waarover zij het had of nadacht. Tenger zeker niet; een sterke, strenge vrouw, met wat aan zachtheid in haar leven moest, wel erg diep verborgen. Maar toch, wellicht ergens toch nog kwetsbaar.

‘Ik zou eerst eten, Moctezuma,’ zei ze. ‘Salustiano heeft, veronderstel ik, in geen week een christelijk maal gehad.’

En don Salustiano dadelijk: ‘Dit is een allerchristelijkste maaltijd, Anamaria. Voortreffelijke spijzen, met de beste *chile*, die van Moctezuma's nieuws gekruid.’

Er leek - zo op het oog - geen gedwongenheid in beider omgang te bestaan. Van het eerste ogenblik af hoffelijk-vriendschappelijk, lieten ze in hun spreken zelfs geen ondertoon doorklinken van iets dat niet voor iedereen bestemd kon zijn. Dat stelde mij gerust voor wat mijn kleine vrees voor complicaties mocht betreffen; hoe had ik ooit kunnen twijfelen aan deze rijpe, wijze mensen, en had don Salustiano zelf maar één moment van aarzeling kunnen voelen, zoals hij mij zelf bekend had?

Nieuwe schotels kwamen binnen, met een vriendelijk lachje - al iets van herkennen - door hetzelfde meisje als des nachts, Elodia, neergezet. De gastvrouw at juist zoveel dat wij mannen geen gevoel van schrokkerigheid konden krijgen bij de volle borden die al pratende in onze magen werden weggewerkt.

Maar allengs werd door het nieuws dat de Ingeniero mij ver-

telde, toch mijn aandacht van het eten afgeleid naar onze toestand, die hoogste eigenaardig bleek.

Een groot deel van de indio's, afhankelijk van de hacendado's van Tamaulipas, stond geenszins aan de zijde der regering die onteigende, maar had in de overtuiging dat zij toch bedrogen werden, voor de oude, vertrouwde meesters partij gekozen tegen de onteigenaars. In de overtuiging dat er revolutie komen ging, waren de meesten naar het gebergte gevlucht, in ontoegankelijke, makkelijk verdedigbare dorpen, waar ze vaak familie hadden. Dikwijls kwamen er nog kleine groepjes langs, te elfder ure nog besloten naar de anderen te gaan. Wanneer men afzag van de vrouwen en kinderen, vormden die thans verspreide mensen, meest peones, een uitstekend contigent voor de achterhoede. De aanval echter moest geopend worden door de troepen die uit het Noorden kwamen, de geoefende soldaten van een paar al jaren ontevreden generaals, in de eerste plaats van generaal Ortíz in Monterrey, en zou dan plaatselijk worden ondersteund door mannen die de kolonel hier bij elkaar bracht, instrueerde en bewapende, en daarna verder zond. Vandaar zijn nu reeds wekenlang verblijf op doña Anamaria's rancho. Ook omdat hij hier op de aankomst wachtte van een oudere generaal met veel ervaring uit de revoluties al na don Porfirio Diaz' tijd, een zekere generaal Francisco Xavier Zulueta. Deze zou de taak van Moctezuma overnemen, en de ander zou, omdat hij juist op de indio's een grote invloed had, de mannen in de bergen bij elkander brengen, mobiliseren, en vanuit de westhoek trachten als een wig de Federalen te verdelen, oostwaarts naar de zee te drijven, zodat zij tussen de manschappen van Ortíz uit het Noorden en de anderen van hier in de klem kwamen te zitten. Een voortreffelijke strategie, vond de Ingeniero, en als men ook elders in de andere staten die nog twijfelachtig waren, evenzo te werk ging, dan was de revolutie gauw genoeg gedaan, de overwinning zeker.

De lange verschoten snor van de Ingeniero trilde van de geestdrift bij het geven van deze summiere uiteenzetting. Voor hem stond het vast, dat alles gaan zou zoals hij het bijna mathematisch vóór zich zag. Als een gelovig man had hij de onwrikbare overtuiging, dat een zaak die hij rechtvaardig achtte, ook moest zegevieren. Weliswaar heel vaak met moeite, daar wij in een snode wereld leven, maar tenslotte overwon het goede steeds. Ik voelde mij niet competent zijn woorden nu al critisch te beantwoorden en misschien door te gaan voor jonge ketter. Ik was veel te blij dat hij er was.

Van don Salustiano werd verwacht, dat hij als een der meest geziene personnages van de streek zijn invloed op de mannen van de buurt zou laten gelden, om zich volkomen in dienst van de opstandelingen te stellen, ze van het nodige te voorzien en enkele haarden van tegenstand die er nog waren, misschien tot inzicht te brengen. Want het enige nadeel van kolonel Moctezuma, een prachtig leider voor de oorlog zelf, was, dat hij niet van hier afkomstig was, maar uit de staat Durango, in het Noordwesten.

'Hij is feitelijk een Yaqui,' zei de Ingeniero, nu opeens zo zacht dat ik alleen het horen kon. 'Maar hij heeft zijn sporen al verdiend.'

'Waarom is hij dan maar een kolonel, geen generaal, zoals zovelen?' vroeg ik.

Zonder mij te antwoorden, riep de Ingeniero schuinsweg over de tafel heen: 'Hé, *mi coronel*, Alberto hier wil weten waarom u geen generaal is!'

Moctezuma onderbrak hetgeen hij juist bezig was tegen don Salustiano te zeggen en ontblootte heel zijn sterk gebit tot een soort van grijns.

'Omdat veel anderen die nog stommer zijn dan ik, toch generaal geworden zijn, hoop ik het ook nog eens te worden,' zei hij.

'Maar voorlopig is het genoeg dat ik een beetje kolonel ben.'

'Een goede kolonel is beter dan een slechte generaal,' vond don Salustiano. En doña Anamaria vroeg meteen: 'Is het waar dat de meeste generaals *muy brutos*, erg rauw zijn?'

Moctezuma grijnsde opnieuw. 'Dat wordt beweerd. Heeft u nog nooit gehoord van generaal... zijn echte naam is mij ontschoten, hij wordt nu door iedereen generaal Aspirine genoemd?'

De anderen knikten en ik vroeg: 'Was hij zo bang, dat hij een aspirine nam als hij moest vechten?'

'Integendeel,' zei Moctezuma, 'hij heeft zijn naam verdiend door rauw te zijn. Een keer zat hij op het voorterras van een café, ik meen dat het in Saltillo was, maar het kan ook ergens anders zijn geweest, in elk geval, hij zat een glas te drinken. Generaals, zegt men, drinken meer dan kolonels, om rauwer te kunnen worden. Zodat ik ook hierin zal moeten bijleren. Hij zat daar, toen een schoenpoetsertje naar hem toe kwam, en hem vroeg: Mag ik uw schoenen een *boleada* geven, *mi general*? Zeker, antwoordde hij, natuurlijk. Want wat is een generaal zonder blinkende schoenen, nietwaar? Het poetsertje zat vreselijk zijn best te doen, toen de generaal hem vroeg: Wat kijk je triest vandaag, *peladito*; heeft iemand je iets gedaan? Generaals hebben soms

een grote goedhartigheid, moet je weten. De arme peladito zei: Neen, mi general, maar ik heb de hele dag al zo'n verschrikkelijke hoofdpijn. Dan moet je iets innemen, zei de vriendelijke generaal, waarom neem je niet een aspirine? Het schoenpoetsertje keek wanhopig naar hem omhoog. Ik heb al van alles genomen, mi general, antwoordde hij, maar niets helpt. Weet mi general soms iets dat werkelijk helpt? Zeker, zei de ander, neem dit wat je zeker van alle hoofdpijn afhelpt. Hij reikte naar zijn achterzak, greep zijn pistool, en schoot het tegen de kop van het schoenpoetsertje af. Zo ben je van je lijden af, moet hij daarbij gebromd hebben, voordat hij met zijn pasgepoetste schoenen wegwandelde, - een kogel is evengoed als aspirine. Sindsdien heeft hij de naam gekregen van generaal Aspirine.'

'Is het niet waar, dat ze erg rauw zijn!' riep doña Anamaria uit, met een gebaar van ontzetting.

'En heeft men hem ongemoeid gelaten?' vroeg ik.

Moctezuma moest me wel erg naïef vinden, want hij antwoordde: 'Hoezo? Voor een schoenpoetsertje? De manschappen hebben zich kapotgelachen toen ze het hoorden, en het heeft hem juist populair gemaakt. Een bijnaam is altijd een teken dat je populair bent, nietwaar.'

Er blonk een gloeiende spot in zijn lichte ogen.

'Vertel zulke dingen maar niet, als generaal Zulueta vandaag of morgen hier is,' vermaande doña Anamaria ernstig.

'We moeten eerst nog zien of hij een werkelijke generaal is, en niet alleen in naam,' meende Moctezuma. 'Maar dat merkt men in een dag.'

Onze koffie namen we in een bovenvertrek, waar het koel was, aan de schaduwkant, en de twee hoge vensters openstonden voor de luwe prairiebries.

'Ik resumeer, dat er intussen al een hoop gedaan is,' stelde don Salustiano vast.

De kolonel zei: 'O, het beste komt nog. Als het maar niet al te vroeg begint.'

Ik merkte nu, hoe er een kleine wreedheid trilde in zijn grijns; de Yaqui...

'Als het maar geen Rozenkrans van Amozóc wordt,' bracht doña Anamaria donker in het midden, terwijl ze de dunne rebozo dichter om zich heen trok, als om zich zelfs met zo iets voile-achtigs tegen het naderend gevaar van schietpartijen te beschermen.

De anderen knikten in geredelijk beamen, maar don Salustiano, die bemerkte dat ik het gezegde niet begreep, zei: 'Je bent nog

te kort hier, om die uitdrukking te kennen. Ze betekent... wel, een keer werd in het dorpje Amozóc een vrome bidstond ergens in een huis gehouden. Enkel maar voor vrouwen. Zoals dat daar in die kleine plaatsen gaat, de mensen zaten bij elkaar gehurkt de Rozenkrans te bidden. Geen vreedzamer en eentoniger bezigheid is denkbaar, dan het laten murmelen van die vrouwenstemmen en het rollen van de kralen in hun vingers. Af en toe kwam er nog een naar binnen, hurkte bij de rest, terwijl het bidden onverstoord bleef dreinen. Tot er nog een vrouw bij kwam, die heel per ongeluk trapte op de rebozo van een ander die niet al te zeer in haar gebed verdiept was. Kijk toch uit je doppen, onderbrak de neergehurkte haar geprevel, was je nooit je ogen? Wanneer ik zo'n smeerpoets was als jij, antwoordde de andere, die nog niet door de algemene vroomheid aangestoken was. Een derde bidster riep: Gaat weg als jullie ruzie maken, jullie heidenen! En een vierde suste: Wie het gebed verstoren, blijken h..., neen, ik verzwijg het woord uit respect voor het beste deel van dit gezelschap. Maar in een oogwenk was het in dat huis de grootste vrouwenruzie. En omdat de kamer veel te klein was voor hun tieren en kabaal en het handgemeen dat er ontstond, werd het geruzie buiten voortgezet, op straat. De mannen kwamen kijken wat er aan de hand was, kozen dadelijk partij en vochten. Met machete's en pistolen, zij. En zelfs de kinderen en de honden. Heel het dorpje Amozóc vocht, en was hard aan de gang zichzelve uit te moorden. Pas twee dagen later, toen er Federale Troepen kwamen, maakten zij een einde aan die kleine revolutie, die begonnen was met vroom gebed. Vandaar die uitdrukking: de Rozenkrans van Amozóc.'

'Net wat je zegt,' bevestigde de gastvrouw met een hoofdknik.

'Als de revolutie maar niet net zo iets wordt.'

Wat later ging ik met de Ingeniero het terrein verkennen. Don Salustiano had de Rancho de la Trinidad heel goed gekenschetst. Alles blonk er en was keurig onderhouden. Nog het meest de grote stallen die aan de achterzijde waren gebouwd, en nog een eigen ingang hadden, welke op een reusachtige omheinde plaats, een grote corral aan de prairiezijde uitkwam. Het beste vee ter wereld, in mijn lekenoog althans, stond daar bijeengedreven, op de schoft gemerkt met de T. van Trinidad. *Vaquero's* stapten ijverig rond met emmers, lasso's, roepend naar het vee om het te scheiden. Schril contrast met de geordendheid die bijna stilte was in het grote huis dat vierkant, als een witgekalkte, landelijke kazerne om de patio stond. De

mest werd voor een boomgaard, vlak naast de corral gebruikt; een flinke donkergroene strook die men op die manier veroverd had op de onwillige prairie-grond. Een lange ren vol kippen en een kleinere corral voor schapen die nu waren weggevoerd, en dan de paardenstal, - een hele rijkdom! Zeker vijfentwintig paarden stonden er, en er was plaats genoeg voor meer. Een glanzend geroskamde moor, die een palm boven de andere beesten uitstak, bleek het rijpaard van de kolonel. *Relámpago,* bliksem, heette hij, vertelde Ingeniero, die klaarblijkelijk zijn hele militaire hoop op Moctezuma had gevestigd.

Vervolgens achter het ommuurd gedeelte, schuren en een kleine werkplaats met een smederij; een magazijn dat tevens winkel was voor de peones, en een kleine, op dat ogenblik gelukkig ongebruikte ziekenzaal, twee bedden rijk. Een miniatuur-dorp op zichzelf, waaraan alleen het kerkje ontbrak.

'Dat kun je denken,' zei de Ingeniero. 'Als we weer bij het woonhuis zijn, zal ik je ook dàt nog laten zien.'

Voordat wij echter op de tocht die uren in beslag nam, zover waren, kwamen wij doña Anamaria tegen, nu heel anders dan daarstraks gekleed. Haar grauwe rok van ruwe stof liet een gedeelte van haar benen vrij, die in een stevig paar hoge rijlaarzen staken, zoals de jagers elders dragen, als ze moeten waden door moerasgrond. Een eenvoudig hemd, bijna een mannenhemd, stond open aan haar hals, waaromheen een eenvoudig snoer hing met een medaljon. Ze had een strohoed op, niet anders dan door de peones wordt gedragen; in de hoge bol daarvan ging heel haar haarwrong schuil. Ze zag er zo wel erg kordaat uit, maar veeleer bizar dan mannelijk. Naast haar liep een licht-gebogen man, ook van omtrent de vijftig, die de caporal mayor, de hoofdopzichter was, en aan mij voorgesteld werd met de zeer goedhartige naam van Homobono. Blijkbaar waren zij tezamen op inspectie, iets wat doña Anamaria - zoals de Ingeniero mij vertelde - dagelijks deed en nooit verzuimde. Zoals een kapitein dat op zijn schip gewoon is. Soms verscheen ze, zei hij, ook alleen, als ergens iets bizonders opgeknapt werd, en ze had misschien nog meer verstand van beesten dan haar caporal mayor of een van de peones. Met één blik zag ze in de kudde welke koe wat ziek was, welke stier zich mank gevochten of verwond had. Alles merkte ze op, en uit het 'Ja, padrona,' waarmee de peones haar bevel beantwoordden, klonk steeds ontzag.

Ik maakte het al dadelijk mee, toen ik haar even volgde naar de opslagplaats van brandstof, waar twee mannen bezig waren hakhout op te stapelen. De bijlen waarmee ze de takken tevoren

gekloofd hadden, lagen nog vlak bij de deur, naast de spanzaag.

'Waarom gebruiken jullie het hakmes met de lange steel niet?' vroeg doña Anamaria, eerst onverschillig.

'Die is bot, padrona,' antwoordde een der peones met even hoed-oplichten.

'Dan slijp je hem.' Het donkere in haar stem werd al wat scherper.

'Ze waren in de smederij net bezig met wat anders, padrona.'

'En je weet niet dat er nog een slijpsteen staat in de grote corral? Al drie weken ben je hier en je weet het nog niet. *Qué va*!' Het klonk nu werkelijk bijna mannelijk. Hard, zonder luid te zijn.

'Ja, padrona.' De man lichtte weer zijn hoed heel even op, terwijl hij het zei; onderdanig, hoewel zonder bedeesdheid. Zijn kameraad kwam hem te hulp: 'Met de kleine bijlen gaat het gemakkelijker voor ons, dan met het grote hakmes, padrona.'

'Zeg dat dan meteen,' bromde Homobono. Maar doña Anamaria had hun de rug al toegedraaid en liep verder, rustig om zich heen kijkend.

'Een merkwaardige vrouw,' zei de Ingeniero terwijl wij samen verder gingen, de andere kant uit. 'Even merkwaardig als Moctezuma. Soms denk ik bij mezelf: wat een verschrikkelijk paar zouden ze samen zijn; of verschrikkelijk is eigenlijk het woord niet, maar overweldigend, te machtig. Ik verdenk de kolonel ervan, dat hij meer dan normale achting voor haar heeft, iets in de geest van liefde, - op zijn manier dan. En van haar kant, - quién sabe. Niet dat er iets is, beslist niet... Wel, het gaat ons werkelijk niets aan, hou het voor ongezegd, ik dacht te luidop, wat een kwaal is van de naderende ouderdom.'

Arme don Salustiano, dacht ik bij mijzelf. Wanneer dit waar zou zijn en hij iets merkt... Als het waar is, zal hij het zeker merken, nog vóór ieder ander... Maar ik wachtte mij wel, zelfs één woord hierover uit te spreken; de Ingeniero wist misschien niet eens iets af van don Salustiano's vroegere liefde. Zijn bekentenis, die avond in de Sierra Madre, moest ik in mijn binnenste begraven houden, zelfs tegenover don Salustiano zelf, en daarom ook niets trachten te ontdekken, al werd ik toch zeer nieuwsgierig gemaakt door hetgeen de Ingeniero was ontvallen. Met een grote omweg langs de moestuin en de ritselende *milpa's*, waar de mais al hoog stond, kwamen we aan de voorzijde van de rancho, bij de grote poort, dezelfde die ons door de wachter 's nachts geopend was. Die ingang bleek thans groter nog dan ik gedacht had, uitgebouwd tot een vooruitspringend gedeelte,

dat iets weg had van een voetstuk van een toren, zoals bij sommige oude stadspoorten. Overdag kon men er vrijelijk in en uit gaan. Bij dat prairiewaarts uitgestulpte gedeelte van het huis, nog aan de buitenkant, hield de Ingeniero mij staande.

'Je moet nog even mee,' zei hij, liep er voorbij, en in de hoek die gevormd werd door de buitenmuur, bemerkte ik een diepe nis, waarin een lichtje brandde. Een bidkapel! Wij traden binnen, en tot mijn verbazing zag ik, dat daar, boven een houten altaar, op hun sokkeltjes aan de muur niet een, maar twee Mariabeelden stonden. Onmiskenbaar. Ze hadden veel van elkander weg, met hun kleine kopjes zonder uitdrukking, en aangekleed in echte manteltjes van geborduurde zijde. Het enige verschil was, dat de ene een miniatuur-kindje op de arm droeg, de andere niet, daar zij haar handen samengevouwen vóór zich hield. Aan hun voeten op het altaar lagen enkele simpele offergaven: een ei, twee maiskolven, een bosje bloemen en een stukje kaars. Daarnaast stond nog een lege fles, en in een aarden potje brandde een pitje boven smoezelige olie.

Juist wilde ik de Ingeniero vragen wat die zonderlinge verdubbeling te betekenen had, toen het meisje Elodia op haar blote voeten aankwam met een oliekannetje in de hand, kennelijk om het lichtje te vernieuwen. Ze zag ons staan en wilde weer verdwijnen, maar de Ingeniero riep haar en zei, dat ze gerust haar gang kon gaan. Hij maakte plaats voor haar. En terwijl wij toekeken hoe ze voorzichtig de olie bijschonk, zonder dat het vlammetje doofde, vroeg hij goedmoedig spottend: 'Van welke van de twee Maagden hou jij het meeste, Elodia?'

'Ik weet het niet, señor,' antwoordde het meisje met een verlegenheid die haar zuiver gevormd gezicht nog aantrekkelijker maakte in de schemering van de kapel.

'Kom, dat is niet mogelijk. Je durft het niet te zeggen, hè?'

'De Guadelupana,' klonk het met een lieve aarzeling, terwijl zij naar de grond keek.

'Dus je wilt zeggen dat de Maagd van Los Remedios niet erg veel waard is?' ging de Ingeniero voort met zijn wreedaardige spot.

'Niet zó veel...' antwoordde Elodia bijna toonloos.

Ik had het kind wel in mijn armen willen sluiten, zo zacht en onschuldig zei ze het, terwijl ze daar stond met haar frêle gestalte in de lange katoenen jurk, en van verlegenheid haar tenen bewoog.

'Ik ben partijganger van die van Los Remedios,' zei de Ingeniero kwasi-ernstig en wees naar het rechtse beeld, dat met het kindje.

‘Maar daar ze de Guadelupana met rust laat, zal ik het jou ook maar doen.’

‘Ja, señor.’

Hij gaf het meisje een goedmoedig schouderklopje en verliet de kapel. Ik keek haar nog even na, terwijl ik hem volgde, zoals ze daar met haar primitieve devotie stond te wachten, totdat wij kerels van de andere partij - zoals ze nu denken moest - ons verwijderd hadden.

‘Je kunt je niet voorstellen,’ vertelde de Ingeniero bij het weggaan, ‘hoe diep het onderscheid bij de mensen zit, tussen de Maagd van Guadelupe, waarvan de wonderbare afbeelding in een kerk op de heuvel Tepeyac, nabij Mexico hangt, en die van Los Remedios, het miraculeuze houten beeldje in een ander dorp, ook nabij de hoofdstad, op een heuvel. De Guadelupana is het eerst aan een indio verschenen, met de boodschap dat zij de beschermster van zijn hele volk was, en de opdracht een kapel voor haar te laten bouwen, op dezelfde plaats waar vroeger de tempel gestaan had van een aztekische godin, die van de aarde en het koren, geloof ik. Als teken van de echtheid van haar verschijning liet ze hem bloemen plukken op een plaats waar niets dan wilde cactus groeide. Prachtige castiliaanse rozen, die de indio in zijn kleine sarape deed en naar de bisschop bracht. Toen hij daar zijn sarape vol met rozen voor de bisschop opengooide, zag deze, hoe daarop de afbeelding van de Maagd was afgedrukt, precies zoals ze aan de indio was verschenen. En deze doek heeft men toen in de kerk gehangen, die gebouwd werd op de plaats van haar verschijning.

Het beeld van Los Remedios werd door de eerste Veroveraars meegebracht, aan het hoofd van hun troepen. Ze noemden haar La Conquistadora, de Veroveraarster. En met recht. Sindsdien is zij de patrones der nieuwe heersers gebleven, en bij al onze vele oorlogen en revoluties, hebben over en weer de partijen een van de beide Maagden in hun vaandel gehad. Als de Madonna goed haar best gedaan had, werd ze net als een echte soldaat bevorderd tot kapitein, kolonel, generaal zelfs. Met uniform en al. Omgekeerd werd ze vaak, en dat gebeurt nòg wel, wanneer ze de vijand in handen viel, gefusilleerd als een doodgewone verraadster. Verbeeld je! Alsof onze Heer Jezus twee moeders gehad had, een goede en een slechte, een echte moeder en een stiefmoeder!’

En de Ingeniero grinnikte vanuit zijn eigen geloofsovertuiging en vroomheid, terwijl hij zei: ‘God moge het ze vergeven, en heel Mexico!’

Maar mij bleef dit samengaan hier toch bevreemden, en des avonds toen wij weer allen bij elkaar zaten in de gemakkelijke stoelen van de koffiekamer, vroeg ik doña Anamaria na een welgemeend compliment over de voortreffelijke staat van haar rancho, waarvan ik alleen nog maar het gedeelte in de naaste omtrek gezien had, naar de reden van de zonderlinge doublure in de bidkapel.

'Het is,' zei ze eenvoudig, 'omdat ik zelf een grote verering heb voor de Maagd van Los Remedios, onder wier bescherming deze rancho staat, sinds ze in vroeger eeuwen tot drie keer toe teruggekeerd is om in een maguey, dat is een agave van de wildernis, te leven. Hier is immers ook een soort van wildernis. Maar om de peones en de meisjes ook het hunne te geven, heb ik de Guadelupana er naast gezet, precies even hoog. Het is toch een en dezelfde Maagd, nietwaar? En het kan niets geen kwaad. Nu is iedereen tevreden en zegt zijn gebedje tegen wie hij wil.' 'Hebben de indio's dan werkelijk zo'n verering voor hun Madonna?' vroeg ik.

Doña Anamaria antwoordde: 'Over een dag of acht zal het wel blijken, wanneer hier het feest gevierd wordt. Van beiden tegelijk. Je zult het zien.'

'Als ze maar niet onder elkaar gaan vechten,' meende don Salustiano met een zweem van spot.

'Niet onder mijn ogen. Niet zolang *ik* hier ben,' sprak doña Anamaria streng. 'De twee Maagden tegen elkaar uitspelen is heidens!'

'De Guadelupana *is* heidens,' zei kolonel Moctezuma voor zich uit. 'Want ze is ouder dan de Spanjaarden. Ze is onze oude godin Tonantzin, die ook maagd en moedertje was. De strijd tussen christendom en heidendom duurt voort in ons binnenste, ook daar waar ze niet naar buiten gevoerd wordt.'

'Zo is het,' antwoordde don Salustiano, die onkerks als hij was, met een glanzende zwarte steen op zijn voormalige rancho volstaan had; een steen waaraan de indio's wonderkracht toekenden en zijn heersersmacht over die plaats. Zonderling genoeg was ze vlak voor de daadwerkelijke onteigening op de Rancho der Tien Mysteries spoorloos verdwenen, en misschien dacht hij daaraan toen hij voortging: 'De wonderkracht van voorwerpen of beelden schuilt enkel in het geloof waarmee wij ze bezielen. Wie maar gelooft, kan alles, ziet alles en beleeft alles wat hij gelooft. Daarbuiten is naar mijn opvatting de wereld dood gelijk een berg. Je weet wel, de bergen die men door geloof verzet.'

'Het is omdat jullie mannen in de grond nog heidenen bent,' zei

doña Anamaria, meer in het bizonder tegen don Salustiano en de kolonel.

Zij ontkenden, noch beaamden het, en ik voor mij besloot geduldig tot het feest te wachten, voor en aleer hierover bij mijzelf een oordeel te vellen.

Daar gedurende de volgende dagen iedereen het druk had met zijn speciale bezigheden, bleef ik meestal aan mijn lot overgelaten. De Ingeniero had een groot aantal wapens na te zien en te herstellen in de smederij, waar een peón hem hielp, en waar hij soms de grootste moeite had, ervoor te zorgen dat de punten van zijn toch al erg verwaarloosde snor niet verbrandden. Don Salustiano was meestal bezig met Moctezuma, om de troepjes mensen die er kwamen en na een kort oponthoud, soms dezelfde dag al, weer weggingen, uit te vragen en voor te lichten. Ze zorgden dat het met de bewapening goed liep en dat er een eerlijke verdeling van paarden en ezels plaatsvond, en dat er met de levensmiddelen-voorziening geen moeilijkheden ontstonden. Ik begon te begrijpen, wat een handenvol geld dit alles moest kosten, nu al, in afwachting van de revolutie zelve. Of was dit al een deel der revolutie, - het minst dramatische gedeelte? Honderden mensen werkten niet meer, trokken maar westwaarts, naar het gebergte, - en moesten toch leven. Wat de kleine boeren daarginds produceerden, kon onmogelijk voldoende zijn voor allen.

Op de rancho zelf werd er echter normaal, misschien zelfs onder hoogdruk gewerkt; dat kon ik niet beoordelen. Maar doña Anamaria was de hele dag in de weer, en alleen bij de maaltijden of des avonds laat, zag ik haar terug in haar vrouwelijker, matrone-achtige dracht, met enkele sieraden om en een rebozo over de schouders geslagen, blootshoofds. Zij vermeed zorgvuldig ooit aan een van de maaltijden in haar werkkleding te verschijnen, maar voor de rest van de dag was zij overal tegelijk met haar hoge rijlaarzen en haar strenge, donkere stem. Een keer zag ik haar zelfs te paard met Homobono wegrijden, - een amazone die er zijn mocht.

De meeste tijd buiten bracht ik zelf door met de drie gezellen met wie ik de zware tocht uit Guadalajara vandaan gemaakt had, en die zich door deze gemeenschappelijke ervaring op onuitgesproken wijze aan elkander verbonden schenen te voelen en mij ook altijd hartelijker begroetten dan de overigens niet ongeschikte peones van doña Anamaria. Maar het drietal beschouwde zich, geloof ik, als een soort van bizondere lijfgarde van don Salustiano, en scheen er niet aan te denken zonder hem verder te

gaan naar elders, ofschoon ze hem nog niet zo lang kenden.

Met hen ondernam ik allerlei verkenningstochten op het domein van de Rancho der Drie-eenheid, die ofschoon de regering er behoorlijk aan geknibbeld moest hebben in vroeger tijd, zoals don Salustiano mij verteld had, nog altijd groot genoeg was om er dagen op zoek te brengen en telkens wat nieuws te ontdekken: een beek die zich gelijk een neergevallen boom van reusachtige afmetingen over de prairie vertakte; kudden die nu eens in een lage stofwolk wegdraafden wanneer wij in hun nabijheid kwamen, dan weer elders rustig grazend bij elkander stonden, of in loom herkauwen lagen te dromen. In de verte ontwaarden wij de torenspits van een dorpje dat San Martin Ocote genoemd werd, en zagen wij de heuvels hoger en hoger uit de einder opduiken. Achter de horizon in het Zuidoosten, achter vele horizonnen nog, lag het terrein van de Rancho der Tien Mysteries, het gedeelte waar de Westelijke Afwatering liep. Maar ik vermeed het al te veel die kant uit te gaan, om niet opnieuw door al de droevige herinneringen bestormd te worden, die ik juist met mijn verwachting van de komende avonturen en hun natuurlijk gunstige afloop, hier op de Rancho de la Trinidad teruggedrongen had tot in de verste schuilhoek van mijn ziel.

Voor het overige deed het mij goed, op deze kleine tochten weer een paard onder mij te voelen, en de openhartige Juanito, die anders maar in de nabijheid van het huis rondstrompelde als een schip in nood, verklaarde mij hetzelfde, terwijl hij naast mij voortdraafde over de vlakte.

El Chino, die met een der meisjes uit de keuken - een opluchting dat het niet Elodia was - vriendschap gesloten had, droeg een bloem op zijn hoed geprikt. Elodia had meer speciaal doña Anamaria te verzorgen, had ik gemerkt, en dat was maar goed ook, want de Chino met zijn gezicht als een masker van bruin porcelein en zijn droog-laconieke opmerkingen die iedereen een lach ontlokten, bleek een onweerstaanbaar pretendent bij het vrouwelijk geslacht dat de keuken en de wasserij bevolkte. Wat Remigio betrof, van hem had ik nog steeds geen hoogte. Hier op de rancho ging hij even stil, met gretige dienstvaardigheid zijn weg als tijdens onze grote tocht van Guadalajara uit. Maar hij scheen zich hier nogal te vervelen en was steeds de eerste om te paard te zitten, als ik weer het voorstel deed een eindje te gaan rijden. Bijna kwam er dan, zou ik zeggen, een trekje van genoegen op zijn hiëratisch, groot gezicht. En zonder de patroon erbij, ontstond er menigmaal een kleine wedijver in snelle en scherpe rijkunst tussen hem en Jua-

nito, die bij al de kwaliteiten van Remigio toch zijn meerdere hierin was. El Chino evenwel had geen pretenties en genoot ook zo-gewoon.

Over de afrastering van sommige stukken prairie te springen, of wat al lastiger was, de omheining van palissaden te nemen, waarmee op enkele verre plekken vierkante corrals in de vlakte waren afgezet, was steeds voor iedereen een wild genoegen en voor de twee besten een voortdurende uitdaging tot behendigheidsvertoon. Bij een van die afgelegen corrals trof ik een vaquero die ik kende.

'Heb ik je niet in Monterrey gezien, - bij de *toro's*?' vroeg ik hem.

'Ja, señor, dat is waar. Ik herken u ook.'

'Dat was toen met die fameuze stier van doña Anamaria; de stier die op verzoek van het publiek niet ter dood gebracht mocht worden vanwege zijn moed. Hoe heette hij ook weer, - Baboso geloof ik.'

In de geest zag ik de man daar weer staan met zijn hangsnor en zijn witte boezeroen, achter de *barrera* van het strijdperk, lieve woordjes roepend naar de sterke vechtstier. En onderweg, toen hij het beest in optocht weer naar huis bracht, zijn vergenoegd gezicht...

'Ja, padroncito!' riep de oude vaquero uit, terwijl zijn gerimpelde tronie verhelderde van blijde trots. 'Daar staat hij, en hij maakt het goed. Hij heeft de tijd van zijn leven.'

En of ik wilde of niet, ik moest hem volgen naar het achtergedeelte van de corral, waar nog een bizondere, ruime stal met ruwe palen stond afgeschut, en daarin Baboso, met de volle, fiere kracht van zijn stier-zijn, de horens agressief en sierlijk als de spitsen van de maan-zelf naar voren gebogen, de dikke nek een en al kracht, en de smalle lendenen van een bevalligheid, die zelfs een mens niet kon ontgaan, laat staan een koe. Hij keek mij aan met grote water-donkere ogen, een beetje loens, als zag hij reeds bij voorbaat in elk mannelijk wezen een rivaal.

'De beste dekstier van de hele rancho,' verklaarde de vaquero met verliefde, bijna koesterende blikken langs Baboso's rug.

'Wat een dagwerk!' riep Juanito uit. 'En men kan het hem aanzien dat het hem bevalt.'

'Het zou *mijn* baantje moeten zijn,' merkte El Chino op.

'Dat ze je elke dag zo-maar de vrouwen brengen? Daar moet je wat mans voor zijn, jongeling!' verdedigde de vaquero zijn held.

'Als hij zich werkelijk zo moedig gedragen heeft, verdient hij het,' vond Juanito.

Maar El Chino hield vol: ‘Eens kijken hoe de revolutie *mij* beloont...’

‘En dan te bedenken,’ sprak de vaquero mijmerend - een man gewend om veel alleen te zijn en de gedachten maar hun vrije loop te laten in de wijde vlakte - ‘te bedenken dat er mensen zijn, zo immoreel als enkel in de stad mensen worden, die er op uitgaan met een kannetje en de hemel weet welk instrument, en hier een koe en daar een koe, en klaar. Die van de stier een smerige machine maken. Kunstmatige bevruchting noemen ze dat. Maar ik begrijp niet hoe de hemel zoiets toelaat, en de stieren en de koeien trouwens ook niet. Want de natuur heeft het anders gewild. En het is de natuur die het te zeggen heeft.’

‘Zo is het,’ beaamde El Chino met een rilling van afschuw.

Juanito schold: ‘Die vuile gringo's! Daar ze zelf niets kunnen. Bah!’

Remigio had slechts zwijgend toegekeken en schudde zachtjes het grote hoofd.

‘Bevalt hij je niet?’ vroeg de vaquero hem, omdat hij zich wat afzijdig hield. Zijn verliefdheid op Baboso eiste onvoorwaardelijke bewondering.

‘Ja, señor,’ sprak de mesties aarzelend. ‘Maar hij kan niet kiezen wie hij wil en wanneer hij er zin in heeft.’

‘Dat heb je ervan zodra je te goed bent,’ vond Juanito. ‘Dan moet je, of je wilt of niet.’

En El Chino: ‘Dan wordt plezier een karwei.’

‘Hem kan het niet schelen,’ stelde vaquero vast, met al de trots die hij kon opbrengen als toevoeging aan de eigen trots van Baboso, - die waarmee de stier ons aankeek, vermoedelijk zonder te verstaan. ‘Hij neemt al wat hij krijgen kan. En geef hem ongelijk...’

Elders troffen wij de schapen. Een ooi dat juist verongelukt was, en moest worden afgemaakt. Een zopilote-zwerm had ons er heen gelokt. Een troepje kalveren dartelde in de vroege avond. Twee-jarigen in wild gestoei. Een klauwig spoor, dat de peones van de rancho niet vertrouwden. Het graven van een nieuwe put. *Rodeo's* om het uitgezochte vee naar betere gedeelten van het veld te voeren. Ruiters die met koordgezwaai de stomme kudden koeien dirigeerden, soms een lastig beest met rukken aan de staart weer tot de orde riepen. Overal was wat te zien.

Waar leefde men een beter leven dan op zulk een rancho? Ik begon mij hier volkomen thuis te voelen, de eerste week de beste al. De ene rancho scheelde niet veel met de andere; die van de

Drie-eenheid weinig met die van de Tien Mysteries. Ook hier kon ik gelukkig zijn.

Maar wanneer ik 's avonds tegen de brede schouders van don Salustiano aan keek of de groef van zorg zag op zijn voorhoofd, zijn beheerste pogingen merkte om gelijkmoedig en zelfs opgewekt te schijnen, dan verlangde ik toch, dat de revolutie voortgang zou hebben, en liefst maar spoedig! Als wij dan toch tussen vleugen geluk - een korte tijd, telkens - door duisternis, rampen, ellende heen moeten, om eindelijk opnieuw zulk een kleine étappe geluk te verdienen, vooruit dan maar, wijl het ons lot is. Niet aarzelen. Toeslaan en vechten, - en winnen. Misschien.

Fiesta

Alles was er op voorbereid, dat morgen het grote feest zou zijn van de Twee-eenheid der beide Maagden, buiten in de bidkapel. Men zag het aan de drukte in en om de keuken, aan het uithangen en verzorgen van kledingstukken door de peones, aan hun versnelde gaan en komen. Maar wie het nog niet weten mocht, werd tegen de avond duidelijk gewaarschuwd door de twee indiaanse muzikanten, die als herauten om het gebouw heen, en dan door de binnenplaats de galerijen langs trokken met hun eenvoudige muziek: een fluit die zijn eentonig wijsje van maar enkele lange noten blies, en een trommel die opgewondener, een vrolijk rhythme er aan gaf. En daar gedurende de dagen die voorafgingen hier alle muziek ontbroken had - de beide spelers kwamen blijkbaar van een andere plaats - werd nu de atmosfeer alvast vervuld van kleine spanning, een begin van feestelijkheid, die iedereen vlugger stappen liet en opgewekter kijken.

‘Het is goed dat het feest al morgen is,’ zei doña Anamaria.

‘Nog wat later zou het misschien al niet meer mogelijk zijn vanwege de naargeestige dingen die gaan gebeuren. Dit jaar zullen ze het ons tenminste niet ontnemen.’ En ze slaakte een zucht.

‘Het is vooral goed dat er wat afleiding komt,’ meende don Salustiano. ‘Het wachten wordt voor sommigen onverdraaglijk. Vanmorgen nog zag ik de mesties Remigio klungelen met een repeteer-geweer dat hij wie-weet waar vandaan gehaald had. Nodeloos gevaarlijke spelletjes. Ik heb hem natuurlijk een flinke uitbrander gegeven.’

‘Wat ons overal de meeste moeite gaat bezorgen, is de discipline,’ oordeelde Moctezuma. ‘Die is nooit te vinden in dit land.

We zullen een krijgsraad moeten instellen, net als bij het leger.' Maar doña Anamaria zei: 'Laat ons vanavond niet over zulke nare dingen spreken; één avond mogen wij nog doen alsof het een tijd van vrede en rust is.'

Daar niemand zich er tegen verzette, werd inderdaad de avond in aangenaam gepraat over allerlei prettige onderwerpen doorgebracht: het leven op de rancho's in de goede oude tijd, toen een bezoeker nog een zeldzaamheid, een reis naar Mexico haast een onmogelijkheid was. In hun jeugd... De Ingeniero vertelde van suikermolens die met paarden werden aangedreven, op slechte plaatsen zelfs met indio's. Doña Anamaria herdacht de kloosterschool, waar zij haar vroege meisjestijd had doorgebracht, terwijl vandaag de kloosters in het land verboden waren, alsof er alleen maar slechte bestonden en geen goede, zoals die waar zij haar opvoeding genoten had. Don Salustiano vooral haalde met graagte op, hoe in zijn kinderjaren elke man die werkelijk wat waard was, zijn fortuin kon maken, heel wat worden kon, indien hij maar zijn best deed, terwijl vandaag... Met al hun treinen en machines, al hun wonderbare uitvindingen, waren de mensen alleen maar achteruit gesukkeld, vond hij. Want men gunde zich geen tijd meer, en elkander geen gelegenheid om elk op zijn terrein te blijven, zich te ontwikkelen tot wat men wilde worden.

Slechts Moctezuma zweeg, alsof hij geen verleden had. Een weinig voorover gebogen, keek hij peinzend voor zich uit en scheen maar met een half oor toe te luisteren. Zelfs toen de tongen nog losser begonnen te worden, doordat doña Anamaria de tequila-fles liet komen 'ter ere van de vigilie van het feest,' zoals ze verklaarde, draaide hij nog niet bij.

Don Salustiano's waardering voor het onthaal uitte zich in de vertelling die hij ten beste gaf over de fluit van Blas, waaraan het fluitgespeel daarstraks hem herinnerd had, en waarmee hij de rest van de avond voor ons voorbij liet vliegen. Ze kwam hier op neer, dat in zijn jongensjaren bij zijn ouders thuis een indiaanse tuinman werkte, Blas genaamd. Bij tijd en wijle, des avonds als zijn werk gedaan was, en hij op de dorpel van zijn hut die achter in de tuin stond, wat zat uit te rusten, haalde hij een kleine rieten fluit te voorschijn, een heel primitief instrument, waarop hij melodieën blies, die altijd min of meer hetzelfde klonken, met maar weinig variatie. Niettemin scheen het hem zeer te amuseren, want hij kon er urenlang mee bezig blijven, en werkelijk, op de duur ging er een zeldzame bekoring van uit, zoals die trage ronde tonen zich verhieven in de nacht

en als guirlandes bleven hangen in de donkere schaduw van de bomen bij zijn hut. De kleine Salustiano ging er, magisch aangetrokken, vaak naar luisteren, aan de voeten van de oude Blas gehurkt, - totdat hij weggehaald werd om naar bed te gaan.

Op zekere dag was Blas, die al een mensenleeftijd bij de ouders had gewerkt, naar hen toe gegaan, en had gezegd dat hij vertrekken wou. Hij gaf geen duidelijke reden op en ging. Een ander deed voortaan zijn werk, maar het bleef stil en eenzaam in de tuin, alsof er iets ontbrak, - wàt, was het kind zich toen nog niet bewust. Tot op een late avond hij, niet in de tuin, maar ergens buiten op de donkere landweg, langgerekt en treurig, een vereenzaamd spelen hoorde; van een fluit. Hij stond meteen uit bed op, luisterde aan het open raam, want hij herkende het gespeel. Dat kon alleen maar Blas zijn!

En terwijl de fluit steeds in zijn oor bleef vleien en bleef klagen, ging de jongen naar beneden toe, en zei zijn ouders, dat daar buiten Blas was, en of hij niet binnen in het huis mocht komen. Zij van hun kant beweerden, dat ze niets hoorden en dat Blas al heel ver was, naar het Zuiden, naar zijn dorp terug. En dat de knaap maar weer gauw moest gaan slapen. Maar omdat het kind bleef volhouden, en om hem eindelijk zijn zin te geven, riepen zij de nieuwe tuinman en zonden hem de weg op, om zich ervan te gaan overtuigen dat er heus geen Blas was. Na een poosje kwam de man terug met een verschrikt gezicht, en zei, dat hij geen fluitspeler had gevonden, maar wel paardensporen en een stervende langs de weg. Hij nam hulp mee, ging weer terug en de stervende werd binnengebracht. Het was inderdaad Blas.

Toen hij de volgende dag wat bijgekomen was, door de goede verzorging die Salustiano's ouders hem gaven, vertelde hij, dat hij eerst werkelijk naar zijn dorp gegaan was, hoewel het hem speet het huis te moeten verlaten waar hij zo lang gewerkt had, en vooral het kind dat hij had zien geboren worden. Maar hij had niet anders gekund, omdat een zonderling en treurig gevoel hem had gedwongen naar zijn plaats terug te keren. En werkelijk, toen hij daar aankwam, had hij gezien dat hij niet voor niets zo onrustig en terneergeslagen geweest was. Want zijn enige zoon, die daar leefde in het huisje en op het stukje land van zijn vader, was ernstig ziek en zou wel spoedig sterven. Het enige wat Blas nog voor hem doen kon, was zijn laatste ogenblikken verzoeten met het spelen op zijn fluit, zoals hij vroeger gedaan had, toen de zoon nog net zo'n kind geweest was als de kleine Salustiano. Het was alsof hij zelf zijn laatste adem door het

instrument uitblies, toen onder zijn gespeel de zoon die eerst zo rusteloos geweest was op zijn ziekbed, kalm en zacht ontsliep. Hij werd in het gehucht begraven, en met tranen in de ogen had de vader in de open kuil zijn fluit bij het lijk gelegd. Blas wilde nooit meer spelen, omdat voortaan zijn eentonige melodieën hem altijd zouden herinneren aan het sterven van zijn zoon. Gebroken en wanhopig liet hij het huisje en het land maar aan de andere bewoners van het plaatsje over, en begon te zwerven, nu zijn leven toch geen doel meer had en hij het werk dat hij eens zo tevreden had gedaan, moedwillig opgezegd had. Zonder zich nog rekenschap te geven waar hij ging, trok hij maar van de ene plaats naar de andere, leefde van hetgeen hij langs de weg vond, en sliep dikwijls zo-maar op het vrije veld.

Een nacht - de nacht dat don Salustiano het gefluit gehoord had - liep Blas strompelend in zijn halve waanzin langs de landweg die hij niet herkend had. Toen opeens vlak vóór hem, een ontzaglijk paard, een ruiter opgedoken was, die hij - verloren in gedachten - niet zo gauw bemerkt had. En voor hij nog opzij kon springen, had hij midden in zijn borst een slag te pakken van een paardehoef, en was de ruiter voortgestormd, terwijl Blas achterover viel. En dat was alles wat hij zich nog kon herinneren, totdat hij in het huis was bijgekomen. Enkele dagen later stierf hij; de paardehoef had heel zijn binnenste gekneusd, en niemand had hem kunnen redden.

Wat het fluitgespeel betrof, dat door de kleine Salustiano was gehoord, dat moet tenslotte toch verbeelding zijn geweest. Want hoe men ook de wegkant en de weg zelf afzocht overdag, men vond geen fluit. En Blas verzekerde zelf ook, dat hij geen fluit meer aangeraakt had, sinds het sterven van zijn zoon. ‘Maar het komt,’ was don Salustiano's oordeel, ‘omdat instrumenten die men jarenlang vol liefde, met zijn eigen adem of gevoel bespeelt, een eigen leven krijgen, nauw verbonden met ons mensenleven, ook al merken wij het niet.’

Daar had je bijvoorbeeld ook de hoorn van een soldaat die voor Zapata vocht, en juist getroffen werd terwijl hij midden in de slag de taptoe voor verzamelen moest blazen. De hoorn deed het toen maar uit zichzelf, hoewel...

‘Dat mag je niet vertellen, dat is van de oorlog,’ gebood doña Anamaria streng.

‘Welnu dan, van die kleine trommel die bewaard werd in de kerk van Tuxtepec...’ zei don Salustiano heel gedwee.

‘Zwijg me van trommels, dat zijn ook maar instrumenten van de oorlog,’ was het antwoord van de gastvrouw.

‘Deze niet. Wanneer hij speelde bij het dansen, en een ander dan de blinde Nicolás hem sloeg, dan...’

‘Nooit heb je een ernstig of stichtelijk verhaal. O, jullie mannen...’ plaagde doña Anamaria nu kennelijk.

En don Salustiano lachte, evenals de Ingeniero en zelfs Moctezuma, die het zelden deed.

De ochtend daarop werd ik reeds in alle vroegte door het gezang gewekt, dat telkens onderbroken werd met het gepaf van klappers. Hoog en vrouwelijk klonk het koor daar tussendoor. *Las mañanitas...* een aubade. Het was dan ook nog nauwelijks dag. Een fijne nevel hing laag over de prairie, en de eerste zonnestralen wisten nog niet goed hun weg te vinden naar de poorthoek buiten, waar ik al de meisjes - reeds in feestdos - en een half dozijn peones vond, die door de beide muzikanten begeleid, hun ochtendlijk gezang ten beste gaven bij de ingang van de bidkapel. De trommelaar had nu een soort viool bij zich, waarop hij tokkelde. En twee peones staken af en toe wat klappers af, met vrolijke gezichten om de kleine schrik der meisjes, die zacht wiegend op een driekwartsmaat hun vrolijke verjaardagsliederen zongen.

Bijna zonder onderbreking werd een nieuw lied ingezet, met volkse meerstemmigheid. Terwijl de groep thans wat uiteenweek, kwamen op zijn paasbest uitgedost, Elodia en Homobono statig uit de bidkapel gestapt, elk met de kleren van een van de beide Maagden heel voorzichtig op de uitgestrekte handen, en gevolgd door al de zingenden.

De beelden binnen waren door hen uitgekleed en bleven schriel en zielig achter. Van de Ingeniero die inmiddels ook gekomen was, vernam ik de betekenis van dit alles. Bij ontstentenis van een echtpaar op de rancho, zoals dat feitelijk behoorde, waren nu de caporal mayor en het meisje uitverkoren tot de *mayordomo's* van het feest. Waarmee tegelijkertijd de moeilijkheid der concurrerende Madonna's opgelost was, want Elodia was mayordoma van de Maagd van Guadelupe en de ander mayordomo van de Maagd van Los Remedios. Hun eretaak was niet alleen de leiding van het feest, maar bovenal het wassen van de kleren van hun heiligen, - een bizondere plechtigheid, die meestal aan zo'n viering voorafging.

Ze speelden het, geheel in stijl, ook met mirakel-snelheid klaar, want toen wij ons ontbijt naar binnen hadden, was alweer het vuurwerk aan de gang, dat de optocht met de reeds gedroogde en opgestreken kleren vergezelde, van de binnenplaats naar de kapel terug. Daar kleedden Homobono en Elodia hun beelden

ieder aan, en stroomden nu de anderen binnen, elkeen met een offergift. Al spoedig lag het altaar vol met bloemen, kaarsen, eieren, vruchten, sigaretten zelfs. En doña Anamaria in haar sierlijkste gewaad, bracht een kan olie, opgesmukt met linten en met bloemen, die heel tactisch juist in het midden, even dicht bij beide Maagden neergezet werd. Alles onder het gezang van soms ook wel profane liederen.

Middelerwijl was op het schoongemaakte veld vóór de kapel, al heel wat volk verzameld. Niet alleen wie op de rancho thuisbehoorde, maar ook velen uit de omtrek, uren-ver vandaan. Kleine troepjes, mannen, vrouwen, kinderen, te paard soms, of op ezels, maar het meest te voet, zag men zich de paden over, naar de rancho reppen. De twee muzikanten hadden hulp gekregen en hun ijverig ensemble uitgebreid tot een orkest van vijf man sterkte, dat onvermoeid zijn best deed en ternauwernood de tijd nam een paar slokken pulque te verzwelgen, die in grote aarden kannen rondgereikt werd aan een ieder die maar wilde. Zo begon het feest. Met ordelijke vrolijkheid van kleurige katoenen jurken en rebozo's, schamele breedgerande hoeden en eenvoudige sarape's, rijkbestikte charro-pakken van gespoorde mannen tussen witte indio-hemden, witte broekjes tot de kuit en stoffige sandalen. Er werd gedanst, nog deftig, ingehouden, half-religieus. Een dans die in de bidkapel begon, waar rij aan rij de paren zich met hoofse knikken tot de Maagden wendden, enkele passen maakten, dansend bogen, en steeds op de maat van de muziek naar buiten zwierden om voor nieuwe dansers plaats te maken, om en om, met vrome zekerheid de twee Madonna's - onverschillig welke - een plezier te doen!

Toen dit een ogenblik werd onderbroken, traden Homobono en Elodia naar voren, ieder in de hand een aarden bakje dat aan touwtjes hing, gelijk een wierooksvat, en waaruit ook de lichte, penetrante walm steeg van *copal*, die hier voor wierook diende, en waarmede zij hun Maagd de oud-aztekische bewieroking toezwaaiden, tot de hele bidkapel ervan vervuld was, op een echte kerk leek en beiden weer naar buiten kwamen.

Daarna, priesterlijk, met onbewogen ernst, zwaaiden zij de rook naar het Oosten en het Westen, naar het Noorden en het Zuiden, de vier windstreken tegemoet, volgens overoude zede, dat geen kwade geest de dag verstoren mocht.

Intussen speelde het orkestje onverdroten verder, waren er zelfs spotters die met luid gelach kwinkslagen debiteerden, zonder dat het iemand ergerde of aan de ernst van anderen afbreuk deed. Iedereen vermaakte zich op zijn manier: hier werd nog

vroom gedanst bij de kapel, maar ginds al wilder, met hartstochtelijker rhythme of potsierlijk; elders zat men breeduit op het gras te eten, of ging pulque rond, zetten een paar - voorbarig - de tequilafles al aan de mond. Peones plaagden schuchtere indio-vrouwen; lieden die van veraf kwamen, breidden breedsprakig nieuws uit voor die van de rancho. En de huisgenoten wisten aan de vreemdelingen te vertellen, welk een vette koe door de padrona was geslacht voor het feestmaal 's middags. Kinderen draafden achter honden, paartjes zaten schertsend bij elkaar. Muziek verbond hen allemaal tot één gemeenschap, wijduitklinkend onder het doorzonde hemelvak en over heel dat onafzienbaar verre land.

Een grote fiësta, inderdaad!

Er kwam een troepje mensen helemaal van San Martin Ocote. Een van hen - een grote eer! - droeg op zijn rug, bevestigd met een draagband om zijn voorhoofd, een soort van gevlochten slee, waarin - verrassing! welk een eerbetoon! bravo! - met touwen vastgemaakt, geen geringere bezoeker dan het beeld van San Martin-zelf, dat het altaar van hun kerkje sierde en dat op visite kwam bij de Maagden.

Met gejuich en verdubbelde muziek werd hij begroet, de draagkorf uit getild en neergezet bij de twee feestelingen. Door de mayordomo's van het feest bewierookt en getooid met bloemen, mocht hij zo de hele dag op het altaar tussen de geschenken staan en in onhoorbare gesprekken met de Maagden al het nieuws uitwisselen van heel een jaar, of kijken naar het dansen, luisteren naar het feestrumoer en de muziek die boven alles uitklonk.

San Martin, met paard en al, de teugels in de hand, een Spanjaard met zijn sik en snor, maar Mexicaan zoals hij met zijn bontste plunje opgedoft, de hooggepunte charro-hoed droeg, van echt vilt, met brede opgeslagen rand, zijn goudbestikte vest waarboven boord en das, en om de schouders de beroemde, nog niet doorgesneden mantel, van fluweel met grote gouden ornamenten weelderig versierd.

De Maagden zouden zich beslist niet bij zo'n deftig heer vervelen, evenmin als al haar gasten buiten, waar het minder deftig, maar nooit onwellevend toeging. Want daar had je de padrona zelf, die nu eens bij de een, dan bij de ander even stond te praten, of zelfs neerzat, proefde van een mooie vrucht die haar werd aangeboden of heel ernstig een zuigeling bekeek, soms schertste, een geschenkje of een kleine dienst beloofde, een goedmoedige vermaning gaf, - nooit meedronk, o neen, dat

niet, - maar zo goedgemutst als zelden verder ging, een paar seconden na-geoogd.

Er volgde pas een pauze toen de zon zo hoog stond, dat een ieder wel gedwongen was de smalle schaduwranden bij de poort en langs een stukje van de buitenmuur te zoeken, en er velen ook verdwenen naar de binnenplaats, onder de galerijen, waar het toch niet koel was, veel te afgeschut voor wat er nog aan wind over de vlakte meegedanst kwam, samen met het olieachtig trillend zonlicht. En dus werd het tijd om te gaan eten Aan de grote keukendeur werd uitgedeeld aan wie maar wilde. Ronde mais-tortilla's dienden daar voor bord, en werden opgetast met bruine bonen waarin grote brokken rundvlees. Voor de indio's van elders, welk een weelde... vlees!

Het eigen volk zat in het grote eetvertrek op banken aan de tafels, maar was door geloop, geroep, gelach, één met de overigen. Rust was er zelfs niet bij het eten; veel te veel zat nog de dans hun allen in de leden. Maar ze namen wel hun tijd ervoor, en men vergat de Maagden niet, met hun vereerde gast, voor wie ook alles, in gepast rantsoen, werd weggebracht en neergezet in de kapel, opdat ze konden zien hoe rijk hun feest was, hoe dit jaar wéér de padrona uitgepakt had zoals niemand, dagen in de omtrek, het ooit deed.

En daar de muzikanten plotseling opnieuw hun deuntjes lieten schallen op de binnenplaats, was er geen sprake van siësta houden, zelfs niet bij degenen die daar buiten langs de muur gehurkt zaten in de schaduwstrook. Want weldra volgden allen de muziek die weer naar het veld trok, waar steeds nieuwe indio's kwamen, wellicht aangelokt door al de lekkere etensgeuren die de rancho als één grote ketel van gebraad en bruine bonen en tortilla's mijlenver verspreiden moest. Er werd alweer gedanst, wat goed was voor de volle buiken en de spijsvertering. Nieuwe liederen klonken, het gepraat, gewandel en gelach werd voortgezet.

De enige die onbewogen voortschoof en zijn weg vervolgde, was de zon, een stralende aan een harde blauwe hemel. Hij stond halverwege op zijn thuisweg naar de heuvels, toen iets nieuws begon: het eigen feest van de peones, dat waarnaar de menigte al reikhalzend begon uit te zien, - de wedstrijd van de charro's. In een optocht kwamen ze van achter het gebouw gereden, rijk in het leer en geborduurde zij, de paarden schitterend van het rijkste tuig. Voorop de kolonel met zijn Relámpago, die steigerde van ingehouden draaflust en bravour, en wel een man of tien daarachter, Homobono, ook Remigio, en natuurlijk Juanito die

beslist een eigen nummertje zou geven. Heel de dag had ik zijn hinkepoot nog niet ontdekt, maar nu was hij een van de eersten, vlak bij Moctezuma.

Ze stapten statig tot voor de kapel, waar zij een halve cirkel vormden. Daarna een paar seconden onbeweeglijk staan, waarop de kolonel zijn grote hoed omhoogwierp en weer opving en te midden van de eensklaps ingevallen stilte een stentor-stem liet schallen: 'Leve onze Maagden!' aanstonds door de andere ruiters nagevolgd met dwarrelende hoeden in de lucht en luid geroep van 'Viva! Viva!'

Als een rollende echo nam de menigte het over. 'Leve! Leve de Guadelupana! Leve die van Los Remedios!' Terwijl de paarden driftig achterwaarts gedreven, de halve cirkel weer verbraken en in een carré de vlakte op galoppeerden, Moctezuma in het midden, groot, geweldig, op de briesende Relámpago. En daar begon het wild gedraaf, in cirkels, lussen, krakelingenvorm; het steigeren en springen; onder het rijden bukken om de weggeworpen hoeden op te rapen; en elkander met een snelle rukbeweging uit de weg gaan, of de pas afsnijden. Duizend kunsten. Daar! De manke Juanito stond met één been op zijn zadel, als een circusgast. De onvoorzichtige! Remigio hing aan de paardennek en schoof dan weer tot achter op de stuit, een slang gelijk. De mayordomo kreeg maar niet genoeg van het vangen van zijn hoed, die hij bij het rennen voor zich uit wierp en weer greep, met beide handen. Alle kunsten werden met bravo-geroep en groot gejuich ontvangen.

Maar Moctezuma reed slechts; reed zoals alleen volleerde meesters doen, niet met burleske kunsten, maar nu eens in draf, dan plotseling wendend in galop, dan na een steigering, gelijk een bliksemschicht, in volle ren de horizon gelijk een lasso met zijn vuist inpalmend, weer terug, om dan met grote modieuze stappen van het paard tot naar de dichtstbijzijnde omheiningen te gaan, en daar te laten zien op hoe ontelbaar veel manieren men kan springen. Nagevolgd door Juanito, die moest tonen dat hij ook iets van die kunst verstond; en dan door alle anderen. Telkens hoger, telkens verder!

De muziek die alweer lang de wijde wereld met nog meer rumoer en spanning vervulde, steeg en daalde mee met het bravogeroep. Geen man zat meer. Bijeengedromd, goedkeurend, critiserend, lachend werd het ruiterfeest gevolgd. En daar kwam als een dwaze laatkomer, zoals zijn vak meebracht, onze nachtwaker Heliodoro, op een muilezel die hij als paard had opgetuigd, terwijl hij er van boven als een charro, maar van onderen

als een doodgewone '*indio pendejo*' uitzag, met zijn witte kuitbroek en sandalen. Door hielgeschop dreef hij de onwillige ezel naar de bidkapel; met dodelijke ernst onder de algemene vrolijkheid om deze welgeslaagde caricatuur. En voor de ingang wierp ook hij zijn oude en verrafelde strohoed in de lucht, en miste hem natuurlijk, viel van de ezel af, maar sprong er dadelijk weer op, zo behendig als een jaguar, en riep uit: 'Leve de Maagd van Guadelupe, en dood aan de slechte regering!' Wat de lachende toekijkers een storm van bijval ontlokte, een hoerageroep, dat alle voorafgaande applaus overtrof. Met honderdvoudige echo's werd zijn leus herhaald, en rolde weg over het veld, naar de ruiters, bij wie Heliodoro zich hieltrappend, rukkend, wanhopig gebarend, ging voegen.

'De klassieke kreet van Hidalgo,' zei don Salustiano, die ineens naast mij stond. 'Met deze leus is die vrome, strijdbare pastoor de eerste grote revolutie in dit land begonnen, die ons van kolonie tot een onafhankelijke republiek gemaakt heeft. Jammer dat de leuze die in het kerkje van Dolores aangeheven werd, ook nu nog gelden blijft, en nodig!'

'Ik heb u gemist, daarginds,' antwoordde ik, en wees hem naar de ruiters die druk bezig waren met een wedloop naast elkaar.

'Geen zin,' zei don Salustiano. 'Weet je wat vanmorgen is gebeurd? Een der vaquero's, die hier voor het feest kwam, bracht drie koeien mee, gemerkt X.M. Mijn merk; dat van de Rancho der Tien Mysteries. Uitgemergelde, verdwaalde beesten. Wat gebeurt er met mijn vee? Met alles? Het is niet om uit te houden. Eerst had ik nog wel geduld, toen ik slechts weinig wist en verweg was. Maar nu... vlakbij... Ik moet iets doen, en het moet donders gauw gebeuren. Dit verwenste wachten! Snap je, dat ik weinig zin heb in een feest?'

'Volkomen. Maar zolang de anderen nog niet gereed zijn...'

'Altijd de anderen,' zei hij bitter.

Ik werd plotseling weggetrokken uit mijn eigen opgetogen stemming. Don Salustiano had gelijk. Vervloekt getalm.

Terwijl wij zo nog stonden, kwam de Ingeniero, door een indio gevolgd, zich bij ons voegen. De indio bleef op een afstand staan.

'Het spijt mij, als ik stoor,' begon de Ingeniero met een ongewone aarzeling. 'Maar deze man hier komt van ginds,' - hij wees naar het Oosten - 'en hij heeft wat nieuws. Vertel het zelf maar,' sprak hij met een wenk dat de indio tot bij ons komen zou.

'Vertel,' beval don Salustiano.

De man begon: 'Ja, padroncito. Men beweert... ik heb het zelf gezien... de rancho staat in brand.'

‘De rancho? Welke?’

‘Die nabij San Pedro de Ixtla. De Rancho van de Tien Mysteries, zoals ze die noemen. Er is rook, een grote hoge rook. En vlammen.’

Don Salustiano stiet een vloek uit.

‘Heb je het zelf gezien?’ vroeg hij nog twijfelend.

‘Ja, padroncito. Met mijn eigen ogen die de wormen zullen vreten.’

‘En er zijn nog Federales daar?’

‘Men zegt het.’

‘Weet je het niet zeker?’

‘Ay, quién sabe, padroncito.’

Zonder nog een woord te zeggen, stapte don Salustiano weg en liet ons met de man alleen, die inderdaad voorbij de rancho was gekomen op zijn lange weg naar hier, voor het feest, en die de nieuwtjes van zijn reis verteld had met de onverschilligheid en het terloopse dat bij indio's het nieuws steeds heeft. Totdat de Ingeniero het al gauw na aankomst van de man door anderen vernam, en het nu bekommerd aan de baas was komen melden. Even later zag ik don Salustiano op zijn paard de richting van het ruiterfeest uit draven. Ging hij zijn gepijnigde gemoed daar wat verstrooien; uitrazen misschien? Een paar seconden, en ik wist al beter, toen ik hem met Moctezuma en een derde - het was Juanito, stellig - naar het Oosten weg zag schieten, pijlsnel, half-voorover zoals mannen rijden met veel haast, en zeker niet voor hun plezier.

De anderen gingen onverstoorbaar verder met hun spel. Het feestrumoer, het dansorkest, de kleurige indita's die nu bij elkander babbelden, omdat de mannen voor het paardenspul hun vrouw een poos vergaten, alles roesde en feestte verder. De Ingeniero ging met slome passen weg. En omziend naar de bidkapel zag ik daar de *hidalgo-charro* San Martin te paard, die eensklaps leek op don Salustiano, tussen zijn twee ideale vrouwen: een die maar een rancho was, verloren echter, in gevaar; en een die wel een rancho had, maar onbereikbaar was gebleven, - doña Anamaria Valdés. Zodat ik nu wel begreep, waarom hij hier geen vreugde vond, gelijk de overigen.

Zachtjes begon de avond met haar wijde, bleke armen heel de menigte van feestelingen en de stoere, in een lila waas gehulde rancho te omvatten. Niemand van de vreemdelingen dacht echter nog aan huiswaarts keren; niemand van wie op de rancho zelf behoorde, aan naar bed gaan. Toen de zon gelijk een vlammend, helrood wiel de diepe voor achter de heuvels binnen-

wentelde, de ruiters naar de stallen waren teruggegaan, na van de hoogte van hun paarden nog wat scherts en spot te drijven met degenen die slechts toegekeken hadden, toen werd weer gezongen voor de Maagden, weer gegeten, dapper, alsof dit de eerste maaltijd was, en wéér gedanst. Peones brachten fakkels, die hun rossig schijnsel over de prairie verspreidden, - zo stond misschien ook de rancho ergens ver, in onheilspellend weifellicht te branden... Maar hier werden klappers afgeschoten, en het mooiste kwam nog: Vuurwerk! Molens met een fijne vonkenpluim, als een fazantenstaart van puur rood goud, en wervelend, steeds sneller, tot de staart een vurig wiel werd. Donderbussen, door de vrouwen met een hoog gegil van kwasi-angst beantwoord. Pijlen die hun vonkenregen in de hemel drupten, of zacht uit elkander ploften tot een handvol rode en blauwe bollen, uitgeworpen in de nacht, hoog boven al die dansende en dwarrelende mensen, de steeds-maar-door blatende muziek, de paartjes die ginds in de donkere hoeken onbewogen stonden te vrijen. In de bidkapel veel kaarsenschijn; daarbuiten: sterren, het verstilde vuurwerk van de Melkweg, ongestoord door al de klappers, het getjingel, het gefluit.

Maar ergens ver, drie ruiters...

Neen, ik had genoeg van het feest en zocht het woonhuis op. Beneden was nog druk geloop, maar op de bovengalerij heerste een doodse stilte. Ik kwam daar slechts Elodia tegen, welgekapt, haar lange zwarte vlechten om het hoofd gewonden en bijeengehouden door een rode strik op het voorhoofd. Met haar wijdgeplooide jurk en de huipil die zoveel bloot liet van haar hals en schouders, zelfs een stukje van de licht-gebruinde volle boezem.

‘Ha, Elodia, bevalt het feest je?’

‘Si, señor.’

‘Je bent ook mayordoma. Wat een eer! En heb je veel gevraagd aan de Guadelupana?’

‘Ja, señor. Ik heb haar een gelofte gedaan...’

‘Kijk-kijk. En mag ik weten waarvoor?’

Haar glimlach streed met haar verlegenheid. Ze keek mij aan met grote zachte ogen, die ze echter dadelijk neersloeg bij mijn eerste stap vooruit. O, deze weerloos-lieve indita's. Candelaria... Luz... nu zij!

‘Nu?’ vroeg ik.

‘Dat de onzen mogen winnen. Maar dat liever toch geen revolutie komt,’ hernam ze bijna fluisterend.

‘Dat vroeg je? Ben je bang?’

‘De revoluties zijn altijd zo boos. Er vallen doden en gewonden.’

‘Dat is waar. Maar onvermijdelijk.’

‘Onvermijdelijk, helaas,’ antwoordde zij, en schuifelde om weg te komen. Ja, ze moest maar gaan, want anders... En ze diende al evenzeer als ik om de padrona te denken, dat was God-nog-toe maar al te waar.

‘Weet je ook waar doña Anamaria is?’ vroeg ik, niet zonder bijbedoeling.

‘Daar. Hier vlakbij, in de rookkamer,’ zei het meisje nu wat luider en repte zich weg.

Ik ging het vertrek binnen, waar doña Anamaria bij het open raam in het donker zat. Alleen wat schijnsel van de fakkels buiten, sloeg in zachte golven gazig, rossig licht in het venstervlak en langs de randen van haar silhouet. Het feestrumoer en het geknal der klappers drong gedempt naar binnen.

‘Stoor ik, padroncita?’ vroeg ik, als een echte huisgenoot.

‘Neem plaats. Ik ben de drukte wat ontvlucht. Waar blijven die drie mannen toch; het is al laat. Een dwaasheid er naar toe te gaan; het heeft geen nut. En juist die twee... Wanneer ze maar voorzichtig zijn... Het is en blijft een dwaasheid.’

Strengheid en bezorgdheid gaven een bizondere donkerte aan haar stem, een diepe trilling die mij nieuw was.

‘Wie begaat er nooit een dwaasheid voor een rancho?’ zei ik ondoordacht.

Doña Anamaria keek verrast op. ‘Ja... wie niet...’ ontviel het haar, haast toonloos; en ze bleef een poosje peinzend staren.

Tegenover vrouwen altijd wat onhebbelijk om mijn verlegenheid niet al te zeer ontbloot te tonen, had ik lust op het thema door te gaan, iets van haar vroegere houding tegenover don Salustiano in een toespeling te zeggen, en hoe jammer ik het vond dat zij hier als een vrouw de plaats innam, die feitelijk voor een man bestemd was. Maar ze scheen mij thans in deze schemer plotseling zo heel alleen, vol zorg en bijna hulpeloos, zoals ze was gezeten met de handen in de schoot gevouwen, de rebozo om zich heen geslagen, om de heus nog tengere schouders en de armen, - dat ik het maar slikte en enkel zei: ‘Dit is geen rancho voor geprikkelde of wilde stieren, enkel voor gedweeë koeien, slachtvee, melkvee, vrede en gezapigheid. Dat is mijn indruk.’

‘Deze rancho kan niet zonder vruchtbaarheid bestaan,’ zei doña Anamaria zacht. ‘Wij leven van de kalveren die elk jaar de kudden weer voltallig maken. En daarvoor zijn stieren nodig. Aan de fokkerij besteden wij de meeste zorg, zoveel als aan al het andere tezamen. Is je dat ontgaan? Er zijn hier tien peones

of nog meer, tegenover elke vrouw; je moet vandaag niet rekenen.'

'En geeft u dat geen...' - eenzaam, wilde ik zeggen, maar ik zei: 'geen zonderling gevoel?'

Ze gaf geen rechtstreeks antwoord. 'Met de jaren,' zei ze na een korte aarzeling, 'leert men zich toch in alles schikken; wennen, liever gezegd. En zo'n aangewende toestand, daar kan men op de duur zelfs niet meer buiten, - hoe zonderling en onverdraaglijk het een en ander ook mag schijnen. Ik zou, denk ik, spoedig sterven als ik niet meer hier was.'

'Don Salustiano vècht!' zei ik, nog steeds geobsedeerd.

'Hij is een man. Ik... maar een vrouw.'

'Europa en de stier... een goddelijke stier.' Het was mijn lippen over, voor ik het weerhouden kon. Maar zij begreep het slechts gedeeltelijk, want ze hernam: 'Hier is het Amerika en de stier. Het liefelijk en welvarend land Amerika, waarvan wij dromen, maar dat nog geen volle werkelijkheid geworden is, en de stier van al die rusteloze, onbedwingbaar-wilde mannenkracht, die hier juist bij de besten zoveel onheil sticht, ze dwingt tot tegenweer, tot heftigheid, ze drijft naar de ondergang. Amerika wordt weerloos meegesleept, en toch... de stier is meester, hij beveelt, hij doet net wat hij wil, en hij regeert! En dat is onrechtvaardig, even onrechtvaardig als onheil-verwekkend, al zal jij als man het wel niet toegeven.'

Daar ik geen polemiek over de sexen met haar wenste, zei ik niets hierop, en stak bedachtzaam zwijgend maar mijn pijp aan. Na een poosje ging doña Anamaria uit zichzelve voort: 'Je bent nog jong, al heb je misschien veel gezien, veel meer dan wij. Maar wat je nog onmogelijk ontdekt kunt hebben, is de wonderlijke strijd die hier gevoerd wordt tussen onze vrouwelijkheid, die enkel zacht wil zijn en dienstbaar, en behagen zoals onze mannen zich dat wensen, en vooral ook offeren, - alles doen wat er gevraagd wordt; en aan de andere kant, dat eigene, persoonlijke, misschien wel harde, maar toch levensechte, wat zichzelf wil zijn, ook in ons vrouwen, - een zelfstandigheid, een eigen wil, iets dat in vorige generaties onderdrukt werd en maar zelden uiting vond, doch dat er niettemin als een soort kern is, zo goed als onze vruchtbaarheidsorganen, en dat eindelijk vandaag begint te rijpen tot een kameraadschap die zich wel ten volle geven wil, maar niet kan onderdoen, voor niets of niemand, ook niet voor de man.'

'Zelfs hier in Mexico?' bracht ik in het midden.

'Juist hier, mijn waarde vriend. Wat ik bedoel, is niet de dwaas-

heid van de suffragettes, niet de omgekeerde wereld van de gringa's in de States, en zeker niet het apenspel van de moderne vrouwen in Europa, die zichzelf ontvrouwelijken en slechts caricaturen worden van de man, liefst van verwijfde mannen. Wat in ons Amerika wil groeien, is de vrouw die rustig-aan haar weg zoekt, economisch onafhankelijk doordat zij haar beroep of werkkring heeft, zó onafhankelijk dat zij minnares kan zijn en dit dan zonder schaamte, echtgenote en toch geen huisslavin, en moeder zonder de perversie van het moederschap tot fokster, zoogster, kinderensloof en onbeloonde meid. Zeker, liefde is een compensatie, - maar ze is voor bijna alle vrouwen ook een straf, en dat is tegen de natuur der liefde. Evenzeer als tegen de natuur der vrouw.'

Doña Anamaria zei het ietwat driftig, maar met een beslistheid die mij elke zin tot tegenspraak ontnam. En feitelijk moest ik ook beamen wat ze meende. Als het mogelijk was. Zijzelf... mislukt kon ik haar toch niet noemen; geenszins...

'En die dwazen blijven nog maar weg,' ging zij opeens voort, zonder overgang. 'Wanneer het vandaag het feest niet was van onze Maagd, ik zou geloof ik dodelijk ongerust zijn. Maar op deze dag zal hun beslist niets overkomen, denk je niet?'

Haast meisjesachtig klonk dit laatste, en ik moest haar, meer dan vijftigjarige, er weer op aanzien; die ook nu nog regelmatig-mooie trekken, ondanks enkele rimpels welke thans veeleer verwiste schaduwen geleken, en de sterke, resolute mond die in de schemer tot mij sprak.

'Heeft u zich ooit zelf wel met de fokkerij bemoeid?' vroeg ik om haar wat af te leiden.

'Zeker. Denk niet dat ik hier alleen maar rondkijk, enkel maar beveel en vit. Soms wel, maar soms ook niet. Ik denk bijvoorbeeld aan die stier die later naar de States verkocht werd, en bekroond is in Chicago, met een eerste prijs, in goud. Pimiënto hadden de vaquero's hem gedoopt, waarom weet ik zelf niet. Misschien wel omdat hij zo vurig en zo heetgebakerd was. Ze hadden heel wat met dat heer te stellen en moesten hem toch ontzien, omdat het een modelbeest was en al van jongs af aan bestemd voor grote dingen. Daarom mocht hem niets overkomen en hem geen haartje gekrenkt worden. De eerste twee jaren ging dat nogal, maar later... het was een echte vechtersbaas, die niet alleen geen andere stier in zijn nabijheid kon dulden, maar zelfs de koeien aanviel, en als hij het op zijn heupen had in het voorjaar, zelfs peones zonder veel ervaring. Mettertijd werd hij bepaald onhandelbaar, en eens toen hij weer losgebro-

ken was, heeft het de jongens wel een uur hard werk gekost om hem te vangen en behoorlijk naar zijn eigen plaats in de corral terug te krijgen. *Maria purísima,* wat was het een wildebras! Ik hield erg veel van dat beest, zoals je wel begrijpen kunt. Hij was de trots van de bedoening hier, en het onderwerp van aardig wat gesprekken. Ik had dan ook niet het minste plan hem te verkopen, wou hem in de fokkerij zijn werk laten doen als vader voor een uitgezochte kudde. Onder mijn persoonlijk toezicht werd ermee begonnen, maar Pimiënto had als steeds zijn eigen wil, en die leek meer op die van San Bernardo, om aan het hoofd der horden Saracenen te bevechten, dan op die van... laat ik zeggen: San Agustín, die de vrouwen achternazat, voordat hij een heilige bisschop werd.

Pimiënto brieste en sloeg en keek met bloedbelopen ogen elke koe aan, die hem werd gebracht. Zodat de beesten schichtig werden en het werk niet lukte. Enkel op het vrije veld ging hij zijn gang, en net niet met de koeien die wij als zijn echtgenoten hadden uitgezocht, maar met de mindere soort. Wel, men zegt dat ook veel mannen zo zijn.

Soms, wanneer ik het waagde om mijn hand te leggen op zijn kop, tussen zijn horens, scheen hij te kalmeren en gaf hij de indruk handelbaar te zullen zijn. Maar niet zo gauw had ik mijn hand weer weggenomen, en dat moest natuurlijk, wilde hij zijn werk doen, of het slaan en stoten en gebries begon weer. Pimiënto bleef onhandelbaar, en de peones, zelfs Homobono die de beesten kent alsof het mensen zijn, verklaarden zich onmondig tegenover zijn bezeten toorn en woestheid, en zijn slechte willekeur. Tot ik een inval kreeg. Sommige vaquero's, ouderwetse, vrome, hebben de gewoonte om een stier die dekken moet, tevoren te besprenkelen met een takje in een kom met wijwater gedoopt. Voor het goede resultaat. En God mag weten dat zoiets geen kwaad kan. Ook met Pimiënto hadden zij dit middel dat de Kerk ons heeft gegeven, meer dan eens gebruikt. Maar tevergeefs, hij bleef de duivel die hij was, en ik begreep, dat hij met krachtiger middelen aangepakt moest worden.

Heb je niet het medaljon gezien, dat ik gewoonlijk aan mijn hals draag? Neen, vandaag niet, omdat ik mijn gouden kruisje om heb, voor het feest. Net als op Zondag. Maar het medaljon is iets bizonders. Niet alleen omdat het van mijn moeder was, maar omdat iemand van haar kennissen die helemaal naar Rome ging, het meegenomen had, en daar het penninkje der Maagd van Los Remedios heeft laten zegenen door de paus zelf, en het toen weer meegenomen heeft voor moeder. Als dáárin geen

kracht schuilt, dacht ik, weet ik het niet meer. En toen Pimiënto weer zo stond te snuiven en te trekken met zijn poten, dat geen mens, laat staan een koe in zijn nabijheid durfde komen, heb ik het bandje van mijn hals gedaan, en ben ik naar hem toe gegaan. Ik heb mijn hand tussen zijn horens, op zijn kop gelegd en hem eerst gekalmeerd, toen met hetzelfde bandje het gezegende medaljon voorzichtig aan zijn woeste hoorn vastgemaakt, en - net wat ik verwacht had - Pimiënto was getemd! Zo kalm en rustig als de beste fokstier, ook toen ik hem losliet. Zijn ogen stonden niet meer wild, hij snoof en sloeg niet langer. De vier peones die er nodig waren om hem in bedwang te houden, wisten niet meer wat ze zagen.

Zo kwam de eerste koe, de tweede en de volgende. En van die eerste keer stamt ook Baboso. Alles slaagde. Dat is het geheim, zei ik, dat is het enige wat hem te machtig is; we zullen morgen verder gaan, en elke dag tot hij geen boe of ba meer zeggen kan. Maar ik was veel te zeer gehecht aan het medaljon om het hem 's nachts, als er geen toezicht was, te laten. Dat hij het er af kon schuren - want zo'n beest heeft ook een soort verstand - en het misschien vertrappen zou of onder de mest vertreden. Dus nam ik hem het medaljon weer af, wat hij braaf liet geschieden.

Denk echter niet, dat het daarmee afgelopen was. Hij brak diezelfde nacht opnieuw los, alsof hij door de uren dat hij zo getemd geweest was, dubbele kracht gekregen had voor later. Zoals dikwijls ook de mannen dubbel slecht gaan worden, als ze eenmaal zover zijn, dat er een aantal vrouwen is, dat hen verwent. Toen ik Pimiënto nogmaals het gezegende penninkje om wou hangen, liet hij het niet langer toe en met een valsheid die ik niet van hem verwacht had, haalde hij een stoot uit, die maar net een haartje scheelde, of ik was geraakt. Ik heb nog steeds het overhemd waarin zijn hoornpunt een scheur trok. Werkelijk, hij had de duivel in zich, en wist voortaan wat hem stond te wachten als hij het medaljon weer op zijn kop zou krijgen. Daarom liet hij het niet toe. Van niemand meer. Verstand had hij... verstand van boosheid.

Tenslotte heb ik hem toen maar verkocht, omdat een gringo die hier kwam, en Pimiënto zag, mij een fantastisch bod deed. Hoe die hem getemd mag hebben, weet ik niet; alleen, dat hij met goud bekroond werd en zelfs in de kranten stond. Gelijk dat met zo menige onverbeterlijke booswicht gaat. Ja, afgezien van het spreken, hebben deze beesten veel van mensen weg, en God de Schepper mag het weten, waarom hij ze niet heeft laten spreken. Al laat hij ze soms wel degelijk verstaan...'

Ze zweeg en vroeg toen eensklaps: ‘Maar waarom heb ik je eigenlijk dit geval verteld?’

‘Als een bewijs dat u ook practisch werk doet op de rancho,’ zei ik.

‘O ja, juist. Natuurlijk lachen mannen zoals onze vriend Salustiano om zoiets. Hij zei toen hij het hoorde: “Vrouwenwerk om vee te fokken met een medaljon.” Maar vrouwenwerk of niet, hij heeft toch meer dan eens moeten bekennen, dat mijn vee niet onderdoet voor dat van wie dan ook, misschien zelfs beter is van tijd tot tijd. Waar blijven hij en Moctezuma overigens... Ik word nu werkelijk ongerust.’

Ze stond op, keek naar buiten in de nacht, waar reeds de fakkelschijn verminderd was, en ook het stemmenrumoer, zodat nu de muziek al meer geïsoleerd en nachtelijk klonk. Maar af en toe sloeg nog een klapper, of een vuurpijl gierde weg. Het feest was bezig zachtjes uit te doven, want het liep al tegen middernacht.

‘Daar heb je ze!’ riep doña Anamaria opeens, terwijl ze uit het raam boog. Ik stond naast haar, maar zag niets. De prairie lag daar waar de lichtschijn niet meer reikte, vlak en duister als een nachtelijk meer. Doch haar gespitste oren - of was het haar bezorgdheid misschien - meenden hoefgetrappel te bespeuren. En ze had gelijk. Drie ruitersilhouetten werden zichtbaar, zwenkten om de rancho heen, naar achteren, waar de paardenstallen zich bevonden; en terwijl de mannen daar nog bezig moesten zijn, stond doña Anamaria bij de vensternis met saamgevouwen handen iets te prevelen, dat vermoedelijk een dankgebed of smeekbee tot de Maagden was.

‘Dus jullie zijn tot helemaal erbij gegaan,’ zei ze op haar strenge toon toen don Salustiano en de kolonel de kamer binnentraden.

‘Onvoorzichtigen! Net kleine kinderen.’

‘Inderdaad, tot aan de poort,’ bekende don Salustiano kleintjes.

‘En wanneer de Federalen...’

‘Met de paarden die we hadden?’ sprong hem Moctezuma bij.

‘*Qué va, señora*! Weet u niet dat tegenwoordig deze kerels maar op bokken rijden, die als paarden aangekleed zijn? Er was geen gevaar dat ze ons te pakken kregen, heus.’

‘Ze schieten uit een hinderlaag. Gelukkig heeft de Virgen jullie op haar feest beschermd,’ zei de gastvrouw.

‘Dat zal het zijn,’ sprak don Salustiano heel gelaten.

‘En de rancho?’

‘Stond in brand. De achterkant alleen; de stallen. Zeker stro in brand geraakt. Van zulke bruten is niet anders te verwachten. En de suikermolen ligt in puin. Maar dat was al bij het begin,

toen wij nog vochten. Het is alleen nu erger om te zien, en reddeloos vervallen. Nergens is meer vee te vinden...'

Doña Anamaria legde eventjes haar hand op zijn schouder en zei, nu veel zachter: 'Waarom ben je ook gegaan? Alleen maar om te lijden. Ben je nu veel wijzer? Ik geloof van niet.'

'Ik moest toch weten wat er aan de hand was. Het kon van alles zijn. En nu maak ik mezelf tenminste niets meer wijs. De boel is naar de maan.'

'Het is heel goed dat ik de zaak meteen verkend heb,' vulde Moctezuma aan. 'Dat moest toch nog een keer gebeuren. Onvermijdelijk.'

Don Salustiano greep hem hartelijk bij de arm. 'Dat is waar ook. Laat eens kijken naar die wond!'

'Je bent gewond?' riep doña Anamaria uit. 'Ook dat nog! Waarom heb je het niet dadelijk gezegd? Ga zitten. Heb ik het niet gedacht? Die roekeloosheid!'

'Het is werkelijk niets. Een schampschot. Uit een hinderlaag, zoals u al gezegd heeft. Jammer dat ik niet teruggeschoten heb. Dat kon niet, anders zou de hele troep gealarmeerd zijn, en nu misschien op weg naar hier. Maar wreken zal ik het, bij alle goden. Gauw genoeg.'

Terwijl hij sprak, begon Moctezuma behoedzaam de linkerpijp van zijn lange charro-broek van onderen los te knopen. Ik zag nu dat er een bloedvlek op zat.

'Je hebt je geweldig beheerst... om niet te schieten,' zei don Salustiano met vlakke bewondering.

'Jullie hebt je *laten* schieten,' mompelde doña Anamaria terwijl ze wegsnelde om water, medicijn en verbandmiddelen te halen. Moctezuma maakte inmiddels de zakdoek los, die hij om zijn been gebonden had, en die stijf aangedrukt geweest was door de nauwe rijbroek. 'Het is niets ergs,' zei hij het been ontblotend.

'Overmorgen is het beter.'

Buiten was het stil geworden, nacht. Ik zag de laatste indio's vertrekken; grijze vlekjes, zoals schapen in de duisternis.

Getuigen

Indianenbloed is even rood als dat van blanken; maar nog roder is de dageraad daarginds. Alleen, de toorn en de wraakzucht zijn het roodst, zo rood dat men het niet meer kan bemerken, tenzij in het donker flonkeren van een oog of in het bijna-bruine van een saamgeknepen mond.

Zwijgend zat daar Moctezuma met zijn uitgestrekte been, onwillig, enkel omdat doña Anamaria het bevolen had. ‘Hier ben *ik* de baas,’ had zij gezegd, toen de ochtend na het feest de kolonel eerst rondliep, effen-zwijgend, zonder ook maar even met het pas-gewonde been te trekken.

‘Hier ben *ik* de baas, en zolang jullie hier zijn en de revolutie nog niet is begonnen, heb je rustigweg te doen wat ik beveel. Ga daar dus zitten! Zo, het been hier op. En wat je nodig hebt, dat brengt Elodia je wel. Ofwel die Chino, die toch lanterfant. Er is niets dat zo goed voor de genezing is als rust.’

En Moctezuma had gehoorzaamd; opvallend tegen zijn gevoel in van geharde indio en van soldaat, om zulk een schampwond niet te tellen. Maar een nieuwe wond door doña Anamaria's woorden te riskeren, durfde zelfs hij niet. Hij zat nu duisterbroedend op de bovengalerij, de ogen voor zich uit gericht, en zonder opzien, wie er ook voorbijkwam. Slechts het lichte trekken van zijn mond verried, dat zich daarbinnen woorden vormden, die gedachten waren; wraakgedachten, plannen voor de naaste toekomst. En daar de werkelijkheid die hij zich fantaseerde, nog ontastbaar bleef, sloot hij zich af en leek zijn strak gezicht slechts op een ontoegankelijk masker.

Don Salustiano was onvindbaar; stellig bezig met een deel van Moctezuma's taak. En in de landerige stemming van de dag vlak na het feest, trof ik alleen de Ingeniero, rustig, gelijkmoedig in de werkplaats doende met het mechaniek van een waarschijnlijk ouderwetse mitrailleur, dat hij uit elkaar gepeuterd had, en waarvan hij de stukken een voor een nauwkeurig onderzocht.

‘Wanneer dit ding weer werkt,’ lichtte hij me in, ‘dan zijn we een heel stuk verder. Naar ik hoop wordt het speciaal bestemd voor het rapalje dat nu onze oude rancho naar de bliksem helpt. Ik moet mezelf geweld aandoen om niet de kogels hiervoor tot dum-dums te vijlen. Al die oude rekeningen die we nog vereffenen moeten! Christus sta me bij...’

De lange punten van zijn snor bevestigden al trillend wat er aan verbeten wraakzucht in zijn woorden doorklonk. Ook bij hem dus. Het eerste bloed dat al gevloeid was, maakte deze mensen dol. En ik zei het hem, gewend om althans deze gelijkmatige natuur nooit te ontzien.

‘Dat beetje bloed van Moctezuma?’ was zijn antwoord. ‘Neen, dat heeft me niets gedaan. Het is zijn beroep, en daarvoor is hij ook een Yaqui. Maar wel het eerste bloed, je hebt gelijk. De eerste die gevallen is, dat was Antonio, de Argentijn. En bij de

elf duizend Maagden van Santa Ursula, wanneer ik dááraan denk - en elke dag weer moet ik er aan denken - dan begint het me inderdaad van wraakzucht voor de ogen te schemeren. Dat *hij* juist viel. Geen honderd Federales of Rurales zijn voldoende om zijn dood te wreken. Zo'n voortreffelijk man. Ofschoon...' Hij brak af en ging voort met poetsen, vijlen, passen.

'Ofschoon wat?' vroeg ik. Niemand had nog veel verteld van wat zich in die eerste dagen van de strijd, toen ik nog in Tampico zat, had afgespeeld. Een zonderlinge zwijgzaamheid hierover bij don Salustiano had ik uitgelegd als afkeer om zichzelve de bizonderheden van zijn grote nederlaag weer in herinnering te brengen. Maar ook de Ingeniero had tot dusver enkel zakelijk de loop van het gevecht, de ernstige verliezen en de vlucht verteld. Doch geen bizonderheden. Nu had ik een kans wat meer te horen, en vroeg nogmaals: 'Ofschoon wat?'

'Ofschoon hij eigenlijk zelfmoord gepleegd heeft,' was het antwoord van de Ingeniero. 'Geen echte zelfmoord natuurlijk, maar zoals de ezels in Yucatán. Het is daar heel vlak land, en wanneer de ezels uit die vlakte met een veel te zware vracht de bergen in gedreven worden, tobben zij geduldig met hun last, totdat zij ergens bij een diepe afgrond komen. Dan springen zij erin en maken zo een einde aan hun lijden. Uit wanhoop. Dat is ook met onze vriend Antonio gebeurd. Hij heeft zijn last heel lang gesleept, geduldig, als een man. Totdat hij bij het ravijn van deze revolutie kwam; toen is hij gesprongen.'

Verbaasd vernam ik deze blijkbaar toch niet uit de lucht gegrepen bewering. Ik had nooit iets aan de Argentijn gemerkt van levensmoeheid of vertwijfeling. Ik kende hem alleen als iemand die heel energiek en kalm de taak van capatáz en vervanger van don Salustiano op diens rancho gedurende een lange reeks van jaren had vervuld, en die voor mij een rustige en prettige kameraad geweest was; iemand die heel graag en goed vertelde, 's avonds in de rusttijd. Soms een tikkeltje occult in zijn geschiedenissen, maar toch verder uiterst redelijk. Dit gaf ik de Ingeniero ook te kennen als mijn mening, maar hij schudde heftig van neen, en sprak:

'Dat was alleen de buitenkant, mijn waarde. Antonio was een ongelukkig man, vol heimwee naar iets zonderlings; een eenzame, al liet hij het maar zelden merken. Eenzaam, dat heeft ook mijn vrouw altijd van hem beweerd. Herinner jij je nog al die geschiedenissen die hij van zijn nichten te vertellen wist; zijn nichten zonder naam? Ze waren legio. Vermommingen waarschijnlijk van mislukte liefdes, of één grote liefde, een droom-

beeld. Dat heeft hij nooit aan een van ons verteld, want als hij sprak, dan was het om dat ene waar hij van vervuld was, des te beter te verzwijgen. In de dagen der belegering zal ik maar zeggen, na je weggaan, kwam hij met een nieuw verhaal, een nieuw facet. Hij had een heimelijke liefde, zei hij, een verhouding. Nimfa was haar naam. Wie ze precies was of waar ze woonde, werd ons niet verteld; maar onophoudelijk sprak hij over haar. Bij het eten: 'Nimfa houdt niet van *posole*, maar de rijstebrij die ze zelf klaarmaakt, is de lekkerste ter wereld.' Bij het zadelen van zijn paard: 'De hals van Nimfa is nog slanker, weet je.' Bij het schieten: 'O, als Nimfa mij nu zag, wat zou ze angstig om me zijn; gelukkig weet ze niets.' Stond hij een poos met zijn geweer in de arm, dan zei hij: 'Zo heb ik mijn Nimfa menigmaal omhelsd.' En ging hij slapen: 'Had ik Nimfa maar weer bij me.' Altijd Nimfa. Deze vrouw waarvan ik denk dat *zij* juist nooit bestaan heeft, was gewoonweg een obsessie voor hem. Op een keer, ik zal het nooit vergeten, want het was de morgen vóór zijn dood, en het laatste verhaal dat hij me deed, vroeg ik hem, toen hij weer wat van Nimfa zei: 'Waarom heb je haar nooit naar hier gehaald, wanneer je zóveel van haar houdt. Don Salustiano had het zeker goed gevonden.' Weet je wat hij zei? 'Om haar hier tussen ons, zoals een kalf te laten sterven? Neen mijn beste Ingeniero. Want vóór ze in de handen van Rurales viel, zou ik genoodzaakt zijn geweest haar zelf te doden. Zoals ik al dikwijls op het punt geweest ben om te doen, wanneer een ander haar te na kwam en ik dacht haar te zullen verliezen. Gelukkig was ik wijzer, want ze bleef me trouw. Geen trouw zo groot als die van Nimfa.' Ik zei: 'Maar vroeger dan, toen er nog geen gevaar was, had je het toen niet kunnen doen?' Natuurlijk om hem wat te plagen. Verkeerd misschien, want hij had al iets van een stille waanzin over zich. In alles heel normaal, behalve in dat nieuwe, geobsedeerde praten over deze ene vrouw die, zoals hij hardnekkig volhield, eigenlijk zijn enige echte nicht was, want haar ouders waren ook al neef en nicht. Maar mogelijk zei hij dat alleen, om al zijn vroegere verhalen niet opeens tot sprookjes of verzinseltjes te degraderen.

'Nimfa,' was zijn antwoord, 'houdt niet van het boerse buitenleven, van ons ruwe leven hier, dat zij alleen maar kent van horen-zeggen, van hetgeen ik haar vertel wanneer ik bij haar ben. Ze is een kind van luxe-plaatsen; villa's onder palmen aan het zeestrand; om des ochtends vroeg te varen in een gondel over spiegelgladde lagune's, met een bonte parasol die het perzikzachte van haar huid beschermt tegen de zonnestralen; om in

grote, donkere parken met de kolibri's te spelen, waar haar witte jurk het enige licht is tussen al de hoge stammen. Hier zou niemand haar herkennen, buiten *ik* dan, en ze zou verkwijnen, lijden aan het ontbreken van verfijning, en ik zou gedoemd zijn haar met eigen hand van al haar heimwee te verlossen. Daarom is ze nooit gekomen. Wie is trouwens waard dat hij haar ziet? Bij dag durf ik-zelf nauwelijks naar haar te kijken. Alleen 's nachts, wanneer een manestraal haar bed verlicht, en zij de rose schelpjes van haar ogen heeft geloken, durf ik lang en vroom te kijken, in aanbidding voor haar engelen-gezicht, en waag ik zelfs haar hand te kussen, maar zó zacht, dat ze niet wakker wordt.'

Door vragen trachtte ik hem tot redelijkheid te brengen, toen ik merkte dat hij niet meer fantaseerde of de spot dreef, en in diepe ernst sprak. Maar vergeefs. Op elke vraag had hij een antwoord; zinvol en toch, helemaal onwerkelijk. 'Waarom heb je vroeger nooit van haar verteld? Ken je haar pas?' vroeg ik. 'O neen, al jaren,' kwam het weer meteen. 'Ik ken haar al een hele tijd, en het is voor haar dat ik dit smalle snorretje draag, dus lang al, niet waar? Want ze lacht er altijd om, en al ze lacht, dan komen er twee kuiltjes in haar wangen, die als kogelkuiltjes in mijn hart zijn, zo ontroerd en zo gelukkig maken ze me dan. Maar ik kon toch niet hier, waar enkel mannen zijn, op zoiets komen pochen, wel? Dat zou gemeen geweest zijn. En zelfzuchtig bovendien.'

Weer vroeg ik: 'Waarom doe je 't nu dan wel? En om de haverklap?' Hij zei: 'Omdat we straks uiteengaan, allemaal. Je ziet toch dat het misloopt. Wij met weinigen, tegen zoveel. En al de duizenden die straks nog komen. Neen, we gaan weldra uit elkaar. En ik naar Nimfa, eindelijk voorgoed. Langzamerhand heb ik genoeg van onze ruwe levenswijze hier, al was het niet zo kwaad. Maar Nimfa heeft me leren inzien, dat het andere beter is, niet zo vermoeiend. Ik ga nu, als ik klaar ben hier, met haar ontbijten op een wit terras aan zee, na samen eerst te zwemmen in de rode rimpelstrook, wanneer de zon opkomt en het blauwe water paarsrood glanst. Ik trek een wit-flanellen broek aan, en gemakkelijke gummi-schoenen, wandel met haar langs de bloemen in de villatuin, en drink een sherry onder het zonnescherm. Daarna weer zwemmen, spelen in het water, ons verkleden voor het middageten, dat ze zelf heeft klaargezet. Voor de siësta binden we onze hangmat aan de palmbomen, babbelen en sluimeren wat. Misschien lees ik een boek. Maar welk boek zal goed genoeg zijn, - denk je: verzen? Ik ben hier verruwd en zal ze moge-

lijk niet begrijpen, en dus slapen. Maar wanneer wij in de late middag samen wat uit rijden gaan op onze paarden, legt ze mij de verzen uit, die zij de dagen dat ik weg was, zelf gelezen heeft, en zien we onderwijl het liefelijke landschap van de bergen en de zee en een paar wolken. Thuisgekomen vinden wij de schemering, en steken daarom enkel zachte lampen aan, souperen aan een witgedekte tafel met veel glas en zilver en vier kaarsen. Dan is het uur dat Nimfa zachtjes lieve dingen zegt, tenslotte daar, en strekken wij ons op de divan uit, terwijl muziek begint te spelen, wijsjes die ze neuriënd meezingt. En dan wordt het nacht...' Ik insisteerde: 'Verder? Als het nacht wordt?' Maar hij weerde af: 'Daarover past het niet te spreken. Ruwe lieden zoals jij en ik, die moeten zwijgen over onze liefdesnacht. Laat dat een raadsel blijven. 't Is genoeg dat het dan nacht wordt, binnenkort.'

'Je ziet,' vervolgde de Ingeniero, die steeds meer gesproken had met een verdroomde stem, alsof hij die van de Argentijn wou nadoen, 'zo praat enkel iemand die getikt is, of zijn dood voorvoelt. Een die weet dat hij zijn eind nabij is en zijn liefste droom uitspreekt om moed te vatten. Arme Antonio... Denk niet, dat hij daarbij ook in *iets* tekort schoot. Dapper vocht hij, als de beste, commandeerde practisch, lachte zelfs wanneer een ander al te haastig voor een kogel wegdook, of wanneer zijn schot het doel getroffen had. Maar zelf vocht hij veel te roekeloos, en toen ik hem vermaande, zei hij: "'t Is voor Nimfa... wat een mooie naam, nietwaar?" En tegen don Salustiano, die hem kwam zeggen om goed op te passen, daar hij meende dat een troep Rurales omgetrokken was en naar de kant der stallen tirailleerde: "Wees niet bang, padrón, die neem ik voor mijn rekening. Ik zal ze wel verschalken en te pakken krijgen. Wat zal Nimfa lachen met haar kuiltjes in de wangen, ondanks al haar angst. 't Is zó gebeurd, wacht maar!"

Het was ook zó gebeurd. Hij moet de binnenplaats op, naar het dak gegaan zijn. En van daar uit, ongemerkt tot naar de stallen zijn geslopen, over het dak. Wij vonden hem beneden in het zand van de manège, weet je wel, vlak voor de stallen. Met twee schoten in de hartstreek. Vier Rurales lagen vlakbij dood. Maar een die ergens verder in een hinderlaag lag, moet hem zo precies getroffen hebben. "Nimfa." zal wel het laatste zijn geweest, wat hij gepreveld heeft. Maar hij heeft niet geleden, dat staat vast.'

Met alle smeer en olie aan zijn handen streek de Ingeniero langs zijn snor en wreef zich met zijn handrug in de ogen. 'Geef me

daar dat poetskatoen, wil je?' vroeg hij, en snoot zijn neus erin. 'De stukken passen,' ging hij voort. 'Ik wed dat het ding mirakels goed gaat schieten. Moctezuma zal tevreden zijn.'

'Ik ook. Wij allemaal,' sprak ik beklemd.

Hij werkte zwijgend verder, en ik, om mij eveneens verdienstelijk te maken, begon de werkplaats wat op te ruimen, ook al wist de Ingeniero best zijn weg in de onbeschrijfelijke rommel die hij om zich heen gemaakt had. Want ik wou niet weg; er was voor mij een zonderlinge sfeer gekomen in de werkplaats, zelfs toen de peón die de Ingeniero hielp, terug was en het vuur verzorgde, achter in de smidse. Schaduw van de Argentijn die, wanneer dromen langer duren dan de mensen die ze koesteren, ergens als een schim moest wandelen langs het strand naast zijn aanbeden visioen. Of die als hij haar ook daar, in het ondoorgrondelijke schimmenrijk, niet achterhaald had, hier was, als een schaduw om ons heen, de wraakzucht, die haast tastbaar was. Getergder wijl ze woordeloos bleef.

En deze schaduw vond ik nu ook overal in het grote huis terug, waar ik maar kwam. Een druk, een stille haast, een schemerige prikkeling. Zodat ik thans begreep, waarom daar Moctezuma steeds nog als versteend zat, met zijn uitgestrekte been; en don Salustiano zwijgend rondliep, als hij niet zijn orders en instructies gaf, beneden in de achtergalerij, of in een voorhoek van de binnenplaats, waar het soms een paar uur lang een kampement leek, dat daarna weer haastig opgebroken werd. Waarna de spanning bleef. Alleen de vrouwen traden wellicht uit die schaduw in haar eigen licht, met ingetogen werkzaamheid, bekommernis die al hun schreden begeleidde.

Aan de mannen bleef de wraakzucht voorbehouden, en zo kwam het, dat voor mij het avonddonker slechts verdichting van die schaduw werd; een somberte, ontbloot van vrees; meer een verlangen dat er bloed voor bloed zou vloeien; leven dat eens dierbaar was, betaald zou worden met de waardeloze levens van de horde, veile levens van soldaten; zonder zoen. Het onrecht was een schaduw die de nieuwe schaduw wekte der vergelding. In die somberheid voelde ik mij deze mannen zeer verwant.

Ik vond opeens, toen wij na het bijna zwijgende avondmaal weer bij elkander in de koffiekamer zaten, een saamhorigheidsgevoel bij allen, dat ik eerder niet ontdekt had; dat ver buiten alles lag wat men alleen maar zegt of doet, een soort bewustzijn dat nooit vorm krijgt, alleen gevoel is, een bezinksel van de dagen, de ervaringen, de onderdrukte wil. En als het ooit zich uiten zou in een gestalte of een symbool, dan zou het nog maar

schimmig zijn, niet meer dan een herinnering, - aan de Argentijn Antonio.

Het was waar, doña Anamaria stond daarbuiten. Maar ook zij werd thans betrokken binnen dat saamhorigheidsgevoel, op andere wijze, maar beslist niet minder intensief en duister. Don Salustiano hield van haar; zijn ingehoudenheid, zijn bijna vormelijke hoffelijkheid bewezen het, meer dan ooit mogelijk was door ondoordachte woorden of gebaren, door verraderlijke onwillekeurigheid. Zijn zelfbedwang zei mij al dagenlang genoeg. En Moctezuma... ook hij, op zijn indio-manier. Door haast onvriendelijk soms, toch voor haar wil het hoofd te buigen - net als nu, hier met zijn gestrekte been in onze kring geplaatst - liet hij niet raden dat hij enkel voor haar boog omdat hij eigenlijk haar meester zijn wou? Wonderlijke Yaqui... Maar de Ingeniero had gelijk gehad. Wat hem aanging, hij moet net als ik heel de dag vervuld geweest zijn van Antonio, na alles wat hij mij des morgens had verteld, want hij richtte zich opeens tot Moctezuma: ‘Wat ik zeggen wou, kolonel, die mitrailleur is op een kleinigheid na gereed. Als ik hier een draaibank had gehad, zoals op onze rancho bij de suikerfabriek, zou hij al kant en klaar geweest zijn. Maar nu moet ik alles uit de hand maken.’

‘Kan ik morgen ermee proefschieten?’ vroeg Moctezuma koel.

‘Tja... voorzichtig aan... Wanneer u niet voor zelfmoordcandidaat wilt spelen, zoals onze Argentijn.’

De ander gaf geen antwoord, maar in zijn plaats sprak don Salustiano: ‘Schei toch uit met jullie theorie, dat de Argentijn op zelfmoord uit was. Niemand heeft hem zo goed en van nabij gekend als ik. Antonio was een heilige... wanneer die naam ooit past voor iemand op een rancho.’

Knikkend gaf de Ingeniero toe: ‘Zeker, zeker; men kan het evengoed zo opvatten. De heiligen die boete doen in de woestijn, zichzelf kastijden, plegen ook een soort van trage zelfmoord, om zo snel ze kunnen in de glorie van het hiernamaals te belanden. En Antonio's Nimfa was, geloof ik, ook zoiets als waarnaar de heiligen verlangen en waarvan ze dromen. Maar begrijpelijker voor ons, en daarom heel profaan.’

‘Een heiden en een heilige,’ kwam doña Anamaria er nu tussen, ‘hoe is dat ooit mogelijk?’

‘Wel niet alledaags, maar het komt toch voor,’ was don Salustiano's mening. ‘Kijk,’ zei hij, terwijl hij recht ging zitten, zoals hij steeds deed als hij iets moeilijks uit wou leggen, ‘de Argentijn was in mijn ogen een van die heus niet zo schaarse mensen, die hoewel ze één gestalte hebben, feitelijk twee persoonlijkheden

zijn: een doodgewone, die zijn werk doet, met ons praat en leeft; en een bizondere, die enkel toekijkt, droomt, onmerkbaar naar elders zwerft en even ongemerkt terugkomt. Als een tweelingbroer, een dubbelganger van zichzelve, die maar zelden zichtbaar wordt, behalve voor degeen in wie hij huist...'

'Bij sommigen een engel en bij anderen een duivel; dat komt voor,' veronderstelde doña Anamaria.

'Noem het hoe je wilt,' ging don Salustiano voort, 'maar zou het niet zijn, dat feitelijk iedereen een tweede Ik heeft, die zijn leven deelt, voortdurend de getuige is van al ons doen en laten, en ons leidt, - hoewel de meesten het niet weten?'

Doña Anamaria boog voorover. 'Het is merkwaardig wat je zegt,' hernam ze, 'zo merkwaardig... want je spreekt hiermee iets uit, dat ik altijd heb gevoeld, of eigenlijk gefantaseerd heb, ach, ik weet het niet, soms lijkt het ook de puurste werkelijkheid. Het *is* zo. Nooit heb ik het iemand durven zeggen, want het zou absurd geklonken hebben. Maar als kind heb ik er aan geloofd, - ik *moest* wel. Naderhand heb ik er om gelachen, - maar het bléef. En nu... zou het gewoon zijn? Nu pas durf ik erover spreken, nu het misschien niets bizonders is...'

Ze dacht een paar minuten na, het hoofd gebogen, met de kin in haar hand gesteund en vervolgde toen: 'Neen, het is absurd, en jullie zult lachen. Maar als iedereen toch van die eigenaardigheden heeft, waarom zou ik de mijne dan verloochenen? Als ik naga wat het vroegste is dat ik mij kan herinneren, dan zie ik mijzelf als kind van twee, drie jaar, dat zit te spelen op de grond, - dat speelt met een klein aapje, zijig zwart en vlossig, niet veel groter dan een klein konijn, maar met een lange krulstaart. Vrolijk, grappig, altijd even dartel. Altijd was hij bij me. Als ik at, zat hij aan het andere einde van de tafel en at mee. Wanneer ik slapen ging, dan zette hij zich aan het voeteneind van mijn bed, en keek mij aan totdat ik insliep. Dan pas sliep hij ook. Ik ging naar school en hij liep mee. Als ik mijn lessen leerde, zat hij netjes toe te kijken. Hij was inmiddels wat gegroeid, was minder zijig zwart, maar zijn gezicht keek bijna menselijk, nog altijd vrolijk, maar soms peinzend. Enkele malen liep hij weg, en bleef soms dagenlang onzichtbaar. Maar hij kwam terug en aan zijn ruige haren zag ik, dat hij ver geweest was en van alles meegemaakt had. Dan hield hij zich stil en koest, totdat ik weer een poos daarna zijn lust tot avonturen aan het glanzen van zijn ogen merkte, en begreep, dat hij, al deed ik ook nòg zo mijn best om hem te paaien, weer voor een hele tijd de wijde wereld in zou gaan.

Dat deed dit aapje in het bizonder, toen ik naar de kloosterschool gestuurd werd, na mijn twaalfde jaar. Daar moest hij heel voorzichtig zijn, dat geen van al die strenge nonnen hem ooit zag, want dat was wel het laatste wat ze zouden geduld hebben. Ze zouden hem verontwaardigd weggejaagd, misschien zelfs geslagen en mishandeld hebben; en mogelijk had ik hem dan nooit meer teruggezien. Ik stond dus duizend angsten voor hem uit, wanneer hij bij me was, en zond hem dikwijls zelf maar weg, om elders, waar hij vrijer was, zijn weg te zoeken. Hij was in die tijd gegroeid, - ter grootte van een hond, en ook ondeugend als een straathond. Maar hij troostte mij, wanneer hij met me speelde in een heimelijke hoek, of in mijn armen kwam, dat ik hem wat zou koesteren. Hij was mijn beste kameraad, de volle vier jaar die ik in de kloosterschool verbleef, en ging ook mee in de vacanties, naar ons oude huis. Met hem heb ik gedanst van louter vreugde, toen mijn ouders zeiden, dat ik niet meer naar de nonnen terug hoefde, omdat ik nu al zowat volwassen was, - en ik mij ernstig moest houden, doen alsof het me speet, om hen te laten denken dat ik werkelijk volwassen was. Maar met de aap, die nu een grote sterke bosaap vol met loze streken was geworden, danste en lachte en zong ik, als er niemand bij was. En ik zond hem weleens uit, om ergens te gaan kijken, waar iets ongewoons aan de hand was, of wat mijn vriendinnen deden en de werkelijk volwassenen. Een enkele keer ook wel een jongen achterna, die mijn nieuwsgierigheid gewekt had. Kwam hij van zo'n tocht terug, dan las ik in zijn ogen af, wat hij gezien had; en de wijze waarop hij mij aankeek, liet me voelen, of ik mij vergist had, dan wel juist gefantaseerd had in mijn meisjesdromen.

Later... maar ik ben niet van zins mijn hele leven te vertellen. Jullie kerels zijn me de biechtvaders wèl... Ik bepaal me dus maar tot de aap, en laat dan maar begrijpen wie begrijpen kan. Hij kwam nu in zijn mooiste tijd, wat het uiterlijk betreft. Ik dacht vaak: Wanneer die-of-die hem zien kon, wat zou hij bewonderd worden; maar de anderen zien hem niet, helaas; zijn schoonheid, zijn aanhankelijkheid en liefde zijn alleen voor mij. Maar ook zijn treurigheid en zijn verlangen naar de onbestemde verte, vage donker-geheimzinnige bossen, koele, slapend-gladde vijvers tussen het gebladerte, waaruit hij drinken kon. Want dikwijls keek hij mij zo smekend aan met zijn melancholieke grote ogen - triest, ondanks zijn uiterlijke kracht en schoonheid - dat ik er week van werd. Als hij nu nog wegging, was het zelden meer voor lang. Hij kroop heel dikwijls in mijn armen, legde

zich gelijk een kind zo zoetjes aan mijn borst. En als hij nu en dan toch uitgelaten was, dan had zijn vrolijkheid veel weg van spot; met anderen en met zichzelf. Met mij... Hij was nu werkelijk volwassen, groot gelijk een gitzwart kalf.

Nadat mijn ouders stierven en ik het besluit genomen had naar hier te komen, ging hij mee. Heel resoluut en vol plezier in het gezonde buitenleven. Hij was zo flink en sterk geworden, dat zijn overtollige energie hem ertoe dreef, zijn kracht zelfs aan onnodige dingen te verspillen. Maar op die manier kreeg hij zijn vroegere ongemotiveerde treurigheid er onder. Hier op de rancho voelde hij zich thuis, en kwam en ging, zodat ik hem de hele dag vergat en alleen zag wanneer ik hier alleen zat, of mij, in gedachten aan het werk voor morgen, in mijn slaapvertrek bevond. Dan ging hij menigmaal weer op de bedrand zitten, keek mij aan, heel stil en vragend, alsof hij wou zeggen: Waarvoor alles? En wanneer ik hem een tik wou geven, dat hij weg zou gaan om mij niet met zijn kijken te bedroeven, sprong hij, zo mans-groot als hij nu was, de andere kant op van het bed, en keek weer, met dezelfde blik, alleen om mij te kwellen.

Toch was hij mij nu zo dierbaar, zo vertroostend als nog nooit tevoren. In de tijd toen ik hier ook mijn moeilijkheden had met de regering, de onteigeningen, en ik bijna niet meer wist wat ik moest doen...'

'Excuseer,' onderbrak don Salustiano de vertelster, ietwat schor.

'Is die aap toen niet een paar keer in de buurt geweest van... eh, de Rancho der Tien Mysteries? Excuseer de onderbreking.' Doña Anamaria keek hem aan; een flits van een seconde slechts, om dadelijk te vervolgen: 'Waar hij allemaal gezworven heeft, die tijd, - de hemel mag het weten. Maar hij is steeds, hoewel het hier niet zo plezierig was, teruggekomen; zijn bekommerde gezicht - een echte apesnoet, maar met iets menselijks - vertrokken tot een grijns die hoop moest geven en vertrouwen in de toekomst. Arm beest, dacht ik dan, wat komt er van jou terecht wanneer het hier misloopt? Zal een ander ooit dàt voor je kunnen zijn wat ik voor jou en jij voor mij bent? Zal een derde je zelfs kunnen *zien*? Wij *moeten* het samen zien te houden, tot elke prijs, tot elke. Zo heb ik toch uit zijn kijken kracht geput. De vele twijfels die mij toen vervulden en onrustig maakten, heeft hij door de onophoudelijke vragen van zijn ogen, door zijn menselijk grimas, misschien ook door de caricatuur die hij soms van mijzelf vertoonde, een voor een tot helderheid gebracht, ofwel mij de beslissing der omstandigheden doen aanvaarden. Het is van hem dat ik gelatenheid geleerd heb en geduld.

Ik zag hoe in de loop der jaren rimpels kwamen langs zijn mond en bij zijn ogen. Hij verloor zijn sierlijkheid, werd lomer en bedachtzaam. In zijn pels begonnen grijze haartjes, in zijn handen aarzeling en in zijn blikken een verlorenheid van doel te komen, die de onherroepelijke ouderdom betekenen. Maar hij was al zó lang bij me, dat het mij niet meer verschrikt heeft, toen ik het bemerkte. Zo lang ik leef, zal hij er ook nog zijn, die aap. En daarna... met mij sterven, denk ik.'

Ze zweeg, en uit de stilte die hierna bleef duren, kon ze weten dat wij haar begrepen hadden. Ofschoon tenslotte Moctezuma zei: 'Het is waar, dat sommigen de dingen kunnen zien, die anderen verborgen blijven. Mensen met de helm geboren; tweelingen, of wie geslapen heeft in de verboden grotten. Maar ik wed, dat als ik lang genoeg hier was, ik op de duur die aap ook zien zou.'

'Denk je?' vroeg doña Anamaria met het mysterieuze vleugje van een glimlach. 'Denk je dat je iets kunt zien, dat nooit bestaan heeft? Want natuurlijk heb ik nooit een aap gehad. Ik had alleen het *gevoel* er een te hebben, en nog steeds. Een oude aap, die me soms aankijkt, grijnst alsof hij zeggen wil: Wat gaan de jaren snel; en wat een moeite en verdriet om slechts tot hier, vandaag, te komen. Dat is alles.'

Don Salustiano sprak: 'Ik wil niet achterblijven als je van je jeugd vertelt en dit soort dingen. Zelf weet ik er weinig van, of er iets in of om mij is van dergelijke wezens. Maar ik weet het wel van anderen. Ik heb een man gekend, gezien... Een zonderling geval, dat mij voorgoed geleerd heeft, hoe verdeeld een mens kan zijn, en feitelijk twee. Ik was een jaar of twaalf, ging niet naar een kloosterschool, maar naar het lekenschooltje van een kleine stad. We hebben er niet veel geleerd, maar wel de tijd benut om overal te zwerven, onze neus te steken in elk ding dat ons niet aanging, rond te snuffelen, in te sluipen op het erf van anderen en door te dringen in de tuinen die met opzet afgesloten waren. Jullie weten, dat het juist de leeftijd der nieuwsgierigheid is; je hebt een vaag besef dat er een menigte van dingen in de wereld zijn, die je niet kent, - en wilt ze allemaal in één keer gaan ontdekken. Een verterende bemoeizucht drijft je voort, omdat je overal geheimen, raadsels en verborgenheden vermoedt, die de ouderen met opzet voor je bedekt houden, en die je achterhalen wilt, het koste wat het kost. Tenminste ik was zo'n jongen, en mijn vriendjes van die leeftijd waren evenzo.

Een keer dan, had ik in ons stadje een man ontdekt, die altijd in een zwarte regenmantel liep, met diep over zijn hoofd een

zwarte vilten hoed gedrukt. Hij zal zo oud geweest zijn als ik nu, maar had een bochel, en wat erger was, een bruin gezicht, zo benig dat het op een doodskop leek, behalve dan zijn haviksneus en zijn gekrulde lippen. Dat was alles op zichzelf niet zo bizonder. Maar wat mijn nieuwsgierigheid begon te wekken, was het feit dat hij voortdurend, ook bij het mooiste weer, de felste zonneschijn, die wijde zwarte mantel om zich heen geslagen hield, alsof hij iets verborg. Zijn handen steeds daaronder en de mantel heel zorgvuldig dichtgetrokken, liep hij haastig langs, altijd bezorgd en schichtig om zich kijkend, net of hij een grote schat gestolen had en nu geklemd hield aan zijn borst, en wegbracht, god-weet-waarheen. En geen sterveling die er verder acht op scheen te slaan, behalve ik.

Want toen ik thuis vroeg: 'Kennen jullie deze man? Wat doet hij? Waarom gaat hij altijd zo gekleed?' - toen zei mijn vader: 'Zwijg! Bemoei je niet met dingen waar je niets mee uit te staan hebt.' En mijn moeder zei: 'Kijk liever vóór je, als je op straat loopt; blijf die man uit de weg, dat is veel beter.' Zelfs mijn vriendjes, wier aandacht ik op hem vestigde, wisten niets anders te zeggen dan: 'Het is een gek. Laat hem maar lopen. Wat zou hij bij zich kunnen hebben? Toch niets bizonders.' En ze zagen niet, dat iemand die zo geheimzinnig, achterdochtig en bezorgd de straten door ging, altijd haastig, altijd in die wijde donkere mantel, nooit een gek kon zijn, maar juist iemand die zonderlinge dingen wist en te verbergen had. Ik werd dan ook verteerd door mijn nieuwsgierigheid, die groter werd naarmate de anderen zich onverschilliger voordeden. Zij wilden niet dat ik het heimelijke wist, dat in mijn medemensen leefde, en deden daarom alsof het eenvoudig niet bestond. Maar *ik* liet mij niet meer verschalken. Ik moest en zou ontdekken, wat zij geen van allen wisten en klaarblijkelijk zelfs niet vermoedden. Het gevolg was, dat ik deze man begon te volgen, telkens als ik maar een kans had. Hij werd mijn obsessie, zoals kinderen bezeten kunnen zijn van iets.

En zo ontdekte ik waar hij woonde. In een houten huisje aan de buitenkant van het stadje, een vervallen krot met luiken en een verveloze deur, die hij voorzichtig opendeed, zijn hand maar half vanuit de mantelspleet gestoken, en die hij aanstonds weer op slot deed als hij binnen was. Hoe lang ik wachtte, nooit ging er een luik of ook maar een klein raampje open. Hoe zou ik ooit zijn geheim toch kunnen achterhalen? Mijn nieuwsgierigheid groeide steeds aan en kende geen grenzen meer, zodat ik halve nachten niet sliep, steeds piekerend wat het geheim van

die man toch kon zijn. Goud... of een misdaad... of iets dat ik in het geheel niet kende omdat ik nog zo jong was... iets verschrikkelijks misschien, dat te maken had met bloed? Een soort van koorts beving mij en ik lag te huiveren, telkens als ik er aan dacht. Ik was besloten tot het uiterste te gaan, en deed wat alle mensen doen, wanneer hun hartstocht veel te groot en ongebreideld wordt, - ik koos de weg van het onedele, het slechte.

Op een middag toen ik zeker wist dat hij niet thuis was, sloop ik naar het huisje toe en nam de kleine boor waarmee ik al een week lang in mijn zak gelopen had, en boorde met een kloppend hart een gaatje in de planken-wand, waardoor ik keek, natuurlijk niets kon zien omdat het donker was, hetgeen me liet begrijpen dat de man, wanneer hij zelf in het donkere huis was, wèl het gaatje zien zou en het dadelijk dicht zou stoppen. Dus moest ik hem voor zijn. Uit het kruimige binnenste van een boterham die ik bij me had, maakte ik een prop en sloot het gaatje. Wie niet wist dat het er was, zou het nooit ontdekken, en ik kon het zelf gemakkelijk openpeuteren, later, 's avonds, als het buiten donker was, zodat de man niets zou merken, zeker niet wanneer hij binnen licht had en ik eindelijk zou kunnen zien wat hij daar deed. Je weet niet waar je als kind al zoveel slimheid vandaan haalt, wanneer het om het kwaad begonnen is.

Ik ging die avond niet naar huis, maar wachtte aan de stadsrand in een greppel, tot ik hem zag komen, de langverwachte zonderling. Net als altijd, met zijn zwarte hoed diep over zijn gemeen gezicht getrokken, en de zwarte mantel wijd over zijn bochel en zijn kromme lichaam heen geslagen en van voren gedrapeerd. Zo zag ik hem naar binnen gaan, en ik meteen hem achterna, voorzichtig langs de schutting, met een dierlijke appetijt naar zijn geheim, de wand langs, naar de plaats waar het propje brood zat. Met een schrijfpen uit mijn schooltas was het aanstonds losgepeuterd, en ik drukte hard mijn oog tegen het gaatje aan, om nu vooral te zien. En ik zàg...

Hij stond er nog met hoed en mantel, had meteen de olielamp ontstoken, die daar op tafel stond. Een lege kamer verder; slechts één stoel. Ik zag hem, altijd nog gekleed, een zijvertrek in gaan om even later met een grote aarden schotel binnen te komen. Zijn hoekig, scherp gezicht stond somber en verschrikkelijk. Dan, terwijl hij zijn rug naar mij gekeerd had, zette hij zijn hoed af, smeet die in een hoek, en deed zijn mantel uit, die hij ook bij de hoed wierp, stond een ogenblik zo blootshoofds met zijn grijze kop en in zijn donkere pak, zijn akelige bult naar de wand puilend, en ging vervolgens op de stoel toe. Dat

ogenblik pas, toen hij zitten ging, zàg ik wat zijn geheim was, en ik deinsde terug, bleek en met mijn hart tot in mijn keel gesprongen, zo angstig dat ik niet meer kijken dorst. Want wat ik in die flits gezien had, overtrof mijn ergste fantasie. Hoe was het mogelijk...

Ik heb me in mijn opgewondenheid vergist, dacht ik. Het kàn niet! Ik moet nogmaals kijken. Durf maar, kijk! En na een aarzeling van misschien een minuut lang, vatte ik moed, en keek weer. En jawel, ik had mij niet vergist. ‘Dit is het vreemdste, het onmogelijkste dat op aarde kan bestaan,’ klopte het bonzend door mijn hoofd.

Daar zat hij aan tafel, met zijn hemd open, en ter hoogte van zijn borst kwam uit zijn lijf een tweede hals te voorschijn, was een tweede hoofd gegroeid, iets lager dan het zijne en zo heel anders: een liefelijke vrouwekop met een bedroefd maar wondermooi, heel blank gezicht en zachte, donkere haren. Met een lepel schepte hij het eten uit de aarden bak die vóór hem stond, en voerde haar het voedsel in de mond, en tussen elke hap door, wachtte hij een poos, boog zich voorover, zei iets teders tegen haar dat ik niet kon verstaan, waarop ze met een glimlach naar hem opkeek, zodat ik haar ogen half kon zien, de liefste donkere ogen, en kon zien hoe zij haar hals wrong, die daar uit zijn borst kwam en de spieren bij zijn schouders naar zich toe trok.

En daarna gaf hij haar telkens weer te eten, zoende haar, waarvoor ze opnieuw het hoofd ophief, en streelde hij haar wangen en haar glanzend haar. Het had iets griezeligs en ontroerends tegelijk...

Hoe lang ik daar zo stond te kijken, wist ik zelf niet meer. Alleen, dat nu en dan mijn knieën knikten en mijn adem joeg. Ik zag, dat toen de schotel leeg was, hij zelf niets geproefd had, maar dat er van lieverlede wel een trek van groot geluk en van verzadiging op zijn gezicht gekomen was, dat verder in zo'n schril contrast bleef met dat van de mooie vrouwekop. Voorzichtig stond hij op en ondersteunde haar het hoofd met beide handen, waarin zij zich legde als in een schaal, de ogen met de lange wimpers reeds geloken, en nu van hem afgewend. Het scheen mij toe dat hij een zucht gaf, voordat hij de lamp uitblies. Zo snel ik kon, ben ik toen weggehold. Thuis zei ik niets; hoe zou ik het ooit hebben gedurfd? Ik kreeg straf omdat ik pas zo laat uit school terug was en geen reden op kon geven. Niemand heb ik iets verteld. Ook al, omdat ik nooit die man teruggezien heb, hoe ik ook naar hem heb uitgekeken, nu ik zijn geheim wist. En wat voor geheim!

Ik heb bedacht, dat hij de dag daarop noodzakelijk het gaatje moet gezien hebben, dat ik vergeten had te sluiten toen ik wegliep. Dat zal hem gewaarschuwd hebben, dat er een nieuwsgierige geweest was, die hem had bespied, en hij zal wel dadelijk weggegaan zijn uit die plaats, naar elders, waar geen mens wist wat hij bij zich droeg. Toen ik na dagen weer nabij het houten huisje durfde komen, woonden er al andere mensen, al de vensterluiken stonden open, zelfs de deur; er speelden kleine kinderen op de dorpel, er was geen geheim meer.

Dat is wat ik te vertellen had. Mij heeft het voorgoed genezen van nieuwsgierigheid die zòver gaat, dat ze gemeen wordt. En het is denkelijk daarom dat ik nooit meer heb ontdekt, hoe anderen samenleven met een tweede wezen, hoewel ik het vaak vermoed, en soms gedwongen ben om te geloven.'

'Waarom weet ik niet,' zei doña Anamaria, die gespannen, met ontzet gezicht geluisterd had, 'maar ik vind dit een vreselijke, huiveringwekkende geschiedenis.'

'Het is het huwelijk zelf, dat je gezien hebt,' stelde Moctezuma vast. 'Zo jong al. Daarom ben je vrijgezel gebleven.'

'Het kan zijn,' antwoordde don Salustiano.

Maar de Ingeniero, van ons allen de enige die toen een vrouw had, al zat ze ook in Monterrey, sprak op zijn beurt: 'Dit verhaal is nog ongeloofwaardiger dan dat van onze *dueña.* Maar het doet er niet toe. Dat zonderlinge dichte houten huisje heeft mij aan iets dergelijks doen denken, dat ik wel niet zelf beleefd heb - ik ben niet een van hen die weten voor te doen alsof hun fantasieën werkelijke belevenissen zijn - maar dat ik toch gehoord heb van een zeer betrouwbaar man, een Spanjaard die nog liever sterven zou dan ooit zijn zelfrespect te onteren door zelfs maar de kleinste leugen. Jullie kunt het dus geloven of niet, maar als dat een garantie is, dan wil ik wel verklaren, dat ik zelf zijn hele volgende verhaal van *a* tot *z* geloof.

Hij was, vertelde hij mij, nog pas in Mexico, en ging naar Yucatán, waar hem - ik meen in Mérida of ergens in de buurt daarvan - een baantje wachtte als bediende in de winkel van een andere gachupín. Hij had zijn vrouw en kinderen nog in Spanje zitten, en moest eerst genoeg verdienen om hen ook naar Mexico te kunnen laten komen. Maar omdat hij dit van plan was, huurde hij meteen in Mérida een heel huis, dat weliswaar bescheiden was, maar toen natuurlijk nog te groot voor hem alleen. Zijn opzet was, het zachtjesaan, met ijverig sparen zoals al die gachupines gewoon zijn, in te richten, eerst de ene kamer, dan de andere, tot de woning gereed zou zijn om zijn gezin te ontvan-

gen. Heel verstandig, zoals alles wat die Spanjaard deed, heel nuchter en doordacht was.

Toen hij het huis betrok, had hij er niets, alleen een bed in een van de achterkamertjes. Voldoende voor een man die overdag zijn werk had, in een kleine herberg at, en verder leefde als een wandluis, enkel om te kunnen sparen. De eerste nacht dat hij er sliep, alleen, in het holle, onbewoonde huis dat jarenlang had leeg gestaan en tamelijk vervallen was, stak hij de nieuwe kaars aan, die hij meegebracht had uit zijn winkel, en ging hij door het voorvertrek, de achterkamer en de keuken door, naar het kamertje dat hij al in gedachten voor zijn kinderen bestemd had, en waar het smalle ledikant stond, dat hij als zijn eerste meubelstuk had aangeschaft. Daar stond ook al zijn valies met kleren, al het weinige dat hij bezat, en een ruwe houten kist die hem zijn baas gegeven had en die vooreerst als stoel en tafel, bergplaats en nachtkast dienen moest.

Hij kleedde zich tevreden uit, blij in zijn eigen huis te zijn, al was het nog niet veel, kroop in zijn bed en blies de kaars uit. Zo, plezierig uitgestrekt op zijn matras, gaf hij een zachte kreun van puur genoegen. Even zacht gekreun klonk hem daarna in het oor. Dit lege huis heeft echo's, dacht hij, en hij kreunde nogmaals om het te beproeven. Lang gekreun, veel langer dan het zijne volgde. Caramba! riep hij hardop. Ssst! was het antwoord. Ik verbeeld me griezelige dingen, zei hij bij zichzelf, maar ik ben alle kamers door gegaan, heb niets gezien, er is dus niets. En met zijn laken over het hoofd getrokken sliep hij in, zo moedig als een man maar doen kan, die om alle bakerpraatjes lacht.

Er overkwam hem ook niets griezeligs, de hele nacht niet. Alleen, toen hij des ochtends wakker werd, verbeeldde hij zich dat zijn kleren anders lagen dan hij ze bij het slapen-gaan had neergelegd. Hij meende zich heel zeker te herinneren, dat hij ze gevouwen en in volgorde op de kist gelegd had, en ze lagen nu verward dooreen op zijn valies. Misschien vergis ik mij, dacht hij, of heb ik het in mijn slaap gedaan. Maar wat hij zich volstrekt niet kon verklaren, was, dat hij de korte tijd dat hij in het huis geweest was, al het grootste deel van de kaars zou hebben opgebruikt. Dat kòn toch niet; hij had een nieuwe meegenomen, en nu stond er maar een stompje. Maar omdat hij andere zorgen aan zijn hoofd had, schonk hij er geen verdere aandacht aan, keek wel het hele huis rond, dat volkomen leeg was, en waar hij geen mogelijkheid ontdekte dat er iemand, al was het maar een kat, naar binnen kon gekomen zijn. De deur was deugdelijk en wel op slot, en ging weer goed op slot toen hij het huis verliet.

Des avonds toen hij weer thuiskwam, streek hij eerst een lucifer aan, om het ongewende sleutelgat te vinden. Op de deur, bemerkte hij, stond iets met krijt geschreven. 1 × 1 = 2. Een krabbel van de een of andere scholier, dacht hij, en dan nog wel een domoor, die een × schrijft, wanneer hij een plus bedoelt. Met die gedachte ging hij binnen, toen hij struikelde over iets, een vormeloos, week iets, dat aanstonds wegschoof, of misschien wel in de lucht opging. Vlug een tweede lucifer aangestreken! Niets te zien. Hij zocht de kaars, ontstak die, ging het hele huis zorgvuldig na. Volstrekt niets, en zelfs geen enkel spoor te vinden! En weer vermaande hij zichzelf, om niet zo dwaas te zijn zich dingen te verbeelden, die er bij zorgvuldig onderzoek niet waren. Ditmaal, zei hij bij zichzelf, zal ik er wel voor zorgen dat mijn fantasie of wat het ook zijn mag, mij geen parten speelt. Hij legde daarom zeer bewust zijn kleren op de koffer, zette juist omdat het ongewoon was, zijn twee schoenen op de kist en blies het stompje kaars uit. Met dit laatste kan in elk geval niets meer gebeuren, meende hij.

Een tijdlang lag hij nu in het donker voor zich uit te kijken. Niets bewoog. Hij hoorde geen geluid. Hij sloot de ogen, toen hij, op dezelfde wijze als de nacht tevoren hoorde kreunen, zoals iemand doet, die zich plezierig uitstrekt. Heb *ik* dat gedaan? vroeg hij zich af. Dat kàn haast niet. Dan moet het ongemerkt gebeurd zijn. Maar misschien. Ik zal eens luidop hoesten, dat is heel gewoon. Hij deed het, luisterde... Een keelgeschraap, net als van iemand die verkouden is of hees, klonk van dichtbij terug. Het werd te gek. Hij hoestte nogmaals. Weer het keelgeschraap zoals veel mensen doen uit een suggestie of een sympathie, wanneer een ander hoest. De Spanjaard begon zich toch wat onbehaaglijk te voelen, trok het laken weer over zijn hoofd, en daar hij verder niets meer waarnam, sliep hij in.

Tot zijn verbazing vond hij de andere morgen zijn twee schoenen netjes voor zijn bed staan, al zijn kleren netjes opgevouwen op de kist en het stompje kaars verdwenen. In de plaats daarvan stond er een nieuwe kaars, die nauwelijks meer dan een minuut gebrand kon hebben. Maar nog gekker was het, dat zijn horloge, toen hij het op wou winden, reeds volledig opgewonden was, en daarenboven op klokslag twaalf uur stond. De gachupín stelde voor de zoveelste keer een nauwkeurig onderzoek door het hele huis in, zonder dat dit het geringste resultaat opleverde, en toen hij geërgerd de deur achter zich sloot, liet hij het niet na, de krabbel die er nog op stond, zorgvuldig uit te vegen. Hij keerde in het middaguur voor alle zekerheid weer even naar zijn huis

terug, om alles, nu hij helemaal ontnuchterd was, in het volle daglicht nogmaals in ogenschouw te nemen, en vond weer niets, behalve dan, dat op de deur hem, opnieuw met krijt geschreven, tegenprijkte: 1 × 1 = 2. Hij veegde het voor de tweede maal uit, en kwam 's avonds met de wijze voorzorg van een electrische zaklantaarn terug. Bij de deur staarde hem alweer het 1 × 1 = 2 tegen, en nu haalde hij uit zijn zak een stukje krijt, waarmee hij in de winkel pakken merkte, veegde de 2 uit en maakte er een 1 van. Als het schoolkind dat zijn deur voor schoolbord gebruikte, dan toch niet voorbij kon gaan, zonder zijn primitieve wijsheid te luchten, dan zou hij hem tenminste verbeteren en leren wat juist was.

Daarna ging hij naar binnen, alle kamers door, en zag alweer niets. Hij had weliswaar het onaangename gevoel dat hij niet alleen was, dat hij misschien bespied werd, - maar wat viel er te bespieden? Van zijn eigendommen was niets verdwenen. Hij telde zijn hemden en zakdoeken en sokken na, niets ontbrak. En hij hield zich voor, dat hij alleen maar last van zijn zenuwen had en waarschijnlijk begonnen was met de gewoonte van slaapwandelen, ten gevolge van het andere klimaat of de bizonder droge lucht van Yucatán. Maar deze nacht gebeurden niet alleen hetzelfde soort dingen als de vorige, doch hij hoorde duidelijk schuifelstappen, greep naar zijn zaklantaren, - die helaas geen licht gaf! De batterij was uitgebrand, dacht hij, en op de tast zocht hij zijn lucifers, die hij vond, - maar niet de kaars. Hij had de kaars vergeten, en herinnerde zich ook niet, dat hij hem had gezien voordat hij slapen ging, en nu had hij alleen zijn lucifers.

Niettemin ging hij het huis weer voor de zoveelste maal van voren naar achteren door, - zonder resultaat. Geen ander tenminste, dan dat een deur ineens vlak voor zijn neus dichtsloeg, terwijl er geen greintje tocht door de kamers te bespeuren viel. Hij was afgemat toen hij weer in bed kroop en daar urenlang wakker lag, de schuifelgeluiden hoorde, en ook nu en dan gekreun, het schrapen van een keel, en iets als het kraken van een bed wanneer de slapende zich op zijn andere zijde legt. 's Morgens vroeg, hij had ternauwernood een uur geslapen, weer een andere orde van de dingen die hij 's avonds tevoren weggelegd had, en toen hij op straat kwam, op de deur de 1 weer uitgeveegd en in een 2 veranderd.

Met de hardnekkigheid van zijn ras veegde de Spanjaard voor hij wegging nu het maal-teken uit en maakte er een plus van, zodat de 2 tenminste verantwoord was, en zocht zijn winkel op.

Daar wilde hij de opgebruikte batterij van zijn lantaren door een nieuwe vervangen, maar toen hij het lampje nog even aandrukte, zag hij dat de oude batterij behoorlijk licht gaf, helder licht zelfs.

Laat ik het verhaal niet langer maken dan noodzakelijk is. Hij vond op zijn deur het plus-teken weer veranderd door een liggend kruisje, zodat er nogmaals 1 × 1 = 2 stond. En wat hij ook deed, hij vond het altijd weer terug, net als een ‘mene-tekel’ aan de wand. In het huis zelf, was het duidelijk dat er een medebewoner was, onzichtbaar, maar ook onmiskenbaar. Als hij etenswaren meebracht, was er later soms een deel van opgegeten, zonder dat hij er part of deel van gehad had. Menigmaal was er ook een kleinigheid aan toegevoegd. De meubels die hij zich stuk voor stuk kocht en in de kamer plaatste, vond hij de dag daarop anders gerangschikt terug; zijn kleren die hij nu had opgehangen aan een kapstok, dan eens kennelijk gebruikt en haastig weggeworpen, dan weer netjes afgeborsteld of geperst, gevouwen en behoorlijk weggelegd.

Precies zoals men elders kinderen hoort vertellen van kabouters, zo verging het hem. Alleen met dit verschil, dat het iets onplezierigs, bijna griezeligs had, waarvoor een ander dan een gachupín wel degelijk op de loop gegaan zou zijn. Hij niet, hij bleef. En al de tijd dat hij alleen dat huis bewoonde, was er als een schaduw iemand die het mee-bewoonde, en als zijn visitekaartje op de deur schreef: 1 × 1 = 2. Want het was geen kinderhand, dat zag hij wel, die zo hardnekkig deze wijsheid luchtte. Daarvoor stond het soms ook veel te hoog geschreven op de deur en werd het met te grote regelmaat herhaald. Door een huisgenoot die misschien alles deed om zich bekend te maken, maar niet verder gaan kon; die vriendschappelijk en hulpvaardig was, zonder ooit in staat te zijn het licht te bereiken of tastbaar te worden; speels wellicht, maar niet rechtstreeks te achterhalen door de zinnen. En daar nooit iets werkelijk kwaads geschiedde, ging de Spanjaard wennen aan deze bestendige aanwezigheid des nachts, - het weten dat er altijd iemand om en bij hem was, het ritselend gefluister dat hij toch niet kon verstaan, het lichte stappen door de andere kamers, het als vanzelve opengaan en sluiten van de deuren, en de sporen in de schikking van zijn langzaam toegenomen meubels en bezit, welke iemand die ze mee-gebruikt noodzakelijk achterlaat. Hij ging er zelfs van houden, en de enige vrees die hij nog over had, was, dat zijn vrouw en kinderen, als ze zouden komen en bemerken dat hij daar zo'n zonderlinge gast in zijn nabijheid had, het huis zouden

ontvluchten, zodat zijn werk hier tevergeefs geweest zou zijn.

Maar toen ze na geruime tijd tenslotte kwamen, liep het alles anders dan de gachupín gedacht had. Van het ogenblik af, dat de vrouw en kinderen ook het huis betrokken, was de medebewoner niet meer merkbaar. Weg, - voorgoed. Ze snapten niet waarnaar de Spanjaard soms met zoekende ogen scheen uit te zien of met stil-geheven hoofd scheen te luisteren; ze begrepen niet waarom hij weleens doelloos door de kamers liep, alsof hij iemand wachtte. De vrouw had op de deur het opschrift uitgeveegd; er kwam niets in de plaats. Dit gaf de man te denken, liet hem op de duur verstaan, wat mogelijk de diepe zin geweest was van het 1 × 1 = 2. Altijd met zichzelf alleen te zijn in het huis, had misschien wel een tweede Ik te voorschijn geroepen uit zijn oude Ik, een soort van levende echo, een verdubbeling die naast hem leefde, zijn gezelschap zocht, maar hem toch niet, tenzij slechts vaag en zijdelings bereiken kon. Met die verklaring heeft hij zich tevreden gesteld, en zo heeft hij mij dit geval ook trachten uit te leggen. Hij is later een welvarend man geworden, met een eigen winkel en een prettige familie. Hoogst betrouwbaar, zoals ik al bij het begin zei.'

Daar wij allen zwegen, alsof er nog wat komen moest, zei de Ingeniero: 'Meer valt hiervan niet te zeggen, geloof ik. Of het zou moeten zijn, dat ook dit iets met het huwelijk te maken heeft.'

'Het herinnert mij,' antwoordde ik, 'aan de uitspraak van een wijsgeer: Altijd een maal een is op de duur twee. Naar aanleiding van de eenzaamheid des mensen is het, geloof ik, gezegd. Nietzsche heette die Duitser, en het boek waarin het staat: Aldus sprak Zarathustra.'

'Hij is zeker ook in Yucatán geweest?' vroeg Moctezuma. 'Daar zijn heel wat Duitsers.'

'Ik geloof van niet. En Zarathustra die in Perzië leefde, heeft ook al niets met dat boek te maken, voor zover ik weet,' lichtte ik hen in.

'Wanneer het zelfs in een boek staat, zal het toch wel waar zijn,' meende doña Anamaria.

'Wat denkt *u* van dit alles, mi coronel?' vroeg ik nu, om ook hem eens uit zijn tent te lokken.

Moctezuma trok eens met zijn schouders en zei: 'Deze dingen komen voor in sommige huizen. Ik voor mij geloof niet dat ze uit de mensen ontstaan, maar eerder uit de dingen. Alle dingen zijn bewoond door de een of andere geest die zich naar buiten kenbaar probeert te maken. Alleen, het lukt de kleine geesten van de kleine dingen slecht. Veel vaker echter wel die van de

grote dingen, zoals bergen, bomen, huizen. Daar waar er plaats is, groeien ze en worden sterk, zodat ze zich kunnen uiten als ze willen. Mij is een geval bekend van ook zo'n huis waarin het spookte, zoals het gewone volk zegt, dat geen onderscheidt maakt tussen al de wezens die geen mens of dier zijn. Want voor mij is er een groot verschil tussen de geesten van de doden en die andere geesten die verbonden zijn aan ieder ding, en die, als ze je goedgezind zijn, ongemerkt hun weg gaan, maar vervelend of zelfs gevaarlijk worden wanneer je hun niet bevalt. Om die reden worden de bewoners van bepaalde huizen lastig gevallen door verschijnselen die hun vrees moeten aanjagen, zodat ze spoedig weer vertrekken. Hoe meer men zich daartegen verzet, hoe erger de verstoorde geest te keer gaat, tenzij men een middel weet dat sterker dan zijn macht is, en het de geest is, die vertrekt om voor een gunstiger gezinde plaats te maken, ofwel een mogelijkheid ontdekt wordt om hem mild te stemmen, zodat hij de indringers voortaan met rust laat.'

'Maar hoe was dat geval dat u bekend is?' vroeg ik, daar hij ophield, en weer in de eenzelvigheid terugviel, die hij al de hele dag getoond had.

Ietwat onwillig antwoordde Moctezuma: 'Niets bizonders. En het bewijst heel iets anders dan don Salustiano beweerd heeft. Namelijk dat niet zozeer nieuwsgierigheid, dan wel ongeduld de grote fout van de jeugd is. Ongeduld. Men moet geduldig kunnen zijn, ofschoon het moeilijk is voor sommigen, dat geef ik toe.' Weer zweeg hij. En opnieuw drong ik aan: 'De Ingeniero heeft verteld, en don Salustiano, en zelfs doña Anamaria. Nu is het *uw* beurt. Toe...'

'Men zou mij toch niet geloven,' zei hij.

Wij protesteerden alle vier, maar Moctezuma antwoordde: 'U zoudt toch zeggen: dat zijn maar Yaqui-dingen, dat kan niet bestaan. En wat heb ik eraan dat u mij aan het eind zou moeten zeggen: Moctezuma, wij geloven je omdat je onze vriend bent, maar als een ander ons dit verteld had, zouden wij hem niet geloven...'

'Je kunt het ons ook vertellen zonder dat wij het geloven,' zei nu doña Anamaria, wier nieuwsgierigheid door dit alles ook gewekt was. En daarvoor zwichtte hij. Een beetje onverschillig begon hij:

'Goed dan. Er woonde in mijn dorp een familie, waarvan de dochter in huis gestorven was, en zoals daar de gewoonte is, verliet men de hut na de begrafenis voorgoed, en betrok een nieuwe, die meteen groter en beter gebouwd werd dan de vorige.

Na een paar dagen echter begon men te merken dat het er niet pluis was. Des avonds, hoewel het windstil bleef, werd plotseling aan de wanden gerukt, dat het hele huisje ervan schudde. En ofschoon men telkens naar buiten ging om te kijken wat er gebeurde, was er niets te zien. De olielamp woei telkens uit; het vuur waarop men kookte, werd plotseling met een klets water uitgedoofd, ofschoon het niet regende; het aarden vaatwerk vertoonde onverwachts scheuren, hoewel niemand het had aangeraakt; en op het weefgetouw bleken plotseling fouten in het doek geweven, die niemand verklaren kon. Kortom, er gebeurde genoeg om de familie te doen besluiten ook deze hut maar te verlaten en in 's hemelsnaam nog weer een andere te bouwen, wat ze dan ook deden en waar ze verder inderdaad ongehinderd leefden.

De nieuwe hut die ze verlaten hadden, stond echter veel te aanlokkelijk in het dorp. Ze hadden hem moeten afbreken toen ze weggingen, maar omdat ze dat nagelaten hadden, waren er anderen die de lust niet konden weerstaan, om van de lege hut gebruik te maken, die daar toch maar stond en niemands eigendom meer was. Toen dan ook een kinderloos echtpaar van elders vandaan zich in ons dorp kwam vestigen, lieten ze zich niets gelegen liggen aan de waarschuwingen en verhalen der dorpsbewoners, en betrokken de hut waar ze een poosje schijnbaar ongemoeid bleven wonen. Ze hadden misschien iets bij zich, een tovermiddel of een amulet, dat sterker was dan de geest van het huisje, meende men, en weldra scheen iedereen vergeten wat er vroeger aan de hand geweest was. Totdat de vrouw een kind kreeg. Men begroef de nageboorte bij de deuringang, zoals daar bij ons de gewoonte is, en van die dag af aan begon de vertoning weer. De hut werd bijna onbewoonbaar van het vele rukken en kraken, de kleine ongelukken die er met alles gebeurden en het beven dat ze telkens waarnamen van de aangestampte aarden vloer waarop ze stonden. Ze brachten de gebruikelijke offers, slachtten zelfs een witte kip, waarvan ze het bloed over de grond sprenkelden en langs de binten van het huisje streken, maar alles tevergeefs. De betovering van de hut scheen er juist door te verergeren in plaats van te verminderen. De vrouw wilde, toen niets van dit alles baatte, liefst zo gauw mogelijk weg met haar zuigeling, maar de man beweerde, dat hij in de plaats waar ze vandaan kwamen, een grijsaard kende, die zulke huisgeesten, al waren ze nog zo hardnekkig, bezweren kon, en hij besloot hem te gaan halen, liever dan alle moeite te nemen een nieuwe hut te bouwen en te verhuizen, iets wat hij bovendien alleen had

moeten doen, omdat hij vreemdeling was en nog niet ingeburgerd, nog zonder *compadre's* om hem te helpen bij dergelijke moeilijke werkzaamheden.

Hij vertrok en kwam na twee dagen terug met de grijsaard. Tot zijn ontsteltenis zag hij, dat het kind inmiddels ziek geworden was; vaalbleek lag het in zijn matje dat met vier touwen aan een van de daksparren hing; het wou niet meer eten en lag maar te kwijnen. Zodat de oude curandero die hij meegebracht had, het eerst van alles met het kind te doen kreeg, dat hij nog diezelfde dag weer met beroken en bezweren enigermate opknapte; niemand kon er dus meer aan twijfelen, of hij zou ook de hut wel verder van zijn boze geest verlossen. De grijsaard zei trouwens, dat het een en dezelfde geest was, die het kind ziek gemaakt had en die de woning teisterde; het ging in één moeite door, zijn bezweringen tot 's avonds voort te zetten, wanneer hij bij het opkomen van de maan er wel in slagen zou, zijn werk volledig te doen en de kwaadaardige geest voorgoed uit de hut te verdrijven.

Toen het zover was, riep hij een jongen die in de buurt speelde, een knaap van een jaar of twaalf, en hij zei hem: ‘Luister, jongen, je moet mij helpen. Zie je die grote *cachú*-boom hier vlak bij de hut? Blijf maar op een afstand ervan staan, maar hou hem goed in de gaten. Totdat je er iets wits naar toe ziet gaan, iets groots en wits als een geweldige vleermuis, maar veel ijler. Dat zal naar die boom toe snellen en in zijn takken blijven fladderen, totdat het als in rook opgaat en helemaal verdwenen is. Als je dat gezien hebt, kom dan naar de hut toe om mij te waarschuwen. Stoot de deur open, al vind je hem ook dicht, en roep: Het is gedaan! Maar kom vooral niet eerder, want daar zou onheil uit kunnen ontstaan, en kijk goed uit.’

De jongen beloofde het, en de grijsaard ging de hut binnen, sloot de deur zorgvuldig en stopte alle reten en kieren dicht, liet de man en de vrouw ieder aan een kant van de hut plaatsnemen, en begon met zijn bezweringen. Hij berookte de vier hoeken van de hut, besprenkelde ze, zong met zijn gebroken stem de oude bezweringsgezangen en sloeg met zijn ratel. Hij was een hele poos daar in het halfdonker bezig, toen de deur opeens openvloog, terwijl de jongen naar binnen schreeuwde: ‘Het gebeurt, het gebeurt, daar gaat hij!’ Maar op hetzelfde ogenblik sloeg weer iets wits de hut in, als een rukwind, dwarrelde rond en vloog opnieuw weg.

Een gil klonk uit de arme moeder op, die zag hoe plotseling haar kind uit het matje dat aan de dakspar hing, op de

grond geslingerd lag, waar zij het bloedend, en al zonder leven opraapte.

'Te vroeg!' riep de grijsaard uit. 'De geest is teruggekomen op zijn vlucht, om zich te wreken, voor de laatste maal nog kwaad te doen, alvorens te verdwijnen.' De jongen werd gehaald, en inderdaad, hij had de deur opengestoten en geroepen, nog voordat de witte fladderende gedaante de boomkruin had bereikt en opgelost was. In zijn jongensachtig ongeduld was hij, zodra hij de wittigheid zag wegsnellen, naar de hut toe gestormd, met het gevolg dat de boze huisgeest nog een kans kreeg om zijn woede bot te vieren. Het kind was dood en moest begraven worden, en zo waren de twee ouders toch gedwongen een nieuwe hut te bouwen, ergens verweg van de vorige, die de dorpsbewoners toen maar hebben afgebroken om de arme vreemdeling te helpen, en alle anderen die nog na hen zouden komen.

De jongen met zijn ongeduld was schuld dat de bezwering niet goed was afgelopen, want de boze huisgeest was al bezig zonder verdere moeilijkheden te verdwijnen. En heb ik geen gelijk, dat jullie deze geschiedenis toch niet gelooft?' vroeg Moctezuma toen hij aan het eind van zijn verhaal gekomen was.

'Het is niet leugenachtiger dan al de andere,' sprak doña Anamaria. 'Behalve dan het mijne, waarvan ik al meteen gezegd heb, dat het op verbeelding berustte, want mijn aap heeft nooit werkelijk bestaan, alleen in mijn voorstelling.'

'Er *zijn* dingen,' sprak ik bedachtzaam, om de kolonel niet in de kou te laten. Maar don Salustiano ontnam deze woorden al hun effect door te zeggen: 'Wat met hekserij verband houdt, wijs ik onherroepelijk af, sinds... Nu dat doet hier niet ter zake. Er is vanavond al genoeg rarigheid verteld, en wat heb je er eigenlijk aan?'

'Het is amusant,' vergoeilijkte de gastvrouw, die daarvoor een dankbare blik van Moctezuma kreeg.

De Ingeniero echter stelde vast: 'Het is niet alleen amusant, het toont ook aan, dat wij niet zo alleen zijn als wij soms wel denken. Ook al neem je wat vanavond allemaal beweerd is, niet zo letterlijk, dan blijft er toch iets over dat er duidelijk op wijst, dat wij gedeelde mensen zijn, in wie veel huist wat wij niet kennen en maar vaag beseffen wanneer het zich aan ons openbaart. Wij zijn omringd door de getuigen van ons willen en ons hopen en ons heimelijkste denken. Dat zal het wel zijn. De wereld is omgeven als door vele spiegels; juist de wereld waarin wij alleen zijn. Wat wij dan soms ontdekken zijn de spiegelingen, de weerkaatsingen van wat wij zelf zijn, - waarschijnlijk. Onze hoop en

de herinneringen die zo nawerken. Antonio, zoals hij in ons voortleeft en nog vele anderen, die een stukje van onszelve werden. Is het niet zo?'

'Zoals Alberto al gezegd heeft: er *zijn* dingen, heel merkwaardige dingen,' antwoordde Moctezuma tot een slotsom van de avond, die was omgevlogen.

Buiten riep een nachtuil ons naar bed.

Ontdekkingen

Zoals de hele historie, zo is ook mijn leven niet in jaren verdeeld, maar in korte perioden van veel actie en gebeurtenissen, onderbroken door belangrijk langere perioden van bijna dadenloze afwachting. Deze laatsten schijnen onvermijdelijk te behoren tot mijn noodlot, en misschien dat zij de tijdsbestekken vormen, waarin zich de kiemen van mijn avonturen ongemerkt ontwikkelen en rijpen, tot ze plotseling, haast al te zeer opeens en veel te hevig, dáár zijn en mij in hun razend wervelen met zich sleuren. Daarna wordt het even plotseling weer stil. Voor hoe lang?

Ik was nu menige week al op de rancho van mijn gastvrouw, wachtend, luierend, in onzekerheid. Niet dat ik mij verveelde; dit getalm hier groeide uit tot iets heel anders dan het in Ashfork was, bij Marjorie en mevrouw Harris. Het had nu uitzicht, wisselde van dag tot dag in spanning, tal van kleinigheden vroegen telkens weer mijn aandacht, en ik kon hier aangenaam, volkomen onafhankelijk zwerven, luisteren, observeren, naar mijn liefste aard. Maar toch, niet hiervoor was ik meegekomen. Don Salustiano, met wie ik de strijd om zijn bezit wou ondernemen, in een revolutie, met een echte veldtocht - en ik als zijn uitverkoren paladijn en zijn vertrouwde onafscheidelijk aan hem verbonden - don Salustiano met zijn onuitputtelijke energie, ging meer en meer zijn eigen weg en liet zich niets aan mij gelegen liggen. Hij bereidde voor, maar veel te lang en zonder dat hij mij een duidelijk inzicht gaf in wat hij deed. Het leek improviseren. En de enige met wie hij, fluisterend soms en afgezonderd sprak, was Moctezuma. Ik mocht enkel wachten, zoals blijkbaar alle anderen nog wachtten. En ik leefde in de onrust van soldaten die, waar ze gelegerd zijn, veel lieve dingen vinden, maar hun hart er niet aan durven hechten, daar ze weten dat reeds gauw, wellicht in enkele ogenblikken al, hen een bevel naar elders stuurt. Uit zelfbehoud verzaken zij, en profiteren slechts van

dat wat zonder weemoed, zonder pijn kan worden achtergelaten. Dit was de reden, waarom ik Elodia maar liever uit de weg ging, zoals dit vermoedelijk de reden was waarom de overige mannen zich ook weinig met het vrouwvolk inlieten, en bij de ongedwongen omgang toch een afstand bleef, een veilige zône werd bewaard, en ieder op zijn wijze eenzaam was. Wie weldra door een kleine kogel sterven kan, speelt niet graag met zijn hart en zeker niet met dat van anderen. Slechts onnozelen doen dit; die het gevaar niet kennen; of verwijfden met maar weinig hart; of de bedorvenen met bittere gevoelens. Mij was het genoeg, te denken hoe de koesteringen van Elodia iets dierbaars zouden zijn geweest, indien het vrede was... Terwijl we ons nu bereidden op een oorlog en er elders al gevochten werd, zelfs in Europa...

Veel liep ik, al uitgezworven in de omgeving, langs het huis te dwalen en te denken, opgevangen in het net van een onzichtbare bedrijvigheid daarbinnen, die ook bezig was over *mijn* lot te beslissen, zonder dat ik er een aandeel in had. In de vroege ochtend, maar nog veel meer tegen het vallen van de avond, voelde ik bij mijn rondgang, hoe verschrikkelijk ver ik hier van alles was, en hoe alleen; sprak ik mijzelf toe, dat ik dit toch zelf gewild had, en tenslotte blij was hier te zijn, - dacht ik aan Marjorie, die zich best amuseren zou in haar onnozelheid en mij nu vast zou zijn vergeten; ook aan Luz, die god-weet-waar terechtgekomen was, en zich mij wel niet meer herinneren zou; maar het meest nog aan Elodia, zo dichtbij, even dichtbij als eens Esmeralda was geweest... En ik vond mijzelf een arme dwaas; voor wie het tijd werd eindelijk zelfs in het heimelijkste van zijn hart verstandiger te voelen. Alle duivels, werd mijn leven soms door vrouwen geregeerd? Ik wilde niet, en daarmee uit.

Maar toen ik op een avond na het eten weer de buitenweg op liep, het huis langs, en de maan scheen... een ballon van fijn oranjebleek moiré, waarachter hel licht brandde; een zacht stijgende, bolronde lampion, alleen, aan de uitgestrekte, wolkenloze hemel, dichtbezaaid met sterren; in een stralenkrans van fijne irisdraden... toen ben ik toch week geweest. De poort stond aan. De wachter Heliodoro sliep nog in zijn hoek, ineengedoken als een kleine pyramide die een hoed tot kapstok diende. Hij verroerde zich niet toen ik langs ging.

Buiten trok het maanlicht scherpe schuine schaduwvlekken langs al wat vooruitsprong; een uitgebleekte dag geleek het schijnsel op de witte zijmuur, en een driehoek van dat licht lag met zijn punt, verstild, verrukt in de kapel te wijzen naar het oliepitje

voor de beide ingeslapen beelden. Wat een heldere, stille nacht. En niemand die hier buiten liep, behalve ik.

De prairie, weggedroomd, melkachtig opgelost naar de einder, was dichtbij gelijk een krullerig vacht, waarover doffe glans verspreid lag. Zo kon ook een schuimzee zijn, des nachts bedaard en zonder schip, met geen geleilicht dan de hoge lampion der volle maan. Maar toch geen zee, daar waar de bomen aan de achterzijde van het huis de kanten randen van hun toppen door de vreemde bleke lichtschijn lieten koesteren, aanhalig ruisend, onder, naar de stammen toe, slechts schaduw, donkerte. Een koele geur van groen hing hier, en soms, bij vleugen trof mij uit de tuin die verder lag, de nachtelijke geur van witte *floripondio's*, veel zoeter...

Noodlot, hier alleen te moeten lopen!

Alles scheen te zweven, en je ging hier zelf haast zwaarteloos, als opgenomen. Alles zweeg; ik hoorde slechts mijn eigen diepe adem en het zachte kloppen van mijn hart, als een verzworven, onherkenbare muziek van verre... Ritselingen over een gitaar. Het wàs muziek. Daar, ergens bij de milpa's, achter de corral misschien, werd zacht gespeeld. Niet meer dan wat getokkel, heel voorzichtig, als om deze maannacht niet te vullen met iets anders dan de ijle haartjes licht. Een spinrag van muziek slechts, van een zeer bescheiden speler.

Op die suizeltonen af, heel langzaam wandelend, bereikte ik de omheining bij de stallen, sloeg een omweg in langs de prairiekant, om niet misschien plotseling het spel te storen, dat mij allengs vaster tegenklonk, maar ijl bleef, weinig meer dan enkele tonen, primitief. En weer langs de andere kant van de corral, nu opgenomen in de schaduw, wandelde ik tot waar de tuin begon en diepere bloemengeuren zich vermengden met de tonen. Bij de tuiningang, naar het maanlicht toe gewend, zodat het hun gezicht alleen bescheen en glans gaf, maar als weggekropen was in al de plooien van hun kleren, zaten daar de speler, met zijn strohoed in de nek, en een vrouwelijke gestalte die haar hoofd gelegd had aan zijn schouder, onbeweeglijk aangeschoven tegen hem, en luisterde. Ik weet niet waardoor, maar ik wist meteen: Elodia! De andere was mijn manke kameraad Juanito. Al een oude man haast, zou men zeggen, als hij niet zo'n zeldzaam ruiter was geweest.

Ik ben toen maar, vóór zijn muziek door mijn aanwezigheid gestoord kon worden, en Elodia misschien rechtop zou zijn gaan zitten, weer terug gegaan, dezelfde kant op, die ik was gekomen. Van het lokken der muziek weg, in de fluisterende eenzaamheid

die enkel onderbroken werd door ademhaling en het bonzen van een hart, o neen, het stampen van de paarden in de stallen waar ik langs kwam, - stomme paarden, redeloos vee, zo redeloos als mensen zijn met redeloze harten. En terug naar de verdroomde prairie-stilte, in de maannacht, langs de steile schaduwen, de donkere poort door, waar de waker Heliodoro mij begroette: ‘Is u wat koelte gaan zoeken, señor?’

Koelte inderdaad. En misschien het kleine beetje wijsheid dat je nodig hebt om zonder onrust naar een eenzaam bed te gaan, en overdag je glimlach te behouden.

Die nacht heb ik overigens niet zo lang geslapen als gewoonlijk. Schemerdonker vulde nog de kamer toen ik wakker werd van een geluid dat als eentonig, zangerig praten door de lange, uitgebogen tralies van mijn venster binnendrong. Een ongewoon gepraat, van één dezelfde stem, die telkens weer even ophield en weer voortging, bijna zang was, op de drempel van een melodie, maar spraak bleef, onverstaanbaar en gerekt. Ik keek naar buiten, kon niet zien wie het veroorzaakte, alleen wat nevelslierten over de nog donkere prairie, en een besterde hemel, dovend al, omdat de dag nabij was. Als een trage waterval ging het gepraat voort, - net een murmelend betoog van iemand die wil overtuigen, maar niet heftig durft te zijn.

Daar ik benieuwd was, wat het zijn kon, was ik in een wip aangekleed, en nog half bevangen van wat ik gezien had in de maannacht, liep ik naar de stille binnenplaats waar Heliodoro op een bank bij de arkaden zat te dutten, op de poort af, die ook nu weer op een kier stond, zodat ik geruchtloos buiten in de vochtige ochtend kwam, en naar de oostkant ging, de zijde waar mijn kamer lag. Daar, op de hoek van het gebouw al, zag ik wat er gaande was, of liever: bezig was zich stil en plechtig te voltrekken. En weer zag ik mij genoodzaakt bij de hoek te blijven staan, mij te verbergen, om de broze statigheid van wat ik zag en hoorde, niet te storen.

Aan de muur geleund, rechtop, het hoofd geheven en ontbloot, stond in de halve omhulling van zijn donkere sarape, met daaronder het wit van zijn gewone dracht en donkere, blote onderbenen, - met geheven handen, in een zangerige alleenspraak, van de aarde weg: El Chino! Gans verloren in wat mij een vroom gebed leek, een gesproken hymne tot de nacht gericht, of wat het zijn mocht. Hij was niet alleen. Vlak bij hem lag zijn strohoed op de grond, en een klein eindje verder hurkte een gestalte in de schaduw bij de muur, geheel omhuld door een sarape, met een grote hoed bedekt, het hoofd gedoken op de knieën, onher-

kenbaar. Zo versteend als slechts een indio kon zitten, man of vrouw, onttogen aan de wereld, groot en hiëratisch in de strakke plooien van de deken die de hele vorm omwikkelde.

El Chino echter stond wel stil, maar met zijn saamgevouwen handen begeleidde hij, door langzaam heffen en weer laten dalen, de cadans van wat hij uitsprak, naar een vast punt aan het reeds wat lichtere luchtgewelf gericht, - waar ik opeens ontdekte wat hem zo gebannen hield. De morgenster! Groot, bijna groen doorschenen, zilveren schitterlicht, onaangetast terwijl de andere sterren kwijnden, aan de horizon reeds een vermoeden van karmijn begon te spreiden en het hele steppenveld nog droomde van de nacht. Hij bad zoals al meer dan duizend jaren al zijn mexicaanse voorouders gebeden hadden tot de ster die ‘kleine zon’ genoemd werd, milder dan de maan was en veel schoner. Die een godheid was, zo liefelijk als geen ander volk zich ooit gezocht heeft, en tot wie nu zijn melodieus gemurmel, aangedragen door de deining van zijn handen, wegvlood over al de nevelrafels heen, een ongeboren ochtend tegemoet, en hoger, naar het stille glanzen zelf.

Wat bad hij? Slechts de wonderlijke klanken van een taal die ik niet kende, maar die brede, langgerekte klinkers had, vocalen die zelf ongeboren tonen waren van een zeldzaam, breed gezang, bereikten mijn gehoor. Maar ik verstond zijn vroomheid en zijn overgave, heel de heilige ernst waarmee hij het verhevene aanbad, misschien de ster vroeg, om nog voor een poos te toeven, hulp afsmeekte voor de naderende strijd, ofwel berusting bij het lange wachten. En terwijl hij voortging alsof hij, nu eens op hogere toon dan weer op lagere, herhaalde hij wat hij al, wellicht in eindeloze litanie, gezegd had, met de diepere zin die deze indianen aan het eindeloze herhalen van de dingen geven, zoals alle dingen in het leven eindeloos zich herhalen, dagen en seizoenen, planten, dieren, mensen en de maaksels van hun handen, evenals hun liefde, hun krakeel, geboorte en dood; terwijl hij voortging met zijn praatzang naar de morgenster en zijn verinnigde gebaren, - brak het morgenlicht de nevelvliezen open, berstte breed te voorschijn, heel de einder langs, vanuit intenser goudrood in het midden, werd tot dageraad waarin de sterren gans verdronken, slechts de morgenster nog voor een wijle bleef, steeds groot, hoewel verbleekt.

Met zijn handen scheen El Chino thans het licht te scheppen, te bezweren, op te heffen.

De andere gestalte zat nog altijd onbewogen, keek niet op, bleef onherkenbaar. In het luisteren verloren, of in sluimerige medi-

tatie. Op het witte muurvlak achter haar lag fijne rossig-gouden weerschijn die terugviel over de contouren van die kleine pyramide. Vegen lila-grijs ontstonden aan de hemel, namen in het helle licht dat langs hun boorden scheen, de ster op, en een felle rand van vuur kroop aan de horizon omhoog.

El Chino zweeg. Opeens een grote stilte om hem heen, nog vol van plechtigheid, ontzag waarin de dag geboren werd, terwijl hij bukte en zijn strohoed nam, hem heel behoedzaam op zijn donkere, sluike haren drukte en woordeloos, zonder zelfs acht op hem te slaan, aan de gehurkte voorbijliep, rustig naar de stallen toe.

Pas toen hij weg was, kwam de terp in zijn sarape overeind. Het was de kolonel. Hij had de hele tijd, verzonken in het gebed dat een eenvoudige peón naar de eeuwige symbolen van de wederkomst, het leven en de hoop uitsprak, gezeten zoals iedere indio des nachts of in de vroege ochtend zat. Herkennend en verloren in verrukking die nog straalde van zijn hoge, lenige gestalte, het gebruind gezicht door ochtendglans verlicht, met jonge zon weerkaatst in zijn twee grote vogelogen. Een echte indio, ook hij. Ik ging hem bij de hoek niet uit de weg, en toen hij mij zag staan, vroeg hij, - zijn stem veel vriendelijker dan anders, bijna zacht: ‘Heb je het niet koud, zo zonder een sarape, 's ochtends vroeg?’

‘Ik was te zeer geboeid,’ antwoordde ik, ‘om kou te voelen. Dit gebed... Wat jammer, dat ik slechts de vage zin ervan verstaan kon, niet de woorden.’

Hij nam mijn arm en liep de poort met mij voorbij, de nog niet gans verlichte zijde van de buitenmuur langs, naar de tuinen die nog sliepen. En hij zei onderweg: ‘Dit zijn eenvoudige gebeden. Overoud misschien, maar goed voor elke tijd. De morgenster is Quetzalcoátl, die de schepper was van al wat goed op aarde is geweest. Hij leefde in een grijze voortijd in ons midden, maar gehinderd door de oorlogsvorst, de god Texcatlipóca, die de zon is, en verraden door het onbestendig volk, vertrok hij oostwaarts, door zijn eigen toverkunst veranderd in een bontgevederde, precieuze luchtslang. Dat is de betekenis van zijn naam: Quetzalcoátl. Hij ging weg om weer terug te komen, als de tijd gerijpt is voor een betere eeuw. En tot zo lang bezoekt hij ons alleen als morgenster, - degeen die onze dageraad voorspelt, maar nog verdwijnen moet in deze harde tijd van felle zon. Tot later. Het is groots, hoewel eenvoudig.’

‘Simpel, zoals al wat groot is,’ sprak ik. ‘Leer me het gebed, mi coronel!’

Terwijl hij staan bleef, zijn gestalte opgericht, het hoofd wat schuin omhooggeheven, begon Moctezuma bij het veld vol nog bedauwde mais te reciteren:

'Heer van wind en lucht, gij helder pronkjuweel van licht, juweel van groene jade, van beglansde vederen van de vogel *quetzal*; slang der wijsheid, gij alwetende, die hogere wegen gaat dan wij! Zeer stille, witte nachtkarbonkel uit de diepten van het Westen opgekomen, onderweg naar dageraad en wreder licht! Gij grote magiër en wijze koning, offeraar van bloed en ziener van verborgen dingen, schepper van de huizen, het gereedschap, mais en meel! O ster, o Quetzalcoátl, ga niet over onze hoofden, onze tot u opgeheven sterfelijke ogen, zonder lied voorbij. Aanhoor mijn woorden en de stamelingen der ontwakende aarde, ster van hoop, o morgenster!

Laat ons leven, deze dag en al de dagen dat gij weerkeert vóór het ochtendlicht. Laat ons de nacht ontkomen en niet ondergaan terwijl de zon schijnt. Laat ons leven. Geef de velden vruchtbaarheid, de dieren diepe sporen in de grond, dat wij hen volgen kunnen op de jacht; en onze vijanden een slechte hinderlaag, een weifelende arm; maar ons uw moed. Aan ons uw kracht en uw gestadigheid: een oog dat verder ziet dan onze hand reikt, en een onverschrokken hart, niet als van kinderen. Maar geef ons vruchtbaar zaad en goede lendenen aan onze vrouwen. Laat het vee ook drachtig zijn, slecht kruid voorbijgaan, naar de goede weiden en de klare waterbronnen.

Morgenster, o onvolprezen schone, ga ons niet voorbij! Toef nog een wijle, blijf! Wij hebben u nog zoveel te vertellen, zoveel nood te klagen en te vragen wat wij voor het voortbestaan behoeven. Blijf nog, lieve ster. Maar als gij onverstoorbaar verder gaat en op uw onderaardse reis in het Oosten uw paleis bezoekt, vergeet ons niet, verzuim niet weer te keren. Blijf ons indachtig, gij aanbedene, gezegende, en keer terug.

Wees het juweel van onze ogen en de jade die op onze borst ligt. Wees de vederbos op onze hoofden en het slangensnoer om onze hals. Uw naam rust elke dag op onze tong als honing, o Quetzalcoátl, en de als dageraad gekleurde mantel onzer liefde houdt uw schoonheid vast. Verlaat ons niet. Keer weer terug. Vaarwel...'

Moctezuma had onwillekeurig iets van het gedragen, zangerige spreken van El Chino in het Spaans gelegd, waarmee hij dit gebed vertaalde; en toen het geëindigd was, bleef hij nog even zó staan, met geheven hoofd, de blikken naar iets vers gericht, de armen halverwege voor zich uit gespreid. Daarna liet hij ze weer

zinken, kreeg hij het strakkere van steeds terug, en liep weer verder. Zwijgend gingen wij de milpa langs en keerden na een poosje zonder spreken huiswaarts.

Maar ik wist dat op die morgen ook met hem een vriendschap was ontstaan, niet minder hecht en zuiver als die met don Salustiano, al vond zij ook minder uiting, en bleef hij gesloten, zakelijk zijn weg gaan. Want het feit dat hij mij een gebed geleerd had, was bewijs genoeg daarvan, veel meer dan dat hij mij een stuk van zijn sarape om de schouders sloeg, toen hij bemerkte dat ik huiverde. Het was immers niet van de ochtendkou, maar van ontroering, om de wijze waarop hij te midden van het lange zwijgen enkel, zeer geïsoleerd zei: 'Christendom, beschaving, wat ze ook willen brengen, niets kan ons dit eigene ontnemen. Het eigene dat veel beter is. Het hart van Mexico...'

Welk een tegenstelling met die ochtend van verstilde innigheid, toen 's middags eindelijk de langverwachte aankwam: generaal Zulueta, door een hele stoet omringd, die zich al aan de horizon bemerkbaar had gemaakt en al een uur te voren aangekondigd was door twee peones die vooruitgesneld, zijn groeten kwamen brengen en de mededeling, dat ook señorita Sol, zijn dochter, bij het gezelschap was.

'Wat is dat voor een dwaze inval, hier een vrouw naar toe te slepen, alsof het vacantie is,' mopperde doña Anamaria. 'Terwijl er binnenkort de hemel weet wat kan gebeuren. Ik heb geen gelegenheid om hier ook nog voor tante-over-jonge-meisjes te gaan spelen!'

'Het is, wat ik van hem weet, een vreemde snaak,' troostte haar don Salustiano. 'Zoiets was van hem te verwachten.'

Moctezuma trok alleen maar een bedenkelijk gezicht en zei: 'Daar heb je weer zo'n generaal! Hoewel, hij moet erg goed zijn. In de tijd van Obregón en van Zapata, voordat hij verbannen werd, was hij heel goed. Ik ben benieuwd of hij erg oud geworden is. Men zegt van niet.' De dochter, señorita Sol, van wie ik nu voor het eerst iets hoorde, en die verder niemand hier ook kende, scheen hem koud te laten. Ik vond haar verschijning al bij voorbaat zeer romantisch, en verheugde mij er op. Een meisje op het oorlogspad, dat moest ik zien.

Toen de stoet ten slotte aankwam, was zij het echter niet, die al mijn aandacht vroeg, maar wel de vader, die ik al eens eerder had gezien, heel beslist, die ik moest kennen! Zelfs zijn stem kwam mij bekend voor, zijn zorgvuldige, ietwat didactische manier van spreken, al bij de begroeting. Maar het was niet mogelijk; ik kende niet één Mexicaanse generaal, alleen Veytía in de

hoofdstad, die geen Mexicaan was bovendien. Maar deze man... Zijn dochter leek op hem, zover een mooie jonge vrouw met weelderige bruine haardos, welgevulde vormen en twee lachende ogen, rusteloos van schalkse spiegelingen, lijken kan op een heel ernstig en zelfs wat overdreven plechtig zich gedragende grijsaard, weliswaar niet helemaal een oud man, maar reeds met de magerte van ouderdom behept, iets strams en knoestigs, dat hem overigens niet scheen te hinderen bij het rijden. Hij bewoog zich ondanks al zijn hoekigheid toch met het gemak van iemand die zijn leven lang reeds die bewegingen gemaakt heeft, en ze daarom niet verleert. Maar waar had ik hem toch net zo al zien lopen?

Bij de kennismaking zei hij: ‘Generaal Francisco Xavier Zulueta, tot uw orders,’ met een stem die als een echo uit het verleden klonk, terwijl hij zijn brandende, lichtelijk rood omrande ogen een paar seconden op mij gevestigd hield, om zich daarna met een licht schouderschokje tot de anderen te wenden, alsof ook hij mij vaag meende te herkennen, maar het weer aanstonds opgaf, mij in zijn herinneringen thuis te brengen. Zijn peper-en-zoutkleurige haren gaven hem er tenminste recht op, ze in zo'n menigte te hebben, dat hij het zich veroorloven kon; doch mij bleef het dwars zitten, van iemand die ik niet gekend kon hebben, onophoudelijk het gevoel te krijgen, dat ik hem al meer ontmoet had, en niet zo-maar in het voorbijgaan, maar dat ik al eens met hem te maken gehad had. Ik zette het tenslotte maar van mij af als een van die bekende verschijnselen, die door de psychologen meen ik ‘het symptoom van déjà-vu’ genoemd worden.

Señorita Sol zag ik in elk geval voor het eerst, en ze bood mij al de verrassingen van het nieuwe. Een charmant mengsel van vrijmoedigheid en meisjesachtige verlegenheid, vrolijkheid bij het spreken en ernst bij het luisteren, verfijning in haar werkelijk knappe trekken en een begin van plompheid in haar gestalte, die verder sportief genoeg was, maar een neiging tot dikte vertoonde, welke menigmaal in plaats van een euvel, juist een charme te meer kan zijn, wanneer ze gecompenseerd wordt door geest, die zulk een uitwendige zinnelijkheid vermag te temperen tot een meer algemene aantrekkelijkheid, - gelijk bij haar het geval was.

Haar vader noemde haar ‘Solé’ - een afkorting van de naam Soledad, en scheen trots genoeg op haar te zijn, waar hij alle reden toe had, zóveel, dat ze zeker niet lang zo eenzaam zou blijven als haar volle naam suggereerde. Het kon niet anders, of

ze moest tal van aanbidders hebben, en het feit dat de peones die met de generaal meegekomen waren, haar naam nóg meer afkortten en haar señorita Sol noemden, hetgeen ‘zon’ betekent, was een voortdurend tribuut aan haar bloeiende jeugd, de luchtige en toch intense bekoorlijkheid die van deze twintig-, of misschien wel drie-en-twintigjarige jonge vrouw uitging.

Doña Anamaria nam haar mee naar haar kamer en ook de generaal ging wat uitrusten en zich opknappen, nadat hij de brief van Veytía in ontvangst genomen had, die hij met zacht hoofdschudden doorlas. Toen ik even de gelegenheid had, zei ik don Salustiano, dat ik meende Zulueta al eens ontmoet te hebben, maar mij niet kon herinneren waar of wanneer.

‘Het is bijna onmogelijk,’ antwoordde de hacendado, ‘want hij is jarenlang uit Mexico verbannen geweest, tengevolge van zijn houding bij een van de vroegere revoluties, toen hij de verkeerde partij koos, namelijk die welke verloor. En hij is niet naar Europa uitgeweken zoals zoveel van zijn lotgenoten, maar naar de States, net als zo menige andere. Maar toen jij bij mevrouw Harris zat, moet hij al terug geweest zijn, denk ik. Een vorige keer misschien?’

Maar ik was tevoren nooit in de States geweest, en onder al de onverschillige lieden die ik in Ashfork had leren kennen, zou een Mexicaan mij zeker opgevallen en bijgebleven zijn. Ik moest mij dus beslist vergissen.

Later op de dag, toen ik hem terugzag, keurig gekleed in een nieuwe rijbroek en kort jasje, een en al militair in zijn optreden, leek hij mij ook vreemder dan hij mij eerst was voorgekomen. Hij ging dadelijk met Moctezuma aan de gang, en in de koffiekamer zag ik hen samen over een grote uitgevouwen kaart gebogen staan, - zijn stem precieus en vast, een beetje krakend; de korte zinnen van de kolonel melodieus en dieper van toon. Ik liep de gang door, wachtte... op wie eigenlijk? Natuurlijk señorita Sol, die ik van plan was al zo spoedig mogelijk Sol te noemen, ter bezegeling van onze kameraadschap, naar ik hoopte, of nog meer, naar ik ternauwernood dorst hopen. Want werkelijk, haar aantrekkelijkheid had mij al van het eerste ogenblik af overrompeld.

Pas bij het avondeten zag ik haar terug. Nu zonder rijbroek, in een witte, zuidelijk-steedse jurk van mousseline of zoiets, heel wolkig om zich heen, leek haar gestalte minder krachtig en bevalliger, net zo innemend als haar gezicht. Ze at op noord-amerikaanse wijze, zonder mes, en converseerde luchtig, erg onmexicaans, hoewel ze gaarne typisch-mexicaanse wendingen ge-

bruikte, die steeds met een schalkse glimlach van haar lippen kwamen. Alles aan haar was een wonderlijke combinatie van uitheemsheid en traditionalisme, - modern Mexico, bedacht ik met bewonderende blikken naar haar kapsel, waardoorheen een lint gevlochten zat, dat meteen een wit-gloeiende chrysant tegen de bruine haardos vasthield. Ik moest oppassen dat ik niet al te veel naar haar bleef kijken, en verdiepte mij opzettelijk in het gesprek dat tussen Zulueta en de gastvrouw gaande was.

'U vindt het hier dus een geschikte plaats?' vroeg doña Anamaria hem, niet zonder een zweem van trots.

'Geen betere voor een hoofdkwartier. Ruim en heel rustig, goed geïsoleerd. Het is een lange tocht naar hier geweest, en in de laatste twee uur op de steppe hebben wij geen sterveling ontmoet. Dat is juist goed. Bizonder goed voor mijn bedoeling.' Bij dit laatste keek de generaal even veelbetekenend Moctezuma aan, die zwijgend knikte.

'Ik heb bewondering voor uw uithoudingsvermogen om nu alweer zo fris te zijn,' hernam de gastvrouw, en reikte hem een schotel aan, waaruit hij zich met voorzichtige beetjes bediende. Onderwijl antwoordde hij: 'Wat dat betreft, ben ik - net als trouwens elke Mexicaan - een echte axolotl; moet ik in het water leven, dan heb ik mijn kieuwen; ben ik op de steppe of in de bergen waar het droog is, dan ontwikkelen zich prompt mijn andere organen, ik haal adem in de vrije lucht en ben niet langer waterdier, maar salamander van het land zoals alle andere soorten. Ik gewen mij dadelijk aan elke omstandigheid, omdat ik alles in mij heb, net als een axolotl. Vindt u ook niet dat dit beest het treffendste symbool is van ons volk? Er is geen betere totem voor ons, dunkt me.'

'Ik vind het vieze beesten,' zei doña Anamaria, 'en ik begrijp niet hoe sommige mensen ze willen eten.'

'En ze zelfs lekker vinden,' merkte don Salustiano op.

'Ik hou me liever aan ons oude symbool van de adelaar op de cactus, met een slang in zijn bek,' ging de gastvrouw voort.

'Axolotls zijn me werkelijk niet sympathiek.'

'Mij ook niet!' riep señorita Sol met heldere lach. 'Daar gaat je grote liefhebberij, papa!'

De rest van het gesprek drong niet meer tot mij door. De axolotl, Zulueta... Eensklaps wist ik, waar ik hem ontmoet had. Hem, geen ander, ondanks zijn metamorfose. In mijn geest zag ik mijzelf weer door Tampico dwalen, de eerste dag de beste dat ik in Mexico voet aan wal gezet had. In een buitenwijk een man in lompen, die mij heel heerachtig een wit-en-zwart gevlekte, slij-

merige axolotl in een kalebas te koop aanbood. ‘Neem hem, mijnheer, voor ieder redelijk bod. Hij is een echte Mexicaan, wat u maar wilt, en toch niet zo.’ Het klonk mij nog in de oren, met generaal Zulueta's stem. En naderhand bij mijn terugkomst in Tampico, toen ik weg moest van de rancho van don Salustiano, nogmaals, juist hetzelfde. ‘Ik ben geen bedelaar, mijnheer, maar ik verkoop. Neem de axolotl.’ Juist! Hoe had ik het gezicht kunnen vergeten? Maar wacht eens, - hij had zich toen ook voorgesteld, na mijn opmerking, dat ook hij er anders uitzag dan wat hij in werkelijkheid moest zijn, net als zijn axolotl. Ex-generaal, had hij toen gezegd, - dat klopte. Maar niet de naam. Hoe was die ook weer? Osorio... neen, Orozco met nog iets. Orozco de Padilla. Juist. Een volstrekt andere naam dan Zulueta. Doch het kon niet missen. *Hij* was het, de man met de axolotl. Onbegrijpelijk. Wat was dat toen voor een comedie, - toen of nu?

En om hem bij verrassing te nemen, vroeg ik plotseling dwars door zijn verder gesprek met doña Anamaria heen: ‘Mi general, kent u ook een zekere ex-generaal Orozco de Padilla?’

Weer keek hij mij, zoals bij onze kennismaking na zijn aankomst, twee seconden scherp aan, en het leek alsof hij met een lichte hoofdknik een begin van hinderlijk herinneren van zich afschudde, toen hij antwoordde: ‘Er zijn in Mexico vandaag nog zowat vijfhonderd generaals. Ik kan ze onmogelijk allemaal kennen. Wat is er met de man?’

Hij zei het zonder onrust, vlak, zoals hij aan een mindere iets mededeelde, en het liet mij snappen dat ik, zeker nu, mijn wetenschap maar beter voor mijzelf kon houden, zodat ik zei: ‘Niets bizonders. Ik heb eens vluchtig iemand van die naam ontmoet, en meende dat hij generaal geweest was of zoiets.’ Nadrukkelijk voegde ik er aan toe: ‘Maar ik kan me best vergissen.’ Hoewel ik het nu toch zeker wist...

Zulueta ging er niet op door en vervolgde kalm zijn gesprek met doña Anamaria. Ik meende echter dat de dochter mij nu evenveel aandacht begon te schenken, als ik tevoren aan haar besteed had. Bij herhaling troffen onze blikken elkaar, en dan was het alsof er iets vreemds in haar glimlach kwam, terwijl ze weer voor zich keek. Maar ze sprak mij geen enkele maal rechtstreeks toe, die avond, en ik onderhield mij de meeste tijd maar met de Ingeniero, die mijn vaste tafelbuur geworden was, en met don Salustiano, later bij het roken in de koffiekamer boven. Al kon ik toch niet ophouden met nu en dan weer eens een steelse blik op haar te vestigen.

De volgende dag echter, toen iedereen druk aan zijn werk was en ik wat verloren liep te dwalen, ontmoette ik bij de boomgaard señorita Sol die, evenals ik aan haar lot overgelaten, de geurige schaduw van deze aangename plek was komen opzoeken.

‘Hallo,’ wenkte ze mij, alsof ze een goede bekende zag. ‘Waar gaat u naar toe?’

‘Op wandel. Met mijn ziel onder de arm,’ zei ik, haar de hand reikend.

‘Een heerlijke plaats hier.’

‘Dat zou ik denken.’

‘Beter dan Tampico...’

‘U komt van Tampico?’ vroeg ik.

‘Ik ben er maar kort geweest. Maar mijn vader woonde daar, incognito, weet u. Ik heb hem daar opgehaald, toen ik uit de States kwam. Daar ben ik namelijk opgevoed. Ja, een groot deel van mijn leven ben ik daar geweest, en ik hoop maar dat ik geen halve gringa - een veramerikaanste mexicaanse - geworden ben. Maar Tampico is een vreselijk oord. Die paar maanden dat ik er geweest ben, heb ik er meer dan genoeg van gekregen. Daarom ben ik maar meegekomen. En ook om de revolutie te zien. Dit hier is het ware Mexico. Ik heb daar in Tampico trouwens geen familie, weet u. Niemand. Dus ik kon het beste met papa mee.’

‘Voor mij een buitengewoon prettige verrassing.’

Het meisje lachte mij toe, maar terwijl er weer dat zonderlinge bijmengseltje in haar glimlach kwam, vroeg ze: ‘En is *u* lang in Tampico geweest?’

‘Kort. Slechts tweemaal. De eerste keer maar enkele dagen, later enkele weken. Ik had toen een kennis daar. Thompsen, een Amerikaan, douane-agent.’

‘Ik ken hem niet,’ antwoordde Sol. ‘Maar heeft u dáár soms die Orozco de Padilla ontmoet, waar u het gisteravond over had?’

‘Ja, inderdaad.’

‘Die man, dat was mijn vader,’ zei ze rustig, zonder glimlach nu.

‘U heeft zich niet vergist. U dacht het al, nietwaar?’

Verbaasd moest ik bekennen: ‘Ja, hoe is het mogelijk...’

‘Ik kan het erg waarderen,’ zei ze na een poosje zwijgen, ‘dat u het niet meteen aan de grote klok gehangen heeft, maar hebt gezwegen. Het zou papa beslist gehinderd hebben, al doet hij ook alsof het hem niet kan schelen. Want hij heeft er een veel te harde tijd gehad, en zonder dat het nodig was. Ik zal het u vertellen, want u heeft er nu eigenlijk wel recht op dat u het weet.’ Ik ging naast haar zitten onder een weelderige schaduwboom, en wat is prettiger dan zo te mogen luisteren naar het gebabbel

van een mooie en aantrekkelijke jonge vrouw? Wat ze mij zei, verduidelijkte alles.

Haar vader was, toen zij een kind van zes was, na de revolutie uit het land gebannen, en met vrouw en dochter naar de States gegaan, waar zij behoorlijk konden leven. De moeder die, naar het scheen, een zeer verdrietige vrouw geweest was, stierf al na een paar jaar, en Soledad werd meest bij kennissen, en later op een kostschool ondergebracht, waar zij het redelijk goed had, hoewel ze erg naar Mexico verlangde, dat als een mythe uit haar kinderjaren in haar verbeelding was blijven leven, met de jaren meer en meer een droom werd van onwerkelijke schoonheid, vaag verbonden met gevaar en plotselinge ramp. Haar vader die niet door een mythe werd beheerst, maar door de werkelijkheid - herinnering aan onrecht dat hem aangedaan was, maar ook aan grote tijden daarvóór - had blijkbaar meer te lijden van zijn heimwee, kon niet wennen aan het leven in de States en werd verteerd door onrust. Hoe kon hij ook ooit, wanneer zijn kansen keerden, op het juiste ogenblik terug zijn in zijn land, wanneer hij in de vreemde zat? Hij was daar moederziel alleen en kon dat evengoed in Mexico zijn, en zich daar minder eenzaam voelen in zijn eigen wereld. Hij besloot dus om, net als al vaker anderen vóór hem gedaan hadden, onder een nieuwe naam, als onbekende, in een streek waar men hem vroeger weinig had gezien, teruggetrokken te gaan leven. Zo vestigde hij zich in Tampico, waar hij zich jarenlang schuil hield, en terwijl hij het meeste van zijn geld aan de opvoeding van zijn dochter besteedde, zelf in betrekkelijke armoede leefde.

Een overdreven armoede, legde Sol mij uit. Het was alsof hij zichzelf daarmee kwellen wilde, niet uit gierigheid, maar om andere redenen. ‘Dat is een andere geschiedenis,’ zei ze, en ging er niet op door. De hobby van haar vader, en tevens een middel waarmee hij in zijn sober onderhoud hielp voorzien, was de kweek van axolotls, dieren die hem bizonder boeiden, en waarmee hij zich het grootste deel van de dag onledig hield, achter op het erf van het huisje dat hij in een armoedige buitenwijk van de stad bewoonde. Daar had ik hem ontmoet, en zijn onopvallendheid was voor mij als vreemdeling daar minder groot geweest dan voor de mensen van de plaats zelf, die al gauw niet beter wisten, of deze oude zonderling hoorde bij hen thuis.

Ongemoeid wachtte Zulueta zo zijn kans af, die kortgeleden, toen de woelingen in het Noorden begonnen en generaal Ortíz in Monterrey zijn pronunciamiento zou gaan doen, eindelijk toch scheen aangebroken. De generaal had contact gezocht met

enkele van zijn vroegere wapenbroeders en vrienden, men had de rollen verdeeld, fondsen ter beschikking gekregen, en zo was hij hierheen gekomen, om mee te helpen oude rekeningen te vereffenen. Sol was inmiddels - feitelijk tegen de zin van haar vader, die zij jarenlang niet teruggezien had, en naar wie zij erg verlangde evenals naar Mexico - plotseling, op een misschien wel ongelegen tijdstip in Tampico komen opdagen. Maar haar aanwezigheid was juist datgene geweest, wat hem er toe bewogen had, nu dadelijk al zijn kansen waar te nemen en niet langer te talmen. Ze had er op gestaan met hem mee te gaan, waar hij ook ging, en zo waren ze nu hier.

Wat zij mij niet vertelde, maar wat ik wel begreep, was, dat de vader, al was hij ook tienmaal generaal, door zijn dochter gecommandeerd werd. En geen wonder; wie na jaren van misère en vereenzaming plotseling met zoiets liefs werd opgescheept, moest wel capituleren, ook al was hij nog zo'n groot strateeg. Was ik niet zelf al bezig zonder slag of stoot te vallen?

Haar vertrouwen, eigenlijk mijn medeplichtigheid aan het verleden van haar vader, die al was het ook alleen uit camouflage, axolotls langs de weg verkocht had, maar het meest van al het feit dat wij hier beiden enkel gasten waren, met veel vrije tijd daar niemand meer gelegenheid had zich met ons te occuperen, dreef ons naar elkander toe, zodat wij dikwijls samen wandelden of praatten, ik al gauw het stijve ‘señorita’ weg kon laten en zij op haar beurt ‘Alberto’ zei. Een zaligheid, niet meer alleen te zijn, en met welk een verrukkelijk gezelschap! Nu opeens begonnen hier de dagen om te vliegen, en begon ik heimelijk te vrezen, dat de wachttijd veel te kort zou zijn.

Sol had een prettige manier vertrouwelijk te zijn en vrij, ook zonder dat ik daaruit andere bedoelingen dan die van goede kameraadschap af mocht leiden. Veel vertelde ze mij van haar ervaringen in de States, en lachte hartelijk om enkele van de mijne. Een schaarse keer ging haar vertrouwelijkheid nog verder, en vertelde zij van vroeger, van haar moeder en haar vader. Zo vernam ik, dat haar vroegste kinderjaren, nog in Mexico, toch niet zo heel gelukkig moesten zijn geweest, zomin als de eerste jaren toen het gezin nog bij elkaar was in ballingschap.

‘Er was iets,’ zei ze, ‘dat voortdurend als een schaduw over alles hing, ik heb het toen natuurlijk niet begrepen wàt precies, alleen dat er geen vrede, geen saamhorigheid tussen mijn vader en mijn moeder was, van wie ik beide hield, maar die zich samen niet gelukkig voelden, hoewel ze bij elkander bleven, waarschijnlijk alleen ter wille van mij. Mama was dikwijls zielsbedroefd, zat

menigmaal te huilen. En papa met zijn onrustige natuur werd door de kleinste kleinigheid geïrriteerd. Soms was er ruzie. En ik heb door dit alles feitelijk zo geleden, dat ik in de eerste tijd van moeder's ziekte bijna blij was dat ik uit het huis mocht en bij kennissen wonen, waar de atmosfeer niet zo geladen, rustiger en vriendelijker was. Haar dood heeft mij natuurlijk erg bedroefd, want al haar liefde had ze, in de ballingschap althans, op mij geconcentreerd. Maar het was een droevige en drukkende, een veel te exclusieve liefde. Ik had blijheid, ongedwongenheid, een zorgeloze omgang met de kinderen van mijn eigen leeftijd nodig. Die vond ik eerst, toen het gezin niet meer bestond.

Nu pas, bij mijn terugkeer in Tampico, heeft papa mij uitgelegd, wat of er toen geweest was, en ook om mij te verklaren, waarom hij juist naar Tampico was gegaan. Mama had nooit iets losgelaten, dan wat van die vage toespelingen waarvan volwassenen geloven dat kinderen ze toch niet snappen en er daarom geen aandacht aan schenken, terwijl ze in je kinderverbeelding juist verschrikkelijke betekenissen en angstwekkende proporties krijgen. Ik ben blij dat ik het nu precies weet en dat papa gedurfd heeft zo oprecht te zijn en mij nu te vertrouwen. Het is beter zo, al keur ik het niet goed wat hij gedaan heeft. Maar het is ook niet aan mij, een oordeel over hem of over wie dan ook te vellen. Hij heeft heus genoeg geleden, de arme man. En toen daarna ook nog door die vuile politiek, met alles wat ze hem ontnomen hebben, de verbanning... Het was werkelijk teveel ineens. Ik ben benieuwd of beteren dan hij, als die bestaan, in zulke omstandigheden nog een uitweg hadden kunnen vinden. Ach, het blijft een treurige geschiedenis, al is ze nu vermoedelijk afgelopen.'

'Een andere vrouw in het spel?' veronderstelde ik.

'Je hebt het goed geraden. Met een stukje ouderwetse tragedie eraan verbonden. Hoewel ook vandaag zoiets nog best gebeuren kan. De vrouw is wonderlijk, nietwaar? En ik vermoed de man ook.'

'Alle mensen, Sol. Ik, jij, iedereen. Wie kent zijn eigen mogelijkheden... en onmogelijkheden?'

Ze glimlachte; met het raadselachtige, Gioconda-achtige lachje, waarvan ik nu wel begreep, waarom het niet steeds enkel vrolijkheid verried.

'Jij hebt begrip voor deze dingen,' zei ze. 'Zeker omdat jij een schrijver bent. Daarom kan ik het je best helemaal vertellen, nu ik je al zoveel gezegd heb. Jij zult het evenmin als ik veroordelen. Dat hebben ze mij op het college ook geleerd: een goed

schrijver veroordeelt geen van zijn personnages, ook de slechtste niet, is het wel? Ofschoon ik vind dat dat wel erg ver gaat...'

'Vertel maar liever verder,' antwoordde ik. 'En de hemel geve dat je nooit een letter van me leest, want je zou misschien gedesillusioneerd zijn, en dat is het ergste wat mij zou kunnen overkomen.'

Sol keek mij even aan met het getwinkel van haar bruine ogen, zei: 'Je bent tenminste niet verwaand, dat is een voordeel,' en ging voort: 'Het moet een mooie vrouw geweest zijn, die papa had leren kennen in de revolutie, toen hij ergens met zijn mensen heen getrokken was, net als nu naar hier. Het is echt jammer, dat hij zelfs geen foto van haar over heeft, ik had haar graag eens willen zien. Zo in die oorlogstoestand, met gevaar, verwarring en onzekerheid, was het best te begrijpen dat ze verliefd op elkander werden, en papa, ofschoon hij haar het liefste bij zich had gehouden, het toch veiliger vond om haar naar een plaats te zenden waar ze niet al te ver van hem verwijderd was, maar toch betrekkelijk buiten ernstige moeilijkheden zou blijven, en vanwaar ze gemakkelijk kon ontkomen als de zaak soms mis liep. Die plaats was Tampico, waar ze altijd wel een schip zou kunnen nemen wanneer het nodig mocht zijn, en waar papa haar verscheidene keren opzocht. Hij moet heel gelukkig met haar geweest zijn, even gelukkig in zijn nieuwe liefde als ongelukkig in de revolutie. Dat schijnt dikwijls samen te gaan, of precies het omgekeerde.

Toen de zaak inderdaad misliep, is hij het eerst weer naar haar toe gegaan, nog voordat hij zich om ons, zijn vrouw en kind, bekommerde. Maar dat vergeef ik hem van harte voor mijn aandeel. Voor mama was het erger. Hij bezwoer die geliefde van hem, om meteen te vertrekken, een buitenlandse boot lag in de haven klaar, en hij beloofde haar, dat zij elkander waar dan ook terug zouden vinden. Maar zij weigerde weg te gaan, en zei: "Niet zonder jou. Zolang jij hier nog gevaar loopt, wil ik niet vluchten. Ik ben tegen mijn zin naar Tampico gekomen, maar nu blijf ik op je wachten." Ze was misschien gek of slecht, maar ze hield echt veel van hem, dat blijkt hieruit duidelijk. Ik vind haar reactie juist. Jij niet?'

'Ze wist toch, dat hij nog andere plichten had, als generaal, om niet te zeggen als vader en als echtgenoot, is het wel? Wat deed je vader?' vroeg ik.

'Hij dacht net als jij. Merkwaardig. Hij zei haar, dat hij gedwongen was haar alleen te laten, tenminste voor een poos. En dat, als ze hem gehoorzamen wilde omdat ze van hem hield, en

hem niet in voortdurende ongerustheid wilde laten leven, ze heus moest weggaan. Maar ze bleef bij haar weigering - het was zeker een dappere, maar hardnekkige vrouw - en met een bekommerd hart moest mijn vader vertrekken. Hij werd bij afwezigheid veroordeeld door de partij die bezig was te winnen, en toen deze de regering vormde, hebben zij zijn bezittingen geconfiskeerd, behalve het beetje wat hij nog wist te redden, en hebben ze hem verbannen. Onze weg naar het buitenland koos hij opzettelijk over Tampico, om daar verder met die vrouw te kunnen spreken, maar ik kan het me niet anders dan heel vaag herinneren dat we daar geweest zijn, hoewel allerlei andere dingen uit die tijd me vrij goed bijgebleven zijn, vooral van de reis naar de States.

Het blijkt nu, dat papa onderweg aan mijn moeder verteld heeft, dat hij daar een geliefde had, en van plan was zijn leven met het hare te verbinden. Maar niet dan nadat hij eerst voor onze veiligheid en ons welzijn gezorgd had. Hij liet aan mama de keus over, of zij nu nog naar het buitenland wou gaan, of in Mexico achterblijven. De andere vrouw zou hem in ieder geval volgen in zijn verbanning. Je kunt je het antwoord van mijn moeder wel indenken, brave ouderwetse echtgenote als ze was. Ik durf niet beoordelen of ze goed dan wel verkeerd deed, maar in haar ontdaanheid sprak ze zeker uit wat haar hart haar ingaf, en ze zei: “Jij bent mijn man, voor God en voor de wet, en samen hebben wij een kind. Waar jij bent, daar zal ik ook zijn, in welke omstandigheden ook. En of je het verkiest of niet.” Ze was bij al haar vreselijk verdriet een sterke vrouw, en zeker niet minder hardnekkig dan die andere.

Papa was natuurlijk ten einde raad, en het moet een ellendige reis voor beiden geweest zijn. Zo kwamen ze in Tampico aan. Papa ging naar de vrouw toe, en sprak met haar. Hij wilde haar niet opgeven, en zij hem eigenlijk ook niet. Maar mijn moeder sprak eveneens met haar, ofschoon papa eerst al het mogelijke deed om het te vermijden. Ze speelde het klaar, met haar te praten zonder dat hij erbij was, en ze moet dat heel overtuigend en heel resoluut gedaan hebben, want tenslotte liet ze de vrouw met de hand op het kruisbeeld zweren, dat als ze wegging uit Tampico, ze nooit meer in Mexico of in de States zou komen, om de eenheid van het gezin niet meer in gevaar te brengen. En de vrouw deed het; in mijn vaders bijzijn legde zij de eed af: “Ik zweer, dat als ik deze plaats verlaat, ik nooit meer mijn gezicht in Mexico of in de States vertonen zal.” Was het een zwakheid van haar, om haar liefde prijs te geven? Of speelde ze dubbel spel,

en deed ze het alleen maar om van mama af te zijn? Ik durf het niet te beoordelen. Maar mama was tevreden gesteld.

Je kunt begrijpen dat papa er anders over dacht. Hij had daarna nog een laatste onderhoud met de vrouw, een afscheid waarbij ze hem niet alleen bezwoer dat ze nog steeds van hem hield en hem overal elders dan in de twee landen die ze mijn moeder beloofd had, zou volgen, maar waarbij ze hem tevens onder ede verklaarde: "Francisco, jou alleen behoor ik toe. Je hebt me naar Tampico gebracht, in Tampico zal je me altijd kunnen terugvinden. Ik zal je daar op de een of andere manier altijd een boodschap achterlaten en je weten te bereiken, als ik er niet meer mocht zijn, dat zweer ik je!"

Die eed, die feitelijk in tegenspraak was met haar vorige, werd van veel betekenis voor vader's verder leven. De vrouw had om zo te zeggen twee uitwegen opengelaten voor hun liefde; de eed aan mijn moeder afgelegd, gold alleen in het geval ze Tampico verliet; die aan mijn vader, dat ze op hem zou wachten, hoe dan ook, gold voor elk denkbaar geval. En hij zwoer haar op zijn beurt, dat hij zich bij haar zou voegen, zo gauw het hem mogelijk was. Toen al heeft hij het plan opgevat, om onbekend, onder een andere naam naar Tampico terug te keren, en weer met haar samen te zijn, hetzij daar, hetzij ergens in het buitenland. Maar hij sprak er met niemand over, en bracht ons naar de States.

Begrijp je nu, waarom hij daar in zo'n vreselijke toestand verkeerde? Die mensen van een vroegere generatie schiepen zich de verschrikkelijkste drama's, heel anders dan tegenwoordig. Je kunt niet voorzichtig genoeg zijn, met een eed te zweren, - ik zou me duizend keer bedenken, en tegenwoordig is het bovendien smakeloos. Toen was het blijkbaar juist de hoogste uiting van liefde en fatsoen.'

'Wacht maar,' onderbrak ik Sol, 'totdat je zelf... wanneer je zo van een man houdt, of die man van jou, dat ook bij jullie de ouderwetse liefde ontstaat, de eeuwige die sinds mensenheugenis de harten teistert en ons lot bepaalt. Pas ook jij op, mijn mooie zon!'

Ze weerde het af met haar speelse hand, maar ging er verder niet op in. 'Laat ik de geschiedenis afmaken,' zei ze, 'dan weet je alles in één keer. Ook zonder eed slaagde mama er in, hem vast te houden, op haar eigen manier, en al werd ook niemand er gelukkig door. Maar toen ze tenslotte stierf, voelde papa zich vrij en was hij niet meer in staat zichzelf te weerhouden. Hij had al die tijd niets meer van die vrouw gehoord en kende ook niemand in Tampico die hem had kunnen inlichten. De paar vrien-

den die hij elders in Mexico had, waren niets te weten gekomen, en daarom vertrok hij nu zo gauw mogelijk naar de plaats die hij met haar had afgesproken. Daarin had hij groot gelijk, want nu was hij inderdaad vrij, behalve dan, dat hij in Mexico uiterst voorzichtig moest zijn.

Toen hij daar aankwam, bleek ze onvindbaar, en hij wachtte. Dat is de ware reden, waarom hij zich juist in Tampico gevestigd heeft en zulk ambulant, maar onopvallend werk deed met zijn vieze axolotls. Hij heeft zo meer dan vijftien jaar gewacht, en naar haar uitgekeken, omdat hij haar op geen enkele andere manier bereiken kon, en zij gezworen had, dat hij haar - hoe dan ook - in Tampico terug zou kunnen vinden. Daar is hij oud geworden, met al die vele grijze haren waarmee ik hem aangetroffen heb, in een onbeschrijfelijke toestand van verarming en, hoe zal ik het zeggen, zonderlinge hardnekkigheid. Wij gaan, geloof ik, allemaal op zijn tijd verkeerd met onze hardnekkigheid... Maar ik heb toen een ernstig onderhoud met hem gehad, en hij heeft me verteld wat je nu weet, en ik heb hem daarna bewezen, dat hij lang genoeg gewacht had, en dat het nu uit moest zijn, en dat hij beter deed, weer contact te zoeken met zijn oude vrienden, nu er eindelijk een nieuwe revolutie begonnen was. Ik heb hem zelf de eerste brief gedicteerd, die hij naar generaal Ortíz in Monterrey wou schrijven, maar van dag tot dag uitstelde om nog op zijn vriendin te kunnen wachten. En ik ben er nòg niet van overtuigd dat hij niet denkt, dat die vrouw hem de een of andere dag in Tampico zal ontmoeten of een boodschap sturen. Arme vadertje. Snap je zo'n vrouw?'

Het meisje eindigde, en rekte zich uit. Het was een heerlijke dag, evenals haar jeugd in volslagen tegenspraak met dit ouderwetse verhaal, dat iets van doem en noodlot in zich droeg, maar ook van een halfslachtigheid, die onze eigen groei en wil noodzakelijk moesten afwijzen. Zou ik haar zeggen, wat ik onder haar verhaal door, had gecombineerd, en wat mij plotseling als een zeldzaam, huiveringwekkend slot van deze geschiedenis voor ogen stond? Om eerst nog meer zekerheid te hebben, vroeg ik haar: 'De initialen van je vader zijn toch F.X.Z. nietwaar?'

'Ja, Francisco Xavier Zulueta. Waarom vraag je dat?'

'Omdat zijn geliefde haar beide eden in alle letterlijkheid gestand gedaan heeft,' antwoordde ik. En nu had ik haar op mijn beurt de geschiedenis van de kist van Tampico te vertellen, die ik destijds bij mijn aankomst van stuurman Kuiper had vernomen, en waarbij Marjorie's vader, de douane-agent Thompsen, zijn kleine rol van toeschouwer gespeeld had.

Met een verbaasde ontsteltenis die heel haar lief gezicht vertekende, hoorde zij mijn relaas aan, van de Louis-Seize-koffer, die zo lang in consignatie bij de bekende firma Meléndez Hermanos gestaan had, en gemerkt was met de initialen van haar vader: F.X.Z. En hoe die kist een bekkeneel bevat had, zonder kop, en op de bodem een papiertje waarop enkel, als een vlijmend, magisch-bitter verwijt, de woorden: 'Van Tampico, terug naar Tampico.' De vrouw had inderdaad volledig woord gehouden, was teruggekomen zonder haar gezicht te vertonen. En hoe... De hemel mocht weten, wat ze in de jaren vóór haar dood doorstaan had, en wie op deze wijze nog haar laatste wil voltrokken had... Doch deze onbekende episode moest maar uitsluitend mijn schrijversfantasie voorbehouden blijven. Ik deelde Sol slechts mede wat ik zakelijk en precies wist.

'Laat papa het in godsnaam nooit vernemen!' riep ze uit.

'De kist en heel de inhoud is verbrand,' vertelde ik verder. 'Die zaak is dus de wereld uit. En wie zou het hem anders nog kunnen zeggen, behalve jij en ik? Wij zullen samen zwijgen.'

Dit althans ervoer ik als een winst van onze wetenschap, dat ik nu samen een geheim met haar mocht delen en op deze wijze onze kameraadschap eensklaps iets intiems gekregen had, dat misschien nog eens uit zou groeien tot veel meer. Als ik maar niet te gauw vertrekken moest en ook dit, waarop ik meer dan ooit mijn zin gezet had, alweer prijs moest geven...

Helaas, nu juist kwam met onvermijdelijke fataliteit dat gevreesde ogenblik. Diezelfde avond immers al werd mij het weerzien met nog een bekende van de oude rancho, de peón Olegario, vergald door het doel waarvoor hij hierheen was gekomen. Hij verscheen in het oude fordje van don Salustiano, waarvan het een mirakel was, dat het nog liep, en kwam helemaal uit Monterrey vandaan. In één ruk had hij met zijn indiaanse taaiheid de lange weg afgelegd, en hij bleek op zijn manier toch met de moderne techniek best overweg te kunnen. Ervarener chauffeurs dan hij zouden misschien geen raad geweten hebben met de ijzerdraadjes en de touwtjes die dit oude karkas nog lieten functionneren, maar Olegario wist er de weg mee, alsof het een paard was dat hij zelf gebroken had. En zelfs de Ingeniero prees hem, dat hij zonder ongelukken was gearriveerd.

Hij bracht een boodschap voor de kolonel, van generaal Ortíz, - de langverwachte boodschap, die al gauw bekend werd tot in alle hoeken van het gebouw: zo spoedig mogelijk de troepen in de bergen bij elkander brengen, en gezamenlijk naar de vlakte noordelijk van Villa Ceo trekken. Daar zou men dan verder

horen. Moctezuma en de generaal wisten zeker meer, maar het behoorde tot de krijgstactiek, om alleen dat wat nodig was om snel het eerste resultaat te krijgen, tot de menigte te laten doordringen. In elk geval stond vast, dat al de dag daarop zou worden opgebroken onder leiding van de kolonel. Zulueta zou met een voldoende aantal mensen achterblijven op de rancho, en hier nieuwe troepen werven, om daarmee de zuidelijkste uithoek van de westflank te dekken. Tevens bleef de Rancho de la Trinidad een soort van tweede basis voor de meer mobiele troepen van de kolonel.

Een nieuwe levendigheid bracht van dit ogenblik af tot in elk vertrek en tot de verste plekken van de rancho ongekende drukte, opgewekte haast, ontspanning. Er was blij geroep, gescherts, gepoch. De grote tijd ging eindelijk komen.

Ja, de langverwachte boodschap... Maar niet meer voor mij. Mijn hart hing hier, aan Sol, de zon van deze laatste dagen. Al had ik het haar nog niet gezegd, het om een heimelijke, onbenaambare vrees nog niet gedurfd, ze zou het aan mijn ogen, aan mijn stem toch reeds gemerkt kunnen hebben. En haar houding van oprechte kameraadschap was er immers zeker niet door verminderd. Dat gaf juist zoveel hoop. En nu - juist nu ik zover was en enkel nog mijn dwaze aarzeling moest overwinnen - zou ik nu, wie weet voor hoe lang moeten weggaan? Sol voor *soledad* verlaten, voor de eenzaamheid? Ik wilde dat die boodschap, dat de hele Olegario nooit gekomen was. Al had hij mij ook met nog zoveel hartelijkheid begroet. Ik was hier trouwens gast, kon achterblijven als ik wilde, met hetzelfde recht als Sol. Tezamen met haar.

Maar ik voelde hoe de schaamte - of was het iets anders? - mij het bloed naar mijn gezicht joeg. Don Salustiano, wat is er terechtgekomen van je uitverkoren paladijn? Al had ik hem de laatste dagen bijna niet gezien - verblind als mij mijn zon had - kon ik ooit vergeten, hoe hij zich gedragen had in Mexico; wat ik hem schuldig was; hoe ik zijn trouw en vriendschap slechts belonen kon door even grote vriendschap en een trouw die geen restricties kende? Ik had te gaan, het was mijn plicht geworden. Vaarwel Sol... Ik had nog kans als ik terugkwam, en wie weet met lauweren bedekt. Wat zou ze geven om een lafbek die zijn vriend verliet terwille van een meisje? Was ze zelf niet veel te zeer de dochter van een krijgsman? Zelf had ze hem aangespoord om mee te doen, en stellig zou zij ook de vreemdeling die zijn huid borg, slechts verachten. Maar dit mocht ik toch niet laten gelden. Don Salustiano...

Ik zocht hem op. Hij stond in een gesprek gewikkeld met de generaal en Moctezuma.

'U gaat morgen toch ook, don Salustiano?' vroeg ik met een laatste vleug van hoop mijn noodlot tartend.

'Natuurlijk.'

'Goed, ik ben gereed. Om hoe laat gaan we?'

'In de vroege ochtend. Vijf uur al. Een tweede partij volgt over een paar dagen. Later vinden wij elkaar terug in het dorpje Las Huertas.'

Hij scheen het heel vanzelfsprekend te vinden, dat ik meeging. Ja, natuurlijk, - een gegeven woord, hoe kon het ook anders bij een man als hij.

Ik bleef nog even bij hen, hoorde hoe zij verdere détails bespraken van de plannen, don Salustiano met veel aandacht voor de kleinigheden, door zijn grote plaatselijke kennis; Moctezuma kortaf, meer in grote lijnen denkend, ietwat cynisch over al te uitgewerkte strategie die toch naar de omstandigheden moest veranderd worden; en de generaal, met rustige deskundigheid, een beetje filosofisch.

'Kijk,' zei hij, 'ik ben het eens met Ortíz, dat de massa het moet doen. Niet in de slag, maar al bij voorbaat onze tegenstander overtuigen en aan het wankelen brengen. Als half Mexico zich in beweging zet, wat kan de President met zijn ministers anders doen dan weggaan? Wat bereikt moet worden, is vooral vertoon van kracht, door aantal. Want ofschoon Ortíz kanonnen heeft, het federale leger heeft er meer, natuurlijk. Deel de troepen, zoek het in guerrilla's, en vermijd de grote veldslag, wanneer het maar mogelijk is.'

'Wanneer het mogelijk is,' sprak Moctezuma twijfelend. 'Bovendien, één flinke mep is beter dan tienduizend kleine prikjes.'

'Maar de indio die zijn vijand in de macht heeft, laat hem liever door tienduizend kleine prikjes sterven, dan door een genadeslag,' antwoordde Zulueta. 'Dat schijnt toch een zekerder dood te zijn, althans in Mexico.'

'Als je eenmaal zulk een vijand in je macht hebt,' hield Moctezuma vol. 'En daarvoor dient de slag.'

'Ortíz zal het wel uitmaken,' sprak don Salustiano bemiddelend, terwijl ik denken moest aan Moctezuma's oordeel over generaals in het algemeen. Mijn aanwezigheid bleek hen niet te storen om dadelijk tot verdere, zakelijker besprekingen over te gaan. Zij schenen mij zonder nadere afspraak als een soort van adjudant van don Salustiano te beschouwen, die zelf min of meer de functie van een intendant of opperkwartiermeester bekleedde, - op

nauwkeurige rangen kwam het hier niet aan, elk deed waarvoor hij geschikt was en nam de taak op zich, die vóór hem lag. Mij was het best; ik *voelde* mij ook immers medewerker van don Salustiano, en van hem alleen. En in gedachten wuifde ik Sol een lang vaarwel toe.

Zou ik haar nog zien vóór morgenvroeg? Hoe interessant het gesprek der strategen ook was, het werd al laat, en zodra ik de gelegenheid vond, verliet ik hen, om te trachten Sol nog te ontmoeten. Vermoedelijk was ze ergens samen met doña Anamaria, die ze ook al had weten te veroveren, en die nu allerminst afkerig was van haar aanwezigheid. Ik vond haar echter boven noch beneden, - zij moest al naar bed gegaan zijn, mogelijk om morgenvroeg bijtijds bij ons vertrek tegenwoordig te zijn. Haar kamerdeur stond op een kier, gelijk zo menige deur in Mexico, en toen ik het waagde zelfs dáár, voor de eerste maal, te kijken, was ze er helaas ook niet, evenmin als doña Anamaria.

Boos dat alles mij mislukte, en ook wat verdrietig, dwaalde ik de achtergalerij langs, waar de drukte al verstild was en de binnenplaats in nachtelijke omslotenheid verdroomde in het licht van één lantaren. Bij de dichte poort zat Heliodoro weggedoken, sliep al. Wat nog voorbereid moest worden voor de tocht, geschiedde achter, bij de stallen en de werkplaats en het magazijn. Niet hier. Kon het zijn dat Sol met doña Anamaria daar, bij de peones was? Zo laat nog...

Ik liep mijmerend verder, langs de donkere eetzaal van het werkvolk, de keuken waar geen sterveling meer was, de kleine bergplaats voor levensmiddelen. Stil! Daar binnen was gestommel. En een zacht, beslist gefluister: ‘Neen... laat los... ik zeg je toch, laat los... Ga weg, ik wil niet... O, je doet me pijn... Ga weg!’ Een vrouwestem, gedempt, maar opgewonden. Dit was geen comedie. Zacht gestommel van een worsteling klonk samen met een donker: ‘Ja, ik dwing je wel...’ Een mannestem. En weer de vrouwestem, nog dringender: ‘Ga... laat me los... ik... help!’

Het deurtje dat ik openstiet, week dadelijk, zat gelukkig niet op slot. Daarachter - had ik het niet vermoed? Ik kende toch die fluisterstem - Elodia, met verwarde haren. Zelfs in dat bijnaduister zag ik de ontsteltenis op haar gezicht. En ook zij had mij dadelijk herkend.

‘Señor!’ Ze vloog naar mij toe, als een kind dat bescherming zocht, en ik sloeg automatisch bij dat hulpbehoevende gebaar mijn arm om haar heen.

‘Wat is er? Wat gebeurt er?’ vroeg ik, even automatisch, hoewel

ik het zelf kon zien. Tegenover mij stond de mesties Remigio. Niet al te zeer ontdaan toen hij ontdekte wie ik was.

'Ik wilde afscheid nemen. Meer niet,' zei hij vlak.

'Dat is dan nu gebeurd. Ga!' beet ik hem autoritair toe.

'*Ay*, *sí...*' klonk zijn schamper antwoord. Maar hij ging. Onhoorbaar. Als een trillend-warm dier hield ik Elodia in mijn arm en voelde hoe ze zich ontspande, week tegen mij aangedrukt lag.

'Heeft hij je veel pijn gedaan?'

'Niet zo erg...'

'Dan ben ik precies op tijd gekomen...'

'Ja señor. Gelukkig.'

Haar adem ging al rustiger, zó als ik haar hier zacht omvat hield. En een weinig naar haar toe gebogen, mijn gezicht vlak bij het hare, zei ik: 'Dit is dan ook *mijn* vaarwel, Elodia. Ik ga ook morgenvroeg.'

Ze zuchtte en sloeg haar ogen even naar de mijne op, maar zei niets. Het was zó ook welsprekend genoeg, en meer dan dat.

'Elodia...'

'Wat zal het señorita Sol verdriet doen, dat u gaat,' zei ze heel zacht. Maar dodelijk.

'Mag je haar erg?' vroeg ik, bij wijze van vertwijfelde poging om nog wat te redden.

'Ja... Hoewel niet zoveel als u haar mag.'

'Weet je dat wel zeker, ken je mij zo g...'

Op dat ogenblik kwam Sol voorbij. Tezamen met doña Anamaria. Geen van beiden hadden wij hen horen naderen, geboeid als wij daar op de dorpel van de bergplaats, half omstrengeld samen fluisterden, met van hen afgewend gezicht. Elodia was dadelijk aan mij ontglipt en stond nu op een afstand. Ik bleef als verlamd, nog in een halve omhelzing van de leegte, in een dwaze houding.

Natuurlijk zagen zij ons zo. Sol ging heel stil verder, alsof ze niets bemerkt had. Maar doña Anamaria zei, veel minder streng dan ik verwacht had: 'Meisje, moest je niet al lang naar bed zijn?'

'Ja padrona, ik ga al.'

En terwijl de gastvrouw dóórliep, achter Sol aan, spoedde Elodia zich snel de andere kant uit. En ik bleef nu heel alleen, bedremmeld achter. Werkelijk heel alleen.

Geen nacht heb ik zo slecht geslapen als die laatste op de Rancho de la Trinidad.

Zon en schaduw

Duistere, sombere ochtend, zonder zon. Ja, zonder Sol terug te zien, vertrok ik. Met de dood in het hart. De koffie die Elodia ons in de grote eetzaal bracht - net als die eerste keer, bij onze aankomst - gaf ze mij ditmaal met afgewend gezicht. Doña Anamaria drukte ons de hand; mij, don Salustiano, Moctezuma. Generaal Zulueta kwam, gaf nog een paar adviezen. Maar zijn dochter bleef onzichtbaar.

Toen wij bij de stallen elk ons paard op zwaaiden, hoopte ik nòg dat zij zich zou vertonen, enkel om mij te bewijzen dat ze niets gezien had. Ik ben zelfs de andere kant om, langs het huis gereden, om te kijken naar haar venster en misschien een glimpje van haar op te vangen. Tevergeefs.

Een paar minuten later was ik bij mijn oude vriend, vooraan de troep, en lag de rancho al een stuk achter ons in het vale halflicht van een onontwaakte dag, die somber werd.

Barbarenleven. En niet eens een echte krijgsman te zijn. Alleen maar rijden. Over onafzienbare paden en door het vochtige steppengras wanneer de weg niet breed genoeg was. Kijken naar de hoge strakke rug van Moctezuma en de ingehouden draf van zijn voortreffelijk paard. Naar de gedrongen, in-zichzelf-gekeerde don Salustiano naast mij. Kracht en vastberadenheid, ook hij. Van deze mannen moest ik leren, - slaapzak, eeuwige jongeling die ik nog was! Zelfs van de Ingeniero, die achtergebleven was, maar ver van Monterrey, en dag aan dag wapens smeedde, nazag, wist te zorgen dat het ons aan niets ontbrak. De enige die werkelijk hartelijk afscheid van mij nam. Op zijn manier steeds met de zon in het hart. Sol. Boek haar af! Vergeet haar maar! Elodia ook. En rijden!

‘Don Salustiano...’

‘Zeg het eens, *mano.*’

Hij had zo zijn eigen manier van plotseling bijna teder zijn vriendschap en waardering voor mijn aanwezigheid te uiten; zoals nu ook, door zijn gebruik van het woordje waarmee peones en soldaten elkaar kameraadschappelijk aanspreken. Mano, broeder in de zwarigheden van het leven.

‘Is u tevreden over uw verblijf?’

‘Wie zou daar niet tevreden zijn.’

‘Daarom juist valt dit weggaan niet zo licht.’

‘Is elke dag niet weggaan van de vorige? Het werd tijd.’

‘Misschien zal doña Anamaria ons toch missen.’

Hij glimlachte mij toe en zei: ‘Niet zij alleen, geloof ik.’

Maar mijn paard was even onwillig als ikzelf, die morgen, en ik had zoveel met hem te doen, dat ons gesprek hiertoe beperkt bleef. Met een troep van bijna vijftig man, waarvan een deel te voet, verlieten wij de vlakte in een zwaar-bewolkte middag. Bij de eerste heuvels hielden wij pas halt, en overzag ik wat wij alles bij ons hadden: ongeveer een twintig paarden, enkele vierkant-bepakte ezels, eigen volk en nog een handvol indio's, die gisteren eerst erbij gekomen waren. Don Salustiano keek ze monsterend na, met lange aandacht. Moctezuma stond geleund tegen Relámpago, zijn paard, verloren in gepeins. Dacht hij ook aan de rancho in de verte, nu al helemaal onzichtbaar, en aan iemand ginds, die hem te dierbaar was?

Hinkend bracht Juanito hem zijn middageten. Daarna mij. El Chino lag lui uitgestrekt, zomaar vlak langs de weg, en... waarom had ik Remigio nog niet gezien? Hij bleef mij uit de weg, was bij de nieuwelingen. In hun midden zat hij, somber en gesloten, hij ook.

Totdat wij weer verder trokken; alle ruiters welbewapend, achter op het paard de zak met hun bezittingen en nog een tweede met munitie. Ook de voetgangers, gewend aan dragen, sleepten heel wat mee, en dan nog hun geweer. De ezels droegen onze mondvoorraad, de mitrailleur en de reserve-wapens op hun rug. Het was een bonte stoet, die toenam toen ook nog een aantal mensen uit San Martín Ocote zich bij ons voegden; hoe zij het wisten dat wij op dat tijdstip dáár juist zouden zijn, bleef mij een raadsel. Enkele vrouwen liepen met hen mee, wat don Salustiano met gefronste wenkbrauwen moest aanzien. Maar het ging niet anders, zei hij; dat was bij de indio's van hier een ingewortelde gewoonte, oorlog of geen oorlog. *Soldadera's* vormden een traditie. En ze hadden toch ook wel hun nut.

Toen wij tegen de avond het gehucht bereikten, waar wij zouden overnachten, regende het in stromen. De sarape's dampend en doorweekt, zocht elk zo goed hij kon, zich ergens te beschutten. In een hut, ternauwernood voldoende voor een klein gezin, verdrongen wij ons met zijn tienen. Maar nauwelijks had ik mij daar ongemakkelijk in een hoek geïnstalleerd, of ik werd blij verrast door wéér een oude kennis: Efraín Carranza, de oude nietsnut uit San Pedro de Ixtla, die mij in Tampico don Salustiano's brief gebracht had en die ik daarna niet meer had teruggezien. Met zijn alweer oude, rafelige strohoed druipend van de regen, wuifde hij me in de deur al zijn begroeting toe.

‘Hoe komt u zo plotseling hier, señor Carranza?’ riep ik, tussen al de uitgestrekte mannen op hem toe strompelend.

‘Ik heb helemaal in Mexico geroken dat hier revolutie was,’ zei hij, zo vrolijk alsof hij mij in een badplaats tegenkwam. ‘Voor mij was toch geen plaats in een orkest. En dacht u dat ik voor mariachi langs de straat zou willen spelen? Aan deze streek ben ik gewend geraakt.’

De eeuwige lanterfanteraar! Hij had zijn laatste geld, vertelde hij, besteed aan ezels. Niet aan die van de regering, o neen, daarvoor was hij veel te slim geweest. Aan echte sterke ezels. Daarmee had hij vrachten langs de wegen van de staat Hidalgo, Vera Cruz en eindelijk Tamaulipas, tot naar hier vervoerd. Hij wist wel, dat hij op het laatst zijn mensen ergens in de buurt terug zou vinden, echte ezeldrijver als hij was geworden. Wat? Geloofde ik het niet? Hij was echt *arriero*, maar vanaf vandaag in dienst van onze revolutie, net als alle anderen. Met al zijn negen ezels, heus. Zijn zuster die in Mexico gebleven was, mocht zeggen wat ze wou.

‘Je wilt je zeker zo'n geweldig mooie generaalshoed winnen,’ plaagde ik hem.

‘Ik heb nog altijd niet de goede hoed ontdekt,’ was zijn gelaten antwoord.

Al zwaaiend met zijn dikke stok naast een rij volbepakte muilezels, kwam hij ons achterna toen wij de dag daarop weer verder trokken, met een grote, in aantal bijna reeds verdubbelde optocht. Langs de heuvelpaden en daar waar de heuvels al gebergte werden, kleine hutten-vlekken aan hun flank verloren lagen, dorpjes waar wij werden opgewacht door al reisvaardige groepjes mensen, die zich pratend, vragend, en daarna heel volgzaam bij ons voegden. Moctezuma had iets van een veldheersblik wanneer hij omkeek en de nu al grote schare zag. Het land kwam inderdaad in opstand, alles stroomde mee, soms zelfs kinderen en oude vrouwen, die dan na een eindweegs maar weer huiswaarts keerden, nauwelijks nagewuifd door hen die bij ons bleven.

In een groter dorp, waar don Salustiano en Moctezuma trachtten de verwarde troep te schiften en wat te sorteren, wachtte mij de beste ontdekking die ik maar kon wensen. Efraín Carranza bracht hem opgetogen mee: ‘Een ezel die u wenst te zien, señor!’ En lachend stiet hij door de menigte mijn liefste makker van de Rancho de los Diez Misterios op mij af: de brave Candelario!

Als ik zijn rug niet met de ferme kloppen van mijn geestdrift stukgeslagen heb, - hij deed het bijna de mijne.

‘*Ay, por Dios*, don Alberto!’

‘*Ay compadre*! Sinds wanneer heet ik meneer voor jou?’

‘Je hebt gelijk. En ben je uit Huropa helemaal naar hier teruggekomen voor de revolutie? Hoe is het in die stad?’

‘Ik ben er niet naar toe gegaan. Alleen een poosje bij de gringo's in de States geweest, en toen naar Mexico, de hoofdstad.’

‘Dat is heel ver. Maar ik ben blij dat je weer bij ons bent, *mi capitán.*’

Zo bleef hij mij hardnekkig noemen, blijkbaar om de andere indio's te leren mij te ontzien en te eerbiedigen, of om nog grotere glans te geven aan het feit dat ik hem steeds ‘compadre’ noemde.

‘Hoe is het met Esmeralda? En met het kind, mijn petekind?’ vroeg ik.

‘Het is gestorven, en het was helaas een meisje. Niet *mijn* schuld... Maar Esmeralda zegt, dat er alweer een tweede onderweg is. En als dàt een jongen wordt en leven blijft, dan zal dat Albertito heten. Wat ik heb beloofd, dat doe ik ook, mi capitán.’

‘En Esmeralda?’

‘Ze is ook hier. Ik ga haar zeggen dat ze vast *tortilla's* klaarmaakt als je bij ons komt, mi...’

‘Maar ik ga immers dadelijk mee,’ riep ik enthousiast.

En Candelario lachte met zijn hartelijke open lach, en lachte nogmaals toen ik Esmeralda aan mijn hart sloot. Ze had tranen in haar ogen om dit weerzien, was nog altijd wat verlegen toen ik zei: ‘Laat ik je eerst bekijken, Esmeralda, of je niet veranderd bent.’

‘Ja, padroncito, wel een beetje, denk ik.’

‘Ze is wat sterker en wat dikker geworden,’ verklaarde de man vol trots. Maar ook verouderd, moest ik bij mijzelf erkennen. Mexico was hard voor zulke vrouwen. Hoewel even later haar gezicht toch straalde van tevredenheid en blijdschap.

Candelario zei: ‘Wij gaan straks samen mee naar ginds.’

‘Waar? Naar de Rancho? Dat zal nog wel even duren. Maar de hemel geve: spoedig.’

‘Neen, met jullie mee. Naar waar de revolutie straks begint.’

‘Met Esmeralda in haar toestand? Neen, dat mag je niet.’

Waarop protest van Esmeralda zelf: ‘Heus, padroncito, het gaat best. We hebben het al lang geleden samen afgesproken.’

‘En het kind dat komen moet?’

‘Dat komt nog niet,’ zei Candelario. ‘Dacht je dat ik een compadre alleen liet gaan... en don Salustiano? Ik heb nog een hoop met die *cabrones* van Rurales te vereffenen. Mijn geweer en mijn pistool zijn ongeduldig.’

‘Goed, dat geldt voor jou. Maar Esmeralda, dat is toch wat anders.’

Met een gebaar van wanhoop riep hij uit: ‘En wie moet dan tortilla's voor ons bakken? Dat is vrouwenwerk, mi capitán.’

‘Ja, ja,’ beaamde Esmeralda gretig. En ik zag wel dat er aan hun vastbeslotenheid niet goedschiks viel te wrikken.

Die nacht bleef ik bij hen, sliep in hun onmiddellijke nabijheid, door hun hartelijkheid gekoesterd. Beiden onvermurwbaar om mij ergens anders dan op hun eigen brits te laten slapen, - op dat houten raam met leren banden dat hun grootste rijkdom was, en dat zij morgen rustig zouden achterlaten voor wie na hen kwam. Terwijl ze nu zelf op de vloer ernaast zich in hun deken rolden. Was ik hun compadre of niet? En ik bedacht voordat ik insliep, dat ik voor geen Sol en geen Elodia dit wederzien had willen missen.

Onze verdere tocht kreeg tussen al die oude vrienden iets gezelligs. Ondanks het tumult en de verwarring vaak, die Moctezuma, steeds met meer autoriteit omgeven, telkens weer met zijn commando's trachtte in te perken. Om zich heen had hij een kleine keurbende van ruiters uitgezocht, waarmee hij voorging, wachtte, orde schiep en dan weer verder stoof. Aan don Salustiano was de achterhoede toevertrouwd, en al bleef ik gewoonlijk dicht in zijn nabijheid, daardoor had ik juist gelegenheid mij onderweg bij tijd en wijle wat te onderhouden met de oude kameraden: Candelario die een paard bemachtigd had bij don Salustiano; Esmeralda die te voet ging, maar zo nu en dan bij Candelario te paard getild werd om wat uit te rusten; Efraín Carranza, die het verder druk had met zijn muilezels, de meeste, lastige onwillige beesten die hij in hun oren vloekte tot hij schor was, en die hij bij tijd en wijle met zijn stok bebeukte. Alles zeer afwisselend, zodat de tijd omvloog en het lange rijden mij ditmaal niet zwaar viel.

‘Stommelingen. Wat voor een paard met slecht karakter hebben ze je toegewezen, mi capitán,’ stelde Candelario na een paar uur vast. ‘Wanneer je wilt, zal ik een ander voor je zien te krijgen.’

‘Laat maar,’ zei ik. ‘Aan zijn streken ben ik al gewend.’

Soms reed ik ook met Juanito, die vooral toen wij een bos bereikten, spraakzaam werd. Het regende alweer, en in het bos stond dat gelijk met rijden onder kleine waterspuwers of een half-verstopte, kilometerslange douche. De paardennekken zagen zwart van nattigheid en alles droop. Maar Juanito scheen het niet te hinderen. Of sprak hij misschien juist zoveel omdat het klamme halflicht om ons heen iets huiveringwekkends aan al het

warrig donkergroen en bruin gaf, en het ruisen van de regen anders veel te hoorbaar werd? In elk geval scheen het bos bij hem herinneringen te wekken, die hij luchten moest. En daar hij zonderlinge dingen te vertellen wist, bleef ik zoveel ik kon, vlak naast hem.

Zo heb ik van hem voor het eerst gehoord wat anderen mij later menigmaal bevestigd hebben: de geschiedenis der kleine mannen met een kinderhoofd dat mond noch neus noch ogen heeft, en die het bos bevolken, soms wanneer men heel alleen is, plotseling te voorschijn komen op hun waggelende beentjes en het paard beletten voort te gaan; en eerst verdwijnen wanneer men hun handen vollaadt met geschenken.

Hij vertelde ook van de vrouw, die niet alleen in het bos, maar dikwijls zelfs in dorpen en in steden op de hoeken van de straten mannen opwacht, aanspreekt met een liefelijke stem, maar nooit haar dicht-gesluierd aangezicht vertoont, alleen haar ogen. Het is een vrouw van heerlijke gestalte, en haar woorden klinken zo verleidelijk, dat de argeloze man haar volgt... en nooit terugkomt. Waar hij blijft is onbekend, maar dat hij wordt vermoord is nog het minste wat hem overkomen kan. Eens sprak die vrouw een charro aan, die zich zo makkelijk niet liet verschalken, al was hij ook diep onder haar indruk. Onverwachts trok hij de sluier weg, die haar gezicht bedekte, en daar! Een ijzingwekkend schouwspel! Haar gezicht was enkel been, een doodskop, waarin vlammend zwart haar ogen brandden. En van schrik bleef deze dappere charro op de plaats dood!

'Hoe kwam men het dan te weten?' vroeg ik Juanito.

'Ay, dat spreekt immers vanzelf. Wat kan het anders zijn geweest,' antwoordde hij met overtuiging.

'Dingen die je maar van horen-zeggen hebt,' plaagde ik hem, 'die moet je niet zo letterlijk geloven.'

'Maar dit dan,' hield hij met ernst vol, 'dit heb ik zelf beleefd. Ik ging een keer op jacht, in net zo'n bos als dit, toen ik opeens vlak voor me op de weg een dikke slang ontwaarde, die dwars overstak. Zijn lijf was als een boomstam, en het paard dat ik bereed, begon te steigeren en deinsde achteruit, zodat ik maar besloot te wachten tot de slang voorbij zou zijn. Ik had ook zelf geen zin een sprong te wagen over zijn ontzaglijk kronkelend lijf. Ik wachtte. Een minuut, een tweede, vijf minuten lang. Er kwam geen einde aan die slang, en het paard was bijna niet te houden, stond te trappelen en te schuimbekken. En steeds maar kronkelde die slang vooruit, van het ene stuk van het dichte onderbos naar het andere, dwars over het pad. Hoe lang moet hij geweest

zijn... Mijlen, denk ik, want er kwam geen einde aan, in geen half uur, geen uur. Het klamme angstzweet brak mij uit, om van het paard maar niet te spreken. Op het laatst heb ik maar rechtsomkeert gemaakt, en ben zo hard ik kon het bos weer uit gereden. Nooit heb ik dat paard zo bliksemsnel zien hollen. Hij had eerder nog dan ik begrepen, dat die slang geen eind had.'

'Wel, je had hem kunnen schieten,' opperde ik.

'Dan weet u misschien niet, dat er ook slangen zijn die niets om kogels geven. Schoten gaan dwars door ze heen als door een pudding, en de wond sluit zich meteen. Ze worden daardoor alleen wild en vallen aan. Zelfs wanneer je hun kop raakt. Deze slangen kun je enkel maar met een machete aan. Als je erin slaagt ze middendoor te snijden. En dan nog, de kop alleen blijft toch nog leven en valt aan. Gelooft u mij niet? Kijk dan maar!' Juanito wees naar de indio's die op een kleine afstand vóór ons liepen, daar waar juist de takken tamelijk laag over het voetpad hingen. Ze droegen allen hun machete voor zich uit, als kaarsen recht omhoog, de punt vlak bij hun voorhoofd. Door zijn griezelige vertellingen geboeid, had ik het nog niet gemerkt.

'Waarom doen ze dat?' vroeg ik.

'De *volandero's*. Dat is de enige manier. De worgslangen die zich van de takken werpen op datgene wat voorbij komt. Met één ruk omstrengelen ze je hals met hun reusachtig sterke lijf en wurgen je. Zo ben je machteloos. Tenzij je je machete met de scherpe kant vooruit houdt en zo je hals beschermt. Wanneer de volandero zich dan om je nek gooit, hoef je enkel je machete maar een haal te geven en de slang is middendoor. Daarom wordt het gedaan.'

'En waarom jij niet? Waarom heb je mij niet al bijtijds gewaarschuwd?'

'Met zijn tweeën naast elkaar is er niet veel gevaar,' antwoordde Juanito. 'Je kunt elkander altijd helpen, en het is onprettig zo te rijden. Lopen is wat anders. Bovendien, ik heb een middel bij me, een bezwering. Daarmee vallen ze toch slap en als verlamd omlaag, zodra ze mijn nabijheid ruiken. Hoogstens trachten ze het paard te worgen, en daar ben ik zelf bij.'

'Een krachtig middel...' zei ik tussen spot en twijfel in.

'Ay, dat zou ik denken. In de nacht van San Juan moet je zes slangekoppen koken tot ze uit-elkander vallen. Met die soep begiet je een maisplant die net op de oostrand van een milpa staat en bovendien een dubbele kolf heeft. Als die dubbele maiskolf rijp is, bak je daarvan drie tortilla's, die je op drie achtereenvolgende dagen opeet. Dan ben je gewapend. Laat de slang

maar komen, die het aandurft. U kunt het zelf proberen als u wilt. Daarvoor heb je heus geen curandero nodig. Het is een zeer eenvoudig middel en beproefd.'

Op die manier ging hij de hele weg voort, met mij en zichzelf inwendig te verwarmen met zijn opgewekt gepraat, terwijl wij loodzwaar en verstijfd de onophoudelijke regen in het bos trotseerden, waar het al begon te donkeren.

Nu nog spookverhalen, dacht ik, dan wordt het volkomen griezelig. Maar voordat hij daarop kwam, waren wij het bos gelukkig uit en zagen wij beneden in de nog wat lichte vlakte, huisjes en bebouwde velden en zelfs een laag kerkje. Las Huertas was nabij.

Maar zelfs de drukte daar - een kampement van honderden bijeengetroepte lieden op het kleine marktplein - belette Juanito niet des avonds bij het open vuur, waar Esmeralda ons tortilla's bakte, voort te gaan met zijn verhalen. Don Salustiano, Candelario en nog vele anderen hadden zijn gehoor vermeerderd, en dat scheen hem, zo hij het al nodig had, nog meer te inspireren. 'Hier begint de revolutie echt,' zei hij. 'Ik merk het aan alles. Het is precies zoals toen ik voor Pancho Villa vocht, als jongeman. Vandaag heeft iedereen veel kwaad van hem te vertellen, en het is waar dat hij veel kwaad gedaan heeft. Maar ook heel veel goed. Ay, Pancho Villa was een zeer bizonder mens, behalve dat hij ook een generaal was als geen tweede. Nu hij als een rustig burger op zijn rancho is vermoord, wat weer zo'n godvergeten streek van de regering is, vergeet men alle goeds dat hij gedaan heeft. Maar ik niet.

We kwamen op een keer in het dorpje Satevó om er de feesten van de Goede Week te vieren. Het was juist op Goede Vrijdag en er waren veel bezoekers die hard kwamen aanlopen om hem te begroeten in het huis waar hij kampeerde. Want Pancho woonde nooit, zelfs in een huis niet; hij kampeerde altijd. Ik weet zelfs, dat wanneer de woning waarin hij zijn intrek nam, een badkuip had, hij die meteen liet volgooien met hooi voor zijn paard, dat dan in de badkamer gestald werd. Dit om u te laten zien, dat hij niet wist wat uiterlijke verfijning was. Maar innerlijk had hij die wel, wat lastertongen ook anders mogen beweren.

Onder degenen die hem hun opwachting kwamen maken, was er een aardig, lief-uitziend meisje met een zuigeling in de armen. Villa had veel oog voor vrouwen, net als wij allemaal, zijn Goudhemden; en om de eerste toenadering met haar te beginnen, vroeg hij haar of ze getrouwd was. Ze schudde van neen, en

voor de grap vroeg Pancho: “Heeft men u het kind dan soms tegen uw zin cadeau gedaan?”

Als een toornig dier trad de vrouw naar voren en zei: “Mi general, dit is mijn zoon, en zijn vader is de pastoor, don José Zus-en-zo.” Ze noemde zijn naam die ik vergeten ben, en vertelde verder dat de booswicht haar wekenlang in de sacristie had opgesloten, en dat dit kind het resultaat ervan was. Voorts, dat de pastoor stokstijf volhield dat het kind van Villa of van een van ons Goudhemden was.

Pancho vatte natuurlijk dadelijk vuur en vlam. Onmiddellijk moest de pastoor gehaald worden. De man stond juist op de preekstoel een hartroerend sermoen af te steken, maar wij die hem waren gaan halen, wisten niet van wachten, we sleepten de geestelijke van zijn kansel af, de godsdienstoefening werd afgebroken en bevend werd de pastoor voor Pancho gebracht.

Deze hield zich heel kalm en vroeg de geestelijke beleefd of hij gestudeerd had. De man knikte van ja. Daarop vroeg Villa, of hij hem dan misschien ook kon vertellen, of hij soms een dier kende dat zich niet om zijn jongen bekommerde en ze van zich wegtrapte. Onderdanig antwoordde de priester, dat er bij zijn weten zulke dieren niet bestonden, en dat zelfs de tijgers hun welpen likken en liefkozen.

“Juist,” zei onze caudillo en pakte het kind bij zijn grote oren, die hij vergeleek met die van de pastoor. “Een monster dat zijn eigen gebroed niet kent, kan niet bestaan,” stelde hij vast. En hij veroordeelde de geestelijke op staande voet om gehangen te worden. Met het horloge in de hand gaf hij hem tien minuten om zich op de eeuwigheid voor te bereiden. Alleen door de tussenkomst van mij en een paar anderen die erbij tegenwoordig waren, was hij ertoe te bewegen, deze doodstraf te veranderen in een niet minder dodelijke: die van een openbare biecht, - iets wat ons veel meer amusement bezorgen zou. En het was een ruil die de pastoor maar al te graag aannam. Hij werd naar de muziektent op het volle marktplein gebracht, waar het er net zo uitzag als hier, net zo'n drukte. Daar hield de vrome zieleherder een toespraak waarin hij zijn zonden beleed en beterschap beloofde. Een paar dagen later stierf hij toch, aan een kwaadaardige koorts of althans een aandoening die er op leek.

Is dat geen duidelijk bewijs, dat Villa wel degelijk verfijning bezat? En dan zijn er vandaag van die lieden die beweren dat hij zijn ziel aan de duivel verkocht had, en als jongeman al in de heuvel bij San Juan del Rio gestapt is om met Satan een verbond te sluiten, zodat hij macht over de mensen zou krijgen.

Daar, zeggen ze, zag hij grotten vol edelstenen en wanden van zuiver goud. Satan zat er op zijn troon, omringd door koningen en keizers, pausen en kardinalen en allerlei hoogwaardigheidsbeklederS, mooie vrouwen, nonnen, blanken, indio's en negers. Een geweldige bende was het, en er was juist een groot feest aan de gang, met muziek en gedans en gelach. Ze zeggen ook dat er toen geiten met zeven kleuren naar Pancho toe kwamen om hem aan te sporen flink mee te doen. Maar dan zou hij nooit meer daar weggekomen zijn. Hij ging echter recht op de duivel af en zei hem onverschrokken waarvoor hij gekomen was. Op handslag maakten ze hun afspraak, onder bravo-geroep en handgeklap van al de aanwezigen. Pancho zag, hoe zijn ziel in een donkere hoek stond te huilen met de handen voor het gezicht, maar trok zich er niets van aan. Dat hoefde hij ook niet, want het zijn allemaal maar kletspraatjes.

Ook zijn er die volhouden, dat Satan-zelf zich in een paard veranderde, en dat dit het paard was, waarop Villa altijd reed en zijn overwinningen behaalde. Wat vertelt men al niet. Maar het zijn stuk voor stuk leugens die ze na zijn dood hebben uitgevonden, omdat hij zich niet meer verdedigen kon. Hoewel er ook zijn, die volhouden dat hij nog leeft en op een goede dag terug zal komen om ons aan te voeren in een nieuwe revolutie. Maar ook dat zal wel gelogen zijn, want ik weet dat hij op zijn buiten vermoord is, en als hij nog leefde, zou hij al lang hier bij ons of in de buurt zijn. Want waar gevochten werd, daar voelde hij zich pas thuis, - net als ik.'

De krijgsstemming die langzaam maar zeker over de meesten gekomen was, en die heel Las Huertas met een door-elkaar-gewemel van mensen en dieren vervulde, had Juanito blijkbaar volkomen te pakken. En zowel zijn geestdrift als zijn ervaring maakten dat er een zeker gezag van hem uitging, hetwelk gemakkelijk aanvaard werd omdat hij daarbij populair wist te zijn. Don Salustiano liet het niet slechts toe, maar maakte er gaarne gebruik van. Op deze wijze ontstonden immers de leiders, en men had ze nodig bij heel deze verwarde, heterogene menigte.

Ook andere dingen gebeurden als vanzelf. Overdag vormde zich een soort van markt van in het stof gehurkte mannen, vrouwen, kinderen die vruchten, eetwaren, sandalen, kalebassen, de onmogelijkste dingen te koop aanboden aan de rest der massa. Velen handelden in paardentuig, in draagstellen, zelfs in wapens. Voor het gemak hadden enkelen een schaduwtent geïmproviseerd, niet meer dan twee kruisgewijze vastgebonden stokken waaroverheen een doek gespannen was, welk scherm

overeind gehouden werd door een derde stok. En alles scheen zich wonderwel in deze drukte te amuseren en zijn weg te vinden. Nu en dan hief zelfs het een of andere groepje wat muziek aan, en kreeg dat wat eerst nog op een jaarmarkt leek, veel van een kermis weg. Vooral toen eindelijk ook de volgende troep van generaal Zulueta verscheen, met goede berichten en veel voorraad.

In dit geroezemoes vertoonde Moctezuma zich maar zelden. Hij wachtte in een hut die aan het hoogste einde van Las Huertas buiten het verkeer stond, op de aankomst van de laatste groep die generaal Zulueta ons nu weldra na zou sturen. En op wat nog uit het Noorden komen zou. Maar het ongeduldigst was hij, om de orders te ontvangen, die de algemene leider, generaal Ortíz moest geven, om de werkelijke strijd - schermutselingen, aanval of verdediging, dat was hem om het even - te beginnen. Hij besprak met don Salustiano, dat hij gauw genoeg zijn keurtroep bij elkaar zou hebben, - enkel ruiters. Don Salustiano zou ze leiden. Zonderlinge speling van het toeval of perverse spot van Moctezuma, maar de leiding over het voetvolk gaf hij aan de manke Juanito, die als capitán te paard zijn veldheerschap kon uitoefenen. Hijzelf zou voor de eenheid tussen deze beide en misschien nog andere troepen zorgen; dat hing af van waar zij moesten gaan. De legertros zou hij, zoveel als mogelijk was, hier in Las Huertas achterlaten. Een paar mannen, onder wie El Chino, had hij er op uit gestuurd om verder in de vlakte, waar de Federale troepen moesten zijn, hun aantal en positie op te nemen, en ze waren ongedeerd teruggekomen met het nieuws dat er in Gruñidora een paar honderd lagen, en in Villa Ceo zeker evenveel.

‘Dat kan behoorlijk worden,’ zei de kolonel. ‘Een veldslag. Maar ik zal eerst trachten ze uit elkaar te houden en ze te verspreiden. Zulueta heeft gelijk. Met deze bende hier is het beter om in kleine groepjes aan de gang te gaan.’

‘Zolang je maar het overzicht kunt houden over het geheel,’ sprak don Salustiano. ‘God-nog-toe, als heel het land maar overeind wou komen, dan was alles veel eenvoudiger.’

‘Ze wachten op ons voorbeeld,’ stelde Moctezuma vast en bleef weer peinzend over al de bladerdaken van Las Huertas naar de vlakte staren, om ineens nog aan zijn woorden toe te voegen: ‘Alles hangt van de orders van Ortíz af. Maar... vervloekte generaals! Ik zou zelf heus wel weten wat ik deed. Vandaag nog.’

‘Je moet wachten. Daaraan valt toch niets te doen,’ was don

Salustiano's antwoord. ‘Maar ik ben benieuwd wat hij laat weten en wat hij ons zendt.’

Wij behoefden niet zo lang te wachten. De verkenners kwamen al na enkele dagen melden, dat een troep uit het Noorden onderweg was, en nog eerder dan die van Zulueta uit de rancho, bij ons in Las Huertas zou zijn.

‘Wie voert ze aan?’ vroeg Moctezuma aan het tweetal dat het nieuws bracht.

‘Een heel rare... een kleine magere generaal, mi jefe,’ antwoordde El Chino.

‘Hoe heet hij?’

‘Veytía hoorde ik, mi jefe.’

‘Ken ik niet.’

‘Ze zeiden in de troep dat hij een gachupín is, goed als generaal, maar raar, mi jefe.’

‘Waarom raar?’

‘Dat weet ik niet, mi jefe.’

Don Salustiano die erbij stond, lachte en keek mij aan. Hij gaf El Chino een wenk dat hij kon gaan en zei toen tegen Moctezuma: ‘Dat komt prachtig uit. Ik ken Veytía, heb hem leren kennen toen ik de eerste keer in Mexico was. Hij had toentertijd al plannen om contact te zoeken met het Noorden. En hij gaf mij ook een brief mee voor Zulueta; maar die heeft er, geloof ik, niet op gereageerd. Hier Alberto heeft hem ook ontmoet, nietwaar? De jongen had gelijk, Veytía is een Europese generaal, en daarom vindt men hem wat raar natuurlijk. Maar wanneer Ortíz hem aangesteld heeft, zal hij zijn verdiensten hebben.’

‘Als hij maar geschikt is, zal de rest me een zorg zijn, al had men hem ook uit de hel gehaald,’ zei Moctezuma onverschillig.

‘Wel, we zullen het gauw genoeg bemerken.’

Don Salustiano's netwerk sluit al aardig, dacht ik bij mijzelf. Veytía zal beslist voldoende militair zijn, om hier orde en regelmaat te brengen en te zorgen voor een oorlog volgens de beproefde krijgskunst. Moctezuma smeedt wel plannen, maar intussen is het hier een babelse verwarring. Hoe zal hij ooit tegen echte troepen, zoals toch de Federalen moeten zijn, iets kunnen ondernemen, als het elke dag zo'n heksenketel blijft? Veytía is een uitkomst.

En ook don Salustiano keek tevreden naar het Noorden uit, totdat de troep er was. Aan het hoofd reed inderdaad Veytía, de onze, klein en schraal, maar pittig in zijn ruiterpak, en met zijn brede hoed, zo op het oog af helemaal getransformeerd tot Mexicaan.

‘Plan nummer een klopt,’ zei hij ter begroeting van don Salustiano. ‘Ik had u beslist al hier verwacht, - met uw welnemen.’

Handen schudden. Vormelijke begroeting van de kolonel. Dan tegen mij: ‘Ah, u ook hier? Dat spreekt vanzelf. Pas op, dat u ons hier geen ongeluk brengt, zoals in Mexico, wat? Wees voorzichtig.’ En hij maakte een paar sussende gebaren.

Deze man zat, wat hij ook mocht zijn, vol snelle wonderlijke combinaties; om mij bij het eerste wederzien al te herinneren aan mijn fiasco in de hoofdstad... Hij was inderdaad getransformeerd, zijn vroegere keurige beleefdheid had iets stekeligs gekregen; zijn manier van stappen en van praten iets bevelends, dat hij kwalijk achter zijn te hoffelijke frasen trachtte te verbergen. Eerst, in Mexico, had ik hem curieus gevonden; nu was hij mij bovendien antipathiek, - opeens.

En Robles? Don Salustiano vroeg naar hem, verwonderd dat hij niet was meegekomen.

‘Op zijn tijd, volgens de plannen, komt hij ook, met uw verlof,’ antwoordde generaal Veytía. ‘Hij is als mijn ordonnans op het ogenblik nog elders. Enkele dingen regelen. Het zit voortreffelijk in elkaar. Hij is, als u mij het woord ten goede houdt, een uitermate bruikbare jongeman. Ik wou dat ik hem hier had. Maar al kan hij veel, hij kan toch niet op twee plaatsen tegelijk zijn, evenmin als ik, - wat zegt u?’

Van terzijde zag ik, hoe de kolonel hem opnam met zijn strak gezicht, dat als uit glimmend hout gesneden was. Ik kon niet aan hem merken, welk oordeel hij zich nu al vormde, maar wanneer het in de richting van het mijne ging, dan zouden deze twee nog eenmaal met elkander slaags geraken, eerder nog dan met de vijand. En dat mocht niet. Vurig hoopte ik, dat Moctezuma hem op andere gronden zou waarderen.

Toen er even stilte intrad, wendde hij zich tot de generaal en vroeg op zakelijke toon naar de orders van Ortíz.

‘Ik heb ze bij me,’ antwoordde Veytía. ‘Helemaal op schrift, zodat er geen vergissing mogelijk is. Geniale orders. Maar ik heb daarbij - ook zwart op wit - de vrijheid om na overleg met u, dat spreekt vanzelf, naar bevind van zaken, enkele onderdelen anders in te richten, wijzigingen aan te brengen. Naar omstandigheden, nietwaar? Want we zijn geen automaten. Boven alles blijft toch de persoonlijke verantwoordelijkheid bestaan, - zou u niet denken? Dat is op deze plaats hier, allereerst bij mij en u, en u, en u!’

Zijn vinger ging ons groepje rond, terwijl zijn vlugge ogen door de brilleglazen schitterlichtjes kregen en zijn grijzend baardje

op en neer bewoog. Het viel mij op, dat Moctezuma nu nog even wijs was als tevoren. Maar hij vroeg niet verder, was voor *zijn* doen al zeer ver gegaan, en wist met waardigheid zijn indiaans geduld te bewaren. Om hen bij verdere besprekingen wellicht niet in de weg te staan, ging ik maar weer naar Candelario en Esmeralda en de anderen, eenvoudiger van ziel, maar mensen van wie ik tenminste hield.

Ik vond bij hen, van onderweg ook met Veytía meegekomen, nog weer een bekende van de oude rancho: don Salustiano's lijfbediende, Teobaldo, die geweldig in zijn nopjes bleek, dat wij hier waren, en mij onder olijk ooggeknipper vroeg, zijn meester nog niet te vertellen dat hij er ook was. Hij wou hem verrassen, door des avonds heel gewoon de hut die don Salustiano had betrokken, net als vroeger zijn kamer op de rancho, voor de nacht gereed te maken, alles voor hem klaar te leggen en hem bij het naar binnen gaan een 'Buenas noches, padroncito' toe te wensen, alsof hij nooit weggeweest was.

Deze, onze tweede hinkepoot beschouwde ik als een waardevolle aanwinst voor ons allen, want behalve dat hij handig, hulpvaardig en betrouwbaar was - een vindingrijke, onbedorven indio uit de bergen - kon ik mij maar al te goed zijn vele grappen en krankzinnige gezegden van daarginds herinneren. Daar was El Chino maar een slaapzak bij, zodat niet enkel don Salustiano, maar wij allemaal van zijn aanwezigheid plezier konden beleven.

Toen ik na enkele uren weer terugkwam in het hoofdkwartier van Moctezuma, was de ruimte daar geheel veranderd. Hij had er eerst gehuisd zoals hij deze kleine woning aangetroffen had, met een eenvoudig veldbed, twee van een paar latten hout en een lap runderhuid gemaakte stoelen en een bank; voor hem als indio voldoende. Maar voor Veytía was er nu een tafel ergens opgediept, die vol met kaarten en papieren lag. Twee grote houten koffers waren meegekomen, vulden heel een hoek, en boven het veldbed was een klamboe vastgemaakt.

Veytía moet iets van een spotlach om mijn lippen waargenomen hebben, toen ik er naar keek, want aanstonds kwam hij naar me toe en zei: 'Het eert de krijgsman in het veld te sterven, waarde vriend, maar om door een muskietenbeet met koorts of erger zo-maar buiten gevecht gesteld te worden, is een domheid die gelijkstaat met desertie. Ja-ja, het is een mensenplicht de onervarenen hun ogen te openen, zo ze dat toestaan. Dat ben ik al menigmaal genoodzaakt geweest te doen.'

'Het komt toch waar het komen moet,' sprak Moctezuma met

zijn Yaqui-fatalisme, kennelijk om mij te helpen.

'Denkt u dat, mijn waarde kolonel? Ik zou u daarvan wonderlijke dingen kunnen vertellen, dingen waarvan zelfs u misschien de haren te berge zouden rijzen. Maar ik ben te moe vanavond, na al onze besprekingen. Herzie uw tegenzin. Ik ben heus wel voor argumenten vatbaar, maar ze moeten overtuigend zijn, met uw verlof. Wel, ik zou de heren om permissie willen vragen, nu een weinig te mogen gaan rusten.'

Met don Salustiano, Moctezuma en Juanito, die als leider onzer zogenaamde infanterie ook aan de besprekingen had deelgenomen, verliet ik de hut, die voortaan van de generaal was. Zonder noodzaak zou ik er beslist niet meer naar toe gaan, maar om don Salustiano zou het zeker nog weleens moeten gebeuren. Wanneer ik daarbij dan maar zorgde Veytía uit de weg te blijven; want ik vond hem werkelijk irritant, en hoopte dat een van de anderen iets over hem zouden opmerken, opdat ik dan zelf ook mijn hart lucht zou kunnen geven. Doch geen van drieën zei iets.

Juanito zwaaide naast mij voort, dat het een aard had. Tot hij plotseling zei: 'Er is hier met de gachupín een onbeschaamde rekel meegekomen, die het waagt mij te bespotten en mij na te apen met mijn manke gang. Wanneer ik het nog één keer zie en hem te pakken krijg, breek ik zijn nek!'

Arme Teobaldo, dacht ik, dat wordt mooi wanneer die twee elkaar ontmoeten! Maar ik liet natuurlijk niets los. De voorstelling van deze mogelijke scène amuseerde mij zozeer, dat ik Veytía voor de verdere dag vergat, en heel de avond. Deze werd tot mijn genoegen zonder hem, met aangename kampgesprekken doorgebracht, terwijl wij Esmeralda's bruine bonen en tortilla's aten. Jammer slechts dat Teobaldo - wegens de verrassing - er niet bij kon zijn, om met het zout van zijn gezegden ons nog meer te doen genieten.

Ditmaal was voor het eerst ook Moctezuma bij ons, die met zijn sarape om, zoals de eerste de beste indio tussen de peones ging zitten. Een enkele keer ontspande zijn gezicht zich zelfs tot een lach, en zag ik het glinsteren van zijn sterk gebit in het schijnsel van het nachtelijk vuur. Zo moeten in de middeleeuwen de soldaten, onderweg naar de bestorming van een machtig slot, gelegerd hebben; wellicht weinig anders in de dagen van de grote keizer Moctezuma. Hier behoorde niets van nieuwere techniek of europese orde, - dit leek op een oud verhaal.

Maar in de schaduw boven, op de helling, was de werkelijkheid - Veytía - dreigend, het begin van echte oorlog. En met een

zekere huivering, onder het praten en het lachen van de anderen door, hoorde ik hoe een van de peones voor zich uit zong, - de melancholieke regels van een niet zo heel oud Mexicaans soldatenlied, dat, zoals don Salustiano mij vertelde, al in menige revolutie had gediend:

O dood, wees zo onmenslijk niet,
herinner mij aan geen verdriet
en laat mij leven...
Bedenk dat misschien morgen al
klaroengeschal mij roepen zal
om alles op te geven...

Rosse nevelschijn omhulde ons als een verwachting welke boven leed en vreugde en liefde uitging. Naar iets onbenaambaars.

‘Nu zal het zeker gauw beginnen,’ sprak ik met een zucht tot Moctezuma.

Zijn blik strak voor zich uit gericht, alweer geheel tot zijn eenzelvigheid teruggekeerd, gaf hij tot antwoord wat de grootste wijsheid was die ik in jaren had gehoord: ‘Het zekerste is: wie-weet...’

Quien sabe

Die dagen in het kamp heb ik, nog meer dan vroeger, het ‘wie-weet’ der Mexicanen als hun hoogste wijsheid en hun laatste antwoord op de hachelijkste vragen horen uiten.

‘Moeten wij hier wachten tot de Federalen ons misschien omsingeld hebben?’

‘Quién sabe...’

‘De generaal heeft vast een plan, waarvan hij al bij voorbaat overtuigd is dat het slagen moet.’

‘Quién sabe...’

‘Het is zeker dat wij nu nog sterker zijn dan de cabrones ginds. Maar straks?’

‘Het zekerste is: Quién sabe.’

Het was waarlijk Moctezuma's wijsheid niet alleen, maar de samenvatting van heel de gelatenheid en het vertrouwen van de ganse troep. Een indiaans geduld dat zeer goed samenging met geestdrift; een berusting die volstrekt niets had van pessimisme. Het geloof in een onwrikbaar noodlot wellicht. Duizendjarig fatalisme, veeleer nog dan twijfelzucht.

Ikzelf kon ook niet anders dan mijn ziel met ‘quién sabe’ paaien,

zij het meer als formulering van een diepere twijfel aan dit alles wat wel uiterst schilderachtig was, maar mij zo onsoliede leek, dat het mij bang te moede werd, als ik het durfde wagen er een ogenblik op door te denken. Of voltrokken zich ook deze dingen hier in Mexico in strijd met elke logica? Quién sabe, daarmee drukte ik mijn vrees terug, en telkens als ik het van anderen vernam, klonk het mij als muziek in de oren. Zelfs toen ik mijn twijfels tegen don Salustiano uitsprak; aarzelend - wie gaat er graag voor défaitist door - maar bekommerd zei: 'Men moet de kracht van een geregeld leger, al is het ook klein, niet onderschatten. Onze troep is ongeoefend, niet meer dan een samenraapsel.'

'Quién sabe,' antwoordde ook hij, maar op een toon die meer bescheiden zekerheid verried, dan ik had durven hopen. Stellig, bijna ieder die straks in het geweer zou komen, was een schutter al van jongs af, had persoonlijke bravour en moed, en zou zijn man wel kunnen staan. Doch het ging om massa tegen massa, om een volk van middeleeuwers, primitieven bijna, tegen de berekening en de techniek. Wij leefden niet meer in een tijd van ridderlijke strijd.

'Wanneer de regering al zijn het maar enkele vliegmachines stuurt, dan is het met ons afgelopen,' zei ik.

En ook nu weer was het antwoord van mijn vriend hetzelfde 'wie weet', - iets minder vast van toon, dacht ik.

Maar even later uitte hij zijn nabetrachting: 'Wij hier zijn maar een klein onderdeel van alles wat er gaande is, vergeet dat niet. Dan zouden zij tientallen en honderdtallen vliegmachines moeten hebben, aangenomen dat ze durven. Je hebt geen idee hoe groot dit land is. En dan... dit is geen gewone oorlog. Bij een revolutie kan zoiets niet. Een regering die zich niet zou houden aan de ongeschreven regels van het spel, pleegt al bij voorbaat zelfmoord. Daarom zal het niet gebeuren. Het zou de eerste keer zijn.'

'Eén keer moet de eerste worden. Waarom niet nu?'

'Quién...'

Don Salustiano slikte het maar in. Hij had geen tijd mij uit te leggen dat ik mij beslist vergiste en waarom. Maar rustig zag ik hem de helling opgaan naar Veytía, en elke stap waarmee hij zich verwijderde, nam een schilfer mee van mijn bekommernis. Had ik maar half zoveel vertrouwen in Veytía kunnen hebben, als in hem. Of had de kolonel de leiding maar gehad. Doch deze loste zich van dag tot dag meer op onder de menigte, als een der velen, meer en meer met kameraadschap, meer met opge-

wektheid dan met eerbied door de troep gegroet. Een indio als zij, alleen wat krachtiger en wat ervarener misschien. Al was ik er niet eens zo zeker van dat hij goed lezen kon, of schrijven... Zoals generaal Veytía, die alleen op vaste tijden uit zijn hoofdkwartier het dorp in kwam, zijn stokje in de hand, waarmee hij tikte aan zijn hoedrand om de groeten te beantwoorden, - de zwijgende, onjoviale groeten van de mannen, zelden van een vrouw of kind, zoals zelfs ik ontving, of don Salustiano en de kolonel, van welhaast iedereen.

‘Ik wou dat hij maar eindelijk zijn commando's gaf,’ zei Candelario.

‘Hij is een gachupín, hij weet ze niet in het Mexicaans te geven,’ stelde Teobaldo vast.

‘Toch moet hij erg goed zijn.’

‘Misschien om terug te trekken. Gachupines brengen ongeluk.’

‘Ay, je bent bang...’

‘Ja, om mijn billen het gezicht te laten zien van Federalen. Het is mijn meest schrikachtige lichaamsdeel,’ zei Teobaldo.

Toch probeerde generaal Veytía ons op zijn manier wel voor zich in te nemen. 's Avonds op een vaste tijd, kwam hij zijn huisje uit en ging een borrel kopen in de *pulquería* die aan het andere einde van het marktplein stond. Aan ieder die toevallig op dat tijdstip daar aanwezig was, bood hij een dronk aan, die natuurlijk niet geweigerd werd, en dan probeerde hij met deze of gene een gemoedelijk praatje aan te knopen. Van El Chino, die mij kwam vertellen dat Efraín Carranza met zijn ezels naar een andere plaats vertrokken was en mij zijn groeten zond, vernam ik het bij toeval. En benieuwd hoe zich Veytía daar gedroeg, waar het meestal zeer luidruchtig en soms rauw toeging, stelde ik don Salustiano 's avonds voor, dat wij er ook een kijkje zouden nemen.

‘Dat is goed,’ zei hij. ‘Veytía heeft er al een keer of wat op gezinspeeld, dat je hem opzettelijk uit de weg bleef. Reden te meer voor jou om hem dus vanavond op te zoeken.’

De pulquería was anders een oord dat ik zorgvuldig vermeed, niet alleen omdat het er gewoonlijk zo'n gedrang was en de meeste ruzies en vechtpartijen dáár begonnen; ook niet zozeer omdat de zoetelijk-weeë reuk van pulque mij zelfs hier in onze werkelijk niet al te nette omgeving walgen bleef, maar het meest van al vanwege de bizarre naam die met onhandige letters tussen deur en dakrand van het gebouwtje stond geschilderd: *‘Recuerdo del Porvenir,’* wat letterlijk betekende: ‘Herinnering aan de Toekomst’. Een onmogelijke, vreemde, occulte naam, die

voor mij iets van eeuwige cyclus, wedergeboorte en - wonderlijk genoeg - van het Dunne-effect had. Zo intens als mijn gewoonte was het heden te beleven, ver van mijn verleden, zorgen over onze toekomst met geweld in het verste schuilhoekje van mijn bewustzijn verdringend, kon ik slechts de grootste afkeer voelen voor zoiets onzinnigs als ‘herinnering aan de toekomst’. In de drukte onderweg zei ik het tegen don Salustiano, en gaf hem daarbij ook mijn verwondering te kennen, dat de ongecultiveerde indio's hier op zulk een zonderlinge, aan gedachten rijke naam gekomen waren, - nota-bene voor een primitieve kroeg!

Hij lachte zo uitbundig als ik het hem nog nooit had zien doen, bleef staan en sloeg zich op de dijen van plezier. En onder het aanhoudend lachen door zei hij: ‘O Albertito, zie je wel dat je teveel op de verkeerde plaats naar raadsels zoekt! Er zijn natuurlijk heel wat rarigheden in de wereld, maar niet daar waar je ze denkt te vinden. Je begrijpt niet wat hier gaande is... zo min als je Veytía snapt... of deze revolutie... of de naam van deze pulquería.’

‘Ze betekent toch herinnering aan de toekomst?’ bracht ik wat bedremmeld in het midden. ‘Dat kan niemand immers misverstaan?’

Lachend ging hij voort: ‘Neen, zeker niet. Maar het is zo doodeenvoudig... Jullie in Europa, ay, gecompliceerde lieden... Dunne-effect zei je... dat moet je mij een andere keer nauwkeurig uitleggen, want daar heb ik nooit eerder van gehoord... maar dit... ha-ha-ha... dit is zo eenvoudig. Kijk,’ - hij brak zijn lachen af en ging nu rustig voort - ‘er was hier in Las Huertas vroeger een vervallen pulquería, die ik nog gekend heb. Weinig meer dan een afdak op wat palen, maar die desondanks heel druk bezocht werd, populair was. “De Toekomst” noemde zich die kroeg, net als zovele andere. De baas vertrouwde op deze toekomst en hij scheen gelijk te hebben, want de klanten stroomden toe en daarmee ook het geld. Totdat ten tijde van Zapata's revolutie zijn *pelado's*, weet je wel, die met een prentje van de Maagd van Guadelupe op hun hoed genaaid, een soort van edele rovers, even kaal als ethisch, hier het dorpje bezetten, en precies als elders, alle alcohol verboden. Daarin was Zatapa onverbiddelijk, en hij had misschien gelijk; de grootste vloek in heel dit land is de onbeheerste drankzucht van de mensen. Dus... “De Toekomst” had opeens geen toekomst meer, en de eigenaar was uiteraard gebelgd op alles wat maar met Zatapa iets te maken had. Hij begon te kuipen... en zover ging de ethiek niet van die mannen, of ze hebben hem heel netjes aan

het einde van zijn toekomst geholpen, door hem op te knopen. Later, toen weer alles bij het oude werd, is iemand anders dadelijk hier met een nieuwe pulquería begonnen. Ginds, waar nu dat huis staat met dat ongewone dak, je kent het wel. *"A ver que pasa"* - laat ons zien wat er gebeurt - was nu de ietwat weifelige naam van deze nieuwe kroeg. Er kwam geen loop in, dàt gebeurde. Wat de man ook deed, het lukte hem zo onvoldoende, dat hij het zaakje na een jaar of wat maar opgaf, en naar elders trok.

Je snapt intussen, dat een plaatsje als Las Huertas desondanks niet zonder pulquería kan bestaan. De indio is veel te zeer verslaafd aan dit wat hem juist ondermijnt. Een man van hier, die zich maar al te zeer het groots verleden van de eerste kroeg herinnerde, begon die welke wij nu binnengaan. En om de loop te krijgen en te speculeren op de faam die de eerste kroeg "De Toekomst" had genoten, gaf hij aan het nieuwe gebouwtje de aantrekkelijke naam "Herinnering aan de Toekomst". Heel eenvoudig, zonder dat er verder nog iets achter steekt.'

Don Salustiano grinnikte nog een stukje lach weg, en wij stapten binnen. Generaal Veytía was er al. Een man of zes stond om hem heen, en daarmee was de kleine pulquería bijna propvol. Een benzinelamp wierp scheller licht dan elders werd gebruikt, over de natte bruine toonbank, stonk, maar bijna op een aangename wijze vergeleken met de pulque-lucht, die van de kliederige grond af opsteeg. In een paar kleine aarden potten stond de slijmerige drank melkachtig in het licht te glimmen. De generaal echter dronk veel scherpere en pittige mezcal uit een klein glaasje. Hij was bezig een betoog te houden, zonder dat ik kon ontdekken over welk onderwerp, want dadelijk toen hij ons zag, brak hij het af en riep: 'Weest welkom, vrienden! Mengt u bij de schare. Pulque of mezcal?'

Natuurlijk kozen wij het laatste. De brandende, naar planten smakende mezcal verdreef de walging die mij vervulde.

'Ze is uitstekend. Een van Mexico's voortreffelijkste dingen, deze cactus-brandewijn,' prees Veytía, en hij dronk zelfs mij toe, hoewel hij het niet kon laten mij daarbij te plagen: 'Kan de jonge adjudant er tegen? Al die cactus-stekels die hier vloeibaar zijn gemaakt... Enigszins hè, enigszins met uw verlof.'

De andere mannen, toen wij binnenkwamen nog luidruchtig, keken zwijgend toe. Het was don Salustiano, niet de generaal, voor wie zij werkelijk ontzag gevoelden. En de hacendado moet het ook ervaren hebben, want hij zei: *'Muchachos,* drinkt. Ik geef een rondje. Jullie zullen gauw genoeg al droge kelen krij-

gen waar geen pulque is. Een grote dorst wanneer de Federalen hun gezicht vertonen, reken maar.'

De mannen grijnsden. Generaal Veytía echter zei: 'Die laten nog wel even op zich wachten.'

'Quién sabe.' Met die woordjes gaf don Salustiano antwoord voor al de overigen.

'Stellig, stellig,' hield Veytía vol. 'Het staat geschreven in de sterren. Nog niet. Het is nog hun tijd niet. Misschien nooit, met uw welnemen. Als je wat verstand van sterren hebt, is het duidelijk.'

'Ik heb er geen verstand van,' zei de hacendado.

'Ik wel, als u het goedvindt. Er is een conjunctie die niet gunstig is voor lieden van het oud bestel. Veranderingen zijn op komst, ingrijpende, mijn waarde. Wanneer een zekere planeet een ander huis betrekt, in oppositie met de zon komt... reken maar!' De mannen luisterden geboeid toe, als naar een profeet die plotseling in hun midden opgestaan was en een nieuwe leer verkondigde. Zelfs don Salustiano scheen geïmponeerd en vroeg: 'Zijn deze dingen *zeker*?'

'Zeker is geen woord meer, als u mij dat toestaat,' antwoordde Veytía. 'Al ten tijde der Chaldeeërs en Egyptenaren, meer dan duizend jaar vóór Christus, wist men deze dingen. Zelfs hier in Mexico, de oude Maya's. U moet het beslist ook bestuderen, don Salustiano, - deze oude mexicaanse kunst, waarvan ik merk dat ze helaas totaal vergeten is. Uit de sterren kan je alles weten. Zelfs hoe onze strategie moet zijn.'

'Je hoort...' zei een der mannen vol bewondering tegen de anderen.

Blijkbaar aangemoedigd door hun knikken ging Veytía voort: 'Men heeft die oude kunst der astrologie weer in Europa opgevat. Gelukkig. En een groot deel van die verloren wijsheid is al herontdekt.' Hij wendde zich tot mij: 'De adjudant, die in Europa is geweest, zal er ook wel het een en ander van gehoord hebben.'

'Niet veel goeds,' antwoordde ik. 'Voor mij berusten deze dingen slechts op willekeur, om niet te spreken van een hopeloos dilettantisme.'

Verontwaardigd wendde Veytía zich van mij af met de woorden: 'Te jong... te jong!' en ging toen voort: 'Het is bewezen, duizenden, millioenen malen, dat de sterren die veel groter zijn dan deze aarde, alles wat hier in het ondermaanse plaatsvindt, duidelijk beïnvloeden. Hoe kan het ook anders?'

Hij nam don Salustiano bij de mouw. 'Ga mee naar buiten, het is een heldere nacht, ik zal het je wel uitleggen. Dan zal je ook begrijpen wat de kolonel niet in kan zien, noch deze jonge man

hier, waarom ik bepaalde dingen doe, en andere juist nalaat. Heel mijn leven door hebben de sterren mij geleid, - één ster. En daarom ben ik hier.'

'De generaalsster?' zei ik; maar hij keek verachtelijk langs mij heen en liep de pulquería uit.

Don Salustiano ging gewillig mee, en achter hem aan, terwijl Veytía hem nog steeds bij de mouw vasthield, ook ik. Wanneer die man inderdaad zo gek was als hij meer en meer voor mijn begrip begon te blijken, wilde ik dit nieuwe bewijs niet missen.

'Ik ga ook maar mee,' zei ik, nu naast hem. 'Misschien kom ik ook tot beter inzicht.'

'Ongetwijfeld,' sprak Veytía mild.

Terwijl hij zijn verdere uiteenzettingen gaf over de onaantastbaarheid der astrologie, beklommen wij de helling naar zijn hoofdkwartier, waar het donker was en wij vanaf die hoogte haast de hele sterrenhemel konden overzien. Beneden was nog rossig, rokerig licht van het kamp. Ik snapte nu waarom Veytía juist aan deze plaats de voorkeur had gegeven om te wonen, en feitelijk Moctezuma had verdreven. Met zijn gestrekte arm, schriel naast don Salustiano, wees hij constellaties aan en bazelde. Wat gingen ons de Leeuw aan en de Schorpioen, wanneer beneden aan zijn voeten honderden met leeuwenmoed, maar kinderlijk op zijn bevelen wachtten, in hun eigen hart de schorpioen stak van hun vechtlust, en een dubbelster van hoop blonk in hun ogen? Hoe kon don Salustiano zo gelaten, met de volle aandacht van zijn eenvoud naar hem luisteren?

Ik stond te trappelen van ongeduld, maar werd tenslotte toch geboeid toen hij van zijn getheoretiseer op zijn verleden kwam, dat ook steeds - naar hij zei - geleid was door de sterren. Hij had vroeger in het Spaanse leger bij de Inlichtingendienst een lange carrière doorgemaakt, vertelde hij. Wanneer men hem geloven kon, dan was de hele eerste wereldoorlog feitelijk door hem begonnen, want de hemel snappe welke sterrencombinatie had hem laten weten dat het daarvoor tijd was. Zo was hij als militaire attaché in Oostenrijk een feitelijk willoos werktuig geworden, die de grote krijgsmachine in beweging had gebracht. Hoe, zei hij niet, maar hij gaf duidelijk te verstaan dat hij zich daaraan schuldig voelde. Ofschoon zijn regering hem tot generaal-majoor bevorderd had vanwege zijn bewezen diensten. Waren er geen honderden destijds in Spanje generaal? Net zoals hier.

Het klonk mij even weinig geloofwaardig dat hij daarna uit een soort van wroeging land en leger had verlaten, om steeds door

de sterren aangespoord, zijn heil te zoeken in de Nieuwe Wereld. Heel lang moet hij in een kleine haven aan de Westkust hebben doorgebracht, in afwachting van wat conjuncties, oppositie en eclipsen voor hem hielden weggelegd. Hij had gezien dat eindelijk zijn tijd gekomen was, en dat hij door de een of andere planeet die in de Maagd terechtgekomen was, de vrouw ontmoeten zou, die aan zijn leven en zijn toekomst een volkomen wending geven moest. De dwaas, met zijn herinneringen aan de toekomst!

Deze vrouw verscheen ook werkelijk. Eerst onherkenbaar, als een man vermomd. Maar daar het in de sterren stond geschreven, bleek het hem al spoedig, dat ze iedereen daar in dat stadje om de tuin geleid had, en ze in werkelijkheid een vrouw was, zeer aantrekkelijk, - voor hem tenminste. Een rare historie!

'Ik wist haar met veel overleg en met vasthoudendheid tenslotte toch voor mij te winnen,' zei hij met de handen op de rug de nacht in starend, 'hoewel andere kapers op de kust verschenen waren. Maar het stond tevoren vast. Ze had zich toch niet aan haar noodlot kunnen onttrekken, evenmin als ik. En houdt u mij ten goede dat het werkelijk noodlot was. Want nauwelijks was ik inderdaad van haar verzekerd en nam ik de maatregelen om ons toekomstig geluk een vaste vorm te geven, of er volgde een catastrofe. Had ik die ook maar voorzien! Maar in de volle aandacht welke ik die bizondere vrouw schonk, had ik nagelaten op te letten, wat er in het grote nieuwsblad van ons leven, dat hier deze sterrenhemel is, werd aangekondigd. Ja, mijn waarde heren, mij was het ontgaan dat Venus, nog wel midden in de Stier, in oppositie stond met Mars! Ik had het kunnen weten dat ik nooit... ach, laat ik daarvan zwijgen. Het was een treurig ongeluk, en als een vissersboot mij niet had opgepikt, zou ik niet als de enige aan die ramp ontkomen zijn. Maar mijn uur was zelfs toen nog niet geslagen, ook dat stond geschreven. Ik was weer geheel alleen, en wist dat ik opnieuw beginnen moest, als vroeger. Daarom ben ik hier naar Mexico getogen, waar het leger uitgebreid werd, en ik wel een kans had... In de hoofdstad. U heeft uw ervaringen daar gehad, en ik de mijne. Daarom ben ik hier, de kortste weg langs, naar mijn doel dat hier aan het zwerk wordt aangewezen. Langs de rechte lijn die revolutie heet, de kortste afstand tussen twee bepaalde punten van de wereldevolutie, nietwaar?'

Hij sprak met een soort van gedempte vervoering die, ik kon er niets aan doen, voor mij aan waanzin grensde. Waanzin die desnoods een ogenblik als dit wel boeiend zijn kon, maar desniette-

min gecamoufleerde kolder was. Hoe kon don Salustiano er aan twijfelen...

Onderweg naar bed, naar Teobaldo die met al zijn grollen duizendmaal meer gezond verstand had dan de generaal naar mijn opvatting, kon ik mij niet langer weerhouden don Salustiano er, nu met de meeste nadruk, nogmaals op te wijzen.

'Iedereen heeft zijn krankzinnigheid,' antwoordde hij, 'een kronkel die hem bij zijn andere functies niet behoeft te hinderen. Jij... maak jij soms geen gedichten? In het oog van velen is dat even gek als deze sterrenwichelarij. En ik... ik heb ook mijn krankzinnigheid, al ben ik er voorzichtig mee, dat anderen het niet merken. Des te erger is ze, kan men redeneren. Wanneer generaal Veytía maar de juiste dingen doet, wat hindert het dan, wat hij er nog bij vertelt? Zo zijn die militairen. Moctezuma zelfs moet toegeven, dat al zijn plannen prachtig in elkander zitten. Geen détail of mogelijkheid is uit het oog verloren. Dat is meer dan wij hier ooit gewend geweest zijn bij een revolutie. Het zal de Federalen zuur opbreken.'

Tevergeefs probeerde ik twijfel in zijn hart te zaaien. De rechtvaardigheid van wat hij voorstond en zijn fairheid tegenover generaal Veytía maakten hem onwrikbaar, - meer nog dan hij van nature al was. Zodat ik maar besloot mijn skepsis te begraven en er niet aan toe te geven, voor ik klemmender bewijzen had. Veytía's sterren mochten maken dat ik ze nooit vond!

Eerlijk gezegd ging mij nu ook de gelegenheid ontbreken om mij daar verder in te verdiepen. Want diezelfde nacht nog - door Veytía niet voorzien - begon het ernst te worden. De verkenners waren slaags geraakt met een patrouille Federalen, die klaarblijkelijk met hetzelfde doel tot vrij dichtbij Las Huertas doorgedrongen was. El Chino en een ander waren zelfs gewond, niet ernstig, maar het feit bracht heel ons kamp in rep en roer, en Moctezuma moest al zijn gezag gebruiken, om te zorgen dat slechts de enkele troepjes die hij uitzocht, in de richtingen die hij hun aanwees de omgeving gingen zuiveren, en niet het hele kamp als één verwarde bende opbrak om de Federalen tegemoet te snellen.

Zijn eigen geliefkoosde tactiek kon hij nu in toepassing brengen, wie weet na hoeveel tegenstand bij de generaal overwonnen te hebben, en er brak dus een tijd aan van voortdurende kleine schermutselingen, die een welkome ontspanning bij de menigte brachten en weer nieuwe spanning, door al de avontuurlijke verhalen waarmee de patrouilles terugkwamen. Het was, hoe klein van omvang ook, een oorlog zonder kwartier geworden.

Er werden geen gevangenen gemaakt. Een enkeling keerde niet terug, er waren soms gewonden; maar de onzen lieten menige militair het tijdelijke met het eeuwige verwisselen. Wanneer een Federale man gewond was en niet kon ontkomen, kreeg hij een genadeschot; en ook het omgekeerde bleef niet uit. Dat was hier zo vanzelfsprekend, dat men er geen half woord aan verspilde. En het bewijs dat de peones zich behoorlijk weerden, leverden de wapens en de paarden van de vijand, die ze opgetogen met zich meevoerden, het kamp in. Zelfs de sabel van een officier, door Moctezuma hoffelijk geweigerd toen een der veroveraars ze hem aanbood.

En ook dit werd al na enkele dagen heel gewoon. Don Salustiano nam de buit in ontvangst en ik registreerde de verliezen, stellig onnauwkeurig, bij die mensen van wie men soms nauwelijks méér wist dan een bijnaam.

Door een bizondere herrie op het marktgedeelte voor het huisje waar wij onze zogenaamde intendance voerden, werd ik op een keer gewekt uit mijn papieren. Mijn vergeefse pogingen om iets van een administratie in elkaar te zetten, werden door geschreeuw gestoord, waar bovenuit ik Candelario's stem meende te herkennen. Hij die nooit schreeuwde, in dit opzicht nog een onvervalste indio was gebleven. Ik ging naar buiten om te kijken wat er aan de hand was.

Inderdaad, vlak bij de deur stond Candelario, omringd door enkele anderen en bijna in een handgemeen met de mesties Remigio, die hij probeerde af te weren met zijn linkerhand, terwijl hij met de rechter een paard vasthield, een slanke, prachtig opgetuigde vos. Ze beten in hun indianentaal elkaar gemene dingen toe, dat stond wel vast, al kon ik niet verstaan wat ze precies vertelden.

‘Wat is er gaande? Wat heb je, Candelario? Zeg eens, Remigio, wat is er?’ vroeg ik.

‘U herkent hem niet?’ riep Candelario teleurgesteld uit, na zijn aanvankelijke opklaring toen hij mij zag. ‘Mi capitán herkent hem niet?’

‘Zie je wel,’ zei Remigio triomferend tegen de omstaanders.

‘Wat moet ik herkennen?’ vroeg ik verbaasd.

‘Uw paard, uw eigen paard dat ik altijd voor u verzorgd heb op de Rancho,’ klonk het hartstochtelijk uit Candelario's mond. ‘Uit duizenden zou ik hem hebben herkend.’

‘Ja, nu je het zegt...’ Het paard dat ik van don Salustiano vroeger in bruikleen had gekregen, voor mijzelf alleen, dat had er inderdaad zo uitgezien.

‘Die man hier houdt maar vol dat het paard van u is, jefe,’ sprak Remigio nu. ‘Maar het is onmogelijk. Ik heb hem deze morgen zelf veroverd op een Federaal. Hij dacht me nog te ontkomen, maar ik heb zijn hersens door zijn neus geblazen, en daar lag hij. Met mijn eigen hand en met mijn eigen lasso heb ik het paard daarna gevangen. Het is een beste draver.’

‘Dat geloof ik. Stommeren dan jij kunnen dat zien,’ beet Candelario hem op zijn beurt toe. ‘De paarden uit de Rancho der Tien Mysteries waren allemaal goede dravers, en dit was een van de beste. Zou *ik* hem soms *niet* herkennen? Ik die hem van jongs af aan heb opgekweekt en zelf gebroken heb en ingereden, - voor mi capitán?’

Hij was er opgewonden van, bleek toen Remigio zich op het plein vertoond had met zijn buit, er dadelijk op af gegaan te zijn, om wat hij als mijn wettig eigendom beschouwde, voor mij op te eisen. En de ander, die zelf het paard voor het zijne wilde ruilen, had natuurlijk zwaar geprotesteerd.

‘Het uwe is slecht, mi capitán, en dit hier is uw eigendom. De Federalen hebben het gestolen. Zoals alles op de Rancho. Neem het! Recht is recht,’ hield Candelario vol.

‘Recht is, dat *ik* hem heb veroverd en dus ook mag ruilen,’ was Remigio's mening. Hij vond minder steun bij de omstaanders dan ik verwacht had. Als ik nu ging zeggen dat ik inderdaad mijn paard herkende, zou een ieder hebben toegejuicht dat ik het kreeg. Remigio keek heel duister, en het viel mij moeilijk in mijn eigen voordeel te beslissen. Anders wel een uitgelezen vos, dat was maar al te waar...

Gelukkig kwam op dat moment don Salustiano zelf aan, om naar het huis te gaan. Zwijgend werden alle ogen plotseling op hem gericht.

‘Wat is...’ De vraag werd niet ten volle uitgesproken, want zijn blik viel op het paard, en hij ging voort terwijl zijn hand de glimmend-bruine schouder streelde: ‘Ken ik jou niet, ouwe jongen? Waar kom *jij* vandaan?’

‘Daar, zie je wel?’ riep Candelario triomferend uit. ‘De padroncito zelf heeft hem herkend.’ Voor Candelario was deze kous àf. Heel geduldig luisterde don Salustiano naar Remigio's nu eensklaps zeer uitvoerige vertelling. Hoe hij zich had afgesloofd, in welk gevaar hij was geweest, en hoe zorgvuldig hij gemikt had om de Federaal en niet het paard te raken. En met wat voor eindeloze moeite hij het tot naar hier gebracht had.

Tenslotte zei don Salustiano: ‘Wel, je bent een brave jongen. Als het paard waarop je deze heldendaden hebt geleverd, je

nòg niet goed genoeg is, mag je het ruilen voor een uit de reserve. Maar *dit* is mijn beest, ik heb het zelf gefokt.'

'Het beest waarop mi capitán gereden heeft,' bracht Candelario nog ten overvloede in het midden, en Remigio droop af, terwijl het paard gebonden aan de deurpost achterbleef.

'Natuurlijk kun je hem weer hebben,' zei de hacendado ongevraagd toen wij naar binnen gingen. 'Het is heel wat beter dan hetgeen je nu hebt, en... om in je eigen geest te spreken, het kan nodig zijn dat je een zeer goed paard bezit.'

'Spot u nu ook al met me,' antwoordde ik wat gekwetst. Maar don Salustiano legde zacht zijn hand gedurende een seconde op mijn schouder en sprak: 'Jou mag zeker nooit iets overkomen, Albertito; daarom zei ik het.'

Trots bracht ik een half uur later Candelario mijn paard om verder te verzorgen, en besloten om Remigio het mooie tuig te geven als een kleine compensatie, vroeg ik Teobaldo of hij hem wou gaan zoeken. Uit de hoek waar hij gedoken zat, stond de manke kerel geeuwend op en sloeg een kruis van kruin tot buik, van bovenarm tot bovenarm.

'Ay, wat ben je lui!' riep ik hem toe. 'Zoek je een Federaal om vief te worden, muchacho!'

Maar lachend gaf hij mij ten antwoord: 'Met een kruis over mijn geeuwen zegen ik mijn eeuwige honger, padroncito. Daar, ik ga al.'

En hij hinkte weg.

Des avonds ging ik zoals altijd mijn tortilla's eten bij de goede Esmeralda, die het mij heel kwalijk zou genomen hebben als ik één keer had overgeslagen. Don Salustiano kwam gewoonlijk eveneens, en na het eten volgden meestal ook nog al de anderen die vroeger op zijn rancho werkzaam waren, en nog menige nieuweling. Ongemerkt hadden wij op heel natuurlijke manier een clan gevormd.

Deze keer was Candelario opvallend stil, en Esmeralda keek hem telkens even van terzijde aan.

'Wat heb je toch, Candelario?' vroeg ik.

'Niets,' zei hij, en staarde onbewogen voor zich uit.

'Hij heeft pijn,' verklaarde Esmeralda, toen ik vragend naar haar ogen opkeek.

'Waar? Kiespijn?'

'Bij zijn rug,' zei ze, met liefdevolle blik naar Candelario.

'Hoe komt dat? Wat precies?' informeerde ik bezorgd. 'Wijs eens waar?' Misschien had ik iets bij me, waarmee ik hem helpen kon, want nu zag ik het duidelijk, dat hij de vale, bijna

groene kleur had van een indio die ziek is of veel pijn heeft. 's Middags met het paard was hij nog een en al beweeglijkheid geweest, vol leven. Dit was plotseling gekomen.

'Het is niets,' zei hij. 'Laat ons maar over iets anders praten.'

'Als compadre *moet* je mij vertellen wat je scheelt,' zei ik op zeer besliste toon. 'Je weet toch hoe het hoort?'

'Ay, si,' bracht hij verlegen uit. 'Een messteek. Maar het is met een pap van kruiden door Esmeralda verbonden.'

'Ja, hij heeft gevochten,' zei de vrouw verlegen. 'En hij wil mij niet eens zeggen waarvoor, of met wie.'

'Met die Remigio,' ried ik. 'Om mijn paard, - heb ik gelijk of niet?'

'Neen, niet om het paard,' antwoordde Candelario zachtjes.

'Waarom dan? Nu ik geraden heb wie het was, mag je de rest ook wel vertellen,' drong ik aan.

'Het is... dat hij mi capitán beledigd heeft,' sprak hij onwillig.

'Tegenover anderen, zo'n zwijn! Maar ik heb hem zijn portie flink gegeven, en wanneer hij niet gestoken had en anderen toen tussenbeiden waren gekomen, had ik hem zijn bek tot achter beide oren opengescheurd. Want dat probeerde ik te doen. Nu is hij enkel maar twee tanden kwijt, de smeerpijp.'

'Dat moet dan wel erg geweest zijn, wat hij van mij zei. En was het niet vanwege het paard? Wat dan? Zeg het gerust; het is beter dat ik het precies weet.'

Candelario schudde zijn vuisten. 'Wat kan het anders geweest zijn dan laster? Hij zei, dat je een meisje van de rancho van doña Anamaria, een indita uit de keuken, niet met rust kon laten, en dat nog wel terwijl je daar een señorita had.'

Ik lachte en wilde hem vertellen hoe Remigio juist zelf de dupe was geworden van zijn amoureuze ondernemingslust, maar ik had niet met Esmeralda gerekend. Zij liet mij eenvoudig niet aan het woord komen, en begon meteen opgericht van verontwaardiging haar man met verwijten te overstelpen: 'En je hebt hem niet meteen vermoord? *Que va*! Ben jij een man? Aan stukken had je zijn vervloekte bakkes moeten snijden en zijn strot er af. Hoe is het mogelijk dat je hem nog met een greintje leven losgelaten hebt. Je weet heel goed... herinner je je dan niet zelf, hoe het op de oude rancho was? Hoe het gegaan is, toen je zelf mij naar de padroncito hier gestuurd hebt... En hij was toen geen compadre, had het volste recht... En jij hebt je compadre zo-maar door die zwijnetong laten beledigen, zonder de schurk om zeep te helpen? Laat ik hem niet tegenkomen! Ik zal hem een keer tortilla's bakken, die hij daarna nooit meer eet...'

De arme Candelario probeerde tevergeefs haar uit te leggen, dat hij dadelijk gevochten had, en dat het heus zijn schuld niet was, dat vooralsnog Remigio geen lijk was. Hij kon nog altijd... Met de grootste moeite wist ik eindelijk beiden ertoe te brengen mij plechtig te beloven, dat ze Remigio verder maar met rust zouden laten. Hij was heus genoeg gestraft; mijn Candelario kennende, behoefde ik er geen seconde aan te twijfelen. Dat tot hier nog de vrouwen oorzaak moesten zijn van zulk een bloedige onenigheid! Maar tevens wist ik, dat een vrouw hier ook de trouwste paladijn was van mijn goede naam, - een betere dan ik in werkelijkheid verdiende.

Toen wat later ook de anderen er waren, miste ik Teobaldo. Was hij misschien ook al slaags geraakt met onze wrokkende Remigio? Ik maakte mij wat ongerust en vroeg aan don Salustiano of hij wist waar onze mankpoot was.

'Ja,' zei hij, 'deze middag vroeg hij mij vrijaf, om in de buurt een kennis te gaan opzoeken. Hij zou terug zijn vóór het naar bed gaan. En als hij dat zegt, dan kun je er op rekenen. Aanstonds zal hij wel verschijnen, of hij wacht misschien al in de woning.'

Don Salustiano had gelijk. Toen we bij ons hutje kwamen, zat daar Teobaldo in de deur gehurkt.

'Je kennis opgezocht?' vroeg don Salustiano vriendelijk.

'Ja, padroncito.'

'Zeker niets bizonders onderweg gezien?'

'Ay, niets bizonders, padroncito.'

'Wel te rusten dan.'

Maar terwijl de hacendado binnen ging, gaf Teobaldo mij een wenk te wachten. Nogal geheimzinnig, en zo, dat zijn meester het niet merken mocht.

Ik deed wat hij mij vroeg, en hinkend bracht hij mij de hut langs, naar de achterzijde.

'Daar, daar heeft u het, mi jeficito,' zei hij fluisterend, en zelfs in het bijna-duister kon ik merken hoe zijn ogen glinsterden van pret.

'Wat? Wie is dat?'

Tegen de achterwand geleund zat iemand, rechtop en stokstijf. Ik deed twee stappen dichterbij, maar slechts om achteruit te deinzen. Glazig staarde mij een Federaal aan, in zijn uniform, onmogelijk, met uitgestrekte benen en de armen kaarsrecht langs het lijf. Met pet en al... een lijk!

'Wat heeft dat te betekenen?' vroeg ik ontzet. 'Wie heeft dat lijk hier neergezet?'

‘Ik, jefecito,’ hikte Teobaldo met gesmoorde lach.

‘Waarom? Wat heeft je in 's hemelsnaam bezield?’

‘U heeft me deze middag toch gezegd, dat ik een Federaal moest zoeken, jefecito. Dat heb ik gedaan. Hier is hij.’

Uit mijn verder vragen bleek, dat het vinden Teobaldo niet was meegevallen. Federalen lagen heus niet zo-maar langs de weg. Hij had ze toen - heel in zijn dooie eentje - opgezocht, de buurt van Gruñidora uit. Totdat een kleine groep hem had ontdekt, en zij hem achterna gezeten hadden. Maar hij had er twee gewond; die waren tot zijn ergernis teruggegaan; de derde echter was hem nog een stukje blijven achtervolgen, en die had hij toen de volle laag gegeven, daarna vastgebonden op zijn eigen paard en toen naar hier gezeuld. Daar zat hij nu... bij wijze van verrassing!

‘Zorg, dat je hem morgen hebt begraven, voordat don Salustiano op is,’ zei ik lachend. ‘Je weet heel goed dat hij niet van eenmanstochten naar de vijand houdt, en zeker niet van Federale lijken tegen de achterwand, waar hij zijn hangmat heeft.’

‘Ik zal me morgenvroeg wel met zijn broers verstaan,’ meesmuilde Teobaldo. ‘Het is zonde voor de grond.’

‘Met welke broers en welke grond, jij idioot?’ vroeg ik. Je moest met hem op iedere mogelijkheid verdacht zijn.

‘Met zijn broers, de zopilote's,’ zei hij. ‘Federalen horen niet in onze grond thuis. Laten ze naar Mexico teruggaan.’

Hij was er niet van af te brengen, dat dit lijk dat hij als zijn persoonlijk eigendom beschouwde, tot een feestmaal dienen zou voor al de aasgieren, die zich al meer en meer in zwermen boven onze vlakte overdag vertoonden. Zwarte, sombere lijkbezorgers in een kleine oorlog zonder piëteit.

En ik vroeg maar niet, toen het weer morgen was, waar hij de dode Federaal gelaten had. Om een levend paard te twisten, had nog zin hier; maar niet om een lijk...

Avonturen, grappige belevenissen bij de vleet; ook enkele minder prettige; verliezen. Maar het meest: schermutselingen, zonder militaire importantie. Dat kon toch nooit Moctezuma's bedoeling zijn. Hij was de laatste tijd zelf alle kanten uit geweest met de patrouilles, wist precies hoe het terrein lag, hoe de wijze van beweging bij de Federalen was en waar hun zwakke plekken zaten. Maar iets ernstigs en wat meer omvattends bleef nog altijd uit. Dat hing van anderen af. En blijkbaar hielden ook de Federalen zich nog koest. Tot wanneer?

Nu was hij weer met een troepje er op uit gegaan, verteerd van ongeduld natuurlijk, en de lange redenaties van de generaal

waarschijnlijk meer dan moe. Het was misschien verkeerd dat hij als een der leiders meedeed aan dit werk dat anderen best kon worden toevertrouwd en hem in nodeloos gevaar bracht; maar ik kon het wel begrijpen. Wie zou in zijn plaats, met zijn karakter van verbeten Yaqui anders hebben kunnen handelen? Toch, hij had wijzer moeten zijn.

Dit flitste mij door het hoofd toen don Salustiano met een zeer bekommerd gezicht des middags naar mij toe kwam en mij vroeg: ‘Is Moctezuma nog steeds niet teruggekomen?’

‘Moest hij er al zijn? Ik heb hem niet gezien.’

‘Ik moet hem dringend hebben,’ zei de hacendado.

‘Ongerust dat hem iets overkomen is?’ vroeg ik op mijn beurt.

‘Over hem? O neen. Daar zorgt hij wel voor. *Hij* heeft àl het verantwoordelijkheidsgevoel dat anderen blijkbaar missen. Bovendien is Juanito met hem mee. Als er iets ernstigs met hem aan de hand was, wist ik het nu al.’

‘Wat dan? Is er iets... met de generaal?’

Don Salustiano zweeg, en schudde even met het hoofd, alsof hij een vervelende gedachte moest verjagen. Dan na een poos: ‘Ik weet niet wat ik heb. Het is te gek. Het is onbegrijpelijk, - ik vergis me zeker. Maar hij is er niet.’

‘Wie? Veytía?’ riep ik verbaasd uit.

Doch don Salustiano wees mij met de vinger op de mond, dat ik moest zwijgen.

‘Niemand mag het nog weten,’ zei hij zacht, ‘want het is misschien maar loos alarm. Maar sinds vanochtend is Veytía niet te vinden. Nergens. Gisternacht is hij voor het laatst gezien, nadat hij in de pulquería was geweest. Voor het naar bed gaan stond hij buiten nog een tijdlang naar zijn sterretjes te kijken. Daarna... hij is nergens meer te vinden.’

‘Hij kan niet ontvoerd zijn. Dat is toch onmogelijk,’ veronderstelde ik. ‘Hier midden uit het dorp!’

‘Aan de rand van het dorp,’ verbeterde don Salustiano. ‘Maar waarschijnlijk heb je toch gelijk. Het is niet goed mogelijk. Er zijn 's avonds immers wachten bij al onze buitenwegen uitgezet. En er is niets gebeurd, want anders had ik het al dadelijk geweten. Mogelijk is alleen, dat hij vrijwillig weggegaan is. En de hemel mag dan weten waarheen. Helemaal alleen... om zo de Federalen in het net te lopen. Maar ik wil met Moctezuma spreken, voordat ik het nader onderzoek, of iemand alarmeer. Hij weet er misschien meer van.’

Ik vond weinig argumenten zijn om ongerustheid tegen te gaan. Was van Veytía soms niet alles te verwachten? Don

Salustiano had gelijk, - de kolonel wist misschien meer.

Bezweet en afgejakkerd kwam hij in de late namiddag terug. Zodra hij ons zag staan, riep hij ons toe: ‘Ze komen in beweging. Ik heb veel gezien ditmaal. We zullen dadelijk, vannacht nog moeten toeslaan, om het eerste erbij te zijn. Er valt geen tijd meer te verliezen. Komt meteen mee, naar de generaal!’

Hij sprong van zijn paard af, liet het tegen zijn gewoonte over aan een der peones en begon de helling op te stappen met zijn lange, lenige gestalte. Don Salustiano hield hem met een kort gebaar terug.

‘Je weet niets van Veytía af?’ vroeg hij.

‘Niets... Wat? Niets dan wat men niet pleegt te zeggen van een generaal,’ vulde hij wat sarcastisch aan.

‘Iets dergelijks ga ik je nu zeggen,’ sprak don Salustiano. ‘Hij is weg. Verdwenen. Òf ontvoerd, òf zelf weggegaan. Een andere mogelijkheid bestaat er immers niet.’

‘Ge-de-ser-teerd,’ zei Moctezuma langzaam, en hij stapte voort, de helling op naar het hoofdkwartier.

Daar zaten wij te gissen, te vermoeden, de ene theorie omver te werpen met de andere. Het bleef duister. Moctezuma ging daarna een half uur weg en kwam, na rondgegaan te zijn door het kamp, met nieuws terug. Een wacht had inderdaad hem weg zien rijden, enkele uren na middernacht. Geheel alleen. Hij had gemeend dat het een boodschapper geweest was naar het Noorden, zoals weleens meer vertrokken. Nadat hij eerst had gedacht dat het de generaal was, maar dat denkbeeld als absurd opzijgezet had.

‘Ik heb hem maar in de waan gelaten, dat het werkelijk een boodschapper geweest is,’ zei de kolonel. ‘Quién sabe, wat voor boodschap onze generaal zo laat nog is gaan doen. Ik kan wat patrouilles zenden om hem te gaan zoeken. Maar de tijd dringt. Voordat het bekend wordt - en het lekt natuurlijk weldra uit, wanneer geen mens hem ziet - moeten noodzakelijk maatregelen getroffen worden. Want de Federalen staan gereed om te beginnen.’

Hij verspilde weinig woorden meer aan generaal Veytía. Nu pas leerde ik zijn energie volledig kennen, en zijn zelfvertrouwen, zijn improvisatiekunst, zijn kennis van de mensen die hij bij zich riep, instructies gaf, - zeer kort, maar duidelijk met zijn donkere, sonore stem. Een schouderklopje soms, dat wonderen verrichtte waar hij aarzeling ontdekte; een goedmoedige vermaning waar er al te veel onstuimigheid bestond; een droge grap voor wie te somber keek. Nog vóór de avond trilde heel het

kamp van een bedwongen spanning, orde die van bovenaf kwam, - zijn gezag!

En don Salustiano, nog niet helemaal de zorgelijke trek kwijt, secondeerde hem volledig. Zij begrepen zonder verdere woorden wat elkaars bedoeling was. De kolonel gaf aan wat moest gebeuren, don Salustiano zorgde dat het mogelijk werd. Zijn vindingrijkheid vulde prachtig aan, wat de ander uitsprak als een duidelijk visioen van wat er te geschieden had; meer als wens geuit dan als bevel.

De vroege ochtend reeds, zou hij tot de aanval overgaan. Niet met de hele troep. Een derde van ons leger ongeveer zou onder zijn commando uitgaan om de vijand uit zijn tent te lokken. Lukte dit, dan pas zou Juanito naar de ene flank en don Salustiano naar de andere, met de overige mannen trachten wiggen door de Federalen heen te drijven, Gruñidora aan de ene kant en Villa Ceo aan de andere zijde te bereiken en zo mogelijk te bezetten. Moctezuma hield dan zelf Las Huertas waar we waren, voor zijn rekening, als een bijkomstigheid, een latere zorg voor zijn achterhoede.

Het kamp was een en al bedrijvigheid geworden. Niet meer de loze drukte van gelanterfant, maar wapens poetsen, paardentuig nazien, munitie in de gordels en de knapzak stouwen; al de honderden karweitjes die tot het laatste waren uitgesteld, geschiedden nu. Ik trof daar zelfs Remigio - zijn mond was nog opgezwollen en zijn ene oog - terwijl hij ijverig bezig was, en bood hem vlug mijn paardentuig nog aan, dat hij kortaf, maar toch met kennelijke dankbaarheid aanvaardde. Velen zongen bij het werk; de vrouwen liepen hulpvaardig en aanhaliger dan anders, af en aan.

Zo werd het avond, toen een vreemd, dof en toch zeer doordringend getamp mijn aandacht trok; een onophoudelijk rhythmisch slaan van iets heel zwaars. Aan Teobaldo, die toevallig in mijn buurt kwam, vroeg ik wat het was.

‘De heiligen,’ antwoordde hij. ‘Men waarschuwt onze heiligen om morgen voor ons klaar te staan en flink voor ons te werken.’

‘Waar gebeurt dat? Bij de kerk?’

‘Ja, mi jefecito.’

Ik spoedde mij er heen. Op het marktplein stond het witgekalkte kerkje, niet veel hoger dan de omringende gebouwtjes. Onopvallend tenzij door zijn kleur, was het de hele tijd alleen voor opslagplaats gebruikt, en doorgaans dus gesloten. Nu stond het echter open, was geheel ontruimd, en binnen brandden kaarsen op de grote, grijs-geverfde kist die er tot altaar diende. Maar ik

behoefde niet zo ver te gaan, om heel precies te zien wat er geschiedde.

Want aan weerszij van de deur zaten twee mannen, ieder met een grote trom vóór zich; de ene met een liggende, uitgeholde boomstam, waarop in het midden overlangs een spleet gehakt was in de vorm van een H; de andere had een uitgeholde boomstam voor zich staan, schuin tegen zijn knieën aan geleund, er was een trommelvel over de ronding van het boveneinde heen gespannen. De ouderwetse *teponaxtle* en *huehuetl*! Daarop sloegen zij een zonderlinge maat, verschillend, maar tezamen heel gestadig en opwindend: een doordringend tikken en een zwaarder, dof-sonoor getamp er dwars doorheen. Gedeeltelijk in het kerkje en gedeeltelijk ervóór stonden een paar dozijn peones ernstig te dansen, trappelend als paarden, om hun onderbenen dikke windsels, waaraan belletjes of schelpen of alleen maar stukjes ijzer hingen, die bij hun gestampvoet telkens ritselend en rinkelend het rhythme van de trommels begeleidden.

Onvermoeid, steeds in die eendere opgewekte maat voerden ze zo hun krijgsdans uit. Tot eindelijk die in de kerk waren, ook naar buiten kwamen, dansend steeds. Een Candelario die mij niet zag! Zeer ernstig en volkomen opgegaan in zijn gestampvoet. Achter hen kwam Juanito, in zijn armen het lelijke gipsen beeld van San Isidro, dat op het altaar had gestaan en nu omdanst werd. Met voorzichtig-afgemeten stappen, zodat zijn gehink zo weinig mogelijk merkbaar werd, ging hij in het midden van de stoet het hele marktplein langs, terwijl de trommelaars bij de kerkdeur bleven. Op elke hoek van het vierkante plein werd even halt gehouden, zonder dat het dansen ophield. Daar hief Juanito het beeld omhoog, terwijl uit alle kelen een soort krijgsschreeuw opsteeg, op de maat van de muziek, veeleer beheerst dan wild, zeer vroom dit alles en zeer heidens. Daarna ging de dansstoet voort tot aan de volgende pleinhoek. In het midden waar de menigte zich opgesteld had, heerste stilte en werd alleen de schreeuw die bij de hoeken opsteeg, als een zwaardere echo dadelijk herhaald, terwijl de beide trommelaars opeens hun slagen leken te verhevigen.

Juanito en de dansers keerden echter niet terug naar het kerkje. Nadat ook nog op de vierde hoek, vlak bij de pulquería flink geschreeuwd was en gedanst, gingen zij naar het midden van het plein, waar een gecementeerde bron stond, niets dan een betonnen drinkbak voor de paarden en daarboven een klein zuiltje met een loden pijp waaruit het water in de drinkbak stroomde. Moctezuma was daar, - ik vermoedde, niet bij toeval. Toen Jua-

nito met zijn stoet de bron bereikt had, reikte hij met een gebaar alsof hij diamanten hief, het beeld aan Moctezuma over, die het in de drinkbak dompelde onder groot gejuich van allen. Daarna werd het netjes op de zuil gezet. De teponaxtle en de huehuetl zwegen plotseling, en even plotseling was de dans ook afgelopen. Moctezuma, met iets van een lach op zijn gezicht, ging woordeloos weg, de richting van de helling uit, naar het hoofdkwartier. Ik zocht naar Candelario, en toen ik hem gevonden had, gaf hij mij uitleg. San Isidro was de sterkste heilige die men hier in Las Huertas rijk was. Met de dans werd hij bewogen om de vechtersbazen bij te staan. Hiertoe moest hij zich maar verbinden met de overige goede geesten die de wereld om ons heen bevolkten, de geesten die in de vier uithoeken der aarde woonden en op het getrommel waren toegesneld, onzichtbaar, maar daarom niet minder tegenwoordig. De onderdompeling was een bedreiging van de heilige patroon der landarbeiders. Als hij niet zijn best deed, zou men hem zijn mooie woning in de kerk niet langer gunnen, maar hem water laten drinken uit de paardenbak, totdat hij redelijker zou worden. Nu nog niet. Maar om hem toch voortdurend te herinneren aan wat zijn plicht was en gebeuren ging wanneer hij niet zijn best deed, was hij op de zuil gezet en zou hij daar verbannen blijven, tot hij door een duidelijke overwinning onzerzijds getoond had, dat zijn reputatie en de vele goede zorgen die men aan hem besteed had in het kerkje, hem ook werkelijk toekwamen.

‘En je gelooft dat allemaal, compadre?’ vroeg ik Candelario.

‘Ay... ja, natuurlijk.’

‘Zou San Isidro dus sterker zijn dan al die Federalen, die ook wel hun heiligenbeelden hebben?’

‘Quién sabe... Hij heeft in dit dorp al veel gedaan,’ zei Candelario met overtuiging. ‘Wanneer hij ons in de steek laat, is hij nog niet klaar met ons. Net als de generaal.’

‘Wat weet je van hem?’ vroeg ik angstig.

‘Wat een ieder hier ook weet. Dat hij verdwenen is. Maar dat is juist heel goed. Nu is de kolonel de baas, en dat is *onze* man. Geen gachupín. Daarom beginnen wij nu aanstonds, nietwaar?’

‘Denkelijk wel. Het is zeker het verstandigst,’ zei ik om hem niet te ontmoedigen.

Maar op zijn beurt, als zoveelste in deze dagen, gaf hij mij tot antwoord: ‘Wat je zegt. Het zekerste is: quién sabe.’

Het uur der waarheid

Een schetterende hoorn wekte mij. Ik had geen rust genoten, slechts een paar uur schichtig geslapen, en het was nog nacht. Drie uur. Maar buiten in de kille, klamme nanacht, door een paar petroleumlampen of een kaars in een lantaren slecht verlicht, klonk nog steeds het handgeklap van vrouwen die tortilla's bakten boven hun klein houtvuur. Toen ik er heen ging, zag ik mannen die de duisternis uit kwamen, met hun paarden. Op het grotendeels ontruimde marktplein verzamelden zij zich voor de kerk, die vleermuisachtig, als een bleke doodsengel, zijn vlerken openvouwde achter alles. Moctezuma was er al; te voet nog, naast zijn trappelend paard Relámpago. Vlak bij hem, don Salustiano, wie het evenmin als de kolonel was aan te zien, dat zij de hele nacht bezig gebleven waren. Beiden een en al bedrijvigheid met het monsteren van de ruiters, het ondervragen of ze alles bij zich hadden, het sorteren en verdelen van de mensen. Op een afstand, de steeds toenemende verzameling van toeschouwers, veel mannen, ingeduffeld binnen hun sarape's, en de donker-omhulde vrouwen die nog afscheid namen, snel nog pakjes met tortilla's aan de ruiters toestopten, en aan en af fladderden.

Wat langzaam rondom Moctezuma als vier ordelijke compagnieën ontstond, zag er geducht genoeg uit. Tientallen ruiters met een geweer over de schouders, gordels met patronen om de buik of schuin over de borst, en een revolver op de heup, een enkele zelfs twee, aan weerszij. Langs het zadel de machete en achter op het paard het onafscheidelijke bundeltje.

De kolonel was eindelijk klaar en steeg te paard. Een paar commando's, met zijn stem die plotseling schril klonk in de nacht. De laatste ruiters volgden zijn voorbeeld. Hoeden werden vaster op het hoofd gedrukt, - een paard begon te hinniken. Er vormden zich vier inderdaad geduchte groepen, ieder zowat vijftig man sterk, waarvoor don Salustiano weliswaar massief, maar klein tegen de kerk aan stond, op de grond naast Moctezuma.

‘Alles is dus afgesproken,’ riep de kolonel zijn troepen toe. ‘Ik reken op een ieder. Leve de revolutie!’

‘*Viva la revolución*!’ klonk het bulderend terug, en een verwarde echo rolde in de nacht weg.

In de daaropvolgende stilte die een paar seconden zwaar en tragisch hing, boog Moctezuma zich opzij en reikte don Salustiano de hand.

‘Ik breng u Gruñidora als geschenk mee,’ hoorde ik hem zeggen.

‘Zorg dat Juanito in de namiddag gereed is met zijn mensen. Blijf wel.’

‘*Suerte,* - een gunstig lot,’ antwoordde don Salustiano enkel.

Moctezuma richtte zich weer op, groot, imposant, scheen uit te groeien boven allen, inspecteerde hen nog één seconde, hief de hand... slechts halverwege, wachtte weer. Een harde paardendraf sloeg. Welke ruiter had zich zó verlaat? De kolonel wierp met een korte, bruuske beweging zijn hoofd in de nek, alsof hij naar de hemel vloekte of bad. De mannen vóór hem keken om, terwijl gemompel opsteeg uit de menigte daarachter, en de laatkomer drong zich naar Moctezuma, die nu als een onbewogen beeld omlaag tegen don Salustiano fluisterde: ‘Veytía!’

De hacendado keek hem aan alsof hij spoken zag. Maar de aangekomene was reeds tussen twee ruitergroepen door, tot vlak voor Moctezuma voortgestoven en hield met een schok in. Generaal Veytía inderdaad! Bezweet, bestoft, met modderspatten tot op zijn gezicht. Een schriel en vinnig kereltje, dat met een geforceerde traagheid eerst zijn bril te voorschijn haalde, op zijn neus zette en zorgvuldig achter beide oren schikte, dan opeens zeer scherp en autoritair de kolonel toebeet: ‘Wat is hier aan de hand?’

Hij dreef zijn paard tot vlak naast Moctezuma, doch moest nu teveel naar hem omhoogzien, en gaf het dadelijk weer de sporen dat het zijwaarts uitweek, zodat er opnieuw wat afstand kwam, waardoor ook duidelijk hoorbaar werd wat zij elkander zeiden.

‘Wat gebeurt hier?’ vroeg Veytía nogmaals.

‘Wij staan op het punt om uit te rukken,’ antwoordde de kolonel, nog altijd onbewogen, met de handen aan de teugels, slechts het hoofd naar Veytía toe gewend. Zijn houding werkte betoverend van onverschilligheid op de overige ruiters die daar even onbewogen vóór hem stonden.

‘Op wiens orders?’ beet Veytía hem weer toe.

‘De mijne,’ klonk het laconiek terug.

‘Sinds wanneer heeft *u* hier het commando over de operaties?’

‘Sinds de man aan wie dit toevertrouwd was, heimelijk verdwenen is!’

‘Die man is weer terug.’

‘En...’

‘Gaat u mee naar mijn buro.’

Veytía wilde reeds zijn paard omwenden, maar nu was het Moctezuma, die hem toebeet: ‘Neen! We staan op het punt om uit te rukken. Doet u wat u wilt. *Wij* gaan.’

Veytía schokte stil.

'Waarheen?' vroeg hij iets zachter.

'Gruñidora.'

'Gruñidora? Dat zit vol. Het is het hoofdkwartier der Federalen. Daar kom ik juist vandaan!'

Don Salustiano deed twee stappen naar Veytía toe en greep hem bij zijn mouw, alsof hij een gevaarlijke tak boven zich wegtrok.

'*U* was in Gruñdora? Waarom...'

'Ik heb onderhandeld,' zei Veytía. 'Een generaal die prijs stelt op zo weinig mogelijk verliezen, onderhandelt eerst Vanmorgen nog wordt Villa Ceo helemaal ontruimd. Daar kunnen wij zó binnenwandelen. Dàt heb ik bereikt. Maar Gruñidora aanvallen is waanzin.'

'Ik val Gruñidora aan,' riep Moctezuma hard. 'Een generaal die heimelijk deserteert en naar de vijand gaat, is een verrader! En verradersraad aanvaard ik niet. Niet ik... en geen van deze mannen!' Hij maakte nu pas een gebaar, kort, naar de mannen toe, en zat weer als verstijfd, de handen vóór zich op het paard. Generaal Veytía overlegde een paar seconden. Dan, half naar don Salustiano, half naar Moctezuma toe gewend, begon hij, minder zeker van zichzelf dan eerst, te pleiten: 'Ik heb dat gedaan, wat ik mijn plicht geacht heb. Jullie konden het toch niet begrijpen. Van tevoren wist ik het al, dat ik zou slagen. Want de sterren hebben het mij aangekondigd, en het is nauwkeurig zo gegaan als ik voorzien had. Deze Federalen zijn niet zo onredelijk. Ze *geven* ons nu Villa Ceo, als wij hen in Gruñidora rustig laten zitten. Trek naar Villa Ceo op, als je met alle geweld wilt gaan. Je zult dan zelf zien... vanmiddag is de plaats ontruimd. En maak geen nodeloze moeilijkheden, Moctezuma! Moeilijkheden waar u later bitter spijt van zoudt hebben.'

Twijfelend keek don Salustiano op naar Moctezuma. Deze kruiste nu de armen op zijn borst en zei met zijn welluidend schallende stem: 'Sinds gisteren ben *ik* degene die hier het bevel voert. Onze revolutie heeft haar eigen wetten. Wie deserteert en zonder overleg vooraf, verdragen met de vijand sluit, komt voor de krijgsraad. Maar ik heb geen tijd meer voor geredekavel. Dat komt later. U bent van dit ogenblik af, mijn gevangene!' Daarop zich plotseling tot zijn mannen wendend: 'Heb ik goed gesproken, Mexicanen?'

Goedkeurend gemompel steeg op uit de voorste rijen. Van achteren riepen stemmen: 'Weg met de gachupin! Schiet de verrader dood, meteen! Op weg naar Gruñidora!'

Een der voorste ruiters schreeuwde: 'Leve de kolonel!' Als

honderdvoudig juichen werd de kreet herhaald; ik zag, hoe het Veytía een schok gaf. Misschien dat hij in de schemering die al wat lichter werd, verbleekte.

Thans met een stentorstem, dat allen, ook de versten het horen konden, en het marktplein ervan weerschalde, schreeuwde Moctezuma: ‘Don Salustiano heeft in mijn afwezigheid hier het bevel. Hij is verantwoordelijk dat generaal Veytía totdat ik terugkom, hier gevangen blijft en niets te zeggen heeft; totdat de krijgsraad heeft beslist. Belooft u het, don Salustiano?’

De hacendado scheen nog tot een grotere compactheid in elkaar gedrukt. Maar met verwonderlijk vaste stem, één met zijn eigen mensen, sprak hij: ‘Ik beloof het, Moctezuma!’

Meer niet. Nog slechts een armzwaai van de kolonel. ‘Vooruit! Tot straks!’ Hij trok de teugels aan en snelde weg, gevolgd door zijn ruiters. Honderdvoudig hoefgekletter, overstemd door juichen, begeleidde hen.

Ook het paard van generaal Veytía maakte een springende beweging, en de kleine man dook snel voorover, als om eveneens weg te draven, de andere richting uit. Maar op hetzelfde ogenblik hing don Salustiano aan het paardenbit, en het beest sloeg stil. Er schoten vier, vijf indio's toe, op het punt Veytía uit het zadel te sleuren. Don Salustiano riep hen toe: ‘De generaal is *mijn* gevangene,’ en de mannen lieten dadelijk los, omringden slechts het paard.

‘Stijgt u maar liever af,’ zei don Salustiano toen tegen Veytía.

‘Ik kan anders voor uw veiligheid niet instaan.’

Hij had maar al te zeer gelijk. Want nu de ruiters van het plein verdwenen waren, stroomde heel de menigte der toeschouwers naar het kerkje toe, met plotseling hernieuwd geschreeuw en dreigend dringen. Met manchete's in de hand, drie, tien, - wel vijftig, en geroep: ‘Maak af, de gachupín! Laat sterven, de verrader! Dood! Dood!’ En de voorsten brulden: ‘Lever hem ons uit, don Salustiano! U heeft ander werk te doen! Geef hem aan ons, wij zullen voor hem zorgen!’

Ondanks het feit dat generaal Veytía, van zijn paard gestegen, naar zijn heup greep, zijn revolver trok, bleven ze schreeuwen.

‘Geef hier!’ zei don Salustiano. ‘Op mijn woord, zolang *ik* hier ben, zal u niets gebeuren. Maar bega geen ongelukken... Hier, geen verdere stommiteiten,’ en hij nam Veytía zijn pistool af, zwaaide daarmee naar de menigte, al roepend: ‘Blijven staan! Geen stap vooruit, of ik schiet. Juanito!’

Als een sprinkhaan hopte Juanito naderbij.

‘Hier ben ik, mi jefe!’

‘In de kerk,’ zei don Salustiano, ‘daar kan iedereen het zien, dat hij gevangen zit.’

‘Ay, ja, mi jefe.’

Juanito sloot het kerkje open, en liet generaal Veytía voorgaan. Hij volgde hem, en sloot de deur. Op de drempel sprak don Salustiano nu de massa toe. Beheerst zei hij: ‘Laat beurtelings een man of zes de wacht betrekken om het kerkje, dan kan er niets gebeuren. Maar we zijn hier toch geen horde? Als de kolonel terug is, zal er krijgsraad zijn, en uitleg voor een ieder. Misschien is er een vergissing in het spel, en onze revolutie wordt beledigd wanneer jullie de leiders provisorisch gaan vermoorden, als ze iets doen dat wat geen mens begrijpt. Wij moeten het eerst onderzoeken om te zien of onze vijand er geen voordeel uit kan putten. Gaat naar huis en wacht maar af. Jullie kennen *mij* toch? Weest gerust.’

‘Viva! Viva don Salustiano!’ klonk het als rumoerig antwoord, en de massa trok schoorvoetend weg. Machete en revolver in de hand, bleven een zestal kerels bij het kerkje achter, dreigementen uitend tegen het vereenzaamd paard van generaal Veytía, dat daar wezenloos stond uit te rusten.

Don Salustiano riep iets door het sleutelgat en Juanito liet hem binnen. Mij ook, toen hij mij zag wachten.

In het halfdonker stond daar de generaal tegen het lege altaar geleund; van plaats verwisseld met San Isidro, die buiten in de vale ochtend kleumen moest, zo boven op zijn zuil. Daar keek hij, viel mij in, beslist niet slechts bij toeval, in de richting van het stadje Gruñidora, waarheen op dit ogenblik de kolonel nog bezig was te draven, vóór zijn troepen uit.

Veytía echter keek strak vóór zich, zelfs toen don Salustiano hem genaderd was. Dan plotseling opziend, trachtte hij nog even op zijn oude zelfverzekerde manier te imponeren: ‘Wat een bende, als u mij dat woord ten goede houdt! En met zoiets wil deze onervaren kolonel van eigen maaksel oorlog voeren. Naar de slachtbank voert hij ze. Terwijl ik...’

‘Zou u mij geen zakelijker explicaties kunnen geven?’ vroeg don Salustiano, niet zonder een lichte toon van welwillendheid in zijn stem. Het was duidelijk dat hij Veytía nog een kans gaf.

‘Zeker, zeker, mijn waarde heer.’ Ook de generaal werd nu beminnelijker. ‘Maar u zult het mij niet kwalijk nemen, dat ik na *deze* behandeling en in *deze* omstandigheden, voordat ik *u* of iemand anders die mijn meerdere niet is, rekenschap geef, eerst van u het een en ander te vernemen heb, en eerst mijn voorwaarden stel.’

Don Salustiano haalde de schouders op.

‘Het volk,’ zei hij, ‘heeft u de leiding toevertrouwd en dit gedeelte van de revolutie in uw handen gelegd. Aan *het volk* moet u rekenschap afleggen, wanneer het dit eist, en niet ten onrechte eist, zou ik zeggen. Welnu, op het ogenblik vertegenwoordig *ik* dat volk. *Mijn* volk, *mijn* mensen... Maar goed, noem uw voorwaarden...’

‘Een behoorlijke behandeling in de eerste plaats.’

‘Dat heb ik al beloofd. In het bijzijn van de kolonel. Wij willen geen van beiden anders.’

‘Luister,’ zei Veytía, en hij greep don Salustiano vertrouwelijk bij de arm. ‘U bent niet zoals de andere. In u heb ik het volste vertrouwen, daarom wil ik uw persoonlijke belofte. Al die wispelturigen, met uw verlof... Laat ons het volk er buiten laten. Uw persoonlijke belofte wil ik. In de eerste plaats...’

‘Dat is al toegezegd,’ herhaalde don Salustiano ongeduldig.

‘In de tweede plaats, dat ik niet word gehangen... als er iets verkeerd loopt. Want nu deze kolonel naar Gruñidora is gegaan, kan ik voor niets meer instaan. Regelrechte muiterij, dat is waaraan *hij* schuldig is. Terwijl *ik* juist de situatie - hopeloos hier - wilde redden. Dus... belooft u mij, dat ik in geen geval gehangen word, wat of er ook gebeurt? Want anders kan ik beter verder zwijgen. Geef uw woord.’

Don Salustiano dacht een poosje na, en begon op en neer te stappen.

‘Goed,’ zei hij opeens. ‘Mijn woord erop.’

‘En dat ik ook niet wordt gefusilleerd of met een mes te lijf gegaan. U persoonlijk blijft er borg voor...’

‘Goed, ook dat beloof ik,’ antwoordde don Salustiano. ‘Maar vertel op, wat u weet. De tijd dringt. Ieder half uur dat voorbijgaat, kan hoog-nodig zijn om maatregelen te nemen, zoals misschien door een nieuwe toestand worden gevergd.’

‘Daar kunt u gelijk in hebben.’

Merkbaar opgelucht begon Veytía zich de handen te wrijven.

‘Ongezellig is het hier,’ zei hij. ‘Maar goed, daaraan zal nu nog wel niets te doen zijn. Het is hier tenminste veilig.’ En daarop begon hij te vertellen, wat hij uitgericht had, door zijn sterren aangespoord natuurlijk. Het was een wonderlijk verhaal, dat don Salustiano onbewogen, Juanito en ik met blikken van twijfel en spot over-en-weer aanhoorden.

De generaal was tot het inzicht gekomen, dat schermutselingen niets opleverden en een grote slag niet gewaagd kon worden. Hij was vertwijfeld, maar mocht als goed veldheer toch niet

laten blijken, dat hij in de toestand van Las Huertas in het geheel geen gat meer zag. Waar zou dan immers de moraal van onze troep nog blijven? Gelukkig had hij de sterren, en die hadden hem tenslotte bijgebracht, dat onderhandeling, zeer voorzichtig en zeer wijs gevoerd, wel uitkomst bieden zouden. Maar bij ons gebrek aan kennis van de astrologie en wat hij de 'roekeloze onstuimigheid der Mexicanen' noemde, zou hij zijn medewerkers toch niet tot een zelfde inzicht kunnen brengen. Daarom had hij in zijn eentje, heimelijk het gevaar van heel de tocht naar Gruñidora getrotseerd, in het nachtelijk duister; had hij zich als gevangene tot naar de commandant der Federalen laten voeren, en daar onderhandeld, militaire leider tegenover militaire leider, als twee echte officieren, mannen van eer. Het was niet zo gemakkelijk geweest; de hele dag was met hun pourparlers verstreken, evenals het grootste deel van de avond, voordat alles goed en wel was vastgesteld en op papier stond. Beiden hadden zij tenslotte documenten ondertekend en onder getuigen aan elkander overhandigd.

'Beter bewijs dan dit, is toch niet mogelijk?' zei Veytía aan het slot haast triomfant, terwijl hij uit zijn zak een dichtgevouwen vel papier te voorschijn haalde en uitstreek voor don Salustiano. 'In de nacht ben ik daarmee teruggereden. Overhaast, en zonder verder om te zien naar hun champagne. Want die Federalen hebben alles. Piekfijn zijn ze uitgerust en niets ontbreekt hun om ons vroeg of laat volkomen in de pan te hakken.'

Don Salustiano luisterde niet meer. Hij ging met het papier tot onder het hoge kleine raampje in de zijmuur, waar het eerste morgenlicht naar binnen viel, en las.

'Dus... Gruñidora niet. De oostelijke sector niet. Die blijft voor hun, met uw verlof,' lichtte Veytía toe, terwijl hij naast hem ging staan. 'Daarvoor blijft noordelijker Villa Ceo en een strook van twintig kilometer aan ons overgelaten. Wat contact betekent met de goede troepen van Ortíz... Wat wil je meer? Een prachtig resultaat. En daarvoor word ik hier behandeld, zo... zoals een ordinaire deserteur.'

'Hebben uw sterren u dat ook niet van tevoren laten weten?' spotte Juanito.

De generaal keurde hem zelfs geen blik waardig.

Maar don Salustiano zei: 'Wat ik versta, is, dat onze verbinding met generaal Zulueta en de Rancho de la Trinidad nu ernstig gevaar loopt. Want wanneer het waar is wat u zegt,' - en hij beklemtoonde die laatste woorden - 'dan zullen de vrijgekomen Federalen uit Villa Ceo stellig voor een uitbreiding van hun ter-

rein naar het Zuid-Oosten worden gebruikt. Dat dwingt ons tot een grote omweg door de bergen. Een onmogelijke omweg.'

'Maar een weg! De grendel sluit niet helemaal,' oordeelde Veytía. 'En wij winnen de verbinding met Ortíz, die veel belangrijker is. Zulueta blijft hoe dan ook nog bereikbaar.

'Door het gebergte? U kent de Sierra Madre niet, dat zie ik wel,' wierp don Salustiano hem tegen. 'Alleen wie hier het land niet kent, kan zulk een risico aanvaarden. Als het tenminste waar is, wat u zegt.'

'Ga zelf maar na de middag kijken in Villa Ceo,' insisteerde de generaal. 'Over een paar uur reeds, zal volkomen duidelijk blijken wie gelijk heeft.'

'Ook als Moctezuma Gruñidora aanvalt, en de overeenkomst dus geschonden wordt?' bracht ik in het midden, om hem met dit éne argument knock-out te slaan.

'Juist. Heel juist opgemerkt,' beaamde don Salustiano.

'Zelfs dan nog. De orders om die stad te ontruimen, waren al gegeven toen ik Gruñidora verliet,' bleef Veytía volhouden. 'Dat kan niet meer herroepen worden.' En op het lichte schouderophalen van don Salustiano: 'Me dunkt, zo zonder slag of stoot... geen kleinigheid!'

Hij ging er nog een tijdlang op door, welk een voordeel dit was, en begon ongeduldig op en neer te wandelen in de kleine ruimte van het kerkje. Don Salustiano zei, dat hij zou zorgen dat de ander wat te eten kreeg, maar dat hij nu moest gaan.

'O, apropos,' riep Veytía ons achterna, terwijl wij ons samen verwijderden, 'beloof mij op uw erewoord, dat ik niet vergiftigd word!'

Met een grijns op zijn gezicht keerde don Salustiano zich bij de deur om en zei: 'Ook dat beloof ik. Ik zal zelf van alles proeven, voordat het u wordt gebracht. Is u nu gerustgesteld?'

'Volkomen, met uw welnemen. Volkomen.'

Buiten keken ons de wachten vragend aan, maar don Salustiano wuifde hen slechts even toe en liep meteen door. Zelfs al had Veytía over toverkracht beschikt, dan zou hij nog niet uit deze grimmig-bewaakte kerker midden in het dorp kunnen ontkomen, met Juanito bovendien in zijn onmiddellijke nabijheid.

'Wat denkt u ervan?' vroeg ik don Salustiano.

'Ik denk dat Moctezuma het op het ogenblik erg moeilijk heeft,' antwoordde hij vanuit heel andere gedachten. 'Ook zonder dat Veytía daar geweest zou zijn... Nu des te meer.'

Wij gingen naar het huisje waar wij meestal werkten, en waar Teobaldo lang reeds op ons wachtte met zijn ontbijt. Het was nu

al volkomen dag. De hacendado zond hem aanstonds met het eten naar de generaal en ging een ogenblik met het hoofd tussen de handen zitten.

'Twee dingen moeten nu in elk geval gebeuren,' zei hij even later. 'De betrouwbaarste peón die wij hier hebben, moet naar Zulueta met een boodschap. En er moeten mensen uit, om Villa Ceo te verkennen. De omgeving, - want Veytía liegt natuurlijk. Of het is een hinderlaag.'

'Laat *mij* naar Zulueta gaan. Mijn nieuwe paard is...' Het ontviel me en ik maakte de zin niet af. Een bewijs van moed te leveren en hem hier alleen achterlaten? Weer naar Sol terug te gaan, terwijl het hier begonnen was? Ik bleef niet langer dan een flits in tweestrijd. 'Maar ik ken de wegen slecht,' vervolgde ik. 'Dat is een hindernis, tenzij wij met zijn tweeën...'

'Als Veytía niet gelogen heeft, is het buitengewoon riskant,' antwoordde don Salustiano. 'Want het duurt te lang door het gebergte. Anders had ik er wel voor gevoeld. Jij met een ander die de weg weet. Nu is het beter dat één man alleen gaat, voor het geval de Federalen hun cordon reeds hebben afgesloten. Wel, het spijt me voor je.'

Zonder bitterheid of spot zei hij het, na hetgeen hem toch een kleine lafheid moet geschenen hebben. En opeens vond ik, dat hij hier heel alleen, heel eenzaam zat. Ik zei: 'U heeft gelijk. Ik blijf ook liever. Laat dan Pepe gaan.'

'Ja, Pepe. Haal jij hem? Ik zal intussen een patrouille samenstellen. God mag weten wanneer Moctezuma weer terug is.'

Driftig zag ik hem de kant uit gaan waar de corrals van de verkenners waren; met een snellere stap dan anders. Hij verloor geen tijd meer, was nu onophoudelijk bezig. Van Veytía werd niet meer gerept.

Esmeralda liet ik zorgen voor de etensvoorraad die door Pepe meegenomen werd. Ik dwong hem om mijn paard te nemen, verreweg het beste dat voorhanden was. Zo droeg ik tenminste *iets* bij tot die tocht naar Sol's nabijheid. Tegen Pepe echter zei ik, met dezelfde woorden die don Salustiano tegen mij gebruikt had: 'Het kan nodig zijn dat je een zeer goed paard bezit...' En grinnikend nam Pepe het tenslotte aan, - de onverschrokken kerel.

Middelerwijl had Esmeralda mij al bijgebracht, wat onder het volk niet meer gemompeld, maar luidop verkondigd werd: dat van het allereerste begin af, generaal Veytía omgekocht was door de Federalen. Niemand had geloof in hem gehad. Hij was een indringer, een duivel. Daarom had hij al die dagen nutteloos

voorbij laten gaan; het was afgesproken werk met de Federalen, die ons overvallen zouden, en aan wie Veytía heel het kamp in handen wilde spelen. Moctezuma echter had hem dadelijk doorzien, en daarom was de generaal gevlucht. Maar onderweg had hij zich weer bedacht, bang dat patrouilles hem misschien nog zouden achterhalen. Of hij had niet goed de weg geweten. En de kolonel had hem voor heel de troep ontmaskerd. Zodat zijn bloed zou vloeien, dadelijk als de kolonel terug was. Beter nog, hij moest gehangen worden. Aan de hoogste boom. Neen, langs de weg naar Villa Ceo, waar de Federalen konden zien, hoe men verraders in Las Huertas dóór had en bestrafte, - generaal of geen generaal. De gachupín was trouwens vast geen generaal; die waren anders, grote, sterke Mexicanen, vriendelijk en gezellig met het volk, maar met een bulderende stem wanneer het nodig was. En zonder bril. Maar hoe dan ook, Veytía had de strop verdiend, en iedereen zou juichen als het eindelijk gebeurde.

Dit verhaal had even weinig samenhang als dat van Veytía zelf. Wat was de waarheid? Don Salustiano had gelijk met rustig af te wachten. Ongetwijfeld zou de kolonel wel meer te weten zijn gekomen onderweg. De prairie kon voor deze lieden zelden lang geheimen hebben, en een Federaal die met de loop van een geweer tegen zijn borst werd uitgevraagd, zou heus wel zeggen wat hij wist.

Don Salustiano liet niet na, het dorp zelf aanstonds in een betere staat van verdediging te laten brengen. Nieuwe posten werden uitgezet. Hij sprak en handelde alsof hij levenslang soldaat geweest was; Moctezuma zou tevreden zijn. Hij gunde zich geen vijf minuten rust die hele dag. Maar wel scheen hij, naarmate het later werd, verteerd door ongeduld dat hij met moeite slechts beheerste, en dat nu en dan in een zeer korte vlaag - meteen weer onderdrukt - bemerkbaar werd. Soms keek hij plotseling op, alsof hij iemand van de lang verwachten hoorde komen. Om dan hard weer door te gaan met dat waarmee hij bezig was. De namiddag was bijna reeds verstreken.

Juanito, lang al afgelost, had ongevraagd een deel van don Salustiano's werk overgenomen, bleek van alles op de hoogte, kende iedereen. Zijn zwaaien scheen hem plotseling geen hindernis meer, en hij wipte telkens wanneer hij het huis uit moest, gelijk een straatmus op zijn paard, en als hij weer naar binnen moest, er af. Alsof hij kwik geslikt had, nu hij telkens hier moest zijn, dan daar.

Hij was net even weg, toen Teobaldo haastig aan kwam hinken;

de ene mankpoot die de ander afloste, precies een klucht.

‘Ze komen, padroncito,’ riep hij in de deur. ‘Ze komen!’

‘Wie, caramba, wie?’ vroeg don Salustiano opgewonden.

‘De onzen, padroncito. Onze ruiters.’

Ik zag hoe don Salustiano een zucht ontsnapte.

‘Nummer een gewonnen. Dat ze niet in de val gelopen zijn,’ zei hij zacht voor zich uit, en nam me mee naar buiten. Candelario en twee anderen kwamen al het marktplein op gereden. Niet zo haastig als ik had verwacht. Er snelden reeds wat mensen toe, die schreeuwden om het nieuws, maar zwijgend weerde Candelario hen af.

‘Er is iets,’ zei de hacendado voor zich uit. ‘Zie je niet hoe ze zitten.’ Maar hij wachtte waar hij stond, totdat ze bij hem waren. Candelario zette zijn hoed af, door de beide andere ruiters nagevolgd.

‘Daar komen ze al, mi jefe,’ zei hij.

‘Kom van het paard af, en vertel me op de grond je boodschap. Slecht nieuws heeft de tijd,’ sprak don Salustiano bijna fluisterend.

‘Ja, mi jefe.’

Candelario en de twee anderen bleven voor hem staan, de hoed tussen hun frommelende vingers.

‘Spreek. Jij, Candelario.’

‘Ja, mi jefe. Onze kolonel is zwaar gewond. *Muy mal herido.’* Don Salustiano beet zich op de onderlip.

‘Nog veel verliezen?’ vroeg hij kortaf.

‘Neen, mi jefe. Misschien twintig lichte, en één dode. Nog een. Pepe. Onderweg naar hier heb ik hem puur toevallig naast de weg zien liggen, beneden in de barranco. Het paard was uit zichzelf alweer op weg naar huis.’

‘Vervloekt. Er is dus veel gevochten? Hoe is het verlopen?’

‘O, ze hebben goed betaald voor onze kolonel,’ zei Candelario, plotseling opgelucht, nu hij het slechte nieuws gespuid had. ‘Niet genoeg, maar tussen Gruñidora en de bergen in, hebben wij met hun bloed en wat ze uit hun broeken lieten vallen, dit jaar al de grond gemest. U zult zien, hoe het gras daar hoog opschiet, mi jefe. Onze kolonel was al bij nummer veertien, toen nog geen van ons meer dan misschien vier stuks had geraakt. Maar hij is helaas niet meer door kunnen gaan tot honderd, zoals wij hier met elkaar hadden gewed. Hij was met een klein troepje zijwaarts afgeslagen en ging...’

't Is genoeg,’ zei don Salustiano. ‘Later meer.’

Daar, over het marktplein, kwam de eigenlijke stoet aan. Een

der voorste mannen hield, geleund tegen zijn borst, voor zich op het zadel Moctezuma. Zijn hoofd hing achterover op de schouder van de ruiter die hem met de linkerarm omvat hield. Het leek haast alsof ze elkander kusten.

Don Salustiano trad hen tegemoet.

'Leeft hij nog?' vroeg hij angstig aan de man die hijgde en van het zweet droop, door de inspanning.

'Ja, ik geloof van wel.'

Zelf nam de hacendado Moctezuma in ontvangst, bijgestaan door de drie afgestegen ruiters en mijzelf. Doodsbleek, de ogen half gesloten, de weerbarstige zwarte haarlok op zijn voorhoofd vastgekleefd, lag Moctezuma op onze als een baar gestrekte armen. Zo droegen wij hem met zes man het huis binnen, en legden hem daar op de vloer, op wat sarape's door Teobaldo haastig uitgespreid. De mensenmenigte achter ons was stil. Het leek me of iemand begon te snikken.

'Waar is hij gewond?' vroeg don Salustiano.

'In de borst. Wij hebben hem zo goed het ging verbonden. Hij heeft niet zo heel veel bloed verloren, maar het is een slechte plaats,' antwoordde een der mannen.

Reeds zat Juanito naast hem gehurkt, en maakte heel voorzichtig Moctezuma's leren jas los, zocht naar wat een soort verband moest zijn, maar trok opeens zijn hand terug.

'Nat,' zei hij zachtjes. 'Druipnat.'

Teobaldo stond alweer naast hem; alles had hij bij zich, water, gaas en watten, windsels.

Juanito keek omhoog naar don Salustiano.

'Het is nog te proberen,' zei hij. 'Wat zal ik doen?'

'Proberen. Toch nog. Laat ons in elk geval de wond zien.'

'Om niet te vergeten,' knarste Candelario voor zich uit en boog het hoofd.

Zo zacht als ik het hem nooit zou hebben toevertrouwd, begon Juanito het doorweekte verband van Moctezuma's borst te verwijderen. Don Salustiano hurkte aan de andere zijde van de kolonel.

'De long,' zei hij, toen eindelijk de schotwond bloot kwam. 'Dat ziet er niet zo... quién sabe.' Als een kleine, smartelijk-melodieuze kreet ditmaal. En als een soort van toverwoord. Want langzaam gingen Moctezuma's ogen open; tegelijk kwam er iets straks in zijn twee armen, en zijn vingers krampten klauwig over de sarape.

Don Salustiano boog zich naar hem toe en greep de veldfles die Teobaldo hem al reikte.

‘Drink,’ zei hij. ‘En lijd niet zoveel.’

Maar een korte ruk van Moctezuma's hoofd liet hem het vocht verspillen.

‘Groet... doña... Anamaria,’ mompelden de bleke lippen van de kolonel, weer met een kort wenden van zijn hoofd, dat door gerochel en een grote bloedgulp werd gevolgd. De onophoudelijk bezige handen van Juanito hielden stil.

‘Hij sterft,’ fluisterde de man.

‘Hij is gestorven,’ zei don Salustiano, met zijn blik strak op Moctezuma's glansloze ogen gevestigd. En na een paar seconden opstaand: ‘Hij heeft mij zijn laatste boodschap meegegeven. Hij was geheel en al een man.’

Wij bogen onze ontblote hoofden, terwijl Juanito even teder als hij was begonnen, weer de leren jas van Moctezuma sloot, en langzaam overeind kwam.

In de nacht die volgde, voordat wij drie man naar het kleine kerkhofje op de helling brachten, had ik een heel lang gesprek met don Salustiano, beiden op de rand van onze hangmatten gezeten, omdat wij bij zóveel dat verdrietig was en zeer verward, toch niet aan slapen konden denken. De verkenners waren zonder één verlies of ongeval teruggekomen, doorgedrongen tot de buitenrand van Villa Ceo zelf. Het stadje was des morgens inderdaad ontruimd door alle Federale troepen, en een groot deel der bevolking - zij die geen vertrouwen hadden in de revolutie - was met hen vertrokken. Leeg en ademloos de straten, wachtte nu het stadje af, wat verder ging gebeuren. De onzen konden er zó binnentrekken, en daar viel veel voor te zeggen. Don Salustiano, die nu heel de opperleiding had, moest het beslissen...

Moctezuma's tocht naar Gruñidora was uitgelopen op iets wat veel van een echte veldslag had. De Federalen waren hem van alle kanten tegemoet gekomen, en hij had door zijn verdeling van de troep in vier afzonderlijke compagnieën heel voordelig kunnen opereren. Toen hij had gemerkt, dat hij het restant der Federalen die uit Villa Ceo zuidwaarts naar de andere basis trokken, nog kon achterhalen, had hij - overtuigd dat Gruñidora nu toch niet te nemen was - een klein deel van zijn ruiters afgesplitst, en daarmee de achterhoede aangevallen. Doch hij had zichzelf bij deze onvoorziene operatie teveel blootgesteld, met het noodlottige gevolg.

Nu moest don Salustiano noodgedwongen het commando voeren. Want zelfs als mocht blijken dat Veytía duizendmaal gelijk had, dan nog - met de dood van Moctezuma - was het onmogelijk ge-

worden, hem het bevel te laten voeren of zelfs maar op vrije voeten in het kamp te laten. Men zou hem binnen de minuut hebben gevierendeeld.

En misschien koesterde op dit moment zelfs don Salustiano genoeg wrok en wraakzucht in zijn hart, om hem te zeggen: ‘Ga uw gang,’ - met alles wat dan volgen zou. Maar hij had hem zijn woord gegeven, en ik kende hem genoeg; geen man zat hier zo veilig als Veytía in zijn kerkje.

Las Huertas was zeer stil in deze nacht. Het was alsof er buiten slechts gefluisterd werd en zacht geslopen. Rouw om Moctezuma, die opeens een held geworden was voor al de mannen, een Adonis en een halfgod voor de vrouwen, en reeds het begin van een legende voor de kinderen, woog op alles. Menigeen beweerde, dat hij in de vroege ochtend, bij het vertrek al, het gehuil gehoord had van een bosuil; en nietwaar, ‘wanneer de *tecolote* roept, dan sterft een indio,’ zoals het spreekwoord zegt. Veytía had de kolonel betoverd, volgens anderen. Met het boze oog of met iets ergers nog. Had men niet zelf gezien, hoe hij de kolonel had aangekeken van zijn paard omhoog, - heel lelijk. Er was geen ander recht meer mogelijk dan dat van oog om oog.

Don Salustiano, wie ik dit alles wat ik opgevangen had, vertelde om hem wat af te leiden, luisterde ternauwernood. Zijn eigen gedachten hielden hem bezig, en toen ik eindelijk ook maar zweeg, vervolgde hij eensklaps luidop de zijne, met de opmerking: ‘Moctezuma was een dappere kerel. Maar tezeer verzot op vechten...’

‘Het was zijn aard,’ zei ik. ‘Zo worden sommigen geboren. Net als een vechtstier.’

Nadenkend sprak de hacendado: ‘Op de Rancho de la Trinidad zijn veel voortreffelijke vechtstieren. Het is alsof de aanwezigheid van doña Anamaria ze kweekt, al is ze zelf ook nog zo vreedzaam. Ay, dat Moctezuma ook al een daarvan geweest is... Wie had zoiets kunnen denken...’

Ik antwoordde: ‘Het is toch niet verwonderlijk bij zo'n bizondere vrouw. Een ongewoon mens trekt de andere ongewone mensen aan.’

‘Het ongewoonst is, dat ze samen broederlijk dat waar ze zo van houden, gaan verdedigen,’ zei don Salustiano. En na even zwijgen, ging hij voort: ‘Wel, bij elke corrida, in de laatste ronde vóór de stier gedood wordt, als de stierenvechter helemaal alleen staat tegenover zijn geduchte tegenstander, breekt een ogenblik aan, dat door *aficionado's* “het moment der waarheid” wordt genoemd. Daar dan blijken gaat of de *torero* werkelijk

moedig is, omdat hij onherroepelijk zijn leven op het spel zet en de stier zijn grootste kans geeft. Dat is, als hij inbuigt naar de kop, tussen de horens, met hun punten rakelings langs het weke van zijn buik, om toe te steken met zijn zwaard. Dan blijkt, of hij werkelijk de stier beheerst, en of hij nog één greintje lafheid heeft, dan wel een ware man is. Het moment der waarheid, - wanneer heel de *plaza* ademloos gespannen toekijkt en de grootste heldendaad volvoerd wordt door de stierenvechter èn de stier. Iedere torero ziet dan doodsbleek, zelfs de dapperste. Hij kijkt het doodsgevaar, de eenzaamheid, het enkel-op-zichzelve-aangewezen-zijn, de eeuwige herhaling die toch telkens nieuw is en verrassend, in de ogen... Noem het maar de dood; die ziet hij plotseling van aangezicht tot aangezicht in de ogen van de stier, en huivert zoals iedereen voor het allergrootste huivert. Eén seconde maar, en dan moet hij beslissen. En hij triomfeert, of wordt gehavend weggedragen uit het strijdperk... Ja, mijn waarde vriend, dit uur der waarheid is voor mij thans aangebroken. En ik moet bekennen dat ook ik een huivering gevoel. Alleen, en zonder Moctezuma... Goed, we zullen doorgaan, ik sta vóór de grote stier, mijn kleine rode vlag hier in mijn linkerhand, mijn simpel wapen in mijn rechter, en daar tussenin mijn kloppend hart. Dat van de kolonel klopt nu niet meer, - zelfs niet voor doña Anamaria. Maar het mijne nòg. Daarom moet ik voort, de *faena* tot het einde toe volbrengen, wat ook de afloop zijn mag. Dus... morgenochtend Moctezuma aan de aarde toevertrouwen, en dadelijk dóór naar Villa Ceo. Met zijn allen. Vergeet wat ik zo-even heb gezegd, Alberto, en onthou alleen, dat ik in het moment der waarheid heb besloten, aan het hoofd van onze mensen op te trekken naar Villa Ceo, en het stadje te bezetten.'

Hij stond op, zijn vuisten naast zijn vierkante gestalte in een kramp van wilskracht gebald. Ik dacht: nu is de zwavelzoeker op de bodem van de krater aangeland. Nu zal hij vinden wat hij zoekt, maar in de rokerige duisternis ziet hij alleen nog steile wanden en een hete, zwarte poel. Zijn ogen, tranend van de sulferdamp, kunnen de gelig-bruine zwavelbrokken nog niet vinden, maar ze liggen al in zijn bereik, en straks wanneer hij weer omhooggaat, zal hij weten dat de kraterbodem zo verschrikkelijk niet is, of de eigen moed kan hem betreden. O verschrikkelijke moed van wijzen en gewaarschuwden! Aanbiddelijke mannenmoed in het uur der waarheid...

'Laat ons nog een beetje buiten wandelen,' zei ik enkel. 'Het is drukkend hier in huis.'

Don Salustiano ging mee, zijn sarape om de hals geslingerd. Stilte heerste in het dorp. De wachten bij het kerkje, zelfs nu nog met machete's in de hand, groetten ons zwijgend. Enkele vuren brandden nog en uit de hut waar de gewonden lagen, scheen nog licht. Van iets verder klonk ons een zacht, muzikaal getrinkel tegemoet, - vreemd in de treurig-stille nacht, haast opgewekt.

Het kwam van Juanito, die daar op de dorpel zat van ons kantoortje, waar het lijk van Moctezuma lag. Hij hield de dodenwake bij de kolonel, maar in gezelschap van zijn kleine primitieve gitaar.

'Hij speelt de meest-geliefde wijsjes van ons land,' merkte don Salustiano op. 'Alsof de ander het nog horen kan. En... quién sabe. Het is beter dan te treuren, want de dood heeft niets verschrikkelijks, de dood zelf niet, alleen het onder het oog zien van een mogelijke nederlaag. Wij *moeten* overwinnen.'

Die nacht toen ik eindelijk in slaap viel, droomde ik een zeldzaam mengsel der gebeurtenissen van de laatste dagen. Op Relámpago, zijn paard, zat Moctezuma, met het uiterlijk van San Isidro. Net zo bont en onwaarschijnlijk uitgedost, gipsachtigglad en stijf, zijn wit gezicht uitdrukkingsloos. Hij reed over de vlakte met het hoofd zeer ver naar achteren geheven, naar de zon, en hij ging ons voor. Ik snapte dat hij ons zo ver zou brengen achter alle einders, tot wij weer de sterren zagen. En hij draafde maar; de Rancho de la Trinidad voorbij, die klein en blank aan onze rechterhand verdween; steeds verder over het hoge grasland waarop vlekken schaduw van de wolken lagen. Totdat wij de Rancho der Tien Mysteries zagen liggen. Tot mijn pijnlijke verbazing, verontwaardiging haast, reed hij daar ook met een grote boog voorbij, terwijl ik mij gedwongen voelde, hem te blijven volgen. Het werd avond, en de eerste ster stond aan de hemel.

Toen pas hield hij stil en neeg het hoofd, waarbij hij beide handen zegenend ophief. 'Avondster, gezegende, o Venus!' zei hij. En ik antwoordde: 'Het is de morgenster, Quetzalcoátl.' Waarop hij uitermate zacht en vriendelijk, nog met opgeheven armen antwoordde: 'De morgen- en de avondster zijn niet voor niets dezelfde. Zie je niet, dat ik San Isidro ben? Zonaanbidder en terzelfdertijd ook ster-aanbidder. Want de zon is ook een kleine ster; Veytía weet er niets van. Laat ons naar de ster toe rijden!' En meteen begon hij heel hard voort te draven op Relámpago, eerst als een stier zo groot, dan kleiner als een hond, een stukje speelgoed in de verte, - als een muis, een don-

kere vlek tegen de roodgekleurde avondeinder, als een stip; en toen het licht daar doofde, paarse, grijze schemer werd, was hij verloren, kon ik hem niet langer volgen. Ik stond stil, alleen op heel de eindeloze vlakte en voelde mij zeer eenzaam, zag de ster als door een floers van tranen, iriserend. En ik hoorde hoe ik in mijzelve zei: 'Dit is het uur der waarheid... spring maar in de krater met je paard.' Ik sprong, omdat de nacht nu als een afgrond vóór mij gaapte, sprong de diepte in...

Meer kon ik mij des ochtends niet herinneren, maar dit stuk van mijn droom stond mij heel helder voor de geest, en hield mij lang nog in een ban van melancholische ingekeerdheid, zoals soms de duidelijke dromen doen, - men weet niet recht waarom...

Ik ging in het jonge morgenlicht met don Salustiano naar de hut waar Moctezuma lag. Een hele menigte stond daar al voor de deur, bijeengeroepen door de teponaxtle en de huehuetl, die aan weerszij van de deur begonnen waren met onafgebroken hun opwindend roffelen naar het dorp te zenden. Moctezuma, in zijn eigen donkere sarape dichtgewikkeld, als een eikenstam geveld en van zijn bladeren beroofd, werd op een simpele baar naar het kerkhof gedragen, zwijgend door de hele stoet van mannen, vrouwen, kinderen gevolgd. Er was een vierkant gat, waarin hij zeer behoedzaam werd gelegd; een grote steen daarin, tot kussen voor zijn hoofd. Er werd geen woord gesproken. Uit de verte klonk alleen het rusteloos getamp der beide instrumenten in het dorp; de maat die hem op deze laatste verre reis moest begeleiden.

Don Salustiano wierp de eerste aarde op hem. El Chino daarop een klein bosje hooi. Vervolgens al zijn medestrijders een kluit aarde, en het was gedaan. Wij keerden naar het dorp terug; er werd gepraat alsof er niets gebeurd was. Onderweg gaf Candelario mij uitleg over de betekenis van het bosje hooi. De dode wordt op het pad naar de onvolprezen rancho die het Paradijs moet zijn, gehinderd door een zwarte geit, die feitelijk de duivel is en hem geen doortocht laten wil. Met het bosje hooi houdt hij het dier zoet, en gaat zo voorbij. 'Het Paradijs is wel een jaar ver,' voegde Candelario er aan toe, en in mijn hart moest ik zijn kinderlijk geloof ditmaal beamen.

Het dorp had weer zijn oude levenslust herkregen. Alles werd gereedgemaakt om met het grootste deel der strijders Villa Ceo te gaan bezetten. Don Salustiano zou het hoofdkwartier daar vestigen, en zo proberen het contact met generaal Ortíz, en misschien ook met Zulueta te herstellen. Heel vanzelfsprekend

bracht El Chino hem Relámpago, in plaats van het paard dat Teobaldo hem gehaald had. Na een flits van aarzeling besteeg hij het.

Veytía werd gehaald. Wij hadden hem niet meer teruggezien, maar don Salustiano, aan zijn woord getrouw, was niet van plan hem onbeschermd in Las Huertas achter te laten. Hij ging dus mee onder speciaal geleide, en moest dulden dat een lasso om zijn buik gebonden werd, waarmee een der bewakers hem vasthield. Zo steeg ook hij te paard, grauw zijn gezicht, zijn mond verbeten. Slechts toen hij begreep dat wij naar Villa Ceo gingen, ontspande het gezicht zich wat.

'Daar zult u zien,' zei hij. 'De ontknoping.' En zijn vrije hand wees naar de lasso.

'Vooruit!' commandeerde don Salustiano. Als een veldheer reed hij ons voorop, het marktplein over.

Vaarwel, Moctezuma, dacht ik.

In de drinkbak voor de paarden zag ik San Isidro languit liggen, onder water. Hij had slecht zijn best gedaan.

Vonnissen

Na de engheid van het overvolle dorp leek mij Villa Ceo haast een grote stad, zo ruim en leeg. De plaats was bijna uitgestorven bij onze aankomst, maar een uur daarna was er al aardig wat vertier, zowel voor onze uitgelaten mensen, als van de bewoners zelve, die te voorschijn kropen uit hun schuiplaats, toen ze zagen dat er niet geplunderd werd en niet gebrandschat. Don Salustiano had de wind er onder, - hij had niet voor niets bepaald, dat wie zich ergens aan te buiten ging, op staande voet zou worden doodgeschoten. Bovendien, de mannen waren mild gestemd, want onderweg had ons geen enkele tegenstand gehinderd, en een zo belangrijk punt als Villa Ceo viel ons zonder slag of stoot in handen.

Ik kende deze plaats al enigszins, ofschoon slechts van een avondlijk bezoek, nog in de goede dagen vóór de revolutie, samen met don Salustiano, die er wat te doen gehad had met zijn commissionnair, de heer Redón, wiens huis nu ook het eerste was dat wij bezochten.

Señor Redón, of zoals hij gewoonlijk werd genoemd, don Nicolás, was niet gevlucht. Hij was een geestverwant natuurlijk, en ofschoon als een goed koopman niet strijdvaardig, hoopte hij ook op de zegepraal der revolutie en had kalm de onzen afge-

wacht. Toch toonde hij zich zeer verbaasd dat don Salustiano juist degene was, die hier de leiding had.

'Ik wist niet,' lachte hij, 'dat er in u ook nog een generaal stak. Dat is prachtig voor de komende gouverneursverkiezing. Deze keer zult u het zeker winnen.'

'Deze keer zal ik geen candidaat meer zijn,' antwoordde don Salustiano. 'Ik wil wel een heerser over vee en landerijen blijven, maar heb geen talent noch lust om over mensen in de steden en de dorpen baas te spelen. Met mijn oude rancho ben ik best tevreden; als ik die maar eerst terug heb.'

'Dat kan niet zo lang meer duren,' lichtte ons Redón in. 'Er is overal nu herrie. In de hoofdstad schijnen ze hun kop kwijt, en het leger heeft geen zin om tegen alles in te gaan, wat bij het volk leeft. Waarom zijn de Federalen anders weggetrokken? Neen, ze zijn hun kop kwijt, de politici daarginds.'

Bij nadere bespreking bleek ons echter, dat de toestand nog verward was en onoverzichtelijk. Don Nicolás betoonde zich slechts een goedwillende optimist, maar het waarschijnlijkst was, dat wij nog midden in de revolutie zaten, en op een verrassende manoeuvre van de Federalen verdacht moesten blijven. De aangeboden gastvrijheid van Redón was heel wat substantiëler, en kon niet geweigerd worden. Hij bewoonde een behoorlijk huis, en stond er op dat wij daarover zouden beschikken; voor hem als weduwnaar was één kamer, zo lang de revolutie duurde, ruimschoots voldoende. Had hij niet al haast een leven lang door don Salustiano's zaken zelf verdiend? Hij had er alle belang bij, zei hij, dat hij gauw die zaken weer hervatten kon. Een vriend in goede dagen moest het zeker zijn in slechte, nietwaar? Don Salustiano nam, ook uit mijn naam, zijn aanbod aan en don Nicolás wreef zich vergenoegd de handen. Hij kon voor een leeftijdgenoot en een familielid van don Salustiano doorgaan, had ongeveer dezelfde gestalte en manier van doen. Alleen, tussen een hacendado en een koopman kon geen overeenkomst van karakter zijn. Don Nicolás had zijn impulsen, heel spontaan, maar rekende ze aanstonds na. De hacendado was bedachtzaam, maar als eenmaal zijn besluit genomen was, dan handelde hij als een van zijn eigen stieren: recht op het doel af, zonder meer naar links of rechts te zien. Zo vulden zij elkander denkelijk prachtig aan, wanneer het ging om vee of suiker te verhandelen. Maar in de gegeven omstandigheden waren zij elk op zichzelf aangewezen.

Don Salustiano overwoog een ogenblik om ook Veytía in het huis te nemen en hem daar onder zijn dagelijks toezicht te laten

bewaken, tot er iets beslist werd. Hij zag er echter van af, het meest misschien terwille van Veytía zelf, die, als hij schuldig zou blijken, juist door zo'n gunstige behandeling des te erger daarna zou moeten boeten, en die, als hij onschuldig was, zoveel te beter gerehabiliteerd zou kunnen worden, wanneer men tevoren zeer strikt tegenover hem gehandeld had. Bovendien moest don Salustiano rekening houden met het rechtvaardigheidsgevoel der massa, - ook alweer in het belang van Veytía. De dood van Moctezuma lag nog veel te vers in elks geheugen.

De generaal protesteerde heftig toen de hacendado hem vertelde, dat hij weer zou worden opgesloten, weliswaar in het gevangenisje dat men hier in Villa Ceo rijk was, maar dan toch in een comfortabele, speciaal voor hem goed-ingerichte cel, waar hij volkomen veilig was en eten zou uit don Salustiano's eigen keuken. Wat wou hij nog meer... zijn zaak zou spoedig opgehelderd worden.

'Wat ik wil, met uw verlof,' antwoordde Veytía met een driftig gebaar, 'wat ik wil, is nogal duidelijk. Ik ben een officier, mijnheer! En als ik niet in mijn commando word hersteld, nu blijkt dat ik de waarheid heb gesproken en u Villa Ceo zonder schram of schot in handen heb gespeeld, dan eis ik, dat ik heen kan gaan waar ik verkies. Dat is toch duidelijk, zou ik zeggen.'

'Even duidelijk als het feit, dat dit uw dood zou zijn, binnen het uur. U kent dit land nog niet,' zei don Salustiano kortaf.

'Zou u denken... ja... Waarom dan niet gewacht... Of zou niet generaal Ortíz... ach, hij niet.'

De generaal scheen zeer verward.

'Alleen wanneer uw zaak uitvoerig en in het openbaar behandeld wordt en uit de feiten en gebeurtenissen blijkt, dat u in het belang der revolutie hebt gehandeld, zult u veilig zijn als u op vrije voeten gaat,' hernam don Salustiano weer beheerst. 'Alleen zo kan ik mijn beloften tegenover u gestand doen.'

'Kan dat dan niet spoedig afgehandeld worden?' vroeg Veytía weer. 'Belooft u mij ook nog, dat deze zaak zo spoedig mogelijk, liefst al morgen afgehandeld wordt. Ik ben een dergelijke behandeling niet gewend. Geef mij uw erewoord.'

'Zo spoedig mogelijk, ik beloof het,' zei de hacendado, en ging zelf mee om te zien dat de generaal goed gehuisvest en bewaakt werd. Slechts Juanito kreeg een van de sleutels van zijn cel; de tweede haakte don Salustiano aan zijn eigen gordel vast.

Ik had geen tijd om mij over dit geval nog het hoofd te breken, want wij waren nauwelijks een uur in het huis van don Nicolás geïnstalleerd, of een bezoeker kwam, die mij zeer welkom was

en die ik allerminst op deze plaats verwacht had: de onderwijzer van het dorp San Pedro de Ixtla, die ik vroeger meer dan eens bezocht had, en die sedert het begin van de schermutselingen al naar hier gevlucht was, daar de Federalen van zijn schooltje een kazerne hadden gemaakt, met het gevolg dat het korte tijd daarna afgebrand was, evenals een groot gedeelte van het dorp. Nu wachtte hij hier in Villa Ceo tot de revolutiestorm zou zijn overgewaaid, om dan van voren af aan zijn werkzaamheden te hervatten. Hij was op don Salustiano af gekomen, om hem als commandant zijn opwachting te maken, en vond mij zo. Nu hij toch niets om handen had, begon hij in de brede zijn beschouwingen over de revolutie uit te meten, en ik moest hem toegeven, dat hij in menig opzicht groot gelijk had.

'Kijk,' zei hij, 'ik zou niet hier zijn, wanneer ik niet vond dat recht en billijkheid aan onze zijde waren. Maar wij maken grote fouten, pakken onze zaak verkeerd aan. Het is duidelijk dat niet driekwart van het land in handen van een troepje rijken mag blijven, die het gedeeltelijk volstrekt niet en gedeeltelijk slechts tot eigen voordeel benutten. Ik ga er dus volkomen mee accoord dat heel veel van de grond verdeeld moet worden. Maar aan wie? De arme indio natuurlijk, zult u zeggen; de arme indio die al eeuwen her beroofd is van zijn akkers en zijn weiden, tot slaaf gemaakt is of moest vluchten in de wildernis, en al zo lang snakt naar een stukje grond. Dat klinkt heel mooi en op zichzelf ook juist, en eens zal het beslist moeten gebeuren. Maar, - neem eens aan dat men bemerkt, dat ik een gouden peso heb geerfd van mijn vader, die hem stal van de papa van die kleine jongen ginds, die vandaag een arme wees is. Hij heeft er volkomen recht op, dat ik hem die gouden peso teruggeef, maar als ik het zo-maar doe, is hij hem in een half uur kwijt. In de eerste plaats, omdat hij er de waarde niet van kent, - daar heeft hij nog niet de ervaring voor. En in de tweede plaats omdat hij is omringd door boeven die niets liever willen dan hem deze gouden peso voor een stukje waardeloos speelgoed of iets lekkers afhandig maken. Ik moet hem dus eerst duidelijk bijbrengen wat deze peso waard is en wat men behoort te doen om hem zo goed mogelijk te gebruiken, zonder zelf misbruikt te worden.'

'Het komt me redelijk voor,' antwoordde ik, 'maar met *iets* moet men toch beginnen.'

'Juist. Maar deze revolutie moet niet in de oude fout hervallen, dat ze het eind vooropzet. Dat deed Zapata, een apostel der gerechtigheid overigens, met zijn eis van "Land en scholen". Fraai klinkt deze leus, maar ze is verkeerd, ze moet net omgekeerd

zijn: eerst de scholen, en daarna het land! Leer de indio zijn grond gebruiken en waarderen, en vooral, het te verdedigen, ook tegen zijn eigen drankzucht, spilzucht en gemakzucht. Leer hem de eenvoudige economie die elke kleine boer broodnodig heeft, en het nut van een aaneensluiting. En als hij dit heeft geleerd, geef hem dan al het land waarop hij recht heeft, zonder aanzien des persoons. Daarom heeft iemand zoals don Salustiano tòch gelijk: dit is bedrog, het is alleen het land - en daarmee geld en macht - in andere handen spelen, maar niet in de juiste.' 'Dus de grondverdeling moet volkomen stopgezet worden? Dat is toch ook niet de bedoeling van de revolutie,' zei ik. 'Duizenden indio's doen mee en stellen alles hiervoor in de waagschaal. Toch niet opdat weer een generatie-lang de grond aan de oude meesters blijft, totdat de indio geleerd heeft. Hij moet leren door de ondervinding; dat is hier en overal ter wereld het probleem.' De Schoolmeester zei: 'Geen berusting sta ik voor, maar strijd. De onteigening moet voortgaan, maar niet aanstonds al gevolgd worden door verdeling. Het onteigende moet worden toevertrouwd aan kundige beheerders; is dat, zoals in het geval van don Salustiano, de oude eigenaar, zoveel te beter; anders aan een vreemde. Maar zij allen zijn verantwoordelijk aan de staat, aan een fatsoenlijke regering, die hun voor een tijd van overgang het bezit der indio's toevertrouwt en van de opbrengst scholen inricht, een uitstekend onderwijs verzorgt, de landbouwbanken en de landbouwwerktuigen financiert, die nodig zullen zijn wanneer de indio eindelijk in staat is voor zichzelf te beginnen. En de generatie die zo opgekweekt wordt, zal dat kunnen, en de rijken zullen tegelijkertijd de grootste wijsheid voor een rijkaard hebben opgedaan: dat hij slechts de *beheerder* is van hetgeen hij meer heeft dan een ander.'

'Daarvoor is wel een voorbeeldige regering nodig,' bracht ik in het midden, en de Schoolmeester zei heftig knikkend: 'Dáárvoor is de revolutie. Om te zorgen dat er eindelijk een voorbeeldige regering komt. En dáárvoor zetten allen die van goede wil zijn, zóveel op het spel; de armste indio van San Pedro de Ixtla en... zelfs don Salustiano. Aan een eerlijke regering die een goede en verstandige verdeling doorvoert, zal hij stellig zonder morren, zelfs met geestdrift willen gehoorzamen, daar ben ik van overtuigd.'

'Ik ook,' gaf ik hem toe. 'Het is alleen jammer dat dit alles met oorlog en bloedvergieten tot stand moet komen.'

De Schoolmeester echter streek over zijn baardje en sprak sententieus: 'Het rijk der cultuur lijdt geweld.'

Hij had het al vaker gezegd, en toen ik dit adagium van hem later voor don Salustiano en onze gastheer aanhaalde, ontlokte het don Nicolás de opmerking: ‘De maestro is een groot schriftuurvervalser. Men zou hem aan het werk moeten zetten om een bijbel voor de nieuwe tijd te schrijven. Ik wed dat hij het beter doet dan heel wat van die vrome oude Joden die er vroeger aan gewerkt hebben.’

‘Ik zou het maar niet vragen,’ zei don Salustiano lachend. ‘Hij is zo vreselijk anti-kerks, hij zou zich werkelijk beledigd voelen.’ Bij zijn volgend bezoek liet de Schoolmeester mij duidelijk merken, hoezeer don Salustiano gelijk had met zijn bewering. Wij hadden het weer over de wetteloosheid der verantwoordelijken in het land, die op de massa teruggestraald, ook wetteloosheid bij het gewone volk veroorzaakte. Als voorbeeld van dit laatste haalde de maestro mij Pancho Villa aan, van wie hij zei:

‘Die grote held, die zo tot de verbeelding van de menigte spreekt, kan dat alleen doen, daar hij iets zeer wezenlijks van Mexico vertegenwoordigt. Op een keer werd hij tot over de oren verliefd op een achttienjarig meisje, en ofschoon hij al deugdelijk en wel met een ander getrouwd was, besloot hij het op stel en sprong nogmaals te doen met dit jonge ding, alleen om haar op een schijnbaar fatsoenlijke manier tot de zijne te maken. Want voor een doodgewone verleider wilde hij niet doorgaan. Hij ging dus netjes met haar naar de vrederechter en liet zich trouwen. Natuurlijk wist hij, dat hij bigamie pleegde, en dat - wanneer het uitkwam - iedereen een grote blaam op hem zou werpen. Dat wilde hij óók niet; als een rasechte Mexicaan was hij overgevoelig voor de opinie van anderen omtrent zijn persoon. Maar hij had zijn hartstocht, en het huwelijk werd voltrokken.

De volgende dag echter ging Villa terug naar de Burgerlijke Stand, vroeg met veel autoriteit de huwelijksacte ter inzage om de juiste namen en gegevens daaruit over te nemen, en... scheurde voor de ogen der verbaasde ambtenaren de bladzijde in honderd stukken. Wetteloosheid... juist uit eerbied voor de wet. Wat dat betreft en al de andere tegenstellingen die in ons huizen, moest dit Mexico liever Paradoxico heten.’

‘Ja,’ zei ik, ‘dat is waar, want deze zelfde Villa heeft zich ook weleens als de verdediger der heiligste liefdeswetten opgeworpen.’

Nadat ik de Schoolmeester Juanito's verhaal over Villa op mijn beurt verteld had, vatte hij vlam. Ik had het niet moeten doen. Hij begon met te zeggen, dat een geestelijke ook maar een mens

was, en dat hij best wist, dat sommige ondanks hun geborneerdheid een voorbeeldig leven leidden, maar zijn persoonlijke ervaringen met hen, stemden hem bitter. Zij hadden steeds zijn scholen en zijn onderwijs bevochten, en onder de indio's het wantrouwen gezaaid jegens alles wat verandering kon brengen in hun oude toestand van verworpenheid en domheid.

'Daarom,' was zijn oordeel, 'laten deze geestelijken het oude heidendom tezamen met het christendom als één verwarde kluwen voortbestaan. Met één van beide zou ik vrede kunnen hebben. Er zijn hele streken van de aarde, waar men vrij goed uitkomt met een van de twee. Hoewel ik, wat het christendom betreft, de goede staaltjes niet zo een-twee-drie kan vinden, - kijk maar naar de moord-en-doodslag in dat allerchristelijkst Europa. Maar wat voor mij vaststaat is, dat de vermenging een verlammend en verdommend effect op de indio gehad heeft, eeuwenlang en steeds nog. Ondanks alle schilderachtigheid, die ik geenszins ontken. En wie is schuld? Wie anders dan die zoutelozen die het zout der aarde moesten zijn? Het is gemakkelijk genoeg de Tlalocs en Tezcatlipoca's stuk te gooien, maar als daarvoor net zo'n pop, alleen met andere naam, wordt neergezet, dan geef ik toch de voorkeur aan een mooi Aztekisch of Mixtekisch beeld, dan aan de nieuwerwetse gipsen rommel in de kerken. En zo gaat het ook met mijn waardering voor hun hoeders. Vroeger rukten de Aztekische priesters bij de mensenoffers de indio's het kloppend hart uit; in onze beschaafde tijd gebeurt dat met hun kloppend verstand, hun geest die tegelijkertijd het wezen van hun hart omvat.'

De Schoolmeester was opgestaan en schudde van verontwaardiging de vuist, - een soort van nieuwerwetse boetgezant. En zoals het iedere profeet vergaat, werd spot zijn deel. Want hij was nog niet uitgepraat over dit thema en begon juist met détails te geven, hoe vooral don Leobardo Aznar, de geestelijke uit het dorp Las Fuentes eens voor geld een heidens beeld gezegend had, en dergelijke dingen meer, toen even opgewekt als sjofel Pioquinto binnenkwam, een bloedverwant van don Nicolás, die mij vroeger eens heel terloops onzinnige verhalen had verteld, en mij onmiddellijk herkende met zijn feilloos geheugen van een dorpsbewoner voor gezichten.

'Is onze maestro alweer bezig?' spotte hij. 'Ha, de pastoors, die hebben het alweer gedaan... En toch, mijne heren, ik ken er een, of liever, ik *heb* hem gekend, want hij is al een poosje dood, dat was er een die werkelijk zijn vak verstond, zo goed dat zelfs de Schoolmeester er geen bezwaar meer tegen zou hebben. Niets

van die flauwe vroomheid, die alleen voor jonge meiden en voor oude vrouwen goed is; en ook niets van fanatisme zoals de *Cristero's* vertonen, die je letterlijk de hals afsnijden in hun revoluties, onder het geroep van *"Viva Cristo Rey*!" en die men op moet knopen, voorzover ze nog bestaan...'

'O, ze bestaan nog,' onderbrak de Schoolmeester hem. 'Ze zijn bij bosjes in het geheim...'

Maar Pioquinto wuifde zijn bewering weg en vervolgde: '*Mijn* pastoor had, hoe dan ook, niets met Cristero's uit te staan. Hij had maling aan ze, en deed niemand kwaad of goed. Hij deed zijn werk, dat waarvoor hij geleerd had en was aangenomen en betaald werd, verder niet. Hij hield zich bij zijn vak, maar... het was een prima vakman, heus.'

'Wat deed hij dan?' vroeg de Schoolmeester ongeduldig. 'Dat kan nooit veel goeds geweest zijn.'

Al de groeven in het gezicht van Pioquinto trokken samen en verdiepten zich webachtig, terwijl hij zei: 'Dacht je van niet? Je zult het horen en verbaasd zijn. Want zijn werk, het werk van een behoorlijke pastoor, was wonderen doen. En dat verstond hij als de beste. Hij deed ze, zoals dat voor goede wonderen past, alleen als er geen andere uitweg mogelijk was, en iemand erg in de knel zat, zonder dat hij op een andere wijze kon geholpen worden. Ik wil mij, om je niet tot razernij te brengen, maestro, tot maar een of twee gevalletjes beperken. Maar die zijn zo, dat je daaruit kunt begrijpen hoe de rest was.

Op een keer zou de apotheker van het stadje, iemand die al aardig naar de veertig liep, gaan trouwen met de reeds wat overrijpe dochter van de smid, en iedereen was er tevreden over, dat die twee tenslotte elkander gevonden hadden. In de eerste plaats wel de pastoor. Hij zorgde ervoor, dat zij een prachtige trouwdienst kregen in de kerk, en daarna, toen er bruiloft werd gevierd, vereerde hij hen met zijn tegenwoordigheid, naar het voorbeeld van zijn meester, de heilige Jesucristo, die ook naar een bruiloft ging om water te veranderen in wijn. Mijn geestelijke echter had dat in het geheel niet nodig, want de pulque stroomde er bij emmers vol, er was *tepache* bij de vleet, en het ontbrak niet aan tequila en mezcal of andere sterke dranken, evenmin als aan een overvloed van spijzen. De smid was veel te blij dat eindelijk zijn dochter trouwde, en de apotheker was in goede doen, ze pakten dus ontzaglijk uit en het werd een feest zo overdadig en geweldig, dat zelfs de pastoor zich geen betere bruiloft voor kon stellen.

Hoe het gekomen was, wist niemand, maar opeens bleek midden

onder het bruiloftsmaal, dat de eerst zo opgetogen bruid de hik had. Dat kan iedereen gebeuren, en wanneer men even oplet of voorzichtig, langzaam een glas water drinkt, dan gaat de hik weer over. Bij de bruid hielp het echter niet, zij bléét hikken, ook na zes glazen water, kon tenslotte niets meer door haar keelgat krijgen, geen gesprek meer voeren, hikte slechts, zo erg dat een ieder die het aanzag, het er benauwd van kreeg.

Toen dat zo een poos geduurd had en het hikken maar niet ophield, liep de apotheker naar zijn winkel, haalde er een medicijn, en kwam terug bij zijn geliefde bruid, die steeds nog hikte. Maar ook deze medicijn hielp niet. Ze zag al paars van de benauwdheid en het schokken, werd vermoeid en was van tafel opgestaan, lag, zat, liep, stond, sprong zelfs om verlost te worden van de hik; niets baatte. Een ieder had zijn eigen middeltje er tegen, waarvan hij beslist wist, dat het helpen moest, en elk van die middeltjes probeerde de arme bruid, - maar zonder resultaat. Bij haar had niets effect, integendeel, er waren middeltjes die het hikken eerder erger maakten, en de vrouw lag na een paar uur van voortdurend schokken ongeveer in zwijm. Men trachtte haar te laten lachen en te laten huilen, niets hielp. Huilen deed ze wel, al hikkende, want heel de bruiloft was verstoord door het ongeval waaraan geen eind kwam. De apotheker die wel zag, hoe niet alleen het feest maar ook de bruidsnacht door dit hikken naar de maan ging - want wie kan er iets beginnen met een bruid die hikt? - liep ten einde raad nogmaals zijn winkel in, greep naar het sterkste middel dat hij vinden kon, waarvan een paard zelfs stil zou worden als hij soms de hik had, spoot haar daarmee in, met een geweldig-lange naald, die hij haar zo-maar in de arm stak, en wachtte af. Helaas, ook dat zelfs hielp geen zier.

Weer een half uur verliep, een uur, het werd al zowat avond. Maar de hik hield aan. Heel wat gasten waren al vertrokken, ietwat aangeschoten, zo niet ontdaan door het gehik der bruid, dat zo'n plezierig feest verstoord had. Zij-zelf lag daar in halve onmacht in de armen van haar moeder en een paar vriendinnen, die al lang hun opmerkingen en hun goede raad veranderd hadden in gebedjes tot de vreemdste heiligen, in uitingen van wanhoop, medelijden, vrees. De bruidegom stond handenwringend toe te zien, ten einde raad.

Tenslotte kwam ook de pastoor eens kijken naar de veelbeproefde bruid, alvorens weg te gaan. Hij sprak haar moed en troost toe, doch ze hikte maar en schudde met het opgezwollen hoofd van iemand die verdronken is, en had al voor een dode

kunnen doorgaan, als ze niet zo onophoudelijk gehikt had. Plotseling sprong de bruidegom opzij. Een duizendpoot liep aan zijn voet voorbij. Meteen daarop wou hij het griezelige insect vertrappen, zoals iedereen zou doen, maar op hetzelfde ogenblik hield de pastoor hem tegen en zei: "Spaar dat schepsel Gods, opdat zijn maker ons ook spare." En hij bukte zich, nam heel voorzichtig de duizendpoot tussen zijn vingers, ging naar de bruid toe, die daar half ontbloot van al dat hikken tegen haar vriendinnen aan lag, en zette uiterst behoedzaam de duizendpoot op haar been.

De vrouw begon te schreeuwen en te spartelen in de armen van degenen die haar hielden. IJselijke griezelingen voeren door haar heen en stuipen van angst, terwijl de duizendpoot omhoog kroop langs haar lijf. Ze krijste en wrong, maar de pastoor vermaande haar: "Hou het uit! Hou het uit! Onze heer Jesucristo heeft veel méér geleden aan het kruis! Kom-kom! Dit doet geen pijn! Je krijgt geen kind, hou het uit!" En onder het angstig toezien van de bruidegom en de ontzetting van de vrouwen die de bruid nu stevig bij haar armen in bedwang hielden, zagen zij de duizendpoot weer weldra bij haar hijgende boezem en haar van het hikken opgezette hals te voorschijn kruipen, - wat de bruid nog harder schreeuwen deed.

Maar tijdens deze scène was het hikken opgehouden. Niemand had het nog gemerkt, behalve de pastoor die het wonder had gewrocht. Hij boog zich naar de bruid toe, pakte weer voorzichtig met de vingertoppen, om haarzelf niet aan te raken op die plaats, de duizendpoot vast, bracht hem naar de kamerhoek, en zei: "Ga naar je maker terug, klein schepsel Gods, en prijs hem, die ook alle griezeligheden tot ons nut geschapen heeft."

De bruidegom riep onderwijl: "O, kijk, ze hikt niet meer!" En inderdaad, de bruid lag stil te hijgen, al een weinig gekalmeerd; het overtollig bloed trok langzaam weg uit haar gezicht, en al de aanwezige vrouwen spraken van een wonder. Heel terecht. De pastoor echter zei niets, en ging stil heen, - zoals een man doet, die zijn vak verstaat en zich niet wil laten voorstaan op iets waarvan hij levenslang reeds het geheim kent. En nou jij, maestro...'

De Schoolmeester lachte even hartelijk als ik, en zei: 'Nou ja...' Maar Pioquinto protesteerde: 'Nou ja, nou ja, is dat een antwoord? Geef me eerlijk toe, dat er pastoors zijn en pastoors. Die apotheker was geen domoor, hij had in de hoofdstad gestudeerd, en toch... O, ik zou je nog wel andere dingen van diezelfde geestelijke kunnen vertellen. Zo bijvoorbeeld, hoe hij eens...'

‘Schei uit, ik geef mij al gewonnen,’ riep de onderwijzer uit. ‘Jij Pioquintillo neemt het nu voor de pastoors op, maar nog kort geleden heb je mij heel andere griezeligheden op de mouw gespeld, van maiskolven die praten en de indio's waarschuwen, en van slangen met horentjes op de kop, die in het water leven en overstromingen veroorzaken, wanneer ze boos worden. Hoe rijm je dàt met je geloof in de pastoors?’

Pioquinto maakte een gebaar van uiterste verbazing. ‘Hoe kunt u, die een geleerde bent, vergeten dat terwijl de dag bestaat, toch ook de nacht bestaat, en op hetzelfde veld waar mais groeit, ook nog andere planten groeien, en de vogels leven naast het gordeldier? Alles heeft zijn eigen plaats, alleen de mensen schijnen soms elkaar niet op eenzelfde terrein te dulden.’

Er bleef de Schoolmeester niets anders over, dan zich maar gewonnen te geven door dit argument, en te aanvaarden dat - voorlopig tenminste - in Mexico heidendom en christendom broederlijker dan waar ter wereld samengingen. Ook zijn heftige pleidooien tegen het alcoholmisbruik onder de indio's stieten af op minstens even heftige tegenstand bij Pioquinto.

‘Sinds mensenheugenis hebben onze voorouders pulque en mezcal gedronken,’ zei hij. ‘En waarachtig niet zo'n beetje. Toch bestaan wij altijd nog, we zijn niet uitgestorven. Een bewijs dat het niet ongezond kan zijn. We zijn precies zo oud als andere volkeren die deze dranken niet kennen en er geen haartje beter aan toe zijn dan wij, wanneer je dat zo hoort. Waarom zouden wij ons dan dit goedkope plezier ontzeggen? Ik heb een man gekend die...’

‘Hou in 's hemelsnaam op,’ smeekte de Schoolmeester. ‘Met jou valt er toch geen verstandig woord te praten.’

‘Ja, een vreemdeling, die kun je alles op de mouw spelden,’ verdedigde Pioquinto mij. ‘Maar als hij uit zijn doppen kijkt, dan zal hij zien, dat hier de zuigeling met een heel ander water wordt gewassen.’

‘Met je vieze pulque,’ smaalde de ander.

Hun gebekvecht was hoogst amusant, maar op een morgen toen zij er weer beiden waren, zat de Schoolmeester erg stil en afgetrokken, ging niet in op Pioquinto's boud beweren, dat het lezen aan de mensen slechte ogen gaf en het schrijven oorzaak was van beverige handen bij het schieten. ‘Don Alberto misschien uitgezonderd,’ voegde hij er vrij diplomatiek aan toe. De Schoolmeester scheen ditmaal echter alles voor zoete koek aan te nemen, en hij slikte het met een gezicht dat opvallend pijnlijk keek. Totdat zijn tegenstander hem, opeens bezorgd, vroeg:

‘Maar wat heb je toch vandaag, maestro?’

‘Kiespijn,’ antwoordde de Schoolmeester. ‘Sinds gisteravond al. Ondragelijke kiespijn.’

‘Laat hem trekken, dat is het enige wat afdoende helpt.’

‘Je hebt gelijk, hij moet er uit. Maar sinds de dokter met de Federalen mee naar Gruñidora is gevlucht, zie ik niet hoe ik achter uit mijn kaak die kies weg krijg. En ik zit me op te vreten van de pijn.’

‘Laat mij hem dan trekken,’ stelde Pioquinto ernstig voor. ‘Ik heb het meer gedaan.’

‘Jij met een nijptang in mijn mond? Nooit!’ riep de onderwijzer uit. ‘Dan heb ik minstens nog een maand pijn.’

Pioquinto schudde met zijn vinger. ‘Zonder tang, señor. Met deze eigen grijpers die ik van mijn moeder heb gekregen. En gegarandeerd volkomen pijnloos. Beter dan die dokter die daarvoor een hele peso rekent en je martelt op de koop toe. Wacht, ik ben in drie Ave Maria's weer terug; bid ze alvast.’

En weg was hij. De Schoolmeester slaakte een diepe zucht. ‘Dat is de ellende hier,’ zei hij, ‘je wilt er niet aan, aan al die primitieve, magische practijken. Je wilt het liefst met de cultuur mee en het nieuwe; maar het andere is sterker - nog steeds - en je *moet* wel eieren kiezen voor je geld. Je zit er middenin en kunt niet anders.’ Zodat ik begreep dat hij om méér dan slechts zijn kiespijn nu zo dubbel pijnlijk keek.

Onze vriend liet niet lang op zich wachten. Hij had bij zijn terugkomst een klein kalebasje bij zich, weinig groter dan een peer en afgesloten met een houten prop. Ik vroeg mij af of hij daarmee ging ratelen in de oren van de Schoolmeester, zoals een echte medicijnman. Maar hij had zijn trots, en na de kalebas te hebben neergezet, zei hij: ‘Nu ga ik eerst mijn handen wassen. Wees niet bang, ik weet wat de hyena's zijn.’

‘De hygiëne,’ zei de Schoolmeester, zijn vak getrouw. En zoveel kiespijn had hij niet, of hij moest, terwijl Pioquinto aan het wassen was, toch eens even kijken in de kalebas, naar wat de ander meegebracht had.

Kleverig, geelachtig, aan elkaar geklonterd pulver zat er in.

‘Geen kwestie van, dat ik dat drink,’ zei hij. ‘Dan liever alcohol.’ Pioquinto kwam terug en beval: ‘Doe nu je mond wijd open en wijs heel precies de kies aan, die er uit moet.’

‘Deze,’ wees de Schoolmeester. ‘Maar ik slik niets.’

‘Dat is je ook geraden. Blijf alleen maar met je mond wijd open zitten, tot ik zeg dat alles klaar is. Meer niet. En ik geef je een peso als je pijn voelt. Net het omgekeerde van je dokter.’

‘Dan is het te wagen,’ vond de ander en ging met zijn mond wijd-open achterover zitten.

Pioquinto nam nu tussen duim en wijsvinger een snuifje uit de kalebas, en bracht dat naar de kies. Hij wreef de binnenkant van het tandvlees bij de kies er flink mee in, daarna de buitenkant, alleen het ene plekje, veegde toen zijn vingers aan zijn broek af - wat de Schoolmeester gelukkig niet kon zien - en ging vervolgens, al zijn edele hyena's ten trots, weer met de beide vingers naar de kies toe.

‘Ay, die treiteraar, die vuilik, kijk, hier is hij,’ sprak hij lachend toen hij even later weer overeind kwam. En hij hield een kies tussen zijn vingers. De patiënt zat nog steeds met zijn mond wijd-open.

‘Hé, het is gedaan, maestro!’ riep Pioquinto hem toe, terwijl hij mij een keisteen van een kies te bewonderen gaf.

‘Het is niet mogelijk...’

‘Ga je mond maar spoelen, voor de hygiëna's, of hoe al die beestjes heten,’ ried de tandarts hem. ‘Hoewel het eigelijk onnodig is hoor. Is de pijn gezakt, of heb je mij soms een verkeerde aangewezen?’

Maar dat zei hij om te plagen. De Schoolmeester keek verlicht, en toen hij had gespoeld, zei hij: ‘Hoe komt het dat de dokters dit niet kennen? Pioquinto, hiermee kun je een fortuin verdienen!’

't Is dat jij mijn vriend bent, maestro. Maar ik zou niet graag mijn geld hiermee verdienen. Ik ben zelf te bang voor de hyena's om zomaar in elke vreemde mond mijn hand te steken. Dank je wel.’

Hij begreep niet wat de ander had bedoeld en weigerde eveneens mij iets van het middel af te staan.

‘Voor u heb ik ook geen bezwaar te trekken, don Alberto,’ zei hij hartelijk. ‘Wanneer u het maar wilt, al is het 's nachts. Maar iemand anders kan ik het niet toevertrouwen. Niet dat je zoveel ervan moet weten; er komt heus geen hokuspokus bij te pas. Maar ik heb de oude indio in Oaxaca, die mij dit middel heeft gegeven omdat ik hem een grote dienst bewezen had, heel plechtig moeten beloven dat ik het aan niemand af zou staan. Als ik het tòch deed, zou het zeker al zijn kracht verliezen, en op zijn minst verschrikkelijk pijn doen. Het spijt me werkelijk.’

Nu konden zij weer vrij gaan kibbelen, de Schoolmeester en Pioquinto. Maar ik werd juist weggeroepen door don Nicolás, die met een ietwat opgewonden en geheimzinnig gezicht mij kwam

halen, en buiten fluisterde: ‘Kom gauw. Er is groot bezoek voor u. Ge zult er wel van opzien!’

Hoogst nieuwsgierig ging ik naar de kamer van don Salustiano. Wie kon het zijn? Voor Efraín Carranza, die nog altijd weg was met zijn ezels, zou men vast niet zoveel drukte maken. Luz misschien... Ik drong de heimelijke hoop terug, dat lieve meisje ooit nog weer te zien, en ging de kamer binnen.

Don Salustiano en... zichzelf in een versmalde editie! Jonger, leniger die ander, maar hoe treffend hun gelijkenis van oogopslag en trekken, van de stoere lichaamsbouw tot aan de glimlach toe. Maar... dat was...

‘Isidro! Mijn hemel, Isidro! Hoe kom jij hier!’

‘Precies als jij, Alberto. Aangetrokken door de revolutie, door mijn oom, *el tio Salustiano*. Uit Europa weggejaagd door al dat oorlogvoeren; uit Parijs weg, net bijtijds voordat het verberlijnst werd, huistoe... en al in de hoofdstad met mijn neus gevallen in de oude boter van dit groot schandaal hier, met die wanregering van coyote's en zopilote's!’

Zowel don Salustiano als zijn neef Isidro Iriarte lachten, en ik moest inderdaad zeer dom gekeken hebben, dat ogenblik, want iemand uit Europa plotseling hier te zien, was wel het allerlaatste wat ik kon verwachten, al was het ook degene door wiens toedoen ik hier zat, sinds hij me - wat leek dat al ver en lang geleden - in Parijs op zijn atelier zijn land had aangepraat en mij een aanbeveling voor zijn oom had meegegeven. Nu zaten wij beiden hier...

‘Maar waar kom je vandaan? En hoe wist je ons hier te vinden?’ vroeg ik, nog een en al verbazing.

‘Dat is een lange geschiedenis, die ik net al in grote trekken aan oom Salustiano verteld heb,’ antwoordde Isidro. ‘Ik ben eerst in Las Huertas geweest en van daar naar hier doorgestuurd. Dat was makkelijker dan van de Rancho de la Trinidad naar Las Huertas; gelukkig dat ik Homobono, de caporal mayor van doña Anamaria bij me had. Ik ben hier overigens, zoals je wel vanzelf zult begrijpen, niet voor een uitstapje gekomen, maar met een paar heel ernstige berichten. Al had ik jullie beiden ook nòg zo graag teruggezien, de Rancho de la Trinidad heeft plotseling zoveel aantrekkingskracht voor mij gekregen, dat ik niet zonder grote noodzaak daar opeens ben weggegaan. Ik was net aan een portret van haar begonnen.’

‘Van doña Anamaria?’ vroeg de hacendado gretig.

‘Neen, van Sol,’ antwoordde Isidro met een fijn lachje. ‘Wat een goddelijk model.’

Hij scheen iets van teleurstelling in de atmosfeer om hem heen te voelen, want hij vervolgde: ‘Ik vrees dat doña Anamaria weinig tijd zou hebben om misschien een maand lang uren en uren stil te poseren. Later misschien.’

‘O, voor haar is ook een foto best,’ zei don Salustiano vergoelijkend. Opeens weer zorgelijk, ging hij voort: ‘Maar nu is het vooreerst geen schilderen meer, mijn jongen. Zulueta heeft gelijk, die nare zaak moet eerst volledig opgelost en uit de wereld. En je weet volkomen zeker, dat het zó is als je mij verteld hebt? O, die oude schurk! De schurken, allemaal!’

‘Het is pertinent waar,’ zei Isidro. ‘Hij had zijn diensten al aan Zulueta aangeboden; u hebt dat geloof ik zelf nog bemiddeld, is het niet? Maar de waakse papa, die een slimmerik is - hoe kan het ook anders met zo'n dochter! - is er gelukkig niet op ingegaan. Toch moet dat geboefte het hebben klaargespeeld zich bij Ortíz in Monterrey in te dringen. Ik heb de brief van Amaral ook bij me, nog goed weggestopt. Maar straks, wanneer je wilt, zal ik hem halen. Dadelijk na ontvangst daarvan heeft de generaal mij weggestuurd, omdat ik al in Mexico het een en ander had gehoord, van de professor en van Leyva. Ik heb nauwelijks afscheid kunnen nemen van de lieve Sol...’

Een zwerm van raadselen en kleine zekerheden stormde door mijn hoofd. En zo onstuimig vroeg ik wat er aan de hand was, dat Isidro wel genoodzaakt was, om nogmaals heel zijn boodschap te vertellen, waarnaar don Salustiano voor de tweede keer zelfs even gretig luisterde als ik, voor wie nog alles nieuw en werkelijk verbijsterend was.

Isidro had in Mexico gehoord, dat licenciado Artégui, dezelfde in wiens valstrik ik gestruikeld was, met enkele generaals in het Noorden samenspande, om de revolutie in de war te sturen. Hij scheen in Tamaulipas vooral bizondere belangen te hebben, en waarschijnlijk samen met nog enkele anderen, grote sommen te besteden, om daar met behulp van Federale troepen, landerijen in te palmen, en natuurlijk mensen, die hem aan die landerijen moesten helpen. Met die wetenschap, en verder over don Salustiano's plannen ingelicht, was Isidro vertrokken naar de Rancho de la Trinidad, nadat hij zoals elke rechtgeaarde Mexicaan die lang in het buitenland geweest is, eerst de hoofdstad had bezocht. Hij had gevoeld dat hij nu bij de revolutie zijn moest, en bij zijn geliefde oom. Al was hij ook tienmaal schilder, kunstenaars behoorden naar zijn mening evenals een ieder op de bres te staan, wanneer het algemeen belang dit vergde. En dat was hem in Mexico maar al te duidelijk gebleken.

Hij was verrast geworden bij zijn aankomst op de Rancho de la Trinidad, - niet zozeer door de afwezigheid van don Salustiano, snapte ik uit zijn woorden, als wel door de aanwezigheid van Sol, het stralend wezen dat ook mij verblind had. En impulsief als kunstenaars zijn - o, ik begreep het heus maar al te goed, *anch' io...* en ook met zuidelijk bloed behept - had hij de revolutie maar een poos weer uit zijn hoofd gezet, en was begonnen met schilderen.

Waarop al na een week bericht van Amaral kwam, met concrete, waardevolle feiten. Een van de nauwe, maar geheime medewerkers van Artégui heette Robles, een Cubaan, een vreemdeling, en deze handelde tezamen met een generaal, een Spanjaard, die zich bij Ortíz in Monterrey gemeld had, en naar Amaral gehoord had, door hem aangesteld was over enkele revolutionaire troepen. Deze man was een van Artégui's verraders, dat scheen vast te staan. Welnu, zo was het oordeel van de oude generaal Zulueta geweest, de troep van Moctezuma en don Salustiano, die bevelen krijgen moest van generaal Ortíz, kon zorgen dat men daar in Monterrey werd ingelicht en op zijn hoede was, - ofwel de troep had geen verbinding meer, en moest dan toch gewaarschuwd worden. Indien nodig, kon dan generaal Ortíz langs andere weg nog op de hoogte gebracht worden. Vooral de eigenaardige bewegingen der Federalen, ook rondom San Pedro de Ixtla en Las Fuentes, hadden Zulueta allerlei arglistigs doen vermoeden, toen hij eenmaal het zijne van de Spanjaard wist. En daarom had hij Isidro - die misschien wat al te druk naar Zulueta's zin met Sol omging, vermoedde ik boosaardig - spoorslags naar Las Huertas afgevaardigd. Doña Anamaria had er, zorgzaam als steeds, op gestaan dat niemand minder dan haar eigen caporal mayor hem begeleiden zou. Er mocht de arme Isidro vooral niets overkomen, - bij de dames had hij blijkbaar meer dan één wit voetje weten te veroveren in die korte tijd.

‘Zulueta heeft gelijk gehad,’ zei don Salustiano dwars door mijn gedachten heen. ‘We zitten vrij geïsoleerd zoals je onderweg gemerkt zult hebben, en ook met het Noorden is er bijna geen verbinding op het ogenblik. Vermoedelijk omdat Ortíz nu oostwaarts begint door te stoten.’

‘Dan blijkt eigenlijk mijn tocht een beetje overbodig,’ meende Isidro. ‘Wel jammer... behalve dan, dat ik u weer de hand heb mogen drukken, en Alberto ook, natuurlijk.’

Don Salustiano zei: ‘Neen. Snap je het dan nòg niet? Heeft men je in Las Huertas dan niet ingelicht?’

‘Neen, ik ben onmiddellijk doorgereden, hierheen, tegen Homobono's zin, die daar nog een paar uur wou blijven hangen om de paarden wat op hun verhaal te laten komen,’ antwoordde Isidro.

‘Maar ik wou gauw hier zijn... om gauw terug te kunnen naar de Rancho de la Trinidad, begrijpt u? Daar zijn mannen nodig, - hier toch niet zozeer, nietwaar?’

‘Neen, niet zozeer,’ sprak don Salustiano effen. ‘Ik zal je intussen toch de eerste dagen nodig hebben, jongen. Want die Spanjaard, die verrader zoals je hem misschien terecht noemt, is hier... hier in Villa Ceo... is de man die het commando voerde over onze troep. Veytía heet hij. Generaal Veytía; Robles was een soort van burger-adjudant van hem.’

Nu was het Isidro's beurt om van verbazing op te springen. Opgewonden riep hij uit: ‘Hoe is het mogelijk? Maar dan moet hij dadelijk gevangen genomen worden. Wacht er geen ogenblik mee, of het kan te laat zijn, want hij moet in voortdurend contact staan met die Robles. Waar is hij?’

‘In de gevangenis,’ klonk het laconiek uit don Salustiano's mond.

‘Dan wist u alles al?’ vroeg Isidro teleurgesteld.

‘Neen, weten is het woord niet. Zelfs vermoeden is teveel gezegd. Maar er zijn andere dingen gebeurd, voldoende om ons te waarschuwen. Ze worden duidelijk door de berichten die jij meegebracht hebt.’

‘Jullie zijn aan een groot gevaar ontsnapt,’ zei Isidro, nadat hij deels van don Salustiano, deels van mij de toedracht der gebeurtenissen sinds Veytía's aankomst had vernomen. ‘En wat denkt u nu te doen?’

Don Salustiano fronste het voorhoofd. ‘Feitelijk zou een soort van krijgsraad nodig zijn. Maar ben ik een rechter? Wat mij nodig lijkt, is dat een soort van raad van onderzoek, geen rechtbank, deze zaak gaat uitpluizen en daarvan een acte opmaakt, en die zendt naar generaal Ortíz. Liefst samen met Veytía. Dan kan de krijgsraad daar of wie het ook zijn mag, zijn beslissing nemen.’

‘Is het niet een beetje omslachtig?’ vroeg Isidro. ‘In een revolutie maak je korte metten. Het is toch duidelijk dat die kerel een verrader is.’

De hacendado schudde het hoofd. ‘Zelfs wanneer je gelijk hebt, kan het niet. Ik heb het hem beloofd, dat hij in geen geval hier ooit de kogel of de strop zou krijgen. Als het aan het volk lag, was hij al tien keer vermoord. Hij krijgt zijn eten van mijn eigen tafel. Ik kan toch mijn woord niet breken?’

‘Tegenover een verrader? De belofte werd gedaan toen u nog

niets met zekerheid kon weten,' kwam ik er nu tussen. 'Maar de situatie is nu anders.'

Don Salustiano echter was van mening, dat zelfs tegenover iemand als Veytía het gegeven woord gold. Hij erkende dat hij het beter niet had kunnen doen, maar nu het eenmaal gebeurd was, wilde hij geen stap terug. Een zitting moest er zijn, daar viel niet aan te ontkomen; maar liefst niet openbaar. Wanneer men tot een duidelijke conclusie was gekomen, zou hij die bekendmaken, opdat de menigte zou weten wat hij deed en hun rechtvaardigheidsgevoel bevredigd kon worden; dat was evenzeer noodzakelijk als zijn strikte eerlijkheid tegenover Veytía. Dan kon men nog altijd zien; er zou wel gauw verbinding komen met Ortíz, en anders... Zulueta! 'Laat dan generaal Zulueta maar beslissen,' riep don Salustiano uit, blij met dit plotseling-ingevallen denkbeeld. 'Generaals alleen berechten generaals. Wij doen hier enkel het vooronderzoek en stellen alles vast. Dan ga jij, Isidro, meteen naar de Rancho de la Trinidad terug, en neemt de acte mee. Wij hier zijn slechts de jury; Zulueta kan het vonnis vellen als hij wil.'

Ik zag wel, dat een vreemde zachtheid in hem, zich verzette tegen de verantwoordelijkheid, een medemens koelbloedig door een vonnis te vermoorden. Zijn gezond verstand kon niet ontkomen aan een klare uitspraak over schuldig of onschuldig, maar zijn hart kwam toch in opstand om, wanneer het 'schuldig' was, tegen zijn woord in - of misschien zelfs zonder dat hij iets beloofd zou hebben - iemand die hij eens vertrouwd had, uit te leveren om te sterven. Het was pijnlijk, deze tweestrijd in hem aan te zien. Voor het eerst sinds ik hem kende, keek hij schichtig en benauwd. En om hem uit de moeilijkheid te helpen, stelde ik voor: 'Zegt u Veytía wat u weet, en geef hem een revolver met één kogel. Laat hem zelf als officier dan zijn conclusies trekken. Dat is wel zo simpel.'

Don Salustiano sloeg mij op de schouder: 'Dat is het!' Maar aanstonds kwam er twijfel bij hem op, en zeer terecht. 'Wanneer hij het maar doet. Hij zal misschien tot het laatste toe nog hopen... Op de boodschap van zijn sterren.'

'Bovendien,' zei Isidro, 'hij moet eerst alles wat hij weet vertellen. Generaal Zulueta heeft mij op het hart gedrukt om met zoveel inlichtingen als ik maar kon bemachtigen, terug te komen. Werkelijk, het eerste plan is beter. Krijgsraad. Het is nu eenmaal zo, dat jij hier verantwoordelijk bent, oom Salustiano.'

Maar de hacendado hield vast aan de andere mogelijkheid. 'Ik zal hem zijn geheimen wel ontfutselen,' zei hij, 'voordat ik hem

mijn revolver geef. Alleen met hem, man tegenover man, met slechts de dood tussen ons in, zal hij wel *moeten.* Zo niet... dan is hij ook niet te helpen. Ik ga dadelijk. Hoe eerder deze pijnlijke geschiedenis voorbij is, hoe beter.'

Zijn beslissing was genomen. Ik wist dat hij er niet op terug zou komen. Hij haalde zijn pistool voor de dag, nam alle kogels uit het magazijn en stak er toen weer één in. De overige stopte hij los in zijn zak.

'Dag. Wacht me hier af,' zei hij met een zucht en ging.

Isidro praatte druk over het geval. 'Nou, heb ik je destijds op mijn atelier teveel gezegd?' vroeg hij. 'Hier zie je nu Salustiano helemaal ten voeten uit. En Mexico. Een andere keer schieten ze iemand zo-maar dood en zeggen ijskoud: "Provisorisch." Kijken later pas of het wel nodig was, en als het blijkt van niet, dan heet het: "Ach, hij heeft een beetje pech gehad." Kalmweg. Maar plotseling bevangt ze een vlaag van ridderlijkheid en gaan ze tot het uiterste om een vijand of een onbekende bij te staan. Een enkeling onder ons, een zeldzame zoals mijn oom. Ja, ik bewonder hem, nog meer dan vroeger, sinds ik in Europa ben geweest. En jij die hier nog altijd zit, zelfs midden in de revolutie, jij bewijst me dat ik niet zo'n gek ben met mijn admiratie voor dit land, ondanks mijn critiek. En dat ik niet alleen sta met mijn liefde...'

'Voor dit land, voor...'

'Oom Salustiano,' lachte Isidro. 'Ik bedoel niet Sol. Je hebt het zeker wel begrepen, zij en ik... Hoe vond *jij* haar?'

'Ach, vrouwen...'

Isidro klopte mij vriendschappelijk op de rug. 'Die Rancho de los Diez Misterios heeft je aangestoken; die wel mooie, maar toch zeer eenzijdige mannenmaatschappij. Daar heb je zeker afgeleerd de schoonheid in haar zachtste en liefste vormen te bewonderen. Maar ik zeg je, als daar een vrouw geweest was náást Salustiano, dat dan deze revolutie, op zijn minst voor hem, niet nodig zou geweest zijn. Hij zou net als doña Anamaria zich met minder vergenoegd en meer bezeten hebben. Ja, door een intensifiëring van de rest van zijn bedrijf, dat immers groot genoeg is, zelfs al zou de helft er van af gaan. Met machines, tractors, nieuwe stallen, wetenschappelijk opgezet, kan hij een millionnair zijn met een derde van zijn land. Maar... weet je wat hier eigenlijk gaande is met deze revolutie? Het is de strijd tussen de oude en de nieuwe tijd. Alleen, Salustiano, deze ouderwetse prachtvent, weet zelf niet dat hij aan de verkeerde kant staat, - aan de kant van de vernieuwing. Maar je zult het zien, straks als het afgelopen is. En hij ook...'

De schilder, nog vervuld van Europese denkbeelden, had ook weer zijn eigen kijk op het geval. Maar hij was tevens te zeer Mexicaan, om niet onmiddellijk zijn wetenschap in opvattingen over revoluties, vee en land te transponeren. Aan de ene kant trok hem de schilderachtigheid van dit alles als kunstenaar aan, maar als een burger van dit land was hij vervuld van het inzicht dat er aan de primitiviteit een eind moest komen, en dat de republiek zich van moderne technische veroveringen moest bedienen, om eindelijk in versneld tempo mee te kunnen met de tijd. Wat zich hiertegen bleef verzetten, moest dan maar met geweld onder de voet gelopen worden. Dáárvoor diende in de eerste plaats de revolutie, en dááraan, zei hij, zou hij voorlopig al zijn krachten besteden. Wanneer hij het portret van Sol gereed had... 'Ik zou het nu al best uit mijn geheugen verder kunnen schilderen,' zei hij nog, 'maar... bij veroveringen moet je eerst beginnen bij het kleine, is het niet? Vooral wanneer dat kleine juist het kostbaarste is.'

'Je wilt de zon voordat je de aarde hebt,' plaagde ik een beetje bitter.

'En jij de eenzaamheid?' schertste hij van zijn kant.

'Ja, soledad...'

'Maar niet de mijne, denk erom!' lachte hij vrolijk. 'Daar heb ik al, heus in volle ernst, beslag op gelegd.'

Gelukkige veroveraar! Hij zou binnenkort teruggaan, en ik achterblijven. Alle goede kansen waren aan zijn zijde. Jammer... Binnen het uur was don Salustiano weer terug. Hij zag er nog veel zorgelijker uit dan eerst.

'Is het gebeurd?' vroegen Isidro en ik tegelijk.

De hacendado schudde van neen. 'Hij heeft geweigerd,' sprak hij na een ogenblik diep ademhalen. 'Hoewel hij niet veel ontkennen kon. Maar... had hij slechts gezeten in een kleine cel met weinig licht, in plaats van in die kamer met dat grote tralievenster, waar hij elke nacht de sterren kon bekijken. Die hebben hem verteld, dat hij niet door een kogel sterven zou, maar anders, naar de klok. Hij bazelde iets van een sterrenbeeld dat Slingeruurwerk heet, en iets van tegenvoeters die zijn tegenstanders waren, en van een planeet die daarmee iets te maken had. Naar mijn opinie is hij gek... bij vlagen. Te gevaarlijk om op vrije voeten rond te lopen, en niet gek genoeg voor een gesticht. Hij rekent op ik weet niet wat, en heeft het wapen zelfs niet aangeraakt. En verder zwijgt hij.'

'Wat moet er dan nu gebeuren?' vroeg Isidro.

'Wat ik eerst heb voorgesteld. Ik heb er onderweg hierheen al

over nagedacht. Don Nicolás is een verstandig, redelijk man; Juanito als vertegenwoordiger van het volk; en ik... daaraan valt niet te ontkomen, en ik wil me niet onttrekken aan mijn plicht. Wij met zijn drieën zullen de ondervraging leiden, en de acte opmaken. Als jij, Alberto, optreedt als griffier, jij bent toch schrijver... En Isidro dan als kroongetuige...'

'Als openbare aanklager,' zei Isidro grimmig. 'Waarschuw maar de anderen, als het zo besloten blijft. Voor wanneer?'

'Morgenvroeg,' was don Salustiano's uitspraak, en ik ging op zoek naar Juanito in het stadje, om hem in te lichten.

In het schoolgebouw van Villa Ceo had don Nicolás Redón, die deze affaire zeer gewichtig vond, een van de twee lokalen doen ontruimen en een tafel neergezet, bedekt met een groen laken. Aan de wand hing hij een vlag van Mexico. Vijf stoelen stonden bij de tafel; drie er achter, twee opzij. Een inktpot en een pen, een halve riem papier lagen al klaar aan het uiteinde van de tafel, toen ik 's morgens vroeg een kijkje nam. Juanito was zo vroeg reeds aanwezig, en met hem een aantal mannen, de gewonde Chino zelfs, en Candelario, die naar mij toe kwam met de opgetogen vraag: 'Wat zegt mi capitán nu van San Isidro?'

'Bedoel je Isidro Iriarte?' was mijn wedervraag.

'Ja, San Isidro heeft zijn naamgenoot gestuurd om ons te helpen. Zie je wel dat hij een machtige *santo* is! Homobono heeft ons gisteren alles uitgelegd. Isidro is gekomen en die valse gachupín moet vandaag sterven. Iedereen is daarvan overtuigd.'

'Ik niet,' zei ik, en liet als lid der zittende magistratuur maar niets meer los.

'We zullen zien,' hield Candelario vol en ging weer naar de anderen toe. De poging van don Salustiano om de zitting niet in het openbaar te houden, was mislukt. Juanito had het mij al gisteren voorspeld en zelf ook niet gezwegen. Meer en meer mannen kwamen naar het schoolgebouwtje toe; de meesten bleven buiten staan, dicht in de buurt, en spraken met hun zachtste stemmen, zonder veel gebaren, zoals indio's doen wanneer ze in spanning zijn en grote dingen voelen naderen. Hun hoeden gingen af toen Isidro met Nicolás Redón aankwam. Don Salustiano was naar de gevangenis. Hij wilde zelf erbij zijn, als Veytía naar de school gebracht werd, om de zekerheid te hebben dat hem onderweg niets overkwam. Een menigte, op een eerbiedige afstand weliswaar, maar somber zwijgend en met dreigende ogen gevestigd op de kleine man, daar in het midden tussen vier bewakers, begeleidde hem. Zo kwam hij aan, ook nu de leider van die stoet. Veytía was niet vastgebonden. Hij liep vrij rond en keek strak

voor zich uit. Hij moest op dat moment een onbegrensd vertrouwen in het woord van don Salustiano gehad hebben, of mogelijk in zijn sterren, want zijn stap was zeker, afgemeten, bijna trots. Het schoollokaaltje was geheel gevuld, maar buiten stonden zeker nog een honderd of tweehonderd mensen. Enkel mannen. Als bij afspraak waren alle vrouwen uit de buurt; het recht was niet hun aangelegenheid, al zouden *zij* straks wel het meeste te verhalen hebben. Doodse stilte heerste binnen; slechts wat voetgeschuifel griste nu en dan. In een der voorste rijen zag ik ook de Schoolmeester en Pioquinto ernstig, met grote ogen kijken. Veytía bleef een meter voor de tafel staan, waarachter don Salustiano plaats nam, links en rechts van hem Juanito en don Nicolás, Isidro aan het ene tafeleinde en ik aan het andere, bij het papier.

'Leve Mexico!' riep don Salustiano met een opgeheven hand, alvorens te gaan zitten.

'Viva México! Leve de revolutie!' daverde het in het zaaltje, en van buiten klonk het nogmaals: 'Leve Mexico! Leve de revolutie!' Waarop zwaar en drukkend weer de stilte, waarin generaal Veytía staarde; naar de vlag die evengoed die van de Federalen was. Ze hing daar wel als een symbool van al de bitterheid die aan een burgeroorlog vastzit, - vijandschap onder één vlag.

Zakelijk leidde don Salustiano nu de zitting. In een korte redevoering sprak hij de beschuldigingen uit, die allen kenden. Daarna gaf hij Isidro het woord, die aangespoord door het goede voorbeeld van de president, ook zonder omhaal mededeelde wat hij wist.

'Is er nog iemand,' vroeg de hacendado toen, 'die aan deze beschuldigingen iets heeft toe te voegen?'

Zacht gemompel steeg en daalde weer tot stilte onder de aanwezigen.

'Niemand? Dan...'

El Chino stak zijn hand op, die nog in een groot verband zat.

'Spreek!' zei don Salustiano, zichzelf onderbrekend. 'Maar wees kort. Geen nodeloze woorden.'

'Neen, mi jefe,' aarzelde El Chino. 'Maar... misschien... is het de padroncito duidelijk, en al de heren... dat de gachupín de oorzaak is, dat onze kolonel, onze *compatriota* Moctezuma is gesneuveld.'

'Hoe dat zo?' vroeg don Salustiano. 'Er is geen verband... Wat meen je eigenlijk?'

Moeizaam begon El Chino te betogen: 'Ik was niet bij mi coro-

nel. Ik ben geen ooggetuige. Maar wanneer niet de Federalen Villa Ceo hadden ontruimd, op *zijn* verzoek zoals hij zelf heeft gezegd,' - El Chino wees met zijn verbonden hand naar Veytía - 'dan zou er ook geen achterhoede zijn geweest naar Gruñidora. En dan zou mi coronel Moctezuma die achterhoede ook niet hebben kunnen aanvallen, om zo de dood te vinden. Dus het is *zijn* schuld.' En weer hief hij de vormeloze witte hand van zijn beschuldiging naar Veytía, die niet omgekeken had en stokstijf, in de houding voor ons staan bleef.

Goedkeurend brommen en een duidelijk 'Ja! Ja!' klonk uit de rijen van het publiek. En rechter Juanito knikte mee van ja.

'Dit is een gezichtspunt,' zei don Salustiano onbewogen. 'Niemand meer? Dan is het woord aan generaal Veytía.'

Als door een schok scheen deze tot zichzelf te komen. Hij schraapte eerst zijn keel, alvorens met een vaste, droge stem te zeggen: 'Neemt u mij niet kwalijk, maar ik trek de competentie van dit tribunaal in twijfel.' En hij zweeg verder.

'De geldigheid van de beschuldigingen, trekt u die soms ook in twijfel?' vroeg don Salustiano, niet zonder een zweem van ironie in zijn stem.

'Evenmin als die van uw gegeven woord,' zei generaal Veytía wat beminnelijker en met iets wat op een buiging had kunnen lijken.

'Laat ons zakelijk blijven. U precies als wij,' klonk weer de rustige en vlakke stem van don Salustiano. 'Wat heeft u nog meer te zeggen op hetgeen ingebracht is?'

Veytía maakte een beweging van ongeduld. 'Niets,' zei hij. 'Ik heb alles al gezegd, wat ik te zeggen had. Elke verdere commentaar zou overbodig zijn. Ik zal mij voor een werkelijke krijgsraad wel verantwoorden, wanneer het zover komt.' Hij zweeg verder.

'Moet ik u er op wijzen, dat dit bittere ernst is?' sprak don Salustiano opstaand, en opeens bewogen. 'Dit is hier geen spel. Dit is een revolutie; Mexico dat leeft en vrij wil zijn, in opstand tegen Mexico, het deel dat is verworden, afsterft en wordt afgehakt. In deze aangelegenheid heeft u partij gekozen; dat is *uw* zaak, al is het een vreemdeling niet raadzaam om zijn hand te steken tussen schors en boom. Maar niettemin, dat valt onder een ander oogpunt te bezien, en is misschien vergeeflijk. Wat onvergeeflijk is en in de revolutie niet geduld kan worden, *nooit* geduld kan worden, is verraad, is arglist, is het zich voordoen als een vriend, wanneer men een vijand is. De kampen zijn zeer duidelijk afgescheiden, tegenover elkaar en on-

verzoenlijk: wij hier, en ginds de Federalen en dat wat zich tegen onze volkswil in, nu nog regering noemt. U heeft hier *onze* revolutie willen schaden, niet met wapens, niet met eerlijke gevechten, maar met listigheid, zoals een slang. Welnu, de adelaar,' - hij keerde zich half naar de vlag waarop het wapen van Mexico in het midden afgebeeld stond - 'de adelaar die zijn *nopál* bestijgt, houdt in zijn klauw die slang!'

'En bijt hem dood!' ontviel het Juanito, die in trance had toegeluisterd, evenals de hele troep aanwezigen.

Don Salustiano wuifde zijn woorden weg, en ging nu kalmer voort: 'Wanneer u nog een greintje mannelijk gevoel bezit, maak dan tenminste nu nog goed wat u kunt, en vertel ons wat de Federalen verder nog van plan zijn. Hier met Villa Ceo, met de staat Tamaulipas. Vertel ons wat u weet, en toon, dat u niet tot het laatste toe een dwaas en een verrader bent!'

Hij ging zitten en keek gespannen naar Veytía. Deze maakte een kort gebaar van vertwijfeling en antwoordde: 'Mijne heren, ik ben een officier. Ik heb mijn keus gedaan. Het lijkt misschien dat ik verloren heb, maar... ik zal verder zwijgen.'

Een lange poos van stilte volgde. Stilte waarin Isidro onrustig op zijn stoel heen en weer schoof, Juanito met gebalde vuisten op de tafel begon te trommelen, don Nicolás vertwijfeld langs zijn nek streek, en don Salustiano strak het oog gevestigd hield op generaal Veytía, die weer in de houding stond en met de ogen knipperde achter zijn twee brilleglazen.

De menigte begon te schuifelen. 'Het vonnis!' hoorde ik de stem van Pioquinto roepen.

'Vonnis! Dood! De doodstraf!' brulden andere stemmen.

Don Salustiano kwam zwaar overeind. 'Stilte!' riep hij. En toen dadelijk daarop weer stilte intrad: 'Mannen, strijders van de revolutie, luistert! Hier is niet alleen de vreemdeling, deze generaal Veytía schuldig.' Even zweeg hij, voor hij verder ging: 'Ik ook. Ik ben ook schuldig... aan voorbarigheid. Ik heb hem in Las Huertas, om te redden wat ik dacht te kunnen redden, op mijn woord beloofd, dat hij hier veilig zijn zou, zolang *ik* het hier te zeggen had. Welnu...'

Juanito was bij deze woorden opgesprongen. 'Ik ben er ook bij geweest,' riep hij het zaaltje in. 'Don Salustiano heeft het inderdaad beloofd. Maar wat? Eerst, dat hij niet zou worden opgehangen. Dan, dat hij ook niet zou worden doodgeschoten. Daarna, dat hij ook niet zou vergiftigd worden. Hij zou een behoorlijke behandeling krijgen. Het gegeven woord van onze jefe moeten wij eerbiedigen. Ik stel me er borg voor, dat het gehand-

haafd blijft. En jullie kennen mij. Laat mij nu verder voor hem zorgen.'

'Juist gesproken,' kwam het droog van Veytía's lippen.

Een gemompel van goedkeuring klonk uit het schoollokaal.

Don Salustiano liet zich in zijn stoel vallen. 'Het vonnis is geveld,' gromde hij zacht voor zich uit. 'Dit is te zwaar geworden voor mijn hand. De dwaas. We zullen moeten wachten.' Maar zijn ogen dwaalden onrustig rond.

Don Nicolás echter zuchtte verlicht. 'Gelukkig,' zei hij. 'Nu kan generaal Ortíz of generaal Zulueta zorgen voor de rest.'

Isidro haalde de schouders op, en don Salustiano gaf met een tik van zijn vingerknoken op de tafel te kennen dat de zitting afgelopen was. Het geheel had nog geen half uur geduurd, en het bevreemdde mij, dat de aanwezigen nu zo kalm Veytía en de wachten in hun midden, doortocht lieten, terwijl de hinkende Juanito, zwaaiend als de slinger van een snelle klok voorop ging.

Don Salustiano wiste zich het zweet van het hoofd, liep naar de vlag toe en streek met zijn vlakke hand er over heen, alsof hij er de laatste plooi uit wou verwijderen. Isidro begaf zich naar hem heen, nam hem vriendschappelijk bij de arm en zei: 'Nu het zo is afgelopen, lijkt het mij het beste, dat ik nog vandaag terugga naar de Rancho de la Trinidad.'

Zijn oom keek hem een poosje aan, voordat het tot hem doordrong. Toen antwoordde hij: 'Wacht liever nog. Het heeft geen zin met onvolledige berichten bij Zulueta aan te komen.'

Wat verwachtte hij nog? Isidro trok een bedenkelijk gezicht, maar zweeg. Zelfs hij waagde het niet don Salustiano tegen te spreken, wanneer deze iets besloten had. En zonder verdere besprekingen verlieten wij het schoollokaal.

Buiten stond de Schoolmeester op mij te wachten. 'Wat een prachtige zitting,' was zijn oordeel. 'Zo'n mooi proces heb ik nooit mee gemaakt. Don Salustiano was voortreffelijk. Helaas, de rest zal minder fraai zijn.'

'Dat gaat *ons* niet aan. Alleen de generaals,' zei ik.

'De generaals? Het volk!'

'Door middel van de krijgsraad.'

'Denkt u?' vroeg hij. 'Nou... ik weet het niet.'

Ik schonk geen verdere aandacht aan zijn woorden en ging de anderen achterna met mijn papieren, om de acte op te stellen aan het schrijftafeltje van don Nicolás. In de kamer ernaast hoorde ik Isidro en de gastheer praten; nu en dan de diepere stem van don Salustiano met een kort gezegde. En opeens, toen

ik naar buiten keek, bemerkte ik dat het zeer stil geworden was in Villa Ceo. Na de spanning van de rechtszaak, de ontspanning en verstilling in de hete middag.

Toen het etenstijd was, hield ik op met schrijven en begaf mij met de anderen aan tafel. Don Salustiano vroeg naar Teobaldo, om hem zoals altijd uit de schotels die de meid naar binnen bracht, het eten mee te geven voor Veytía. Teobaldo was er echter niet.

De hacendado keek heel donker, toen het bleek dat zijn bediende niet te vinden was; maar don Nicolás zei: 'Laat Veytía rustig wachten tot we klaar zijn en de meid kan gaan. Zijn appetijt zal heus zo groot niet zijn vandaag.'

Wij aten zwijgend verder. Don Salustiano erg weinig. Bijna waren wij aan het einde van het maal, toen Teobaldo aangedraafd kwam, hinkend en wel, en buiten adem.

'Neem het eten mee naar de gevangenis,' beval de hacendado, zonder verder vragen naar de reden waarom hij te laat was.

Teobaldo keek hem aan met grote ogen.

'Toe, schiet op, je bent al laat.'

Teobaldo's mond ging open van verbouwereerdheid.

'Waarom kijk je me zo aan?' riep don Salustiano streng. 'Waarom hol je niet als ik het je beveel?'

Al hakkelend zei Teobaldo: 'Omdat... padroncito... omdat toch de doden... enkel maar op Allerzielen eten.'

Don Salustiano sprong op.

'Wat is er gebeurd met generaal Veytía?' vroeg hij hees. 'Zeg op!'

'Het is al afgelopen, padroncito,' antwoordde Teobaldo. 'Juanito is al onderweg om het u te komen zeggen. Maar ik heb veel harder dan zijn paard gelopen, omdat ik zo laat was. Er was veel te veel geharrewar.'

Op dat ogenblik kwam Juanito binnen. Bijna monter.

'Uw orders zijn stipt nagekomen, mi jefe,' begon hij.

'Welke orders? Wat is er gebeurd met die vervloekte kerel?' vroeg don Salustiano ruw.

'We hebben hem heel goed behandeld tot het einde,' zei Juanito opgewekt en toch, met iets van verre afschuw in zijn stem, of misschien was het onderdrukt ontzag. 'We hebben hem naar buiten, aan de kant waar dat kleine heuveltje is, dat uitziet in de richting van Gruñidora, zonder ongeval gebracht. U weet wel, waar die dikke *ahuehuete*-boom staat. Daar hebben wij hem een lasso om zijn borst gebonden, heel voorzichtig, zonder hem de minste pijn te doen. Hij greep maar naar zijn hals, de

vuile gachupín, en riep: “Niet hangen! Neen, niet hangen!” Ik zei: “Dacht je dat een man als don Salustiano ooit zijn woord breekt? Om maar van mezelf te zwijgen!” Dus we hebben toen de lasso netjes om een tak gegooid, en hem omhoog getrokken. Niet erg hoog, een meter van de grond zowat. Hij draaide rond en keek ons aan, alsof hij niets begreep, en keek naar alle verten. Zo hing hij een poos beneden aan het einde van die tak te kijken, en riep: “Maak me nu maar los; ik neem genoegen met dit treffende symbool.” Toen wist ik dat het tijd was, en ik heb hem de eerste stoot gegeven.’

‘Waarmee? Met een mes? Met een machete?’ riep ik vol van afgrijzen.

Juanito wendde zich verontwaardigd tot mij: ‘Welneen, met mijn blote handen.’

‘En...’

‘Elk van de mannen gaf hem beurtelings een stoot. Hij slingerde zoals de grote schijf beneden aan een uurwerk, weet u wel... En bij de vijfde stoot al, sloeg hij, boems! tegen de stam aan. Toen ging het harder. Hij begon te schreeuwen, maar wij allen schreeuwden nog veel harder: “Hup, verrader!” Boems! Terug. Weer: “Hup, verrader!” Tot het heel hard ging, en hij geen schreeuw meer gaf. De keer dat puur toevallig, net zijn kop tegen de stam aan sloeg, gaf het geen boems, maar een zacht kraken. Net zoals wanneer een kokosnoot wordt stukgeslagen. Hij moet toen wel dadelijk dood geweest zijn, maar er viel niet op te houden, voordat iedereen een beurt gehad had. Iedereen van al de mannen. Op het laatst was het een bundel. Meer niet; een pakket. Waarmee de zopilote's zich nu amuseren.’

Juanito keek ons beurtelings aan in onze ontzetting. Met een air van: hebben wij de moeilijkheid niet knap omzeild?

Don Salustiano boog het hoofd en staarde vóór zich op de tafel. Teobaldo was de enige die vol bewondering naar Juanito keek. Daarna gaf hij zwijgend, met een armzwaai aan mij te kennen, dat hij ook had meegedaan. Isidro beet zich op de knoken. Had hij zin te lachen en deed hij op die manier zijn best om ernstig te blijven? Echte Mexicaan, ook hij...

Het was don Nicolás die het verlossende woord sprak: ‘Wat gebeurd is, is gebeurd. Er is tenminste recht gedaan. Het hele volk hier heeft geoordeeld.’

‘Zo is het, señor,’ antwoordde Juanito. ‘En nu ga ik eten, als u het goedvindt. Want het was een hongerige bezigheid. U heeft heus wat gemist.’

Hij kreeg geen groet van don Salustiano, toen hij ging. Maar

ook geen woord van blaam. Het vonnis dat onuitgesproken was gebleven, was desniettemin voltrokken.

Tegen de avond gingen Isidro en Homobono langs een omweg naar de Rancho de la Trinidad terug. Met de volledige, definitieve boodschap voor Zulueta; zonder dat ik hun - hoe kon ik het vergeten? - voor zijn dochter zelfs ook maar een groet meegaf, ofschoon ik een klein eindje met hem mee ging. Want ik had gezien, daar waar hun weg de stad verliet, hoe inderdaad als een pakket, de vormeloze romp van generaal Veytía aan een van de takken van de ahuehuete-boom hing, - speelbal voor een zwarte zwerm van fladderende gieren, die elkaar de buit betwistten. En die aanblik, de herinnering daaraan, hield mij nog lang bevangen in de nacht waarin mijn zon, door San Isidro achtervolgd, voorgoed voor mij achter de kim gezonken was, nog eer ik de avondster ontdekt had.

Thuiskomst

De dagen verstreken in betrekkelijke dadenloosheid, blijkbaar juist als bij de Federalen die niets ondernamen. Een aanval op het zeer verstrekte Gruñidora viel nog niet te wagen, voordat enig veldgeschut uit het Noorden van generaal Ortíz gekomen was, en zijn bevelen voor een betere coördinatie van de actie ons hadden bereikt. In plaats daarvan verscheen er op een namiddag een boodschapper van hem, met zeer verrassende berichten, die de slapheid bij de Federalen duidelijk verklaarden. Er waren onderhandelingen gaande voor een wapenstilstand. De regering was bereid af te treden, maar de President der Republiek zou aanblijven, betere ministers benoemen, wier namen nog vertrouwen genoten. Weliswaar was het allemaal nog hangende, maar tot zo lang vond generaal Ortíz - die zelf ook als minister werd genoemd - het raadzaam, niet te hard te keer te gaan, gereed te blijven, maar in elk geval nog af te wachten.

Don Salustiano, stil en ingekeerd tot dusver, sedert de berechting van Veytía, raakte opgewonden door de mededeling.

‘Het is afgelopen,’ zei hij. ‘Net als altijd: halverwege. Er wordt zo natuurlijk wel een tijdelijke verbetering bereikt, maar nooit een diepe, werkelijke verandering. De revoluties in dit land zijn steeds gedoemd te stranden op de halfheid van de leiders. Op de politiek die onze zuivere doeleinden vertroebelt.’

‘Omdat deze wereld enkel maar geleidelijke verbeteringen duldt,’ vond don Nicolás. ‘En denk er eens aan, welke offers anders

nog gevergd zouden worden. Jaren zouden nodig zijn om het land er weer bovenop te krijgen, en wat schijnbaar méér bereikt werd, zou door dat noodzakelijke herstel toch weer belemmerd worden.'

Villa Ceo was het met hem eens, en juichte toen het nieuws bekend raakte.

Don Salustiano kon zich echter niet verheugen over dit verloop, en sprak later, toen wij samen door het langzaam zich weer wat herstellende stadje liepen, zijn geheime kommer uit: 'Ofwel we zijn niets opgeschoten, en dan ben ik maar een dwaas geweest, die in-het-wilde-weg geslagen heeft; ofwel - en laat ons hopen dat het waar is - er wordt werkelijk wat bereikt, en dan is het gebeurd voordat ik zelfs gelegenheid gehad heb om een schot te lossen. De omstandigheden maakten mij een mooie leider, - achter de gelederen aan. Je reinste caricatuur van een aanvoerder! Revolutie maken, zonder ook maar één keer tegenover werkelijke vijanden te staan, en zonder één keer in direct gevaar te zijn. Ik heb geen schot gelost!'

Hij was zeer ontevreden met zichzelf, of liever, met het lot dat hem was opgedrongen door de omstandigheden. En hij liet mij tevergeefs betogen, dat hij meer dan één direct gevaar bezworen had met zijn doortastendheid, zijn kalmte en gelijkmoedigheid, zijn rustig inzicht; dat de leiding in de étappe evenzeer noodzakelijk was als die in het hete strijdgewoel. Hij liet mij praten. Waar het klaarblijkelijk voor hem op neerkwam, was: dat hij niet had geschoten, niet de evenknie van Moctezuma had kunnen zijn. Hoewel die naam hierbij toch niet over zijn lippen kwam.

'Men kan een held zijn, ook wanneer men andere wapens dan die van het geweld gebruikt,' beweerde ik. 'De grootste helden zijn degenen die betrouwbaar blijven, hoe de omstandigheden zich ook wenden.' En ik dacht aan al wat hij gedaan had, sedert hij zijn rancho op moest geven. Waarom moest hij na dit alles toch nog denken dat een echte krijgsman meer betekenen kon dan hijzelf? Mijnentwege mochten alle kolonels en generaals, zelfs die met uitgelezen dochters, sneuvelen wanneer een prachtvent zoals hij behouden bleef. Maar dat kon ik hem toch niet zeggen.

'Wat een mooie held keert straks terug,' bleef hij maar mopperen. 'Ze zullen denken dat ik bang geweest ben.'

'Wie is *ze*?' vroeg ik om hem te troosten, nu hij toch niet vatbaar bleek voor argumenten.

'Ze? De eerste vrouw de beste.'

'En dat is? Vergeef me de indiscretie, don Salustiano.'

Hij keek mij een ogenblik aandachtig aan, en zei toen, een klein tikje opgewekter: ‘Wat bezielt je, man. Jij dichter met je fantasie.’ Maar er kwam iets van getwinkel in zijn ogen en een halve glimlach om zijn mond. En hij hernam: ‘Ik bèn ook bang geweest. En meer dan eens. Waarom zou ik dat loochenen? Een avond toen ik in Las Huertas onze wachtposten ging inspecteren, vond ik op de verste die was uitgezet en die het dichtste hier bij Villa Ceo was, een jonge snuiter. Vent, je bibbert, zei ik tegen hem, toen ik opeens vlak bij hem opdook. Ay, señor, ik beef, maar ik sta op mijn post, antwoordde hij. Wel, deze jongeman had eigenlijk gelijk; de grootste moed is misschien die waarbij je beeft, maar op je post blijft.’

‘Zo is het,’ sprak ik. ‘En als vrouwen dat niet inzien, is het hun schuld, niet de onze. Ze zijn nu eenmaal even kortzichtig als lief.’

‘Wat heeft die neef van mij je wijs gemaakt,’ was don Salustiano's ietwat dubbelzinnig antwoord.

Weldra kwam er een tweede boodschap van Ortíz, haast gelijktijdig met een uit de Rancho de la Trinidad, door Heliodoro, de nachtwaker gebracht, die zelfs niet meer omgereden was over Las Huertas, maar van Gruñidora uit ons had bereikt. Ze waren gelijkluidend: Vrede! Algemene amnestie, een andere regering die een betere toepassing van de agrarische hervormingswet beloofde.

Vijf minuten later klepperde de kleine kerkklok deze blijde mededeling over heel het stadje uit. De mensen dromden samen, spraken en betoogden, hun gezichten opgewonden door de blijdschap, maar ontspannen.

Don Nicolás haalde een nieuwe fles en schonk ons in.

‘Nu wordt u weldra gouverneur,’ dronk hij de hacendado toe.

‘U heeft nogmaals bewezen wie hier leiding geven kan in Tamaulipas.’

‘Nooit,’ zei don Salustiano met een blik waarin het glas zich spiegelde, dat hij omhoog hield. ‘Nooit. Ik ga mijn rancho weer op orde brengen, al wordt hij waarschijnlijk ook beknibbeld. Dat is werk genoeg. Met mijn peones en mijn akkers en mijn vee krijg ik genoeg te stellen. Ik heb geen ambities meer, tenzij als eerzaam hacendado in de eeuwigheid te gaan, wanneer zoiets bestaat, en anders... quién sabe.’

‘Wanneer gaan we?’ vroeg ik, eveneens met opgeheven glas. En don Salustiano plaagde: ‘Waarvoor al die haast. Er zijn op *mijn* verwoeste rancho toch geen vrouwen meer, is het wel? Ga je toch mee, of meende je soms veeleer... elders naar toe?’

‘Waar u heen gaat volg ik, als u het mij nog toestaat,’ zei ik.

‘Ik mis veel te ongaarne de afloop van hetgeen ik zag beginnen, dan dat ik nu al zou willen denken aan een afscheid, zelfs al was het maar voor kort.’

Hij lachte en sprak: ‘Je hebt al veel geleerd van onze indio's, - zo'n engelengeduld.’

En ik op mijn beurt plaagde: ‘U vergeet dat ik ook zelf een indio ben. De mexicaanse hebben heus niet alleen de wijsheid en de deugd in pacht.’

‘Ach, dat vergat ik,’ lachte hij maar voort. ‘Ja, ons Amerika is ook zo gróót. In ieder opzicht groot.’

Maar don Nicolás zei: ‘Toch zijn onze mexicaanse indio's anders dan de andere. Onderschat ze niet. Er kwam een keer een gringo hier in deze streek, die een bekende jager van groot wild was, en hij leerde een zekere indio kennen, op wiens diensten hij erg gesteld raakte. Toen hij dan ook zou vertrekken, zei hij tegen hem: Je kunt met me meegaan naar Afrika om mij te helpen daar leeuwen en tijgers en olifanten te jagen. Dat is best, antwoordde de indio, dat is net precies waar ik altijd op gewacht heb. De Amerikaan echter waarschuwde hem: Het is een gevaarlijke bezigheid, niet alleen vanwege al die wilde dieren, maar ook omdat er onbeschaafde negerstammen zijn, die je daar naar het leven staan. Maar de indio zei: Erger dan hier kan het nooit wezen, en alles is me liever dan in mijn eigen land nog langer honger te moeten lijden. Hij ging dus mee. En nadat ze een poosje in het hartje van Afrika gejaagd hadden, werden ze inderdaad gevangen genomen door een wilde negerstam, en op een avond, terwijl de tamtam sloeg en er gedanst werd door die woeste zwarte naaktlopers, zagen de indio en de gringo hoe de dikke negerkoning bevel gaf twee grote ketels op het vuur te zetten, en in minder dan geen tijd lag de Amerikaan, aan stukken gesneden, daarin te sudderen, terwijl het feest nog opgewondener voortging. De arme indio begreep, dat hij nu ook aanstonds aan de beurt zou komen, begon te beven en hardop te bidden: Heilige Maagd van Guadelupe, help mij! Heilige Maagd van Guadelupe, help mij! Juist zoals hij thuis gedaan zou hebben. Hij jammerde steeds maar hetzelfde, tot opeens de negerkoning het hoorde, hem naar zich toe wenkte en hem in deugdelijk spaans vroeg: Je komt dus uit Mexico, stomme indio? Ja señor, antwoordde de verbaasde Mexicaan. Ik ook, zei de negerkoning, en kijk eens hoe ver ik het gebracht heb! Zodat ik maar zeggen wil, dat je niet te licht over de uitzonderlijkheid van *onze* mensen moet denken.’

Don Salustiano scheen maar half geamuseerd door dit verhaal.

'Je bent *ranchero* of niet,' zei hij. 'En als je dat eenmaal bent, blijf je het je hele leven. Ik moet nu maar zo gauw mogelijk gaan, na deze verprutste revolutie. Voor mij is geen negerkraal weggelegd.'

Zijn uitweg was: de Rancho de la Trinidad voorlopig maar niet aan te doen, maar rechtstreeks, met degenen die hem wilden volgen, naar zijn eigen plaats te trekken, en dadelijk aan het werk te tijgen, als een wijs man rekening houdend met de eenmaal vastgestelde onteigening. Van het geld dat daarvoor door de staat betaald werd, zou hij alles wel bekostigen.

Don Nicolás was het hiermee volkomen eens, en schoot het geld graag voor; hij stond er zelfs op. Als de hacendado dan eenmaal wist waar hij aan toe was op zijn eigen landgoed, zou hij wel gelegenheid vinden om de Rancho de la Trinidad te bezoeken, teneinde de plichten van zijn dankbaarheid daar naar behoren te vervullen. Met die boodschap zond hij Heliodoro terug naar doña Anamaria, en de groeten aan de oude generaal... hij had met militairen toch niet zoveel op.

Ik kon wel juichen toen wij een paar dagen later Villa Ceo in een lichte stofwolk achterlieten. Nooit heb ik mijn paard zo vrolijk laten draven, zelfs al moest het telkens weer een stuk terug, omdat de stoet die volgde niet zo vlug ging als ik wenste. Efraín Carranza, die teruggekomen was, hield bovenal de zaak erg op. En toen ik hem vermaande met zijn muilezels, die onze pakken droegen, beter op te schieten, riep hij: 'Hoe kan ik het helpen, beste heer. Zodra ik op hun rug een bundel of een zak bind, blazen ze hun buiken op, de krengen. En al trek ik nog zo stevig al de touwen vast, ze zitten vijf minuten later toch weer los, omdat ze dan hun buik weer ingetrokken hebben.'

'Waarom sla je ze dan ook steeds op hun buik?' schreeuwde ik vanaf mijn paard. 'Ze hebben groot gelijk. Een echte arriero slaat ze op hun billen, die de Schepper net als bij de mensen dáárvoor heeft gemaakt!'

Waarop hij weer protesteerde: 'Als ik ze op hun schoften sla, dan zie je striemen, en bij die onwilligen ontstaan dan kale plekken en een ieder zou dan zeggen: wat een onbarmhartige arriero is dat weer. En bovendien is het onaesthetisch, zo'n gezicht. Neen, met hun buiken zondigen die beesten, en zoals de Schrift zegt, met het lichaamsdeel waarmee gezondigd wordt, zal ook de zondaar tuchtiging in ontvangst nemen.'

En de afgedankte muzikant begon maar weer te sjorren aan de touwen waarmee alles vastzat wat don Salustiano zoal ingekocht

had om opnieuw zijn leven op de Rancho der Tien Mysteries te beginnen.

Hijzelf reed, niet zonder trots, temidden van zijn vroegere getrouwen, in het voorgedeelte van de stoet. Met Juanito, die hij aangenomen had om in de plaats van don Antonio, de Argentijn, als caporal mayor of capataz aan het hoofd van de peones en zonodig van de rest van het bedrijf te werken. Aan de vindingrijkheid van Juanito kon niet meer getwijfeld worden, noch aan het gezag dat hij zich allerwege bij de indio's verworven had. El Chino, nog niet helemaal hersteld, was toch maar meegegaan, en hield zich met zijn ene hand ook wonderwel te paard. Met een vanzelfsprekendheid waarop zijn ancienniteit hem recht gaf, volgde Teobaldo ons dicht op de voet; hoewel hij zelden op een paard zat, wilde hij bij deze triomfantelijke tocht naar huis niet onder het voetvolk zijn, en reed hij trots bij ons. Helaas, mijn trouwe Candelario ontbrak daar in de voorhoede. Hij had zeer tot zijn spijt bij Esmeralda achter moeten blijven, omdat zij nu elk ogenblik haar kind verwachten kon in Villa Ceo, en de Rancho, àls ze die al had gehaald, haar weinig had te bieden. Maar ze zouden spoedig volgen, met het kind, - de eerste van een nieuwe generatie.

Van de Schoolmeester had ik geen afscheid kunnen nemen. Hij was met de noorderzon verdwenen, dadelijk nadat de vrede was bekendgemaakt. Van Pioquinto hoorde ik, dat hij meteen vertrokken was naar San Pedro de Ixtla, om zo mogelijk de pastoor daar vóór te zijn, en dadelijk met de bouw van een nieuw schooltje te beginnen. De dappere apostel der cultuur was helemaal alleen op weg gegaan, met niets dan een klein bundeltje op de schouder, als de eerste indio de beste. En in die kleine bundel zat waarachtig nog een boek, vertelde Pioquinto met een soort van verontwaardiging, die meer op spot leek, waar doorheen toch wel een goede portie bewondering gemengd zat. ‘Maar wanneer hij ooit weer kiespijn heeft,’ had Pioquinto daaraan toegevoegd, ‘dan zal hij toch weer bij mij moeten zijn, die niet kan lezen, ay, die brave gek van een maestro.’

Menigeen van onze oude kampgenoten had zich aangesloten. Maar Remigio niet. Van anderen vernam ik, dat hij weer de bergen in zou trekken; niet de richting van de Rancho de la Trinidad uit, net zo min als ik...

Een klein dozijn der mannen ging te paard mee, en de rest liep in de achterhoede, zwaar bepakt en niettemin met die lichtvérende en gestadige tred waarmee sinds meer dan duizend jaren deze mensen van het ene einde van het continent naar het

andere zijn getrokken, neergestreken voor een korte spanne tijds, om daarna door de wisselingen van het noodlot - een geduldig, met hun grote vragende ogen steeds als onontkoombaar aanvaard noodlot - opgejaagd te worden tot een nieuwe tocht naar nieuwe oorden. Uur na uur bleven ze volgen, in de hete zon, terwijl de middagwind zijn lange rimpels sloeg over het prairiegras, en daarna in het vallen van de avond.

Don Salustiano gaf bevel dat ze kamperen zouden, midden in de vlakte, om te rusten en te slapen tot het ochtend werd. Wij ruiters zouden echter spoorslags verder gaan en door het bos de Rancho nog voor middernacht bereiken. Hij wou hun de angst niet aandoen om in avondduister door het bos te trekken, ook al zouden zij hem wel gevolgd zijn.

'Weer van tevoren, als je kunt, de slechte voortekens af,' zei hij als man van ondervinding. 'Wie weet wat ze daar in het donker zien? Terwijl ik overtuigd ben, dat ze overdag alleen maar gunstige auguren zullen tegenkomen.'

Het bleek een wijze voorzorg, want het bos waardoor ik vroeger al eens met hem op zo'n zelfde late uur getrokken was, vertoonde ook nu in al zijn zwartheid iets beangstigends, dat je aan de keel greep, rukte en neertrok; iets waartegen ik mij zeer bewust vermannen moest. En zo ging het klaarblijkelijk ook de anderen die zwijgend volgden, meer op een instinct af, waar geen werkelijk gebaand pad viel te onderscheiden; of nauwkeuriger gezegd: het was don Salustiano, wiens instinct hem aanwees welke richting hij te gaan had, en die wij anderen blindelings volgden. Zo was deze laatste duistere tocht in waarheid een symbool, - een samenvatting van het verleden, een vermaning voor de toekomst, eer wij eindelijk bij de Rancho zouden komen. Mysterieuze nachtgeluiden sisten ons voorbij of huilden plotseling op. Maar don Salustiano ging zijn oude weg in onverstoorbaar rustig tempo verder. Onheilspellend zacht gekraak en ritselingen boven, achter ons, opzij... En vóór mij zag ik niet, maar *wist* ik wel de kalmte waarmee zijn rug de breedte mat van onze veiligheid; voortdurend, en hoe smal ook dat wat doortocht liet, mocht zijn; hem en de zijnen zou op deze weke, geuren-zware weg niets kunnen deren. En dit was nu juist de man die van zichzelve zei, dat hij geen held was. Wie dan wel?

De anderen moeten ook hetzelfde ervaren hebben, zeker onbewust, want toen wij weer de lichtere openheid bereikten, kwam Juanito naast mij rijden en zei: 'De padrón heeft ons met opzet die gemene weg gebracht, die wel de somberste is die ik ooit 's nachts gereden ben. Hij weet dat wij nu zullen denken, dat

hierna niets ergers meer ons overkomen kan. Al wat wij nu misschien nog zien, zal ons niet meer verbazen.'

'Ja,' antwoordde ik, 'zo kweekt de baas zijn mensen.'

Juanito grinnikte: 'Hij heeft de anderen zo mak als lammeren in de hand gekregen.'

'En jou?' vroeg ik.

'Ik ben er trots op, voor een echte man te mogen werken,' sprak hij simpelweg.

Toen zagen wij het silhouet van wat de Rancho zijn moest. Niet het welbekende contour dat ik zo menige avond tegemoet gereden was. Er waren vreemde bressen, akelige gapingen in die zo vaste en massieve burcht van vroeger. Don Salustiano echter keek niet naar ons om voor commentaar; hij ging recht op zijn doel af, haastloos, in een eendere galop, - een man die wel besefte dat hij voor een nieuwe, grote taak stond, maar een die hij aan kon en in korte tijd vervullen zou.

En dichterbij gekomen, merkte ik niet alleen verwoeste brokken muur, maar grote zwarte plekken van een brand en diepe, trieste stilte. Don Salustiano reed om heel de plaats heen, zwijgend door zijn stoet gevolgd, tot hij weer bij de ingang was. Daar steeg hij buiten af, terwijl hij enkel zei: 'Zodat wij eindelijk thuis zijn, jongens...' Meer niet. Maar er lag een wereld in die woorden.

Met zijn schouder stiet hij tegen de poort, die op een kier stond. Naargeestig knarsend week de deur. De binnenplaats lag vol met puin en afval, voor zover wij konden zien. Teobaldo gaf een kleine kreet van vreugde en ontzetting tegelijk.

'Bindt hier de paarden maar,' beval don Salustiano, 'en zoekt ergens maar een plek om wat te slapen. Morgen als het licht wordt, zullen wij wel verder zien.'

Zelf ging hij langzaam, als een heerser die een poos verbannen was, maar weer bezit neemt van zijn rijk, de brede stenen trap op, naar de bovengalerij, waarheen ik hem op korte afstand volgde. Opeens twee korte knallen! Ik zag dat hij zijn pistool geheven hield en had geschoten op iets vóór hem. Op de binnenplaats verschenen schaduwen van de gealarmeerde mannen.

'Kijkt, of jullie niets voorbij ziet gaan!' riep don Salustiano naar beneden.

'Was er iets?' riep Juanito naar omhoog terug. 'Hier is niets.'

'Daar, daar gaat het!' schreeuwde een ander, rennend naar de poort. Het was El Chino, watervlug als steeds.

Maar don Salustiano beval: 'Laat maar gaan. Ik denk dat ik al weet wat het is. Doe maar geen moeite. Welterusten!'

‘Heeft u hem geraakt?’ vroeg ik, vlak naast hem.

‘Neen. Opzettelijk mis geschoten. Ik wou hem alleen maar laten zien, dat ik teruggekomen ben.’

‘Wie zou het zijn?’

‘O, ik heb zo mijn vermoeden. Maar blijf liever hier. Ik zal je op een keer misschien bewijzen dat ik juist gegist heb.’

Verder zei hij niets. Wij bonden op de galerij elk onze hangmat, en niet lang daarna hoorde ik aan don Salustiano's ademen dat hij ingeslapen was, - de eerste nacht op zijn domein terug.

Het bleef een korte nacht. Voor dag en dauw was hij alweer zijn hangmat uit, en in het schemerige ochtendlicht begon hij systematisch eerst het huis te inspecteren, waarvan de ene vleugel met de slaapvertrekken en de helft van de achterzijde vrijwel onbeschadigd was. De brand had echter de andere helft erg gehavend, en er waren heel veel stoelen, tafels, kasten stuk. Alsof de Federales en Rurales die hier maanden hadden doorgebracht, elkaar te lijf gegaan waren met elk beweegbaar meubelstuk. En verder heerste er een onbeschrijfelijke vuilheid en een bende zonder weerga. Er scheen geen beginnen aan, en het leek mij overbodig dat de hacendado zich soms bukte en heel aandachtig naar de grond keek alsof hij iets zocht, en overeind gekomen, even de ogen sloot, zoals iemand die hetgeen hij heeft gezien, voorgoed in zijn geheugen tracht te prenten. Waarna hij verder ging, en hier en daar hetzelfde deed, temidden van de grootste chaos soms.

‘Wel, de vrouwen zullen straks eens moeten laten zien, hoeveel ze waard zijn,’ zei hij enkel, toen ik hem ietwat verwonderd aankeek om zijn zonderlinge attentie.

Daarop ging hij naar de achterzijde, waar de stallen en de werkplaatsen waren. Daar was nog het ergst huisgehouden. Voor een deel was het er onherkenbaar: stenen palen zonder dak, gebroken zuilen; en ik stapte over houtskool, vastgekoekte as, die zelfs nu nog stonk.

‘Het is dat de aarde zelf niet te verwoesten is,’ sprak don Salustiano rustig, zonder bitterheid, ‘ze hadden het anders ook nog klaargespeeld. Maar goed, toen ik hier lang geleden voor het eerst kwam, wat dit alles er ook niet. We zullen zien...’

Hij ging terug en gaf Juanito opdracht, met de overige ruiters naar de sector langs de Westelijke Afwatering te rijden, om te zien of daar nog vee te vinden was. Als het niet allemaal gestolen was, zou het de waterrijkste plaatsen hebben opgezocht. Ze moesten het maar bij elkander drijven en hierheen geleiden voor een deugdelijke inspectie. Morgen, overmorgen kon dan telkens

weer een andere sector worden afgezocht. Zo herbegon het oude werk.

De grote troep van voetgangers en Efraín Carranza met zijn muilezels verschenen al een paar uur vóór de middag. Zij kampeerden buiten; enkelen gingen dadelijk kijken naar het huttendorp en trachtten van de overblijfsels daar weer een paar huisjes in elkaar te zetten. Maar hun vrouwen bleven, heel vanzelfsprekend, en begonnen op te ruimen in het hoofdgebouw, en schoon te maken onder leiding van een der peones die zichzelf daartoe geroepen achtte. Zonder veel geschreeuw of drukte. Na een paar uur al, zag het bewoonbare deel er inderdaad bewoonbaar uit, en kon ik al mijn oude kamer in, zo goed als don Salustiano naar de zijne. Ook die van de Argentijn was klaar, al zou hij hem nooit meer betreden...

En laat in de namiddag kwam als een vrolijke verrassing de Ingeniero in het oude fordje aangesukkeld, naast hem Isidro, en achterin nog Olegario en een andere peón. Wij werden weer voltallig... Van de Rancho de la Trinidad brachten zij allerlei nog mee, dat nuttig zijn kon, en dat doña Anamaria had gezonden ter verwelkoming.

Isidro zag er stralend uit, en ook de Ingeniero had iets ongewoons over zich, maar dat kwam omdat hij zijn snor had bijgesnoeid en tot iets onopvallends had gefatsoeneerd. Zijn vervaarlijk uiterlijk had plaats gemaakt voor zijn waar gezicht, dat zacht en mild was, het voorkomen van iemand die niet al te veel verwachting van het leven koestert, maar zijn evenwicht gevonden heeft en dus niet ontevreden is; een hartelijke toeschouwer, meer dan een heftig mee-bewogen speler op de scène der gebeurtenissen. Dit was anders wel het geval met Isidro die geladen van geestdrift en energie bleek.

‘U zult handen tekortkomen, oom Salustiano,’ zei hij, nauwelijks gearriveerd, ‘en daarom heb ik mij naar hier gehaast om u mijn diensten aan te bieden.’

Don Salustiano keek hem onderzoekend aan, en na een paar seconden verscheen er een glimlach op zijn gezicht.

‘Prachtig,’ zei hij. ‘Het is misschien geen aanmatiging om te zeggen dat de Iriarte's allemaal uit het goede hout gesneden zijn. En ik heb geen andere neef dan jij, geen zoon, dus... prachtig. Zodat je weet hoe ik er over denk. Maar het schilderen dan?’

‘Het schilderen heeft de tijd,’ antwoordde Isidro gevleid. ‘Zie je, ik wil bouwen. Aan mezelve laten zien dat ik ook bouwen kan. Ik moet een beetje om de toekomst denken. En om u, natuurlijk. Wij gaan nieuwe tijden tegemoet...’

‘Is het portret van Sol al klaar?’ vroeg ik, nog met een laatste flikkering van hoop.

‘Niet alleen klaar, maar een uitstekend schilderij geworden,’ verklaarde Isidro zelfbewust. ‘En niet slechts mijn artistieke doel, ook het andere doel heb ik ermee bereikt.’

‘Zo? Krijg je er heel veel geld voor?’ vroeg don Salustiano met een schelms knipoogje tegen de Ingeniero.

‘Meer dan geld. Sol zelf. We zijn besloten te gaan trouwen.’

Jubel, trots, geluk klonk in de stem waarmee Isidro dit zei, en hij ging voort: ‘De oude generaal heeft al zijn toestemming gegeven, mits...’

‘Ay, generaals zijn sterk in verdragen sluiten,’ lachte don Salustiano. ‘Wat heeft hij als voorwaarde gesteld, die slimmerik? Toch niet dat doña Anamaria zich dan over hèm ontfermt, wel?’ Isidro antwoordde plotseling ernstig: ‘Neen, hij is van plan naar Mexico te gaan, en vóór die tijd zou ik wel graag getrouwd zijn; Sol natuurlijk ook, want anders neemt hij haar mee daar naar toe, en zij wil blijven, net als ik. Gelukkig is zijn voorwaarde nu al vervuld.’

‘Met onverhoopte snelheid,’ schertste de Ingeniero. ‘Heel de weg naar hier heeft Isidro gebeefd, geloof ik.’

‘Waarom?’ vroeg don Salustiano. ‘Wat is dan die voorwaarde geweest?’

‘Dat ik hier bij u werken zou, en het schilderen er voorlopig aan zou geven,’ bekende Isidro, wat kleintjes nu.

Don Salustiano lachte weer: ‘De slimmerik! Zo zijn die vaders. En omdat jij er geen meer hebt, moet ik nu in de plaats van mijn gestorven broer maar je papa zijn... Wel, dat had ik nooit gedacht, dat mij die eretaak te beurt zou vallen, Isidro. Maar zoals ik je al zei, het is prachtig. Ik zal hard mijn best doen om die nieuwe waardigheid tot iedereens tevredenheid te gaan vervullen.’

‘*Ik* zal het zijn, die hard zijn best gaat doen, oom Salustiano,’ antwoordde Isidro van ganser harte.

‘Ja-ja, schilderen is heel mooi voor jongelui,’ sprak de Ingeniero op zijn beurt. ‘Maar het is geen mannenwerk. Niet meer, wanneer je toch je hoofddoel hebt bereikt. Wat zeg jij ervan, Alberto?’

Ik lachte mee - wat kon ik anders doen - en zei: ‘Laat ik mijzelve niet geheel verloochenen. De kunst is lang en het leven kort; slechts weinigen ontdekken echter dat de kunst een levenslange nood kan zijn, en maken van die nood een deugd. Wel, er zijn heel wat goede schilders in dit land, doch er is maar één

Rancho der Tien Mysteries en één Sol. Isidro heeft vermoedelijk gelijk, wat hem betreft.'

Don Salustiano keek mij even aan en zei: 'De grootste kunst lijkt me: alleen te zijn. Geheel alleen met je gestelde doel.'

'Ik beef, maar ook ik tracht nog op mijn post te blijven,' sprak ik met zijn eigen woorden. En zijn korte blik bewees mij, dat wij ook op dit moment elkaar begrepen.

Van dit tijdstip af, nam Isidro veel van de werkzaamheden van zijn oom op zich, vooral bij de leiding van de wederopbouw van de rancho. Don Salustiano trok nu meestal mee met de peones om het zoekgeraakte vee weer op te sporen, en kwam telkens wel met wat terug; soms zieke beesten of verwilderde, soms ook enkele goede exemplaren. Zijn fortuin was zeker voor een deel nog wel te redden, maar wat meer betekende, die tochten gaven hem weer het gevoel van macht en werkkracht terug, dat duidelijk in zijn spreken te bemerken viel, wanneer ik meeging, onderweg, als hij kortaf bevelen gaf, maar soms ook dingen zei, die plotseling een glimlach uit het kale land te voorschijn riepen. Of wanneer hij moe des avonds thuiskwam, en na het eten in een luie stoel gestrekt, vertelde van de avonturen van de dag en Isidro's relaas van het verrichte werk besprak met nuchtere, vaak twijfelende commentaren.

Want Isidro die met de Ingeniero samenspande om het bedrijf dat nu was ingekrompen, aan te passen aan moderne eisen, bracht niet minder dan een ware omwenteling hier te weeg. Machines moesten komen en in de eerste plaats: electriciteit. Wat van de suikerfabriek nog bruikbaar was, werd dadelijk daarvoor ingericht, en zo was al na korte tijd het half-ineengestorte gebouw, waar de Ingeniero het bevel had, aan de hoeken met vier hoge ijzeren zonnebloemen opgesmukt: de molens die zich keerden naar de wind en onophoudelijk draaiden en zo stroom verwekten. En die stroom werd nu langs draden over palen die zeer dwaas in het landschap stonden, naar het hoofdgebouw geleid, waar 's nachts niet meer de olielampen, maar een aantal glazen bolletjes oranje licht verspreidden, dat wel helder was, maar ook erg nuchter.

Op de plaats waar eens het suikerriet gestaan had, reden al een paar tractoren, en in plaats van de aarden vloer der stallen, werd de bodem nu van grijs cement, met fraaie goten. IJzeren voederbakken voor het vee en volgens tekening gemetselde drinkplaatsen gaven aan de achterzijde van het hoofdgebouw al meer en meer het aanzien van een soort fabriek. Van week tot week verdween er een van de tien geheimzinnigheden die hier

vroeger het veelvuldige mysterie van de poëzie gevormd hadden. Don Salustiano zag het evengoed als ik, en... er moet stellig ook in hem iets van een klein mysterie langzaam weggebloed zijn, dacht ik, hoewel aan niets van hetgeen hij vroeg of zei, een andere betekenis kon worden toegekend dan die van zakelijke, nuchtere commentaar. Hij had zijn rancho uit de hand gegeven. Alleen buiten op het vrije veld was hij nog heer en meester. Aan de onafzienbare prairie, het wijde deel dat nog zijn eigendom gebleven was, kon slechts de wereldcatastrofe van een ijstijd iets veranderen, en sinds vele eeuwen was dit land zichzelf gelijk gebleven, eeuwen nog zou het eenzelfde vlakte zijn, zacht rimpelend in de wind en glinsterend in de zon, met het stil beven van de lucht daarboven, en door fijne grijze nevel 's nachts bedauwd. In alle eeuwigheid hetzelfde, van eendere natuur, gelijk ook don Salustiano zelf niet meer veranderde. Achter het vee aan, links en rechts peones die door niets meer dan zijn armgebaar geleid, in snelle zwenkingen een afgedwaalde troep omsingelden; vrij, onafhankelijk dravend midden in dat wat hij zich heroverd had, de blauwe lucht, de aarde en wat daartussen leefde en groeien wou, - was don Salustiano ook nu nog de oude; hier was hij van het verleden en de toekomst gans bevrijd, de man die het heden aan kon, wijl hij zich geheel daarmee vereenzelvigd had.

En daarom ook was het niet te verwonderen, dat hij gewoonlijk lang wegbleef, slechts ongaarne naar het witte huis terugkwam, dat geleidelijkaan geheel hersteld werd - met een snelheid die hij prijzen moest - maar waar niets meer terug te vinden was van de oude atmosfeer, die nòg voor hem het heden was. Hij *moest* zich daar wel oud gaan voelen, en hij was nog krachtig, vol van nieuwe energie.

Tevergeefs trachtte ik hem woorden hieromtrent te ontlokken. Hij deed met zijn boerse eenzelvigheid alsof hij niet begreep wat ik bedoelde. ‘Isidro blijkt heel knap en overtreft zichzelve,’ was het enige wat hij soms losliet. ‘En wanneer hij straks zijn vrouw nog brengt, dan wordt het hier volmaakt... Te mooi om waar te zijn...’

Vóór Sol kwam echter Luz terug. Opeens, een middag, samen met wat andere indio's. Ze was niet veel veranderd, en al na een half uur liep ze rond en deed ze haar gewone werk alsof ze nooit was weggeweest.

‘Ik dacht dat je nooit meer terug zou komen,’ zei ik met een blik van welgevallen naar de volle rijpheid van haar bruine armen en haar welgevulde schouders. ‘Waarom ben je zò lang weggebleven, Luz?’

Toen hoorde ik wat haar overkomen was. De revolutie had haar wel het ergste van ons allen in haar greep gehad. Terwijl ze ervan sprak, had ze nòg moeite om twee tranen in haar zachte donkere ogen weg te knipperen. Ze was gevlucht en juist terechtgekomen in een kamp vol met Rurales, voor wie jonge indiaansen waardeloze en toch begeerde oorlogsbuit betekenden. Een der soldaten had zich over haar ontfermd en haar beschermd tegen de anderen. Zij was hem daarvoor trouw gevolgd en had hem wekenlang verzorgd. Tot hij haar in de steek liet voor een ander, en zij zich - helaas niet dan na veel misbruik en vernedering door de soldaten - uit de voeten maken kon naar elders, waar gelukkig geen Rurales waren. Daar was zij toen ziek geworden en verpleegd door onbekende indio's, en pas nadat ze was hersteld, had zij de lange tocht naar hier aanvaard, met halve hoop. Nu was ze thuis, en nu pas voelde zij, dat weer een lang-ontbeerde rust over haar kwam. Haar mond die dit vertelde, stond ook strakker dan voorheen.

Het alledaagse lot van zoveel meisjes in dit land, bedacht ik. Maar aan haar zachtheid scheen het mij een dubbele misdaad die de revolutie had begaan, hoewel zij zonder schaamte, slechts bedroefd en met een eindeloze, onbegrijpelijke berusting haar verhaal deed.

'Het is voorbij. Probeer het te vergeten,' troostte ik haar, en streek haar zachtjes langs de wang.

'O, ik zal het op deze *nieuwe* rancho wel vergeten, padroncito,' zei ze slechts. 'Zo lang als zich hier geen Rurales meer vertonen.'

'Dat mag God verhoeden, Luz.'

'Wanneer de rancho maar niet veel te mooi wordt. Want dan zullen ze toch weer eens komen, vroeg of laat,' verzuchtte zij.

'Ze kunnen het niet hebben dat iets erg mooi of goed is, padroncito.'

Het leek alsof zij hiermee ook zichzelf bedoelde.

Toen ik laat op de avond don Salustiano even over Luz en haar belevenissen sprak, kwam hij opeens, voor het eerst sinds lang weer los, en zei hij: 'Weet je nog, hoe Amaral in Mexico vertelde van de eerste Spanjaard die hier kwam? Diezelfde dappere Cortés zou misschien niets begonnen zijn, als hij niet aanstonds toen hij bij de kust aan wal kwam, een prinses ontmoet had, die door de oorlog van twee stammen krijgsgevangene en slavin geworden was van een *cacique*, die haar aan hem afstond. Cortés nam haar tot bijzit, en zij werd zijn tolk; zij heeft hem tot naar Mexico geleid, hem ook een zoon gegeven en hem al de trouw bewezen, waartoe ooit een vrouw in staat was. Voor hem heeft

ze zelfs haar volk verraden, en wij Mexicanen spreken meestal niet erg gunstig over haar. Malinche heette zij. Alleen, zij is de tragische voorafbeelding van al die kleine indiaansen zoals Luz geworden. Want Cortés heeft haar maar al te slecht beloond, haar in de steek gelaten, uitgehuwelijkt aan een van zijn minderen toen hij markies werd na zijn welgeslaagde tocht. Malinche is in het oog der mensen nu een rusteloze spookgestalte, die nog altijd door het land zwerft, de soldaten achterna, om hen tenslotte in de dood te jagen...'

'De boosaardige perversie van iets eindeloos liefs,' zei ik.

'Misschien. Van vrouwen heb ik geen verstand, zoals je weet. Maar is het niet eigenaardig, in de warmere kuststreek groeit een waterplant die, als een zwemmer er bij toeval mee in aanraking komt, zich dadelijk om zijn benen en zijn lichaam strengelt, samenkrimpt, zodat hij machteloos wordt neergetrokken en verdrinkt. Die plant wordt in ons land *mala mujer,* "de slechte vrouw" genoemd. Wel, ik ben blij dat dit een droge streek is, waar zoiets niet voorkomt.'

'Ook de Rancho de la Trinidad ligt in een droge streek,' antwoordde ik. 'Die plant komt daar toch ook niet voor.'

'Je kent niet alle slingerplanten van dit land,' zei don Salustiano ietwat geheimzinnig, 'anders zou je weten, dat de beste soorten niet langs oude stammen groeien, maar afzonderlijk, liefst langs een eigen muur. Ik zei je toch, het is de grootste kunst alleen te zijn, alleen met je eigen doel.'

'Ik weet het niet. Er is geen toeval,' hield ik vol. 'Nu Moctezuma dood is...'

Don Salustiano fronste het voorhoofd.

'Ik heb nu mijn vaderplichten,' ging hij voort. 'Kijken dat de jongen goed terechtkomt.'

'Dat laat zich heel gunstig aanzien. En daarna?'

'Dat vraag ik mij al sedert weken af,' antwoordde de hacendado.

'Maar het is dom. Want zulke vragen krijgen altijd plotseling hun zeer vanzelfsprekend antwoord, denk je niet?'

Wij zouden stellig nog wat doorgegaan zijn op dit thema, als de Ingeniero niet opeens bij ons gekomen was, ondanks het late uur en, half ontkleed al, met ontdaan gezicht ons tegemoet riep: 'Eindelijk is het toch gebeurd, waarvoor ik al die tijd al bang was. Hij is weer terug!'

'Wie?' vroegen don Salustiano en ik tegelijkertijd.

'Antonio, de Argentijn! Wie anders...'

De Ingeniero plofte naast ons neer. 'Wie anders...' zei hij nogmaals toonloos. 'Het was te voorzien.'

‘Vertel geen nonsens tegen ernstige mensen, 's avonds laat,’ sprak don Salustiano streng. Of was er toch een lichte weifeling in zijn stem?

‘Onzin, Ingeniero,’ zei ik. ‘Waar zou hij dan moeten zijn? Zijn graf is zo begroeid, daar, achter bij de moestuin, dat de juiste plek zelfs niet meer aan te wijzen is. Geloof je dan heus... Heb je hem *gezien*?’

‘Gezien... wat is gezien?’ hijgde de Ingeniero op een fluistertoon. ‘Hij *is* er, in zijn kamer. Is dat niet genoeg?’

‘Hoe wéét je dat?’ vroeg don Salustiano. ‘Man, jij op jouw leeftijd moest toch wijzer zijn.’

De Ingeniero maakte een gebaar van hopeloosheid, Hoe moest hij ons overtuigen? Hij die nu al weken, sinds hij hier terug was, in de oude kamer van Antonio sliep, omdat zijn eigen huis nog onbewoonbaar was, hij maakte er aanspraak op, veel meer ervan te weten dan wij beiden. Maar het *bewijs* te leveren, was zo eenvoudig niet. Dat was een kwestie van gevoel, betoogde hij. En lang genoeg had hij het bij zichzelf bestreden, tot hij nu volkomen overtuigd was. Neen, hij zag geen spoken, maar hij *wist.*

‘Hoe dan? Er moet toch iets concreets zijn, dat je zo komt aangelopen als een kleine jongen,’ smaalde don Salustiano thans.

‘Concreet genoeg,’ zei de Ingeniero, allengs weer wat kalmer.

‘Dingen zijn toch het concreetste wat bestaat, nietwaar? Nu, ken je dit?’

Hij haalde uit zijn broekzak een revolver voor de dag, die hij de hacendado overreikte.

Don Salustiano draaide het wapen om en om. ‘Ja,’ zei hij, ‘dit is inderdaad Antonio's pistool. Maar wat wil je ermee zeggen?’

‘Dat ik het zo-even op zijn tafel vond. Ik weet niet waar vandaan. Vanmiddag lag het er nog niet. Waar is het eerst geweest, eh?’

‘Weet ik niet,’ zei don Salustiano. ‘Toen hij stierf was het zo'n consternatie hier. Wie heeft het eigenlijk gehad?’

De Ingeniero sprong weer op. ‘Wie? Dat is juist mijn vraag. Of liever, ik weet àl te goed, dat hij het zelf daar neergelegd heeft op zijn oude plaats. Als een herinnering, dat deze revolutie toch op niets is uitgelopen en zijn dood helaas vergeefs was en nog ongewroken is. Of is er soms een betere verklaring voor?’

‘Ik weet het niet,’ herhaalde don Salustiano. ‘Maar het is misschien wel uit te zoeken. Wil je liever in een andere kamer slapen? Er is nu al plaats genoeg, hiernaast bijvoorbeeld.’

De ander ging er grif op in. Don Salustiano zei, dat hij het wapen zou behouden, en wij gingen nu maar alle drie naar bed.

De dag daarop, aan tafel, zei de Ingeniero: ‘Wil je nog een nieuw bewijs dat er iets is... met onze doden? Luister dan, wat mij vanmorgen - deze keer bij heldere dag - is overkomen.’

Don Salustiano ging wat achterover zitten. Hij keek niet meer zo ernstig als 's nachts toen hij Antonio's revolver in handen kreeg. ‘Vertel,’ vroeg hij. ‘Ik ben benieuwd.’

‘Vanmorgen toen ik naar de suikerfabriek toe ging,’ begon de Ingeniero, ‘zag ik iets, dat ik tevoren hier nog nooit gezien heb.’

‘Dat kan,’ onderbrak don Salustiano hem. ‘Mij gaat het tegenwoordig dag aan dag zo. Dat is niets bizonders.’

‘Iets in de natuur,’ ging de Ingeniero voort. ‘Een zwarte vogel vocht boven het dak van de fabriek, hoog in de lucht, met een heel grote, witte. Iets als een zopilote met een reiger, het was heel verschrikkelijk om aan te zien.’

‘Zoiets komt voor,’ onderbrak don Salustiano nogmaals het verhaal. Het leek wel of hij het erop gemunt had, de Ingeniero wat te treiteren. Doch deze, zeker van zijn zaak, vervolgde: ‘Wat je nooit gezien zult hebben, volgde weldra. Toen de witte vogel bijna reeds verslagen was, de zwarte al zijn klauwen in de witte rug geplant had, en zijn scherpe bek een paar maal op de kop sloeg van de mooie vogel, die onmachtig scheen en al werd meegevoerd, toen...’

‘Heb je hem kapotgeschoten? Uiterst menselijk. Dat had ik ook gedaan,’ zei don Salustiano. ‘Ik wist alleen niet, dat jij met je bril zo goed kon schieten...’

De Ingeniero zuchtte: ‘Mag ik uitvertellen. Neen, ik schoot niet. Onze baas weet veel te goed, dat ik geen dergelijke pretenties heb. Ik keek alleen geboeid, met iets van angst en verontwaardiging naar wat daar boven in de lucht gebeurde. Arme witte vogel, dacht ik, toen opeens, ik had niet kunnen merken waar vandaan, een tweede witte vogel toeschoot, even groot en mooi als de eerste, en zich boven op de zopilote stortte, toestak met zijn lange snavel, zodat het een warreling werd, een zonderling gevecht van drie, die samen tuimelden, het gras in, ergens op de vlakte. Ik was er heel ontdaan van, en ben dadelijk heengelopen naar die plek. Natuurlijk zonder iets te vinden...’

‘En nu de betekenis?’ vroeg don Salustiano toen de Ingeniero zweeg.

‘Die ligt toch voor de hand. Veytía tegen Moctezuma. En Antonio de Argentijn als derde.’

Don Salustiano schudde, met iets van een glimlach, een paar keer ontkennend met het hoofd. ‘De volgorde was toch omgekeerd,’ zei hij. ‘Antonio was de eerste.’

Maar de Ingeniero was niet te verslaan. ‘Daarom is dit ook alleen een spiegelbeeld,’ was zijn verklaring. ‘In een spiegel zie je alles omgekeerd, je linkerarm zit rechts, of niet soms? Toch blijft het een heel nauwkeurig beeld, en duidelijk voor iedereen.’ Isidro, die stilzwijgend net als ik geluisterd had, zei nu: ‘Het is waar. Op zelfportretten zie je daarom vaak de schilder met zijn linkerhand zichzelve schilderen.’

Don Salustiano knikte: ‘Jullie weten meer dan ik. Maar apropos, van Luz heb ik gehoord, dat *zij* Antonio's revolver in zijn kamer neergelegd heeft, gisteravond. Hij werd door het werkvolk achter bij de oude stal gevonden, waar de Argentijn gevallen is. Zij had het wapen vroeger al zo vaak gezien, daar op zijn tafel, als ze er iets schoon te maken had, dat zij het toen weer zonder verder na te denken, op zijn oude plaats teruggebracht heeft!’

Nu keek de Ingeniero werkelijk verslagen, en ik lachte broederlijk met Isidro mee, om de nuchtere verklaring van zijn oom. De rancho had heus geen mysteries meer, en dat wou Isidro ook zeggen, toen hij de Ingeniero troostte: ‘Laten wij ons liever maar aan electriciteit en nieuwe mechanieken houden, waarde meester. Die bezorgen ons al hoofdbrekens genoeg, en don Antonio's geest moge ons vergeven, dat wij trachten hem een beetje te vergeten.’

Toch bleek don Salustiano niet van plan Antonio's nagedachtenis zo makkelijk prijs te geven als zijn neef het zich gedacht had. Voortaan bleef de vroegere kamer van de Argentijn een ongebruikte ruimte, waar zijn schim zich rustig eens mocht komen koesteren in zijn oud verblijf, wanneer hij daar soms lust toe zou gevoelen en vrijaf kreeg van zijn bovenaardse Nimfa; wat intussen niet waarschijnlijk leek.

In zijn plaats brachten andere dierbaren, die God-zij-dank nog tot de levenden behoorden, onze rancho een bezoek. De Schoolmeester in de eerste plaats. Hij trof het niet, dat don Salustiano juist de hele dag vertrokken was, achter de kudden aan, die nu al heel wat beter en verzorgder naar hun weideplaatsen werden opgedreven. Maar met Isidro had de Schoolmeester een heel lang en fluisterend gevoerd gesprek, alvorens hij ook naar mij toe kwam, om zijn wedervaren en de nieuwtjes van San Pedro de Ixtla te vertellen. Zelf had ik nog steeds geen zin gehad er heen te gaan, zoals hij zei dat hij van mij verwacht had. Maar het vele werk dat op de rancho, zeer tot zijn bewondering verricht was, liet hij gaarne gelden als een verontschuldiging.

Er was ook heel wat vernield in het dorp waar hij zijn standplaats had. Maar hij had met behulp van enkele van zijn vroe-

gere leerlingen alvast een grote open hut gebouwd, weinig meer dan een afdak, maar dat toch voldoende beschutting bood voor het handjevol kinderen dat hij weer om zich heen verzameld had, en dat hij overdag zijn lessen gaf.

'Ik ben de geestelijke ditmaal een slag vóór geweest,' verklaarde hij vol trots. 'Hij heeft zich, nu er niets te halen valt, nog altijd niet vertoond. En als hij komen mocht, zal hij mijn leerlingen zo makkelijk niet kunnen aftroggelen, want ik help na school hun ouders bij het werk en het opnieuw inrichten van hun land. Zoiets verplicht hen, hoop ik, meer dan alle kerkelijke geboden.'

'Tracht het met de man op een accoordje te gooien, als hij toch nog komen mocht,' ried ik de Schoolmeester in alle onschuld.

Maar hij zei: 'Die tijden zijn voorbij, tenminste hier in Mexico. De wolf zal niet meer met het lam verkeren, als dat ooit tevoren soms heeft plaats gehad, mijn waarde heer. Zij, de obscurantisten, dienen de bezitters die hun bondgenoten zijn, door alles in het werk te stellen dat het volk dom blijft. Dat is hun voornaamste strijdmiddel, en eerder zouden zij van huid en merg veranderen, dan daarvan af te zien. Terwijl *wij* juist de massa tot haar legitiem bezit trachten te brengen, door haar in de eerste plaats haar hoogste goed, een klein beetje cultuur, terug te geven. Wat ik hier ben komen doen is, afgezien van een beleefdheid tegenover onze plaatselijke leider in de revolutie en een boodschap die ik nu zijn neef gegeven heb, ook nog een ernstig verzoek om steun, wanneer hier weer op volle toeren wordt gewerkt. Als straks hier, net als vroeger, honderden peones mochten wonen, met hun vrouwen en hun kinderen, zou de rancho toch een eigen schooltje moeten hebben... Praat u er eens over met don Salustiano, nu ik hem niet zelf getroffen heb. Don Isidro weet er al van af; en u die gestudeerd hebt... kan ik feitelijk een betere pleitbezorger vinden?'

Ik beloofde hem mijn best te zullen doen en kreeg ook inderdaad van don Salustiano de toezegging, dat het schooltje er zou komen, dadelijk zodra er maar voldoende kinderen waren. 'Niet dat ik zo erg geloof aan het nut van het a b c,' zei hij, 'al is het zeker niet verkeerder dan de rimram die hun voorgekauwd wordt door die ingebeelde lanterfanteraars die zich hier als geestelijken voordoen. Zijn de mensen elders er soms wijzer door geworden? Maar het is alweer een van die zogenaamde eisen van de tijd, en ik verzet mij er niet tegen, evenmin als tegen electriciteit. Vooral niet nu Isidro het zo graag heeft.'

Men had kunnen denken dat het nieuwe telkens zonder weer-

stand door hem werd aanvaard, maar bij het bezoek dat doña Anamaria kort daarna, heel onverwachts aan onze rancho bracht, kreeg ik een ogenblik gelegenheid te ontdekken, welk een stille zelfstrijd don Salustiano over deze dingen had te voeren.

De twee amazones, doña Anamaria en een van gezondheid blakende, zeer welgedane Sol, verschenen in gezelschap van een paar peones plotseling, toen het al tegen de avond liep. De hacendado was pas kort terug, en niets was voorbereid; hun komst was voor een ieder, zelfs voor Isidro, een verrassing. Maar de enige die er een weinig overstuur door scheen, was don Salustiano. In het voorbijgaan fluisterde hij me toe: 'Stel je eens voor: ze is hier in geen tien jaar op bezoek geweest. En nu...' Terwijl van haar kant doña Anamaria een uitvoerige verklaring gaf van haar aanwezigheid. Sol wou met alle geweld haar *novio* bezig zien in zijn nieuwe werkkring. Al hadden zij elkander voor een maand of wat pas voor het eerst ontmoet, de weken dat Isidro weg was, hadden haar een eeuwigheid toegeschenen, en ze moest en zou hem eens bezoeken, nu hij zelf niet kwam. De generaal die haar toch eigenlijk had moeten begeleiden, had zich niet erg goed gevoeld, al overdreef hij misschien wat. En toen had doña Anamaria zich wel genoodzaakt geacht, het meisje niet teleur te stellen. Men had haar toch lastig alleen met de peones kunnen laten reizen; dat gaf geen pas. En dus...

'Je moet me daarom deze overval maar excuseren,' eindigde doña Anamaria wat verlegen haar betoog. 'De jeugd is ongeduldig, en wij ouderen...'

'Zijn misschien te langzaam?' sprak don Salustiano mild.

En nadat Isidro met zijn Sol verdwenen was, die mij niet meer dan een paar hoffelijke woorden gunde, stokte het gesprek een poosje, totdat don Salustiano zich zijn vriendenplicht herinnerde, en Moctezuma's laatste boodschap overbracht. Ik zag hoe zijn gezicht daarbij gespannen was en bijna hard bleef, toen hij met een pijnlijke nauwkeurigheid al de détails beschreef van de aanval in de buurt van Gruñidora, hoe de kolonel gewond teruggekomen was, en van zijn dood. Hij liet niets na om hem als dappere held en trouwe wapenbroeder voor te stellen. En toen hij daarmee klaar was, slaakte hij een diepe zucht, alsof hij zich van iets zeer moeilijks had gekweten.

'God hebbe zijn onsterfelijke ziel,' zei doña Anamaria, en streek met de rand van haar rebozo langs haar ogen, terwijl don Salustiano plotseling opstond om een stoel die niet zo erg scheef stond, recht te zetten.

‘De goeden gaan, de minder goeden blijven, zou je zeggen,’ bromde hij.

‘Gelukkig gaan niet àl de goeden, nog niet,’ klonk het kleintjes uit de vrouwemond. Daarna begon zij naar de stand der werkzaamheden op de rancho te informeren. Zakelijk, ofschoon niet zonder hartelijkheid.

Ik wilde weggaan, om hen met elkaar alleen te laten, maar don Salustiano zei: ‘Blijf toch. Nu Isidro niet hier is, kun jij beter alles uitleggen van de electriciteit en zo, dan ik die van die dingen geen verstand heb. Morgen kunnen wij dan samen met het jonge paar de hele zaak bekijken, nu het iedereen zo interesseert.’

Doña Anamaria keek hem aan, veel zachter dan gewoonlijk, en sprak half in scherts: ‘Wanneer je het geluk hebt om de jeugd van je ervaringen te laten profiteren, komt toch de vernieuwing ongemerkt, of je wilt of niet. Ikzelf zou er ook tegen opzien weliswaar, en toch benijd ik je, Salustiano!’

‘Dit is een andere plaats geworden, dan ik al zo lang gewend was,’ antwoordde de hacendado. ‘Enkel al dit licht des avonds.’

‘Niet de jeugd, wij ouderen zijn blijkbaar de romantici,’ lachte de vrouw. ‘Maar alle leven is toch zich aan nieuwe omstandigheden aanpassen, nietwaar?’

Don Salustiano knikte. ‘Zoals een kameleon die je op een schotsgeruite doek legt. Het arme beest weet niet meer welke kleur hij aan moet nemen, en verstijft.’

‘Arme kameleon,’ troostte doña Anamaria kwasi-ernstig. Zij was helemaal door Sol ingepalmd en koos onomwonden de partij van Isidro. ‘Pas je aan, niet zo-maar half, doch helemáál,’ was haar conclusie. ‘Man, je bent nog jong genoeg daarvoor.’

Haar toon van vriendelijke spot werkte aanstekelijk, want met gemaakte ernst zei don Salustiano: ‘Dat het mij zal gaan zoals die vis van don Fulano?’

‘Welke vis? Ik snap je niet.’

‘Wel,’ zei de hacendado, ‘iemand had een mooie goudvis, waar hij zo van hield, dat hij probeerde om het dier te temmen. En het lukte. Ja, de vis kon leven op het droge, woonde in de kamer, sprong door het huis rond. Tot hij op een dag toevallig langs een emmer water kwam en bij zichzelve dacht: “Hé, dat is water, mij vanouds bekend. Ik moet eens proberen of ik dat nog zo plezierig vind als vroeger, en meteen wat drinken.” Dus nam hij een koene sprong en dook de emmer in. Maar hij was zó goed aangepast aan het droge, dat hij dadelijk verdronk.’

‘Waarmee je zeggen wilt?’ vroeg doña Anamaria.

‘Laat dat een verrassing blijven. Het is nog wat te vroeg,’ was het laconieke antwoord van de hacendado.

Doña Anamaria lachte niet meer, werd bedachtzaam en had nog maar weinig aandacht voor mijn technisch exposé.

De beide dames bleven maar één dag, bewonderden en prezen toen ze alles zagen; Sol uitbundig, doña Anamaria hartelijk maar zacht, en somtijds heimelijk opziend naar don Salustiano, die er wat verlegen bij liep, toch ook wel een beetje trots. De stralende was Isidro; en ook de Ingeniero was een opgetogen gids bij al het nieuwe.

Toen zij de ochtend daarop weer vertrokken waren naar de Rancho de la Trinidad, was nog geen half uur later al de nuchtere bedrijvigheid hersteld op alle plaatsen waar ik kwam, en waar ik tevergeefs een kleine afleiding voor mijn teleurgesteld en lichtelijk gekrenkt gemoed zocht, - daar ik Sol nog mooier dan voorheen bevonden had, maar zij geen ogenblik er aan gedacht had, mij nog iets van onze vroegere vertrouwelijkheid en kameraadschap te doen blijken. Isidro alleen had al die tijd voor haar bestaan.

De overwinnaars overwonnen

‘Elke strijd,’ zei don Salustiano op een middag toen wij samen waren uitgereden, ‘brengt aan het einde een zonderlinge dubbelzinnigheid te weeg. Wie zijn de overwonnenen en wie de overwinnaars? Wij zijn onverslagen naar ons vroegere tehuis teruggekeerd, maar het is het vroegere niet meer. Degenen tegen wie wij het gevecht aanbonden, hebben toch hun zin gekregen; grote stukken van het land zijn nu afgepaald en voortaan niet langer mijn eigendom. Wij zijn overwonnen overwinnaars.’

‘Is het niet de vloek van iedere oorlog, dat er feitelijk nergens overwinnaars zijn?’ bracht ik in het midden. ‘In Europa zal het ook zo gaan. De oorlog, ongeacht of ze rechtvaardig is of niet, is een ondeugdelijk middel dat een vloek wordt voor alwie zich daarmee afgeeft.’

‘Dit is maar de helft van de waarheid,’ meende don Salustiano.

‘En een halve waarheid is een hele leugen. Tot zover, maar ook niet verder, komen al die mooie pacifisten, die dan bij de eerste oorlog die weer uitbreekt, netjes meedoen. Neen, ik ben geen pacifist. De strijd is dikwijls onvermijdelijk, maar dat wil nog geenszins zeggen dat hij ook iets uithaalt. Het absurde is, dat wij dikwijls dingen moeten doen, die toch niets uithalen, althans

niet op die punten waar de strijd om wordt gevoerd. De verborgen zin van alle oorlog is, de overwonnenen te harden, zodat zij zich bijna overwinnaars voelen bij hun dulden, en de overwinnaars bij te brengen, dat zij door hun eigen aspiraties overwonnen zijn.'

'Voor een zo practisch man als u klinkt dit bijna sofistisch,' zei ik. 'Maar mij dunkt, dat komt in ons geval, omdat de strijd tenslotte onbeslist gebleven is. Er zijn geen overwinnaars en geen overwonnenen ontstaan; nog altijd niet.'

Don Salustiano hield zijn paard in, en terwijl hij met zijn hand aan zijn betoog het positieve accent gaf, waar hij ditmaal zoveel prijs op bleek te stellen, zei hij: 'Dat is juist wat ik beweren wil; de strijd is onbeslist, - als iedere strijd. Daarom wordt elke oorlog weer gevolgd door een of nog meer nieuwe. Of men zou niet slechts de vijand maar zichzelve ook volkomen moeten vernietigen. Daar dit niet kan, komt iedereen verslagen uit de slag, en wordt al door de vrede weer de grondslag voor een nieuwe strijd gelegd. Het is hopeloos, maar zo is onze menselijke aard, - een hopeloze.'

'Welke zin heeft het dan, om nog iets te doen?' vroeg ik wanhopig, wijl ik hem helaas gelijk moest geven.

Hij begon langzaam door te rijden, terwijl hij zei: 'Ik houd mij dagelijks voor, dat ik een overwonnene ben, dan blijkt tenminste alles wat ik nog bereik een winst. Verbeeld je nooit, dat je ergens overwinnaar bent, want anders ben je werkelijk overwonnen.'

Aan zijn verdere handelswijze merkte ik, hoe hij deze wijsheid in practijk bracht, met geheel de koppige consequentie die hem eigen was, en ergens deed gelijken op de stieren en de sterke koeien die zijn rijkdom vormden. Hij schroomde niet te gaan tot aan de grens van wat een man als hij vermocht.

Isidro was besloten om de grote stap al gauw te wagen, en over een kleine maand te trouwen. Toen hij kort na het bezoek van Sol zijn oom dit mededeelde, had deze hem goedkeurend op de schouder geklopt en gezegd: 'De snelheid waarmee je de rancho weer op poten gekregen hebt, geeft je het volste recht eenzelfde snelheid bij de opbouw van je eigen huisgezin te betrachten. Van mijn kant kun je, net als bij de rancho, rekenen op al de hulp die ik je bieden kan.'

Natuurlijk was Isidro hoogst tevreden. 'Jammer dat ik niet, als bij de rancho, voort kan bouwen op uw eigen werk,' zei hij. 'Wat ik gedaan heb, was zo'n kunst niet. Maar wat ik nog doen moet...'

‘Daarbij kan ik je geen voorbeeld zijn,’ lachte de hacendado.

‘Maar misschien is dat zo erg niet... of des te beter. En je hebt je eigen ouders om er aan te denken, wat je wel en niet moet doen, wanneer je eenmaal trouwt.’

‘Toch is het jammer,’ hield Isidro heel trouwhartig vol. ‘Wat dat betreft, geloof ik toch, dat je iets gemist hebt in dit leven, beste oom.’

‘Quién sabe,’ zei don Salustiano, op die toon half tussen scherts en ernst in, die sinds hij hier terug was, meer en meer in al zijn woorden te beluisteren viel. ‘Tenslotte ben ik ook nog niet aan het einde van mijn dagen, is het wel?’

Isidro zei: ‘Wanneer een soort van schoondochter je satisfactie schenken kan... Sol wil niets liever. En het is tenminste iets.’ Maar don Salustiano hief zijn vinger op en waarschuwde: ‘Wacht u voor namaak, jongen! Van de tien mysteries die de naam van deze rancho vormen, is het grootste, dat der mannelijkheid, die van accoordjes wars blijft en, hoewel niet zelfgenoegzaam, toch zich op zichzelf terug kan trekken. Uiteraard heb ik van het huwelijk geen verstand, maar het komt mij voor, dat ook getrouwden - misschien meer nog dan wij vrijgezellen - deze geheimzinnige eigenschap nodig hebben. Of heb ik het soms mis, Alberto?’

‘Niets heb ik hier zozeer gewaardeerd als deze mannelijkheid,’ bekende ik.

‘Natuurlijk gaat ook dat er anders uitzien als een vrouw hier is, en rechtens mee de scepter zwaait,’ zei don Salustiano met een tikje nadruk. ‘Maar ook daar zal wel iets op gevonden worden.’

‘Maak u maar geen zorgen,’ sprak Isidro lachend. ‘Ook ik heb nog wat in petto. En daarvoor wou ik een dezer dagen naar de Schoolmeester in San Pedro de Ixtla.’

‘Zal ik meegaan?’ vroeg ik. Maar hij zei heel vriendelijk: ‘Neen, doe het liever deze keer niet. Ik ga ditmaal het liefst alleen.’

En zo gebeurde het ook.

Juist op de dag dat Isidro vertrokken was, verschenen Candelario en Esmeralda.

‘En het kind?’ was uiteraard mijn eerste vraag.

‘Compadre...’ Candelario maakte een gebaar van hopeloosheid.

‘Het is alweer gestorven,’ ging hij voort, ‘na een paar weken al. Maar wees er niet rouwig om, het was toch maar een meisje. Wat ik wou, is niet gelukt.’

‘Het was een heel lief kind,’ sprak Esmeralda zachtjes, ‘en we hadden het weer Albertina willen noemen, net zoals het vorige.’

‘Het is een naam die blijkbaar geen geluk brengt. Zie er bij een

volgende van af, dan zal het wel in leven blijven,' trachtte ik de twee trouwe zielen wat te troosten. Maar Candelario bleek meer om mij bezorgd dan om zijn kroost en troostte op zijn beurt: 'Kijk naar jezelve, padroncito. Het is een beste naam, en jij bent ook niet als een zuigeling gestorven.'

'Neen, dat is maar al te waar,' moest ik bekennen.

Waarop Candelario: 'Wees niet bezorgd. De volgende wordt vast een jongen en blijft leven. Nu heb ik een middeltje gekregen!'

Ik vroeg maar niet wat het was; die wetenschap mocht Isidro liever gebruiken als hij zin had. En ook Candelario zweeg verder wijselijk erover, totdat hij het bewijs zou hebben dat het middel werkelijk deugde. Wel vertelde hij met smaak, hoe fraai het feest geweest was, dat in plaats van een naargeestig sterfhuis bij de begrafenis gevierd werd. Want een kind dat zo onschuldig stierf, was toch een *angelito*, en zo'n engeltje gaat recht de glorie in, zodat er heus geen reden is tot droefheid, enkel voor de moeder wellicht, die zo'n ogenblik toch nooit voor rede vatbaar blijkt. Men had de kleine Albertina in precies zo'n jurk gestoken als de Maagd van Guadelupe droeg; een onvolprezen kleed, dat moest zelfs Esmeralda toegeven. En er was muziek gemaakt, gedanst, de hele nacht door, want zo'n engeltje had in de glorie slechts te dansen, en dat werd haar zo alvast geleerd. Daarna was het in een mooi kistje, met een palmtak in de hand begraven, en een kleine kruik erbij, dat het gebruiken moest om in de glorie bloemen te begieten als het moe van dansen was. En heel veel prachtige bloemen waren ook alvast erbij gelegd. 'Zodat als het was blijven leven, het toch dit gemist zou hebben,' sprak de vader filosofisch, 'wat een heel mooi feest was, met wel twintig klappers, telkens boem-boem-boem terwijl wij naar het kerkhof in Villa Ceo liepen. En dat is een mooier kerkhof dan waar het eerste kind begraven ligt.'

Ook Esmeralda scheen daarmee toch enigszins getroost, en als een echtpaar dat door dood noch leven te verslaan was, gingen ze nu naar het huttendorp om er hun oude plaats of mogelijk een betere te zoeken.

Het was laat al in de nacht, toen Isidro terugkwam. Niet alleen. Ik zag dat hij een jonge indio te voet bij zich had, vreemd genoeg als een gevangene, met een lasso om zijn buik, waarvan het andere einde aan de zadelknop van Isidro's paard gebonden zat. Geen wonder dat don Salustiano aanstonds naar hem toe ging om te kijken wat dit al te straffe optreden te betekenen had. En ik hem achterna.

‘Hij wilde mij niet volgen,’ riep Isidro ons al toe. ‘Zodat ik hem toen maar zo meegenomen heb.’

In het lantarenlicht beneden op de binnenplaats herkende ik de jongen dadelijk. Het was Felipe, die hier eens als dief ontmaskerd was en schandelijk weggejaagd. Hij was er toen wel zeer genadig afgekomen door de goedheid van don Salustiano. Maar wat had hij dan nu uitgespookt, en waar? Wat ging hij ons nog aan?

‘Geen onbekende,’ zei don Salustiano tegen Isidro. ‘Maar iemand die ik liever niet hier zie. Waarvoor heb je hem meegebracht?’

‘Dat zal ik straks vertellen,’ antwoordde zijn neef. ‘Maar tot daarna wou ik toch graag, dat hij hier werd vastgehouden.’

Don Salustiano knikte, riep een der peones die toevallig in de buurt rondliep, en beval hem goed te zorgen dat Felipe op de rancho bleef. Ik zag dat hij werd opgesloten in een kamertje beneden, met zijn plat en wat ongunstig gezicht dat groenig bleek gezien had onder het lantarenlicht. Hij had geen woord gezegd en ging gelaten met de ander mee.

Wij volgden Isidro, die onder de arm een kleine zware bundel droeg, naar boven. In de kamer van zijn oom liet hij zich doodvermoeid neerploffen op een stoel.

‘Oei,’ zei hij, ‘wat ben ik kapot van het rijden. Ik heb nog van San Pedro de Ixtla helemaal tot naar Las Fuentes moeten gaan, spoorslags. Het was mijn eigen schuld. Door het bezoek van Sol heb ik te lang gewacht, nadat de Schoolmeester mij had gezegd, waarmee ik u een klein plezier kon doen. Maar goed, hier is het, beste oom!’ En hij schoof don Salustiano zijn klein bundeltje toe. Deze ontknoopte het meegebrachte zonder haast, en met een licht-ironische blik naar zijn uitgeputte neef. Doch nauwelijks had hij gezien wat de doek bevatte, of een kreet van verbazing ontsnapte hem: ‘De steen! Hoe heb je die gevonden? En juist jij... jij...’

Onder het harde licht van een electrisch peertje glansde zwart het gladde brok granodioriet, dat vroeger in de nis, beneden op de binnenplaats gelegen had. Een waardeloos brok steen, maar in de ogen van de indio's het magische symbool van het bezit van deze rancho en de heerschappij over de buurtschap. Op de ochtend dat ik was vertrokken, na de onteigening, was juist ontdekt hoe deze steen op onnaspeurlijke manier verdwenen was. En daarna was er tijd noch lust, en zeker geen gelegenheid geweest om er naar om te zien. Nu was hij toch teruggevonden... ‘Wie die steen heeft, is bezitter van de rancho, zegt het volk hier,’ riep don Salustiano uit. ‘Dat weet je?’

‘Dat heeft mij de Schoolmeester verteld, toen hij hier was,’ zei Isidro. ‘En daarom heb ik het voor u gehaald, toen hij mij ook nog aan kon duiden, wie het ding waarschijnlijk had. Een aardigheid, meer niet... Maar het was niet goed dat deze steen in vreemde handen bleef; van iemand die er allerlei onaangenaams mee deed.’

‘Felipe, onze dief die jij gevangen meegebracht hebt,’ giste don Salustiano.

Isidro knikte. ‘De Schoolmeester wist, dat hij ergens in de buurt verhalen ophing van een steen, die nodig was om werkelijk voor altijd baas te zijn op deze rancho. En een ieder wist dat deze steen verdwenen was. Daarom waren er ook indio's die niet geloofden dat wij lang hier heer en meester zouden zijn, zodat zij liever niet om werk kwamen. Die Felipe is een rare praatjesmaker, en de Schoolmeester vermoedde, dat hij wel meer afwist van die steen en hem misschien wel zelf gestolen en bewaard had. Dus ben ik op zoek naar hem gegaan. Zoals ik zei, een beetje laat. De vogel was gevlogen, maar toch in de buurt gebleven, met zijn hoop dat wie het ding had, ook eens hier de baas zou zijn. Door vragen vond ik uit, dat hij bij de pastoor van Las Fuentes in dienst was, als hulpkoster of zoiets. Ik dus daarheen. En wil je wel geloven, dat ik enkel met de hulp van die pastoor de steen heb losgekregen?’

‘Ik ken hem,’ zei ik. ‘Is dat niet don Leobardo Aznar, een man met een bolrond indio-gezicht en kortgeknipte haren?’

‘Juist,’ antwoordde Isidro, ‘maar zo slim kon hij niet kijken, of ik heb hem met zijn eigen zonde beduveld, en dat zal hij mij moeten vergeven, of hij wil of niet, want het spreekwoord zegt immers: Wie een dief bestelen kan, die krijgt er volle aflaat van.’

Hij grinnikte en ging voort: ‘Ik vroeg hem of die Felipe inderdaad bij hem werkte. En hij zei van ja, en dat het een brave en oppassende jongen was, en hij vroeg of ik soms iets tot zijn nadeel te zeggen had. Ik antwoordde natuurlijk van neen, maar ziende wie ik voor me had, begon ik hem een verhaal op te hangen van een hoeksteen van onze rancho, die toen ze gebouwd werd, door een van zijn voorgangers zelf gezegend was, en die nu bij de wederopbouw ontbrak, waardoor het werk maar niet vlotten wou. Ik had u willen vragen, zei ik, om nu een andere steen voor ons te komen zegenen. Maar waarom zou ik u die overlast aandoen, terwijl ik u die paar peso's ook zó kan laten verdienen? Want die gezegende steen is in het bezit van uw hulpkoster Felipe, die daar zeker de een of andere toverkunst

mee bedrijft. En als hij hem nu maar teruggeeft, dan zijn wij beiden geholpen.

Daar had de dikke luilak natuurlijk best oren naar. Felipe werd gehaald, en kreeg zonder meer bevel, de steen meteen te halen. Verbouwereerd keek hij ons aan, en ontkennen hielp niet meer toen de pastoor hem met hel en verdoemenis begon te dreigen. De steen kwam voor de dag, evenals mijn handjevol zilveren peso's, die ik alleen al voor deze kostelijke grap best over had, en wij zeiden elkaar vaarwel als de beste maatjes, don Leobardo en ik. Wat zal hij de pest in hebben, als hij later hoort, wat er precies aan de hand geweest is! Ofschoon deze mensen nooit iets horen, dan wat ze graag willen.'

Don Salustiano zat te schudden van het lachen, evenals ik die geen al te beste herinneringen aan de zieleherder van Las Fuentes met zijn negotie in doodsbeenderen had.

'Maar hoe heb je die Felipe meegekregen daar vandaan?' vroeg don Salustiano even later.

'Dat was streek nummer twee,' grinnikte Isidro. 'Een domme geestelijke erin te laten lopen, is niet zo'n kunst. Maar een geslepen dief, dat vergt meer. Ik was al een klein eindje op weg, toen ik bedacht, dat die Felipe een gemeen sujet was, die er zo veel te genadig van afkwam, als ik hem verder ongemoeid liet. Ik dus weer terug, om hem te roepen bij de sacristie, waar hij juist tegen een ander, een soort van oude drinkebroer van een koster, zijn nood zat te klagen, denk ik. Jongeman, zei ik tegen hem, ik ben daarstraks in mijn vreugde vergeten je een kleine beloning te geven voor het terugvinden van die gezegende hoeksteen, maar voor wat hoort toch wat onder ons goede christenen, nietwaar? Nu heb ik weliswaar geen zilvergeld meer over, maar als je even meegaat, dan wissel ik een biljet van honderd peso's dat ik nog bij me heb, in een pulquería waar ik de baas ken. En dan kun jij ook je portie daarvan krijgen.

Zoals te verwachten was, trapte hij erin en ging mee. Ik reed met hem naast mij lopend, tot aan de pulquería, je weet wel, die aan het eind van de hoofdweg in Las Fuentes staat. Daar zei ik tegen hem: Loop nog even mee, dat ik mijn paard ginds aan die boom vastmaak, dat het wat grazen kan, terwijl wij samen in de pulquería nog wat drinken, want ik verga van de dorst. En hij ging mee. Bij de boom, die al een eindje van het dorp af is, steeg ik af, en toen ik naast hem stond, trok ik mijn revolver. Laat deze negentien-millimeter je een goede raad geven, zei ik, en beweeg je niet voordat ik je toestemming geef. Ik bond hem mijn lasso om zijn buik, en heb hem toen eerst maar een kwar-

tiertje achter mij aan laten draven, totdat hij volkomen getemd was. Toen zijn we in een menselijker tempo hierheen gekomen, ofschoon ik moet bekennen dat hij behoorlijk hard kan lopen, anders was ik nog niet terug geweest. En dat is alles. Zie nu maar wat je met de knaap doet, waarde oom.'

Don Salustiano zei: 'O, iets erg interessants. Wacht maar tot morgen-vroeg.'

'Als je hem maar niet afrost,' pleitte Isidro. 'Wij zijn geen politie, wel?'

'Geen denken aan,' antwoordde don Salustiano vol verontwaardiging. 'Op deze rancho is nog nooit een indio geslagen. Zelfs voor zoiets niets, - hoewel het misschien dom is, en men ze op andere plaatsen er wel voor neerschiet. Maar je hebt gelijk. Ik wil je alleen iets merkwaardigs morgen laten zien.'

Nieuwsgierig gingen Isidro en ik de ochtend daarop met don Salustiano naar de binnenplaats.

'Haal me die bok die ik je toevertrouwd heb,' zei de hacendado tegen de peón die nog steeds voor het kamertje waar hij Felipe opgesloten had, gehurkt op wacht zat. 'Maar haal eerst een bak met zaagsel uit de werkplaats,' ging hij voort. 'En roep El Chino met nog enkele anderen naar hier.'

In een wip was de peón terug met het gevraagde, door een viertal van zijn maats gevolgd.

'Kijkt goed uit je doppen wat er gaat gebeuren,' zei don Salustiano tegen hen. 'Maar denkt erom, je steekt geen poot uit, als ik het niet zeg, begrepen?'

Daarna bracht hij zelf de bak met zaagsel naar de pomp, en liet er een straal water in lopen, tot het zaagsel vastgekoekt was tot één dikke brij. Hij zette vervolgens de bak in het midden van de patio neer, en riep luid dat Felipe voor de dag moest komen.

De opgeschoten knaap verscheen, het hoofd gebogen, zoals ik hem vaak al had zien lopen toen hij hier als huisjongen zijn werk deed. Op het laatste ogenblik kwam ook nog Teobaldo aangehinkt, die dreigend met zijn vuist begon te schudden, terwijl Felipe langs hem kwam.

'Indio *maldito*,' zei don Salustiano strak, toen de gewezen huisjongen vóór hem stond, 'dat je een dief was, wist ik al. En dat je ook de steen gestolen hebt, is mij nu eveneens bekend. Maar wie heeft jou als heer en meester over deze rancho aangesteld in mijn afwezigheid en die van de soldaten? De Rurales soms?' Felipe gaf geen antwoord.

'Wat deed je hier in mijn afwezigheid? In alle kamers, overal?' Er kwam nog steeds geen antwoord.

‘Spreek! Er zijn hier handen te over om je anders wel te laten antwoorden!’ riep don Salustiano nu met donderende stem. ‘Wat deed je hier tot op het laatst?’

‘Ik ben hier niet geweest, padrón,’ kwam het uit Felipe, die nog steeds volkomen vrij, maar met gebogen hoofd voor don Salustiano stond.

‘O, was je hier niet?’ vroeg de hacendado. ‘Ga dan daar eens staan!’ En hij wees naar de bak met het natte zaagsel. ‘Ga daar staan en antwoord mij nog eens: Wat deed je hier?’

Felipe deed wat hem bevolen was en zei kleintjes: ‘Ik was hier nooit, padrón. Nooit... na die nacht dat ik de steen heb weggehaald.’

Don Salustiano wuifde hem opzij. ‘O neen? Ga daar dan maar wat in de schaduw staan!’ Hij wees hem naar de achtergalerij, waarheen de indio zich nu met trage pas begaf.

Toen boog don Salustiano zich over de lage kist met zaagsel en zei, overeind komend: ‘Het bewijs is geleverd. Hij was het.’ Ongevraagd liep Teobaldo naar hem toe en keek ook in de zaagselkist.

‘Ay, padroncito,’ riep hij dadelijk uit, ‘de sporen die ik heb gezien in al de as en smurrie die er was, de eerste dag toen wij hier kwamen!’

Don Salustiano knikte hem tevreden toe. ‘Juist, uitgeslapen knul! Wat twee getuigen onafhankelijk van elkaar bemerkt hebben, is een wettig en overtuigend bewijs. Meer heb ik niet nodig om te weten dat ik nog twee goede ogen en een goed geheugen heb.’ Daarna ging hij een pas of wat de plaats over, op Felipe af, trok opeens van achteren uit zijn heupzak zijn revolver, zwaaide ermee en riep de dief toe: ‘Ik heb je al eens bijna doodgeschoten. Ren de poort uit, voor je leven! En laat je hier nooit meer zien! Ren!’

Alsof werkelijk al een schot was afgegaan, vloog plotseling Felipe naar de poort toe. Bij de mannen die opzij verwonderd hadden toegekeken, was er een beweging om hem te achtervolgen, maar ze bleven staan, indachtig don Salustiano's duidelijk bevel. Alleen El Chino riep: ‘Dat is hij! Die ik vluchten zag in het donker! De eerste nacht de beste, weet u wel?’

‘Dat is het,’ zei don Salustiano, en stak met een glimlach zijn revolver weg. ‘Een derde en heel nieuw getuigenis. En het bewijs, dat hij hier tot het laatste ogenblik geweest is. Hij dacht met zijn steen hier voortaan de baas te zijn, en had de rancho al in zijn bezit genomen. De arme dwaas. De staande zitting is geëindigd, mannen. Welbedankt.’

Met een kort wuifgebaar zond hij het werkvolk weg, dat opgetogen was aan het eind van de vertoning, en ging met Isidro en mij ontbijten. ‘Leer goed uit te kijken, alles op te merken, eigen volk bij tijd en wijle wat te imponeren en voor vreemden als het gaat barmhartigheid te laten gelden boven recht, Isidro,’ sprak hij. ‘Er wordt veel gevergd van ons ranchero's, om als meesters te voldoen, en niet alleen maar eigenaars te zijn.’

Isidro lachte: ‘Ik heb de les begrepen, oom. Wanneer u ooit hier niet meer is, wat naar ik hoop nog heel lang niet het geval zal zijn, dan...’

‘Het kan gauwer gebeuren dan je denkt,’ zei don Salustiano rustig. ‘En je hebt tenslotte nog zo'n korte leertijd doorgemaakt. Dat is het enige wat mij weleens bezwaart.’

‘Voor het eerst sinds mijn geboorte hoor ik u zo somber spreken, oom Salustiano,’ antwoordde Isidro getroffen. ‘U die zo gezond bent en nog in uw volle levenskracht...’

‘Juist daarom,’ sprak de hacendado, niet zeer logisch naar het mij toescheen, maar toch zo nadrukkelijk dat het bijna geheimzinnig klonk.

Geloofde hij zijns ondanks toch aan voortekens? Ik vroeg het hem des avonds, toen ik als gewoonlijk bij hem op de bovengalerij zat, in de tijd dat Isidro druk bezig was zijn lange brieven naar zijn bruid te dichten.

‘U heeft steeds beweerd dat u een vijand was van alle hokuspokus,’ zei ik, ‘en nu schijnt het, dat u zelf beinvloed wordt door god-weet-wat. Hoe zit dat eigenlijk?’

‘Dat zul je weldra weten,’ gaf hij mij tot antwoord. ‘Een besluit is sterker dan een voorgevoel, of niet? Je zult het zien. En wat mijn ongeloof, of liever onwil voor die dingen aangaat, ik heb eens een bittere ervaring opgedaan, die mij erg van dienst geweest is in dit opzicht. Wacht tot Isidro er is; het kan voor hem ook nuttig zijn, dit zonderling verhaal te horen. Hij moet alles weten wat ik weet, en nog veel meer. Een opgaaf voor die jongen! Bovendien, het gaat zijn oude vak aan; het heeft iets met schilderkunst te doen.’

Wij spraken over andere zaken, tot hetgeen beslist een mooie liefdesbrief geweest zal zijn, gereed was, en de bruidegom, nog ietwat opgewonden van zijn schrijfkunst, zich bij ons kwam voegen met de opmerking tot mij gericht: ‘Voor iemand die zich schrijver noemt, heb ik je hier niet vaak je vulpen zien gebruiken!’

‘Evenmin als jij een tube of penseel,’ hakte ik terug. ‘De rancho haalt iets anders uit ons, iets wat misschien elke mens wel in

zich heeft, maar wat hij onderdrukt wanneer hij elders is.'

'Wat is dat?' vroeg don Salustiano.

'Primitief te zijn. Te zwerven; met zijn handen werk te doen; te leven naar de wil van het weer en van het jaargetijde; zich om dieren te bekommeren en om planten. En des avonds in gezelschap van een wijzere, of soms ook wel van een dwazere, maar wat te praten en hardop te denken. Ik ken heus geen beter leven.'

'Ik ook niet,' zei don Salustiano. 'Stel je voor, dat ik ooit met pensioen zou gaan... En toch...'

'U wordt de oudste hacendado van Tamaulipas,' zei Isidro.

'Schei uit over de dood.'

'Wie spreekt dáárvan?' antwoordde don Salustiano. 'Maar ik moet er toch van spreken, in een andere samenhang, dat zal dus niemand hinderen. Ik wou daarstraks Alberto iets vertellen, maar we hebben braaf op je gewacht, omdat het jou ook wel zal interesseren, en het iets is, dat ik liever niet zo vaak vertel, zoals je straks wel zult begrijpen. Het is een beetje pijnlijk, maar omdat je er toch misschien je voordeel mee zou kunnen doen, en onze vriend hier ook, vertel ik het.'

Hij ging verzitten, keek een ogenblik aandachtig naar zijn vingertoppen, en begon: 'Er is in het leven een vreemdsoortige herhaling, weet je. In mijn vroege mannenjaren heb ik - lach niet - net als jij, ook wat geschilderd. Niet zo goed natuurlijk, en ik ben ook nooit ervoor naar het buitenland geweest en ken Parijs niet. Ik heb er ook voor gezorgd dat niets meer over is van al dat prutswerk; dus dit geval, dat men verder als een van de onschuldigste jeugdafdwalingen zou kunnen beschouwen, zou hiermee uit de wereld zijn, ware het niet, dat ik er ergens een onherstelbaar leed mee aangericht had, en wel, omdat ik in mijn onervarenheid nog teveel waarde toekende aan die vreemde verschijnselen welke iedereen wel in zijn leven tegenkomt en waaraan velen een bovennatuurlijke betekenis hechten, hoewel ze misschien niet zo vreemd zouden blijken, wanneer wij meer van de natuur afwisten.

En zo min als het waarschijnlijk vreemd is, dat jij geschilderd hebt en daarna op deze rancho terechtgekomen bent, Isidro, nadat ook ik geschilderd heb en op deze rancho terechtgekomen ben, omdat je toch de zoon bent van mijn broer en zekere familie-eigenschappen van de ene generatie op de andere overgaan, - zomin zijn de gebeurtenissen die men met een fluisterstem "occult" pleegt te noemen, iets anders dan de logische gevolgen van een heel natuurlijke oorzaak, die alleen verborgen

blijft voor ons gebrekkig onderscheid, zodat dan het gevolg iets willekeurigs lijkt en in de lucht hangt. En de mens die gaarne huivert bij het onverklaarbare, in plaats van verder te onderzoeken en de oorzaak te ontdekken, prutst zich maar een wonder bij elkaar en spreekt van geesten, spoken, goden, profetieën, enzovoorts.

Maar ik dwaal af. Laat ik in plaats van theorieën, waar ik geen verstand van heb, je liever zakelijk iets uit de practijk aanhalen, die ik wèl ken, en maar al te goed. Je weet, dat ik als jongeman eerst ook gewerkt heb op de rancho van een oom. Toevallig, hè? Het schilderen deed ik meest op Zondag, als geen andere, dringender werkzaamheden het mij beletten. Soms een landschap, dan weer een klein hoekje van het bedrijf, een troepje koeien in de schaduw, of wat bomen met daaronder kleine vlekjes die voorbijgangers moesten betekenen, - onderwerpen zoals destijds in de mode waren. Vandaag is dat weer wat anders. Maar mijn ideaal was een portret te kunnen schilderen, het moeilijkste dat er bestond, althans voor mij. Vergeet niet, dat ik nooit van iemand les gekregen had, en aan mijzelf moest leren wat ik ervan wist. Ik liep ik weet niet hoe lang rond met het plan om eindelijk eens mijn kracht aan zoiets te gaan beproeven. Maar de grootste moeilijkheid was, een model te vinden dat gewillig en bekwaam genoeg zou zijn om urenlang en elke Zondag van een lange reeks doodstil te zitten tegenover mij. Zo-iemand wist ik op die rancho niet te vinden, of het moest mijzelf zijn... en een zelfportret leek mij voorlopig nog te moeilijk, daar ik toch bewegen moest bij het schilderen en afstand nemen, en dan weer de juiste houding en het juiste licht terug moest vinden. Dat lag boven mijn vermogen, en ik moet je zeggen dat ik nòg niet snap, hoe sommigen dat kunnen. Ik ben overtuigd dat slechts de grootste meesters er in slagen, een behoorlijk zelfportret te maken, denk je ook niet, Isidro?'

Zonder op het zwijgend knikken acht te slaan, waarmee zijn neef de vraag beantwoordde, ging don Salustiano voort:

'Zo bleef mijn plan dus tijden lang alleen een vrome wens, totdat op zekere dag - het lijkt een beetje alsof ik aan het herhalen ben wat jou gebeurd is, waarde neef - een jongedame op bezoek kwam met haar ouders, om een week of wat op onze rancho door te brengen. Zoals paste bij mijn jonge jaren, werd ik dadelijk van mijn stuk gebracht door haar bizondere knapheid; ik heb met plezier gezien dat deze eigenschap nog bij de Iriarte's voortleeft, en ik deed mijn best, precies zoals vandaag ook anderen hun best doen, om een goede indruk op het lieve kind te

maken en haar vriendschap te veroveren. Ze was wat schuw en vrij gesloten van natuur, bedenk ik achteraf, maar toen ik haar zo ver had, dat ik haar mocht leren rijden, was het ijs gebroken, en mocht ik haar zelfs wel in mijn armen tillen om haar op het paard te helpen. Op de makste merrie die te vinden was, natuurlijk. Wel, ik was verliefd genoeg.

En zoals ik al zei, ze was heel knap, zodat het stoute denkbeeld toen ook bij mij opkwam, haar te vragen of ik haar soms schilderen mocht. Ik vond gelegenheid haar eerst te laten zien wat ik zoal gemaakt had, en daar zij een zekere bewondering liet blijken - ik geloof meer om het feit dat ik als jong ranchero ook nog andere dingen deed, dan om het pure prutswerk zelf - kwam ik tenslotte, wat timide, dat beken ik, voor de dag met mijn verzoek, niet al te onbescheiden, aarzelend zelfs en op een weigering bedacht. Tot mijn verrukking stemde ze echter dadelijk toe, ik sprak een tijdstip met haar af en leefde tot dat ogenblik alsof ik wel een halve meter boven de begane grond liep. In die dagen was ik zo, en ik zeg zelfs nu nog niet: helaas.

Maar toen ik op een mooie Zondagmorgen met mijn schildersezel vóór haar stond, begon pas mijn ellende. Ik paste en mat en schetste en veegde weer, en ik ontdekte dat wat werkelijk mooi is, niet zomaar valt weer te geven, feitelijk stuk gaat als je bezig bent het deel voor deeltje in je op te nemen, om het deel voor deeltje weer met houtskool of met verf bijeen te voegen. Ik heb geen verstand van kunst, maar dit vermogen om de deeltjes uit elkaar te halen en weer ergens anders zonder al te grote schade in elkaar te zetten, moet de ware kunst zijn. Ik had er geen flauwe notie van.

Het meisje toonde een engelengeduld. Ik weet niet hoeveel uren ze daar onbeweeglijk zat; totdat haar moeder eens kwam kijken, wat ik heel vervelend vond, maar wat wel onvermijdelijk was. En de critiek kwam dadelijk los: haar hoofd was niet zo smal, haar neus te lang, haar mond was immers kleiner en haar haar had niet zo'n bruine kleur, - je kent dat wel. Ik voelde mij ontmoedigd en had niet de durf meer om haar nogmaals het verzoek te doen, daar uren lang te zitten als een stenen beeld, opdat ik verder aan het doek zou kunnen prutsen. Het opgezette schilderij werd opgeborgen, en het meisje amuseerde zich weer zoals alle meisjes doen wanneer ze op een rancho zijn. En na een poos vertrokken zij, terwijl er al die tijd geen woord meer over het schilderij gesproken werd, en ons begin van vriendschap ook geen haarbreedte verder kwam. Bij vrouwen heb ik nooit succes gehad, tenminste nooit na het begin... Misschien heb ik ook

zelf te weinig doorgezet, dat zal dan wel. Het nieuwere geslacht is blijkbaar wat doortastender, - en heeft gelijk.

Maar ik dwaal telkens af door die herinneringen die mij nu zo levendig weer voor de geest verschijnen. Oude-mannen-kwaal is dat; ik zal mijn best doen, zakelijker de rest, dat waar het eigenlijk om begonnen is, te vervolgen.

Het oude leventje ging voort na hun vertrek. Alleen, - mijn lust in schilderen had een grote knak gekregen. Op mijn kamer grijnsde mij het onvoltooide portret aan; zelfs toen ik het omgekeerd tegen de wand gezet had, leek het mij alsof het door het doek heen, spottend en verwijtend in zijn lelijkheid mij aankeek. Wat ik ook verzon, het liet mij niet met rust; onaffe dingen hebben mij nooit met rust gelaten. Ik moest ofwel het aan stukken snijden en vernietigen, ofwel het op de een of andere manier afmaken, desnoods maar iets anders, geen portret, zo-maar een kop dan, uit mijn hoofd en naar mijn vrije fantasie, al was het enkel een Madonna, een godin of een symbool. Mijn geest moest toch het ding kwijt. Zo begon ik dus weer op een Zondag aan het doek te werken.

Wonder boven wonder ging het goed. Het leek wel of de kleuren zich vanzelve mengden, en of mijn penseel gedreven werd door iets dat sterker dan mijn vingers was. Het werd een bleke, ernstige kop, heel anders dan het meisje, toch ook mooi, maar met iets lijdends, iets te grote ogen, een vervaagde glimlach die meer weg had van melancholie. Het zal wel inbeelding geweest zijn van de zondagsschilder, maar het gaf mij een soort inspiratie, en het leek mij zeldzaam, dat uit een mislukking toch nog zoveel goeds ontstaan was. Niet te gauw tevreden zijn, dacht ik; zodra je weer gelegenheid hebt, werk je er aan door.

De week daarop bekeek ik alles nog een keer aandachtig. Het gezicht is nog niet bleek genoeg, vond ik, voor dat wat het eigenlijk zijn wil. Het moet ook wat ingevallener bij de wangen; de ogen moeten holler en de mond wat meer gegroefd; er moet meer schaduw in de kin-partij, dan wordt het best. En weer begon ik ijverig te werken, heel de Zondag door, en speelde ik klaar wat ik me had voorgenomen. Het gezicht keek mij zo treurig en zo lijdend aan, dat ik er bijna mee begaan werd en het schilderij ophing, omdat het mij zo goed beviel, en omdat ik de laatste fouten die er misschien nog in waren, wou ontdekken. Toen een nieuwe Zondag aanbrak, hàd ik ze ontdekt. De ogen keken veel te licht, te open om de treurigheid die om de mond lag, niet te schaden. Aan de lippen zelf behoefde niets meer te gebeuren, maar de ogen moest ik meer in schaduw brengen,

half-geloken maken en dan nog wat dieper in hun kassen. Met een klein gevoel van macht, al met wat meer ervaring, ging ik aan het werk, en het lukte. Nu was ik er. Dit was wat ik wilde, onbewust, precies... tenminste bijna. Dagen later wist ik, dat ik nooit die blik bereiken zou, die ik mij had verbeeld, die zonderlinge expressie. Beter was het daarvan af te zien, eenvoudig maar de ogen weg te schilderen, ze bijna helemaal te sluiten en de mond een heel klein beetje open daarentegen, als een laatste ademtocht. De rest was goed, en zo... kon ik misschien terecht heel trots zijn op het zinvolle en gevoelige geheel.

Voorzichtig, langzaam, om de rest vooral niet te bederven, bracht ik de veranderingen aan. Het was al bijna schemer voordat ik herademde en bij mijzelf zei: Nu is het genoeg. Geen streek meer, niets. Het schilderij is af. Een dode bruid. Noem het maar zo: "De dode bruid", dat kan een ieder makkelijk verstaan en dat is heel precies wat deze kop ook uitdrukt.

Ik was zo tevreden over dit werk, dat ik niet zo spoedig weer aan iets nieuws begon, want ik twijfelde er aan, of ik nog ooit zoiets behoorlijks zou kunnen maken. Inmiddels kregen wij bericht, dat een zwaar verlies de familie had getroffen, die een paar maanden geleden nog op bezoek geweest was. De jonge vrouw was in de bloei van haar leven door een teringachtige ziekte weggerukt, en de ouders waren ontroostbaar, vooral de moeder, die er geheel van overstuur was. Om wat bij te komen en afleiding te vinden, verzocht zij door middel van haar echtgenoot, of zij weer een poos op onze rancho mocht komen doorbrengen, waar ze zo gelukkig geweest was, en waar haar dochter voor het laatst in haar leven een onbezorgde en prettige tijd gekend had. Mijn oom haastte zich hem te schrijven, dat het hem een grote voldoening zou zijn, wanneer ze zo spoedig mogelijk kwam.

In zware rouwdracht verscheen de arme vrouw, en het was begrijpelijk, dat al haar gesprekken terecht kwamen op de gestorven dochter. "Hoe is het met dat portret dat u destijds begonnen was van haar te schilderen?" vroeg ze mij. "Heeft u dat nog ooit afgemaakt? Ik zou het graag weer eens willen zien, want sinds die ramp ons in het ongeluk gestort heeft, zie ik alles als met andere ogen." Ik moest haar tot mijn spijt bekennen, dat ik het schilderij geheel en al veranderd had, en dat het nu in niets meer leek op wat het eens geweest was, al was het ook naar mijn bescheiden mening lang niet slecht geworden. Ze drong er op aan, dat ik het niettemin zou laten zien, en ik was ijdel genoeg op mijn werk, om tenslotte toch aan haar verzoek te voldoen, en

alle verdere overwegingen opzij te zetten. Ik haalde dus het schilderij voor de dag.

Het was onmogelijk te voorzien geweest, dat de reactie van de moeder zo ontzettend hevig zou zijn. Ze brak in snikken uit, en terwijl ik hulpeloos erbij stond, zei ze eindelijk: “Maar hoe heeft u dàt ooit kunnen schilderen... U heeft haar enkel in haar volle bloei gezien; zo heeft ze heel die Zondag toch voor u gezeten, en nu is dit sprekend zó als zij aan het einde van haar ziekte was, die maar vier weken heeft geduurd en haar veranderd heeft tot dit... zoals ze er op haar doodsbed uitzag. U moet ongetwijfeld veel van haar gehouden hebben, om dit op een afstand, in uw fantasie zó duidelijk te kunnen zien, - de werkelijkheid.” Ik zei haar, dat dit een onmogelijkheid was, en vertelde haar, hoe ik van week tot week ertoe gekomen was, het schilderij wat te veranderen, eer ik dit eindresultaat bereikt had. Toen keek ze naar de datum, die ik er onder, bij mijn naam geschilderd had. Een nieuwe uitroep van verbazing! Het was juist de Zondag dat haar dochter was gestorven. En wat de gelijkenis betrof, ze had een foto bij zich van het meisje op haar doodsbed, en ik moest zelf toegeven dat de overeenkomst frappant was, hoewel... nu na meer dan dertig jaren weet ik, dat het alles toeval was.

Maar toen liet ik mij imponeren door de zielsbedroefde vrouw. Want al de dag daarop kwam ze op mij af, om nogmaals het verhaal te horen van mijn langzame veranderingen van het schilderij. En aan het eind van mijn relaas begon zij mij zeer ernstig te verwijten, dat hetgeen ik had gedaan, tenslotte een vorm was van magie. Ik had haar dochter doodgeschilderd, hield zij vol; haar eerst ziekelijk en kwijnend gemaakt, toen ik niet in staat geweest was om haar jonge schoonheid te veroveren, en daarna haar moedwillig, week na week vermoord, om pas gerust te zijn op het ogenblik dat ze gestorven was. Had ik haar bloeiend, mooi, en altijd bloeiender en mooier willen schilderen, dan zou haar niets zijn overkomen en ze zou nog altijd leven en gezond zijn. Wat ik echter had gedaan, was erger dan het boze oog, nog erger dan de zwartste hekserij; ik was een booswicht en de moordenaar van haar kind.

Zij overstelpte mij met bittere verwijten en vervloekingen, en ik, ontdaan, wanhopig om de onmogelijke positie waarin ik geraakt was, sneed het schilderij aan stukken en verbrandde het, voordat ze het nogmaals te zien vroeg. Het werd een onhoudbare toestand, en toen ook mijn oom het geval te horen kreeg, wist hij geen betere oplossing, dan mij voor een tijdlang ergens anders

naar toe te sturen, zo lang als de dame nog op de rancho verblijf hield. Ik ging als een dief in de nacht. Maar gauwer dan ik gehoopt had, werd ik teruggeroepen. De arme vrouw had de hand aan zichzelve geslagen, de eerste Zondag de beste, die volgde, en op de plaats waar haar dochter gezeten had toen ze voor mij poseerde.

Mijzelf heeft het jaren gekost, dit alles te vergeten, of liever het zo uit elkander te pluizen, dat ik mijzelf niet langer meer pijnigde met de verwijten der bijgelovige moeder, die zich toch, mijns ondanks, in mijn binnenste hadden vastgebeten. Onwillekeurig had ik geloof gehecht aan haar eigen hersenschimmen, en menig jaar uit de tijd dat anderen omzien naar vrouwen en zich een gezin willen vormen, werd mij, voordat ik weer tot mijzelf kwam, vergald. Ik behoef ook wel niet te vertellen, dat ik van toen af geen verf of penseel meer heb aangeraakt, en zelfs naar andermans schilderwerk nooit meer heb omgekeken. Ranchero te zijn, heeft genoeg van mijn krachten gevergd, en voor liefhebberijen heeft allengs de tijd mij ontbroken.

Alberto, dat is het waarom ik afkerig geworden ben van al wat mensen voor hokuspokus of bovennatuurlijke middeltjes houden. Ik wéét dat het onzin is, maar het effect van die dingen werkt desondanks dóór in ons leven. Ik ga ze dus liever maar mijlen uit de weg, zonder spot, maar ook zonder geloof, daar ik zelf mijn ervaringen heb. En wat jou, Isidro, betreft, ik heb je eerst nu dit verhaal gedaan, nu je zelf met een beter succes het portret van je bruid hebt geschilderd, de *levende*, bloeiende bruid, - en toch ook een ranchero geworden bent. Onze wegen gaan zonderling, dat is wel zeker...'

Isidro zei niets, en ook ik kon slechts zwijgen, verbaasd door hetgeen ik vernam. Niet zozeer om die coïncidenties, waarvan ik er zoveel al kende dat ze mij niet meer verbaasden, of om de behoefte der mensen, zich goddelijke krachten of duivelse bezig te denken wanneer slechts het duistere toeval de ene gebeurtenis samen laat vallen met de andere, - maar om het feit dat ik nooit achter don Salustiano een afgeschrikte kunstvriend ontdekt had. Vandaar die totale afwezigheid van elk kunstvoorwerp, hier op de rancho. Vandaar zijn volkomen afzijdigheid bij die gesprekken waarin kunst, poëzie of muziek in het geding kwam. Een liefde die niet kon beantwoord worden, moest wel verwelken tot onverschilligheid. Was het hem ook niet zo met de vrouwen gegaan? Een man, alleen met zijn doel, dat was hij; en nu dit doel ook begon te verschrompelen, hoe bitter eenzaam eigenlijk; juist omdat hij zo doodgewoon, zo zonder tragiek was.

In het alledaagse gebeuren, in de kalme maatgang van de vele kleine dingen die hier samen het leven op de rancho vormden, vergat je het gemakkelijk, en kon men een tijdlang zelfs geloven aan een soort van ideale toestand. Maar dan brak een paar seconden soms de werkelijkheid toch door, en zag je opeens de welbekende mensen ànders, vreemder, groter, zoals schaduwen op de wand.

Dit was niet alleen met don Salustiano, maar ook met de Ingeniero het geval, van wie wij buiten werktijd weinig meer bemerkten, sinds zijn woning bij de suikerfabriek een beetje op orde was gekomen en zijn vrouw uit Monterrey zich weer bij hem gevoegd had. Zeer afzonderlijk en eenzaam midden in het gemeenschappelijk bedrijf ging ieder hier tenslotte zijns weegs. Candelario en Esmeralda, Luz, El Chino, Juanito...

Deze laatste kwam een keer, kort voor de trouwdag van Isidro, met een zonderling verzoek bij don Salustiano. Of hij bij de kleine plechtigheid die op de Rancho de la Trinidad geschieden zou, ook tegenwoordig zijn mocht. Anderen, dat begreep hij uit zichzelve, hadden er misschien meer recht op, en vooral nu zowel don Salustiano zelf als Isidro afwezig zouden zijn, behoorde hij wel op zijn post te blijven. Maar hij had een reden die hij liever nog niet zeggen wou, maar die gewichtig was, en of nu de padrón niet voor één keer hem dit onmogelijke verzoek zou willen toestaan...

‘Goed,’ zei don Salustiano, ‘als je dat zo dringend wenst, richt het dan maar zo in. Het past mij feitelijk ook wel, omdat ik je daar misschien nog nodig heb.’ Een zonderlinge toegeeflijkheid was over hem gekomen.

Zo vertrokken wij tenslotte, niet meer voor een oorlog, maar ditmaal uitsluitend voor een huwelijksfeest, naar doña Anamaria, - een opgewekte stoet van ruiters, die van verre door de Ingeniero en zijn vrouw in het nog altijd werkzame fordje werd gevolgd.

Mijn kleine tegenzin om mee te gaan, was voor de vriendelijke invitatie van Isidro uiteraard gezwicht. Ik had een zinvol trouwgeschenk bij mij en hoopte verder op de feestelijke stemming van Elodia, die nu tenminste niet meer zeggen kon, dat ik mij al te veel om Sol bekommerde. Die zon moest ik maar stilletjes in het water van Isidro's liefdesbronnen laten schijnen. Aan Elodia's zoete eenvoud had ik best genoeg.

De morgen straalde tot in het Westen toen wij aanstonds al in volle draf die richting uit reden. Ik keek eenmaal om. In goudrood zonlicht lag de Rancho der Tien Mysteries, als vernieuwd

en jong, gebaad in flonkerglans die aan het wit der muren in de verte lilarode vlekken gaf, en aan het geboomte bij de tuinen, diepe donkergroene schaduw, licht-omboord. De vlakte lag gespreid gelijk een effen kleed van zilvergrijs, vol glanzen. Voor mij uit floot Juanito, uitgelaten. Achter mij zat Teobaldo als een Sancho Panza op zijn muilezel, en ver vooruit reed Isidro naast don Salustiano, die ook even omkeek en zijn hoed voorzichtig lichtte, alsof hij een groet bracht aan zijn koninklijk bezit. Met een beklemd gevoel gaf ik mijn paard de sporen om hem in te halen. Vreugdeloos, hoewel ik toen niet weten kon, dat ik de plek die ik zo lief gekregen had, niet meer terug zou zien.

Liquidaties

De huwelijksplechtigheid die na de vrolijke avond van onze aankomst op de Rancho de la Trinidad aanstonds al de volgende morgen voltrokken werd, was eenvoudig genoeg. Een heerschap uit San Martín Ocote, dat de weidse titel droeg van *'jefe político'*, maar verder meer weg had van een ezeldrijver, las de trouwacte voor, die getekend werd door het bruidspaar, door de generaal en doña Anamaria als getuigen van de bruid, en door don Salustiano en mij als getuigen van Isidro; plechtige kussen werden gegeven en omhelzingen met schouderklopjes gewisseld; dat was alles. Er werd een glas gedronken en het vreemde element vertrok weer naar zijn dorp, beladen met geschenken uit de tuin en kippenren van doña Anamaria.

Toen pas begon het eigenlijke trouwfeest. Eerst nog boven in de rookkamer, waar generaal Zulueta, stram en ernstig in zijn steeds costuum, keek alsof *hij* eigenlijk degene was die trouwde, en waar doña Anamaria eerst een traan wegpinkte, voordat zij de prachtig als een china poblana uitgedoste Sol haar gouden medaljon omhing, dat eens haar eigen moeder toebehoord had, en dat bij de stierenfokkerij al zulke voortreffelijke diensten had bewezen. Isidro mocht zich gelukkig prijzen met dit kleine en toch precieuze huwelijksgeschenk, want dat wat Pimiënto zelfs getemd had, zou zeker Sol ook binnen redelijke perken en hemzelf zonder horens kunnen houden, indien de lieve jonge vrouw, die er bekoorlijker dan ooit uitzag, met iets van een blos op haar gevulde wangen, zelf ooit bekoord mocht worden tot opstandigheid of ontrouw, - wat mij niet waarschijnlijk leek, gezien de blikken die zij onophoudelijk naar haar bruidegom - naar hem alleen - opsloeg. Vermoedelijk dacht de schenkster dan ook meer

aan het komende geslacht van kleine Isidro's en Sol's...

Ook don Salustiano kwam met zijn cadeau aandragen, een pakje dat hij op tafel zette, met de woorden: ‘Laat mij voor het laatst, wanneer het mag. Want er hoort bij dit kleine geschenk nog een heel verhaal, en anderen zouden ongeduldig worden.’

Zodat de generaal, die Isidro een paar revolvers, weelderig ingelegd met paarlemoer, gegeven had, mij zei, dat *ik* nu aan de beurt was. Ik met al mijn weinige bezittingen... Maar ik had toch iets meegebracht, en gaf hun het oud-aztekische offermes van obsidiaan, dat al zo vaak van eigenaar verwisseld was, en mij ook al niet veel geluk gebracht had. Licht zou het jonge paar er meer plezier van hebben, Isidro vanwege zijn kunstzinnigheid die zoiets kon waarderen; Sol omdat het iets echtmexicaans was, uit het grijs verleden. Wat ze dan ook zeiden, en waarvoor ik - eindelijk, maar te laat - mijn eerste kus mocht incasseren van de schone Mexicaanse. Op dat ogenblik had ik hem liever van Elodia gehad, en niet zo in het openbaar...

Zowel don Salustiano, met een half-verbaasde blik, als de opgetogen Ingeniero herkenden onmiddellijk het voorwerp, en terwijl de laatste het opnam en bekeek, fluisterde hij me toe: ‘Wat heb ik het uitstekend gerepareerd, al zeg ik het zelf. De breuknaadjes zijn weliswaar nog te zien, maar als een haar zo fijn... En verder houdt het zich maar voortreffelijk, het oude ding. Heb je het van die Thompsen gekregen?’

‘Van zijn dochter,’ fluisterde ik terug.

‘Dan hoop ik maar,’ bromde de Ingeniero mij toe, ‘dat het offermes Isidro straks niet al te veel verhalen meer vertelt, zoals het aan de honderdjarige deed... Ik bedoel, vertelt van jou, en je gedachten over Sol, destijds toen Isidro nog niet op het toneel verschenen was...’

Als antwoord gaf ik hem een kleine stomp, waarvoor hij grinnikend op zij sprong; en don Salustiano keek ons aan, een beetje streng, omdat wij zo met ons geginnegap dit plechtig ogenblik dreigden te verstoren.

Zelf gaf de Ingeniero met zijn vrouw een fraai-gelakte houten doos uit een der zuidelijke staten ten geschenke, en toen was eindelijk toch de beurt aan don Salustiano, naar wie allen reeds nieuwsgierig keken, minder nog om zijn pakket dan om het deftig-geheimzinnige gezicht waarmee hij stil en ingekeerd er naast stond.

Hij kuchte eens, alvorens hij het pakje in zijn hand nam en begon: ‘Dit heb ik zelf pas kort geleden van jou, waarde neef ontvangen. Iets dat op zichzelf niet kostbaar is, en toch... dat

steeds in deze streek gegolden heeft als een symbool van macht en heerschappij over de Rancho de los Diez Misterios. Een waardeloze steen... Jij hebt hem weer teruggevonden en als blijk van medeleven en begrip van onze opgaaf hier, teruggebracht naar mij, zijn oude eigenaar. Een waardeloze steen, zoals ik zei...'

Hij deed het pakje open, en het glimmend-zwarte brok granodioriet, ter grootte van een kokosnoot, lag in zijn beide open handen.

'Als ik jullie deze steen,' vervolgde hij, 'nu op mijn beurt als trouwgeschenk geef, of liever, hem teruggeef, is het omdat ik hiermee aan jullie ook de rancho geef. Geheel en al. Een nieuwe tijd vergt nieuwe mensen, nieuwe krachten. Dat het jullie goed ga. Voortaan is de rancho jullie eigendom, leeft er gelukkig, zoals ik op mijn manier daar vroeger ook gelukkig was. Ik ben maar een man alleen, en heb niet erg veel nodig. Voortaan zul je het nu zonder mij daar moeten stellen, maar je hebt bewezen dat je het wel aan kunt, Isidro. Ik zal binnenkort in Villa Ceo de papieren voor je in orde laten maken, ik heb al geschreven aan mijn vriend Redón, die ervoor zorgt. Wel, dat is alles.'

En zeer simpel, zonder verdere omhaal, in een doodse stilte en als geleid door het verbaasde kijken van ons allen, legde hij de steen in Isidro's voor een omhelzing toegestoken handen, en legde hij de kleine blanke hand van Sol daarop. Verbazing hield nog iedereen secondenlang met stomheid geslagen, tot Isidro de stilte verbrak en uitriep: 'Maar dat kùnt u niet menen, oom Salustiano! U daar weg, en ik... in uw plaats! Dat is een onmogelijkheid!'

'Ik heb er wekenlang al over nagedacht en mijn besluit genomen,' sprak de hacendado. 'Werkelijk al voordat jij de steen gebracht had. Maar dat gaf de doorslag. Wel, wat kijken jullie raar... Heb ik geen groot gelijk, Zulueta? Dit is warempel toch geen sterfhuis? Lacht, weest vrolijk!'

Don Salustiano zelf trok een komiek gezicht. Alsof zijn binnenste inderdaad een zware steen was kwijtgeraakt. Hij nam de eerste fles de beste, schonk de glazen vol en reikte iedereen het zijne. 'Drinkt,' riep hij, 'op het welzijn van de nieuwe bazen en de eigenaars van de Rancho de los Diez Misterios, van het voormalige bezit van de oude Salustiano Iriarte, die nu voor de jeugd het veld ruimt voordat hij gedwongen wordt!'

Automatisch en nog gans ontdaan stiet ieder met hem aan, maar toen hij met doña Anamaria klinken wilde, brak de vrouw in snikken uit, en boog daarbij het hoofd tegen zijn schouder, ter-

wijl hij haar met zijn ene vrije hand zacht klopte op de rug en mompelde: ‘Kom nou... wat is dat nou...’ Waardoor dit even leek op een onhandige omhelzing. En de hacendado keek wanhopig naar de zoldering en weer naar doña Anamaria's hoofd, dat nog steeds op zijn schouder lag te schokken.

Het was de bruid die hem uit zijn verlegenheid kwam redden. Sol nam hem zijn glas af, en doña Anamaria die ermee gemorst had, ook het hare. Zachtjes pakte zij daarop hun beide handen vast en zei: ‘Sedert ik geen moeder meer heb en Isidro geen vader, moeten jullie beiden deze rollen spelen en niet zo gek doen, hè? Geen kwestie van. Als oom Salustiano nu maar zeggen wil, dat hij zoals tevoren op de rancho blijft, om ons daar op te leiden, en dat wij na jaren, lange jaren hoop ik, verder zullen zien, - dan is toch alles goed? Toe... op haar trouwdag mag je een bruid niets weigeren.’

De Ingeniero naast mij fluisterde: ‘Zij kent hem nog niet. Als hij eenmaal zijn besluit genomen heeft, zijn Christus-zelf met al de elf duizend Maagden van Sint Ursula niet meer in staat hem daarvan af te brengen.’ Woorden die maar al te waar bleken, want nu ook andere stemmen loskwamen met protesten en bezwaren, schudde don Salustiano steeds vastberadener van neen, en zei hij: ‘Heb ik niet voorspeld, dat het een lange geschiedenis zou worden? Je maakt wel in een handomdraai van een schilder een ranchero, maar wee de ranchero die iets anders worden wil! De hele wereld gaat tegen hem te keer. Is dat rechtvaardig?’

‘Wat wil je dan anders gaan doen?’ vroeg doña Anamaria, onder al het betogen weer een weinig tot haar oude kalmte teruggekeerd, hoewel nog duidelijk ontdaan.

‘Onze vriend Zulueta gaat naar Mexico, de politici bevechten,’ antwoordde de hacendado. ‘Dat is *zijn* beroep. *Ik* kan een handeltje in vee beginnen, samen met Nicolás Redón. Of wat dan ook, nog half en half in *mijn* vak... Of dachten jullie soms dat ik opeens armlastig zou worden?’

Hij zette een hoge borst op, zoals een koning doen mocht, die zojuist een vorstendom had weggegeven. ‘Zo oud ben ik ook alweer niet,’ vervolgde hij. ‘De hele wereld ligt nog voor mij open.’

‘Ik zou willen weten wat jij dan de hele wereld noemt,’ zei doña Anamaria met een dwaze glimlach, en haar rechterhand scheen iets te strelen als een groot en donker dier dat, voor een ander dan haarzelf totaal onzichtbaar, naast haar zat.

Er kwam abrupt een einde aan de scène, doordat Juanito plotseling in de deur stond.

‘Mag ik even storen?’ vroeg hij, ook al plechtig. Er lag zoveel

imponerends in de zachte aandrang waarmee hij dit zei, dat onwillekeurig èn zijn meester èn doña Anamaria tegelijkertijd antwoorden: ‘Kom maar binnen.’

Doch hij kwam niet verder, maar greep achter zich naar iets, en duwde thans Elodia voor zich uit. Ik had haar nog niet anders dan zeer vluchtig in het voorbijgaan teruggezien, en keek haar nu met welgevallen, even groot als mijn verbazing aan, zoals ze daar zeer feestelijk en schuchter in haar lange jurk, de donkere vlechten om het hoofd gewonden, de kamer binnenschuifelde. Met Juanito hinkende vlak achter haar, nog altijd zachtjes duwend.

‘Dit meisje, *mis padrones*, en ik,’ zei hij, steeds nog plechtig, maar een beetje fier toch ook, terwijl Elodia haar blikken neergeslagen had, ‘dit meisje en ik verlangen u het eerst van al onze gelukwensen aan te bieden. Ay, eh... en u ook te herinneren aan het spreekwoord dat zegt, dat uit een bruiloft steeds een nieuwe voortkomt. Waarmee ik maar zeggen wil, dat ik Elodia's padrona om verlof vraag om haar tot mijn vrouw te nemen, en mijn eigen baas vraag, of ik met haar trouwen mag. Natuurlijk met permissie van de overige señores ook.’

Hij keek, nu hij had gesproken, ook verlegen voor zich, maar zijn grote hand zocht naar Elodia's schouder en bleef daarop rusten, totdat na een korte stilte doña Anamaria vroeg: ‘En jij, Elodia, is dat jouw wens ook?’

‘Als het niet in strijd is met die van de padroncita,’ klonk het bijna fluisterend.

‘Dan moge God je zegenen, mijn kind,’ sprak de padrona met haar milde, donkere stem.

Juanito echter keek naar don Salustiano op. En deze knikte hem welwillend toe, terwijl hij vriendelijk spottend zei: ‘Je voelt je niet te oud voor zulk een jongedochter?’

Met volle ernst antwoordde Juanito: ‘Neen, padrón. Ik kan nog dienen. Vraag het haar zelf maar.’ En liefdevol boog hij zich op zijn scheve benen naar Elodia.

‘Dan zijn jullie vanaf dit ogenblik man en vrouw. Gelukgewenst,’ sprak don Salustiano. En toen naar mij toe gekeerd: ‘Wat een veranderingen, wat een veranderingen! De Rancho der Tien Mysteries wordt nog een liefdesburcht. Je ziet wel, dat het tijd werd dat ik er vandaan ging.’ Maar de spot was uit zijn stem geweken en hij lachte met een open lach.

Toen het mijn beurt was, Elodia de hand te drukken om haar geluk te wensen, kon ik niet nalaten deze even langer in de mijne vast te houden, dan misschien passend was. Dit laatste ook nog

prijs te moeten geven, viel mij zwaar, en ik zei haar: ‘Je bent wel erg plotseling besloten tot die grote stap, Elodia.’

Waarop ze mij met haar nog kinderlijke, grote zwarte ogen aankeek en zacht sprak: ‘Het is niet *mijn* schuld, padroncito, maar die van Juanito zijn gitaar.’

‘Zodat als *ik* er een gehad had...’ lachte ik pijnlijk.

‘Quién sabe, padroncito,’ sprak ze toonloos, en keek hulpbehoevend om naar Juanito, die nog bij don Salustiano stond en daar het nieuws vernam, dat Isidro voortaan zijn baas zou zijn. Weshalve ik haar hand maar losliet en zei: ‘Leef gelukkig, meisje, en denk af en toe nog aan mij, als je ginds, als mayordoma voor het hele jaar, gaat wonen op de andere rancho.’

Zonder dat hij het bedoelde, had immers don Salustiano ook over *mijn* verder lot beslist. Ik kon ook niet terug, zo min als hij. Waar Sol was en Elodia, - als vrouwen van twee anderen? Esmeralda was wat anders; wat gegeven wordt, daarvan kan men gemakkelijk afstand doen. Van Luz had ik na alles wat ze doorgemaakt had, ook vrijwillig kunnen afzien. Maar het nieuwe in de toestand was mij toch teveel, vooral dit heel onvoorbereide waar ik nu voor stond. En zonder hem, de oude baas? De Rancho der Tien Mysteries was niet meer dezelfde voortaan, en ik wist dat ik mij er zou voelen als die ‘mens teveel’, waarover Toergenjew, een van mijn meesters, uit de treure heeft verteld. Dat nooit.

Ik zei iets dergelijks tegen Isidro, toen hij mij vroeg of ik ook mee terugging, morgen. ‘Ik ga een millioen verdienen en daarna weer schilderen,’ zei hij. ‘Waarom doe je niet hetzelfde, voor je weer gaat schrijven?’ Maar hij drong ook niet zo vreselijk aan, toen ik hem zei, dat een millioen uit Mexico mij veel te zwaar op mijn gemoed zou liggen. ‘Dat is waar,’ vervolgde hij, ‘als schrijver heb je heel de wereld voor jezelf, en ik als een voorlopig nog verlopen schilder, slechts de rancho...’

Slechts de rancho, durfde hij te zeggen. En ook Sol had veeleer vriendelijke spot dan medelijden, dat ik trouwens ook niet wenste, voor mij over. ‘Met jouw fantasie,’ sprak zij, ‘ga je aan de werkelijkheid voorbij. Ik heb bedacht, dat wat je mij verteld hebt van een zekere kist, je weet wel, die daar in Tampico moet verbrand zijn, vast een soort verzinsel is. De dingen in het werkelijke leven komen nooit zo goed uit, zoals jij ze graag vertelt.’

‘Dat heb ik wel door jou geleerd, o liefste aller bruiden,’ gaf ik tot verweer. ‘Maar is jouw eigen werkelijkheid dan soms niet netjes uitgekomen?’ En hierop moest zij mij toch het laatste

woord schuldig blijven, - wat mij van een vrouw niet dikwijls is gebeurd.

'Toch lieg je dikwijls, veel te dikwijls,' zei ze namelijk. 'En vooral tegen ons, domme vrouwen.' Waartegen ik weer inbracht: 'Als ik, leugenaar, je toegeef dat ik lieg, wat is dan eigenlijk de waarheid? Denk erover na, en val geen schrijvers van verhaaltjes lastig met je inquisitie, felle Zon der waarheid!'

Wij gingen middelerwijl beneden naar de eetzaal, waar het bruiloftsmaal werd opgediend, terwijl ook de peones en het andere werkvolk in het schaftlokaal tractaties kregen die alleen een indio-maag verwerken kon, zo veel en zo gekruid. Het ontbrekende feestrumoer was zeer welsprekend voor de andere wijze waarop zij hun kaken lieten werken. En ook aan onze eigen dis werd grotere aandacht aan de vele schotels dan aan conversatie of getoast besteed.

Al vroeg des avonds trokken Isidro en Sol zich naar hun echtelijk vertrek terug, en bleef ons kleine gezelschap na de lange maaltijd nog een paar uur praten. Generaal Zulueta sprak van wat hij van plan was te doen in de hoofdstad, waar hij Robles zou zien uit te vinden en niet rusten wilde voordat hij uit het land gezet was. Dat had die boef als helper van Veytía, naar zijn mening, op zijn zachtst verdiend. Met de Artégui's en dergelijken zou hij meer te stellen hebben, want die groeiden op als paddestoelen uit de grond, bij iedere regering... Dat waren degenen die vandaag alweer een nieuwe revolutie voorbereidden, welke misschien al na een jaar of wat opnieuw zou razen, wijl de overwinnaars overwonnen waren, en de overwonnenen toch halve overwinnaars, zoals don Salustiano's uitspraak luidde.

'Ga maar mee,' zei Zulueta tegen hem, 'er zal genoeg te doen zijn.'

Maar don Salustiano gaf tot antwoord: 'Mogen alle goede geesten mij de jaren die mij resten, voor de politiek behoeden; voor de vrienden net zo goed als voor de vijanden die politiek bedrijven. In mijn leven heb ik maar één ding ontmoet, waarvoor ik werkelijk angst gekregen heb: die misgeboorte van de politiek, die Staat genoemd wordt. Een meneer, waarachter weer een andere meneer, met achter zich weer andere, oneindig veel, zoals je in de spiegels ziet van elke kapperszaak, in Mexico zo goed als in het kleine Villa Ceo. En toch is het steeds dezelfde vent, van achteren en van voren. Wel, de Staat is ook een kapperszaak, waarin je zogenaamd wordt opgeknapt en mooi gefatsoenneerd, al is het in werkelijkheid geschoren en gevild. En

daarvoor tel je dan ook nog je centen neer, belastingen en ander bloedgeld. Neen, de jaren die mij resten breng ik liever net zoals tevoren met de stomste dieren door, dan met al die meneren. Al heb ik bewondering voor je moed, mi general.'

'En toch heb je volkomen van je rancho afgezien,' bracht doña Anamaria nogmaals in het midden. Ze was heel de verdere dag zeer stil geweest, sedert haar snikbui. Maar nu had ze weer dat oude vastberadene over zich, die zweem van strengheid, die alleen nu niet meer doorklonk in haar stem en veeleer op een diepe ernst geleek, dezelfde aangrijpende ernst waarmee ze plotseling tegen don Salustiano zei: 'Ik heb je in de lange jaren van onze vriendschap zelden iets gevraagd, geloof ik, Salustiano.'

De ander keek verrast op, eer hij antwoordde: 'Wat zeg je? Veel te zelden, Anamaria... Nooit, denk ik.'

'Maar nu zou ik je dan toch *wel* iets willen vragen,' ging de vrouw voort. 'Zo... onder getuigen... in de hoop dat jij het dan niet weigeren zult, althans niet veel bedenkingen meer maken.'

Hoffelijk zei don Salustiano: 'Hoe zou ik je ooit iets kunnen weigeren, als het in mijn vermogen ligt?'

Doña Anamaria keek een ogenblik omhoog en dan scherp naar de hacendado, voor ze verder sprak: 'Je hebt vandaag gehandeld als een oud man, beste vriend. Maar onze vriendschap eist, dat ik eerbiedig wat je ernstige wil is. En het heeft mijzelf ook laten denken. Ik ben maar een vrouw... een vrouw alleen... de jaren die voor jou voorbijgegaan zijn, waren ook voor mij dezelfde lange jaren. Ik ben evenmin het leven moe als jij, maar dit zijn nieuwe tijden, daarin heb je groot gelijk. Dus...'

Een verlegen blos steeg naar haar wangen en ze brak haar woorden af, keek voor zich, alsof zij al alles had gezegd.

'Je had mij iets te vragen,' zei don Salustiano, ietwat hulpeloos.

'Een vraag... voor mij hetzelfde als een bevel.'

'O neen, een klein... een groot verzoek om hulp,' sprak doña Anamaria. 'Heb je dan nog niet gemerkt dat deze rancho mij te zwaar wordt op de duur? Ze is veel kleiner dan de Rancho van de Tien Mysteries... Als jij hier nu kwam om haar te leiden en mijn taak zo te verlichten... Niet om jou, maar om mijzelf verzoek ik het!'

Voor de eerste maal sinds ik hem kende, zag ik don Salustiano onbeheerst. Terwijl de vrouw sprak, was hij opgesprongen en hij keek haar aan met open mond. En toen zij uitgesproken was, riep hij: 'Bedoel je... mij? Je meent niet wat je zegt... Jij, vrouw van een karakter... als een man... en ik, náást jou?

Een kapitale inval, maar... hoe moet het dan in de praktijk? Hoe kàn het.' Werkelijk, zijn stem sloeg over toen hij het herhaalde: 'Hoe kàn het?'

Doña Anamaria zei verlegen: 'Zoals anderen dat kunnen, Salustiano. Net als man en vrouw. Precies als anderen.'

Verlegen wendden wij, Zulueta en het Ingeniero-echtpaar en ik, onze hoofden af, en zagen niet, maar wisten wel, dat nu de sterke man het hoofd boog en de sterke vrouw het hare naar hem ophief, en een kus hun liefste wens, in jarenlange trots verdrongen, eindelijk als verwerkelijking bezegelde. Zo doodgewoon, in ieders bijzijn. En er werd geen woord aan toegevoegd. Wij spraken verder over andere dingen, keken heimelijk naar die twee aan wie toch verder niets te merken viel, dan wellicht toch een kleine, nieuwe blos op doña Anamaria's al wat rimpelige wangen, - en wij drukten onze vrolijkheid terug tot een serene kalmte.

Het liet ons onverschillig dat de ambtenaar uit San Martín Ocote er voor deze oudere mensen niet meer bij gehaald zou worden en dat zij zich beiden meer als goede vrienden dan als echtgenoten in hun verder doen gedroegen. Uit hun ogen straalde een bezonnen, maar nog brandende voldoening, en dat was voor ieder die hun toegenegen was, ruimschoots genoeg.

Zo stonden zij het bruidspaar na te kijken, toen het de ochtend daarop wegreed naar de rancho die twee nieuwe eigenaars gekregen had. Het bruidspaar zat in het fordje bij de Ingeniero en zijn vrouw; Juanito had Elodia vóór zich op zijn paard, gelijk een triomfator met zijn beste oorlogsbuit; en enkele peones volgden. Op het laatste ogenblik was Teobaldo toch niet meegegaan. Toen hij vernam dat don Salustiano blijven zou en voortaan op de Rancho de la Trinidad de baas zou zijn, was hij weer van zijn ezel af geklommen, waarop hij ons afgewacht had, en zijn strohoed in de hand, had hij zo smekend, zonder woorden, maar met al de trouw die aan zijn indio-ziel iets groots gaf, don Salustiano aangekeken, - dat deze knipperend met de ogen, kortaf zei: 'Blijf maar, jij hinkepoot. Ik heb Juanito zijn instructies meegegeven. Jij bent daar toch ook maar overbodig.'

Teobaldo greep zijn hand en kuste die, zoals de indio's dat slechts bij priesters doen. 'Als *u* mij niet meer nodig heeft, padrón,' zei Teobaldo toen hij weer omhoog kwam, 'dan uw paard toch zeker, op deze stierenrancho!'

Wij bleven staren in de richting van het einddoel der vertrekkenden, totdat zij niets meer waren dan een kleine stofwolk in de verte.

De oude Zulueta ging ook spoedig. Op de Rancho der Drievuldigheid werd het zeer rustig en vertrouwd. Maar het werd nu ook *mijn* tijd om er weg te reizen, en niet langer storend als een graag-gedulde, maar toch overbodige getuige van het late, kalmverpuurde samenzijn van twee gerijpte mensen, rond te hangen in dit vredig oord. Mijn oude vriend was op zijn plaats hier; met die wetenschap mocht ik tevreden zijn. Doña Anamaria zag ik overdag soms urenlang zo rustig op de galerij wat naaiwerk doen, en met zo'n stille glimlach mij begroeten als ik langs kwam, dat ik zeker van de duurzaamheid van haar geluk kon zijn. Ik werd ook inderdaad zelfs hier 'een mens teveel'; ik voelde, maar verzweeg het, om mijn heengaan niet door hun protesten te bemoeilijken, doch nam toch, met een zwaarder hart dan ik mijzelve wou bekennen, het besluit tot mijn vertrek.

De reden die ik maar verzon, klonk bovendien zeer geldig. Ik had mijn familie in het Zuiden van het werelddeel, in Suriname, en wou daarheen gaan, zolang de oorlog in Europa nog bleef duren. Iedereen werd op de lange duur weer aangetrokken door het land van zijn geboorte en jeugd... dus ik ook. Zelfs al was het nog maar een kolonie en nog lang geen werkelijk vaderland. Doña Anamaria was het met mij eens. Van don Salustiano kwam niettemin een zwak verweer, op de avond dat ik het hun mededeelde.

'Op mijn oude rancho was je thuis,' zei hij, 'precies als ik. Nu ben ik *hier* volkomen thuis. Waarom ook jij niet?'

Ik wees naar zijn vrouw en antwoordde: 'Herinnert u zich dan de levenswijsheid van de Argentijn niet meer, die u zelf zo volkomen toegepast heeft: alles achterlaten om alles weder te vinden? Ik ben van plan hetzelfde te doen. Hier, en vermoedelijk ook elders.'

Toen gaf ook hij toe, en zei: 'Je hebt gelijk. Doe wat je hart je ingeeft. Dat is beter dan wat ons verstand beredeneert.'

Lauweren als veevoeder

Mijn laatste dagen op hun rancho waren misschien toch de mooiste die ik doorbracht in dit land. Wij spraken met elkander zoals mensen die waarschijnlijk voor heel lang uiteengaan en elkaar nog alles willen zeggen in een vriendschap die al van de alledaagse sleur is losgeraakt. Ook al had don Salustiano het alleen maar over heel gewone dingen: hoe nu Isidro het maken zou, en hoe zijn eigen lang-gewende werk hier liep, en hoe een

kleine rancho eigenlijk veel beter was dan een heel grote.

'Overigens is er veel minder onderscheid dan ik gedacht had,' zei hij, 'tussen deze rancho en die van Isidro. Werkelijk, wie had kunnen denken dat ze net als door een man beheerd werd?'

En vol trots keek hij naar doña Anamaria die hem plaagde: 'Als je nu maar ook hier niet begint met electriciteit en andere mechanieken, zoals de rancho die ze nu wel die van alle Vijftien de Mysteries mogen noemen, zoveel draden, palen, olievaten en machines als je daar te zien krijgt...'

Maar don Salustiano liet zich er niet tussen nemen. 'Wat een os of mens kan doen,' zei hij, 'laat ik niet door machinerieën doen, die tot vandaag de mensheid minder nut dan ongelukken brachten. Wat misschien de schuld niet is van deze stomme werktuigen, maar beslist wel van de oude mensensoort die ze gebruikt. Je zou eerst nieuwe mensen moeten kweken, die in staat zijn baas te blijven over de machines; kinderen... zoals Isidro en Sol gaan maken, en Juanito. Laten wij, de kinderlozen, met onze eigen middeltjes tevreden zijn, en niet hanteren wat aan onze greep ontglipt. Ik heb gedacht, Alberto, als je weer gaat schrijven, doe het dan over de mens en de machine, want dat is vandaag het allergrootste vraagstuk. Weet je nog, hoe wij in Mexico bespraken, dat een man in staat moet zijn om op de hoogste top van de vulkaan de krater af te dalen en daar tot de bodem door te dringen om er zwavel te gaan zoeken, zwavel die hij nodig heeft om dóór te vechten, ook als alles is verloren, net als vroeger het geval geweest was met Cortés? De meeste mensen zijn vandaag geen zwavelzoekers, maar ze zoeken goud en doen dat met machines, graven daarmee in de diepte zonder ooit de top te kennen, de gevaren te trotseren en de krater van hun eigen hart en andermans gemoed te onderzoeken. Dáártoe zal in der eeuwigheid nooit een machine kunnen dienen, zal ook in de toekomst enkel mannenmoed in staat zijn. Ik wil heus niet zeggen, dat ik zelf zo moedig ben, maar... wat ik nu, in deze laatste ronde van mijn leven in mijn hand hou, is geen goud, maar zwavel... kan ik altijd nog tot buskruit maken, als het nodig mocht zijn.'

'Als dichter schrijf je toch veel liever over liefde en zo,' dacht doña Anamaria. 'Dat heeft bovendien niets met oude of nieuwe mensen te maken. Dat blijft.'

Maar don Salustiano hield vol: 'De liefde heeft ook iets te maken met wat ik bedoel... met hetgeen je op de bodem van de krater vindt, als je de durf hebt, er in te verdwijnen, met niets dan een touw om je lijf. Hoe moet ik het verder zeggen...

dat zijn geen dingen waarover je práát, maar als je een dichter bent, kun je er wel over schrijven.'

De vrouw gaf hem toe: 'Achter alles is zo een verborgen betekenis die je er uit kunt halen als dat je gegeven is. Ik denk dat het dit is, wat eigenlijk iemand tot dichter maakt, is het niet zo, Alberto?'

Ik knikte en zei: 'Je moet wijs zijn om het te kunnen. En mij lukt het zelden. Zo vraag ik mij nu al een hele tijd af, wat eigenlijk de diepere betekenis is van de naam van uw rancho. Die van de Drievuldigheid... maar dan van welke?'

'De goddelijke natuurlijk,' antwoordde doña Anamaria. 'O, jullie heidense mannen! De Vader, de Zoon en de Heilige Geest, drievuldig in personen en toch maar één God, zoals ons de Kerk leert.'

Don Salustiano glimlachte en zei: 'Goed, goed, dat hebben de nonnen je zo bijgebracht en je hebt het met je bewonderenswaardig geheugen nauwkeurig onthouden. Maar wat Alberto bedoelt, is de zin die die naam juist voor *deze* rancho gekregen heeft. Niet waar? Of heb ik het mis?'

'Ja,' zei ik. 'Precies.'

Doña Anamaria dacht even na. 'Er is hier zoveel gebeurd,' sprak ze toen, 'de revoluties... het werk... Och, niet anders dan overal elders ter wereld. Bloed, zweet en tranen... net als in Europa, net als ieder jaar hier in Mexico. Als je met alle geweld voor een goddelijk drietal een menselijk wilt, hier heb je ze: bloed, zweet en tranen. De menselijke, al te menselijke personen ook: Moctezuma die het bloed voor de revolutie met zijn dood gaf; en Salustiano met het zweet van zijn werk, dat hem niets dan hier een plaatsje aan mijn zij heeft opgeleverd; en de tranen...'

'Die van jou,' zei don Salustiano stilletjes. 'Toen jij zo heel alleen in zorgen zat... vooral terwijl wij oorlog voerden, is het niet?'

'Jij hebt ze niet gezien,' antwoordde doña Anamaria met een poging om haar strengste stem terug te krijgen. Echter zacht genoeg om een bevestiging te suggereren.

'Er zijn drievuldigheden bij de vleet, - ook slechte,' ging de hacendado voort. 'De duivel welke deze Republiek blijft teisteren, is ook drievoudig van persoon en één in wezen, met permissie, vrome christenvrouw. Sinds de oude tijd van de Azteken zijn het hier de militairen, de bezitters als politici vermomd, en dat wat zich de geestelijkheid gelieft te noemen, maar de wereld en het vlees zoekt, zoals de Schoolmeester het uitdrukt,

en die zich alle drie tezamen verbonden hebben tot één macht, waardoor het land geknecht wordt en benadeeld in zijn armen, in het volk en zelfs in rijkeren zoals wij, die eerlijk willen werken voor hun medemensen, evengoed als voor zichzelf. Zolang die duivel met drie koppen niet verslagen is, zal Mexico rampzalig zijn. Er zullen heel veel zwavelzoekers moeten opstaan, eer men deze wereldgrote vijand aan kan. Wil je nu nog meer verklaringen, Alberto? Ik geloof het is genoeg. Maar schrijf het, zeg het als je werkelijk iets zeggen wilt, dat voor dit land geldt en voor overal.'

'Ik vrees dat men het mij zeer kwalijk zal nemen,' bracht ik in het midden. 'Want overal is het net hetzelfde. In Holland, Engeland, Azië, overal.'

'Wees een zwavelzoeker,' sprak don Salustiano op die zakelijke manier waarmee hij een gesprek beëindigen kon. 'Durf op jouw beurt ook af te dalen in de laaiende vulkaan die deze wereld is.' Met zulk een raad in het hart heb ik hem voor de laatste maal omhelsd, toen de afscheidsmorgen aangebroken was; zijn klopjes op mijn rug als een bemoediging bij wat mij wellicht wachten zou, wanneer ik handelde in zijn geest. Ook doña Anamaria gaf mij een omhelzing en zei: 'God behoede je; hij waakt ook over heidenen, dat zie je wel aan Salustiano!'

Homobono wachtte mij al met een paard, en samen draafden wij nog eenmaal over de van lang groen gras licht rimpelende vlakte, recht op San Martín Ocote af, vanwaar een rammelende autobus mij naar de spoorlijn brengen zou. Ik zag bij het telkens omzien, tegen de achtergrond der donkere poort een tijdlang nog de lichtere vlekken van de twee gestalten van mijn gastheer en mijn gastvrouw, die daar wuifden, nog slechts kleine poppen waren, weinig meer dan stippen werden, en verdwenen in het dansend, olie-achtig vloeiend licht dat als een dikke laag het steppegras in alle richtingen bedekte.

Opgenomen in het licht, de wijdheid en het alom-nederdalend strak gewelf van hemelblauw reed ik het dorpje tegemoet, de toekomst, de herinnering, waarin de schoonste werkelijkheid verbleekt tot droom, een vruchteloze fantasie wordt en een vaag, maar onvergankelijk beetje heimwee.

Homobono zei niet veel, gelukkig. Ik had waarlijk aan de zwerm van mijn gedachten bezigheid en afleiding genoeg. Totdat ik vlakbij San Martín Ocote een troep ezels tegenkwam, met Efraín Carranza knuppelzwaaiende er achter.

Even halt en een paar woorden voor een kort vaarwel nog. 'Als het u te zwaar wordt ginds,' riep hij me toe, en maakte een vaag

gebaar naar alle verten met zijn stok, ‘beproef het dan eens met de ezels, jefecito. U zult dan ontdekken dat de mensen makkelijker te hanteren zijn, want minder slim!’

Het laatste wat ik van hem zag, was dat hij weer zijn pakken op hun rug stond vast te sjorren. Zoals wij ook dagelijks doen, en vaak genoeg met ons gedaan wordt.

Tenslotte moest ik toch wat zeggen tegen Homobono, als een compensatie voor zijn vriendelijk begeleiden tot zo ver. Ik vroeg hem, of het hem wel aanstond, nu een baas te hebben, na zo lang gediend te hebben onder een bazin.

Hij trok zijn angstigste gezicht en scheen zijn antwoord te herkauwen voor hij het uitbracht: ‘Wie een vrouw ontmoet heeft, señorito, die zó was dat hij voor haar kon werken zonder boos te worden, en ten slotte zelfs met veel plezier, die kan desnoods in dienst gaan bij de duivel! *Caracoles*, - don Salustiano is ook niet de eerste baas de beste. Hij verstaat het vak zoals geen tweede in de hele omtrek, en hij is een man! Waarmee ik zeggen wil, dat hij die ene vrouw zelfs, die geen ander ooit de baas kon, heeft gebroken als een onberijdbaar paard. U ziet, hij is een man... en iemand die zo is, aanvaard ik graag als meester. ‘Weet u,’ ging hij na een poosje voort, ‘ik heb eens vroeger voordat ik bij doña Anamaria kwam, gewerkt op een paardenfokkerij, waar een merrie was, die niemand baas kon. Stel u voor, een merrie en geen hengst, - het is mijn lot geweest om altijd op een dergelijke plaats terecht te komen. Maar ik heb ook ondervonden, dat er altijd wel een kerel is te vinden, die ten slotte ook het wildste paard nog aan kan. Al moet ik, als u mijn eerlijke opinie vraagt, bekennen dat ik het bij de padrona al sinds jaren niet meer had verwacht. Ik dacht werkelijk: dit is dan toch wel die éne, waarvoor nog geen man geboren is. Maar ik heb mij toch vergist, net als toen bij die merrie. Het onhandelbaarste beest, waarschijnlijk door haar rosse kleur. Ze had al heel wat schouders en ook benen laten breken, en een ieder op de fokkerij de aarde laten proeven, op zijn minst, zodat wij haar al hadden opgegeven. Totdat op een keer een kleine, schrale jonge snuiter uit de stad, met een sigaartje in zijn mond, bij ons kwam kijken, met het plan een paard te kopen voor zijn puur plezier. Hij scheen een echte fat en het beste was hem nog niet goed genoeg; elk beest dat wij hem lieten zien en dat hij een minuut of vijf probeerde, had, zoals hij uit de hoogte zei, de een of andere ondeugd of gebrek. Zodat wij na een uur of wat vervloekt de pest aan zijn gebazel kregen en in stilte spotten met zijn eigenwijsheid. Want ook op het beste paard had hij van

alles aan te merken, dat ook niet geheel en al te loochenen was. Hier is nog een beest, zei ik om hem te ergeren, een merrie... maar die is te flink voor u, die kunt u toch niet aan, het is een prairie-beest, en niets voor steedse jonkers. En ik liet hem het onhandelbare paard zien, dat nog nooit een ruiter op zijn rug geduld had. Laat mij het proberen, vroeg hij; zo op het oog af, lijkt het mij niet kwaad, dit peerdje! Stel u voor, niet kwaad...

Ik en de andere peones lachten. Wij verzwegen dat het beest nog ongebroken was, maar zeiden wel: Probeer het niet; u kunt die wildebras toch niet berijden; moeten wij u soms aan brokken naar uw donzen bedje in de stad terug vervoeren? Ik geef toe, dit laatste was brutaal gezegd, en hij werd kwaad, zo driftig als hij klein was. Zadel het maar dadelijk, zei hij, en we zullen zien! Nu, hij had ons al lang genoeg geërgerd en wij wilden heel graag om hem lachen. Binnen geen minuut zou hij, wanneer hij op dat paard sprong, er weer afgesmeten zijn, dat wisten wij, ook al had hij reeds laten zien, dat hij behoorlijk rijden kon. Wij deden dus wat hij gevraagd had, gingen zelf aan weerszij van de merrie ook te paard, om haar desnoods te kunnen grijpen, aanstonds als het mis ging. Hoewel hij er tegen protesteerde. Toen sprong hij toch maar in het zadel, en wat toen gebeurde... lieve hemel, van mijn levensdagen heb ik zoiets niet gezien. De merrie sloeg opeens gelijk een schorpioen naar achteren, begon te springen, dwars, dan achterwaarts, opzij en toen opeens vooruit, al steigerend. Maar hij zat vastgekleefd. Hij schudde als een riet, maar zonder los te raken. Neen, er is geen ander woord voor, dan dat hij er op zat als een bosje riet, wel door elkaar geschud, zodat hij negen hoofden en tien armen leek te hebben, maar zijn kleine ruggegraat zat met die van het paard vergroeid, en met een plotselinge vaart stoof hij tussen ons weg de vlakte in, zo snel dat wij hem niet meer konden inhalen.

Niet kwaad, dacht ik, maar ergens ver zullen wij hem toch nog bij elkander moeten rapen, en vervloekt het werk om dan de merrie te gaan vangen. Net een vlieg die maar één vleugel heeft, zo tolde hij daar in de verte met het paard over de vlakte, dat daar als een dolleman te keer ging, bokte en schudde en weer op hol sloeg. Tot ik hem opeens zag wenden en in draf recht naar ons komen, bijna kalm, ofschoon hij nu wat raar in het zadel zat, zo vreselijk voorovergebogen. Maar hij was de merrie toch de baas... Wat deed hij daar, zo vooraan bij de kop, die zonderling? vroeg ik mij af.

Eerst toen hij ons al haast bereikt had, zag ik het. Hij had in elk

neusgat van het paard een stuk sigaar geduwd, en hield die met zijn vlakke hand daarin gedrukt, terwijl hij met zijn andere hand de teugels strak trok. Daar had ze als merrie blijkbaar haar bekomst van; als het nog een hengst geweest was, maar een wijfjesdier... je moest er maar op komen!

Trillend, briesend, maar al half getemd bleef het kwaadaardig beest naast onze paarden stilstaan. Dit is wel een wild, maar vrij behoorlijk peerdje, zei het kleine mannetje, maar weinig buiten adem. Als dit ook niet had geholpen, had ik haar mijn laatste zwarte Braziliaan nog in haar achterste gestopt, desnoods... Daar zou zelfs Goliath nog voor gezwicht zijn! zei hij. En hij ging nu verder als een werkelijk volleerde ruiter met die merrie aan de gang, weer rennen, dan wat draven, eindelijk stapvoets, zwenken, plotseling stilstaan, en geleidelijkaan nog met maar één sigaar en eindelijk zonder zelfs het laatste platgedrukte stompje in de neus van het getemde beest.

Toen hij klaar was, stak hij zelf de zwarte Braziliaan op, die hij voor het geval van nood bewaard had. En hij rookte hem volkomen op, terwijl hij steeds nog op de merrie zat. Daarna pas zei hij, dat hij *dit* paard kopen zou, geen ander... Zo'n schraal ventje uit de stad, - wie had dat ooit gedacht. En daarom, señorito, is het niet verwonderlijk dat don Salustiano, die toch veel meer mans is, en de jaren en de ondervinding heeft, het ook nog heeft weten klaar te spelen de padrona... wel, te temmen zal ik nu maar zeggen, zonder oneerbiedig jegens haar te willen zijn. Ik vraag mij enkel af, wat *hij* daarvoor gebruikt zal hebben, want sigaren rookt hij niet, alleen een pijp en soms een sigaret, net als wij allemaal...'

Homobono staakte verdere veronderstellingen, althans hardop, en ik vond het beter, er ook maar niet meer op door te denken. San Martín Ocote was nu al bereikt, en op het kleine marktplein stond de wrakke autobus te wachten. Met een warme handdruk nam ik afscheid van de caporal mayor, en zocht een plaatsje bij de indio's die er al zwijgend en gelaten op de kussenloze banken zaten.

Ik heb niets meer van het land gezien, noch van de mensen. Ik reed met gesloten ogen weg, om nogmaals in mijn geest de reeds verbleekte film te laten draaien van het vele dat ik hier beleefd had; al die goede, lieve, zonderlinge, dwaze lieden nog te zien acteren tegen deze achtergrond, reeds schimmig, al te snel herinnering geworden. En ook in de trein deed ik hetzelfde, tot ik na een lange reis weer in Tampico kwam, en daar vernam, dat na een dag of drie de boot pas zou vertrekken, die mij het

dichtste bij mijn geboorteland kon brengen. Dus ik had nog tijd om Thompsen op te zoeken, als hij er tenminste was...

Op zijn kantoor werd mij gezegd, dat hij er inderdaad weer zat, na een afwezigheid van dagen, maar op dit moment bezet was. Hij had dames op bezoek in zijn kantoor. Dat kon voor hem, als goed-geaard Amerikaan wel geen beletsel zijn om mij te ontvangen; daarom stapte ik onaangediend zijn werkkamer binnen.

'De moordenaar! En hij leeft tòch nog!' riep een welbekende vrouwestem mij tegen, op hetzelfde ogenblik dat ik daar in de deur stond.

'Alberto, trouweloze!' riep een hogere, lievere stem.

'Wel, alle duivels! Gisteren nog heeft Marjorie het over jou gehad!' baste ook Thompsen mee.

Daar zaten mevrouw Harris en haar dochter, heel gemoedelijk bij de douane-agent. De oude dame met iets jeugdigs over zich, haast veel te jeugdig in haar zomerse toilet. En Marjorie bevallig en verzorgd, zó uit een *magazine* geknipt.

'Wie had dat kunnen denken!' riep ik op mijn beurt, maar werd al gauw beteuterd, doordat mevrouw Harris mij hardnekkig en met vriendelijk verwijt de griezelige naam van 'moordenaar' bleef geven.

'Moordenaar! Je bent je straf dus tòch ontlopen ondanks alle revoluties?' zei ze onder het schudden van haar hoofd vol grijze krullen. 'Wie had kunnen denken dat ik jou nog eens als moordenaar terug zou zien...'

Ik meende eerst nog, dat het maar onnozele scherts was, en herhaalde: 'Dit was wel de laatste plaats waar ik u beiden dacht terug te vinden. Ofschoon...'

'Zodra die dwaze mexicaanse oorlogsherrie over was,' gaf mevrouw Harris mij tot antwoord, 'wilde Marjorie tot elke prijs haar vader eindelijk zien. Je weet hoe ongeduldig en dóórzetterig ze is. Ik kon haar toch niet in haar eentje laten gaan, naar zulk een woelig land als dit, is het wel? En... nu, je ziet het, wij zijn hier herenigd. Alles is vergeven en vergeten; blijkbaar zelfs voor jou, een moordenaar...'

'Ik snap het heus niet, mevrouw Harris,' wilde ik in het midden brengen, 'waarom...'

'Zeg maar liever mevrouw Thompsen,' onderbrak mij de douaneagent. 'Mijn lieve dochter is een vijandin van halfslachtige maatregelen en onklare situaties. Dit is mevrouw Thompsen voortaan.'

Hij zei het met een soort van trots, die mij terug liet spotten: 'En toch werkelijk nog de moeder van Marjorie Harris?'

‘Ja, mijn beste moordenaar,’ lachte de oude dame. ‘Daaraan valt helaas niets meer te veranderen. Tenminste aan de naam, bedoel ik.’

‘Laat me nu toch eindelijk weten, waarom ik beschuldigd word van zoiets vreselijks als een moord,’ vroeg ik tenslotte. ‘Ik ben mij van niets bewust...’

‘Denk goed na,’ antwoordde de nieuwe mevrouw Thompsen met een glimlach. ‘Het is zeker...’

‘Marjorie ziet er heus niet naar uit, dat ze een gebroken hart heeft,’ zei ik aan het eind van alle gissingen.

‘O, *ik* niet,’ riep het meisje uit. ‘Al schijnen alle mannen ook uit trouweloosheid en ik weet niet wat voor zucht tot avonturen samengesteld te zijn. Mijn vader zelfs niet uitgezonderd.’ En ze gaf daarbij een lief knipoogje aan Thompsen.

‘Dan ben ik voor het overige onschuldig als een lam,’ mocht ik nu zeggen.

Maar mevrouw Thompsen schudde weer van neen, vol overtuiging, en zei: ‘Laat *ik* je dan je geweten maar wakker schudden, jij verstokte booswicht. Want het is niet mogelijk dat ik mij vergis. Die droom was daarvoor veel te levendig. Ik heb hem dadelijk ook aan Fred en Marjorie verteld, een dag of tien geleden. Hoe je met een mes twee mensen, een nog jonge man en een lief meisje dat hij bij zich had, te lijf gegaan bent op een soort van feest, een zonderling gedoe, zoiets tussen een soort van offerplechtigheid en een danspartij. Je was er heimelijk bij geslopen, met iets wrokkigs om je mond, de andere aanwezigen bemerkten je wel, maar ze herkenden je toch niet, en zagen niet dat jij een wapen bij je had. Maar plotseling, toen wees er een, een oude man, naar jou, en jij kwam uit de aanwezigen te voorschijn, haalde een vreemd, oud dolkmes uit je hemd vandaan, en stak op de twee mensen die het middelpunt van de vertoning vormden, met een verbeten grijnslach toe. Heel akelig. De jonge man viel achterover, en de jonge vrouw voorover, op je af, alsof ze je nog in haar dood een kus gaf. Maar jij hief het oude mes omhoog, dat droop van het bloed, en lachte en riep: Nu ben ik toch nog vrij! O, het was zo verschrikkelijk duidelijk, dat ik het nu nog als een foto vóór me zie. En daarom kan ik ook niet anders dan je sinds die ochtend “moordenaar” bij mijzelve noemen. Tot je mij misschien die droom verklaard hebt, waar ik zelf niet achter ben gekomen, ofschoon ik er steeds over heb moeten nadenken.’

‘In de veronderstelling dan altijd, dat dromen geen baarlijke onzin zijn,’ opperde ik met een onplezierig gevoel, dat versterkt

werd door het antwoord van de oude dame: ‘Bij het wakkerworden weet je altijd meteen, welke dromen van geen betekenis zijn, en welke wel. De eerste gaan gauw genoeg weer uit je gedachten; maar de dromen met diepere zin blijven je kwellen en laten een stemming na, die je drukt en bevangen houdt, voor een hele tijd. Er *moet* iets zijn, Albert... Dromen als deze hebben *altijd* voor mij of voor anderen iets te betekenen gehad. Waar ben je geweest, en wat heb je in al die tijd gedaan?’

Ik had geen reden om iets te verzwijgen en gaf in het kort een verslag van al mijn wedervaren, sinds ik Ashfork verlaten had. Zelfs van het gebeurde met generaal Veytía. Aan *zijn* dood had ik toch part noch deel gehad. Maar mevrouw Thompsen rekende snel en reëel.

‘Waar was je nu juist tien of elf dagen geleden?’ vroeg ze.

‘Op de Rancho de la Trinidad. Ik kwam er voor Isidro's bruiloft en ben er de hele tijd verder zeer vredig en prettig gebleven. Het werd feitelijk een driedubbel huwelijk, waarbij... Maar wacht eens,’ zei ik, ‘wanneer ik gemoord zou hebben met iets als... een oud dolkmes, heeft u gezegd?’

‘Een vreemd steenachtig ding,’ zei mevrouw Thompsen, ‘hoe zal ik het beschrijven... iets dat op een vis leek... als een grote briefopener. Wel, nu ik het goed bedenk, het was dat stenen mes dat Marjorie je indertijd gegeven heeft, kort voor je wegging. Weet je wel? Dat zwarte mexicaanse voorwerp, met ingelegde groene greep. Juist. Dat was het!’

‘Het offermes van obsidiaan!’ riep ik uit. ‘Dan begrijp ik alles. Het was mijn huwelijksgeschenk aan Isidro en Sol; ik had niets anders, en was glad vergeten dat ik het zelf van Marjorie gekregen had. Dat godvergeten ding, hier Thompsen kent het ook maar al te goed, heeft mij verraden... heeft mijn meest verdrongen denken misschien blootgelegd, en u langs wonderbare wegen mogelijk laten weten, dat ik heimelijk, in mijn onbewuste, toch dat huwelijk niet zo goed gezind was. Want ik ben zelf erg verliefd op Sol geweest, en... als ik nu eens zelf met haar had willen trouwen? Hoe kon ik dan Isidro en haar volkomen goed gezind zijn? Ik ben daarom ook niet met hen mee terug gegaan.’

‘Was ze dan zo mooi?’ vroeg Marjorie meteen. ‘Zag zij er beter uit dan ik?’

‘Je weet hoe mannen zijn,’ antwoordde ik. ‘Verdorven tot hun merg. En ze begeren altijd juist dat wat zij niet zo makkelijk kunnen krijgen. Dat verwenste offermes! U heeft gelijk, mevrouw, wie weet wat voor een onheil of het nog zal aanstichten, wanneer Isidro niet het vastgelijmde ding bijtijds stukstoot...

op de steen bijvoorbeeld, de gelukssteen van granodioriet, die in de nis van don Salustiano's rancho ligt... u weet wel. Thompsen kent hem ook.'

'Zwijg liever over dat geval,' zei hij. 'En wat het offermes betreft, maak je geen zorgen, want ik heb het hier, heel veilig in mijn brandkast, achter slot.'

Wat mij natuurlijk een 'Onmogelijk!' uit het diepste van mijn hart ontlokte. Immers *ik* had niet gedroomd, en Isidro wel degelijk het mes gegeven op zijn bruiloft.

'Je gelooft me niet?' zei Thompsen lachend. 'Kijk maar.' Hij ontsloot zijn brandkast, haalde er een doos uit, waarin inderdaad het offermes van obsidiaan lag. Er was niet de minste twijfel mogelijk. 'Dacht je,' zei hij nog, 'dat ik dit kostbare en gevaarlijke ding zo-maar liet slingeren? Ik heb leergeld betaald in dit land, mijn beste man.'

Er *zijn* dingen, klein heer, hoorde ik mijn grootmoeder uit West-Indië nog in mijn oren fluisteren. Hoezeer had deze brave vrouw gelijk gehad en elke dag opnieuw. Maar tevens hoorde ik hoe don Salustiano's stem haar antwoord gaf in mijn gedachten: Hokuspokus kan alleen bestaan voor onze onwetendheid; wanneer je maar de oorzaken zou kennen, zou misschien niet één gevolg verwondering wekken. Toch was ik ditmaal ten einde raad. 'Je hebt het mes toch zelf aan Marjorie gezonden,' zei ik tegen Thompsen. 'En zij heeft het mij cadeau gedaan. Ik heb het al de tijd gehad, dat ik in Mexico geweest ben, en het eigenhandig op mijn beurt aan Isidro en Sol gegeven, dat kan niemand loochenen.'

'Dat klopt,' antwoordde Thompsen. 'Evenzeer als het feit dat het nu in mijn brandkast ligt... sinds kort na je vertrek. Dat klopt ook. Maar dacht je heus dat ik zo gek was, zo'n gevaarlijk voorwerp met zijn griezelig vermogen, aan een meisje en nog wel aan mijn eigen dochter voor de grap te geven? *No, sir;* liever gaf ik haar een jonge ratelslang. Ik zal dit ding verkopen als ik er gelegenheid toe heb; aan een museum of een dwaze millionnair, voor heel veel geld.'

'U heeft het mes toch ook gezien,' riep ik nu mevrouw Thompsen tot getuige, die ook al met open mond zat toe te kijken. 'En jij Marjorie... ik ben toch niet krankzinnig... jij hebt mij dat mes toch zelf gegeven?'

'Als het niet de tweeling ervan is,' sprak het meisje nuchter. Maar ik stelde met een soort deskundigheid reeds van tevoren vast: 'Onmogelijk! Het offermes dat jij me gaf, was niet alleen in ieder onderdeel precies hetzelfde, met die groene steentjes op

het handvat en het zwarte pektouw, en het glimmend zwarte stenen lemmet, maar ik weet, ik was erbij, en Thompsen ook, dat het stukviel, en gelijmd werd door de Ingeniero op de Rancho. Welnu, hier, je ziet de lijntjes nog van de geplakte breuk op het zwarte stuk. Die hebben wij toen nog, de Ingeniero en ik, op de bruiloft duidelijk gezien. Hij ging er trots op, dat het mes zo fijn gerepareerd was.'

Thompsen lachte weer. 'Dat laatste,' zei hij, 'dat was een vergissing. Je geschenk was niet gelijmd.'

'Wij tweeën waren toch niet blind?' hield ik vol, met de koppigheid van iemand die best weet dat hij nooit dronken is en nooit hallucineert. 'Wij hebben er toen nog samen over gesproken.'

Toch bleef ook Thompsen, die zich zonderling genoeg, hoe langer hoe meer met het geval scheen te amuseren, hardnekkig betogen: 'Misschien niet blind. Maar het offermes was heel.'

'En dit dan?' vroeg nu Marjorie, al meer geïnteresseerd. 'Dat is toch duidelijk gebroken en gelijmd, wel?'

'Inderdaad,' gaf Thompsen toe. 'Ik zal het raadsel maar verklaren. Het is de schuld van echte indiaanse waanzin, weet je. Iets wat iemand enkel maar in Mexico kan overkomen, maar wat op zichzelf volstrekt niets geheimzinnigs heeft. Ik heb dit offermes nooit willen houden; daarvoor heeft het veel te pijnlijke herinneringen voor me, en ik ben ook niet belust op het bezit van dingen met zo'n griezelig vermogen als dat wat ik hiervan ondervonden heb. Daarom heb ik jullie beide dames er ook nooit iets van verteld. Maar ik wou, voordat ik het van de hand deed, toch een soortgelijk, maar dan onschadelijk ding bezitten, en ik bracht dit oude offermes dus naar een knutselaar van een indio die ik hier ken, en vroeg hem, mij precies zoiets te maken. Heel precies hetzelfde moest het zijn, dan zou ik ook niet pingelen op de prijs. En na een maand kwam hij het me brengen. Het was werkelijk goedkoop genoeg, zo goedkoop, dat ik hem nog enkele peso's er op toe gaf. Het nieuwe mes leek als twee druppels water op het oude, zelfs het vuil had hij op het handvat aangebracht, wat goed gezien was. Maar ik merkte ook tot mijn verbazing, dat hij zelfs de lijntjes van de breuk, en daar, dat éne schilfertje dat afgesprongen is, er - met wie weet wat voor een moeite - ook nog op had aangebracht. Ik was vergeten hem te zeggen, dat hij dàt niet hoefde, en dat die lijntjes er per ongeluk op zaten bij het origineel. Je moet die mensen werkelijk àlles zeggen, wil je niet soms voor de zonderlingste verrassingen komen te staan. En de arme kerel was wàt trots op zijn prestatie. Ik heb toen, in mijn opwelling om allerlei uit

Mexico aan Marjorie te sturen, ook het nieuwe ding erbij gedaan, als curiositeit, en ook omdat ik half en half van plan was om mij nogmaals een copie, maar zonder nagemaakte breuk dan, door die kerel te laten fabriceren, die het met zoveel liefde gedaan had.'

Ay, don Salustiano! Zelfs tot hier had hij gelijk. Wanneer je maar genoeg gegevens had...

'Ik heb jou, Albert, slechts een ogenblik in spanning willen laten,' vervolgde de douane-agent, 'om mij een beetje op de ontmaskering te wreken, door die honderdjarige, je weet wel. Toen was het misschien ook wel zoiets als nu, in werkelijkheid niet zo geheimzinnig als het op dat ogenblik moest lijken, al ben ik gedwongen toe te geven dat ik er tot nog toe geen verklaring voor gevonden heb.'

'Zomin als ik,' moest ik bekennen. 'En die kleine wraak is je goed recht.'

Ik lachte om mijzelf, en ook de beide vrouwen lachten hartelijk mee, ofschoon ze eerst toch veel meer aan mijn zijde stonden, - aan die der verbazing.

'Hoe weet je eigenlijk,' vroeg Marjorie een poosje later aan haar vader, 'dat dit nog het origineel is, en dat wat je mij gezonden hebt, het nagemaakte?'

'Kijk maar,' meende Thompsen, 'hou dit mes goed in je hand, en sluit je ogen...'

Marjorie deed wat hij gezegd had.

'Beleef je niets en voel je niets?' vroeg Thompsen telkens na een paar seconden.

'Neen, volstrekt niets.'

'Jij bent niet mediamiek,' zei hij. 'Moderne jeugd. Je moeder zal het zeker merken...'

Maar ook mevrouw Thompsen moest verklaren dat ze niets ervoer. En ik al evenmin, toen ik het mes ook in mijn handen nam en mijn ogen sloot, zoals ik het de honderdjarige eens had zien doen op don Salustiano's rancho.

Nu probeerde Thompsen het zelf, maar moest eveneens bekennen, dat hem niets bizonders inviel.

'Als dit offermes nu eens het nieuwe was, en *jij* je hebt vergist,' zei Marjorie's moeder tegen Thompsen, 'dan wordt toch de droom begrijpelijk, en is het trouwgeschenk van Albert inderdaad iets als een moord geweest. Doordat hij het echte mes gegeven heeft, dat dáár is.'

'En *jij* hebt een fortuin misschien, zo-maar verspeeld,' bedacht het meisje. 'Wat ben jij een domoor, vader!'

Thompsen deed zijn best om niet te twijfelen. ‘Het kan haast niet,’ zei hij. ‘Ofschoon... Had die verwenste indio dat ding maar niet zo goddeloos-precies vervalst. Die breuklijntjes... is dit nu heel of niet? Vervloekt!’

Toch borg hij het voorwerp weer zorgvuldig op, waarbij hij als gelovig koopman rustigweg de hoop uitsprak, dat wat *hij* niet kon zien, ook een museum-directeur of kunstexpert wel niet zou merken. En hij was niet boos, dat ik op *mijn* beurt nog wat om hem lachen kon, en zo de mogelijke schuld vergat, die mij zijn vrouw had willen aanpraten.

De meeste tijd, totdat de boot kwam, bracht ik met hen door, heel zusterlijk door Marjorie geplaagd: ‘Wat zul jij je nu, na die revolutie, trots en vol met lauweren voelen!’

Waarop ik van harte kon betogen: ‘Op de Rancho de la Trinidad worden alle lauweren tot veevoeder gebruikt; zo nuttig zijn ze hun die daar gebleven zijn, gebleken. Het is meer dan in Europa alle oorlogshelden van de hunne zullen mogen zeggen. Voor mijzelf echter heb ik toch nog een vergeet-me-nietje afgeplukt, waarvan één blaadje ook Marjorie zal heten.’

‘Want je hebt de ziel van een Mormoon,’ was haar conclusie.

‘Het wordt tijd dat jij je leven betert en in staat bent om serieus van iemand te gaan houden. O, je kunt een vrouw tot wanhoop brengen, jij, - als ze tenminste niet verstandig is. Maar blijkbaar zijn de meeste vrouwen veel verstandiger dan onze faam luidt.’

‘God zij dank,’ beaamde ik alles wat ze zei.

Later toen ze toch weer op de revolutie terugkwam en verklaarde, dat ze het heel dapper vond, dat ik met mijn neus er bovenop gebleven was, moest ik haar wel herinneren aan het geval van de man, die toen hij een kind uit het water gered had en door de toeschouwers gecomplimenteerd werd, slechts één zorg had: de ellendeling te ontdekken, die hem de gracht in geduwd had om het wurm er uit te halen.

‘Ik weet zelf niet wat mij bezield heeft,’ zei ik. ‘Don Salustiano was wel dapper, en ook Moctezuma en al de anderen. Maar niet ik... ik werd de oorlog in geduwd.’

Ze stond er echter op, mij toch nog te bewonderen, wat mij niet milder jegens haar kon stemmen. Waarom moest ik haar ter elfder ure nog terugzien en herinnerd worden aan het vele wat mij onbereikbaar was gebleven? Vraag en aanbod klopten nooit voor mij.

Toen eindelijk de boot er was, gingen haar vader en haar moeder en zijzelve mee het schip bezichtigen.

‘Ik had best ook zo naar het Zuiden willen varen,’ lachte Mar-

jorie mij toe, ‘al was het desnoods op een huwelijksreis... Nu ga je alleen...’

‘Als altijd, Marjorie. Het is mijn lot,’ zei ik.

En toen ik definitief aan boord zou gaan, vond Thompsen dat hij ook nu bij mij zijn moest. ‘Al was het alleen maar,’ meende hij, om op te letten, dat de een of andere zonderling je alweer niet op het laatste ogenblik een axolotl in je handen stopt, waarmee je dan geen raad weet.’

Maar ik antwoordde: ‘Zijn laatste axolotl heeft hij aan een ander afgestaan, helaas. En het was juist zo'n bijzonder mooie; zo'n verschrikkelijk mooie, dat ik van de jouwe afzie.’

Hij begreep mij niet, zo min als ik mijzelve, dat ik zo met oude liefdes spotten kon.

‘Je neemt me dus niet mee?’ vroeg Marjorie, toen eindelijk de stoomfluit waarschuwde dat allen van het schip af moesten, die er niet op hoorden. Lachend zei ze het, en toch met een ondertoon van ernst, die ook haar moeder niet ontging.

‘Hij heeft een mexicaans gemoed,’ zei mevrouw Thompsen troostend. ‘Net zo hard als don Salustiano's steen. Maar misschien zien we hem terug, niet, beste moordenaar?’

Een paar minuten later lag het schip al los, - los van de mexicaanse aarde, van het wonderlijke, wonderbare continent.

‘Je kunt nog altijd met de radio een boodschap sturen als je spijt hebt!’ riep mij Marjorie beneden van de kade toe. En Thompsen: ‘Je komt wel terug. Dit land laat niemand los, die het eens gekend heeft.’

Al op grotere afstand riep ik op mijn beurt, dat ik als eeuwige zwerver vast hun weg nog eens zou kruisen. En nogmaals: ‘Adieu!’

Marjorie, de handen aan haar mond, bleef nog van alles roepen, toen ik al op het midden van het water was. Ik kon het niet duidelijk meer onderscheiden, maar dacht toch zoiets als ‘veel te oud’ - ‘wanhopig’ en ‘verkeerde wereld’ te verstaan. Hoewel ik mij ook best vergissen kon.

Het land werd niets meer dan een dikke streep, krijtachtig, grijswit tussen blauwe lucht en oliekleurig water, vast en strak getrokken. Een dun lijntje later, toen de eerste deining aan het schip sloeg. Daarna was ook dat verdwenen, bleef alleen maar aan de kim een bleke lichtglans, een vermoeden, waaruit traag een wolk omhoogkroop, - als de verre groet die een vulkaan ten hemel zendt voor hen die zijn geweld ontvloden zijn, maar nog een tijdlang blijven omzien.

EINDE